

**APARAT REPRESJI
W POLSCE LUDOWEJ
1944-1989**

Pamięci dr. Zbigniewa Nawrockiego,
twórcy i pierwszego redaktora naczelnego
czasopisma „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”

**APARAT REPRESJI
W POLSCE LUDOWEJ
1944-1989**

1/15/2017

Rzeszów

Recenzenci

prof. dr hab. Mirosław Golon
prof. dr hab. Robert Skobelski
prof. dr hab. Grzegorz Strauchold

Zespół redakcyjny

dr Witold Bagieński, Piotr Chmielowiec (sekretarz redakcji), dr hab. Adam Dziurok,
dr Wojciech Frazik, dr Dariusz Iwaneczko (redaktor naczelny), dr hab. Robert Klementowski,
dr Rafał Leśkiewicz, dr Paweł Skubisz, dr Marcin Stefaniak

Redakcja i korekta
Bogdan Strycharz

Projekt graficzny serii
Krzysztof Findziński

Skład i łamanie
Larus Studio Witold Ziaja

Copyright by Instytut Pamięci Narodowej
Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
Rzeszów 2017

Adres redakcji
Instytut Pamięci Narodowej
Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
Oddział w Rzeszowie
ul. Słowackiego 18, 35-060 Rzeszów
tel.: 17 860 60 18, faks: 17 860 60 39
e-mail: oddzial.rzeszow@ipn.gov.pl

ISSN 1733-6996

Druk i oprawa
Legra Sp. z o.o.
ul. Albatrosów 10c
30-716 Kraków

pis treści

Śp. Zbigniew Nawrocki

Rys biograficzny (Dariusz Iwaneczko)	10
Dorobek naukowy (Krzysztof Kaczmarski, Robert Witalec)	12

Struktury i kadry .....

17

Marcin Kasprzycki , Kadra Referatu ds. Bezpieczeństwa/ds. Służby Bezpieczeństwa KP MO/KMiP MO w Nowym Sączu w latach 1957–1975	19
---	----

Szkolenie resortowe i pozaresortowe .....

79

Krzysztof Lesiakowski , Krótka historia Centralnej Szkoły Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi (1945–1947)	81
--	----

Tomasz Pączek , Szkolenie zawodowe i polityczne szeregowych oraz podoficerów Milicji Obywatelskiej w latach 1945–1954	103
--	-----

Andrzej W. Kaczorowski , Edukacja i wyszkolenie funkcjonariuszy Wydziału II/V Departamentu IV MSW	127
--	-----

Zbigniew Bereszyński , Rekrutacja, szkolenie i kariery funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa (na przykładzie województwa opolskiego)	145
---	-----

Ireneusz Bieniecki , Kształcenie podoficerów zawodowych w Szkole Wojsk Ochrony Pogranicza w Kętrzynie w latach 1967–1991	177
---	-----

Piotr Rybarczyk , Szkolenie funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa i porządku publicznego PRL w latach 1956–1989 (na przykładzie województwa bydgoskiego)	193
--	-----

Adrian Jusupović , Służba Bezpieczeństwa na cywilnych uczelniach. Przyczynęk do pozaresortowego szkolenia funkcjonariuszy MSW	319
--	-----

Elżbieta Kowalczyk , Programy nauczania Szkoły Partyjnej przy KC PZPR w latach 1952–1956 (na przykładzie szkolenia kadry kulturalno-oświatowej)	335
--	-----

Zbigniew Siemiątkowski , Ewolucja modelu szkolenia kadr wywiadowczych w PRL. Od ulicy Długiej do Starych Kiejkut	353
---	-----

Artykuły	396
Mirosław Pietrzyk , Zbrodnia wewnątrz resortu. Zabójstwo funkcjonariusza PUBP w Inowrocławiu Wincentego Mückeego (1901–1945)	371
Mikołaj Wolski , „Zdecydowany reakcjonista”. Leopold Tyrmand w dokumentach organów bezpieczeństwa z lat 1945–1962 (zarys problematyki)	381
Dokumenty	405
Maciej Lochowski , Październikowe zaostrożenie kursu. Wokół referatu Stanisława Radkiewicza wygłoszonego na posiedzeniu Prezydium PKWN 4 października 1944 r.	407
Wykaz skrótów	431
Noty o Autorach	439
Zasady przygotowania maszynopisu wydawniczego dla wydawnictw Instytutu Pamięci Narodowej	443

able of contents

R.I.P. Zbigniew Nawrocki

Biography (Dariusz Iwaneczko)	10
Academic achievements (Krzysztof Kaczmarski, Robert Witalec)	12

Structures and Staff .....

17

Marcin Kasprzycki , Staff of the Security Department/ds. SB KP MO/KMiP MO in Nowy Sącz between 1957–1975	19
--	----

Ministerial and non-ministerial training .....

79

Krzysztof Lesiakowski , Short history of the Central School of Ministry of Public Security in Łódź between 1945–1947	81
Tomasz Pączek , Professional and political training of private and non-commissioned officers between 1945–1954	103
Andrzej W. Kaczorowski , Education and training of the officers Department IV of the Ministry of the Internal Affairs	127
Zbigniew Bereszyński , Recruitment, training and careers of the Security Service officers based on the example of the Opolskie Voivodeship	145
Ireneusz Bieniecki , Cadet training in the Officers Vocational School of the Border Protection Army in Kętrzyn between 1967–1991	177
Piotr Rybarczyk , Training of officers of the provincial security and public order apparatus of the People's Republic of Poland on the example of the Voivodeship Headquarters of the MO in Bydgoszcz between 1956–1980	193
Adam Jusupović , Security Service at the public universities. A contribution to non-departmental training of Ministry of the Internal Affairs officers	319
Elżbieta Kowalczyk , Teaching program of the Party School at the Central Committee of the Polish United Workers' Party based on the example of the cultural and educational staff training	335
Zbigniew Siemiątkowski , Evolution of the teaching model of the civilian intelligence officers of People's Republic of Poland, from Długa Street to Stare Kiejkuty	353

Articles	396
Mirosław Pietrzyk , A crime inside the Ministry. Murder of PUBP officer in Inowrocław Wincenty Mücke (1901–1945)	371
Mikołaj Wolski , “Determined Reactionary”. Leopold Tyrmand in the documents of the security authorities between 1945–1962 (outline of the problem)	381
Documents	405
Maciej Łochowski , October tightening of the course. Thoughts on the lecture given by Stanisław Radkiewicz at the meeting of the Presidium of the Polish Committee of National Liberation	407
List of abbreviations	431
Notes about Authors	439
Guidelines for preparing editorial typescripts for the publishing house of the Institute of National Remembrance	443

Zbigniew Nawrocki (1959–2017),
zdjęcie ze zbiorów Oddziału IPN w Rzeszowie, fot. Igor Witowicz

Rys biograficzny

Z ogromnym smutkiem przyjęliśmy wiadomość o śmierci Zbigniewa Nawrockiego – pomysłodawcy i pierwszego redaktora naczelnego czasopisma naukowego Instytutu Pamięci Narodowej „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”.

Zbigniew Nawrocki, historyk, doktor nauk humanistycznych, wykładowca w Państwowej Wyższej Szkole Wschodnioeuropejskiej w Przemyśle, były dyrektor Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN w Warszawie (dziś – Archiwum IPN) i pierwszy dyrektor rzeszowskiego oddziału IPN, urodził się 28 grudnia 1959 r. w Wadowicach, zmarł 1 lipca 2017 r. w Chmielniku pod Rzeszowem. Wywodził się z Choczni pod Wadowicami, w wadowickim Liceum Ogólnokształcącym zdał egzamin maturalny, studiował historię w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie (1981–1987). Od 1981 r. członek Niezależnego Zrzeszenia Studentów, w listopadzie i grudniu 1981 r. członek Komitetu Strajkowego w WSP w Rzeszowie, po wprowadzeniu stanu wojennego kolporter pism drugiego obiegu.

W latach dziewięćdziesiątych był naczelnikiem Archiwum Delegatury Urzędu Ochrony Państwa w Rzeszowie. Rozprawę doktorską na temat działalności organów bezpieczeństwa publicznego w województwie rzeszowskim w latach 1944–1949, napisaną pod kierunkiem prof. dr. hab. Jana Drausa, obronił w 1998 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim.

2 października 2000 r. dr Zbigniew Nawrocki objął stanowisko dyrektora Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Rzeszowie. W styczniu 2006 r. został powołany przez ówczesnego prezesa Instytutu dr. hab. Janusza Kurtykę na stanowisko dyrektora Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN w Warszawie, funkcję tę sprawował do 31 października 2010 r. Po odejściu z IPN pełnił do 2016 r. służbę w Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, w stan spoczynku odszedł w stopniu podpułkownika.

Zbigniew Nawrocki był jednym z pierwszych historyków, którzy podjęli badania nad dziejami organów bezpieczeństwa w Polsce Ludowej. Jak mało kto rozumiał istotę funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa, jego mechanizmy i procesy w nim zachodzące. Swoją wiedzę i pasję poznawania historii potrafił zarażać współpracowników i kolegów. Motywował do aktywności naukowej i wyznaczał jej cele badawcze. Był autorem i współautorem ponad czterdziestu publikacji naukowych, w tym książek: *Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998; *Przeciw Solidarności 1980–1989. Rzeszowska opozycja w tajnych archiwach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, Rzeszów 2000; *Rozpracowanie i likwidacja Rzeszowskiego Wydziału WiN w dokumentach UB (1945–1949)*; *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Rzeszowszczyźnie (sierpień 1944 – lipiec 1945)*; sekretarz redakcji pisma naukowego „Studia Rzeszowskie” (t. 5–10), twórca i pierwszy

redaktor naczelny „Aparatu Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” (t. 1–9), sekretarz redakcji, a następnie redaktor naczelny „Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego” (t. 5–13), członek rady programowej pisma „Pamięć i Sprawiedliwość” (t. 1–20), w latach 2006–2010 przewodniczący polsko-ukraińskiej grupy roboczej historyków i archiwistów prowadzących badania naukowe i przygotowujących publikacje źródłowe w ramach serii „Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych”, wiceprzewodniczący Kapituły Nagrody „Kustosz Pamięci Narodowej”, laureat Nagrody im. Jerzego Łojka (2000). w 2009 r. odznaczony przez prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

Cześć Jego Pamięci!

Dariusz Iwaneczko,
redaktor naczelny

Dorobek naukowy

1995

Powstanie i rozbudowa aparatu bezpieczeństwa publicznego w województwie rzeszowskim (sierpień 1944 – luty 1945), „Studia Rzeszowskie” 1995, t. 2, s. 23–43.

Młodzież w więzieniach UB, „Studia Rzeszowskie” 1995, t. 2, s. 194–201.

1996

Włodzimierz Szczygielski w świetle archiwów rzeszowskich, „Studia Rzeszowskie” 1996, t. 3, s. 155–163.

1997

[wspólnie z Januszem Borowcem] *Rzeszowski aparat bezpieczeństwa w kampanii wyborczej do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r. Metody fałszowania wyników*, „Studia Rzeszowskie” 1997, t. 4, s. 15–34.

[wspólnie z Janem Drausem] *Wybory do Sejmu w 1947 roku w woj. rzeszowskim w świetle raportów Zrzeszenia WiN oraz WUBP (dokumenty)*, „Studia Rzeszowskie” 1997, t. 4, s. 35–60.

Rzeszowski aparat bezpieczeństwa wobec nastrojów związanych z chorobą i śmiercią Józefa Stalina, „Studia Rzeszowskie” 1997, t. 4, s. 115–124.

Tadeusz Lustig, *Przerwany lot „Orląt”*, Kraków 1994, [rec.] „Studia Rzeszowskie” 1997, t. 4, s. 262–264.

1998

Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949, Rzeszów 1998, s. 301.

Tadeusz Lustig, *Orląta w Jaworznie. Kartki z pamiętnika 1951–1953*, Kraków 1997, [rec.] „Studia Rzeszowskie” 1998, t. 5, s. 228–229.

1999

Łańcucki Oddział „Orląt” w latach 1947–1949, „Studia Rzeszowskie” 1999, t. 6, s. 145–157.

[wspólnie z Janem Drausem] *Siła i rozum. Od stanu wojennego do rządu Mazowieckiego*, „Studia Rzeszowskie” 1999, t. 6, s. 11–41.

MBP w walce ze spekulacją, „Studia Rzeszowskie” 1999, t. 6, s. 203–208.

Tomasz Balbus, *Major Ludwik Marszałek „Zbroja” (1912–1948). Żołnierz Polski Podziemnej*, Wrocław 1999, [rec.] „Studia Rzeszowskie” 1999, t. 6, s. 271–274.

2000

Przeciw Solidarności 1980–1989. Rzeszowska opozycja w tajnych archiwach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, wybór dokumentów i oprac. J. Draus, Z. Nawrocki, Rzeszów 2000, s. 354.

Mieczysław Michał Wiktor (1898–1982), „Studia Rzeszowskie” 2000, t. 7, s. 128–133.

2001

Rozpracowanie i likwidacja rzeszowskiego Wydziału WiN w dokumentach UB (1945–1949), wybór dokumentów i oprac. T. Balbus, Z. Nawrocki, Warszawa 2001, s. 596.

2002

Jan Toth (1911–1949) [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 1, Kraków–Warszawa–Wrocław 2002, s. 485–486.

Akcja na areszt UB w Brzozowie (13 grudnia 1944), „Studia Rzeszowskie” 2002, t. 8, s. 29–40.

[wspólnie z Tomaszem Balbusem] *Ludzie Różańskiego. Pion śledczy rzeszowskiego UB w 1948 roku*, „Studia Rzeszowskie” 2002, t. 9, s. 141–190.

Brygady Wywiadowcze (1940–1946). Zarys problematyki, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2002, nr 18, s. 33–48

2003

PUBP w Krośnie w latach 1944–1956. Pierwsze lata działalności, „Dzieje Podkarpacia” 2003, t. 7, s. 43–72.

Represje wobec wsi i ruchu ludowego. Materiały z konferencji naukowej, 5–6 grudnia 2002 r. w Rzeszowie, t. 1: *1944–1956*, red. J. Gmitruk, Z. Nawrocki, Warszawa 2003.

2004

Wspomnienia Jana Gorlińskiego, pierwszego szefa PUBP w Mielcu (wrzesień 1944 – maj 1945), „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2004, nr 1/1, s. 361–408.

Inspektorat Brygad Wywiadowczych Przemysł krypt. „Most” (1944–1946), „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2004, nr 21, s. 133–155.

Represje wobec wsi i ruchu ludowego. Materiały z konferencji naukowej, 27–28 listopada 2003 r. w Rzeszowie pt. „Wieś i ruch ludowy a władza w PRL w latach 1956–1989”, t. 2: *1956–1989*, red. J. Gmitruk, Z. Nawrocki, Warszawa 2004.

2005

- Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Rzeszowszczyźnie (sierpień 1944 – lipiec 1945)*, wybór i oprac. D. Iwaneczko, Z. Nawrocki, Rzeszów 2005, s. 727.
- Struktura aparatu bezpieczeństwa [w:] Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 25–48.
- Województwo rzeszowskie. Powiatowe i miejskie UBP/UdsBP w województwie rzeszowskim*, oprac. Z. Nawrocki, D. Iwaneczko [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 381–404.
- Powiat tarnobrzeski w latach 1944–1956*, red. Z. Nawrocki, T. Zych, Tarnobrzeg 2005.
- Mielec i powiat mielecki w latach 1944–1956*, red. Z. Nawrocki, J. Skrzypczak, Mielec 2005.

2006

- Kierownictwo przemyskiej bezpieki 1944–1956. Próba charakterystyki [w:] Powiat przemyski w latach 1944–1956*, red. K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, Przemyśl–Rzeszów 2006, s. 33–58.
- Województwo rzeszowskie. KW MO w Rzeszowie. Komendy powiatowe i miejskie MO w województwie rzeszowskim*, oprac. Z. Nawrocki, D. Byszuk, D. Iwaneczko [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 2: 1956–1975, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006, s. 134–141.

2007

- Powstanie Warszawskie 1944 w dokumentach z archiwów służb specjalnych*, praca zbior., Warszawa–Moskwa 2007 (członek komitetu redakcyjnego).
- Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku*, t. 6: *Operacja „Sejm” 1944–1946*, praca zbior., Warszawa–Kijów 2007 (członek komitetu redakcyjnego).

2008

- [wspólnie z Tomaszem Balbusem] *Władysław Śliwa vel Stanisław Imiołek (1919–1976), bojówkarz PPR/AL, organizator i kierownik WUBP w Rzeszowie, Krakowie i Wrocławiu, funkcjonariusz MBP/MSW*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2008, nr 1/6, s. 489–499.
- Województwo krośnieńskie. KW MO/WUSW w Krośnie. Terenowe jednostki SB w województwie krośnieńskim*, oprac. Z. Nawrocki, D. Byszuk, D. Iwaneczko [w:] *Aparat*

bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza, t. 3: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 171–175.

Województwo przemyskie. KW MO/WUSW w Przemyślu. Terenowe jednostki SB w województwie przemyskim, oprac. Z. Nawrocki, D. Byszuk, D. Iwaneczko [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 246–249.

Województwo rzeszowskie. KW MO/WUSW w Rzeszowie. Terenowe jednostki SB w województwie rzeszowskim, oprac. Z. Nawrocki, D. Byszuk, D. Iwaneczko [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 256–260.

Województwo tarnobrzeskie. KW MO/WUSW w Tarnobrzegu. Terenowe jednostki SB w województwie tarnobrzeskim, oprac. Z. Nawrocki, D. Byszuk, D. Iwaneczko [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 293–298.

Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku, t. 7: *Wielki Głód na Ukrainie 1932–1933*, praca zbior., Warszawa–Kijów 2008 (członek komitetu redakcyjnego).

2009

Żołnierze Wolnej Polski 1950–1952 [w:] *Nie ma wolności bez pamięci. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Terleckiemu*, red. W. Bernacki, Z. Nawrocki, W. Pasierbek, Z.K. Wójcik, Kraków 2009, s. 317–344.

Kierownictwo krośnieńskiej bezpieki w latach 1944–1956. Próba charakterystyki [w:] *Krosno i powiat krośnieński w latach 1944–1956*, red. K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, C. Nowak, Rzeszów–Krosno 2009, s. 113–132.

Nie ma wolności bez pamięci. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Terleckiemu, red. W. Bernacki, Z. Nawrocki, W. Pasierbek, Z.K. Wójcik, Kraków 2009.

2010

Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku, t. 8: *Wielki Terror: operacja polska 1937–1938*, praca zbior., Warszawa–Kijów 2010 (członek komitetu redakcyjnego).

2012

Żołnierzowi Niepodległej. Księga dedykowana śp. gen. Mieczysławowi Huchli, red. T. Balbus, M. Krzysztofiński, E. Leniart, Z. Nawrocki, Rzeszów 2012.

2013

Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR w latach 1970–1990. Próba bilansu, red. Z. Nawrocki, Warszawa 2013.

Kontrwywiad Drugiej Rzeczypospolitej 1914/1919–1945/1948, t. 1, red. Z. Nawrocki, Warszawa 2013.

2014

Sekretna wojna. Z dziejów kontrwywiadu II RP, red. Z. Nawrocki, Warszawa 2014.

2015

Sekretna wojna II. Z dziejów kontrwywiadu II RP, red. Z. Nawrocki, Warszawa 2015.

Kontrwywiad Drugiej Rzeczypospolitej 1914/1919–1945/1948, t. 3, red. Z. Nawrocki, Warszawa 2015.

2016

Polska i Litwa w XX wieku. Dokumenty z archiwów służb specjalnych, t. 1: *Sowiecki aparat represji wobec litewskiego i polskiego podziemia 1944–1945*, praca zbior., Warszawa–Wilno 2016 (członek komitetu redakcyjnego).

Redakcja periodyków

„Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” – redaktor naczelny w latach 2004–2011 (t. 1–9).

„Studia Rzeszowskie” – członek redakcji w latach 1998–2003 (t. 5–10).

„Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” – sekretarz i redaktor naczelny w latach 2011–2015 (t. 5–13).

„Pamięć i Sprawiedliwość” – członek rady programowej w latach 2002–2012 (t. 1–20).

oprac. Krzysztof Kaczmarek, Robert Witalec

STRUCTURE I KADRY

STRUCTURES and STAFF

Marcin Kasprzycki

Kadra Referatu ds. Bezpieczeństwa/ ds. Służby Bezpieczeństwa KP MO/KMiP MO w Nowym Sączu w latach 1957-1975

Organizacja i stan etatowy Referatu ds. Bezpieczeństwa/Referatu ds. SB

Wydarzenia z jesieni 1956 r. doprowadziły do zmian nie tylko na scenie politycznej PRL, ale wymusiły także reorganizację komunistycznych służb policyjnych. Pociągnęła ona za sobą znaczną redukcję etatów w aparacie bezpieczeństwa, która odbywała się w klimacie wrogości społeczeństwa wobec tej instytucji i jej pracowników¹.

Według ostatnich etatów obowiązujących przed likwidacją Urzędu Bezpieczeństwa w nowosądeckim aparacie bezpieczeństwa zatrudnionych było 42 funkcjonariuszy. PUdsBP w Nowym Sączu liczył 32 pracowników, z tego 2 w kierownictwie i 20 funkcjonariuszy operacyjnych, etat Oddziału V w Nowym Sączu² obejmował 10 stanowisk (kierownik, 8 funkcjonariuszy i sekretarka-maszynistka).

---

¹ Protokół zebrania kierowników jednostek Komitetu ds. Bezpieczeństwa i wojewódzkich urzędów ds. bezpieczeństwa publicznego oraz sekretarzy podstawowych organizacji partyjnych 14 XI 1956 r. [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1954–1956. Taktyka, strategia, metody*, wybór i oprac. G. Majchrzak, A. Paczkowski, Warszawa 2011, s. 196–198; ANKr, 227, Protokoły posiedzeń Egzekutywy KW PZPR w Krakowie z załącznikami, 6 VII – 28 XII 1956 r., Protokół posiedzenia Egzekutywy KW PZPR nr 29/56, 28 X 1956 r., k. 265–266. Według danych od 1 XI 1956 do kwietnia 1957 r. zwolniono 9057 funkcjonariuszy, co stanowiło 38 proc. dotychczasowego stanu osobowego aparatu bezpieczeństwa (P. Piotrowski, *Służba Bezpieczeństwa w latach 1956–1975* [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 2: 1956–1975, red. P. Piotrowski, Warszawa, 2006, s. 8).

² Oddział V w Nowym Sączu Wydziału V WUdsBP w Krakowie od 1 IV 1955 do 31 XII 1956 r. był jednostką UB wyłączoną ze struktury PUdsBP w Nowym Sączu, która zajmowała się zabezpieczeniem operacyjnym transportu kolejowego i samochodowego oraz związanych z nimi zakładów pracy. W zakresie „ochrony” transportu kolejowego jego działalność wykraczała poza granice pow. nowosądeckiego i obejmowała zarówno sąsiednie powiaty woj. krakowskiego (limanowski, nowotarski, Zakopane), jak i linię kolejową biegnącą przez woj. rzeszowskie.

Tak więc w nowosądeckim aparacie bezpieczeństwa tuż przed reorganizacją było zatrudnionych 31 funkcjonariuszy operacyjnych, wliczając w to kierownictwo, a tymczasem etat 036/11 wprowadzony na podstawie rozkazu organizacyjnego z 27 grudnia 1956 r. przewidywał dla Referatu ds. Bezpieczeństwa w Nowym Sączu łącznie 9 stanowisk, z tego 8, wliczając zastępcę komendanta, przypadło funkcjonariuszom operacyjnym. Redukcja zatrudnienia w nowosądeckiej Służbie Bezpieczeństwa wyniosła zatem w przypadku funkcjonariuszy operacyjnych aż 77,4 proc. w stosunku do stanu z końca 1956 r. (PUdsBP i Oddział V w Nowym Sączu)³.

Choć formalnie Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego został rozwiązany 28 listopada 1956 r., zmiany organizacyjne w woj. krakowskim, w tym w Nowym Sączu, przeprowadzono na przełomie lat 1956 i 1957. Sprawy organizacyjne (etaty) zapowiedział rozkaz organizacyjny nr 020/org. ministra spraw wewnętrznych z 27 grudnia 1956 r., który nałożył na komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie obowiązek zorganizowania jednostek SB na podległym terenie. Decyzje personalne dotyczące zatrudnienia dotychczasowych funkcjonariuszy UB w SB wydano 1 stycznia 1957 r.⁴

Jednym z czynników mających wpływ na pozostawienie funkcjonariuszy w służbie była ocena ich dotychczasowej pracy, ale narzucone stany etatowe zmusiły kierownictwo MSW do zwolnienia z resortu kilku tysięcy pracowników. O weryfikacji kadry w Nowym Sączu niewiele wiadomo. Nieliczne zachowane dokumenty odnoszące się do tego okresu wskazują, że przy ocenie przydatności do zreorganizowanej policji politycznej zwracano uwagę, przynajmniej werbalnie, na brak poważnych zarzutów odnoszących się do łamania „praworządności”⁵.

W ten sposób w Referacie ds. Bezpieczeństwa KP MO znaleźli się: por. Piotr Walczyk, jako zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa, funkcyj-

---

³ M. Kasprzycki, *Ludzie bezpieki w powiecie Nowy Sącz. Obsada Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego/Powiatowego Urzędu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Nowym Sączu w latach 1945–1956. Informator personalny*, Kraków 2009, s. 16–17, 19; AIPN Kr, 069/2, t. 1, Rozkazy organizacyjne i etaty Służby Bezpieczeństwa z lat 1956 i 1960, Etat nr 036/11 Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu, k. 191–192.

⁴ W. Frazik, *Struktura organizacyjna Urzędu Bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1945–1956 w świetle aktów normatywnych* [w:] *Strażnicy sowieckiego imperium. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa w Małopolsce 1945–1990*, red. F. Musiał, M. Wenklar, Kraków 2009, s. 58. Zob. także przebieg służby w aneksie.

⁵ „Na przestrzeni ubiegłych lat nie miał tendencji do łamania praworządności” – tak o ppor. Kamieniarzu napisał w opinii kierownik PUdsBP por. Walczyk. Podobną opinię wyraził o chor. Malcu (AIPN Kr, 0154/837, Wniosek o pozostawienie w pracy operacyjnej ppor. Władysława Kamieniarza, Nowy Sącz, 12 XII 1956 r., k. 41; AIPN Kr, 0154/396, Wniosek do kierownika WUdsBP w Krakowie o pozostawienie chor. Jana Malca, Nowy Sącz, 14 XII 1956 r., k. 18). Na problem braku materiałów dotyczących weryfikacji kadry aparatu bezpieczeństwa na przełomie lat 1956 i 1957 uwagę zwracał m.in. Robert Klementowski (*idem, Służba Bezpieczeństwa na ziemi lwóweckiej (1957–1990)*, Wrocław 2009, s. 18; *idem, Zgorzelecka bezpieka 1945–1990*, Wrocław 2014, s. 184).

nariusze operacyjni – ppor. Marian Koziel⁶ i por. Józef Kordyl⁷ (z byłego Oddziału V w Nowym Sączu) oraz kpt. Władysław Kuciel⁸, ppor. Marian Lechowicz⁹, chor. Jan Malec¹⁰, ppor. Jan Uroda¹¹ i sekretarka sierż. Zofia Knapik¹² (wszyscy z byłego PUdsBP). Co najmniej w dwóch udokumentowanych przypadkach dotychczasowym funkcjonariuszom PUdsBP por. Walczyk proponował pozostanie w resorcie, ci jednak odmówili i wyrazili chęć odejścia (zresztą obaj do sądeckiej SB wkrótce wrócili)¹³.

-
- ⁶ Marian Koziel, s. Stanisława, ur. 19 VII 1929 r. w Starej Wsi, pow. Biała, pochodzenie robotnicze, wykształcenie: sześć klas szkoły powszechnej, zawód: tokarz, wyznanie rzymskokatolickie, od kwietnia 1945 r. członek ZWM (następnie ZMP), od września 1947 r. członek PPR (następnie PZPR), od 1946 r. członek ORMO. W czasie wojny przebywał w Starej Wsi, a po jej zakończeniu rozpoczął praktyki zawodowe w Fabryce Maszyn Włókienniczych Gustawa Josephy'ego w Bielsku – po wojnie została upaństwowiona i zmieniła nazwę na Bielska Fabryka Maszyn Włókienniczych „Befama” (AIPN Kr, 0154/843, Akta osobowe Mariana Koziela).
- ⁷ Józef Kordyl, s. Adolfa, ur. 20 VII 1925 r. w Wójtowej, pow. Gorlice, pochodzenie robotnicze, wykształcenie: sześć klas szkoły powszechnej, bez zawodu, wyznanie rzymskokatolickie. Do 1943 r. przebywał w domu rodzinnym, w grudniu 1943 r. wywieziony na roboty do III Rzeszy, do Polski wrócił w listopadzie 1945 r., członek PPR od 1946 r. (AIPN Kr, 0154/288, Akta osobowe Józefa Kordyla).
- ⁸ Władysław Kuciel, s. Wincentego, ur. 6 V 1917 r. w Myślachowicach, pow. Chrzanów, pochodzenie robotnicze, wykształcenie: siedem klas szkoły powszechnej, zawód: stolarz. W czasie okupacji pracował w kopalni „Zbyszek” w Trzebinii. Jak deklarował w życiorysie, od 1942 r. należał do PPR i GL, był członkiem oddziału partyzanckiego AL im. Ludwika Waryńskiego pod dowództwem „Tadka” na Podhalu (AIPN Kr, 058/519, Akta osobowe Władysława Kuciała).
- ⁹ Marian Lechowicz, s. Jana, ur. 26 III 1926 r. w Ciężkowicach, pow. Tarnów, pochodzenie robotnicze, wykształcenie: siedem klas szkoły powszechnej, bez zawodu, wyznanie rzymskokatolickie, członek PPR od 1945 r. W czasie okupacji pracował w firmie budowlanej w Ciężkowicach, następnie w Parowozowni PKP w Tarnowie, w 1944 r. przez kilka miesięcy był w Baudienscie w Tarnowie (AIPN Kr, 0154/362, Akta osobowe Mariana Lechowicza).
- ¹⁰ Jan Malec, s. Józefa, ur. 10 IV 1928 r. w Świniarsku, pow. Nowy Sącz, pochodzenie chłopskie, wykształcenie: siedem klas szkoły powszechnej, bez zawodu, bezwyznaniowy, członek PPR od 1948 r., następnie w PZPR, listonosz w Urzędzie Poczтовым nr 2 w Nowym Sączu (1945–1951), od 1951 r. pracownik personalny w Miejskich Zakładach Mleczarskich w Nowym Sączu (AIPN Kr, 0154/396, Akta osobowe Jana Malca).
- ¹¹ Jan Uroda, s. Ludwika, ur. 15 X 1928 r. w Wysokim Brzegu, gm. Jaworzno, pow. Chrzanów, pochodzenie robotnicze, wykształcenie zawodowe, zawód: ślusarz, wyznanie rzymskokatolickie, członek ZMP od 1949 r. Po ukończeniu gimnazjum mechanicznego w Oświęcimiu powołany w maju 1949 r. do 9. Pułku KBW w Bydgoszczy. Podanie o przyjęcie do UB złożył pod koniec pobytu w wojsku. 26 XI 1951 r. przyjęty do PUBP w Chrzanowie na stanowisko wartownika (AIPN Kr, 0154/844, Akta osobowe Jana Urody).
- ¹² Zofia Knapik z d. Dranka, c. Stanisława, ur. 23 V 1926 r. w Pągorzynie, gm. Lipinki, pow. Gorlice, pochodzenie chłopskie, wykształcenie: siedem klas szkoły powszechnej, zawód: krawcowa, wyznanie rzymskokatolickie, od czerwca 1945 r. członkini ZWM, od 1946 r. w PPR. W 1945 r. ukończyła kurs ZWM w Szkole Organizacyjnej w Zakopanem. W czasie okupacji przebywała w domu rodzinnym. 4 I 1950 r. zawarła związek małżeński ze Stanisławem Knapikiem, funkcjonariuszem PUBP w Nowym Sączu (AIPN Kr, 0154/861, Akta osobowe Zofii Knapik).
- ¹³ Chodziło o Władysława Kamieniarza i Mieczysława Dąbrowskiego (AIPN Kr, 0154/837, Wniosek o pozostawienie w pracy operacyjnej ppor. Władysława Kamieniarza, Nowy Sącz, 12 XII 1956 r., k. 41; AIPN Kr, 0154/107, Wniosek o zwolnienie ppor. Mieczysława Dąbrowskiego s. Karola, oficera operacyjnego PUdsBP w Nowym Sączu, 14 XII 1956 r., b.p.).

Struktury i kadry

Poniżej przedstawiono stan etatowy i organizacyjny RSB w Nowym Sączu.

Tabela 1. Stan etatowy RSB w Nowym Sączu według rozkazów organizacyjnych z lat 1956, 1962, 1967 i 1973¹⁴

Etat z 27 XII 1956 r.	
zastępca komendanta powiatowego ds. bezpieczeństwa	1
st. oficer operacyjny	4
oficer operacyjny	3
sekretarz	1
Etat z 20 III 1962 r.	
zastępca komendanta powiatowego ds. bezpieczeństwa	1
st. oficer operacyjny	4
oficer operacyjny	3
podoficer ewidencji operacyjnej	1
st. oficer ewidencji operacyjnej (Grupa Rejestracji Cudzoziemców)	1
Etat z 19 VII 1967 r.	
pierwszy zastępca komendanta ds. bezpieczeństwa	1
Grupa inspektorów operacyjnych i oficerów SB:	
st. inspektor operacyjny SB	1
inspektor operacyjny SB	3
oficer SB	3
Grupa Rejestracji Cudzoziemców:	
st. oficer SB	1
Grupa Paszportów i Dowodów Osobistych:	
referent	4
Sekretariat:	
milicjant-kierowca	1
sekretarka-maszynistka	1
Etat z 13 III 1973 r.	
pierwszy zastępca komendanta miejskiego i powiatowego ds. SB	1

¹⁴ Były to zasadnicze etaty organizacyjne dla RSB w Nowym Sączu. Poza tym wydawane były rozkazy cząstkowe, które w ograniczonym stopniu zmieniały liczebność i strukturę nowosądeckiej jednostki SB.

Grupa Operacyjna:	
st. inspektor operacyjny SB	2
inspektor operacyjny SB	5
oficer SB	2
Grupa Paszportów i Dowodów Osobistych:	
inspektor operacyjny SB	1
referent	3
Sekretariat:	
sekretarka-maszynistka	1
milicjant-kierowca	1

Źródło: M. Kasprzycki, *Referat Służby Bezpieczeństwa Komendy Milicji Obywatelskiej w Nowym Sączu w latach 1956–1975*, „Rocznik Sądecki” 2012, s. 350.

Zastępcy komendanta powiatowego MO/zastępcy komendanta MO miasta i powiatu ds. bezpieczeństwa/ds. SB

W całym omawianym okresie w Referacie ds. Bezpieczeństwa/SB KP/KMiP w Nowym Sączu pracowało trzydziestu funkcjonariuszy, w tym czterech na stanowisku zastępcy komendanta powiatowego KP MO/KMiP MO¹⁵.

Pierwszym szefem SB w powiecie (formalnie zastępcą komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa) został por. Piotr Walczyk¹⁶, ostatni kierownik PUdsBP na

¹⁵ Autor nie uwzględnił w tej liczbie formalnie przyjętych na stanowiska w RSB: Janiny Roszkowicz, Kazimierza Nakielskiego i Ryszarda Jagoszewskiego, którzy nie podjęli pracy w sądeckiej SB, oraz Wiesława Susa, który mimo że pracował w SB na terenie Nowego Sącza, nie podlegał formalnie pierwszemu zastępcy komendanta miejskiego i powiatowego MO ds. Służby Bezpieczeństwa w Nowym Sączu, lecz naczelnikowi Wydziału „B” SB KW MO w Krakowie, gdzie był zatrudniony.

¹⁶ Piotr Walczyk, s. Michała, ur. 19 VI 1923 r. w Okole, gm. Skarbka, pow. Hża, woj. kieleckie. Przed wojną ukończył siedem klas szkoły powszechnej. Po wybuchu wojny pozostawał w domu rodzinnym, a 1940 r. został skierowany do pracy w Baudienście w Starachowicach, po dwóch tygodniach przeniesiony do Jasic, gdzie pracował kilka tygodni. W styczniu 1941 r. podjął praktykę w warsztacie krawieckim w Bałtowie. W 1944 r. uruchomił własny warsztat krawiecki w Okole, który prowadził do maja 1945 r. Od grudnia 1944 r. należał do PPR. Służbę w aparacie bezpieczeństwa rozpoczął w PUBP w Starachowicach na stanowisku wartownika, gdzie został zatrudniony 5 V 1945 r. Zanim przeniesiono go do Nowego Sącza, pracował w WUBP w Szczecinie i Krakowie, głównie w komórkach zajmujących się kontrolą przemysłu (AIPN Kr, 059/65, Akta osobowe Piotra Walczyka).

tym terenie. W teczce personalnej nie zachowały się żadne dokumenty oceniające jego pracę na tym stanowisku.

W połowie 1957 r. funkcjonariusze Inspektoratu Kierownictwa ds. Bezpieczeństwa KW MO w Krakowie przeprowadzili kolejną w tym roku kontrolę RSB, w czasie której uważniej przyjrzeni się pracy por. Walczyka. Podczas pobytu w Nowym Sączu mjr Zygmunt Gliński wziął pod uwagę sprawy personalne, kierowanie pracą referatu oraz nadzór nad podległymi pracownikami. Opinia wypadła niekorzystnie. Gliński zwrócił uwagę, że referat pod kierunkiem Walczyka nie spełniał stawianych przed nim zadań ani pod względem pracy operacyjnej, ani politycznego przygotowania funkcjonariuszy SB. Zastępca nie wykazywał żadnej inicjatywy w prowadzonych sprawach (miał ich 7), nie dążył też do efektywnego wykorzystywania posiadanej agentury (6), a co gorsza – jak przekonywał Gliński – w pracy Walczyka nie było widać żadnej głębszej myśli operacyjnej, która zapewniłaby skuteczność działania referatu. Nie potrafił także zapewnić właściwej kontroli pracowników, co negatywnie wpływało na ich pracę i przekładało się na niedostateczne wyniki zespołu. Miało to związek z jednej strony z istnieniem szczególnej więzi, jaka wytworzyła się między nim a podwładnymi, a z drugiej – brakiem autorytetu wśród nich. Na jego utratę zapracował swoim zachowaniem sam por. Walczyk, który widywany był pod wpływem alkoholu (kierowca S. Siemieniec stwierdził bez ogródek, że oficer „lubi się napić, jak mu ktoś postawi, czyli tzw. darmochę”). Wskutek tych okoliczności podlegli mu funkcjonariusze nie wykazywali „większego postępu, jak i perspektyw, a szczególnie żadnego entuzjazmu do pracy, co niewątpliwie wynika z braku systematycznej mobilizacji i codziennego oddziaływania na pracowników przez kierownictwo” – podsumował sytuację w referacie mjr Gliński. Mimo krytycznej oceny kwestię przyszłości Walczyka w Nowym Sączu pozostawiono otwartą. Zalecono przeprowadzenie z nim rozmowy, by uzyskać deklarację, że czuje się na siłach kierować dalej pracą referatu. Za opisane naruszenie regulaminu Gliński wnioskował o naganę z ostrzeżeniem¹⁷.

W ciągu półroczna w zachowaniu Walczyka zmieniło się niewiele. W grudniu 1957 r. kpt. Józef Spisak z Inspektoratu Kierownictwa wysunął wobec niego te same zarzuty, które pojawiły się pół roku wcześniej, i uzupełnił je m.in. wątpliwościami dotyczącymi rzetelności gospodarowania funduszem operacyjnym. W konkluzji stwierdził, że przytoczone przypadki „dyskwalifikują go jako kierownika jednostki”¹⁸. Opinia ta sporządzona została po tym, jak mjr Józef Koperek, pierwszy zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa, podjął decyzję o odwołaniu por. Walczyka i powierzeniu tych zadań por. Edwardowi Żyle. Przekazanie obowiązków i zdanie

¹⁷ AIPN Kr, 060/28, t. 13, Sprawozdania i raporty pokontrolne z pracy RSB w Nowym Sączu z lat 1957–1963, Uwagi odnośnie do pracy zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Nowym Sączu por. Piotra Walczyka, Kraków, 4 VI 1957 r., b.p.

¹⁸ *Ibidem*, Notatka informacyjna dotycząca pracy zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Nowym Sączu por. Piotra Walczyka, Kraków, 14 XII 1957 r., b.p.

referatu nastąpiło 10–11 grudnia 1957 r. Co ciekawe, Walczyk, mimo że z dniem 1 stycznia 1958 r. otrzymał przeniesienie do Wydziału III SB KW MO w Krakowie, w nowosądeckim RSB pozostał do marca tego roku¹⁹.

Na stanowisku zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa zastąpił go formalnie od 1 stycznia 1958 r. por. Edward Żyła²⁰, który do Nowego Sącza przeniesiony został aż z Elku, gdzie zajmował równorzędne stanowisko od czasu zorganizowania Służby Bezpieczeństwa. Niestety, nie zachowały się żadne dokumenty zawierające opinie o por. Żyłe z okresu kierowania sądecką SB. Niewątpliwie musiał się zmierzyć ze stanem rozprężenia wśród pracowników referatu i wdrożyć ściślejszą kontrolę ich pracy, co ostatnio w sposób widoczny szwankowało. Jednym z aspektów takiego nadzoru było baczniejsze przyglądanie się pracy podległych funkcjonariuszy z agenturą, a także uczestniczenie w niektórych spotkaniach tak z informatorami, jak i osobami przygotowywanymi przez SB do pozyskania. Żyła brał udział m.in. werbunku informatora o pseudonimie „Obserwator” przeprowadzonym przez por. Lechowicza. Zwrócił wtedy uwagę, że była to osoba o wysokim poziomie intelektualnym, dlatego sformułował zalecenie, iż „w toku pracy z nim na każde spotkanie należy być przygotowanym, aby on widział, że ma do czynienia z poważnym pracownikiem”²¹.

Wiadomo, że podczas ponaddwupółletniego pobytu w Nowym Sączu por. Żyła wspomagał w pracy operacyjnej funkcjonariuszy odpowiedzialnych za zagadnienie „kleru”, posiadał „na kontakcie” m.in. dwóch informatorów – „Antoniego” oraz „Nestora” oraz aż do odejścia z Nowego Sącza opracowywał w charakterze kandydatów do werbunku ks. Edwarda Lisa i ks. Stanisława Tabora²². Podczas jednego z posiedzeń Egzekutywy KP PZPR poświęconego postawie duchowieństwa w powiecie, mając na myśli niedostateczne zaangażowanie aktywu partyjnego, jak i organów władzy terenowej, stwierdził, że „reakcja nasza na poczynania kleru jest stosunkowo za mała, bowiem za mało osób na naszym terenie jest odpowiedzialnych za tę pracę”²³. To, że

---

¹⁹ *Ibidem*, Protokół zdawczo-odbiorczy materiałów operacyjnych znajdujących się w RSB KP MO w Nowym Sączu, 10 XII 1957 r., b.p.; *ibidem*, Sprawozdanie z kontroli stanu pracy operacyjnej w RSB KP MO w Nowym Sączu, Kraków, 19 III 1958 r., b.p.

²⁰ Edward Żyła, s. Jana, ur. 8 IX 1925 r. w Opatkowicach, pow. Kraków, pochodzenie robotnicze, wykształcenie podstawowe, robotnik niewykwalifikowany. Po odbyciu służby wojskowej w jednostce WOP w Białymstoku (27 VIII 1946 – 16 IX 1948) przyjęty 30 IX tr. do PUBP w Kolnie jako wartownik (AIPN Kr, 059/136, Akta osobowe Edwarda Żyły; pełny przebieg służby zob. W. Frazik, F. Musiał, M. Szpytma, M. Wenklar, *Ludzie bezpieki w województwie krakowski. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1945–1990. Informator personalny*, Kraków 2007, s. 563–564).

²¹ AIPN Kr, 009/5922, t. 1, Teczka personalna informatora o pseudonimie „Obserwator”, Raport o zatwierdzenie werbunku informatora, Nowy Sącz, 21 XII 1957 r., k. 34.

²² AIPN Kr, 060/28, t. 13, Sprawozdanie z kontroli stanu pracy RSB KP MO w Nowym Sączu „po zagadnieniach” Wydziału III, Nowy Sącz, 25 IV 1959 r., b.p.; *ibidem*, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa płk. Stanisława Wałacha, Kraków, 14 IV 1960 r., b.p.

²³ ANKr, 29/2261/93, Analiza wrogiej działalności reakcyjnej części kleru na terenie pow. Nowy Sącz za okres od 1 I do 15 VIII 1959 r. (załącznik do protokołu posiedzenia Egzekutywy KP PZPR w Nowym Sączu odbytego 2 IX 1959 r.), s. 477.

por. Żyła po rocznym pobycie w Legionowie nie powrócił na opuszczone stanowisko w Nowym Sączu, mogło wynikać z ujawnionych przypadków pijaństwa²⁴ oraz faktu, że zastępujący go funkcjonariusz sprawdził się jako szef SB.

O powierzeniu obowiązków zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa z dniem 1 września 1960 r. – w zastępstwie skierowanego do Centrum Wyszkolenia MSW w Legionowie por. Żyły – por. Józefowi Kordylowi zdecydowała wysoka ocena jego pracy i doświadczenia zawodowego w aparacie bezpieczeństwa. W październiku następnego roku został on zaakceptowany przez Egzekutywę KW PZPR w Krakowie jako kandydat do objęcia na stałe tego stanowiska. O por. Kordylu wyrażał się pochlebnie także ppłk Artur Mickiewicz, zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa, który uważał, że od powierzenia mu funkcji szefa SB w powiecie zadania swoje wykonywał bez zarzutu. „Jest dobrym organizatorem, co daje gwarancje, że potrafi [...] wywiązywać się odpowiednio z nałożonych na niego obowiązków” – zanotował Mickiewicz²⁵.

W kolejnych latach opinia o Kordylu nie uległa zmianie. Prócz kierowania jednostką SB oficer ten aktywnie udzielał się jako członek dwóch komisji przy KP PZPR – Kontroli Partyjnej i Administracyjnej oraz Komisji Weryfikacyjnej Zarządu Powiatowego ZBoWiD. W 1972 r. nabył uprawnienia emerytalne, w związku z czym planowano we wrześniu tego roku zwolnić go z SB. Ten jednak, wiedząc o mającej nastąpić podwyżce płac w resorcie, zwrócił się do płk. Stanisława Wałacha o umożliwienie mu pracy w RSB do stycznia 1973 r. W efekcie na zajmowanym stanowisku zastąpiony został formalnie 16 lutego 1973 r. przez kpt. Józefa Schillera, choć faktyczne przejęcie dokumentacji referatu odbyło się już 7 grudnia 1972 r.²⁶ Oficjalnym pretekstem do nieskorzystania w kolejnych latach z doświadczenia ppłk. Kordyla i zwolnienia go z resortu były „pewne braki, a przede wszystkim niedostateczne kierowanie i kontrolowanie podległych mu pracowników, co ujemnie wpływa na wyniki pracy operacyjnej”²⁷. Nie udało się odnaleźć innych dokumentów, które pozwoliłyby rozwinąć

---

²⁴ Oto cytat z jednego z raportów dotyczących por. Żyły: „W ubiegłym roku Żyła zabrał wieczorem samochód do Krakowa (kier[owca] komendanta) i kiedy kierowca pijanego zawiózł do Krakowa i obudził go, ten zapytał, gdzie jest. Dowiedziawszy się, że w Krakowie, zapytał kierowcy, po co tu przyjechali, i kazał z powrotem jechać do N[owego] Sącza”. Zdarzały się sytuacje, że Żyły nie było w pracy przez kilka dni i nikt nie miał z nim kontaktu (AIPN Kr, 060/28, t. 13, [Informacja na temat dyscypliny pracy funkcjonariuszy RSB w Nowym Sączu], 23 II 1961 r., b.p.).

²⁵ AIPN Kr, 0154/288, Pismo Biura Kadr KW PZPR w Krakowie, 21 X 1961 r., k. 64; *ibidem*, Opinia służbowa por. Józefa Kordyla, Kraków, 29 IX 1961 r., k. 66.

²⁶ AIPN Kr, 060/43, t. 8, Protokół zdawczo-odbiorczy RSB KMip MO w Nowym Sączu, 7 XII 1972 r., k. 119–123.

²⁷ *Ibidem*, Opinia służbowa zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Nowym Sączu, 30 V 1964 r., k. 68; *ibidem*, Opinia służbowa zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Nowym Sączu, Kraków, 28 XII 1966 r., k. 72; *ibidem*, Raport ppłk. Józefa Kordyla, Nowy Sącz, 14 VIII 1972 r., k. 80; *ibidem*, Wniosek personalny dotyczący ppłk. Józefa Kordyla, Kraków, styczeń 1973 r., k. 82.

wątek zastrzeżeń wobec ppłk. Kordyla, ale można zaryzykować opinię, że zarzucany mu brak nadzoru nad funkcjonariuszami RSB mógł mieć związek z opisaną poniżej sprawą Jana Jaworeckiego.

Jak wspomniano, jego następcą kpt. Schiller²⁸ funkcję pierwszego zastępcy komendanta miejskiego i powiatowego MO ds. SB zaczął pełnić 16 lutego 1973 r. po wcześniejszym pozytywnym zaopiniowaniu i akceptacji Wydziału Kadr KW MO w Krakowie. Do Nowego Sącza przychodził stosunkowo młody, ale już niezwykle doświadczony funkcjonariusz, który był „pracownikiem wysoce zdyscyplinowanym, samodzielnym, odpowiedzialnym i obowiązkowym”. Krótco po przeniesieniu do Nowego Sącza Schiller został awansowany do stopnia majora, a od 4 listopada do 18 grudnia 1974 r. przebywał na kursie doskonalenia zawodowego dla zastępców komendantów powiatowych ds. SB zorganizowanym w Ośrodku Doskonalenia Kadr Kierowniczych MSW w Łodzi. Brak opinii odnoszących się do pracy Schillera w omawianym okresie. Biorąc pod uwagę jego doświadczenie w pracy operacyjnej, jakie zdobył w Krakowie, można domniemywać, że dużą wagę przywiązywał do działań operacyjnych wobec duchowieństwa. Z osobą Schillera związany był też przypadek przekazania z Wydziału IV SB KW MO w Krakowie do RSB w Nowym Sączu TW „Aresa”. Rozpracowując środowisko krakowskich katolików świeckich, przede wszystkim skupionych w redakcji „Tygodnika Powszechnego”, TW był „na kontakcie” Schillera. Przeniesienie funkcjonariusza prowadzącego do Nowego Sącza i próba przekazania „Aresa” innemu oficerowi Wydziału IV SB natrafiła na opór TW, w efekcie od 2 marca 1973 do września 1974 r. (formalnie do 28 stycznia 1975 r.) funkcjonariuszem, który spotykał się z TW „Aresem”, był nadal kpt./mjr Józef Schiller²⁹. Był on też naturalnym kandydatem na stanowisko komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w nowo utworzonym województwie nowosądeckim, co z dniem 1 czerwca 1975 r. stało się faktem.

---

²⁸ Józef Schiller (1931–1999), s. Walentyny, ur. w Bielsku, pow. Międzychód, woj. poznańskie. Pochodzenie robotnicze, wykształcenie ogólnokształcące i techniczne, zawód: technik mechanik, bezwyznaniowy, od 1948 r. członek ZMP, od 1953 r. w PZPR. W latach 1952–1957 służył w wojsku, najpierw w Podoficerskiej Szkole Artylerii Przeciwlotniczej w Koszalinie, a od 1953 r. słuchacz Oficerskiej Szkoły Informacji Wojskowej WP, po jej ukończeniu przydzielany do różnych jednostek WP. W 1957 r. przeniesiony do WSW, a następnie zwolniony do rezerwy i skierowany do Technikum Mechanicznego w Krakowie (AIPN, 710/478, Akta osobowe Józefa Schillera; szerzej na temat Józefa Schillera zob. F. Musiał, *Józef Schiller (1931–1999), oficer Informacji Wojskowej, funkcjonariusz Wydziału III i IV Służby Bezpieczeństwa w Krakowie, szef SB w województwie nowosądeckim i tarnowskim*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2008, nr 1/6, s. 461–478).

²⁹ W grudniu 1975 r. TW „Aresa” ponownie przekazano mjr. Schillerowi, z którym spotykał się do 1983 r. (F. Musiał, *Józef Schiller...*, s. 473). Analizę przypadku zmian rejestracji w ewidencji operacyjnej na przykładzie TW „Aresa” zob. M. Komaniecka, *Miniprzewodnik po materiałach ewidencyjnych Służby Bezpieczeństwa* [w:] *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008, s. 264–289.

Tabela 2. Zastępcy komendanta powiatowego (i miejskiego) MO ds. bezpieczeństwa/SB w Nowym Sączu (1957–1975)

Imię i nazwisko	Stopień służbowy	Okres służby na stanowisku
Piotr Walczyk	por.	1 I 1957 – 1 I 1958
Edward Żyła	por.	1 I 1958 – 15 VIII 1961
Józef Kordyl	por./kpt./mjr/ppłk	1 IX 1960 – 16 II 1973
Józef Schiller	kpt./mjr	16 II 1973 – 31 V 1975

Funkcjonariusze RSB

Przechodząc do charakterystyki funkcjonariuszy RSB, warto zwrócić uwagę, że w całym omawianym okresie nowosądecki RSB zmagał się z brakami personalnymi. Już na początku kompletowania kadry jedno stanowisko w tej jednostce zostało nieobsadzone.

Gdy z funkcji zastępcy komendanta powiatowego ds. bezpieczeństwa odwołano por. Walczyka, który przez pewien czas pozostał w Nowym Sączu, nie przydzielono mu konkretnego zakresu obowiązków, by wspomógł pracę operacyjną SB. Z końcem marca 1958 r. został przeniesiony do Wydziału III SB KW MO w Krakowie³⁰. Wprawdzie w lutym 1959 r. zatrudniono Mieczysława Dąbrowskiego, który uzupełnił wakat, jednak po roku pracy z dniem 31 stycznia 1960 r. został zwolniony. Tymczasem od 18 września 1959 r. por. Lechowicz przebywał w dwuletniej szkole w CW MSW w Legionowie (do 25 lipca 1961 r.). Przełożeni szybko zareagowali na kolejne osłabienie personalne referatu i od kwietnia 1960 r. zatrudniono kpr. Mikołaja Topuziaka. To nie rozwiązało kłopotów personalnych, gdyż we wrześniu 1960 r. na szkolenie został wysłany por. Żyła (skąd już do Nowego Sącza nie wrócił), a jego obowiązki zaczął pełnić por. Kordyl, dotychczas zajmujący się pracą operacyjną w dziedzinie przemysłu.

Przetasowania kadrowe zbiegły się z utworzeniem w RSB w październiku 1960 r. Grupy Rejestracji Cudzoziemców. Zatrudniony w niej kpt. Franciszek Bieniek prócz wykonywania swoich obowiązków musiał wspomagać w pracy operacyjnej innych funkcjonariuszy. Problem niemal chronicznego wakatatu został rozwiązany, gdy z dniem 1 maja 1962 r. do RSB przyjęto Zbigniewa Stypułę. Wówczas etat z 20 marca 1962 r. przewidywał siedem stanowisk funkcjonariuszy operacyjnych i taka ich liczba była zatrudniona w referacie (Kamieniarz, Koziół, Lechowicz, Malec, Stypuła, Topuziak i Uroda).

³⁰ Walczyk formalnie z dniem 1 I 1958 r. przeniesiony został do Wydziału III SB KW MO w Krakowie, jednak do marca tr. pozostawał w Nowym Sączu (AIPN Kr, 060/28, t. 13, Sprawozdanie z kontroli stanu pracy operacyjnej w RSB KP MO w Nowym Sączu, Kraków, 19 III 1958 r., b.p.).

Także później pion SB zmagał się z brakiem pracowników. Sytuacja taka miała miejsce m.in. po tym, gdy od 1 kwietnia 1967 r. włączono w strukturę RSB czteroetatową Grupę Paszportów i Dowodów Osobistych, do 1 lutego 1969 r., tj. do likwidacji jednego etatu, sierż./st. sierż. Janina Roszkowicz tylko formalnie umieszczona była na etacie referenta w tej grupie, gdyż do zwolnienia jej z resortu w kwietniu 1969 r. pełniła funkcję sekretarki komendanta powiatowego MO, zajmując się kancelarią Sekcji Ogólnej KP MO³¹. Później zaś, mimo że etat z marca 1973 r. przewidywał dla tej grupy cztery stanowiska, pracowało tylko trzech funkcjonariuszy, ponieważ st. sierż/ppor. Chmielowski od zatrudnienia go 16 lipca 1972 r. był na etacie inspektora Grupy Paszportów i Dowodów Osobistych tylko formalnie, bo przez cały omawiany okres był funkcjonariuszem operacyjnym, realizującym zadania w pionie II, a następnie III SB.

W maju i lipcu 1973 r. zwolnieni zostali Marian Olszowski i Józef Mirek, obaj z GPiDO, co jeszcze pogorszyło sytuację personalną w tej grupie. Problemu nie rozwiązało zatrudnienie w kwietniu 1974 r. Zdzisława Walczaka, gdyż dwa miesiące później z resortu odszedł Malec. To uszczuplenie w pionie paszportowo-dowodowym kosztem zadań operacyjnych, będących wyżej w hierarchii celów SB, wynikało po części z zatrudniania niewłaściwych kandydatów, co pokazały przypadki Nakielskiego i Jagoszewskiego, o czym w dalszej części.

***

Innym problemem, który ujawnił się w pierwszych miesiącach 1957 r., była krytyka zmian w uposażeniu funkcjonariuszy. W marcu 1957 r. wskutek realizacji planu przeszerogowania i związanego z tym obniżenia zarobków wśród funkcjonariuszy sądeckiej SB zaczęło narastać niezadowolenie. Sytuację tę tak skomentowała przebywająca wówczas w Nowym Sączu komisja złożona z funkcjonariuszy SB z KW MO w Krakowie: „W czasie naszego pobytu pracownicy Referatu ds. BP uzyskali telefoniczną informację o zmianach w grupach uposażenia, w wyniku których – jak nam oświadczone – niektórzy z nich, tj. Kuciel, Kordyl, Kozieł i Knapik (sekretarka), rzekomo mają mieć obecnie mniejsze wynagrodzenie. Sprawę tę omawialiśmy z pracownikami i wyjaśniliśmy zgodnie ze wskazówkami z-cy komendanta, jakie udzielił nam przed wyjazdem w tej sprawie. Jednak mimo to pracownicy oświadczyli, że po otrzymaniu rozkazów personalnych będą pisali raporty o zwolnienie z pracy”³².

W istocie etat nr 012 w stosunku do etatu 036/11 przewidywał zmiany na niekorzyść funkcjonariuszy, i tak np. dla stanowiska oficera operacyjnego (podporucznik) ustalono IX grupę zaszeregowania (we wcześniejszym etacie dla tego stanowiska

³¹ AIPN Kr, 0154/786, Akta osobowe Janiny Roszkowicz, Wniosek personalny dotyczący st. sierż. Janiny Roszkowicz, 11 III 1969 r., b.p.

³² AIPN Kr, 060/28, t. 13, Raport, Kraków, 9 III 1957 r., b.p.

przyjęto zakres VIII–VI), a dla stanowiska st. oficera operacyjnego (porucznik) – grupę VIII (wcześniej przyjęto zakres VI–V)³³. Tak jak przewidywali pracownicy, niektórym z nich zmniejszono wynagrodzenie, co musiało wywołać niezadowolenie, a groźba utraty doświadczonej funkcjonariuszy stała się na tyle realna, że w kwietniu tego roku kierownictwo SB, by zapobiec ewentualnym problemom personalnym, podwyższyło uposażenie o jedną grupę m.in. por. Kordylowi, kpt. Kucielowi i chor. Malcowi³⁴.

Wśród funkcjonariuszy referatu po reorganizacji kpt. Kuciel, były zastępca kierownika PUdsBP w Nowym Sączu, prócz por. Kordyla, mógł się czuć najbardziej pokrzywdzony z przyczyn, o których wspomniano wyżej. W maju 1957 r. wystąpił z wnioskiem o przeniesienie go z Nowego Sącza, gdyż – jak uzasadniał – „obecnie ze względu na zmianę stanowiska i grupy, która w stosunku do posiadanego przeze mnie stopnia ofic[erskiego] kpt. nie odpowiada, gdyż wg zajmowanego stanowiska w grupie VII przysługuje stopień porucznika, przez co wewnętrznie czuję się źle, po wtóre sam fakt zmiany stanowiska w tej samej jednostce ujemnie działa na mnie”. W efekcie kpt. Kuciel był pierwszym funkcjonariuszem referatu, który po zmianach odszedł z Nowego Sącza. Stało się to 1 lipca 1957 r., kiedy przeniesiono go do Wydziału II SB KW MO w Krakowie³⁵.

Pozostali pracownicy, po trwającym większą część 1957 r. procesie dostosowania pracy SB do nowych realiów, skupili się na wykonywaniu powierzonych zadań³⁶. Po wprowadzeniu w 1958 r. w jednostkach powiatowych SB systemu zagadnieniowego pracy operacyjnej w nowosądeckim RSB zdefiniowano cztery takie zagadnienia: „reakcyjne” duchowieństwo, byli członkowie podziemia antykomunistycznego, mniejszości narodowe i „prawica” w ruchu ludowym. Nowosądecka jednostka SB organizowała ponadto pracę w zakresie kontrwywiadowczej ochrony powiatu i zabezpieczenia obiektów gospodarki narodowej, ale tych problemów instrukcja nr 001/59 nie traktowała jako zagadnienia³⁷.

***

---

³³ AIPN Kr, 069/2, t. 1, Rozkazy organizacyjne i etaty SB z lat 1956, 1960, Etat nr 036/11 Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu, k. 192; *ibidem*, Etat nr KR/KM/012 Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu, k. 120.

³⁴ AIPN Kr, 0154/288, Wniosek o przeszerogowanie por. Józefa Kordyla, Nowy Sącz, 27 IV 1957 r., k. 57; AIPN Kr, 058/519, Wniosek o przeszerogowanie kpr. Władysława Kuciela, Nowy Sącz, 27 IV 1957 r., k. 61; AIPN Kr, 0154/396, Wniosek o przeszerogowanie chor. Jana Malca, Nowy Sącz, 27 IV 1957 r., k. 19.

³⁵ AIPN Kr, 058/519, Akta osobowe Władysława Kuciela, Raport kpt. Władysława Kuciela, Nowy Sącz, 27 V 1957 r., k. 62.

³⁶ Niestety, w wielu aktach osobowych funkcjonariuszy SB nie zachowały się opinie obejmujące lata 1957–1975.

³⁷ AIPN Kr, 060/28, t. 13, Sprawozdanie z kontroli stanu pracy operacyjnej w Referacie ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu, Kraków, 19 III 1958 r., b.p.; *Instrukcja nr 001/59 o zasadach pracy referatów do spraw bezpieczeństwa KP MO* [w:] M. Kasprzycki, *System organizacji pracy powiatowych referatów Służby Bezpieczeństwa i próby jego reform w latach sześćdziesiątych*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2013, nr 1/11, s. 391–399.

Podporucznik Kozieł, który przed reorganizacją policji politycznej jako funkcjonariusz Oddziału V w Nowym Sączu zajmował się zabezpieczeniem granicy, w tym kontrolą transportu kolejowego w strefie przygranicznej, przez cały omawiany okres wykonywał zadania kontrwywiadowcze oraz koordynował pracę innych pracowników przydzielonych do tych zadań. Prowadził teczkę zagadnieniową dotyczącą zabezpieczenia granicy (nr 39/G), a w 1959 r. nadzorował kontrolę operacyjną punktu zdawczo-odbiorczego i Urząd Celny w Muszynie, który także miał założoną przez SB teczkę zagadnieniową (nr 109/G). Podczas jednej z wizyt w Nowym Sączu funkcjonariusz Wydziału II SB nadzorujący problematykę transportu granicznego pod nieobecność ppor. Kozieła uzyskał bliższe informacje od por. Kordyla, który wyjaśnił, że Kozieł ma pewne trudności we właściwym zorganizowaniu pracy operacyjnej na tym odcinku³⁸. Z upływem lat Kozieł stał się jednym z najbardziej doświadczonych funkcjonariuszy aparatu represji w sądeckiej SB, bardzo dobrze ocenianym przez kierownictwo wojewódzkie SB; do tego stopnia cieszył się zaufaniem mjr. Schillera, że zastępował go w bieżącym kierowaniu referatem pod jego nieobecność³⁹.

Podporucznik Lechowicz początkowo zajmował się kontrolą operacyjną osób, które po wkroczeniu na teren powiatu Armii Czerwonej należały do podziemia zbrojnego. Jednak – jak napisano w jego aktach – „większych wyników w swej pracy nie posiada, ponieważ prowadzone przez niego zagadnienie stopniowo obumiera”⁴⁰. Dlatego od początku stycznia 1959 r. wspomagał funkcjonariuszy pracujących na odcinku wyznaniowym. Gdy por. Kordylowi powierzono kierowanie referatem, por. Lechowicz po powrocie z Centrum Wyszkożenia MSW w Legionowie przejął zadania zabezpieczenia przemysłu, które wykonywał do odejścia z RSB w maju 1971 r. „Mając długoletnie doświadczenie [...] posiada dostateczne rozeznanie sytuacji operacyjno-politycznej na zakładach przemysłowych. Dobre rozeznanie pomaga kpt. Lechowiczowi w doborze odpowiednich TW do współpracy, zakładania spraw ewidencji operacyjnej, a następnie rozpracowywanie osób pozostających w naszym zainteresowaniu” – oceniał mjr Kordyl. Od lat sześćdziesiątych aktywnie uczestniczył w działalności POP przy RSB, był również członkiem Komisji Administracyjnej przy KP PZPR⁴¹.

³⁸ AIPN Kr, 079/13, Materiały Wydziału II SB KW MO w Krakowie dotyczące kontrwywiadowczego zabezpieczenia południowej granicy PRL z lat 1952–1959, Raport z podróży służbowej do RSB KP MO w Nowym Sączu, Kraków, 7 V 1959 r., k. 113–114.

³⁹ AIPN Kr, 060/43, t. 8, Sprawozdania, raporty, protokoły pokontrolne i zdawczo-odbiorcze oraz informacje z pracy RSB w Nowym Sączu z lat 1968–1973, Protokół kontroli określonych zagadnień pracy operacyjnej przeprowadzonej zgodnie z wytycznymi z 21 I 1972 r. w RSB KP MO w Nowym Sączu w dniach 6–7 IV 1972 r., Kraków, 11 IV 1972 r., k. 112; AIPN Kr, 079/65, t. 10, Materiały dotyczące kontroli RSB, Pismo do naczelnika Wydziału II SB KW MO w Krakowie, Nowy Sącz, 6 XII 1974 r., k. 112; *ibidem*, Pismo do naczelnika Wydziału II SB KW MO w Krakowie, Nowy Sącz, 17 II 1975 r., k. 114.

⁴⁰ AIPN Kr, 0154/362, Akta osobowe Mariana Lechowicza, Opinia służbowa dla ppor. Mariana Lechowicza, Nowy Sącz, 15 VI 1959 r., k. 97.

⁴¹ Lechowicz z dniem 1 V 1971 r. odszedł na stanowisko komendanta GPK w Piwnicznej, a z organów bezpieczeństwa PRL został zwolniony 11 V 1972 r. Od 1 X 1981 do 31 VIII 1987 r. na

Porucznik Kordyl po zorganizowaniu SB kontynuował pracę operacyjną w zakresie zabezpieczenia przemysłu, co w przypadku Sądecczyzny w pierwszych latach po zmianach sprowadzało się przede wszystkim do operacyjnego zabezpieczenia Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego i węzła PKP. W problematyce tej por. Kordyl orientował się bardzo dobrze, gdyż od wielu lat realizował zadania na odcinku kolejowym. Od stycznia 1958 r. był członkiem Egzekutywy POP PZPR przy opisywanym referacie. W styczniu 1959 r. kierownictwo SB przyznało mu dodatek operacyjny w wysokości 300 zł za dobre wyniki w pracy operacyjnej. „Na podstawie przekazanych przez niego materiałów do aparatu partyjnego [na osoby], które w szkodliwy sposób oddziaływały na członków partii, osoby takowe zostały zdemaskowane i odsunięto ich od posiadanych wpływów” – zapisano w uzasadnieniu⁴². Podobne oceny stały się zapewne przesłanką powołania go od września 1960 r. na stanowisko szefa SB w pow. nowosądeckim.

Podporucznik Uroda od momentu ustalenia zagadnień w RSB wykonywał zadania z zakresu inwigilacji i zwalczania duchowieństwa. Problemy zdrowotne sprawiły, że już w grudniu 1960 r. starał się o przeniesienie ze stanowiska st. oficera operacyjnego odpowiedzialnego za zagadnienie „reakcyjnego kleru” na równorzędne stanowisko w Grupie Rejestracji Cudzoziemców. Sugerował, że na jego miejsce mógłby przejść kpt. Bieniek. Wówczas zamiar ten nie został zrealizowany, ponieważ Uroda czuł się lepiej i był w stanie wykonywać dotychczasowe obowiązki. Problem stał się aktualny w połowie 1963 r., gdy Uroda powrócił do pracy po operacji (resekcja żołądka). Ponowił wówczas prośbę, do której tym razem się przychylnono, i formalnie od 15 lipca (faktycznie we wrześniu) przeszedł do pracy w GRC⁴³. W połowie kwietnia 1971 r., gdy kpt. Lechowicz odszedł z RSB do Granicznej Placówki Kontrolnej w Piwnicznej, por. Uroda przesunięty został do pracy na odcinku zabezpieczenia zakładów przemysłowych w Nowym Sączu (ZNTK i węzeł PKP)⁴⁴.

---

podstawie umowy o pracę był funkcjonariuszem Wydziału „B” SB KW MO w Nowym Sączu i SB RUSW w Nowym Sączu, zatrudniony na 1/2 etatu (AIPN Kr, 0154/362, Charakterystyka ppor. Mariana Lechowicza, Nowy Sącz, 28 II 1959 r., k. 92; *ibidem*, Wniosek o podwyższenie dodatku od zajmowanego stanowiska dla st. oficera operacyjnego RSB KP MO w Nowym Sączu, 20 I 1959 r., k. 93; *ibidem*, Opinia za okres od 20 III 1964 do 31 V 1966 r., Nowy Sącz, 1 VI 1966 r., k. 105; *ibidem*, Opinia służbowa kpt. Mariana Lechowicza za okres od 30 IV 1968 do 3 XI 1969 r., Nowy Sącz, 3 XI 1969 r., k. 108; *ibidem*, Umowa o pracę pomiędzy Marianem Lechowiczem a KW MO w Nowym Sączu, 5 X 1981 r., k. 137.

⁴² AIPN Kr, 0154/288, Charakterystyka por. Józefa Kordyla, Nowy Sącz, 28 II 1958 r., k. 58; *ibidem*, Wniosek o podwyższenie dodatku operacyjnego od zajmowanego stanowiska dla st. oficera operacyjnego por. Józefa Kordyla, Nowy Sącz, 20 I 1959 r., k. 59.

⁴³ AIPN Kr, 0154/844, Raport por. Jana Urody, Nowy Sącz, 31 XII 1960 r., k. 30–31; *ibidem*, Raport por. Jana Urody, Nowy Sącz, 21 VI 1963 r., k. 32.

⁴⁴ AIPN Kr, 056/3, t. 46, Meldunki i informacje referatów SB komend powiatowych do Wydziału III SB KW MO w Krakowie za 1971 r., Ocena pracy operacyjno-zabezpieczającej ważniejsze obiekty przemysłowe w pow. Nowy Sącz przez RSB KMIP MO w Nowym Sączu, 29 IV 1971 r., k. 189.

Choraży Malec po uporządkowaniu pracy referatu i ustaleniu bieżących zadań operacyjnych odpowiadać miał za organizowanie działań w środowisku mniejszości łemkowsko-ukraińskiej, a ponadto przydzielono mu agenturę i sprawy prowadzone na świadków Jehowy, zwłaszcza tych, którzy byli aktywni na terenie Krynicy. Z czasem, gdy aktywność figurantów zagadnienia mniejszości spadła, wspierał ppor. Kozieła w realizacji zadań pionu II, zwłaszcza w Krynicy. Mniej więcej od października 1960 r., po rezygnacji z prowadzenia w RSB zagadnienia mniejszości narodowych, ppor. Malec przejął obowiązki z zakresu kontrwywiadowczej ochrony powiatu, a po ponownym uznaniu problemu mniejszości narodowych za zagadnienie dodatkowo zajmował się sprawami operacyjnymi wobec osób wywodzących się ze środowiska łemkowsko-ukraińskiego. W listopadzie 1963 r. po zmianie zakresu obowiązków miał zająć się zwalczaniem Kościoła katolickiego i innych związków wyznaniowych. Początkowo, jak wszyscy funkcjonariusze zajmujący się tą problematyką, koncentrował się na przygotowaniach do wprowadzenia przez RSB teczek operacyjnych na księży i parafie. Później miał sprawować pieczę m.in. nad klerykami (problem naboru do WSD) oraz „aktywem katolickim”. Chwalony był przez przełożonych za sumienność w wykonywaniu obowiązków. W okresie intensywnej pracy operacyjnej po wywołanym przez SB konflikcie w parafii Kamionka Wielka uznano, że „wykazał wiele własnej inicjatywy celem rozeznania na bieżąco istniejącej sytuacji, pozyskując wiele źródeł w postaci kontaktów [...]. Uzyskał w tym okresie wiele ciekawych materiałów, na podstawie których wszczęto dochodzenia, a w kilku wypadkach skierował kilka wniosków do Kolegium Adm[inistracyjnego]”. W kwietniu 1971 r. przesunięto go na stanowisko referenta Grupy Paszportów i Dowodów Osobistych, gdzie pracował do odejścia z resortu w czerwcu 1974 r.⁴⁵

Zofia Knapik przez cały omawiany okres była sekretarką-maszynistką RSB, docenianą przez kolejnych szefów SB za zaangażowanie w pracę zawodową. Z czasem w zakresie jej obowiązków znalazło się prowadzenie funduszu operacyjnego, a dzięki przeszkoleniu w dziedzinie szyfrowania odpowiadała także za ten odcinek i obsługiwała dalekopis. Poza tym aktywna była w pracy społecznej, wchodziła w skład zarządu Koła Rodzin Milicyjnych oraz pełniła funkcję drugiego sekretarza OOP przy RSB. W 1968 r. została odznaczona Srebrnym Krzyżem Zasługi⁴⁶.

⁴⁵ Uroda został zwolniony z SB 30 VIII 1979 r. Według zapisów ewidencyjnych SB i materiałów operacyjnych od 13 XII 1980 do 20 I 1983 r. był wykorzystywany przez Wydział IIIA/Wydział V SB KW MO w Nowym Sączu jako rezydent o pseudonimie „Kwiatek”, obsługujący spotkania z dwoma KO i dziesięcioma TW, za co otrzymywał miesięczne wynagrodzenie w wysokości 3 tys. zł. W okresie stanu wojennego Uroda na własną prośbę z dniem 30 VI 1982 r. został włączony w skład Wojewódzkiego Urzędu Cenzury KW MO w Nowym Sączu (AIPN Kr, 0154/396, Charakterystyka ppor. Jana Malca, Nowy Sącz, 31 XII 1958 r., k. 21–22; *ibidem*, Opinia ppor. Jana Malca za okres od 20 III 1964 do 31 V 1966 r., Nowy Sącz, 1 VI 1966 r., k. 30; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 3 XI 1969 do 20 II 1972 r., Nowy Sącz, 20 II 1972 r., k. 37; AIPN Kr, 0032/856, t. 1–2, Teczka personalna i pracy rezydenta „Kwiatka”).

⁴⁶ AIPN Kr, 0154/861, Akta osobowe Zofii Knapik, Opinia służbowa, Nowy Sącz, 31 XII 1958 r., b.p.; *ibidem*, Opinia Zofii Knapik, Nowy Sącz, 11 IV 1962 r., b.p.; *ibidem*, Opinia za okres od

Zwolniony po kpt. Kucielu etat został od razu obsadzony przez ppor. Władysława Kamieniarza. Trudno powiedzieć, co sprawiło (trudności w znalezieniu pracy czy niższe zarobki, ponieważ brak dokumentów z tego czasu), że Kamieniarz zaledwie po sześciu miesiącach zwrócił się o ponowne zatrudnienie w aparacie bezpieczeństwa, gdzie został przyjęty od 1 lipca 1957 r. W całym omawianym okresie realizował zadania przyporządkowane do pionu III („prawica” w ruchu ludowym oraz operacyjna kontrola kompleksu rolno-spożywczego w powiecie)⁴⁷.

Drugim funkcjonariuszem prócz Kamieniarza, który podjął ponownie pracę w nowosądeckiej policji politycznej, był Mieczysław Dąbrowski. Nieco ponad dwa lata po odejściu z własnej inicjatywy Dąbrowski złożył podanie o ponowne przyjęcie do resortu i został zatrudniony w sądeckiej SB od 1 lutego 1959 r. We wrześniu 1959 r. napomniano go za nieusprawiedliwione upuszczenie szkolenia zawodowego w Tarnowie. W grudniu tego roku szef SB por. Żyła wystawił mu niekorzystną opinię, z której wynikało, że nie wywiązywał się z postawionych przed nim zadań. Tymczasem obowiązki, które mu przydzielono, wymagały od niego szczególnego zaangażowania, realizował bowiem zadania kontroli operacyjnej duchowieństwa nowosądeckiego. Na podstawie tej oceny ówczesny szef SB KW MO w Krakowie ppłk Bolesław Wejner wystąpił z wnioskiem o zwolnienie go z SB, ponieważ według niego nie było „żadnych realnych przesłanek, by ppor. Dąbrowski zmienił swój stosunek do pracy zawodowej”. Zwolnienie nastąpiło z dniem 31 stycznia 1960 r.⁴⁸

Odejście Dąbrowskiego zmusiło kierownictwo do szukania jego następcy. Okazał się nim Mikołaj Topuziak⁴⁹, w trakcie starań o angaż w SB zatrudniony jako ekonomista w Przedsiębiorstwie Państwowym „Uzdrowisko Krynica”. Co ciekawe, Topuziak

---

1 VI 1966 do 30 IV 1968 r., Nowy Sącz, 30 IV 1968 r., b.p.; *ibidem*, Charakterystyka, Nowy Sącz, 29 V 1974 r., b.p.

⁴⁷ AIPN Kr, 0154/837, Wniosek o pozostawienie w pracy operacyjnej ppor. Władysława Kamieniarza, Nowy Sącz, 12 XII 1956 r., k. 41; *ibidem*, Raport Władysława Kamieniarza, Kraków, 18 VI 1957 r., k. 44.

⁴⁸ W międzyczasie Dąbrowski ukończył Technikum Samochodowe w Nowym Sączu. Po zwolnieniu z SB pracował m.in. w bazie PKS w Nowym Sączu, placówka w Limanowej, gdzie był kierownikiem. Pracował także w czzechosłowackiej firmie w Ostrawie jako brygadzysta. Według zapisów ewidencyjnych SB i materiałów operacyjnych w lat 1973–1977 był wykorzystywany operacyjnie przez Wydział II Karpackiej Brygady WOP jako rezydent o pseudonimie „Miroslaw”, zarejestrowany pod numerem 157 (AIPN Kr, 0154/107, Raport do komendanta wojewódzkiego Milicji Obywatelskiej w Krakowie, Nowy Sącz, 4 II 1959 r., b.p.; *ibidem*, Opinia służbowa, Nowy Sącz, 18 XII 1959 r., b.p.; *ibidem*, Wniosek o zwolnienie funkcjonariusza w okresie służby przygotowawczej – oficera operacyjnego RSB KP MO w Nowym Sączu ppor. Mieczysława Dąbrowskiego, Kraków, 24 XII 1959 r., b.p.; *ibidem*, Pismo komendanta Posturunku MO w Starym Sączu do Wydziału Kadr KW MO w Krakowie, Stary Sącz, 28 V 1960 r., b.p.; AIPN Kr, 0032/92, Teczka personalna rezydenta „Miroslawa”; AIPN Kr, 00142, Karta Mkr-2 dotycząca Mieczysława Dąbrowskiego).

⁴⁹ Mikołaj Topuziak, s. Mikołaja, ur. 29 IX 1934 r. w Roztoce Ryterskiej, pow. Nowy Sącz, pochodzenie robotnicze, wykształcenie średnie ekonomiczne (ukończone LO i dwuletni kurs ekonomiczny organizowany przez Polskie Towarzystwo Ekonomiczne), bez zawodu, członek ZMP, ZMS, od 1959 r. w PZPR (AIPN Kr, 0154/914, Akta osobowe Mikołaja Topuziaka).

już wówczas z własnego doświadczenia znał arkana pracy SB, gdyż od 16 grudnia 1958 r. był wykorzystywany przez sądecki RSB jako informator o pseudonimie „Józek”, a kontakt z nim utrzymywał ppor. Malec⁵⁰. Po przyjęciu do SB przez pierwsze pół roku Topuziak wypełniał zadania z zakresu pionu II, a od października 1960 r. do końca pobytu w RSB wykonywał działania związane ze zwalczaniem Kościoła katolickiego. Już po roku pracy w SB zauważono, że „ma perspektywy wzrostu [rozwoju?] w naszych organach, mając do tego dobre chęci i własną inicjatywę”⁵¹. Mimo stosunkowo młodego wieku i małego doświadczenia po odejściu do RSB w Limanowej kpt. Bieńka to właśnie Topuziak przejął po nim wszystkie sprawy oraz koordynował całość przedsięwzięć antywyznaniowych w referacie⁵². O tym, że dobrze wykonywał swoje obowiązki i wykazywał wiele inicjatywy, świadczyła opinia kpt. Kordyla, który stwierdził, że „w okresie ostatnich dwóch lat wykonał wiele skomplikowanych zadań operacyjnych (chodzi tu o parafię Kamionka Wielka), z których wywiązał się dobrze”⁵³. Dwa lata później mjr Kordyl napisał, że na podkreślenie „zasługuje praca por. Topuziaka na odcinku doprowadzenia do wewnętrznych antagonizmów wśród kleru, jak to miało miejsce w parafii Ptaszkowa, gdzie przeniesiono wybitnie wrogo ustosunkowanego proboszcza do PRL [sic!]”⁵⁴. Topuziak odszedł z RSB w 1970 r. w związku z powierzeniem mu stanowiska zastępcy komendanta powiatowego MO ds. SB w Suchej Beskidzkiej. Do SB w Nowym Sączu wrócił w 1975 r. po utworzeniu woj. nowosądeckiego.

Kapitan Franciszek Bieniek⁵⁵ do RSB w Nowym Sączu został przeniesiony z Wydziału „B” SB KW MO w Rzeszowie i od 1 października 1960 r. przydzielony do nowo utworzonej Grupy Rejestracji Cudzoziemców, jednak w sytuacji, gdy w powiecie następował spadek natężenia przyjazdów obcokrajowców, realizował zadania z zakresu innych pionów, a nawet prowadził kilka spraw operacyjnej obserwacji i posiadał „na kontakcie” kilka jednostek sieci agenturalnej⁵⁶. Formalnie od 15 lipca, a faktycznie

⁵⁰ AIPN, 2911/1, Karta EO-4-A z Kartoteki ogólnoinformacyjnej Biura „C” MSW dotycząca Mikołaja Topuziaka; AIPN Kr, 080, Karta E-14 dotycząca Mikołaja Topuziaka.

⁵¹ AIPN Kr, 0154/914, Akta osobowe Mikołaja Topuziaka, Charakterystyka kpr. Mikołaja Topuziaka, Nowy Sącz, 22 VI 1961 r., b.p.

⁵² *Ibidem*, Opinia za okres od 20 VII 1962 do 20 III 1964 r., Nowy Sącz, 17 III 1964 r., b.p.

⁵³ AIPN Kr, 0154/914, Akta osobowe Mikołaja Topuziaka, Opinia za okres od 20 III 1964 do 31 V 1964 r., Nowy Sącz, 1 VI 1966 r., b.p.

⁵⁴ Chodziło o ks. Cabaja przeniesionego do Łęczkowic (AIPN Kr, 0154/914, Akta osobowe Mikołaja Topuziaka, Opinia za okres od 1 VI 1966 do 30 IV 1968 r., Nowy Sącz, 30 IV 1968 r., b.p.).

⁵⁵ Franciszek Bieniek, s. Stanisława, ur. 30 IV 1924 r. w Borku Starym, pow. Rzeszów, pochodzenie chłopskie, wykształcenie podstawowe, zawód: rolnik, wyznanie rzymskokatolickie (deklaracja z okresu przejmowania do aparatu bezpieczeństwa). Służbę wojskową odbywał od sierpnia 1944 do 8 II 1947 r., służył m.in. w Samodzielnym Batalionie Ochrony Rządu i Samodzielnym Pułku Ochrony Rządu KBW. Od lutego 1947 r. członek PPR, następnie w PZPR (AIPN Kr, 0154/57, Akta osobowe Franciszka Bieńka).

⁵⁶ Od listopada 1961 do września 1962 r. prowadził m.in. sprawy operacyjnej obserwacji przeciwko Ludwikowi Górskiemu i Józefowi Marcowi oraz spotykał się z TW „Cyganem” (AIPN Kr, 010/10165, t. 2; AIPN Kr, 010/10236; AIPN Kr, 0154/57, Akta osobowe Franciszka Bieńka, Opinia kpt. Franciszka Bieńka, Nowy Sącz, 11 IV 1962 r., k. 45).

od września 1963 r. kierownictwo SB zatwierdziło zamianę stanowisk pomiędzy por. Urodą, któremu stan zdrowia nie pozwalał intensywnie prowadzić pracy operacyjnej w terenie, a kpt. Bieńkiem, tym bardziej że nastąpiło wówczas wzmożenie obowiązków w pionie IV związane m.in. z rejestrowaniem duchowieństwa i zakładaniem TEOK. Bieńek otrzymał do prowadzenia sprawy operacyjnej obserwacji na księży: Cabaja, Pieprznika, Raczkowskiego, Wojewodę i Tokarza, czterech TW („Alek”, „Karol”, „Góral” i „Adam”, nr rej 1583), a także dokumentację trzech opracowywanych kandydatów do werbunku⁵⁷. Ponadto powierzono mu koordynowanie całości zadań pionu IV w RSB, za co odpowiadał do odejścia w marcu 1964 r. do RSB w Limanowej, gdzie objął stanowisko zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa. Bieńek wrócił na krótko do RSB w Nowym Sączu (1–30 kwietnia 1972), ponownie wykonywał wtedy zadania w Grupie Rejestracji Cudzoziemców.

Zbigniew Stypuła⁵⁸ zatrudniony został w RSB 1 maja 1962 r. Początkowo wykonywał obowiązki z zakresu pionu III, w styczniu 1963 r. powierzono mu realizację spraw pionu IV. Jako niedoświadczony funkcjonariusz wykonywał prace związane z rejestracją TEOK i TEOP oraz prowadził mniej skomplikowane sprawy. „Wymaga on jednak częstych kontroli w pracy i wykazania braków, co jest mobilizującym czynnikiem, gdyż jako młody pracownik tak stażem, jak i wiekiem nie dostrzega istotnych momentów w pracy operacyjnej” – zauważył kpt. Kordyl. Ponieważ zajmował się sprawami wyznaniowymi, Kordyl odniósł się także do tej kwestii. Stwierdził, że rodzina Stypuły była „wierząca, natomiast on sam ma własny pogląd na te sprawy, do kościoła nie chodzi, chociaż nie można tu powiedzieć, by światopogląd był tu całkowicie skryształizowany i był ateistą”⁵⁹. We wrześniu tego roku skierowany został do Centrum Wy-

⁵⁷ AIPN Kr, 08/56, t. 1, Protokół przekazania zagadnienia reakcyjnej części kleru kpt. Franciszkowi Bieńkowi, Nowy Sącz, 9 IX 1963 r., k. 199; AIPN Kr, 0154/844, Raport por. Jana Urody, Nowy Sącz, 21 VI 1963 r., k. 32.

⁵⁸ Zbigniew Stypuła, s. Józefa, ur. 3 VIII 1938 r. w Nowym Sączu, pochodzenie robotnicze, wykształcenie ogólnokształcące (po pierwszym roku przerwał studia w WSE w Krakowie), zawód: pracownik umysłowy, niepraktykujący, w chwili zatrudnienia w SB był bezpartyjny (do PZPR przyjęty w lutym 1963 r.), służbę wojskową odbywał od 5 XI 1958 do 20 X 1960 r. w 60. lotniczym pułku szkolnym w Radomiu. Po wyjściu z wojska podjął pracę w Centrali Rybnej na stanowisku kierownika sklepu w Nowym Sączu. Po zwolnieniu z SB pracował m.in. w SZEW jako komendant Straży Przemysłowej. Według zapisów ewidencyjnych SB i materiałów operacyjnych był wówczas wykorzystywany przez Wydział IV SB KW MO w Nowym Sączu jako KO „Zbyszek” (nr rej. NS-811), m.in. w zakresie informowania o planach budowy kościoła na os. Millennium. Współpracę zakończono w sierpniu 1979 r. W lutym 1983 r. zarejestrowany jako KO „Zbyszek” (nr rej. NS-8372), udzielał informacji funkcjonariuszom Wydziału IV SB o sytuacji w parafii pw. Matki Bożej Niepokalanej (tzw. Biały Klasztor), a w 1987 r. został przekwalifikowany jako TW „Ignac”. Współpracę zakończono 24 XI 1989 r. (AIPN Kr, 0154/630, Akta osobowe Zbigniewa Stypuły; AIPN Kr, 0032/2834, t. 1–2, Teczka personalna i pracy KO „Zbyszek”/TW „Ignaca”; AIPN Kr, 00142, Karta EO-4/77 dotycząca Zbigniewa Stypuły; AIPN Kr, 00142, Karta Mkr-2 dotycząca Zbigniewa Stypuły; AIPN Kr, 084, Karta EO-4/73 dotycząca Zbigniewa Stypuły; AIPN Kr, 084, Karta Mkr-2 dotycząca Zbigniewa Stypuły).

⁵⁹ AIPN Kr, 0154/630, Opinia kpr. Zbigniewa Stypuły, Nowy Sącz, 12 VI 1963 r., b.p.

szkolenia w Legionowie, a po powrocie stamtąd powierzono mu obowiązki w ramach pionu II. Mimo że ukończył szkolenie, nie był pracownikiem samodzielnym i jego praca musiała być poddawana systematycznej kontroli. Prowadził jedną sprawę i spotykał się z trzema TW, z których jednego, z udziałem por. Koziela, zwerbował. Uważano, że „jest pracownikiem zdolnym, jednak leniwy[m], a niekiedy mało obowiązkowy[m]”. Zdarzało się, że nadużywał alkoholu, co sprawiło, że w 1969 r. otrzymał pierwszą negatywną opinię wpisaną do akt. W 1970 r. złożył wniosek o przeniesienie do RSB w Limanowej, co tłumaczył chęcią zmiany otoczenia, gdyż to, że pochodził z Nowego Sącza, nie ułatwiał mu wykonywania bieżących czynności operacyjnych⁶⁰.

W maju 1962 r. przyznano RSB etat kierowcy, którym do 31 maja 1975 r. był Julian Poręba⁶¹. Przez cały czas pracy na tym stanowisku miał generalnie opinię pozytywną. Na taką ocenę wpływały cechy szczególnie cenione u osób wykonujących ten zawód, a więc abstynencja, dbanie o sprzęt służbowy, bezwypadkowa jazda, przestrzeganie tajemnicy służbowej, zwłaszcza że mógł być mimowolnym świadkiem poufnych rozmów. Poza tym był lubiany przez pracowników referatu i udzielał się w życiu partyjnym w jednostce. W 1968 r. zwrócono jedynie uwagę, że jego żona nie miała ugruntowanych przekonań w kwestii wiary, nad czym – jak sugerował sporządzający opinię oficer – zmuszony był popracować sam Poręba⁶².

Stanisław Wnęk⁶³ przyjęty został w miejsce kpt. Bieńka. Od chwili zatrudnienia realizował sprawy wchodzące w zakres pracy pionu IV. W jednej z opinii napisano:

---

⁶⁰ *Ibidem*, Opinia za okres od 20 III 1964 do 31 V 1966 r., Nowy Sącz, 1 VI 1966 r., b.p.; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 5 III 1969 do 3 XI 1969 r., Nowy Sącz, 3 XI 1969 r., b.p.; *ibidem*, Pismo do pierwszego zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Bezpieczeństwa, Nowy Sącz, 17 III 1970 r., b.p.

⁶¹ Julian Poręba, s. Władysława, ur. 16 X 1932 r. w Nawojowej, pochodzenie robotnicze, wykształcenie: siedem klas szkoły powszechnej, zawód: kierowca, służbę wojskową odbywał od listopada 1952 do października 1954 r. w 9. pułku czołgów w Słupsku. Po zakończeniu służby pracował jako kierowca w MPRB w Nowym Sączu oraz Państwowym Technikum Rolniczym w Nawojowej. Członek PZPR od grudnia 1957 r. (AIPN Kr, 0159/2620, Akta osobowe Juliana Poręby).

⁶² AIPN Kr, 0159/2620, Opinia sierż. Juliana Poręby za okres od 14 IV 1962 do 20 III 1964 r., Nowy Sącz, 17 III 1964 r., b.p.; *ibidem*, Opinia sierż. Juliana Poręby za okres od 1 VI 1966 do 30 IV 1968 r., Nowy Sącz, 30 IV 1968 r., b.p.; *ibidem*, Opinia sierż. Juliana Poręby za okres od 3 XI 1969 do 20 II 1972 r., Nowy Sącz, 20 II 1972 r., b.p.; *ibidem*, Charakterystyka sierż. Juliana Poręby, Nowy Sącz, 29 V 1974 r., b.p.

⁶³ Stanisław Wnęk, s. Józefa, ur. 18 X 1940 r. w Jadamwoli, pow. Limanowa, pochodzenie chłopskie, wykształcenie średnie techniczne, zawód: technik eksploatacji samochodów, członek PZPR od 1961 r., niewierzący, służbę wojskową odbywał od 29 X 1960 do 29 IX 1963 r. w Marynarce Wojennej w Gdyni. Po ukończeniu szkoły pracował w Oddziale PKS w Nowym Sączu jako dyspozytor, wrócił tam także po wyjściu z wojska. Według zapisów ewidencyjnych i materiałów operacyjnych po odejściu z SB od 1 X 1988 do 30 XI 1989 r. udzielał pomocy Wydziałowi IV SB WUSW w Nowym Sączu jako dysponent LK o kryptonimie „Chmiel” (nr rej. NS-18301), zorganizowanego w jego mieszkaniu przy ul. Barskiej w Nowym Sączu (AIPN Kr, 0154/833, Akta osobowe Stanisława Wnęka; AIPN Kr, 00142, Karta EO-4/77 dotycząca Stanisława Wnęka; AIPN Kr, 084, Karta Mkr-2 dotycząca Stanisława Wnęka; AIPN Kr, 0032/2851, Teczka personalna dysponenta LK „Chmiel”).

„Do kościoła nie chodzi i na tym odcinku jest bez zastrzeżeń. Sam stwierdza, że jest ateistą, i jeszcze na poprzednim zakładzie pracy należał do Stowarzyszenia Ateistów. Po przeszło roku pracy operacyjnej oceniano, że jest pracownikiem dobrym, mającym perspektywy na przyszłość [...]. Jest bezpośrednio odpowiedzialny za pewien odcinek pracy, z którego wywiązuje się należycie, a nawet w wyniku własnych koncepcji uzyskał ostatnio dobre wyniki na odcinku organizowania pracy operacyjnej wśród kleryków”⁶⁴. W 1972 r. posiadał kilku TW ze środowiska księży diecezjalnych, a w toku realizowania zadań uzyskał dobre wyniki, co potwierdziła przeprowadzona w RSB kontrola. W latach siedemdziesiątych (przed reorganizacją) pełnił funkcję pierwszego sekretarza OOP przy RSB, a w 1972 r. podjął naukę w Studium Administracyjnym przy Wydziale Prawa UJ. Był także wykładowcą w KMip MO oraz w KM PZPR⁶⁵.

Jak wspomniano, w 1967 r. do pionu SB zostały przekazane sprawy związane z wydawaniem paszportów i dowodów osobistych. W związku z takim rozwiązaniem RSB uzyskał cztery etaty i z dniem 1 kwietnia 1967 r. przeniesiono tam trzech funkcjonariuszy (Barbara Chorążkiewicz, Kazimiera Dobosz, Marian Olszowski), Janina Roszkowicz pozostała zaś w pionie MO.

Plutonowy Barbara Chorążkiewicz⁶⁶, która przed 31 grudnia 1956 r. pracowała m.in. jako sekretarka Oddziału V w Nowym Sączu, po zmianach w aparacie bezpieczeństwa została zwolniona, jednak we wrześniu 1960 r. trafiła do pionu MO, gdzie do 31 marca 1967 r. zatrudniona była w Sekcji Ogólnej. Od 1 kwietnia 1967 r. pracowała na stanowisku referenta GPiDO. W okresach zwiększonej liczby wniosków składanych przez obywateli polskich o wyjazdy turystyczne do KDL wspierała por. Urodę przy wydawaniu wkładek paszportowych. Zresztą w tym zakresie (paszporty) została przeszkolona, aby móc zastępować w czasie urlopów referenta odpowiadającego za ten dział. Pełniła też funkcję przewodniczącej Koła Rodzin Milicyjnych⁶⁷.

Kazimiera Dobosz⁶⁸ od 1952 r. pracowała w Referacie Ewidencji Ludności i Dowodów Osobistych KP MO. Także po przejściu do SB zajmowała się wydawaniem do-

⁶⁴ AIPN Kr, 0154/833, Opinia, Nowy Sącz, 17 VI 1965 r., k. 41–41v.

⁶⁵ AIPN Kr, 0154/833, Opinia służbowa za okres od 3 XI 1969 do 20 II 1972 r., Nowy Sącz, 20 II 1972 r., k. 50; *ibidem*, Opinia służbowa dotycząca por. Stanisława Wnęka z RSB w Nowym Sączu, 21 VIII 1972 r., k. 52.

⁶⁶ Barbara Chorążkiewicz z d. Wilk, c. Tadeusza, ur. 19 II 1934 r. w Nowym Sączu, pochodzenie robotnicze, wykształcenie średnie, bez zawodu, wyznanie rzymskokatolickie, członkini ZMP od 1948 r. Po ukończeniu nauki zatrudniona w MHD jako „siła biurowa” (AIPN Kr, 0154/812, Akta osobowe Barbary Chorążkiewicz; pełny przebieg służby zob. M. Kasprzycki, *Ludzie bezpieki w powiecie Nowy Sącz...*, s. 58).

⁶⁷ AIPN Kr, 0154/812, Opinia sierż. Barbary Chorążkiewicz za ostatnie dwa lata, Nowy Sącz, 30 IV 1968 r., k. 24; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 30 IV 1968 do 3 XI 1969 r., Nowy Sącz, 3 XI 1969 r., k. 26; *ibidem*, Charakterystyka st. sierż. Barbary Chorążkiewicz, Nowy Sącz, 29 V 1974 r., k. 30.

⁶⁸ Kazimiera Dobosz z d. Wyczęsana, c. Stanisława, ur. 29 IX 1932 r. w Jawiszowicach, pow. Oświęcim, pochodzenie robotnicze, wykształcenie podstawowe (ukończone siedem klas szkoły powszechnej i dwie klasy gimnazjum rolniczego w Marcinkowicach), wyznanie rzymskokatoli-

wodów osobistych i sprawami meldunkowymi. Oceniana była jako sumienny i doświadczony pracownik. Kilkakrotne kontrole jej działu pracy nie wykazały żadnych uchybień. Aktywna była na polu społecznym, udzielając się m.in. w Kole Rodzin Milicyjnych⁶⁹.

Marian Olszowski⁷⁰ tak jak pozostali miał duże doświadczenie w kwestiach, którymi się zajmował, gdyż od zatrudnienia w MO w 1954 r. wykonywał obowiązki związane z ewidencją ludności i sprawami meldunkowymi. Przez cały czas pracy w GPiDO oceniany był pozytywnie, uważano go za fachowca w dziedzinie, za którą odpowiadał. Prócz skłonnościami do alkoholu nie stwierdzono przez lata poważniejszych przypadków naruszenia dyscypliny. Był aktywny w życiu partyjnym. Od jesieni 1971 r. miał problemy zdrowotne, kilka miesięcy przebywał w sanatorium. Na emeryturę odszedł w maju 1973 r.⁷¹

Dopływ „świeżej krwi” do sądeckiej SB zaczął się od 1970 r. Wówczas przyjęto do RSB trzech funkcjonariuszy, ale tylko jeden z nich był nowicjuszem. Pierwszy, ppor. Antoni Waligóra⁷², przeniósł się z Limanowej z tego samego powodu co Stypuła. W lutym 1970 r. zwrócił się do płk. Wałacha z prośbą o przeniesienie go do Nowego Sącza, tłumacząc, że stosunki rodzinne i krąg znajomych, wśród których się obracał, nie pozwalały mu należycie wykonywać zadań operacyjnych w środowisku duchownych. Od 1 maja 1970 r. został oficerem Grupy Inspektorów i Oficerów SB. Po przeniesieniu do Nowego Sącza nadal realizował zadania pionu antywyznaniowego. „Mając wykształcenie średnie i zawodowe – jest dobrze przygotowany do pracy operacyjnej. Jest pracownikiem inteligentnym, mającym własne koncepcje, i pracę operacyjną organizuje na ogół dobrze. Jest człowiekiem o charakterze upartym i mimo że nie zawsze ma pełne uzasadnienie ku temu, stara się przekonywać o swojej słuszności” – charakteryzował Waligórę ppłk Kordyl⁷³.

---

ckie, członek PZPR od 1959 r. Przed wstąpieniem do MO pracowała jako kierowniczka sklepu GS „Samopomoc Chłopska” w Starym Sączu (AIPN Kr, 0159/2891, Akta osobowe Kazimierzy Dobosz).

⁶⁹ AIPN Kr, 0159/2891, Opinia za ostatnie dwa lata pracy, Nowy Sącz, 30 IV 1968 r., k. 93; *ibidem*, Charakterystyka st. sierż. Kazimierzy Dobosz, Nowy Sącz, 29 V 1974 r., k. 101.

⁷⁰ Marian Olszowski, s. Wojciecha, ur. 11 III 1932 r. w Rytrze, pow. Nowy Sącz, pochodzenie chłopskie, wykształcenie podstawowe (maturę zdał w 1970 r. w LO dla Pracujących w Nowym Sączu), wyznanie rzymskokatolickie, bez wyuczonego zawodu, w PZPR od 1953 r., służbę wojskową odbywał od listopada 1952 do marca 1954 r. w KBW w Mławie. Przed wstąpieniem do wojska pracował jako robotnik w Nadleśnictwie LP w Muszynie i listonosz w Barcicach (AIPN Kr, 0154/475, Akta osobowe Mariana Olszowskiego).

⁷¹ AIPN Kr, 0154/475, Opinia służbowa sierż. Mariana Olszowskiego, Nowy Sącz, 5 XI 1969 r., b.p.; *ibidem*, Opinia służbowa st. sierż. Mariana Olszowskiego, Nowy Sącz, 20 II 1972 r., b.p.

⁷² Antoni Waligóra, s. Jana, ur. 30 XI 1933 r. w Limanowej, pochodzenie robotnicze, wykształcenie średnie ogólnokształcące, zawód: nauczyciel, członek PZPR od 1955 do 1960 r., wykluczony po sporze personalnym z dyrektorem Łososińskich Zakładów Przemysłu Drzewnego, bezwyznaniowy, służbę wojskową odbywał w latach 1953–1955 w 33. Brygadzie Artylerii Ciężkiej w Inowrocławiu. Przed przyjęciem do SB pracował w Wydziale Skupu PPRN w Limanowej jako inspektor (AIPN Kr, 0154/681, Akta osobowe Antoniego Waligóry).

⁷³ AIPN Kr, 0154/681, Opinia służbowa por. Antoniego Waligóry, Nowy Sącz, 20 II 1972 r., b.p.

Miesiąc później do RSB przeszedł z sądeckiej MO sierż. Józef Mirek⁷⁴. Starając się o przeniesienie do pionu SB, uzasadniał to chęcią pracy operacyjnej, z jaką mógłby mieć do czynienia jedynie w tym pionie. Początkowo realizował zadania z zakresu pionu II. Po roku pracy posiadał na łączności pięciu TW, z których dwóch zwerbował osobiście. W marcu 1971 r. prawdopodobnie w zastępstwie Urody wykonywał też obowiązki związane z rejestracją cudzoziemców⁷⁵. Udzielał się w życiu partyjnym jednostki SB, pełnił funkcję sekretarza OOP PZPR. Od września 1971 do lipca 1972 r. był słuchaczem Szkoły Oficerskiej CW MSW w Legionowie. Po jej ukończeniu uzyskał pozytywne referencje do dalszej pracy operacyjnej. Po powrocie z Legionowa realizował także zadania z zakresu spraw paszportowych w Grupie Paszportów i Dowodów Osobistych⁷⁶. Od stycznia do lipca 1973 r. prawdopodobnie ponownie powierzono mu obowiązki w pionie II, co mogło być następstwem przekazania Gierusowi zadań z zakresu pionu IV, choć nie można wykluczyć, że Mirek wykonywał zadania zarówno z zakresu spraw paszportowych, jak i pionu II, gdyż jesienią 1972 r. utrzymywał kontakt m.in. z TW „R-10” i TW „Tomaszem”, którzy wykorzystywani byli do zadań kontrwywiadowczych. Z dniem 1 lipca 1973 r. wrócił do pionu MO na stanowisko kierownika sekcji operacyjno-dochodzeniowej do walki z przestępczością gospodarczą⁷⁷.

Trzecim pracownikiem, który zasilił szeregi sądeckiej SB w 1970 r., był Jan Jaworecki⁷⁸. Po zatrudnieniu otrzymał przydział obowiązków z zakresu pionu III i or-

---

⁷⁴ Józef Mirek, s. Franciszka, ur. 8 VII 1934 r. w Starym Sączu, pochodzenie robotnicze, wykształcenie średnie techniczne, zawód: księgowy, członek PZPR. Po ukończeniu technikum pracował w Gminnej Kasie Spółdzielczej w Starym Sączu, w latach 1955–1958 studiował na Wydziale Prawa UJ, ale z powodów rodzinnych musiał przerwać studia i podjął pracę księgowego w przedsiębiorstwie handlowym, początkowo kontynuował naukę w trybie zaocznym, jednak studiów nie ukończył (AIPN Kr, 0159/2575, Akta osobowe Józefa Mirka).

⁷⁵ Prawdopodobnie w GRC zastąpił Urodę w marcu 1971 r. (AIPN Kr, 010/10910, Notatka służbowa sierż. Józefa Mirka, Nowy Sącz, 16 VIII 1971 r., b.p.; AIPN Kr, 010/10786, Notatka służbowa sierż. Józefa Mirka, 25 III 1971 r., b.p.).

⁷⁶ AIPN Kr, 0159/2575, Opinia służbowa za okres od 1 V 1970 do 11 VI 1971 r., Nowy Sącz, 11 VI 1971 r., b.p.; *ibidem*, Opinia służbowa sierż. Józefa Mirka, słuchacza OS CW MSW, za okres od 2 IX 1971 do 18 VII 1972 r., 18 VII 1972 r., b.p.; AIPN Kr, 060/43, t. 8, Protokół zdawczo-odbiorczy RSB KMIP w Nowym Sączu, 7 XII 1972 r., k. 123.

⁷⁷ W lutym 1976 r. podjął starania o powrót do SB, jednak mjr Schiller, biorąc pod uwagę jego kwalifikacje i brak etatu, nie wyraził na to zgody. Ze służby w SB zwolniony z dniem 31 VIII 1984 r. W późniejszym okresie pracował m.in. w Ośrodku Transportu Leśnego w Starym Sączu na stanowisku specjalisty ds. obronnych. Według zapisów ewidencyjnych SB od 11 III 1988 do 26 I 1990 r. wykorzystywany przez Wydział VI SB WUSW w Nowym Sączu jako TW „Józek 2” (nr rej. NS-17036) do sprawy obiektywnej o kryptonimie „Zrywka” – operacyjne zabezpieczenie leśnictwa i łowiectwa (AIPN Kr, 0159/2575, Pismo ppor. Józefa Mirka do komendanta wojewódzkiego MO w Nowym Sączu, 21 II 1976 r., b.p.; AIPN Kr, 00142, Karta EO-4/77 dotycząca Józefa Mirka; AIPN Kr, 087, Karta Mkr-2 dotycząca Józefa Mirka; AIPN Kr, 033/1, Wyciąg z informacji od TW „R-10” uzyskanej 13 X 1972 r. przez ppor. Józefa Mirka, Nowy Sącz, 13 X 1972 r., k. 97; *ibidem*, Wyciąg z informacji od TW „Toni” z 6 X 1972 r., Nowy Sącz, 7 X 1972 r., k. 98; AIPN Kr, 0032/5, Charakterystyka TW „Tomasza”, nr ewid. 223, Nowy Sącz, 25 IX 1975 r., k. 12).

⁷⁸ Jan Jaworecki, s. Władysława, ur. 28 IX 1937 r. w Falkowej, pow. Nowy Sącz, pochodzenie chłopskie, wykształcenie wyższe (w 1961 r. uzyskał tytuł magistra geografii w krakowskiej WSP), zawód: nauczyciel, członek PZPR od 1964 r., bezwyznaniowy. Po studiach pracował

ganizował pracę operacyjną w Sądeckich Zakładach Elektro-Węglowych. „Za okres niespełna rocznej pracy ocenić należy tow. Jana Jaworeckiego jako dobrego pracownika operacyjnego. [...] W ostatnich miesiącach br. dobrał odpowiednich kandydatów na TW i są perspektywy ich pozyskania. Na swoim koncie posiada 3 TW, z którymi pracuje dobrze” – oceniano Jaworeckiego. Został też wytypowany przez KZ PZPR do prowadzenia szkoleń zawodowych wśród funkcjonariuszy SB i MO⁷⁹. Dalszą karierę w SB przerwała Jaworeckiemu sprawa inwigilacji pierwszego sekretarza KP PZPR w Nowym Sączu Alfreda Potoczka. Gdy w 1972 r. przebywał w Szkole Oficerskiej w Legionowie, do kierownictwa SB wpłynęło pismo od Elżbiety Zaczyk, pracownicy KP PZPR, w którym informowała o rzekomym inwigilowaniu przez Jaworeckiego byłego już w tym momencie sekretarza Potoczka. Jaworecki miał się tego dopuścić m.in. za jej pośrednictwem, wykorzystując znajomość z okresu, gdy pracował w Powiatowym Komitecie Kultury Fizycznej i Turystyki. Uzyskiwane tą drogą materiały miał przysyłać do KW PZPR. Jaworecki, ściągnięty w trybie pilnym z Legionowa do Krakowa, zaprzeczył zarzutom, twierdząc, że nigdy nie podjął się rozpracowywania powiatowej instancji partyjnej. Tłumaczył, że „wszelkie sądy na temat pracy tow. Potoczka [...] wypowiadałem jedynie na zasadzie dyskusji z kolegami z RSB lub też z kolegami, którzy są aktywistami lub pracownikami KP”. Dalej wyjaśniał, że jako prowadzący szkolenia partyjne w RSB często komentował sytuację w KP, do czego miał prawo jako członek partii. Swoje wyjaśnienia zakończył deklaracją: „Służbę Bezpieczeństwa uważam zresztą również za część aparatu partii, nie zaś za jednostkę apolityczną. Podejmując jakiegokolwiek działania, miałem zawsze na względzie interes partii, a tym samym interes Służby Bezpieczeństwa. Partia mnie wychowała i jeśli partia uzna, że wychowała bękartą, to i z tym będę się musiał pogodzić. Sumienie mam jednak czyste, bo robiłem co mogłem, aby było lepiej, uczciwiej”⁸⁰.

Funkcjonariusz Wydziału Kadr KW MO w Krakowie w obecności ppłk. Kordyla przeprowadził rozmowę z ówczesnym pierwszym sekretarzem KP PZPR Tomaszem Ciągłą, którego wtajemniczono w sprawę. Ten zdecydował o pozostawieniu Jaworeckiego w resorcie, ale zasugerował, by zwrócić na niego baczniejszą uwagę. Nagłośnieniem tej sprawy nie był także zainteresowany Potoczek. Po powrocie z Legionowa Jaworecki uzyskał opinię nieprzydatności do dalszej służby w SB, jednak nie został zwolniony, a jedynie oddelegowany w czerwcu 1973 r. do Wydziału IV SB KW MO w Krakowie. W grudniu 1973 r. zwrócił się z prośbą o powrót do Nowego Sącza.

---

jako nauczyciel m.in. w Technikum Rachunkowości Rolnej w Marcinkowicach, a bezpośrednio przed przyjęciem do SB – w Powiatowym Komitecie Kultury Fizycznej i Turystyki PPRN w Nowym Sączu na stanowisku zastępcy kierownika (AIPN Kr, 059/117, Akta osobowe Jana Jaworeckiego).

⁷⁹ AIPN Kr, 059/117, Opinia służbowa za okres od 1 IX 1970 do 11 VI 1971 r., Nowy Sącz, 11 VI 1971 r., b.p.

⁸⁰ AIPN Kr, 059/117, Akta osobowe Jana Jaworeckiego, Oświadczenie Jana Jaworeckiego, Kraków, 8 VI 1972 r., b.p.

W piśmie tym przyznał, że widząc nieprawidłowości w funkcjonowaniu instancji partyjnej w Nowym Sączu, chcąc je napiętnować, wysyłał informacje do KW PZPR. Twierdził, że pośrednio miał rację, doszło bowiem do zmiany kierownictwa KP PZPR. Sprawę postawił jasno – jeśli nie zostanie przywrócony do RSB lub zatrudniony w Wydziale Przestępczości Gospodarczej KP MO w Nowym Sączu, wystąpi o zwolnienie ze służby, co ostatecznie uczynił dopiero w grudniu 1975 r.⁸¹

Zwolniony przez Lechowicza w maju 1971 r. etat został powierzony Janowi Gierusowi⁸², który do SB trafił zaraz po odbyciu służby wojskowej. Początkowo pod okiem doświadczonego kpt. Koziela wykonywał obowiązki z zakresu kontrwywiadowczej ochrony powiatu. Po niecałym roku pracy ppłk Kordyl uznał go za funkcjonariusza perspektywicznego. „Mimo krótkiego stażu pracy posiada na swoim koncie dwie jednostki sieci TW, z którymi pracuje dobrze. Należy poświęcić mu dalszą opiekę, kontrolę i pomoc. W pracy jest bardzo obowiązkowy i zdyscyplinowany, grzeczny i inteligentny” – oceniał Kordyl⁸³. Od stycznia 1973 r. przekazano mu obowiązki z zakresu pionu IV SB, gdzie pozyskał trzech TW (miał „na kontakcie” m.in. TW „Wesołego”). W lipcu 1974 r. wystąpił z wnioskiem o przeniesienie do SB KW MO w Koszalinie (sekcja hotelowa) z powodów rodzinnych i z dniem 15 września tego roku odszedł z Nowego Sącza⁸⁴.

Kolejny nowy funkcjonariusz został zatrudniony w RSB w połowie maja 1972 r. wraz z odejściem z resortu mjr. Bieńka. Był nim Andrzej Chmielowski⁸⁵, którego formalnie umieszczono na stanowisku inspektora operacyjnego Grupy Paszportów i Dowodów Osobistych, jednak od początku pracował jako funkcjonariusz operacyjny, najpierw krótko (do sierpnia 1972 r.) w pionie II, a od września tego roku wykonywał zadania z zakresu problematyki pionu III SB – organizował pracę operacyjną w Są-

---

⁸¹ *Ibidem*, Pismo Elżbiety Zaczyk, [marzec 1973 r.], b.p.; *ibidem*, Notatka służbowa mjr. Stanisława Głaba, Kraków, 13 VI 1972 r., b.p.; *ibidem*, Opinia o nieprzydatności w dalszej pracy Służby Bezpieczeństwa, Nowy Sącz, 15 XI 1972 r., b.p.; *ibidem*, Raport ppor. Jana Jaworeckiego do ministra spraw wewnętrznych, Kraków, 18 XII 1973 r. Po odejściu z SB Jaworecki wrócił do zawodu nauczyciela, na początku lat osiemdziesiątych pracował jako bibliotekarz w Zespole Szkół Gastronomicznych w Nowym Sączu, należał do NSZZ „Solidarność”, był członkiem nowosądeckiego MKZ. Po wprowadzeniu stanu wojennego SB przeprowadziła z nim rozmowę ostrzegawczą i objęła go kontrolą w ramach KE nr rej. NS-6257, który zakończono 9 XI 1982 r. (AIPN Kr, 00142, Karta EO-4-A/77 z dotycząca Jana Jaworeckiego; AIPN Kr, 084, Karta EO-4/77 dotycząca Jana Jaworeckiego).

⁸² Jan Gierus, s. Jana, ur. 13 V 1949 r. w Tymbarku, pochodzenie robotnicze, wykształcenie średnie, członek ZMS, kandydat PZPR. Po ukończeniu szkoły dorywczo pracował w Zakładzie Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego w Tymbarku, od kwietnia 1968 do marca 1971 r. odbywał służbę wojskową w JW nr 3879 w Gdyni (AIPN Kr, 0226/10, Akta osobowe Jana Gierusa).

⁸³ AIPN Kr, 0226/10, Opinia służbowa Jana Gierusa, Nowy Sącz, 20 II 1972 r., b.p.

⁸⁴ Do SB w Nowym Sączu wrócił po reformie administracyjnej w czerwcu 1975 r. (*ibidem*, Opinia służbowa plut. Jana Gierusa, Nowy Sącz, 20 IV 1974 r., b.p.; *ibidem*, Raport sierż. Jana Gierusa, Nowy Sącz, 31 VII 1974 r., b.p.).

⁸⁵ Andrzej Chmielowski, s. Ignacego, ur. 2 IX 1942 r. w Nowym Sączu, pochodzenie robotnicze, wykształcenie wyższe (mgr inż. melioracji wodnych WSR w Krakowie, którą ukończył w 1965 r.), kandydat PZPR, przed przyjęciem do SB pracował w Rejonowym Przedsiębiorstwie Melioracyjnym w Nowym Sączu (AIPN Kr, 0226/15, Akta osobowe Andrzeja Chmielowskiego).

deckich Zakładach Elektro-Węglowych (SZEW), później zabezpieczał także węzeł PKP. Po niespełna roku pracy w SB kpt. Schiller zanotował, że „mimo stosunkowo krótkiego stażu pracy w naszym aparacie można go ocenić jako pracownika oddanego, politycznie i intelektualnie na wysokim poziomie, posiadającego własną inicjatywę”. Na przełomie lat 1974 i 1975 powierzono mu funkcję sekretarza OOP przy RSB⁸⁶.

W 1973 r. w sądeckim RSB odnotowano największą po 1956 r. rotację kadrową. Prócz wspomnianej już zmiany na stanowisku szefa SB zatrudnieni zostali dwaj funkcjonariusze, którzy dotychczas pracowali w pionie MO, w tym czasie z sądeckiej SB odeszło łącznie pięciu pracowników.

Pierwszy z przyjętych, Wiesław Szachowski⁸⁷, starając się o angaż w SB, argumentował, że praca w tym pionie bardziej by mu odpowiadała. Po przejściu do referatu prowadził pracę operacyjną w pionie III, a od 1 marca do 31 maja 1974 r. przebywał na stażu w Wydziale Śledczym SB KW MO w Krakowie. W ramach szkolenia został tam włączony do grupy realizującej działania przygotowawcze wobec duchowieństwa (czynności śledcze: przesłuchania świadków i podejrzanych, przeszukania). Podczas tego stażu zauważono, że Szachowski „w czasie przesłuchań świadków wykazał się dużą docieklivością”, a także okazał „upór i stanowczość, w wyniku czego uzyskał potwierdzenie materiałów operacyjnych”⁸⁸.

Drugim milicjantem, który w tym roku zasilił sądecką SB, był Aleksander Górczyk⁸⁹, dotychczas funkcjonariusz sekcji operacyjno-dochodzeniowej do walki z przestępczością gospodarczą. Nie zachowały się z tego okresu żadnego charakterystyki Górczyka. Materiały operacyjne wskazują, że wykonywał obowiązki przyporządkowane do pionu paszportów, jednocześnie ściśle współpracował z pionem II, wymieniając się informacjami operacyjnymi związanymi z realizacją zadań o charakterze kontrwywiadowczym.

---

⁸⁶ AIPN Kr, 0226/15, Charakterystyka st. sierż. Andrzeja Chmielowskiego, Nowy Sącz, 25 IV 1973 r., k. 5; *ibidem*, Opinia służbowa ppor. Andrzeja Chmielowskiego, Nowy Sącz, 3 IV 1975 r., k. 12.

⁸⁷ Wiesław Szachowski, s. Jana, ur. 23 II 1948 r. w Świebodzicach, pow. Świdnica (zaraz po urodzeniu przeprowadził się z matką do Uścia Solnego, pow. Bochnia), pochodzenie inteligenckie, wykształcenie średnie (LO z maturą), członek ZMS, członek ORMÓ od 1966 r., kandydat PZPR od 1969 r., niepraktykujący. Od września 1966 do października 1967 r. pracował w Przedsiębiorstwie Państwowym Poszukiwań Naftowych w Krakowie. Służbę wojskową odbywał od października 1967 do października 1969 r. w 9. pułku łączności w Białobrzegach (AIPN Kr, 0159/2909, Akta osobowe Wiesława Szachowskiego).

⁸⁸ AIPN Kr, 0159/2909, Opinia sierż. Wiesława Szachowskiego ze stażu odbytego w Wydziale Śledczym SB KW MO w Krakowie od 1 III do 31 V 1974 r., [Kraków, 31 V 1974 r.], b.p.

⁸⁹ Aleksander Górczyk, s. Zbigniewa, ur. 1 II 1948 r. w Brzeźnej, pow. Nowy Sącz, pochodzenie inteligenckie, wykształcenie wyższe (w 1971 r. ukończył Wydział Leśny WSR z tytułem magistra), członek ZMS, ZSP, w chwili wstąpienia do SB był bezpartyjny, wyznanie rzymskokatolickie (niepraktykujący). Po ukończeniu studiów od listopada 1971 do stycznia 1973 r. odbył praktykę w Nadleśnictwie LP w Rzepinie (woj. zielonogórskie), a następnie przeniósł się do Nadleśnictwa LP w Nowym Sączu, gdzie pracował jako leśniczy (AIPN Kr, 0159/2904, Akta osobowe Aleksandra Górczyka).

Z dniem 1 maja 1974 r. do RSB przyjęto dwóch kolejnych funkcjonariuszy – Aleksandra Michalika⁹⁰ i Zdzisława Walczaka⁹¹. Michalikowi powierzono sprawy związane z zainteresowaniami pionu IV. Niestety, brak dokumentów nie pozwolił bliżej przedstawić czynności wykonywanych przez niego w tym środowisku. Już po zmianach w 1975 r. oceniono, że Michalik mimo krótkiego stażu pracy „opanował szybko [przydzielone mu zagadnienia], wykazując przy tym dużo własnej inicjatywy, zdolności organizatorskie i umiejętność koncentracji uwagi na najistotniejszych problemach”⁹². Walczak formalnie został przydzielony jako referent do GPiDO. Także w jego przypadku brak dokumentacji nie pozwala stwierdzić, jakie zadania realizował w referacie. Brak doświadczenia mógł wpłynąć na decyzję przełożonych o powierzeniu mu czynności pomocniczych w GPiDO bądź pionie II. We wrześniu 1974 r. Walczak został skierowany do rocznej szkoły Służby Bezpieczeństwa w Ośrodku Szkolenia Kadry Kierowniczej w Łodzi, skąd powrócił już po reorganizacji PRL-owskiej policji politycznej.

Ostatnim funkcjonariuszem przyjętym do nowosądeckiej SB przed reformą z 1975 r. był Tadeusz Ruchała⁹³, świeżo upieczony absolwent Politechniki Krakowskiej. Po zatrudnieniu 16 września 1974 r. przydzielono mu prawdopodobnie zadania związane z pionem III. W tym przypadku także można jedynie domniemywać, że tak właśnie było, ponieważ w jego aktach osobowych nie zachowały się opinie i charakterystyki z tamtych lat, które potwierdziłyby te przypuszczenia⁹⁴.

***

W odniesieniu do omawianego okresu udało się odnaleźć dwa udokumentowane przypadki nieskutecznych prób zatrudnienia nowych funkcjonariuszy w nowosądeckim RSB.

---

⁹⁰ Aleksander Michalik, s. Kazimierza, ur. 12 XII 1950 r. w Janczowej, pochodzenie chłopskie, wykształcenie ogólnokształcące oraz cztery semestry pomaturalnego Studium Spółdzielczego w Suchej Beskidzkiej, zawód: technik ekonomista, niepraktykujący, członek PZPR od marca 1973 r. Od 1971 r. zatrudniony w GS „Samopomoc Chłopska” w Korzennej jako referent skupu (AIPN Kr, 0154/870, Akta osobowe Aleksandra Michalika).

⁹¹ Zdzisław Walczak, s. Józefa, ur. 19 IV 1949 r. w Dąbrówce Polskiej, pow. Nowy Sącz, pochodzenie robotnicze, wykształcenie średnie techniczne (Technikum Mechaniczne), zawód: technik mechanik, kandydat PZPR, służbę wojskową odbył w JW WSW MSW w Nowym Sączu w latach 1972–1974 (AIPN Kr, 0226/40, Akta osobowe Zdzisława Walczaka).

⁹² AIPN Kr, 0154/870, Opinia służbowa szer. Aleksandra Michalika, Nowy Sącz, 28 V 1976 r., k. 44.

⁹³ Tadeusz Ruchała, s. Juliana, ur. 29 XII 1950 r. w Nowym Sączu, pochodzenie robotnicze, wykształcenie wyższe (Politechnika Krakowska), zawód: inżynier mechanik, członek ZSP (1970–1974), kandydat PZPR od 1974 r., niepraktykujący. Po ukończeniu Technikum Kolejowego w Nowym Sączu w 1969 r. przez rok pracował w ZNTK jako ślusarz. Po dyscyplinarnym zwolnieniu z SB w 1986 r. w kolejnych latach pracował m.in. w Spółdzielczym Biurze Turystycznym „Turysta” w Nowym Sączu oraz Spółdzielni Mieszkaniowej „Beskid” (AIPN Kr, 0154/815, Akta osobowe Tadeusza Ruchały; AIPN Kr, 39/60370, Akta paszportowe Tadeusza Ruchały).

⁹⁴ Domniemanie, że Ruchała realizował zadania operacyjne z zakresu pionu III, wynika, po pierwsze, z jego wykształcenia, po drugie – z faktu, że po ponownym zatrudnieniu go w SB w 1976 r. został funkcjonariuszem Wydziału III SB.

W lipcu 1973 r. do pionu MO powrócił ppor. Mirek, dlatego kierownictwo SB chciało szybko uzupełnić ten wakat i przyjąć na jego miejsce Kazimierza Nakielskiego⁹⁵, który starał się o angaż od początku czerwca tego roku. Zatrudniony dotychczas w Wydziale Spraw Wewnętrznych PPRN w Nowym Sączu, dobrze znał specyfikę pracy i zakres zainteresowań SB. Kandydaturę Nakielskiego mjr Schiller przedstawił w KP PZPR, gdzie zaakceptowano ją bez zastrzeżeń. Gdy 14 sierpnia Wydział Personalny KW MO w Krakowie poinformował PPRN w Nowym Sączu o zatrudnieniu Nakielskiego w resorcie spraw wewnętrznych, sprawa wydawała się przesądzona. Rozkazem personalnym nr 319/73 komendanta wojewódzkiego MO z 18 sierpnia Nakielski został zatrudniony z dniem 16 sierpnia na stanowisku referenta Grupy Paszportów i Dowodów Osobistych RSB KMiP MO w Nowym Sączu. Jednak przewodniczący PPRN Kazimierz Węglarski poinformował KW MO w Krakowie, że prezydium nie wyraziło zgody na zwolnienie ani na przeniesienie Nakielskiego do pracy w SB. Powoływał się przy tym na liczne obowiązki wydziału, w którym zatrudniony był Nakielski, wskazywał też, że w ostatnim czasie w wyniku reorganizacji zmniejszono obsadę personalną, dlatego pozbywanie się kolejnego doświadczonego pracownika nie było brane pod uwagę. W efekcie SB zmuszona była dać za wygraną i przyjęcie Nakielskiego zostało anulowane rozkazem 334/73 z 7 września, a ten pozostał w dotychczasowym miejscu pracy⁹⁶.

Drugim funkcjonariuszem, który formalnym rozkazem został skierowany do RSB w Nowym Sączu od 15 września 1974 r., ale po dwóch miesiącach rozstał się z sądecką jednostką, był Ryszard Jagoszewski⁹⁷. Od grudnia 1972 r. st. sierż. Jagoszewski był funkcjonariuszem Referatu Operacyjno-Dochodzeniowego do walki z przestępczością gospodarczą KMiP MO w Tarnowie. Po ukończeniu we wrześniu 1974 r. Podoficerskiej Szkoły MO w Pile podjął starania o zatrudnienie w RSB w Nowym Sączu, skąd pochodził. Czynnikiem, który uwzględniał przy staraniu się przeniesienie, była możliwość zamieszkania w Nowym Sączu. Szansę taką dawało zwolnienie przez lokatora mieszkania zajmowanego u jego rodziny. Gdy okazało się, że wyprowadzka najemcy się opóźni, zwrócił się z wnioskiem o zapewnienie mu lokalu przez KMiP MO. Sądecka jednostka nie dysponowała wolnym mieszkaniem, a tymczasem Jagoszewski dostał propozycję

⁹⁵ Kazimierz Nakielski, s. Michała, ur. 25 I 1950 r. w Przysietnicy, pow. Nowy Sącz, pochodzenie robotnicze, wykształcenie średnie (I LO w Nowym Sączu), członek PZPR od stycznia 1973 r., pracownik umysłowy. Służbę wojskową odbywał w Karpackiej Brygadzie WOP w Nowym Sączu od października 1969 do października 1971 r. Pracował w PGRN w Starym Sączu (1969), a po wyjściu do cywila – w PPRN w Nowym Sączu (AIPN Kr, 092/26, t. 7, Akta osobowe kandydata do pracy w MO/SB Kazimierza Nakielskiego; za odnalezienie tych materiałów i udostępnienie autor dziękuje Roksanie Szczypcie-Szczęch).

⁹⁶ AIPN Kr, 092/26, t. 7, Rozkaz personalny nr 319/73 z 18 VIII 1973 r., b.p.; *ibidem*, Notatka służbowa pierwszego zastępcy komendanta miejskiego i powiatowego MO ds. SB w Nowym Sączu mjr. Józefa Schillera, Nowy Sącz, 31 VII 1973 r., b.p.; *ibidem*, Pismo przewodniczącego PPRN w Nowym Sączu Kazimierza Węglarskiego, 21 VIII 1973 r., b.p.; *ibidem*, Karta przebiegu służby Kazimierza Nakielskiego, b.d., b.p.

⁹⁷ Autorowi nie udało się potwierdzić, czy w dwumiesięcznym okresie, jaki widnieje w jego przebiegu służby, rzeczywiście podjął pracę w Nowym Sączu.

Struktury i kadry

pracy w SB KMiP MO w Tarnowie wraz z zakwaterowaniem, na co się zgodził i formalnie został przeniesiony do RSB KMiP MO w Tarnowie od 15 listopada 1974 r.⁹⁸

Poruszając kwestie personalne, warto wspomnieć jeszcze o funkcjonariuszu pionu pomocniczego – inspektorze Sekcji 7 ds. Hoteli Wydziału „B” SB KW MO w Krakowie Wiesławie Susie⁹⁹, który od 15 stycznia 1974 r. swoje czynności operacyjne prowadził na terenie Nowego Sącza. Zabezpieczając hotel Orbisu „Beskid” w Nowym Sączu w ramach sprawy obiektowej „Wars”, działania konsultował i koordynował z kpt. Kozielem, odpowiedzialnym za ochronę kontrwywiadowczą powiatu¹⁰⁰.

Tabela 3. Funkcjonariusze RSB w Nowym Sączu (1957–1975)

Pion/stanowisko	Imię i nazwisko	Okres pracy w nowosądeckim RSB
Kierownictwo	Piotr Walczyk	1 I 1957 – 1 I 1958
	Edward Żyła	1 I 1958 – 1 IX 1960
	Józef Kordyl	1 IX 1960 – 16 II 1973
	Józef Schiller	16 II 1973 – 31 V 1975
Pion II	Marian Kozieł	1 I 1957 – 31 V 1975
	Mikołaj Topuziak	1 IV 1960 – 1 X 1960
	Jan Malec	1 X 1960 – XI 1963
	Zbigniew Stypuła	IX 1964 – 1 V 1970
	Józef Mirek	1 VI 1970 – IX 1971 VII 1972 – 1 VII 1973 ¹⁰¹
	Jan Gierus	1 IX 1971 ¹⁰² – V 1973
	Andrzej Chmielowski	16 V 1972 – 31 VIII 1972
	Aleksander Górczyk	16 VIII 1973 – VI 1974

⁹⁸ AIPN Kr, 0151/1785, Akta osobowe Ryszarda Jagoszewskiego.

⁹⁹ Wiesław Sus, s. Jana, ur. 4 II 1946 r. w Nowym Sączu, pochodzenie robotnicze (jego ojciec był wieloletnim sekretarzem Komitetu Zakładowego PZPR w ZNTK), wykształcenie średnie techniczne, zawód: technik mechaniczny, członek PZPR od 1965 r., bezwyznaniowy. Przed zatrudnieniem w SB pracował w ZNTK na stanowisku mistrza opisu na Wydziale Mechanicznym, a po zwolnieniu z resortu w 1984 r. był m.in. komendantem Straży Przemysłowej w Nowosądeckiej Fabryce Urządzeń Górniczych „Nowomag”. Według zapisów ewidencyjnych SB i dokumentów operacyjnych od 14 VI 1988 do 31 I 1990 r. figurował jako kontakt operacyjny o pseudonimie „Garbus” (nr rej. NS-18159), zarejestrowany przez pion V SB RUSW w Nowym Sączu (AIPN Kr, 0154/809, Akta osobowe Wiesława Susa; AIPN Kr, 00142, Karta EO-4/77 dotycząca Wiesława Susa; AIPN Kr, 00142, Karta Mkr-2 dotycząca Wiesława Susa; AIPN Kr, 0032/3327, Teczka personalna KO „Garbusa”).

¹⁰⁰ AIPN Kr, 038/35, Sprawa obiektowa o kryptonimie „Wars”.

¹⁰¹ Wiadomo, że w grudniu 1972 r. Mirek odpowiadał za punkt paszportowy w RSB, trudno jednak stwierdzić, czy było to chwilowe zastępstwo, czy wykonywał obowiązki w tym zakresie przez dłuższy czas (AIPN Kr, 060/43, t. 8, Protokół zdawczo-odbiorczy RSB KMiP MO w Nowym Sączu, 7 XII 1972 r., k. 123).

¹⁰² Prawdopodobnie po przyjęciu do służby w maju 1971 r. przez kilka kolejnych miesięcy Gierus przechodził przeszkolenie u boku któregoś z doświadczonych funkcjonariuszy.

Kadra Referatu ds. Bezpieczeństwa/ds. Służby Bezpieczeństwa KP MO/KMiP MO...

Pion/stanowisko	Imię i nazwisko	Okres pracy w nowosądeckim RSB
Pion III	Józef Kordyl	1 I 1957 – 1 IX 1960
	Władysław Kuciel	1 I 1957 – 1 VII 1957
	Marian Lechowicz	1 I 1957 – 1 V 1971
	Jan Malec	1 I 1957 – 1 X 1960
	Jan Uroda	1 I 1957 – VII 1962 (sprawy wyznaniowe); 15 IV 1971 – 31 V 1975
	Władysław Kamieniarz	1 VII 1957 – 31 V 1975
	Mieczysław Dąbrowski	1 II 1959 – 31 I 1960 (sprawy wyznaniowe)
	Mikołaj Topuziak	1 X 1960 – IX 1961 (sprawy wyznaniowe)
	Zbigniew Stypuła	1 V 1962 – 31 XII 1962
	Jan Jaworecki	1 IX 1970 – VI 1973
	Andrzej Chmielowski	1 IX 1972 – 31 V 1975
	Wiesław Szachowski	1 VII 1973 – 31 V 1975
	Tadeusz Ruchała	16 VIII 1974 – 31 V 1975
Pion IV	Mikołaj Topuziak	IX 1962 – 1 VI 1970
	Jan Uroda	VII 1962 – IX 1963
	Zbigniew Stypuła	1 I 1963 – IX 1963
	Franciszek Bieniek	IX 1963 – 1 III 1964
	Jan Malec	XI 1963 – IV 1971
	Stanisław Wnęk	15 V 1964 – 31 V 1975
	Antoni Waligóra	1 V 1970 – 31 V 1973
	Jan Gierus	V 1973 – 15 IX 1974
	Aleksander Michalik	IV 1974 – 31 V 1975
Grupa Rejestracji Cudzoziemców (1 X 1960 – XII 1965)	Franciszek Bieniek ¹⁰³	1 X 1960 – IX 1963
	Jan Uroda	IX 1963 – XII 1965
Punkt Paszportowy ¹⁰⁴ (1 1966 – 30 IV 1972)	Jan Uroda	I 1966 – 15 IV 1971
	Jan Malec	1 IV 1971 – 30 IV 1972

¹⁰³ Nie udało się ustalić, jakie obowiązki powierzono kpt. Bieńkowi, który na krótko (1–30 IV 1972) powrócił do RSB w Nowym Sączu.

¹⁰⁴ Punkt Paszportowy RSB podlegał Samodzielnej Sekcji Paszportów KW MO, a następnie Wydziałowi Paszportów SB. Jednym z celów zorganizowania punktów paszportowych przy KP MO było „zblizenie petentów ubiegających się o wyjazd do terenowych jednostek Służby Bezpieczeństwa i MO” (AIPN Kr, 0179/757, Wytyczne dyrektora Biura Paszportów MSW w spr-

Pion/stanowisko	Imię i nazwisko	Okres pracy w nowosądeckim RSB
Grupa Paszportów i Dowodów Osobistych (1 IV 1967 – 31 V 1975)	Barbara Chorążkiewicz	1 IV 1967 – 31 V 1975
	Marian Olszowski	1 IV 1967 – 31 V 1973
	Kazimiera Dobosz	1 IV 1967 – 31 V 1975
	Jan Malec	1 V 1972 – 15 VI 1974
	Zdzisław Walczak	1 IV 1974 – 31 V 1975
	Aleksander Górczyk	VI 1974 ¹⁰⁵ – 31 V 1975
Sekretariat/kierowca	Zofia Knapik	1 I 1957 – 31 V 1975
	Julian Poręba	1 V 1962 – 31 V 1975

Źródło: Obliczenia własne autora na podstawie akt osobowych funkcjonariuszy SB i dokumentów operacyjnych.

Portret zbiorowy kadry RSB

Jak wspomniano, w nowosądeckim RSB pracowało w sumie trzydziestu funkcjonariuszy SB. Z ośmiu osób, które rozpoczęły pracę w RSB jako funkcjonariusze byłego UB, tylko Kuciel i Walczyk nie byli trwale związani z Sądecczyzną (obaj zostali mianowani na stanowiska kierownicze w PUdsBP w Nowym Sączu w tym samym czasie – 1 października 1955 r.), natomiast Knapik (pow. sanocki), Kordyl (pow. gorlicki), Koziół (pow. bielski), Lechowicz (pow. tarnowski) i Uroda (pow. chrzanowski) w Nowym Sączu przebywali kilka lat i zaaklimatyzowali się w tutejszym środowisku na tyle, że można było ich traktować jako tutejszych.

W omawianym okresie spoza resortu do pracy w nowosądeckim RSB przyjęto dziesięciu pracowników: Chmielowskiego, Dąbrowskiego, Gierusa, Jaworeckiego, Kamieniarza, Michalika, Ruchałę, Stypułę, Topuziaka i Wnęka, przy czym Dąbrowski i Kamieniarz zostali zatrudnieni ponownie (obaj odeszli z własnej woli z dniem 31 grudnia 1956 r.). Z tej liczby tylko jeden z nich (Gierus) mieszkał w chwili ubiegania się o pracę w SB poza pow. nowosądeckim (Tymbark, pow. limanowski).

Z innej jednostki SB do RSB w Nowym Sączu przeniosło się czterech funkcjonariuszy: Bieniek (dwukrotnie), Waligóra, Żyła i Schiller, przy czym dwaj ostatni

---

wie pracy punktów paszportowych komend powiatowych MO (równorzędnych), Warszawa, 15 I 1966 r., s. 1; W. Frazik, *Struktury organizacyjne Służby Bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1956–1990* [w:] *Strażnicy sowieckiego imperium...*, s. 73).

¹⁰⁵ Plut. Górczyk zajmował się sprawami paszportowymi bądź po odejściu z resortu w czerwcu 1974 r. Jana Malca, bądź od września 1974 r., gdy kpr. Zdzisław Walczak został skierowany do CW w Legionowie.

byli mianowani na stanowisko pierwszego zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa/SB.

Do RSB z pionu MO w Nowym Sączu przeszło lub zostało przeniesionych siedmiu funkcjonariuszy: Chorążkiewicz, Dobosz, Górczyk, Mirek, Olszowski, Poręba i Szachowski, w drugą stronę – do pionu MO (także w Nowym Sączu) odszedł jeden funkcjonariusz – Mirek (był to w zasadzie powrót do pionu MO). Z tej grupy osób spoza pow. nowosądeckiego tak naprawdę był tylko Szachowski, który wychowywał się w pow. bocheńskim, natomiast Dobosz, mimo że urodziła się w pow. oświęcimskim, od trzeciego roku życia mieszkała z rodzicami w Mostkach koło Starego Sącza.

Zdecydowana większość zatrudnionych w pionie SB (łącznie z funkcjonariuszami, którzy przeszli z pionu MO) pochodziła z regionu nowosądeckiego, trzech – z sąsiedniego pow. limanowskiego (Gierus, Waligóra, Wnęk), Szachowski – z pow. bocheńskiego. Szef безпеki Schiller przybył zaś do RSB z Krakowa.

Do innych jednostek SB z sądeckiego RSB odeszło ośmiu funkcjonariuszy: Bieniek, Gierus, Jaworecki, Kuciel, Stypuła, Topuziak, Walczyk i Żyła (z tym że Gierus i Topuziak wrócili po utworzeniu w czerwcu 1975 r. w Nowym Sączu wojewódzkiej jednostki SB, a Bieniek w 1972 r.). Dziewiąty z nich, Lechowicz, przeszedł na stanowisko komendanta Granicznej Placówki Kontrolnej w Piwnicznej (podległej Wydziałowi Kontroli Ruchu Granicznego KW MO w Krakowie), która w związku ze zmianami na szczeblu ministerialnym z dniem 1 lutego 1972 r. podporządkowana została Karpackiej Brygadzie WOP.

Nowosądecka SB (do czerwca 1975 r.) była ostatnim miejscem pracy w komunikacyjnym aparacie bezpieczeństwa dla sześciu funkcjonariuszy: Bieńka, Dąbrowskiego, Malca, Kordyla, Olszowskiego i Waligóry.

Do pracy w SB KW MO w Nowym Sączu w czerwcu 1975 r. przeniesiono w sumie piętnastu funkcjonariuszy: Schillera – na stanowisko pierwszego zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB, Walczaka (Wydział II), Chmielowskiego, Ruchałę, Urodę (Wydział III), Michalika, Wnęka (Wydział IV), Chorążkiewicz, Dobosz, Górczyka, Knapik, Kamieniarza, Koziela (Wydział Paszportów), Szachowskiego (Samodzielna Sekcja „A”) i Porębę (kierowca Wydziału Gospodarki Materiałowo-Technicznej i Transportowej). Z tej grupy Knapik, Kamieniarz, Koziół i Uroda kontynuowali pracę rozpoczętą jeszcze w UB (Kamieniarz z półroczną przerwą).

Tabela 4. Ruch kadrowy w RSB (1957–1975)

Rok	Zatrudnieni, przeniesieni do RSB	Zwolnieni, przeniesieni z RSB	Stosunek zatrudnionych do zwolnionych
1957	Władysław Kamieniarz	Władysław Kuciel	1/1
1958	Edward Żyła	Piotr Walczyk	1/1

Struktury i kadry

Rok	Zatrudnieni, przeniesieni do RSB	Zwolnieni, przeniesieni z RSB	Stosunek zatrudnionych do zwolnionych
1959	Mieczysław Dąbrowski		1/0
1960	Mikołaj Topuziak, Franciszek Bieniek	Edward Żyła, Mieczysław Dąbrowski	2/2
1961			0/0
1962	Julian Poręba, Zbigniew Stypuła		2/0
1963			0/0
1964	Stanisław Wnęk	Franciszek Bieniek	1/1
1965			0/0
1966			0/0
1967	Kazimiera Dobosz, Marian Olszowski, Barbara Chorążkiewicz		3/0
1968			0/0
1969			0/0
1970	Józef Mirek, Antoni Waligóra, Jan Jaworecki	Mikołaj Topuziak, Zbigniew Stypuła	3/2
1971	Jan Gierus	Marian Lechowicz	1/1
1972	Andrzej Chmielowski, Franciszek Bieniek	Franciszek Bieniek	2/1
1973	Aleksander Górczyk, Józef Schiller, Wiesław Szachowski	Józef Kordyl, Antoni Waligóra, Józef Mirek, Marian Olszowski, Jan Jaworecki	3/5
1974	Zdzisław Walczak, Aleksander Michalik, Tadeusz Ruchała	Jan Malec, Jan Gierus	3/2
1975			0/0

Źródło: Obliczenia własne autora na podstawie akt osobowych funkcjonariuszy SB.

Jeśli chodzi o takie elementy portretu zbiorowego funkcjonariuszy RSB, jak: wiek, wykształcenie, pochodzenie społeczne, przynależność partyjna i deklarowane wyznanie, to obraz ten prezentuje poniższa tabela.

Tabela 5. Dane statystyczne dotyczące funkcjonariuszy SB w chwili przyjęcia do pracy lub rozpoczęcia pracy w RSB

Imię i nazwisko	Wiek	Wykształcenie	Pochodzenie społeczne	Przynależność partyjna	Deklarowane wyznanie
Franciszek Bieniek	36	podstawowe ¹⁰⁶	chłopskie	PZPR	niewierzący
Andrzej Chmielowski	29	wyższe	robotnicze	kand. PZPR	b.d.
Barbara Chorążkiewicz	33	średnie	robotnicze	PZPR	niepraktykująca
Mieczysław Dąbrowski	30	podstawowe	robotnicze	PZPR	niepraktykujący
Kazimiera Dobosz	34	średnie	robotnicze	PZPR	niepraktykująca
Jan Gierus	21	średnie	robotnicze	kand. PZPR	b.d.
Aleksander Górczyk	25	wyższe	inteligencje	bezpartyjny/ ZMS/ZSP	niepraktykujący
Jan Jaworecki	32	wyższe	chłopskie	PZPR	bezwyznaniowy
Władysław Kamieniarz	30	podstawowe	chłopskie	PZPR	niepraktykujący
Zofia Knapik	30	podstawowe ¹⁰⁷	chłopskie	PZPR	niepraktykująca
Józef Kordyl	31	podstawowe ¹⁰⁸	robotnicze	PZPR	niewierzący
Marian Kozieł	27	podstawowe ¹⁰⁹	robotnicze	PZPR	niepraktykujący
Władysław Kuciel	39	podstawowe	robotnicze	PZPR	bezwyznaniowy
Marian Lechowicz	30	podstawowe ¹¹⁰	robotnicze	PZPR	niepraktykujący
Jan Malec	28	podstawowe ¹¹¹	chłopskie	PZPR	niepraktykujący
Aleksander Michalik	23	średnie	chłopskie	PZPR	niepraktykujący
Józef Mirek	35	średnie	robotnicze	PZPR	niepraktykujący

¹⁰⁶ Maturę zdał w 1962 r. w LO dla Pracujących w Nowym Sączu.

¹⁰⁷ Maturę zdała w 1962 r. w LO dla Pracujących w Nowym Sączu.

¹⁰⁸ W 1960 r. ukończył XI klasę LO dla Pracujących w Nowym Sączu, ale nie zdał matury, udało mu się to w roku następnym.

¹⁰⁹ Maturę zdał w 1962 r. w LO dla Pracujących w Nowym Sączu.

¹¹⁰ LO ukończył w 1960 r. podczas pobytu w Legionowie.

¹¹¹ Maturę zdał w 1964 r. w LO dla Pracujących w Nowym Targu (filia w Rabce).

Imię i nazwisko	Wiek	Wykształcenie	Pochodzenie społeczne	Przynależność partyjna	Deklarowane wyznanie
Marian Olszowski	35	podstawowe ¹¹²	chłopskie	PZPR	rzymskokatolickie
Julian Poręba	29	podstawowe	chłopskie	PZPR	niepraktykujący
Tadeusz Ruchała	23	wyższe	robotnicze	kand. PZPR	niepraktykujący
Józef Schiller	41	wyższe	robotnicze	PZPR	bezwyznaniowy
Zbigniew Stypuła	23	średnie	robotnicze	bezpartyjny	niepraktykujący
Wiesław Szachowski	25	średnie	inteligentkie	PZPR	niepraktykujący
Mikołaj Topuziak	25	średnie	robotnicze	PZPR	niewierzący
Jan Uroda	28	zawodowe ¹¹³	robotnicze	PZPR	niewierzący
Zdzisław Walczak	25	średnie	robotnicze	kand. PZPR	b.d.
Piotr Walczyk	33	podstawowe ¹¹⁴	chłopskie	PZPR	niewierzący
Antoni Waligóra	31	średnie	robotnicze	PZPR	bezwyznaniowy
Stanisław Wnęk	23	średnie	chłopskie	PZPR	niewierzący
Edward Żyła	35	podstawowe	robotnicze	PZPR	niepraktykujący

Źródło: Obliczenia własne autora na podstawie akt osobowych funkcjonariuszy SB.

Z upływem lat zmieniał się poziom wykształcenia kadr bezpieczeństwa. Siedmiu z ośmiu funkcjonariuszy SB, którzy zaczęli pracę w RSB w styczniu 1957 r., legitymowało się wykształceniem podstawowym, jedynie ppor. Uroda miał za sobą trzy klasy gimnazjum w Oświęcimiu (1947–1949). Zatrudnieni ponownie w aparacie bezpieczeństwa Dąbrowski i Kamieniarz także mogli pochwalić się ukończeniem jedynie szkoły powszechnej. Doświadczeni funkcjonariusze policji politycznej – por. Żyła (w resorcie od 1948 r.) i kpt. Bieniek (w resorcie od lutego 1947 r.) – także zakończyli edukację na szkole powszechnej. To samo dotyczyło kierowcy Poręby. Funkcjonariusze operacyjni oraz sekretarka, którzy po 1956 r. pozostali w Nowym Sączu, z czasem podjęli naukę w Liceum Ogólnokształcącym dla Pracujących w Nowym Sączu, a Kamieniarz i Ma-

¹¹² W 1970 r. zdał maturę w LO dla Pracujących w Nowym Sączu.

¹¹³ W 1961 r. zdał maturę w LO dla Pracujących w Nowym Sączu.

¹¹⁴ W 1960 r. zdał maturę w Korespondencyjnym Technikum Rachunkowości Rolnej w Marcinkowicach.

lec kontynuowali naukę w Liceum Ogólnokształcącym dla Pracujących w Nowym Targu (filia w Rabce).

Nowa jakość pojawiła się wraz ze stopniową wymianą kadry, która edukację kontynuowała lub podjęła po wojnie. Topuziak i Stypuła ukończyli licea ogólnokształcące, a Wnęk – technikum samochodowe. Z pracowników GPiDO, utworzonej w RSB w 1967 r., tylko Marian Olszowski miał wykształcenie podstawowe. Czterech nowo przyjętych w kolejnych latach funkcjonariuszy SB legitymowało się w chwili angażu wykształceniem wyższym. Chmielowski i Górczyk ukończyli Wyższą Szkołę Rolniczą w Krakowie, Jaworecki – Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Krakowie, a Ruchała – Politechnikę Krakowską.

Przynależność partyjna funkcjonariuszy RSB w zasadzie potwierdzała ścisłe powiązanie policji politycznej z PZPR. 24 funkcjonariuszy w chwili rozpoczęcia pracy w RSB było członkami PZPR (80 proc.), kolejnych czterech miało status kandydatów do PZPR, jedynie Górczyk i Stypuła w momencie zatrudnienia w RSB byli bezpartyjni (obaj w szeregi PZPR wstąpili w kolejnych latach).

Jeśli chodzi o pochodzenie społeczne, to funkcjonariusze nowosądeckiej jednostki SB reprezentowali profil robotniczo-chłopski (pochodzenie robotnicze – 18, chłopskie – 10). Zaledwie w dwóch przypadkach ojcowie funkcjonariuszy (Górczyk, Szachowski) byli pracownikami umysłowymi.

Pod względem światopoglądowym funkcjonariusze SB stanowili grupę niemal jednorodną. W ankietach wypełnianych przed 1957 r. bądź już w czasie pracy w SB podawali się za osoby niewierzące, niepraktykujące lub bezwyznaniowe. W przypadku trzech funkcjonariuszy (Chmielowski, Gierus, Walczak) brak danych. Jedynie Olszowski w ankiecie z 1954 r. (innych nie wypełnił) wpisał wyznanie rzymskokatolickie, choć warto dodać, że w opinii służbowej z 1972 r. odnotowano, iż „pod względem światopoglądowym nie budzi zastrzeżeń”¹¹⁵.

---

¹¹⁵ AIPN Kr, 0154/475, Opinia służbowa st. sierż. Mariana Olszowskiego, Nowy Sącz, 20 II 1972 r., b.p.

Aneks

Przebieg służby funkcjonariuszy SB Referatu ds. Bezpieczeństwa/ds. SB KP MO/ KMIP MO w Nowym Sączu (1957–1975)*

Franciszek Bieniek¹¹⁶

s. Stanisława, ur. 30 IV 1924 r.

Awanse:

- kapral – 23 XI 1947 r.
- sierżant – 1 V 1949 r.
- chorąży – 22 VII 1950 r.
- podporucznik – 22 VII 1952 r.
- porucznik – 21 VII 1954 r.
- kapitan MO – 22 VII 1957 r.
- major MO – 22 VII 1964 r.

Przebieg służby:

- referent PUBP w Wąbrzeźnie – od 28 II 1947 r.
- słuchacz Wojewódzkiej Szkoły BP w Bydgoszczy – od 2 VI do 23 IX 1947 r.
- referent Referatu III PUBP w Wąbrzeźnie – od 1 XI 1947 r.
- słuchacz kursu dla referentów powiatowych w WUBP w Białymstoku – od 27 V 1949 r.
- w dyspozycji szefa WUBP w Bydgoszczy – od 31 V 1949 r.
- słuchacz rocznej Szkoły Oficerskiej w CW MBP w Legionowie – od 1 IX 1949 r.
- w dyspozycji szefa WUBP w Bydgoszczy – od 21 VIII 1950 r.
- st. referent Referatu III PUBP w Grudziądzu – od 1 IX 1950 r.
- w dyspozycji szefa WUBP w Krakowie – od 1 XII 1952 r.
- st. referent powiatowy PUBP w Brzesku – od 1 XII 1952 r.
- zastępca szefa PUBP w Limanowej – od 1 V 1954 r.
- w dyspozycji kierownika WUdsBP w Krakowie – od 1 IV 1955 r.
- st. referent Delegatury w Limanowej WUdsBP w Krakowie – od 1 V 1955 r.
- oficer operacyjny Delegatury w Limanowej WUdsBP w Krakowie – od 1 IV 1956 r.
- kierownik Delegatury w Limanowej WUdsBP w Krakowie – od (1 VI) 1 IX 1956 r.
- zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Limanowej – od 1 I 1957 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Rzeszowie – od 1 IX 1959 r.
- st. wywiadowca Sekcji 2 Wydziału „B” SB KW MO w Rzeszowie – od 1 IX 1959 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie – od 1 X 1960 r.

* Wszystkie zdjęcia w artykule pochodzą ze zbiorów Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie.

¹¹⁶ AIPN Kr, 0154/57, Akta osobowe Franciszka Bieńka.

Kadra Referatu ds. Bezpieczeństwa/ds. Służby Bezpieczeństwa KP MO/KMiP MO...

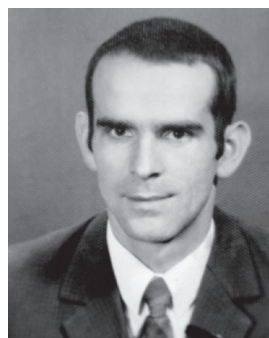
- st. oficer operacyjny Sekcji Rejestracji Cudzoziemców Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 X 1960 r.
- st. oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 15 VII 1963 r.
- zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa/SB w Limanowej – od 15 III 1964 r.
- słuchacz kursu doskonalenia kadr kierowniczych SB MSW – od 19 IX do 10 XII 1966 r.
- w dyspozycji pierwszego zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Krakowie – od 1 II 1972 r.
- st. oficer Grupy Rejestracji Cudzoziemców RSB KMiP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1972 r.
- zwolniony z resortu 30 IV 1972 r.

Andrzej Chmielowski¹¹⁷

s. Ignacego, ur. 2 IX 1942 r.

Awanse:

- st. sierżant MO – lipiec 1972 r.
- podporucznik MO – 6 VII 1973 r.
- porucznik MO – 16 VI 1976 r.
- kapitan MO – 12 VI 1980 r.
- major MO – 18 IX 1984 r.
- podpułkownik – 20 IX 1988 r.

Przebieg służby:

- inspektor operacyjny Grupy Paszportów i Dowodów Osobistych Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KMiP MO w Nowym Sączu¹¹⁸ – od 16 V 1972 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- st. inspektor Wydziału III SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- st. inspektor Inspektoratu Analityczno-Informacyjnego ds. SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VIII 1976 r.
- umieszczony na wolnym etacie starszego inspektora Zespołu ds. SB Wydziału Inspekcji KW MO w Nowym Sączu – od 1 VIII 1977 r.
- st. inspektor Zespołu ds. SB Wydziału Inspekcji KW MO w Nowym Sączu – od 1 IX 1978 r.
- p.o. naczelnik Wydziału V SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 IX 1982 r.
- naczelnik Wydziału V SB WUSW w Nowym Sączu – od 1 IX 1983 r.
- przekazany do dyspozycji szefa WUSW w Nowym Sączu – od 16 IX 1986 r.
- kierownik Ośrodka Wypoczynkowego „Dafne” w Zakopanem – od 1 X 1986 do 30 VII 1990 r.

¹¹⁷ AIPN Kr, 0226/15, Akta osobowe Andrzeja Chmielowskiego; AIPN Kr, 610/1, Kopia kart ewidencyjnych przebiegu służby Andrzeja Chmielowskiego.

¹¹⁸ Tylko formalnie, faktycznie zaś w Grupie Inspektorów Operacyjnych i Oficerów SB Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa.

Struktury i kadry

Barbara Chorążkiewicz

c. Tadeusza, ur. 19 II 1934 r.

Awanse:

- plutonowy – 21 VII 1955 r.
- sierżant MO – 7 X 1967 r.
- st. sierżant MO – 22 VII 1972 r.
- sierżant sztabowy MO – 8 III 1986 r.

Przebieg służby:

- sekretarka-maszynistka RO parowozowni PKP w Nowym Sączu PUBP w Nowym Sączu – od 29 IX 1952 r.
- sekretarka-maszynistka Oddziału VIII w Nowym Sączu Wydziału VIII WUBP w Krakowie – od 1 VIII 1954 r.
- sekretarka-maszynistka Oddziału V w Nowym Sączu Wydziału V WUdsBP w Krakowie – od 1 IV 1955 r.
- sekretarz Oddziału V w Nowym Sączu Wydziału V WUdsBP w Krakowie – od 1 IV 1956 r.
- zwolniona z resortu 30 XI 1956 r.
- przyjęta ponownie – mł. referent Referatu Ewidencji Ludności i Dowodów Osobistych KP MO w Nowym Sączu – od 1 IX 1960 r.
- st. referent Sekcji Ogólnej KP MO w Nowym Sączu – od 1 I 1962 r.
- referent Grupy Paszportów i Dowodów Osobistych Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1967 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- referent Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- referent techniki operacyjnej Wydziału Paszportów umieszczona na wolnym etacie referenta Wydziału Paszportów WUSW w Nowym Sączu – od 1 III 1984 r.
- zwolniona z resortu 31 V 1984 r.

Mieczysław Dąbrowski

s. Karola, ur. 23 V 1928 r.

Awanse:

- kapral WP – 8 V 1948 r.
- plutonowy – 28 XII 1950 r.
- sierżant – 27 XII 1951 r.
- st. sierżant – 30 XII 1952 r.
- chorąży – 21 VII 1954 r.
- podporucznik – 18 VII 1956 r.
- podporucznik MO – 18 III 1959 r.

Przebieg służby:

- mł. referent Sekcji 6 Wydziału IV WUBP w Krakowie – od 16 VIII 1949 r.
- słuchacz XV kursu Szkoły Specjalnej przy WUBP w Krakowie – od 16 VIII 1949 r.
- mł. referent Sekcji 6 Wydziału IV WUBP w Krakowie – od 15 XII 1949 r.
- mł. referent Referatu Kolejowego PUBP w Nowym Sączu – od 30 VI 1950 r.
- mł. referent Referatu Komunikacyjnego PUBP w Nowym Sączu – od 1 II 1951 r.
- referent terenowy dla obsługiwanego gm. Korzenna PUBP w Nowym Sączu – od 1 V 1952 r.
- st. referent terenowy dla obsługiwanego gm. Korzenna PUBP w Nowym Sączu – od 1 XI 1952 r.
- st. referent Placówki BP w Krynicy PUBP w Nowym Sączu – od 1 VI 1953 r.
- st. referent PUdsBP w Nowym Sączu – od 1 IV 1955 r.
- oficer operacyjny PUdsBP w Nowym Sączu – od 1 IV 1956 r.
- zwolniony z resortu 31 XII 1956 r.
- przyjęty ponownie – oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 II 1959 r.
- zwolniony z resortu 31 I 1960 r.

Kazimiera Dobosz z d. Wyczesana¹¹⁹

c. Stanisława, ur. 29 IX 1932 r.

Awanse:

- kapral – 29 XII 1953 r.
- plutonowy MO – 2 X 1964 r.
- sierżant MO – 7 X 1967 r.
- sierżant sztabowy – 30 IX 1977 r.
- st. sierżant sztabowy – 29 IX 1980 r.
- mł. chorąży MO – 31 X 1984 r.
- chorąży MO – 11 IX 1987 r.

Przebieg służby:

- od 3 XII 1952 do 31 III 1967 r. pracowała w pionie milicji KP MO w Nowym Sączu (Referat Ewidencji Ludności i Dowodów Osobistych)
- referent Grupy Paszportów i Dowodów Osobistych Referatu ds. Bezpieczeństwa KMiP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1967 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- referent Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- referent techniki operacyjnej Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1977 r.

¹¹⁹ AIPN Kr, 0159/2891, Akta osobowe Kazimiery Dobosz.

Struktury i kadry

- st. referent techniki operacyjnej Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 IX 1982 r.
- mł. inspektor Wydziału Paszportów SB WUSW w Nowym Sączu i umieszczona na wolnym etacie starszego referenta techniki operacyjnej Wydziału Paszportów SB – od 1 VIII 1984 r.
- mł. inspektor Wydziału Paszportów SB WUSW w Nowym Sączu – od 1 XI 1984 r.
- inspektor Wydziału Paszportów SB WUSW w Nowym Sączu – od 1 XII 1986 do 31 VII 1990 r.

Jan Gierus¹²⁰

s. Jana, ur. 13 V 1949 r.

Awanse:

- st. szeregowy MO – 1 V 1971 r.
- plutonowy MO – 2 XI 1972 r.
- sierżant MO – 17 VII 1974 r.
- st. sierżant MO – 30 IX 1976 r.
- sierżant sztabowy MO – 30 IX 1982 r.
- mł. chorąży MO – 18 IX 1984 r.
- chorąży – 11 IX 1987 r.

Przebieg służby:

- oficer Grupy Inspektorów Operacyjnych i Oficerów SB Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KMiP MO w Nowym Sączu – od 1 V 1971 r.
- inspektor operacyjny Grupy Operacyjnej Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KMiP MO w Nowym Sączu – od 1 III 1974 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Koszalinie – od 15 IX 1974 r.
- inspektor Sekcji ds. Hoteli Wydziału „B” KW MO w Koszalinie – od 1 XII 1974 r.
- przekazany do dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Koszalinie – od 1 VI 1975 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Nowym Sączu – od 15 VII 1975 r.
- referent Sekcji Paszportów SB w Zakopanem KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- inspektor Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu umieszczony na wolnym etacie inspektora Wydziału IV SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 III 1983 r.
- inspektor Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VII 1984 do 31 VII 1990 r.

---

¹²⁰ AIPN Kr, 0226/10, Akta osobowe Jana Gierusa.

Aleksander Górczyk¹²¹

s. Zbigniewa, ur. 1 II 1948 r.

Awanse:

- st. szeregowy MO – 20 XII 1972 r.
- plutonowy MO – 3 X 1973 r.
- podporucznik MO – 16 VI 1976 r.
- porucznik MO – 31 V 1979 r.
- kapitan MO – 23 IX 1983 r.

Przebieg służby:

- od 16 XII 1972 do 15 VIII 1973 r. funkcjonariusz MO KMiP MO w Nowym Sączu
- inspektor operacyjny SB Grupy Operacyjnej Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KMiP MO w Nowym Sączu – od 16 VIII 1973 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- inspektor Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- słuchacz Studium Podyplomowego MSW – od 11 X 1975 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Nowym Sączu – od 24 VI 1976 r.
- st. inspektor Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VIII 1976 r.
i umieszczony na wolnym etacie kierownika Sekcji Paszportów w Nowym Targu
- st. inspektor Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1977 do 31 VII 1990 r.

Jan Jaworecki¹²²

s. Władysława, ur. 28 IX 1937 r.

Awanse:

- plutonowy MO – 10 IX 1970 r.
- sierżant MO – 12 VII 1971 r.
- podporucznik MO – 6 VII 1973 r.

Przebieg służby:

- inspektor operacyjny SB Grupy Inspektorów Operacyjnych i Oficerów SB Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KMiP MO w Nowym Sączu – od 1 IX 1970 r.
- słuchacz Szkoły Oficerskiej CW MSW w Legionowie – od 4 I do 30 XI 1972 r.

¹²¹ AIPN Kr, 0159/2904, Akta osobowe Aleksandra Górczyka.

¹²² AIPN Kr, 059/117, Akta osobowe Jana Jaworeckiego.

Struktury i kadry

- st. inspektor Grupy Operacyjnej Wydziału IV SB KW MO w Krakowie – od czerwca 1973 r.¹²³
- st. inspektor Wydziału IV SB KW MO w Krakowie – od 1 VI 1975 r.
- zwolniony z resortu 15 XII 1975 r.

Władysław Kamieniarz

s. Piotra, ur. 26 V 1927 r.

Awanse:

- st. strzelec KBW
- kapral – 2 VI 1951 r.
- st. sierżant – 20 X 1951 r.
- chorąży – 21 VII 1954 r.
- podporucznik – 27 XII 1955 r.
- podporucznik MO – 4 XI 1958 r.
- porucznik MO – 22 VII 1969 r.

Przebieg służby:

- mł. referent Referatu V PUBP w Miechowie – od 1 X 1950 r.
- słuchacz Szkoły Międzywojewódzkiej w Krakowie – od 1 VI 1951 r.
- mł. referent Referatu V PUBP w Miechowie – od 1 XI 1951 r.
- referent terenowy dla obsługiwanego gm. Koniusza i Klimontów PUBP w Miechowie – od 1 V 1952 r.
- st. referent powiatowy PUBP w Miechowie – od 1 III 1953 r.
- st. referent powiatowy PUBP w Nowym Sączu – od 1 IX 1954 r.
- st. referent PUdsBP w Nowym Sączu – od 1 IV 1955 r.
- oficer operacyjny PUdsBP w Nowym Sączu – od 1 IV 1956 r.
- zwolniony z resortu 31 XII 1956 r.
- przyjęty ponownie – st. oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 VII 1957 r.
- inspektor Grupy Inspektorów Operacyjnych KP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1967 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- st. inspektor Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- kierownik Sekcji Paszportów w Nowym Targu Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1977 r.
- zwolniony z resortu 30 XI 1977 r.

---

¹²³ Formalnie do Wydziału IV SB KW MO w Krakowie sierż. Jaworecki został przeniesiony z dniem 1 XII 1973 r.

Zofia Knapik z d. Dranka

c. Stanisława, ur. 23 V 1926 r.

Awanse:

- plutonowy – 7 XI 1953 r.
- sierżant – 21 VII 1955 r.
- st. sierżant MO – 1 V 1961 r.
- sierżant sztabowy MO – 2 X 1975 r.
- st. sierżant sztabowy – 28 IX 1978 r.
- mł. chorąży MO – 6 XII 1982 r.
- podporucznik MO – 26 IX 1984 r.
- porucznik MO – 12 VI 1987 r.

Przebieg służby:

- maszynistka PUBP w Sanoku – od 1 III 1948 r.
- w dyspozycji szefa WUBP w Krakowie – od 20 VI 1950 r.
- maszynistka PUBP w Nowym Sączu – od 1 VIII 1950 r.
- sekretarka PUBP w Nowym Sączu – od 1 X 1953 r.
- sekretarka PUdsBP w Krakowie – od 1 IV 1955 r.
- sekretarka-maszynistka Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu¹²⁴
– od 1 I 1957 r.
- podoficer ewidencji operacyjnej Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 V 1961 r.
- sekretarka-maszynistka KP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1967 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- referent techniki operacyjnej Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu
– od 1 VI 1975 r.
- inspektor Wydziału Paszportów SB umieszczona na wolnym etacie referenta techniki operacyjnej Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VII 1983 r.
- w dyspozycji szefa WUSW w Nowym Sączu – od 16 X 1986 r.
- zwolniona z resortu 30 VI 1987 r.

---

¹²⁴ W książce *Ludzie bezpieki w powiecie Nowy Sącz...* autor błędnie podał, że Zofia Knapik pomiędzy 1957 a 1967 r. pracowała w RSB KP MO w Krakowie (*ibidem*, s. 109).

Struktury i kadry

Kordyl Józef

s. Adolfa, ur. 20 VII 1925 r.

Awanse:

- plutonowy – 20 XI 1947 r.
- sierżant – 25 V 1949 r.
- st. sierżant – 28 XII 1950 r.
- chorąży – 1 I 1951 r.
- podporucznik – 22 VII 1952 r.
- porucznik – 20 VII 1955 r.
- porucznik MO – 8 II 1957 r.
- kapitan MO – 22 VII 1962 r.
- major MO – 22 VII 1967 r.
- podpułkownik MO – 22 VII 1971 r.

Przebieg służby:

- mł. referent Referatu III PUBP w Nowym Sączu – od 15 IV 1946 r.
- słuchacz VI kursu Szkoły Specjalnej przy WUBP Kraków – od 28 V 1946 r.
- referent PUBP w Nowym Sączu – od 29 VI 1946 r.
- referent Referatu IV PUBP w Nowym Sączu – od maja 1947 r.
- referent Oddziału Ekspozytury Kolejowej BP w Nowym Sączu PUBP w Nowym Sączu – od 1 X 1947 r.
- referent Referatu Kolejowego PUBP w Nowym Sączu – od 1 I 1949 r.
- słuchacz kursu dla pracowników referatów ochrony – od października do 5 XI 1949 r.
- referent i p.o. kierownik RO Warsztatów Kolejowych PKP w Nowym Sączu PUBP w Nowym Sączu – od 1 III 1950 r.
- kierownik RO Warsztatów Kolejowych PKP w Nowym Sączu PUBP w Nowym Sączu – od 1 XII 1950 r.
- kierownik Oddziału VIII w Nowym Sączu Wydziału VIII WUBP w Krakowie – od 1 VIII 1954 r.
- kierownik Oddziału V w Nowym Sączu Wydziału V WUdsBP w Krakowie – od 1 IV 1955 r.
- st. oficer operacyjny Oddziału V w Nowym Sączu Wydziału V WUdsBP w Krakowie – od 1 IV 1956 r.
- st. referent operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 I 1957 r.
- słuchacz kursu doskonalenia kadry kierowniczej MSW – od 5 I do 22 III 1957 r.
- p.o. zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 IX 1960 r.
- zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 XI 1961 r.
- zwolniony z resortu 16 II 1973 r.

Marian Koziel

s. Stanisława, ur. 19 VII 1929 r.

Awanse:

- kapral – 2 V 1951 r.
- plutonowy – 27 XII 1951 r.
- sierżant – 8 IV 1953 r.
- chorąży – 20 VII 1955 r.
- podporucznik – 18 VII 1956 r.
- podporucznik MO – 8 II 1957 r.
- porucznik MO – 22 VII 1962 r.
- kapitan MO – 22 VII 1970 r.
- major MO – 29 VI 1977 r.

Przebieg służby:

- mł. referent Placówki BP w Kalwarii PUBP w Wadowicach – od 18 VII 1949 r.
- słuchacz XV kursu Szkoły Specjalnej przy WUBP w Krakowie – od 16 VIII do 15 XII 1949 r.
- referent Referatu Komunikacyjnego PUBP w Wadowicach – od 1 VI 1951 r.
- sekretarz PUBP w Wadowicach – od 30 IV 1952 r.
- referent Referatu VIII PUBP w Nowym Targu – od 1 VII 1952 r.
- st. referent Referatu I Oddziału VIII w Nowym Sączu Wydziału VIII WUBP w Krakowie – od 1 VIII 1954 r.
- st. referent Oddziału V w Nowym Sączu Wydziału V WUdsBP w Krakowie – od 1 IV 1955 r.
- oficer operacyjny Oddziału V w Nowym Sączu Wydziału V WUdsBP w Krakowie – od 1 IV 1956 r.
- oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 I 1957 r.
- st. oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 VIII 1960 r.
- inspektor Grupy Inspektorów Operacyjnych SB KP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1967 r.
- st. inspektor operacyjny Grupy Inspektorów Operacyjnych i Oficerów SB KP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1970 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- zastępca naczelnika Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- zwolniony z resortu 30 XI 1977 r.

Struktury i kadry

Władysław Kuciel

s. Wincentego, ur. 6 V 1917 r.

Awanse:

- plutonowy – 13 III 1946 r.
- sierżant – 22 VII 1946 r.
- chorąży – 22 XII 1947 r.
- podporucznik – 22 VII 1949 r.
- porucznik – 22 VII 1950 r.
- kapitan – 30 X 1952 r.
- major MO – 22 VII 1966 r.

Przebieg służby:

- mł. oficer śledczy Sekcji 7/8 MUBP w Krakowie – od 10 II 1945 r.
- st. wywiadowca MUBP w Krakowie – od 15 IV 1945 r.
- magazynier broni MUBP w Krakowie – od 1 VII 1945 r.
- słuchacz III kursu Szkoły Specjalnej przy WUBP w Krakowie – od 13 II do 12 III 1946 r.
- mł. referent Sekcji 1 Wydziału I WUBP w Krakowie – od 12 III 1946 r.
- słuchacz VIII kursu w Centralnej Szkole MBP w Łodzi – od 11 VIII 1946 do 10 III 1947 r.
- referent Sekcji 1 Wydziału I WUBP w Krakowie – od 9 IV 1947 r.
- st. referent Sekcji 1 Wydziału I WUBP w Krakowie – od 1 I 1948 r.
- st. referent Sekcji 4 Wydziału I WUBP w Krakowie – od 1 VI 1948 r.
- kierownik Sekcji 4 Wydziału I WUBP w Krakowie – od 15 I 1950 r.
- kierownik Sekcji 6 Wydziału I WUBP w Krakowie – od 1 VIII 1953 r.
- słuchacz rocznej Szkoły Oficerskiej w Centrum Wyszkożenia MBP w Legionowie – od 1 IX 1954 r.
- w dyspozycji kierownika WUdsBP w Krakowie – od 30 VI 1955 r.
- zastępca kierownika PUdsBP w Nowym Sączu – od 1 X 1955 r.¹²⁵
- st. oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 I 1957 r.
- st. oficer operacyjny Wydziału II SB KW MO w Krakowie – od 1 VII 1957 r.
- kierownik Grupy VII Wydziału II SB KW MO w Krakowie – od 1 II 1959 r.
- słuchacz kursu specjalistycznego Wydziału VII Departamentu II MSW – od 11 do 15 I 1960 r.
- zastępca naczelnika Wydziału Kontroli Ruchu Granicznego SB KW MO w Krakowie – od 15 XII 1965 r.
- zwolniony z resortu 30 XI 1967 r.

¹²⁵ Stanowisko zastępcy kierownika PUdsBP w Nowym Sączu Władysław Kuciel objął 4 VIII 1955 r.

Marian Lechowicz

s. Jana, ur. 26 III 1926 r.

Awanse:

- plutonowy – 13 III 1946 r.
- sierżant – 22 VII 1946 r.
- st. sierżant – 30 VII 1947 r.
- chorąży – 1 XII 1948 r.
- podporucznik – 28 XII 1950 r.
- porucznik MO – 18 VII 1957 r.
- kapitan MO – 22 VII 1962 r.
- major MO – 22 VII 1971 r.

Przebieg służby:

- wartownik PUBP w Tarnowie – od 7 VI 1945 r.
- referent PUBP w Tarnowie – od 1 I 1946 r.
- słuchacz III kursu Szkoły Specjalnej przy WUBP w Krakowie – od 28 II do 12 III 1946 r.
- referent PUBP w Bochni – od 23 V 1946 r.
- referent Placówki BP w Wiśniczu PUBP w Bochni – od 1 X 1947 r.
- st. referent Placówki BP w Wiśniczu PUBP w Bochni – od 1 VIII 1948 r.
- st. referent Referatu III PUBP w Nowym Sączu – od 1 I 1952 r.
- st. referent powiatowy PUBP w Nowym Sączu – od 1 V 1952 r.
- st. referent PUdsBP w Nowym Sączu – od 1 IV 1955 r.
- oficer operacyjny PUdsBP w Nowym Sączu – od 1 IV 1956 r.
- st. oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 I 1957 r.
- słuchacz dwuletniej Szkoły Funkcjonariuszy SB w Centrum Wyszkożenia MSW w Legionowie – od 18 IX 1959 do 25 VII 1961 r.
- w dyspozycji zastępcy komendanta ds. bezpieczeństwa KW MO w Krakowie – od 25 VII 1961 r.
- st. oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 IX 1961 r. i umieszczony na wolnym etacie starszego oficera ewidencji operacyjnej Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Dąbrowie Tarnowskiej
- st. oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 XI 1961 r.
- st. inspektor Grupy Inspektorów Operacyjnych KP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1967 r.
- komendant Granicznej Placówki Kontrolnej SB w Piwnicznej – od 1 V 1971 r.
- zwolniony z resortu 11 V 1972 r.¹²⁶

¹²⁶ Od 1 X 1981 do 31 VIII 1987 r. Marian Lechowicz zatrudniony był na 1/2 etatu w Wydziale „B” SB KW MO w Nowym Sączu, a następnie SB RUSW w Nowym Sączu na stanowisku inspektora.

Struktury i kadry

Jan Malec

s. Józefa, ur. 10 IV 1928 r.

Awanse:

- kapral – 30 XII 1952 r.
- sierżant – 28 IV 1953 r.
- chorąży – 28 VI 1956 r.
- chorąży MO – 8 II 1957 r.
- podporucznik MO – 3 IV 1959 r.
- porucznik MO – 22 VII 1969 r.

Przebieg służby:

- referent powiatowy PUBP w Nowym Sączu – od 1 IX 1952 r.
- referent terenowy dla obsługiwanego gm. Stary Sącz PUBP w Nowym Sączu – od lutego 1953 r.
- referent PUdsBP w Nowym Sączu – od 1 IV 1955 r.
- słuchacz rocznej Szkoły Podwyższenia Kwalifikacji Referentów KdsBP w Legionowie – od 1 IX 1955 r.
- w dyspozycji kierownika WUdsBP w Krakowie – od 31 VII 1956 r.
- oficer operacyjny PUdsBP w Nowym Sączu – od 1 IX 1956 r.
- oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 I 1957 r.
- oficer Grupy Inspektorów Operacyjnych KP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1967 r.
- inspektor operacyjny SB Grupy Inspektorów Operacyjnych i Oficerów SB KP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1969 r.
- st. oficer Sekcji Rejestracji Cudzoziemców Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1971 r.
- zwolniony z resortu 15 VI 1974 r.

Aleksander Michalik¹²⁷

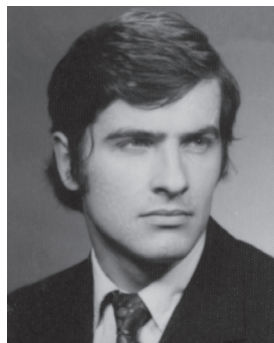
s. Kazimierza, ur. 12 XII 1950 r.

Awanse:

- kapral MO – 16 XI 1978 r.
- podporucznik MO – 18 VI 1979 r.
- porucznik MO – 17 IX 1982 r.
- kapitan MO – 17 IX 1986 r.

Przebieg służby:

- inspektor operacyjny SB Grupy Inspektorów Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KMIP MO w Nowym Sączu – od 1 V 1974 r.

¹²⁷ AIPN Kr, 0154/870, Akta osobowe Aleksandra Michalika.

Kadra Referatu ds. Bezpieczeństwa/ds. Służby Bezpieczeństwa KP MO/KMiP MO...

- przekazany do dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- inspektor Wydziału IV SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- słuchacz Wyższej Szkoły Oficerskiej MSW w Legionowie – od 1 X 1976 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Nowym Sączu – od 1 VII 1979 r.
- st. inspektor operacyjny Wydziału IV SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VII 1979 r.
- kierownik Referatu IV SB RUSW w Nowym Sączu – od 1 VIII 1984 r.
- st. inspektor Grupy IV SB RUSW w Nowym Sączu – od 16 V 1985 r.
- inspektor Samodzielnej Sekcji 6 WUSW w Nowym Sączu – od 16 XI 1985 r.
- inspektor Wydziału VI WUSW w Nowym Sączu – od 1 XII 1985 r.
- zwolniony z resortu 31 VIII 1987 r.

Józef Mirek¹²⁸

s. Franciszka, ur. 8 VII 1934 r.

Awanse:

- kapral MO – 9 VII 1966 r.
- plutonowy MO – 5 VII 1967 r.
- sierżant MO – 27 IX 1969 r.
- podporucznik MO – 22 VII 1972 r.
- porucznik MO – 31 VII 1979 r.

Przebieg służby:

- od 9 IV 1959 do 31 V 1970 r. pracował w pionie MO (KD MO Kraków, KP MO Nowy Sącz)
- oficer SB Grupy Inspektorów Operacyjnych i Oficerów SB Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KMiP MO umieszczony na wolnym etacie inspektora operacyjnego SB Grupy Inspektorów Operacyjnych i Oficerów SB tutejszej jednostki – od 1 VI 1970 r.
- oficer SB Grupy Inspektorów Operacyjnych i Oficerów SB Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KMiP MO – od 1 XI 1970 r.
- słuchacz Szkoły Oficerskiej CW MSW w Legionowie – od 2 IX 1971 do 18 VII 1972 r.
- inspektor operacyjny SB Grupy Operacyjnej Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KMiP MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1973 r.
- od 1 VII 1973 do 31 VIII 1984 r. funkcjonariusz MO KMiP MO/KW MO w Nowym Sączu¹²⁹

¹²⁸ AIPN Kr, 0159/2575, Akta osobowe Józefa Mirka.

¹²⁹ Od 1 VI do 30 VI 1985 r. pracował w Wydziale Kryminalnym WUSW w Nowym Sączu na podstawie umowy o pracę w wymiarze 1/2 etatu.

Struktury i kadry

Marian Olszowski¹³⁰

s. Wojciecha, ur. 11 III 1932 r.

Awanse:

- st. szeregowy WP – 30 XII 1953 r.
- kapral MO – 22 III 1962 r.
- plutonowy MO – 9 VII 1964 r.
- sierżant MO – 7 X 1967 r.
- st. sierżant MO – 22 VII 1971 r.

Przebieg służby:

- od 10 IV 1954 do 31 III 1967 r. funkcjonariusz KP MO w Nowym Sączu (m.in. w Referacie Ewidencji Ludności i Dowodów Osobistych)
- referent Grupy Paszportów i Dowodów Osobistych Referatu ds. Bezpieczeństwa KMIP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1967 r.
- zwolniony z resortu 31 V 1973 r.

Julian Poręba¹³¹

s. Władysława, ur. 16 X 1932 r.

Awanse:

- kapral MO – od 7 X 1958 r.
- sierżant MO – od 22 VII 1962 r.

Przebieg służby:

- kierowca Referatu Zaopatrzenia KP MO w Nowym Sączu – od 25 XI 1957 r.
- milicjant-kierowca Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 V 1962 r.
- milicjant-kierowca Wydziału Gospodarki Materiałowo-Technicznej i Transportowej KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- zwolniony z resortu 31 V 1984 r.

---

¹³⁰ AIPN Kr, 0154/475, Akta osobowe Mariana Olszowskiego.

¹³¹ AIPN Kr, 0159/2620, Akta osobowe Juliana Poręby.

Tadeusz Ruchała¹³²

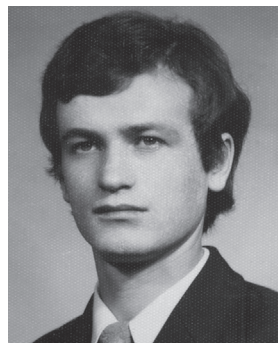
s. Juliana, ur. 29 XII 1950 r.

Awanse:

- kapral MO – 16 VIII 1974 r.
- st. sierżant sztabowy MO – 3 VII 1976 r.
- podporucznik MO – 24 IX 1977 r.
- porucznik MO – 12 VI 1980 r.
- kapitan MO – 18 IX 1984 r.

Przebieg służby:

- inspektor operacyjny Grupy Operacyjnej Referatu Służby Bezpieczeństwa KMIP MO w Nowym Sączu – 16 IX 1974 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- inspektor Wydziału III SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- zwolniony z resortu 15 VII 1975 r.¹³³
- przyjęty ponownie na stanowisko inspektora Wydziału III SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VII 1976 r.
- inspektor Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VIII 1976 r.
- inspektor Wydziału II SB WUSW w Nowym Sączu – od 1 VIII 1985 r.
- zawieszony w czynnościach służbowych – od 13 XII 1985 r.
- wydalony z resortu 15 IV 1986 r.

Józef Schiller

s. Walentyny, ur. 5 III 1931 r., zm. 8 XI 1999 r.

Awanse:

- porucznik MO – 22 VII 1959 r. [zatwierdzenie stopnia z LWP]
- kapitan MO – 22 VII 1963 r.
- major MO – 22 VII 1973 r.
- podpułkownik MO – 22 VII 1976 r.
- pułkownik MO – 22 VII 1978 r.

Przebieg służby:

- oficer operacyjny Wydziału III SB KW MO w Krakowie – od 1 VII 1959 r.
- oficer operacyjny Wydziału IV SB KW MO w Krakowie – od 15 VII 1962 r.
- kierownik grupy Wydziału IV SB KW MO w Krakowie – od 15 X 1962 r.
- pierwszy zastępca komendanta miejskiego i powiatowego MO ds. SB w Nowym Sączu – od 16 II 1973 r.

¹³² AIPN Kr, 0154/815, Akta osobowe Tadeusza Ruchały.

¹³³ Ruchała został zwolniony, gdyż nie miał uregulowanej służby wojskowej. Powołany na dwunastomiesięczne przeszkolenie w jednostce wojskowej, musiał odejść z resoru, ponieważ nie uwzględniono jego wniosku o odroczenie przeszkolenia w Szkole Oficerów Rezerwy w Inowrocławiu.

Struktury i kadry

- słuchacz kursu doskonalenia zawodowego dla zastępców komendantów powiatowych MO ds. SB w Ośrodku Doskonalenia Kadr Kierowniczych w Łodzi – od 4 XI do 18 XII 1974 r.
- zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Tarnowie – od 1 V 1983 r.
- zastępca szefa WUSW ds. SB w Tarnowie – od 1 VIII 1983 r.
- zwolniony z resortu 31 VII 1990 r.

Zbigniew Stypuła¹³⁴

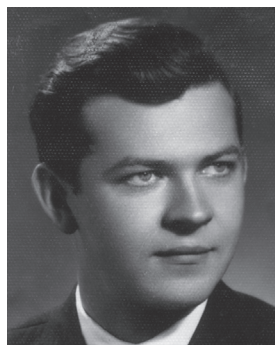
s. Józefa, ur. 3 VIII 1938 r.

Awanse:

- st. szeregowy WP – 1 V 1962 r.
- kapral MO – 22 VII 1962 r.
- podporucznik MO – 22 VII 1964 r.

Przebieg służby:

- oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 V 1962 r.
- słuchacz Szkoły Oficerskiej CW MSW w Legionowie – od 9 IX 1963 do 1 IX 1964 r.
- oficer Grupy Inspektorów Operacyjnych Referatu ds. Bezpieczeństwa KMIP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1967 r.
- oficer SB Grupy Inspektorów i Oficerów SB Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KP MO w Limanowej – od 1 V 1970 r.
- zwolniony z resortu 30 IV 1972 r.

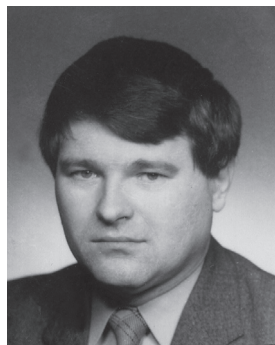

Wiesław Szachowski¹³⁵

s. Jana, ur. 23 II 1948 r.

Awanse:

- kapral MO – 28 IX 1969 r.
- plutonowy MO – 19 XII 1970 r.
- sierżant MO – 18 VII 1973 r.
- st. sierżant MO – 2 X 1975 r.
- mł. chorąży MO – 12 VI 1981 r.
- chorąży MO – 18 IX 1984 r.
- podporucznik MO – 24 VI 1985 r.
- porucznik MO – 22 IX 1988 r.

¹³⁴ AIPN Kr, 0154/630, Akta osobowe Zbigniewa Stypuły.

¹³⁵ AIPN Kr, 0159/2909, Akta osobowe Wiesława Szachowskiego.

Przebieg służby:

- od 16 IX 1969 do 1 VII 1973 r. funkcjonariusz MO KMiP w Nowym Sączu
- oficer SB Grupy Operacyjnej Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KMiP MO w Nowym Sączu – od 1 VII 1973 r.
- inspektor operacyjny SB Grupy Operacyjnej Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KMiP MO w Nowym Sączu – od 1 III 1974 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- kierownik Samodzielnej Sekcji „A” SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- w dyspozycji szefa WUSW w Nowym Sączu i mianowany na stanowisko inspektora Sekcji „A” SB WUSW w Nowym Sączu – od 31 I 1985 r.
- zwolniony z resortu 31 VII 1990 r.

Mikołaj Topuziak¹³⁶

s. Mikołaja, ur. 29 IX 1934 r.

Awanse:

- kapral MO – 16 VII 1960 r.
- sierżant MO – 22 VII 1961 r.
- podporucznik MO – 22 VII 1962 r.
- porucznik MO – 22 VII 1965 r.
- kapitan MO – 27 VI 1970 r.
- major MO – 22 VII 1976 r.
- podpułkownik MO – 7 X 1984 r.
- pułkownik MO – 8 III 1990 r.

Przebieg służby:

- oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1960 r.
- słuchacz rocznej Oficerskiej Szkoły Operacyjnej SB w Centrum Wyszkożenia MSW w Legionowie – od 7 IX 1961 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie – od 3 VIII 1962 r.
- oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 IX 1962 r.
- st. oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 VIII 1964 r.
- inspektor Grupy Inspektorów Operacyjnych i Oficerów SB Referatu ds. Bezpieczeństwa KMiP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1967 r.
- pierwszy zastępca komendanta powiatowego MO ds. Służby Bezpieczeństwa w Suchej Beskidzkiej – od 1 VI 1970 r.

---

¹³⁶ AIPN Kr, 0154/914, Akta osobowe Mikołaja Topuziaka.

Struktury i kadry

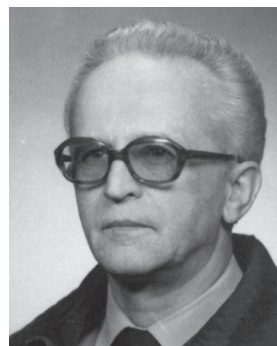
- słuchacz kursu doskonalenia kadr kierowniczych SB MSW – od 8 IV do 20 VI 1970 r.
- słuchacz kursu doskonalenia zawodowego w Łodzi dla pierwszych zastępców komendantów powiatowych ds. SB – od 18 IX do 31 X 1973 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- zastępca naczelnika Wydziału IV SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- zastępca naczelnika Wydziału Paszportów SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1978 r.
- naczelnik Wydziału Paszportów SB WUSW w Nowym Sączu – od 16 X 1983 r.
- okresowy pracownik Wydziału Konsularnego Ambasady PRL w Kolonii w RFN – od 18 VII do 19 IX 1988 r.
- zwolniony z resortu 16 III 1990 r.

Jan Uroda

s. Ludwika, ur. 15 X 1928 r.

Awanse:

- st. strzelec KBW
- plutonowy – 23 VI 1952 r.
- sierżant – 30 XII 1952 r.
- st. sierżant – 28 IV 1953 r.
- chorąży – 21 VII 1953 r.
- podporucznik – 18 VII 1956 r.
- podporucznik MO – 8 II 1957 r.
- porucznik MO – 22 VII 1960 r.
- kapitan MO – 22 VII 1971 r.
- major MO – 30 VII 1979 r.

Przebieg służby:

- wartownik PUBP w Chrzanowie – od 26 XI 1951 r.
- słuchacz Szkoły Międzywojewódzkiej przy WUBP w Krakowie – od 1 XII 1951 r.
- referent Sekcji 4 PUBP w Chrzanowie – od 1 V 1952 r.
- w dyspozycji szefa WUBP w Krakowie – od 30 VI 1952 r.
- referent powiatowy PUBP w Nowym Sączu – od 1 VII 1952 r.
- sekretarz urzędu PUBP w Nowym Sączu – od 1 II 1953 r.
- referent terenowy dla obsługiwanego gm. Grybów PUBP w Nowym Sączu – od 1 X 1953 r.
- referent powiatowy PUBP w Nowym Sączu – od kwietnia 1954 r.
- st. referent PUdsBP w Nowym Sączu – od 1 IV 1955 r.
- oficer operacyjny PUdsBP w Nowym Sączu – od 1 IV 1956 r.
- oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 I 1957 r.

Kadra Referatu ds. Bezpieczeństwa/ds. Służby Bezpieczeństwa KP MO/KMiP MO...

- st. oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 18 II 1959 r.
- st. oficer operacyjny Sekcji Rejestracji Cudzoziemców Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 15 VII 1963 r.
- st. oficer operacyjny Grupy Rejestracji Cudzoziemców Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1967 r.
- st. inspektor operacyjny Grupy Inspektorów Operacyjnych i Oficerów SB Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1971 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- st. inspektor Wydziału III SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 IX 1975 r.
- kierownik sekcji Wydziału III SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 V 1976 r.
- kierownik sekcji Wydziału IIIA SB KW MO w Nowym Sączu – od 15 VII 1979 r.
- zwolniony z resortu 31 X 1979 r.

Piotr Walczyk

s. Michała, ur. 19 VI 1923 r.

Awanse:

- chorąży – 1 I 1948 r.
- podporucznik – 22 VII 1951 r.
- porucznik – 21 VII 1954 r.
- kapitan MO – 22 VII 1961 r.

Przebieg służby:

- wartownik PUBP w Starachowicach – od 5 V 1945 r.
- słuchacz Centralnej Szkoły MBP w Łodzi – od 7 XI 1945 do 21 I 1946 r.
- w dyspozycji szefa WUBP w Szczecinie – od 7 II 1946 r.
- referent Sekcji 2 Wydziału IV WUBP w Szczecinie – od 16 III 1946 r.
- referent Sekcji 5 Wydziału IV WUBP w Szczecinie – od 23 III 1946 r.
- referent Sekcji 5 Wydziału IV WUBP w Krakowie – od 1 II 1949 r.
- st. referent Sekcji 5 Wydziału IV WUBP w Krakowie – od 1 VII 1951 r.
- st. referent Sekcji 5a Wydziału IV WUBP w Krakowie – od 1 IV 1952 r.
- st. referent Sekcji 3 Wydziału IV WUBP w Krakowie – od 1 III 1953 r.
- kierownik Sekcji 3 Wydziału IV WUBP w Krakowie – od 1 VIII 1953 r.
- słuchacz rocznej Szkoły Oficerskiej w Centrum Wyszkożenia MBP w Legionowie – od 1 IX 1954 r.
- kierownik Sekcji 5 Wydziału III WUdsBP w Krakowie – od 1 IX 1955 r.
- kierownik PUdsBP w Nowym Sączu – od 1 X 1955 r.

Struktury i kadry

- zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Nowym Sączu – od 1 I 1957 r.
- st. oficer operacyjny Wydziału III SB KW MO w Krakowie – od 1 I 1958 r.
- st. inspektor Grupy Inspektorów Operacyjnych Wydziału III SB KW MO w Krakowie – od 1 IV 1967 r.
- kierownik grupy w Grupie Inspektorów Operacyjnych Wydziału III SB KW MO w Krakowie – od 1 IX 1972 r.
- zwolniony z resortu 15 VIII 1973 r.

Zdzisław Walczak¹³⁷

s. Józefa, ur. 19 IV 1949 r.

Awanse:

- kapral MO – 3 V 1974 r.
- st. kapral MO – 31 VII 1975 r.
- plutonowy MO – 30 IX 1976 r.
- sierżant MO – 27 IX 1979 r.
- st. sierżant MO – 2 X 1981 r.
- mł. chorąży MO – 24 IX 1982 r.
- podporucznik MO – 24 VI 1985 r.
- porucznik – 21 IX 1989 r.

Przebieg służby:

- referent Grupy Paszportów i Dowodów Osobistych Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KMIP MO w Nowym Sączu – od 1 V 1974 r.
- słuchacz rocznej Szkoły SB w Ośrodku Szkolenia Kadry Kierowniczej w Łodzi – od 9 IX 1974 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Nowym Sączu – od 31 V 1975 r.
- mł. inspektor Sekcji 2 Wydziału II SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- inspektor Wydziału II SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VIII 1976 r.
- inspektor Wydziału „C” SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 III 1980 r.
- inspektor Sekcji „C” Wydziału Zabezpieczenia Operacyjnego SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VIII 1982 r.
- kierownik Sekcji „C” Wydziału Zabezpieczenia Operacyjnego SB WUSW w Nowym Sączu – od 16 X 1988 r.
- p.o. naczelnik Wydziału „C” SB WUSW w Nowym Sączu – od 1 II 1990 r.
- zwolniony z resortu 31 VII 1990 r.

---

¹³⁷ AIPN Kr, 0226/40, Teczka personalna Zdzisława Walczaka; AIPN Kr, 610/1, Kopia kart ewidencyjnych przebiegu służby Zdzisława Walczaka.

Antoni Waligóra¹³⁸

s. Jana, ur. 30 XI 1933 r.

Awanse:

- kapral MO – 16 XII 1964 r.
- plutonowy MO – 16 VII 1965 r.
- podporucznik MO – 22 VII 1967 r.
- porucznik MO – 22 VII 1971 r.

Przebieg służby:

- oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Limanowej – od 15 XII 1964 r.
- słuchacz Szkoły Oficerskiej CW MSW w Legionowie – od 5 IX 1966 r.
- oficer Grupy Inspektorów Operacyjnych Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Limanowej – od 1 IV 1967 r.
- oficer Grupy Inspektorów i Oficerów SB Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KMiP MO w Nowym Sączu – od 1 V 1970 r.
- inspektor operacyjny SB Grupy Inspektorów Operacyjnych i Oficerów SB Referatu ds. Służby Bezpieczeństwa KMiP MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1971 r.
- zwolniony z resortu 31 V 1973 r.

Stanisław Wnęk¹³⁹

s. Józefa, ur. 18 X 1940 r.

Awanse:

- plutonowy MO – 15 V 1964 r.
- podporucznik MO – 22 VII 1966 r.
- porucznik MO – 22 VII 1971 r.
- kapitan MO – 22 VI 1978 r.

Przebieg służby:

- oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Nowym Sączu – od 15 V 1964 r.
- słuchacz Szkoły Oficerskiej CW MSW w Legionowie – od 3 IX 1965 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa w Krakowie – od 1 VIII 1966 r.
- oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KMiP MO w Nowym Sączu – od 1 IX 1966 r.
- oficer Grupy Inspektorów Operacyjnych i Oficerów SB Referatu ds. Bezpieczeństwa KMiP MO w Nowym Sączu – od 1 IV 1967 r.

---

¹³⁸ AIPN Kr, 0154/681, Akta osobowe Antoniego Waligóry.

¹³⁹ AIPN Kr, 0154/833, Akta osobowe Stanisława Wnęka.

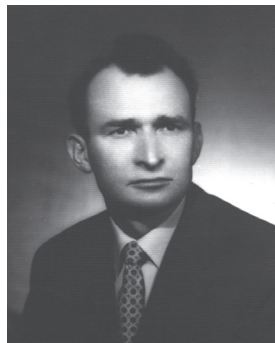
Struktury i kadry

- inspektor operacyjny Grupy Inspektorów Operacyjnych i Oficerów SB Referatu ds. SB KM i P MO w Nowym Sączu – od 1 XI 1970 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- kierownik sekcji Wydziału IV SB KW MO w Nowym Sączu – od 1 VI 1975 r.
- zwolniony z resortu 12 X 1983 r.

Edward Żyła

s. Jana

ur. 8 IX 1925 r.

Awanse:

- st. strzelec – 12 X 1947 r.
- kapral – 18 XII 1949 r.
- st. sierżant – 20 XII 1950 r.
- chorąży – 20 VII 1952 r.
- podporucznik – 21 VII 1954 r.
- porucznik – 27 XII 1956 r.
- kapitan MO – 22 VII 1962 r.

Przebieg służby:

- wartownik aresztu PUBP w Kolnie – od 30 IX 1948 r.
- słuchacz VII wojewódzkiego kursu specjalnego przy WUBP w Białymstoku – od 15 X 1948 r.
- mł. referent ds. wywiadu PUBP w Bielsku Podlaskim – od 24 II 1949 r.
- st. referent ds. wywiadu PUBP w Bielsku Podlaskim – od 1 VIII 1950 r.
- st. referent punktu „B” PUBP w Bielsku Podlaskim – od 1 V 1952 r.
- st. referent terenowy do obsługi miejscowości Topczewo i Domanowo PUBP w Bielsku Podlaskim – od 1 XI 1952 r.
- st. referent powiatowy PUBP w Bielsku Podlaskim – od 15 III 1953 r.
- zastępca szefa PUBP w Wysokiem Mazowieckiem – od 1 III 1954 r.
- zastępca kierownika PUdsBP w Wysokiem Mazowieckiem – od 1 IV 1955 r.
- kierownik PUdsBP w Ełku – od 15 X 1955 r.
- zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Ełku – od 1 I 1957 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie – od 10 XII 1957 r.
- zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Nowym Sączu – od 1 I 1958 r.
- w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie – od 15 VIII 1961 r.
- st. oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KD MO w Krakowie-Nowej Hucie – od 1 IX 1961 r.
- st. inspektor Grupy Inspektorów Operacyjnych SB KD MO w Krakowie-Nowej Hucie – od 1 IV 1967 r.
- st. inspektor Wydziału IIIA Grupy Operacyjnej w Nowej Hucie KM MO w Krakowie – od 1 VI 1975 r.
- zwolniony z resortu 31 X 1975 r.

Marcin Kasprzycki

**Staff of the Security Department/
ds. SB KP MO/KMiP MO in Nowy Sącz
between 1957-1975**

Summary

The article discusses the issue of staffing of the Security Department in Nowy Sącz in the years 1957–1975. Full-time status and organisation of the department based on the organizational orders were described, also there is a presentation of the characteristics of the deputies of the MO commanders dealing with security or security service and all characteristics of Security Service officers in Nowy Sącz including the evaluation of their work and the tasks carried out. Based on the personal files there is a presentation of a group portrait of the staff of the Department and personnel rotation is also discussed. Article also includes an annex showing the timeline of the career of all employed in the Security Department in Nowy Sącz.

Key words: Security Service, Security Department, Nowy Sącz, full-time status, Security Department organisation, Security Department employees in Nowy Sącz

**SZKOLNIH RESORTNIH
I POZAKHESORTNIH**

**MINISTERIAL and NON-MINISTERIAL
TRAINING**

Krzysztof Lesiakowski

Krótką historia Centralnej Szkoły Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi (1945-1947)

Wraz z zajmowaniem przez Armię Czerwoną ziem polskich na zachód od Bugu rozpoczęło się instalowanie uzależnionej od Sowietów komunistycznej władzy. Jej podporą była sieć urzędów bezpieczeństwa. Struktury powiatowe, wojewódzkie i centralne wymagały licznych zastępów funkcjonariuszy. Oczekiwano od nich przede wszystkim odpowiedniej postawy politycznej. Żeby jednak urzędy funkcjonowały według jednolitego wzoru, konieczne było także odpowiednie przeszkolenie kadr. Problem ten potęgował fakt, że urzędy bezpieczeństwa w Polsce były instytucjami nowymi, a ponadto ze względów politycznych wykluczono możliwość zaangażowania osób z przedwojennej policji, nie mówiąc już o kontrwywiadzie. Ponieważ liczebność aparatu bezpieczeństwa rosła lawinowo – z 1,6 tys. w 1944 r. do 26,8 tys. w 1945 r. – profesjonalne przygotowanie funkcjonariuszy stawało się zadaniem o podstawowym znaczeniu¹. Bez tego bowiem ich przydatność do służby była niewielka.

Problem ten dał o sobie znać, gdy na obszarze tzw. Polski lubelskiej w drugiej połowie 1944 r. zaczęto organizować pierwsze urzędy bezpieczeństwa. Tylko część angażowanej wtedy kadry dysponowała pewnym zasobem wiedzy wyniesionej z sowieckiej szkoły (kursu). Chodzi tu o osoby, które w 1940 r. przeszły szkołę NKWD w Smoleńsku, sowieckie kursy sabotażowo-dywersyjne z lat 1942–1943 czy wywozili się z kręgu tzw. kujbyszewiaków² bądź Polskiego Samodzielnego Batalionu Szturmowego³. Resztę funkcjonariuszy cechowało bardzo słabe przygotowanie do służby. Dotyczyło to także członków PPR, ZWM czy bojowników AL, którzy wraz z zakończeniem wojny byli kierowani do bezpieki lub milicji. Nawet dawni partyzan-

---

¹ K. Rokicki, *Aparatu obraz własny. Analiza wykresów porównawczych dotyczących kadry aparatu bezpieczeństwa publicznego w latach 1944–1955* [w:] „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005, s. 14.

² Szerzej na temat szkolenia zorganizowanego od kwietnia do lipca 1944 r. w ośrodku w Kujbyszewie (obecnie Samara) zob. M. Korcuć, „Kujbyszewiaczy” – awangarda UB, „Arcana” 2002, z. 46–47, s. 74–95.

³ Szerzej zob. G. Kister, *Pretorianie. Polski Samodzielny Batalion Specjalny i Wojska Wewnętrzne 18 X 1943 – 26 III 1945*, Warszawa 2010.

ci wywodzący się z pionu kontrwywiadowczego Sztabu Głównego AL (Oddział VI) oraz dowództw obwodów, okręgów czy brygad w nowych realiach nie byli przydatni do służby policyjnej⁴. Z pewnością wykazywali zaangażowanie polityczne, ale to nie mogło zastąpić odpowiedniego wykszolenia.

Z potrzeb w tym zakresie zdawało sobie sprawę kierownictwo Resortu Bezpieczeństwa Publicznego. Stojący na jego czele Stanisław Radkiewicz zarządził więc 17 października 1944 r. utworzenie w Lublinie Szkoły Oficerów Bezpieczeństwa przy RBP. Była ona wzorowana na sowieckim modelu kształcenia kadr dla formacji aparatu bezpieczeństwa. Wyrażało się to na płaszczyźnie personalnej, jak i programowej. Pierwszym dowódcą szkoły był kpt. Leon Ajzen (Lajb Wolf Ajzen), znany jako Leon Andrzejewski, wcześniej zastępca do spraw polityczno-wychowawczych i wykładowca historii ruchu robotniczego na kursie specjalnym NKWD w Kujbyszewie (był jedynym wykładowcą, który mówił po polsku)⁵. Szkoła miała także sowieckiego doradcę – w tej roli do połowy 1945 r. występował mjr Józef Narkiewicz⁶. Trzon tzw. fachowej kadry szkoły w Lublinie, a później w Łodzi stanowili – co zostanie wykazane poniżej – oficerowie sowieccy, którzy wywodzili się ze wspomnianego ośrodka szkoleniowego w Kujbyszewie. Z oczywistych względów przenosili oni na grunt polski sowieckie doświadczenia organizacyjne i programowe – szkolenie w formie kursów, dobór wykładanych przedmiotów. Mimo że dokładniejsze porównanie kwestii programowych wymaga dalszych badań, można stwierdzić, iż w założeniu chodziło o zbudowanie w Polsce ośrodka, który byłby mocno zakorzeniony w sowieckim modelu kształcenia funkcjonariuszy.

Zadaniem szkoły w Lublinie było przygotowywanie kadr dla urzędów bezpieczeństwa, które w przyszłości miały powstać na zachód od Wisły. Z uwagi na różne przeszkody właściwe szkolenie rozpoczęto dopiero 20 grudnia. Według dostępnych danych brało w nim udział 220 osób, w tym 10 kobiet. Szkolenie nie mogło przynieść zadowalających efektów z powodu niskiego poziomu wykształcenia ogólnego kursantów oraz krótkiego czasu nauki. W związku z rozpoczęciem ofensywy przez wojska sowieckie zajęcia w szkole zostały przerwane w połowie stycznia, a kursantów w większości przydzielono do grup operacyjnych, które miały organizować urzędy bezpieczeństwa na zajmowanych obszarach. Szkoła ta nie wznowiła już działalności.

---

⁴ M. Wieczorek, *Armia Ludowa. Powstanie i organizacja 1944–1945*, Warszawa 1979, s. 115–116; *Wyższa Szkoła Oficerska MSW im. F. Dzierżyńskiego. Rodowód, powstanie i działalność*, Warszawa 1983, s. 10.

⁵ *Wybór wydarzeń z dziejów walk w obronie władzy ludowej w Polsce w latach 1944–1952*, red. T. Walichnowski, Warszawa 1985, s. 30; J. Ślęczka, *Rodowód Wyższej Szkoły Oficerskiej im. F. Dzierżyńskiego*, Warszawa 1989, s. 13, 18. Chodzi o pierwszy kurs, który zorganizowano od kwietnia do lipca 1944 r.

⁶ AIPN, 0193/736, Ankieta specjalna, 13 III 1945 r., k. 8; *ibidem*, Wniosek, 31 VII 1945 r., k. 9; *ibidem*, Rozkaz specjalny, 7 VIII 1945 r., k. 10.

Ostatnim epizodem było zorganizowanie w lutym 1945 r. kursu dla 82 szyfrantów, po czym została przeniesiona do Łodzi⁷.

Powstanie Centralnej Szkoły MBP w Łodzi

Przeniesienie Szkoły Oficerów Bezpieczeństwa wynikało z tego, że po zajęciu Warszawy Rząd Tymczasowy (utworzony na bazie PKWN 31 grudnia 1944 r.) właśnie w stolicy lokował swoje agendy, w tym MBP (początkowo był to budynek przy ul. Sierakowskiego na Pradze – przed 1933 r. była to ul. Namiestnikowska i ta nazwa pojawia się jeszcze w powojennych źródłach). Szkoła Oficerów Bezpieczeństwa podlegała centrali MBP, naturalnie więc, że i ona powinna być blisko kierownictwa resortu. W zniszczonej stolicy nie znaleziono jednak odpowiednich obiektów, co zdecydowało o umieszczeniu jej w Łodzi.

Warto wspomnieć, że na takie rozwiązanie na okres przejściowy decydowało się wtedy wiele instytucji kulturalnych, prasowo-wydawniczych i gospodarczych. Podobnie było z niektórymi szkołami, także tymi o charakterze specjalnym. W Łodzi w 1945 r. zaczęła też działać Szkoła Oficerów Polityczno-Wychowawczych WP, Szkoła Oficerska Intendentury WP, Szkoła Oficerów Liniowych MO – Kurs Przeszkolenia Kierowników Jednostek (później Ośrodek Szkolenia Oficerów MO), Centralna Szkoła Oficerów Polityczno-Wychowawczych MO oraz Centralna Szkoła Partyjna i Centralna Szkoła ZWM, a w podlódzkim Andrzejowie od kwietnia 1945 r. zainicjowało działalność Centrum Wyszkozenia Wojsk Wewnętrznych (później Oficerska Szkoła KBW)⁸. W tej sytuacji przeniesienie Szkoły Oficerów Bezpieczeństwa nie było niczym wyjątkowym. Z chwilą przeprowadzki – a dokładniej 5 marca 1945 r. – została zmieniona jej nazwa na Centralną Szkołę MBP⁹, co było zbieżne – jak wynika z nazw wcześniej wymienionych placówek – z ówczesnie stosowaną terminologią. Zmieniono także jej zwierzchnika, którym w miejsce wspomnianego kpt./mjr. Ajzena został mjr Mieczysław Broniatowski¹⁰. Ów doświadczony już w selekcji kadr na potrzeby

⁷ *Wyższa Szkoła Oficerska MSW im. F. Dzierżyńskiego...*, s. 10. Zob. też: A. Frączek, *Wspomnienia absolwenta [w:] Legionowski ośrodek szkolenia Służby Bezpieczeństwa*, cz. 1: *Kujbyszew – Lublin – Łódź*, Legionowo 1989, s. 27–30.

⁸ *Ochrona bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego w Polsce 1944–1988*, red. T. Walichnowski, Warszawa 1989, s. 77; *W służbie ludowej ojczyzny i społeczeństwa. W obronie ładu i porządku społecznego*, red. Z. Jakubowski, Łódź 1986, s. 77; M. Jaworski, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego 1945–1965*, Warszawa 1984, s. 34; *Kształtowanie władzy ludowej w Łodzi i województwie łódzkim w 1945 roku. Wybór źródeł*, oprac. G. Adamczewska, M. Bandurka, E. Chobot, Warszawa–Łódź 1985, s. 89–90.

⁹ A. Kochański, *Polska 1944–1991. Informator historyczny*, t. 1: *Podział administracyjny. Ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje państwowe (1944–1956)*, Warszawa 1996, s. 38.

¹⁰ *Wybór wydarzeń z dziejów...*, s. 39. Wspomniany kpt./mjr Ajzen prócz kierowania CS w Lublinie był od października 1944 do czerwca 1946 r. zastępcą szefa Biura Personalnego MBP.

nowej władzy funkcjonariusz tak opisał ten moment w swoich wspomnieniach: „Leżyłem się prawie miesiąc [na gruźlicę – przyp. K.L.]. Po wyzdrowieniu zgłosiłem się do ministra Radkiewicza do raportu z prośbą o umożliwienie mi kontynuowania studiów medycznych, przerwanych w 1936 r., lub o skierowanie na akademię wojskową. Odmówił, oświadczając, że jeśli tak palę się do studiów, to ma dla mnie propozycję – stanowisko dyrektora Centralnej Szkoły MBP w Łodzi. No cóż, zgodziłem się i rozkazem z 5 III 1945 r. zostałem mianowany na to stanowisko”¹¹.

Wszystko wskazuje na to, że przenosiny szkoły do Łodzi rozpoczęły się, zanim w tej kwestii wydano formalne zarządzenia. Procesem tym kierował kpt. Tadeusz Bierzwiński, zastępca dowódcy szkoły w okresie lubelskim, który szukając siedziby dla CS, nie zamierzał liczyć się z lokalnymi uwarunkowaniami. Przyznał to nawet jego przełożony mjr Broniatowski, który we wspomnieniach zanotował: „Zajął on dużą szkołę przygotowywaną już do rozpoczęcia nauki. Dlaczego tak zrobił, nie wiem. Tłumaczył, że prezydent miasta Łodzi Kazimierz Mijał nie miał niczego lepszego pod ręką. Może, nie wierzę – poszli drogą najmniejszego oporu, wzbudzając niezadowolenie sąsiadującej z nami ludności, która dzieci musiała posyłać daleko od centrum”¹². Sprawa ta zaciążyła dość mocno na sytuacji szkoły w przyszłości, gdyż władze oświatowe chciały odzyskać budynek przy ul. Staszica 1/3. Dodatkowo po wakacjach na koszary dla kursantów przejęto budynek przy pobliskiej ul. Głowackiego 10/12.

Należy dodać, że brak wyobraźni, który został przypisany kpt. Bierzwińskiemu, sprowadzający się do bezceremonialnego zajęcia budynku szkolnego, nie był jedynym takim przypadkiem w tym mieście. Na przykład Centralna Szkoła Oficerów Liniowych MO ulokowała się – początkowo za zgodą bp. Włodzimierza Jasińskiego – w budynku przy ul. Skorupki 14, czyli przedwojennej siedzibie Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi¹³. Wiele zabiegów ze strony kurii wymagało później wymuszenie na milicji zwrotu tego obiektu.

Formalnie CS MBP została powołana rozkazem nr 8 ministra Radkiewicza z 15 marca 1945 r., który zarządził jej otwarcie na 20 marca. W murach placówki miało się szkolić 450–500 osób, podzielonych na trzy równoległe kursy, po 150–175 osób każdy. Czas trwania kursu minister określił – wzorem okresu lubelskiego – na dwa miesiące. Do przeprowadzenia naboru została wyznaczona trzyosobowa komisja w składzie: mjr Mieczysław Broniatowski, por. Tadeusz Bierzwiński, ppor. Antoni Tomnicki¹⁴.

Według rozkazu etatowego z 21 czerwca 1945 r. struktura organizacyjna CS przedstawiała się następująco: Dowództwo (dowódca szkoły, zastępca dowódcy

¹¹ M. Broniatowski, *Organizacja wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego w Rzeszowie i Warszawie (sierpień 1944 – styczeń 1945)*, „Zeszyty Historyczne Akademii Spraw Wewnętrznych” 1986, t. 6, s. 196.

¹² AIPN, 2241/278, M. Broniatowski, W służbie porządku publicznego. Wspomnienia z lat 1943–1963, k. 24.

¹³ Szerzej zob. P. Zwoliński, *Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi 1921–2001*, Łódź 2001, s. 30–32.

¹⁴ AIPN, 1572/257, Rozkaz nr 8, 15 III 1945 r., k. 17.

ds. polityczno-wychowawczych, zastępca dowódcy ds. wyszkolenia, czterech dowódców kompanii, czterech zastępców dowódcy kompanii), Wydział Szkoleniowy (kierownik, ośmiu wykładowców przedmiotów specjalnych, czterech wykładowców nauk polityczno-historycznych, trzech wykładowców języka polskiego), Wydział Finansowo-Gospodarczy (później Administracyjno-Gospodarczy, tzw. WAG), ambulatorium, stołówka, komendantura. Łącznie – 117 etatów¹⁵. Można jeszcze dodać, że WAG miał dodatkowo do dyspozycji liczącą trzydzieści osób grupę jeńców niemieckich¹⁶.

Już 3 sierpnia 1945 r. minister wydał nowy rozkaz etatowy dla szkoły, co należy wiązać ze spodziewanym rozszerzeniem akcji szkoleniowej. Teraz w CS MBP miało być 970 osób (170 kadry i 800 słuchaczy)¹⁷. Zaszły też pewne zmiany w liczebności poszczególnych komórek organizacyjnych. W Dowództwie (później Kierownictwo) pojawiło się dodatkowo dwóch dowódców batalionów, a liczba dowódców i zastępców dowódców kompanii wzrosła do sześciu. W Wydziale Szkoleniowym zwiększono liczbę wykładowców do 24 (czternastu do prowadzenia przedmiotów specjalnych, siedmiu od nauk polityczno-historycznych, trzech do przedmiotów ogólnych), pojawiło się też pięciu tzw. brygadierów seminaryjnych (asystentów wykładowców)¹⁸. Również w innych komórkach przewidziano większą liczbę etatów.

Po roku istnienia szkoły w Łodzi, 25 marca 1946 r., minister Radkiewicz wydał dla tej placówki kolejny rozkaz etatowy. Nie wprowadzał on istotnych zmian w jej strukturze organizacyjnej. Od marca 1946 r. w CS miały być 82 stanowiska, w tym 53 oficerskie, 2 podoficerskie, 12 dla szeregowych i 15 cywilnych. Do tego 32 pracowników kontraktowych. Razem daje to 114 stanowisk¹⁹. Oznaczało to znaczne zmniejszenie liczby etatowych pracowników cywilnych, których mieli zastąpić mniej liczni pracownicy kontraktowi. Od drugiej połowy 1946 r. liczba pracowników obsługi szkoły zaczęła maleć. Wiązać to należy z zarysowaniem się w tym czasie perspektywy przeniesienia tej placówki do Warszawy.

Kadra szkoły

W codziennej działalności CS MBP odczuwała niedostatek odpowiedniej kadry. Problem ten występował szczególnie w pierwszym okresie funkcjonowania. Dużo kłopotu kierownictwu szkoły sprawiało pozyskanie wykładowców od zagadnień

¹⁵ AIPN, 1572/2279, Etat nr P8/2, 21 VI 1945 r., k. 3–5.

¹⁶ L. Skwarczek, *Wspomnienia z łódzkiego okresu Centralnej Szkoły Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego* [w:] *Legionowski ośrodek szkolenia...*, k. 34.

¹⁷ W treści rozkazu występuje błąd rachunkowy, którego skutkiem jest liczba 969 jako suma kadry i kursantów (AIPN, 1572/2279, Etat nr P8/2, 3 VIII 1945 r., k. 1).

¹⁸ AIPN, 1572/2279, Etat nr P8/2, 3 VIII 1945 r., k. 1–2.

¹⁹ *Ibidem*, Etat nr M/19/538 Centralnej Szkoły MBP, 25 III 1946 r., k. 6–7.

fachowych, ale też politycznych i historycznych. Czołowi partyjni działacze i agitatorzy, jak Jerzy Borejsza czy Roman Werfel, mimo kierowanych do nich zaproszeń nie chcieli pojawiać się na wykładach. O obsadzie zajęć nierzadko decydował więc przypadek²⁰. W tej sytuacji dla wypełnienia wykładów sięgano po specjalistów z prawa karnego i kryminalistyki, gdyż akurat byli oni łatwiej dostępni. Prelekcje te wykraczały jednak poza potrzeby słuchaczy i ich możliwości percepcji. Niepewna była też sytuacja z wykładowcami przedmiotów fachowych – byli dopiero pozyskiwani z terenu, ale ich słabością okazał się brak przygotowania pedagogicznego.

Z czasem stan kadry szkoły poprawił się, udało się bowiem zaangażować kilku wykładowców do przedmiotów specjalnych (wyłącznie kujbyszewiacy²¹) oraz zatrudnić wybijających się kursantów. Tych ostatnich oczywiście należało odpowiednio politycznie ukształtować²². Do podniesienia poziomu kadr przyczynił się też Andrzejewski, który niekiedy ścigał na wykłady wysokich rangą oficerów z centrali MBP.

Na początku 1946 r. zespołowi 46 pracowników (bez obsługi) z ppłk. Mieczysławem Broniatowskim jako dowódcą (od 23 marca 1946 r. – dyrektorem) na czele ton nadawali: kpt. Tadeusz Bierzwiński – zastępca dowódcy szkoły, por. Emil Merz (przedwojenny działacz komunistyczny, prawnik, wykładowca szkoły lubelskiej UB) – kierownik Wydziału Szkoleniowego, por. Wiktor Łoj (obywatel sowiecki, kujbyszewiak) – wykładowca (od lutego 1946 r. naczelnik Wydziału Szkolenia), ppor. Benedykt Korczewski – kierownik Wydziału Finansowo-Gospodarczego, por. Antonina Naumowa – lekarz, kpt. Antoni Tomnicki (obywatel sowiecki, kujbyszewiak) – starszy wykładowca dyscyplin specjalnych, por. Konstanty Jankowski (kujbyszewiak) – dowódca batalionu i wykładowca, por. Józef Łobatiuk – wykładowca dyscyplin specjalnych²³, por. Paweł Gobiecki – wykładowca dyscyplin specjalnych (kujbyszewiak), por. Wiktor Kamieniecki – wykładowca dyscyplin specjalnych (kujbyszewiak), por. Ignacy Szarnas – wykładowca dyscyplin specjalnych, por. Stanisław Sawicki – dowódca kompanii, Karol Pietrasiak – wykładowca przedmiotów polityczno-historycznych, chor. Kazimierz Białek – wykładowca przedmiotów polityczno-historycznych, ppor. Józef Denys – oficer żywnościowy, chor. Leon Sohn-Krotkiewicz – komendant

²⁰ Wykorzystywano zapewne wykładowców z działającej w Łodzi Centralnej Szkoły Partyjnej PPR (B. Cichocki, K. Józwiak, *Najważniejsze są kadry. Centralna Szkoła Partyjna PPR/PZPR*, Warszawa 2006, s. 29).

²¹ Do końca 1945 r. zaangażowano jako wykładowców przedmiotów specjalnych łącznie dziewięciu kujbyszewiaków (AIPN, 1510/52, J. Ślęczka, Powstanie, rozwój organizacyjny i działalność Szkoły Oficerów Bezpieczeństwa i Centralnej Szkoły MBP (1944–1947), k. 44–45, praca magisterska).

²² AIPN, 1572/234, Sprawozdanie CS MBP za okres od 20 IV do 3 VI 1945 r., 8 VI 1945 r., k. 1; *ibidem*, Sprawozdanie z pracy Szkoły MBP za okres od grudnia 1944 do grudnia 1947 r., 9 XII 1947 r., k. 28.

²³ O Konstantym Jankowskim i Józefie Łobatiuku, a także niewymienionym tu innym wykładowcy – Henryku Zamorskim (Henryk Mor) jako uczestnikach kursu NKWD w Kujbyszewie zob. Z. Nawrocki, *Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998, s. 24, 36.

gmachu, Stanisława Jasitczak – referent personalny²⁴. Z prezentacji tej wynika, że zajęcia dotyczące zagadnień tzw. fachowych znajdowały się w rękach oficerów sowieckich i kujbyszewików. Reszta wyższej kadry to polscy komuniści.

W syntetycznym przeglądzie kadr CS MBP warto zwrócić uwagę na osobę dowódcy szkoły. O mjr./ppłk. Mieczysławie Broniatowskim (ur. w 1912 r. w Częstochowie) wiadomo, że wywodził się z żydowskiej rodziny lekarskiej. Przed wojną jako student medycyny związał się z tzw. Lewicą Akademicką i z tego powodu był aresztowany. W 1936 r. wyjechał do ogarniętej wojną domową Hiszpanii, gdzie walczył w XIII Brygadzie Międzynarodowej im. Jarosława Dąbrowskiego (w batalionie im. Czapajewa). Po wojnie był internowany przez władze francuskie najpierw we Francji, później w Algierii. W 1943 r. z pomocą sowieckiego konsula wraz z grupą byłych uczestników wojny domowej w Hiszpanii został sprowadzony do Związku Sowieckiego, gdzie wstąpił w szeregi 1. DP im. Tadeusza Kościuszki. Następnie był szefem Wydziału Personalnego Zarządu Polityczno-Wychowawczego 1. Armii WP i członkiem Centralnego Biura Komunistów Polskich. W sierpniu 1944 r. organizował WUBP w Rzeszowie, a od października tego roku podobny urząd na województwo warszawskie²⁵. 31 marca 1945 r. złożył ślubowanie w CS MBP, że na powierzonym mu stanowisku będzie działał „ze wszystkich sił do ugruntowania wolności, niepodległości i potęgi demokratycznego państwa polskiego”²⁶.

Organizacja szkolenia

Nauka w CS prowadzona była w formie stopniowo wydłużanych kursów (tzw. kontrwywiadowczych – „KW”), najpierw dwumiesięcznych i trzymiesięcznych, a później nawet półrocznych. W ramach kursów krótkich szkoleniu byli poddawani pracownicy szczebla podstawowego (referenci dla PUBP). W kolejnej fazie, po wydłużeniu kursów do pół roku, usiłowano przygotować pracowników szczebla kierowniczego (kursy „K”) – kierowników i zastępców urzędów powiatowych, naczelników wydziałów, kierowników sekcji. Tego rodzaju szkolenia przeznaczone były wyłącznie dla doświadczonych pracowników operacyjnych²⁷.

²⁴ AIPN, 1572/234, Pismo do wiceministra bezpieczeństwa publicznego płk. Mieczysława Mietkowskiego, 4 III 1945 r., k. 8.

²⁵ Zob. M. Broniatowski, *Organizacja wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego w Rzeszowie i Warszawie...*, s. 181–182; AIPN, 0194/1763, Życiorys, 30 XI 1950 r., k. 3. Biogram mjr./płk. Broniatowskiego zob. *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Rzeszowszczyźnie (sierpień 1944 – lipiec 1945)*, oprac. D. Iwaneczko, Z. Nawrocki, Rzeszów 2005, s. 58.

²⁶ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 62, 426; AIPN, 0194/1763, Ślubowanie, 31 III 1945 r., k. 15.

²⁷ Wśród uczestników pierwszego z kursów „K” był m.in. Stanisław Łabus, w chwili zgłoszenia się na szkolenie starszy referent PUBP w Tucholi i, co ciekawe, słuchacz Szkoły Oficerów

Adnotacje w aktach osobowych funkcjonariuszy dowodzą, że nie wszyscy uczestnicy szkolili się dokładnie tyle czasu, ile trwał kurs. Na przykład Władysław Kańczugowski, p.o. kierownik PUBP w Szubinie, biorący udział w pierwszym kursie „K”, był w Łodzi tylko od lutego do kwietnia 1947 r.²⁸ Równocześnie z organizowaniem kursów kontrwywiadowczych (nazywanych też operacyjnymi) w CS prowadzono kursy dla oficerów śledczych. Zorganizowano też sześć kursów specjalistycznych: dwa przygotowujące kadre (wykładowcy, instruktorzy) dla aparatu szkoleniowego MBP, dwa dla pracowników Centralnego Wydziału Cenzury Wojennej, kurs maszynopisania i kurs przygotowawczy dla kandydatów do szkoły²⁹.

Celem szkolenia było przekazanie uczestnikom zajęć podstawowej wiedzy dotyczącej funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa oraz wiadomości bardziej specjalistycznych – z określonego pionu, którego dotyczył dany kurs (kontrwywiadowczy, śledczy). Dopelnieniem było szkolenie o charakterze politycznym, ogólnym i wojskowym. Model ten nawiązywał do wzoru zaczerpniętego ze szkoły w Kujbyszewie³⁰.

Wykładane przedmioty specjalne (zawodowe) zostały podzielone na cztery dyscypliny:

- „A” – wywiad i kontrwywiad (około 40 proc. ogólnego czasu szkolenia), w tym organizacja pracy kontrwywiadowczej, taktyka pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa, praca z agenturą, metody działania wywiadów państw imperialistycznych;
- „B” – kryminalistyka, w tym wybrane zagadnienia z zakresu techniki kryminalistycznej, np. portret pamięciowy czy daktyloskopia;
- „C” – śledztwo, w tym przebieg śledztw, praca z podejrzanym, rewizja, akt oskarżenia (przedmiot ten w wersji rozszerzonej realizowano na kursach śledczych);
- „D” – prawo karne (wybrane zagadnienia), ze szczególnym uwzględnieniem przestępstw ujętych w kodeksie karnym Wojska Polskiego i tzw. małym kodeksie karnym (przedmiot ten w wersji rozszerzonej realizowano na kursach śledczych).

Jak wspomniano, prócz bloku fachowego wykładano segment przedmiotów polityczno-propagandowych, takich jak: historia Polski (ruch robotniczy itp.), historia WKP(b) i Polska współczesna (aktualne zagadnienia polityczne, np. działalność PSL). Do tego dochodziły zajęcia uzupełniające wiedzę ogólną kursantów (język polski, geografia, wybrane zagadnienia z biologii, np. budowa materii, powstanie życia na ziemi)³¹

BP w Lublinie od 19 XII 1944 r. Zob. *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Pomorzu i Kujawach (luty – grudzień 1945)*, red. B. Binaszewska, P. Rybarczyk, Warszawa–Bydgoszcz–Gdańsk 2010, s. 74–75.

²⁸ *Ibidem*, s. 49.

²⁹ AIPN, 1510/52, J. Ślęczka, Powstanie, rozwój organizacyjny i działalność Szkoły Oficerów Bezpieczeństwa..., k. 44–45.

³⁰ A. Bakalarczyk, *Zapiski kursanta Centralnej Szkoły MBP w Łodzi [w:] Legionowski ośrodek szkolenia...*, k. 99; Z. Nawrocki, *Zamiast wolności...*, s. 25; M. Korcuć, „Kujbyszewiacy”..., s. 79.

³¹ J. Ślęczka, *Rodowód Wyższej Szkoły Oficerskiej...*, s. 34–37.

oraz zajęcia wojskowe. Te ostatnie nie były rozbudowane. Obejmowały musztrę, regulaminy, trening strzelecki. Część przedmiotów kończyła się komisyjnymi egzaminami.

Podstawową metodą pracy dydaktycznej był wykład i zajęcia w formie seminaryjnej, uzupełniała je nauka własna z konsultacjami udzielanymi przez starszych grup i wykładowców. Z uwagi na zróżnicowany poziom słuchaczy na potrzeby nauki własnej usiłowano tworzyć grupy mieszane (raczej z marnym efektem), łącząc najslabszych z osobami lepiej przygotowanymi do nauki. Jeśli pozwalały na to możliwości, np. z zakresu kryminalistyki, odwoływano się do zajęć praktycznych.

Zwiększenie od trzeciego kursu (zaczynał się we wrześniu 1945 r.) liczby słuchaczy i prowadzenie nauki w dwóch baonach oznaczało zintensyfikowanie pracy szkoleniowej. Na podstawie wcześniejszych doświadczeń opracowano nowe konspekty, a o ich wartości miał świadczyć fakt, że po poprawkach w Wydziale Szkoleniowym MBP stały się podstawą szkolenia we wszystkich wojewódzkich szkołach BP³². Niemniemie jednak szkolenie w CS było nadmiernie teoretyczne, za słabo powiązane z praktyką, „gdyż – jak pisano – wykładowcy nasi odrywają się od życia”. Działo się tak mimo zabiegów dowództwa obliczonych na podniesienie poziomu wiedzy pracowników poprzez rozwijanie samokształcenia, odprawy metodyczne, wzorcowe lekcje i instruktaże. Po roku istnienia szkoły jej dowódca przyznał jednak, że „dużo jest jeszcze do zrobienia na tym polu”³³.

Sygnalizowany powyżej okresowy brak wykładowców powodował, że niektóre zajęcia nie odbywały się w zaplanowanym terminie. Najgorzej było na pierwszym kursie, gdzie wykłady specjalne rozpoczęto dopiero 23 kwietnia, a więc prawie w połowie szkolenia. Jeszcze mniej czasu, bo tylko sześć dni, można było przeznaczyć na zajęcia z dyscypliny „C”. Generalnie wszystkie przedmioty w trakcie tego kursu potraktowano pobieżnie. Nie brak przesłanek świadczących o tym, że problemy z realizacją programu wystąpiły także w trakcie innych kursów. Potwierdzeniem tego było prowadzenie zajęć przez jednego wykładowcę nie z jedną grupą szkoleniową, którą był pluton, ale jednocześnie z trzema czy czterema plutonami. Prócz niedoboru kadry na jakość szkolenia wpływały: brak podręczników, uaktualnionych konspektów, dobrze zaopatrzonej biblioteki oraz wszelkich innych pomocy, w tym map, wykresów, schematów organizacyjnych. Bibliotekę co prawda zaczęto organizować już w trakcie pierwszego kursu, ale początkowo wykładowcom musiały wystarczać broszury z cyklu „Biblioteczka Pepeerowca”. Konspekty zajęć politycznych wypożyczano zaś ze szkoły PPR³⁴, materiały do szkoleń specjalnych wykładowcy opracowywali

³² Najprawdopodobniej chodzi tutaj o ujednoczone we wszystkich WUBP kursy szkoleniowe, zarządzone przez ministra rozkazem nr 75 z 20 XI 1945 r. Ich realizacja miała się rozpocząć od początku 1946 r. (*Ochrona bezpieczeństwa państwa...*, s. 78).

³³ AIPN, 1572/234, Sprawozdanie z rocznej pracy CS MBP ogłoszone 31 III 1946 r. na uroczystości szkoły przez ppłk. Mieczysława Broniatowskiego, 8 IV 1945 r., k. 15.

³⁴ B. Cichocki, K. Józwiak, *Najważniejsze są kadry...*, s. 54, 136).

natomiast sami (głównie robił to z pamięci kujbyszewiak kpt. Tomnicki, a płk Siemion Dawydow³⁵ z centrali MBP napisał podstawowy konspekt dotyczący tzw. opracowania wrogiego podziemia³⁶). Do końca istnienia CS w Łodzi wyposażenie w pomoce dydaktyczne i techniczne środki nauczania nie uległo znaczącej poprawie.

Kursanci

Pierwszy kurs (kontrwywiadowczy) w Łodzi rozpoczął się 20 marca 1945 r., jednak napływ słuchaczy trwał jeszcze przez około dwa tygodnie. Skompletowanie składu utrudniał niski poziom wiedzy ogólnej części słuchaczy. Osoby te usiłowano więc douczać w godzinach nauki własnej, dało to jednak ograniczone efekty (28 kursantów należało usunąć ze szkoły, a tych najlepiej rokujących przeniesiono do służby wartowniczej, z zamiarem przyjęcia ich na kolejny kurs po uzupełnieniu wiadomości³⁷). Mając na uwadze niski poziom wykształcenia społeczeństwa polskiego po II wojnie światowej, należy stwierdzić, że poszczególne WUBP nie potraktowały sprawy naboru tak poważnie jak szef łódzkiego urzędu – płk Mieczysław Moczar. Już 9 lutego, a zatem jeszcze przed formalnym przeniesieniem szkoły do Łodzi, zwrócił się on pisemnie do Zarządu Łódzkiego ZWM o skierowanie na przeszkolenie trzydziestu kandydatów – młodych, pewnych politycznie i mających za sobą minimum siedem klas szkoły powszechnej, czyli jak na warunki powojenne dość dobrze wykształconych. Następnego dnia otrzymał wykaz 25 osób, które spełniały postawione kryteria (może tylko z jednym zastrzeżeniem – ośmiu kandydatów było członkami ZHP)³⁸. „Łódzki” udział nie załatwiał jednak sprawy przydatności do szkolenia skierowanych do CS osób.

Pozyskiwanie kandydatów za pośrednictwem pepeerowskiej młodzieżówki pozwala wyciągnąć jeszcze jeden wniosek – że początkowo do szkoły trafiały osoby, które formalnie nie były pracownikami bezpieki. W trakcie kolejnych kursów taka sytuacja już się nie powtórzy. Przyjmowani będą wyłącznie funkcjonariusze, co najwyższej osoby z pionów nieoperacyjnych, np. wartownicy³⁹. Należy również wspomnieć, że na kursy kontrwywiadowcze, jak i śledcze rekrutowano specjalnie wytypowanych żołnierzy KBW, fakt ten trzeba wiązać z przywróceniem w sierpniu 1945 r. podległości tej formacji MBP. Tylko na kurs zaczynający się we wrześniu tego roku skierowano

³⁵ W latach 1946–1950 był on starszym doradcą NKWD/MWD przy MBP (*Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra...*, s. 54; *NKWD o Polsce i Polakach. Rekonesans archiwalny*, red. W. Materski, A. Paczkowski, Warszawa 1996, s. 27).

³⁶ AIPN, 1572/234, Sprawozdanie z rocznej pracy CS MBP ogłoszone 31 III 1946 r. na uroczystości szkoły przez ppłk. Mieczysława Broniatowskiego, 8 IV 1945 r., k. 14.

³⁷ AIPN, 1572/234, Sprawozdanie CS MBP za okres od 20 IV do 3 VI 1945 r., 8 VI 1945 r., k. 1.

³⁸ *W służbie ludowej ojczyzny...*, s. 40.

³⁹ J. Ślęczka, *Rodowód Wyższej Szkoły Oficerskiej...*, s. 26.

z KBW 152 specjalnie wyselekcjonowanych żołnierzy⁴⁰. Inne skierowania z tej formacji nie były już tak liczne. Łącznie na potrzeby Zarządu Informacji KBW przeszkolono 144 osoby⁴¹. Oznacza to, że nie wszyscy skierowani kończyli kursy.

Prócz słabego przygotowania ogólnego kursantów cechowała niska dyscyplina. Dawało o sobie znać pijaństwo, tzw. karciarstwo, samowolne oddalenia, a także – jak to ujął mjr Broniatowski – dość silne tendencje antysemickie⁴². Niestety, tego ostatniego wątku nie można poprzec przykładami takich zachowań. W kwestii utrzymania dyscypliny należy dodać, że zdaniem dyrektora szkoły największe kłopoty sprawiały dziewczęta, bo szkolono tu okresowo niewielkie, liczące około dwudziestu osób, grupy żeńskie⁴³. Doszło do tego, że kilka z nich z uwagi na tzw. niepowroty z miasta trafiło do aresztu. Fakt ten wywołał negatywny oddźwięk wśród kursantów (mężczyzn), podobno były też telefony interwencyjne z zewnątrz⁴⁴. Wszelkie wyjścia poza teren szkoły były ograniczone – jedynie na przepustki w niedzielę. Ponieważ zdecydowana większość kursantów wywodziła się spoza Łodzi, wychodzący na przepustkę nie ograniczali się do spacerowania czy odwiedzania kin lub teatrów. Jak odnotował jeden z kursantów, „nie omijano niekiedy barów i restauracji”⁴⁵. Czasem skutkowało to problemem z terminowym powrotem do szkoły. Inny kursant napisał w swoich wspomnieniach, że w czasie niedzielnych przepustek chodzili z kolegą w rejon wesołego miasteczka, „gdzie nawiązywaliśmy znajomości z łodziankami”. W przypadku jego towarzysza skończyło się to dużymi „kłopotami w pozbyciu się »nabytku« [choroby wenerycznej – przyp. K.L.] po kontaktach z tymi panienkami”⁴⁶. Można dodać, że kursanci usiłowali romansować także na terenie koszar z pracownicami szkoły. Jedną z tych kobiet, pozostającą w zażyłych kontaktach z mjr. Bierzwińskim (zastępca dyrektora CS), postępowała w tej dziedzinie wyjątkowo swobodnie. Pracownica ta „niezależnie od stosunków utrzymywanych z m[ajorem] utrzymywała stosunki z kursantami szkoły i były wypadki, kiedy kursant zastawał u Sadło [tzn. wspomnianej kobiety – przyp. K.L.] wieczorem majora lub też odwrotnie, m[ajor] zastawał kursanta”⁴⁷.

Potwierdzeniem występowania problemów natury dyscyplinarnej i politycznej były przypadki (nieliczne) usuwania słuchaczy ze szkoły. Z akt personalnych wynika,

⁴⁰ AIPN, 1509/7296, Rozkaz specjalny nr 43, 13 IX 1945 r., k. 197–200.

⁴¹ M. Jaworski, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego...*, s. 43; H. Beres, *Jak zostałem absolwentem Centralnej Szkoły MBP w Łodzi w 1945 r.* [w:] *Legionowski ośrodek szkolenia...*, s. 62; J. Ślęczka, *Rodowód Wyższej Szkoły Oficerskiej...*, s. 28.

⁴² AIPN, 1572/234, Sprawozdanie CS MBP za okres od 20 IV do 3 VI 1945 r., 8 VI 1945 r., k. 2.

⁴³ Na kursach „KW” kobiety – łącznie 31 – szkolono tylko w ramach pierwszego i drugiego kursu (AIPN, 1510/52, J. Ślęczka, *Powstanie, rozwój organizacyjny i działalność Szkoły Oficerów Bezpieczeństwa...*, k. 98).

⁴⁴ AIPN, 2241/278, M. Broniatowski, *W służbie porządku...*, k. 25.

⁴⁵ Z. Paczyński, *[Wspomnienie z CS MBP]* [w:] *Legionowski ośrodek szkolenia...*, s. 111.

⁴⁶ Stanisław Olejnik, *[Wspomnienie z CS MBP]* [w:] *Legionowski ośrodek szkolenia...*, s. 87.

⁴⁷ AIPN, 698/224, t. 1, Raport z wyników dochodzenia..., k. 64.

że przyczynami były: „kontakt i współpraca z elementem wrogim”, brak przydatności do służby w aparacie bezpieczeństwa, pijaństwo, niechęć do nauki⁴⁸. Znacznie częściej jednak stosowano inne środki oddziaływania: indywidualne rozmowy, wyjaśnienia, krytykę w gazetkach ściennych i przed kompanią⁴⁹. Usunięcie ze szkoły było ostatecznością. W ocenie ppłk. Broniatowskiego tego typu sytuacje wynikały z przysyłania do szkoły nieodpowiednich ludzi, nierzadko najslabszych, czyli takich, których chciano pozbyć się z placówek UB: „Na szkołę w Łodzi posyłają marnych ludzi i – jak się wyraził por. [Jan] Szostak, z[astępc]a naczelnika Wydziału Personalnego [WUBP] w Warszawie – »dobrych ludzi na szkołę nie damy, bo szef [tnz. płk Tadeusz Paszta – przyp. K.L.] nie pozwala zdjąć ich z roboty«”⁵⁰. Negatywna selekcja słuchaczy CS wynikała z tego, że w kraju trwała walka polityczna i zbrojna, a zatem bezpieka potrzebowała najlepszych funkcjonariuszy do bieżących działań – rozpracowywania i likwidacji podziemia, opozycyjnego Polskiego Stronnictwa Ludowego itp.

Niewątpliwie kursanci szkoleni w CS w Łodzi nie zawsze byli łatwym materiałem do ukształtowania zgodnie z przyjętym modelem pracownika UB. Prócz różnic w poziomie wykształcenia ogólnego dzieliły ich życiowe doświadczenia i opcje ideowe. Jedni mieli rodowody partyzanckie, inni powrócili z robót przymusowych, a byli też „i tacy, którzy jakoś przeżyli” okupację⁵¹. Podobnie rzecz się miała z orientacją polityczną. Obok osób, które orientowały się na nową władzę z nienawiści „do wroga i reakcji”, znaleźli się ludzie chwiejni, o niewykrystalizowanym obliczu politycznym. „Nasze zadanie – stworzyć z nich jednolitą bryłę, stojącą wiernie i świadomie na straży zdobyczy mas pracujących Polski” – wzywał w marcu 1946 r. kpt. Bierzwiński, zastępca dowódcy szkoły do spraw politycznych⁵². W tym celu kursantów poddawano w CS intensywnemu szkoleniu polityczno-wychowawczemu⁵³. Zajęcia wynikające z programu uzupełniały rozmaite formy agitacji: indywidualne rozmowy z osobami z pionu polityczno-wychowawczego, czytanie i analizowanie w grupach oficjalnej prasy (prasówki), tworzenie własnych gazetek ściennych; amatorska działalność artystyczna. Korzystano także z oferty przedstawianej przez profesjonalne instytucje kulturalne Łodzi – przede wszystkim kina i teatru. Od czerwca 1945 do lutego 1946 r.

---

⁴⁸ AIPN, 1509/7296, Wyciąg z rozkazu personalnego nr 14, 18 I 1946 r., k. 4; *ibidem*, Wyciąg z rozkazu personalnego nr 12, 16 I 1945 r., k. 5; *ibidem*, Wyciąg z rozkazu personalnego nr 169, 20 VII 1945 r., k. 180.

⁴⁹ AIPN, 1572/234, Sprawozdanie z rocznej pracy CS MBP ogłoszone 31 III 1946 r. na uroczystości szkoły przez kpt. Tadeusza Bierzwińskiego, 8 IV 1946 r., k. 9.

⁵⁰ *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 1..., s. 89.

⁵¹ AIPN, 1572/234, Sprawozdanie z rocznej pracy CS MBP ogłoszone 31 III 1946 r. na uroczystości szkoły przez kpt. Tadeusza Bierzwińskiego, 8 IV 1946 r., k. 8.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ W kontekście sprawy indoktrynacji kursantów należy przytoczyć mocno zaskakującą informację, że przynajmniej w latach 1945–1946 po każdym wieczornym i porannym apelu w poszczególnych kompaniach śpiewano pierwszą zwrotkę patriotyczno-religijnej *Roty* (L. Skwarczek, *Wspomnienia z łódzkiego...*, s. 53).

sluchacze CS MBP byli 29 razy na seansach filmowych i pięć razy na przedstawieniach teatralnych⁵⁴.

Aspekt polityczno-wychowawczy usiłowano także wydobyć i zdyskontować przy okazji wizyt w szkole komunistycznych dygnitarzy – najczęściej dla uświetnienia uroczystych promocji na zakończenie kursów. Placówkę tę odwiedzili m.in. minister Radkiewicz, jego zastępcy, osoby z kierownictwa PPR, miejscowi działacze polityczni (Ignacy Loga-Sowiński – pierwszy sekretarz KW PPR w Łodzi, Edward Uzdański – redaktor naczelny drukowanego w Łodzi *pepeerowskiego „Głosu Robotniczego”*), funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa (płk Moczar – szef WUBP, kpt. Józef Czapllicki – jego zastępca, później dyrektor departamentu w MBP).

Kierownictwo szkoły zwykle zabiegało o wygłoszenie przez przybyłego gościa referatu, który wprowadzał słuchaczy w najbardziej aktualne wydarzenia bieżącej polityki czy meandry działalności operacyjnej bezpieki. Gdy w połowie 1945 r. szkołę odwiedził gen. Karol Świerczewski, wtedy dowódca Okręgu Wojskowego nr III w Poznaniu, urządzono z tej okazji „biesiadę przy ognisku z całą szkołą”⁵⁵. Niewątpliwie sprzyjał temu fakt, że podobnie jak dyrektor szkoły był on uczestnikiem wojny domowej w Hiszpanii.

Słuchaczy CS MBP wciągnięto także w ogólnokrajowe i lokalne przedsięwzięcia polityczno-propagandowe. Nie mogło ich zabraknąć w czasie uroczystości pierwszomajowych 1946 r., gdy w Łodzi na trybunie honorowej pojawił się szef MON – marsz. Michał Żymierski-Rola. Kompania wystawiona przez szkołę prowadziła wtedy przed trybuną honorową przemarsz zgromadzonych pododdziałów spod łódzkiej katedry ul. Piotrkowską w stronę pl. Wolności⁵⁶. Kursanci uczestniczyli w zbiórce pieniędzy na rzecz dzieci małżonków Michaliny i Piotra Zakrzewskich, zabitych 8 sierpnia 1945 r. przez podziemie, i na odbudowę wysadzonego w powietrze 11 lutego 1946 r. przez niepodległościową konspirację pomnika Wdzięczności Armii Czerwonej⁵⁷.

⁵⁴ AIPN, 1572/234, Sprawozdanie z pracy Szkoły MBP za okres od grudnia 1944 do grudnia 1947 r., 9 XII 1947 r., k. 33.

⁵⁵ Na marginesie można wspomnieć, że dyrektor Broniatowski, korzystając z tej okazji, zaproponował gen. Świerczewskiemu, żeby został ojcem chrzestnym jego syna Karola. „Zgodził się być ojcem chrzestnym. Na chrzcinach byli również dąbrowszczacy, których zdołałem ściągnąć z Warszawy i Łodzi” (AIPN, 2241/278, M. Broniatowski, *W służbie porządku...*, k. 28).

⁵⁶ *Ćwierć miliona robotników i chłopów w demonstracji pierwszomajowej w Łodzi*, „Głos Robotniczy”, 2 V 1946, nr 120, s. 1; L. Skwarczek, *Wspomnienia z łódzkiego...*, k. 44. Autor tej ostatniej publikacji sugeruje, że przemarsz odbył się w czerwcu 1946 r. Marszałek Żymierski był w Łodzi 25 czerwca tego roku, ale w innych źródłach brak potwierdzenia, że w tym dniu odbywała się uliczna demonstracja. W przeddzień 1 maja otrzymał on – jak podawała prasa – od robotników łódzkich buławę marszałkowską.

⁵⁷ AIPN, 1572/234, Sprawozdanie z rocznej pracy CS MBP wygłoszone 31 III 1946 r. na uroczystości szkoły przez kpt. Tadeusza Bierzwińskiego, 8 IV 1946 r., k. 9. Warto jednak zauważyć, że ewentualna wpłata na odbudowę wysadzonego monumentu nie została odnotowana w dostępnej dokumentacji i literaturze – w przeciwieństwie do wpłaty ze strony szkoły milicyjnej (E. Pietruszka, *Pomnik Wdzięczności Armii Czerwonej w Łodzi 1945–1946 [w:] Rok 1945 w Łodzi. Studia i szkice*, red. J. Żelazko, Łódź 2008, s. 344).

Słuchacze i pracownicy CS, „jeśli trzeba było spełnić obowiązki bezpieczniaków w terenie, wykonywali je z całym oddaniem”, a to oznacza, że w kryzysowych momentach wprowadzano ich do działań o charakterze interwencyjnym. Pierwszy taki potwierdzony przypadek zdarzył się 3 maja 1946 r. Słuchacze i wykładowcy szkoły współtworzyli siły, które rozpraszały demonstrujących studentów Uniwersytetu Łódzkiego i innych uczelni. „Wywiązaaliśmy się z tego zadania bardzo dobrze. Wszędzie tam, gdzie znaleźliśmy się, szybko ustawały zamieszki, wywoływane przez młodzików studenckich i elementy chuligańskie” – napisał Ludwik Skwarczek, absolwent pierwszego kursu, a w opisywanym momencie dowódca jednej z kompanii⁵⁸. Niektórzy jego podwładni przynieśli na teren szkoły białe czapki studenckie, jako dowód niedawnych ostrych starć (także z użyciem broni palnej) i własnego zaangażowania w uśmierzanie protestów.

W zasadzie cały stan osobowy szkoły został wprowadzony do akcji polityczno-propagandowej i zbrojnej przed referendum z 30 czerwca 1946 r. Miesiąc przed tym terminem kadra i słuchacze pojechali wesprzeć bezpieczeństwo woj. krakowskiego – z uwagi na dużą aktywność podziemia zbrojnego na tym terenie⁵⁹. Kursanci podzieleni na cztery grupy zajmowali się przeczesywaniem poszczególnych powiatów, usiłując wypierać i pacyfikować przeciwników nowej władzy oraz głosowania według formuły „3 x tak”. Znaczącego efektu w tym zakresie jednak nie uzyskano.

Uczestnicy szkolenia z drugiej połowy 1946 i pierwszego półrocza 1947 r. brali udział w akcji związanej z wyborami do Sejmu Ustawodawczego i w walkach z formacjami UPA⁶⁰. W przypadku wyborów trudno dokładniej powiedzieć, na jakim terenie pracownicy i słuchacze prowadzili działalność, ale z pewnością była to Lubelszczyzna⁶¹. „Wyjazd ten był korzystny pod względem operacyjnym zarówno dla słuchaczy, jak i wykładowców. Słuchacze mogli przystąpić do praktycznego stosowania nabytych w CS MBP wiadomości teoretycznych, wykładowcy, pracując w terenowych jednostkach razem ze słuchaczami, mogli sprawdzić, jak wykonują oni zadania operacyjne i jak stosują w praktyce uzyskane w szkole wiadomości”⁶².

Jeśli zaś chodzi o akcję antyukraińską, to od 1 maja 1947 r. wzięli w niej udział uczestnicy kursu śledczego i część wykładowców. Przebywali oni w woj. rzeszowskim ponad pięć miesięcy i gdy wrócili do szkoły, znajdowała się ona już w Legionowie. Kursantów przydzielono do poszczególnych dywizji i pułków, które tworzyły Samodzielną Grupę Operacyjną „Wisła”. Zajmowali się oni wylawianiem i wstępnym przesłuchiowaniem Ukraińców podejrzewanych o współdziałanie z UPA. Słuchacze CS

⁵⁸ L. Skwarczek, *Wspomnienia z łódzkiego...*, k. 47.

⁵⁹ AIPN, 2241/278, M. Broniatowski, *W służbie porządku...*, k. 26–27.

⁶⁰ AIPN, 1572/234, Sprawozdanie z pracy Szkoły MBP za okres od grudnia 1944 do grudnia 1947 r., 9 XII 1947 r., k. 34.

⁶¹ Z. Paczyński, *Wspomnienie z CS...*, s. 115.

⁶² L. Skwarczek, *Wspomnienia z łódzkiego...*, k. 47.

Henryk Szczerkowski i Zygmunt Bierwat opracowali np. listę miejscowości i wykaz osób przewidywanych do dodatkowego wysiedlenia z rejonu Przemysła w lipcu 1947 r.⁶³ Ich negatywna opinia oznaczała skierowanie do Centralnego Obozu Pracy w Jaworznie. W tym miejscu Ukraińcy byli poddawani dalszemu śledztwu. Prowadziła je Grupa Śledcza MBP, którą tworzyło siedemdziesięciu kursantów CS. Jej członkowie są winni, jak wynika z badań historycznych, śmierci co najmniej kilkudziesięciu osób⁶⁴. Kursanci za zaangażowanie byli wyróżniani nagrodami pieniężnymi i awansami. Wśród nich znalazł się słuchacz Adam Minc, który nawet wbrew oficjalnym przepisom poruszał się po obozie w Jaworznie z pistoletem i groził nim przesłuchiwanym⁶⁵. Z tego wynika, że praktyczne ćwiczenia słuchaczy CS wiązały się z działaniami wymierzonymi przeciwko wrogom ówczesnego reżimu – zrewoltowanym studentom, niepokornej części społeczeństwa, polskiemu podziemi i ludności ukraińskiej.

Wyniki szkolenia

Według dostępnych danych w ramach dziesięciu kursów kontrwywiadowczych, śledczych i dla kadry kierowniczej w CS MBP w Łodzi przeszkolono 2375 osób. Łącznie ze słuchaczami, którzy rozpoczęli szkolenie, ale go nie ukończyli, liczba ta wzrasta do 2548. Razem zaś z uczestnikami pozostałych kursów (cenzury wojennej, dla wykładowców, dla maszynistek i przygotowawczego) do szkoły tej trafiło 2889 osób⁶⁶. Nie była to duża liczba w stosunku do liczebności urzędów bezpieczeństwa, a ponadto dane te pokazują, że nigdy nie osiągnięto zakładanego w połowie 1945 r. szkolenia jednorazowo aż ośmiuset kursantów – maksymalny stan słuchaczy nie przekraczał czterystu osób.

Tabela 1. Zestawienie kursów organizowanych przez CS MBP w Łodzi

Kurs	Rodzaj	Czas trwania	Liczba absolwentów
I	kontrwywiadowczy	20 III – 3 VI 1945	328
II	kontrwywiadowczy	20 VI – 20 IX 1945	367
III	kontrwywiadowczy	22 IX – 21 XII 1945	373
IV	śledczy	20 X 1945 – 28 I 1946	273

⁶³ *Akcja „Wisła”*, oprac. E. Misilo, Warszawa 2012, s. 802–803.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 145, 156, 413–414.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 728–730.

⁶⁶ A. Kochański, *Polska 1944–1991. Informator historyczny...*, s. 38; AIPN, 1510/52, J. Ślęczka, *Powstanie, rozwój organizacyjny i działalność Szkoły Oficerów Bezpieczeństwa...*, k. 90, 102.

Szkolenie resortowe i pozaresortowe

Kurs	Rodzaj	Czas trwania	Liczba absolwentów
V	kontrwywiadowczy	1 II – 20 V 1946	276
VI	śledczy	10 III – 25 VI 1946	86
VII	śledczy	11 IX – 19 XII 1946	182
VIII	kierowniczy	11 VIII 1946 – 24 III 1947	122
IX	śledczy	24 II – XI 1947*	177
X	kierowniczy	21 IV – 21 XI 1947	191
Razem			2375

* Z pięciomiesięczną przerwą w związku z udziałem kursantów w akcji „Wisła” i miesięcznym urlopem.

Źródło: AIPN, 1509/820, M. Orlik, Powstanie, rozwój organizacyjny i działalność Centrum Wyszkożenia Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1947–1954, Legionowo 1978, k. 97–98.

Osoby kończące kursy były awansowane na wyższy stopień, część otrzymywała nawet stopnie oficerskie. Promocja, połączona ze ślubowaniem, miała uroczysty charakter, o czym świadczą rozsyłane zaproszenia⁶⁷. Świeżo promowanych absolwentów kierowano następnie do służby w placówkach UB w całej Polsce, także w centrali MBP⁶⁸, nie zawsze jednak wracali oni do macierzystego urzędu, co powodowało niezadowolenie ich przełożonych – w efekcie wysyłali oni potem na szkolenie tylko takich pracowników, których ewentualna utrata nie oznaczała dezorganizacji placówki⁶⁹. Inną sprawą było mało efektywne wykorzystywanie absolwentów przez szefów urzędów, do których byli kierowani. Na przykład zwierzchnik WUBP w Warszawie mimo braku kadr wysłał jesienią 1945 r. trzech pracowników po kursie w CS do służby przy eskorcie dostaw węgla⁷⁰.

Początkowo absolwenci kursów trafiali na stanowiska podstawowe (referentów), co było konsekwencją realizacji założonego celu – szkolenia pracowników niskie-

⁶⁷ AIPN, 1572/234, Zaproszenie na promocję IV kursu w CS MBP skierowane do płk. Józefa Mrozka, 25 I 1946 r., k. 6.

⁶⁸ Lutosław Stypczyński (ur. 1924) po kursie w CS w maju 1946 r. został adiutantem dyrektora Departamentu III MBP, a w lipcu – pracownikiem jednej z sekcji tegoż departamentu, co z czasem zaowocowało kolejnymi awansami (W. Frazik, F. Musiał, M. Szyptma, *Twarze krakowskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Krakowie. Informator personalny*, Kraków 2006, s. 354).

⁶⁹ *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 1: *Lata 1945–1947*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1994, s. 55.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 25.

go i średniego szczebla⁷¹. Kierownicy poszczególnych WUBP na ogół wyrażali się o nich pozytywnie, ale pojawiały się uwagi krytyczne – „mają oni też i wiele pretensji, i skarg, i to dla nas będzie wskaźnikiem, jakie są braki. Duży stosunkowo procent absolwentów źle się zachował na pracy. Niegodni byli stopnia, jaki otrzymali w szkole. Spodlili się i rzucili cień na szkołę⁷². Dużo stosunkowo również nie potrafiło wykorzystać nauk szkoły i dalej stoją na tym samym poziomie”⁷³.

Przypadki usuwania z UB absolwentów kursów, którzy nie potrafili sobie poradzić z pracą operacyjną, niewątpliwie podważały wartość treningu politycznego i szkolenia fachowego, jakie odbyli. W takich sytuacjach kierownictwo szkoły rozmyślało jednak ewentualną współodpowiedzialność za błędną ocenę kursanta banalnym stwierdzeniem, że były wśród nich jednostki mniej i bardziej zdolne, „uczciwi i łobuzy”, że są „absolwenci, którzy już odpadli od nas, ulegając demoralizacji i rozkładowi. Lecz są w dużej masie ci, którzy godnie wypełniają swój obowiązek wobec Ojczyzny”⁷⁴. Na poparcie tej tezy przywoływano postacie kursantów, którzy stracili życie w walce z podziemiem. Byli to m.in. Czesław Mosiński (syn etatowej pracownicy szkoły) i Stanisław Grochowski⁷⁵. Nadzieją na poprawę miały być chociażby kursy półroczne, uruchomione od września 1946 r.

Ważną informacją świadczącą o poziomie szkolenia w CS w Łodzi są dane o losach jej absolwentów⁷⁶. Warto wspomnieć, że co najmniej dwóch oficerów w niedługim czasie po ukończeniu pierwszego kursu (według stanu z grudnia 1947 r.) objęło wysokie stanowiska w resorcie: chodzi tu o mjr. Edwarda Leśniewskiego – zastępcę naczelnika wydziału w centrali MBP, i kpt. Adama Nowaka – zastępcę szefa WUBP we Wrocławiu⁷⁷. Inny absolwent tego samego kursu, Eugeniusz Prezorski, przejściowo był p.o. kierownikiem PUBP w Wyrzysku (woj. bydgoskie)⁷⁸.

⁷¹ W. Frazik, F. Musiał, M. Szpytma, *Twarze krakowskiej bezpieki...*, s. 120, 148, 269.

⁷² W tym wypadku prawdopodobnie ppłk Broniatowski mówił np. o Stanisławie Kucharzu, referencie z PUBP w Zamościu, od czerwca 1945 r. słuchacz drugiego kursu kontrwywiadowczego. Już w listopadzie tego samego roku postawiono mu m.in. zarzut zatajenia przynależności do AK i usunięto ze służby, mimo wykazanej prosovietkiej postawy po wkroczeniu Armii Czerwonej na Kresy Wschodnie po 17 IX 1939 r. (*Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944 – czerwiec 1945)*, oprac. S. Poleszak, Warszawa 2004, s. 166).

⁷³ AIPN, 1572/234, Sprawozdanie z rocznej pracy CS MBP wygłoszone 31 III 1946 r. na uroczystości szkoły przez kpt. Tadeusza Bierzwińskiego, 8 IV 1946 r., k. 15.

⁷⁴ *Ibidem*, k. 10.

⁷⁵ Zob. *Polegli w walce o władzę ludową. Materiały i zestawienia statystyczne*, Warszawa 1970, s. 165, 290, 303; L. Skwarczek, *Wspomnienia z łódzkiego...*, s. 53.

⁷⁶ W niektórych wypadkach awans następował dopiero po zaliczeniu dodatkowego kursu w Łodzi czy Legionowie (W. Frazik, F. Musiał, M. Szpytma, *Twarze krakowskiej bezpieki...*, s. 175, 221, 247–248, 251–252, 279, 307, 345–346).

⁷⁷ AIPN, 1572/234, Sprawozdanie z pracy Szkoły MBP za okres od grudnia 1944 do grudnia 1947 r., 9 XII 1947 r., k. 28. Wspomniany kpt. Adam Nowak funkcję zastępcy szefa WUBP we Wrocławiu sprawował od 24 VI 1947 do 22 III 1948 r. (*Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra...*, s. 85, 120, 143, 467, 481, 483).

⁷⁸ *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Pomorzu...*, s. 158.

Jednostkowe kariery nie są jednak wystarczającym dowodem na to, że ukończenie CS ułatwiało awans w hierarchii służbowej. Według stanu z końca 1947 r. na 1571 absolwentów kursów kontrwywiadowczych i dla kadry kierowniczej z okresu łódzkiego (tzn. zakończonych w Łodzi) szefami i zastępcami PUBP było 162 absolwentów, na innych stanowiskach kierowniczych (naczelników wydziałów, kierowników sekcji) odnotowano kolejnych 150 absolwentów, w tym jeden pełnił funkcję zastępcy szefa WUBP. Razem na średnich i niższych stanowiskach kierowniczych pracowało 312 byłych kursantów, czyli 20 proc. absolwentów kursów „KW” i „K” z okresu łódzkiego⁷⁹. Trzeba jednak podkreślić, że najłatwiej o szybki awans było absolwentom pierwszych kursów. Jednocześnie osoby z pierwszych kursów stanowiły największy odsetek absolwentów, którzy wykuszili się z pracy w UB.

Okoliczności przeniesienia CS do Warszawy

Wszystko wskazuje na to, że ulokowanie CS w Łodzi miało charakter tymczasowy, stan ten jednak przeciągał się, co negatywnie wpływało na funkcjonowanie placówki. Działo się tak, bo w Warszawie przez długi czas nie udało się znaleźć dla CS odpowiednich pomieszczeń. Zapowiedzią zmiany było utworzenie Szkoły MBP w Warszawie (Legionowie), powołanej rozkazem z 16 sierpnia 1946 r. Rozkaz ten nie pozostawiał złudzeń co do przyszłości łódzkiej szkoły⁸⁰. Dodatkowo zaczynała się komplikować sytuacja lokalowa CS w Łodzi. Zajmowany dotąd gmach przy ul. Staszica 1/3 miał być przeznaczony na potrzeby szkolnictwa powszechnego⁸¹. Władze szkolne, które chciały odzyskać obiekt zajmowany przez kursantów MBP, uzyskały mocne wsparcie ze strony premiera Edwarda Osóbki-Morawskiego. Polityk, który złożył niespodziewaną wizytę w CS, nie chciał słuchać meldunku dyrektora na temat przebiegu szkolenia, a jedynie zażądał od ppłk. Broniatowskiego niezwłocznego opuszczenia budynku, mówiąc: „Pan zamelduje mi osobiście za tydzień o wykonaniu tego polecenia”⁸². Wydaje się, że w tej sytuacji CS musiała wyprowadzić się z pomieszczeń przy ul. Staszica – w sierpniu 1946 r. trafiła do budynku po sowieckich pogranicznikach przy ul. Północnej 38/40 i tym miejscu pozostała do końca swojej działalności w Łodzi⁸³.

⁷⁹ AIPN, 1572/234, Sprawozdanie z pracy Szkoły MBP za okres od grudnia 1944 do grudnia 1947 r., 9 XII 1947 r., k. 30; J. Ślęczka, *Rodowód Wyższej Szkoły Oficerskiej...*, s. 41.

⁸⁰ J. Ślęczka, *W 35-lecie powstania szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa. Zarys rozwoju*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa” 1979, nr 4, s. 17; AIPN, 1572/2279, Etat nr M-19/2 dla Szkoły MBP w Warszawie (Legionowie), 16 VIII 1946 r., k. 11–12v.

⁸¹ AIPN, 1572/234, Pismo do ministra bezpieczeństwa publicznego gen. Mieczysława Radkiewicza, 1 VI 1946 r., k. 23.

⁸² AIPN, 2241/278, M. Broniatowski, *W służbie porządku...*, k. 27.

⁸³ *Spis Abonentów Sieci Telefonicznej Dyrekcji Okręgu Poczty i Telegrafów w Łodzi na 1946 r.*, Łódź 1946, s. 12; J. Ślęczka, *Rodowód Wyższej Szkoły Oficerskiej...*, s. 23; AIPN, 01265/931, Pismo w sprawie pozostawienia CS MBP w Łodzi, 1 VI 1946 r., k. 25.

Rozstrzygające decyzje w sprawie dyslokacji CS zapadły w połowie następnego roku. W tym momencie w Legionowie dobiegały już końca prace remontowo-adaptacyjne⁸⁴. Rozkazem nr 41 z 8 czerwca 1947 r. minister Radkiewicz zdecydował więc o zorganizowaniu Centrum Wyszkożenia MBP właśnie w Legionowie pod Warszawą, a następnie rozkazem nr 46 z tego samego miesiąca – o przeniesieniu w to miejsce CS. W tym ostatnim dokumencie szef MBP zawarł skrótowe uzasadnienie swojej decyzji. Stwierdził, że w zasadzie całość szkolenia organizowanego przez ministerstwo, a zatem i w CS MBP, odbiegała od codziennej praktyki aparatu bezpieczeństwa i nie uwzględniała dokonującej się specjalizacji wielu działań⁸⁵.

Postawione przez ministra zarzuty nie były oryginalne. Z wielu słabości kierownictwo szkoły zdawało sobie sprawę już po ukończeniu pierwszego kursu, ale zaproponowane w połowie 1945 r. rozwiązania nie zostały zrealizowane. Szkolenie tylko formalnie sprawiało wrażenie intensywnego. Szkoła znajdowała się w innym ośrodku niż centrala MBP⁸⁶, a przecież jej program kształcenia musiał ściśle opierać się na praktyce ministerstwa, którego pracownicy powinni stanowić zręb kadrowy. W rzeczywistości placówka została pozostawiona sama sobie. „Rozwój CS nie szedł w parze z rozwojem MBP. Bogate doświadczenia pracy operatywnej dochodziły do nas tylko echem – późno i w formie zniekształconej” – stwierdził pod koniec 1947 r. ppłk Broniatowski⁸⁷. Prowadziło to do konfliktów z Wydziałem Szkoleniowym MBP, który w ramach swoich kompetencji nadzorował szkołę, ale nie udzielił jej potrzebnego wsparcia w organizacji zajęć⁸⁸.

W tym kontekście wymowny jest raport, który w lipcu 1947 r. na ręce dyrektora Biura Personalnego MBP złożył kpt. Łoj, naczelnik Wydziału Szkoleniowego CS w Łodzi. Zirytowany sytuacją, poprosił o przeniesienie go na stanowisko operacyjne w wojewódzkim lub powiatowym urzędzie bezpieczeństwa. Napisał, „że na szkole w dalszym ciągu pracować nie mogę, dlatego że tymi wiadomościami, które otrzymałem na szkole kujbyszewskiej i podczas krótkiej pracy w terenie [był pracownikiem WUBP w Białymstoku – przyp. K.L.], operować nie mogę. Wszystko to jest już stare i nieaktualne, natomiast pogłębić fachowe wiadomości, będąc na szkole, nie mogłem.

⁸⁴ Według autorów tzw. resortowych opracowań w obiekcie tym przed 1939 r. miał funkcjonować ośrodek szkoleniowy II Oddziału Sztabu Generalnego (*Wyższa Szkoła Oficerska MSW im. F. Dzierżyńskiego...*, s. 13).

⁸⁵ *Wybór wydarzeń z dziejów...*, s. 81; AIPN, 1572/234, Sprawozdanie z pracy Szkoły MBP za okres od grudnia 1944 do grudnia 1947 r., 9 XII 1947 r., k. 30–31; AIPN, 1510/52, J. Ślęczka, Powstanie, rozwój organizacyjny i działalność Szkoły Oficerów Bezpieczeństwa..., k. 48.

⁸⁶ Podobnie rzecz się miała z Centralną Szkołą Partyjną, która funkcjonowała w pewnej izolacji od KC PPR, ale w tym przypadku przyczyną utrzymywania tego stanu miał być także wyłączanie kapewowski rodowód kadry szkoły partyjnej (B. Cichoński, K. Józwiak, *Najważniejsze są kadry...*, s. 48).

⁸⁷ AIPN, 1572/234, Sprawozdanie z pracy Szkoły MBP za okres od grudnia 1944 do grudnia 1947 r., 9 XII 1947 r., k. 27.

⁸⁸ AIPN, 1572/234, Pismo do wiceministra bezpieczeństwa publicznego płk. Mieczysława Mietkowskiego, 23 IX 1946 r., k. 24.

Jak Wam wiadomo, dotychczas z Ministerstwa w tym kierunku konkretnej pomocy nie otrzymaliśmy, suchym dublerem cudzych wykładów ja być nie chcę. Na skutek wspomnianych przyczyn praca moja jako naczelnika wydziału sprowadza się do roli popychacza w szkole i zestawiacza planów i rozkładów. Uważam, że taką robotę wykonać może każdy laik, byleby miał trochę zdolności organizacyjnych. Ja natomiast, uważam, mógłbym wykonywać poważniejszą i korzystniejszą pracę w terenie, bo praca operatywna odpowiada mi pod każdym względem⁸⁹.

Niekorzystnie na efektywność pracy CS wpływało organizowanie prócz kursów operacyjnych (kontrwywiadowczych) innych specjalistycznych szkoleń. Rozpraszenie i tak niewielkiego potencjału kadrowego powodowało, że ostateczną liczbę przeszkolonych pracowników operacyjnych trudno uznać za znaczącą. Nie ulega wątpliwości, że kwestia zwiększenia wydolności edukacyjnej była dla MBP strategicznie ważna. W 1947 r. w aparacie bezpieczeństwa pracowało prawie 21,5 tys. funkcjonariuszy, spośród nich mniej niż 3 tys. (niespełna 13 proc.) legitymowało się ukończeniem kursów, głównie w Łodzi. Oznaczało to, że ówczesne szkolnictwo resortowe nie nadążało z przygotowywaniem kadr dla rozrastającego się aparatu bezpieczeństwa państwa⁹⁰. Zmiany w tym zakresie były więc nieuchronne.

Podsumowując, można stwierdzić, że funkcjonująca w Łodzi do 15 sierpnia 1945 r. CS MBP nie stała się kuźnią kadr UB i pokrewnych formacji. Choć jej absolwenci nie decydowali o standardach pracy operacyjnej polskiej bezpieki w latach powojennych, jej krótka historia była czasem prób i zbierania doświadczeń. Stworzony w Łodzi model przygotowywania kadr dla instytucji podległych MBP stanowił punkt wyjścia do rozwinięcia na dużą skalę szkolenia w Legionowie.

Krzysztof Lesiakowski

Short history of the Central School of Ministry of Public Security in Łódź between 1945-1947

Summary

Article talks about the Central School (CS) of Ministry of Public Security (MBP) between 1945–1947. It was a main institution, used for training of the staff for the communistic security apparatus in Poland in its first years of functioning. Participants of the training done by the CS

⁸⁹ AIPN, 0329/81/3, Raport, 28 VII 1947 r., k. 76.

⁹⁰ *Ochrona bezpieczeństwa państwa...*, s. 78; H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990*, Warszawa 1997, s. 37.

Krótką historia Centralnej Szkoły Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi...

of MBP in Łódź gained a basic knowledge about the methods of operational work in the field of forensics and ways of conducting investigations. In order to fulfil the special training, participants took part in the general knowledge subjects like Polish language or geography, political and army subjects. Totally the course was completed by 2,4 thousand officers, part of which, after completing the training, took over managerial positions. In the mid 1947 the school was relocated to Legionowo near Warsaw, due to the need of bringing the institution closer to the Centre of MBP. The possibility of using Ministry Staff to participate as lectures, was expected to contribute to update the teaching program and improve its effectiveness.

Key words: Ministry of Public Security, training centres for officers, the Central School of Ministry of Public Security

Szkolenie zawodowe i polityczne szeregowych oraz podoficerów Milicji Obywatel- skiej w latach 1945-1954.

1. Uwagi ogólne

Komuniści po objęciu władzy w Polsce zdecydowali się na budowę aparatu policyjnego od podstaw. 27 lipca 1944 r. Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego przyjął dwa dekrety – pierwszy o rozwiązaniu Policji Państwowej¹, drugi o Milicji Obywatelskiej². Los Policji Państwowej został przesądzony prawnie i formalnie. Wraz ze zbliżaniem się frontu policja polska³ działająca w Generalnym Gubernatorstwie uległa rozkładowi. Niemieckie władze terenowe likwidowały struktury policyjne, a funkcjonariusze porzucali służbę i uciekali do oddziałów partyzanckich. Wielu z nich zostało aresztowanych przez NKWD i wywiezionych do obozów w ZSRR⁴.

Milicję Obywatelską powołano 7 października 1944 r.⁵ Pierwsze jednostki terenowe MO zostały utworzone przez oddziały Armii Ludowej. Były one odwzorowaniem struktury wojskowej i nie przypominały w żadnym stopniu formacji policyjnej. W zależności od liczby funkcjonariuszy zatrudnionych w jednostce MO dzieliła się ona na bataliony, kompanie i plutony. W kolejnych latach powojennych do służby w milicji zaczęto przyjmować żołnierzy Wojska Polskiego, partyzantów Batalionów Chłopskich oraz osoby cywilne.

Konieczność zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego w końcu wojny oraz w pierwszych latach powojennych wymusiła na ówczesnej władzy dostosowanie

---

¹ Dekret PKWN o rozwiązaniu Policji Państwowej (tzw. granatowej policji), 15 VIII 1944 r., DzU RP 1944, nr 2, poz. 6.

² AAN, PKWN, I/130, Dekret PKWN o ustanowieniu Milicji Obywatelskiej, 27 VII 1944 r., k. 41.

³ Policja polska Generalnego Gubernatorstwa formalnie powstała na mocy zarządzenia generalnego gubernatora z 17 XII 1939 r. z przekształcenia przedwojennej Policji Państwowej (A. Hempel, *Pogrobowcy kłęski. Rzecz o policji „granatowej” w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945*, Warszawa 1990, s. 42).

⁴ *Ibidem*, s. 398.

⁵ Dekret PKWN o Milicji Obywatelskiej (DzU 1944, nr 7, poz. 33).

struktury MO do zadań policyjnych. W KG MO i jednostkach terenowych powołano dwa główne pionery merytoryczne – służbę zewnętrzną (dzisiejsza służba prewencyjna) oraz służbę śledczą⁶. W służbie zewnętrznej umiejscowiono ogniwa patrolowe, dzielnicowych i posterunkowych, regulację ruchem drogowym oraz dyżurnych jednostek. Służba śledcza (dzisiejszy pion kryminalny) początkowo wykonywała zadania śledcze oraz operacyjne.

Na podstawie rozkazu organizacyjnego nr 4/50/M komendanta głównego MO z 26 maja 1950 r.⁷ pion służby zewnętrznej oznaczono liczbą rzymska – II, pion śledczy przemianowano zaś na kryminalny i oznaczono go liczbą III. W służbie kryminalnej wydzielono ogniwa śledcze oraz operacyjne. W 1952 r. powstał nowy pion merytoryczny – do walki z przestępstwami gospodarczymi, oznaczony jako IV⁸.

Zadania spoczywające na MO wymagały nie tylko przeszkolenia milicjantów w zakresie podstawowym, ale i specjalistycznym. Pierwsze szkoły MO, które powstały – Szkoła Oficerów Liniowych MO w Lublinie i Szkoła Oficerów Polityczno-Wychowawczych w Łodzi – były powołane w zupełnie innym celu. Pierwsza szkoliła oficerów do zadań bojowych związanych przede wszystkim ze zwalczaniem podziemia niepodległościowego, druga zaś przygotowywała oficerów do indoktrynacji politycznej kadry milicyjnej. Ponadto – jak zauważono – były to szkoły oficerskie, a zadania policyjne wykonywali przede wszystkim szeregowi i podoficerowie.

Pilną potrzebą stało się stworzenie modelu szkolenia dla szeregowych i podoficerów MO, gdyż przeszkolenia policyjne wymagała nieomal cała kadra milicyjna. Było to gigantyczne, wręcz niewykonalne zadanie. Na koniec 1945 r. stan osobowy MO osiągnął 56 203 funkcjonariuszy, przy czym większość stanowili szeregowi⁹. Dokładną liczbę tej kategorii milicjantów odnotowano po wprowadzeniu rozkazu organizacyjnego 022/47 ministra bezpieczeństwa publicznego z 19 kwietnia 1947 r. – szeregowych i podoficerów było wtedy 37 333, tj. 86,9 proc. ogółu zatrudnionych w MO¹⁰.

Dla podniesienia kwalifikacji podstawowej kadry milicyjnej rozpoczęto szkolenia w jednostkach MO, przy KW MO zostały zorganizowane wojewódzkie kursy przeszkolenia szeregowych, a także utworzono centralną szkołę – Centrum Wyszkożenia Milicji Obywatelskiej w Słupsku. Do 1949 r. za szkolenie zawodowe odpowiedzialny był pion personalny, gdzie na szczeblu KG MO powołano Wydział Szkolenia umiejscowiony w Oddziale Personalnym. W strukturach terenowych powstały zaś ogni-

⁶ T. Pączek, *Struktura organizacyjna Milicji Obywatelskiej w Słupsku i powiecie słupskim w latach 1945–1954*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2009, nr 1/7, s. 41–76.

⁷ AIPN, MBP, 2696, Rozkaz organizacyjny nr 4/50/M komendanta głównego MO wprowadzający nowe etaty dla Milicji Obywatelskiej, 26 V 1950 r., k. 8.

⁸ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004, s. 263 i n.

⁹ *Ibidem*, s. 123.

¹⁰ *Ibidem*, s. 138–139.

wa szkoleniowe¹¹. Szkoleniem politycznym zajmował się aparat polityczno-wychowawczy MO powołany rozkazem nr 14 komendanta głównego MO z 21 października 1944 r.¹² Na mocy rozkazu w każdej jednostce MO utworzono stanowisko zastępcy komendanta ds. polityczno-wychowawczych. W KG MO został powołany Zarząd Polityczno-Wychowawczy, a w jednostkach terenowych – wydziały i referaty.

W 1948 r. dokonano nieznacznej korekty organizacyjnej w zakresie nadzoru nad szkoleniem zawodowym funkcjonariuszy MO. Z pionu personalnego zostały wyłączone ogniwa szkolenia, które przekształcono w samodzielne jednostki organizacyjne¹³. Rozkazem nr 13 z 18 marca 1949 r. minister bezpieczeństwa publicznego powołał nową strukturę pionową w milicji¹⁴. W miejsce Zarządu Polityczno-Wychowawczego w KG MO powstał Oddział Szkoleniowo-Polityczny składający się z pięciu wydziałów, m.in. wydziału pracy z oficerami, szkolenia politycznego oraz szkolenia fachowego. Oddział pracował pod nadzorem Departamentu Szkolenia MBP.

2. Szkolenie w jednostkach MO

Podstawą systemu podwyższania kwalifikacji milicjantów w latach czterdziestych były szkolenia w jednostkach MO. W tej sprawie komendant główny MO wydał 16 września 1945 r. pismo okólnie¹⁵. Za szkolenie funkcjonariuszy w jednostkach odpowiedzialni byli zastępcy komendantów ds. polityczno-wychowawczych KP MO oraz instruktorzy pionu polityczno-wychowawczego.

Realizację wytycznych komendanta możemy prześledzić na przykładzie jednostek MO w Słupsku, gdzie szkolenia rozpoczęto już w 1945 r. Szkolenia zawodowe i polityczne odbywały się w tym czasie oddzielnie. Szkolenia zawodowe początkowo były prowadzone doraźnie. W listopadzie i grudniu 1945 r. zorganizowano w Sądzie Grodzkim w Słupsku szkolenie z przepisów kodeksu karnego i kodeksu postępowania

¹¹ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 49–50.

¹² AAN, KC PPR, 295/VII/171, Rozkaz nr 14 komendanta głównego MO powołujący aparat polityczno-wychowawczy w Milicji Obywatelskiej, 21 X 1944 r., k. 258. Uzupełnieniem rozkazu był statut oficerów polityczno-wychowawczych (AIPN, MBP, 1576/6, Rozkaz nr 7 kierownika RBP nr 7 zatwierdzający i wprowadzający do użytku służbowego statut oficerów polityczno-wychowawczych MO, 28 XII 1944 r., k. 22).

¹³ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 125–126.

¹⁴ Rozkaz nr 13 ministra bezpieczeństwa publicznego, 18 III 1949 r. [w:] P. Majer, *Milicja Obywatelska w systemie organów władzy PRL. Zarys problematyki i źródła*, Toruń 2003, s. 216–219. Rozkaz dotyczył przede wszystkim zespolenia MO z aparatem bezpieczeństwa publicznego. Dotychczasowi komendanci MO w jednostkach terenowych zostali zastępcami ds. milicji szefów UBP.

¹⁵ AIPN, KG MO, 00342/8, t. 1, Pismo okólnie nr 28 komendanta głównego MO w sprawie prowadzenia szkoleń w komisariatach, 16 IX 1945 r., b.p.

karnego. Szkolenie odbywało się raz w tygodniu, a prowadzili je prokuratorzy¹⁶. Podobnie było Sopocie, gdzie zajęcia z prawa karnego prowadził sędzia Sądu Grodzkiego¹⁷. Postępy w nauce były jednak słabe. Warunki służby pierwszych lat powojennych utrudniały, a często uniemożliwiały udział w zajęciach i samokształcenie.

W styczniu 1945 r. komendant powiatowy MO w Słupsku w sprawozdaniu do komendanta wojewódzkiego MO w Gdańsku pisał: „Szkolenie nie odbywa się ściśle wg programu ze względu na braki sortów mundurowych, zimowych [...]. W powiecie brak jest czasu na szkolenie. Wykroczenia i kradzieże. Służba trwa bez przerwy 48 godzin. W miarę warunków szkolenie odbywa się na aktualne tematy i służbę milicjanta”¹⁸.

W sierpniu 1946 r. zaczął się miesięczny kurs dla plutonu operacyjnego z zakresu struktury MO, służby liniowej i prawa. W programie znalazły się także przedmioty ogólnokształcące: język polski, matematyka, geografia i historia¹⁹. Poważnym utrudnieniem były niedostatki kadry nauczającej. Szkolenia prowadzili często komendanci lub zastępcy komendantów ds. polityczno-wychowawczych – sami niemający wiedzy policyjnej.

W jednostkach, przynajmniej tak było w Słupsku, nie wykorzystywano do szkoleń zawodowych byłych policjantów państwowych, którzy po zweryfikowaniu w latach czterdziestych zostali zatrudnieni w MO²⁰. Inaczej było w szkolnictwie centralnym, o czym będzie mowa poniżej.

Byli policjanci, zatrudnieni najczęściej w ogniwach śledczych nawet na stanowiskach kierowniczych, przekazywali swoją wiedzę kolegom, wykonując czynności

¹⁶ AIPN Gd, 05/54/50, Sprawozdanie zastępcy komendanta powiatowego MO w Słupsku ds. polityczno-wychowawczych, 5 XII 1945 r., k. 17.

¹⁷ K. Filip, *Milicja Obywatelska w Sopocie w latach 1945–1949*, Gdańsk 2011, s. 171.

¹⁸ AIPN Gd, 05/54/50, Sprawozdanie. Raport sytuacyjny komendanta powiatowego MO w Słupsku za styczeń 1946 r., b.d., k. 27.

¹⁹ AIPN Sz, WUSW, 0171/584, Sprawozdanie zastępcy komendanta powiatowego MO ds. polityczno-wychowawczych w Słupsku za okres od 8 do 29 VIII 1946 r., 29 VIII 1946 r., k. 43.

²⁰ Najprawdopodobniej brak fachowców w Milicji Obywatelskiej zmusił ówczesne władze do podjęcia decyzji o przyjęciu w szeregi MO przedwojennych (w efekcie także i wojennych) policjantów nieobciążonych kolaboracją z okupantem. Prezes Rady Ministrów Tymczasowego Rządu RP 29 VIII 1945 r. wydał zarządzenie nr 40 o powołaniu komisji rehabilitacyjno-kwalifikacyjnej dla policjantów państwowych. Komisja wydawała zaświadczenia, w jakich działach administracji policjant może być zatrudniony. Zarządzenie objęło wszystkich policjantów państwowych, zarówno tych, którzy pracowali w policji w czasie okupacji, jak i tych, którzy pracowali jedynie w II RP. 22 X 1947 r. został uchwalony dekret o dopuszczalności rehabilitacji osób, które były zatrudnione w Policji Państwowej (tzw. granatowej) i straży więziennej w czasie okupacji niemieckiej (DzU 1947, nr 65, poz. 385). Byli policjanci podlegali ponadto weryfikacjom wewnętrznym w MO przeprowadzonych w latach 1944–1949 (R. Litwiński, *Komisja rehabilitacyjno-kwalifikacyjna dla byłych policjantów (1946–1952)*, „Dzieje Najnowsze” 2004, nr 1, s. 117–128; *Losy policjantów polskich po 1 września 1939. Studia i materiały*, red. P. Majer, A. Misiuk, Szczepiwo 1994, s. 156; P. Majer, „Oczyszczanie” szeregów Milicji Obywatelskiej w latach 1944–1956 [w:] *Między I a IV Rzeczpospolitą. Z dziejów lustracji na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. M. Korybut-Marciniak, P. Majer, Olsztyn 2009, s. 119–150; T. Pączek, *Weryfikacja funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej w powiecie słupskim w latach 1945–1949* [w:] *Między I a IV Rzeczpospolitą...*, s. 167–184).

służbowe²¹. W latach czterdziestych na szkoleniach zawodowych dominowała tematyka prawna, zasady pracy operacyjnej, zagadnienia kryminalistyki i strzelania. W Słupsku często sięgano po pomoc do Centrum Wyszkożenia Milicji Obywatelskiej, skąd funkcjonariusze otrzymywali literaturę zawodową. Niektóre szkolenia prowadzili wykładowcy z tej szkoły²².

Milicjantom zajmującym się pracą operacyjną (funkcjonariusze śledczy, dzielnicowi i posterunkowi) kłopoty sprawiało wypełnianie kart ewidencyjnych. W tym celu 8 i 9 sierpnia 1949 r. zorganizowano szkolenie dla zaznajomienia kadr z instrukcją o rejestracji kryminalnej oraz doskonalące umiejętność sporządzania odpowiednich druków²³.

Dynamiczniej rozwijało się szkolenie polityczne. Aparat polityczno-wychowawczy był odpowiednio przygotowany do działalności propagandowej i indoktrynacyjnej. Zastępcy komendanta ds. polityczno-wychowawczych posiadali szerokie uprawnienia. Ich bezpośrednim przełożonym był komendant jednostki, ale po tzw. linii politycznej – zastępca komendanta ds. polityczno-wychowawczych jednostki nadrzędnej. W myśl statutu oficerów polityczno-wychowawczych zastępca miał wychowywać funkcjonariuszy MO w duchu patriotyzmu, miłości do ziemi ojczystej i swojego narodu, nienawiści do Niemiec, przyjaźni do sojuszników Polski, szczególnie do Związku Radzieckiego, wpajać milicjantom zasady demokracji, dyscypliny i praworządności, uodparniać na wpływy przeciwników politycznych²⁴.

Ważną formą realizacji zadań o charakterze ideologicznym były szkolenia w jednostkach. W Słupsku już od 1945 r. wiedza polityczna była przekazywana funkcjonariuszom systematycznie dwa razy w tygodniu – we wtorki i piątki. Prowadzącymi byli wykładowcy z CW MO w Słupsku i przedstawiciele PPR i PPS²⁵. Tematyka szkoleń miała ukazać wyższość ustroju socjalistycznego nad kapitalistycznym oraz zaznajamiać z aktualnymi wydarzeniami w kraju i na świecie. W 1946 r. były to np.: „szkodliwa rola karteli, koncernów i trustów, sytuacja przedwyborcza a PSL, sojusz polsko-radziecki, mordy band NSZ, zdradziecka polityka Andersa, o polityce

---

²¹ AIPN Gd, 05/54/50, Sprawozdanie zastępcy komendanta powiatowego MO w Słupsku ds. polityczno-wychowawczych za okres od 4 I do 8 II 1946 r., 8 II 1946 r., k. 29; AIPN Sz, WUSW, 0171/584, Sprawozdanie zastępcy komendanta powiatowego MO w Słupsku ds. polityczno-wychowawczych za okres od 24 III do 30 IV 1946 r., 7 V 1946 r., k. 11.

²² AIPN Sz, WUSW, 0171/584, Sprawozdania zastępcy komendanta powiatowego MO ds. polityczno-wychowawczych w Słupsku z lat 1946–1949, b.p.

²³ AIPN Sz, WUSW, 0171/584, Sprawozdanie zastępcy komendanta powiatowego MO w Słupsku ds. polityczno-wychowawczych za okres od 24 III do 30 IV 1946 r., 7 V 1946 r., k. 11.

²⁴ AAN, KC PPR, 295/VII/171, Projekt statutu oficerów polityczno-wychowawczych Milicji Obywatelskiej, k. 47–55; AIPN, MBP, 1576/6, Rozkaz nr 7 kierownika RBP zatwierdzający i wprowadzający do użytku służbowego statut oficerów polityczno-wychowawczych MO, 28 XII 1944 r. k. 22.

²⁵ AIPN Gd, 05/54/50, Sprawozdanie kierownika Komisariatu Miejskiego MO w Słupsku za listopad 1945 r., 3 XII 1945 r., k. 16; Sprawozdanie zastępcy komendanta powiatowego MO w Słupsku ds. polityczno-wychowawczych, 5 XII 1945 r., k. 17.

Anglii w Hiszpanii i Grecji, referendum ludowe, sanacyjne rządy zdrady narodowej²⁶. W 1947 r. dominowała tematyka wyborcza, dyskredytowanie PSL i Stanisława Mikołajczyka²⁷. W tym roku wprowadzono dla funkcjonariuszy egzaminujące zagadnienia polityczne. Spośród 171 poddanych sprawdzianowi funkcjonariuszy ocenę celującą otrzymało dwóch, bardzo dobrą – dziesięciu, dobrą – 56, dostateczną – siedemdziesięciu, niedostateczną – trzynastu²⁸.

Milicjanci należący do PPR i później do PZPR mieli ponadto swoje szkolenia podczas zebrań podstawowych organizacji partyjnych²⁹. W styczniu 1950 r. dla członków PZPR Komisariatu Miejskiego MO w Słupsku zorganizowano szkolenie partyjne w niedzielę. Na 36 członków partii przyszło zaledwie jedenaście osób – nieodpowiedzialne podejście pozostałych skrytykował sekretarz POP i kierownik KM MO³⁰.

Po powołaniu aparatu szkoleniowo-politycznego komendant główny wydał instrukcję dotyczącą systemu i form szkolenia w MO³¹. Stwierdził w niej, że podstawą szkolenia powinna być systematyczna wymiana doświadczeń terenowych jednostek MO w zakresie metod i osiągnięć w walce z wrogiem. Doskonaleniu kadr miała służyć ścisła współpraca szkoleniowa z UB, KBW i WOP. Komendant nakazał opracowanie jednolitego programu szkolenia zawodowo-politycznego dla terenowych jednostek MO. Podstawową formą szkolenia miało być samokształcenie funkcjonariuszy. Najpierw mieli oni otrzymywać literaturę do przeczytania, a następnie odbywać szkolenie z zadanego tematu.

Instrukcja szczegółowo omawiała szkolenie w jednostkach MO różnego szczebla. W komendach powiatowych, miejskich i komisariatach doskonalenie umiejętności odbywać się miało w grupach zawodowych. Pierwszą grupę stanowili funkcjonariusze służby zewnętrznej, drugą zaś milicjanci pionu śledczego. Na posterunkach MO nie było podziału na grupy i szkolenie obejmowało całą załogę.

W 1952 r. zrezygnowano ze szkolenia politycznego na szczeblu KG MO i komend wojewódzkich MO. Komendant główny uznał, iż szkolenie polityczne w tych jednostkach mogą przejąć organizacje partyjne. W komendach powiatowych, komisariatach i posterunkach MO nakazał prowadzenie szkolenia politycznego i zawodowego raz w tygodniu po dwie godziny³².

---

²⁶ AIPN Sz, WUSW, 0171/584, Sprawozdania zastępcy komendanta powiatowego MO ds. polityczno-wychowawczych w Słupsku z lat 1946–1949, k. 3, 29.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ AIPN Sz, WUSW, 0171/584, Sprawozdanie zastępcy komendanta powiatowego MO ds. polityczno-wychowawczych w Słupsku za kwiecień 1947 r., 30 IV 1947 r., b.p.

²⁹ APK, KW PZPR, 738/1, Protokoły zebrań POP MO od 15 I 1949 do 24 VIII 1953 r.; APK, KW PZPR, 739/1, Protokoły zebrań POP KP MO w Słupsku, b.p.

³⁰ APK, KW PZPR, 741/1, Protokoły zebrań POP Komisariatu Miejskiego MO w Słupsku, b.p.

³¹ Instrukcja komendanta głównego MO dotycząca systemu i form szkolenia w MO [w:] P. Majer, *Milicja Obywatelska w systemie...*, s. 291–296.

³² AIPN, KG MO, 0342/34, Zarządzenie nr 87/52 komendanta głównego MO dotyczące prowadzenia szkolenia w jednostkach MO, 10 XI 1952 r., k. 328 (opublikowane w: P. Majer, *Milicja Obywatelska w systemie...*, s. 297–298).

Rok później wzmógł się nacisk na szkolenie polityczne funkcjonariuszy MO. Zgodnie z zapisami instrukcji w sprawie organizacji szkolenia w jednostkach MO³³ w komendach powiatowych MO miało się ono odbywać w takich formach, jak: podstawowe kursy partyjne, szkoły polityczne, koła studiowania życiorysu towarzysza Stalina, grupy samokształcenia historii KPZR.

Szkolenie polityczne mogli prowadzić wykładowcy uprzednio przygotowani przez ośrodki szkolenia partyjnego lub komitety powiatowe PZPR. Za organizację szkolenia w jednostkach MO byli odpowiedzialni instruktorzy szkoleniowo-polityczni KP MO. Do ich obowiązków należało opracowywanie miesięcznych planów szkolenia, prowadzenie dokumentacji, sporządzanie konspektów zajęć, zawiadamianie funkcjonariuszy o terminach szkolenia, utrzymywanie kontaktów z Wydziałem Propagandy KP PZPR i informowanie wydziału o stanie szkolenia i postawie funkcjonariuszy.

W 1954 r. szkolenia w KP MO w Słupsku odbywały się w każdy piątek po cztery godziny, a w Komisariacie Miejskim w Słupsku – dwa razy w miesiącu po osiem godzin. Rocznie realizowano około pięćdziesięciu tematów szkoleń zawodowych i politycznych³⁴. W Komisariacie Miejskim MO w Słupsku wydzielono trzy grupy szkoleniowe: operacyjno-dochodzeniową, dzielnicowych oraz milicjantów. Każda grupa realizowała inny zakres szkoleń według specyfiki służby.

3. Wojewódzkie kursy przeszkolenia szeregowych MO

Szkolenie w jednostkach MO, mimo że objęło całość kadr milicji, nie mogło zastąpić kształcenia stacjonarnego w szkołach milicyjnych. W rozwiązaniu problemu z odpowiednim przygotowaniem całej kadry milicyjnej miały pomóc szkoły podoficerskie powołane przy każdej komendzie wojewódzkiej MO rozkazem komendanta głównego MO z 2 lutego 1945 r.³⁵ Zgodnie z tym aktem miały powstać szkoły o dwóch profilach – zawodowym i politycznym.

W większości województw takie szkoły nie powstały. W Łodzi w ramach Szkoły Podoficerskiej Polityczno-Wychowawczej 4 marca 1945 r. rozpoczął się jednak kurs zawodowo-polityczny, na który przyjęto 75 kandydatów³⁶. Wykładano następujące przedmioty: kodeks karny i prawo o wykroczeniach, kodeks postępowania karnego,

³³ Instrukcja nr 3/53 szefa Oddziału Szkoleniowo-Politycznego KG MO w sprawie organizacji szkolenia w jednostkach MO oraz zadań i obowiązków aparatu szkoleniowo-politycznego, 14 III 1953 r. [w:] P. Majer, *Milicja Obywatelska w systemie...*, s. 298–304.

³⁴ AIPN, KW MO w Koszalinie, 17/611, Sprawozdania komendanta powiatowego MO w Słupsku z lat 1950–1967, k. 43–50.

³⁵ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 124.

³⁶ AIPN Łd, KW MO, 0221/124, Kronika Szkoły Podoficerskiej i Kursu Przeszkolenia Szeregowych przy KW MO w Łodzi z 1945 r., k. 1.

wychowanie polityczne, instrukcja służby zewnętrznej, służba śledcza, sprawozdawczość, przepisy administracyjne i nowe ustawodawstwo, organizacja władz i urzędów, ustawodawstwo wojskowe, przedmioty ogólnokształcące (nauka o Polsce i matematyka), musztra i wyszkolenie bojowe, wychowanie fizyczne, przepisy koszarowe i zasady dobrego wychowania, przepisy biurowe³⁷. Kurs trwał zaledwie szesnaście dni. Problem stanowiła bowiem kadra nauczająca (większość przedmiotów zawodowych prowadzili oficerowie łódzkiej milicji i prokuratorzy sądów powszechnych)³⁸. Możliwe, że był to w ogóle pierwszy kurs tego typu w kraju, gdyż na jego zakończenie przybył komendant główny MO gen. Franciszek Jóźwiak „Witold”, który wręczył absolwentom wnioski awansowe na stopnie podoficerskie MO³⁹.

Już w czerwcu 1945 r. koncepcja szkolnictwa milicyjnego uległa zmianie – została powołana centralna szkoła MO w Słupsku, a przy komendach wojewódzkich zorganizowano wojewódzkie kursy przeszkolenia szeregowych⁴⁰. Pierwsze kursy trwały około dwóch miesięcy⁴¹. Obejmowały piętnaście przedmiotów zawodowych, jeden ogólnokształcący oraz wychowanie polityczne. Łącznie było to 217 godzin szkolenia, w tym siedemnaście godzin wychowania politycznego⁴².

Po ukończeniu kursu funkcjonariusz MO na wniosek komisji egzaminacyjnej mógł awansować na stopień podoficerski albo pozostać w stopniu szeregowca MO. Komendant główny MO w zarządzeniu nr 163 z 9 listopada 1946 r. napisał: „Przypominam, że na stopnie podoficerów służby MO nadaje się zdolnym i oddanym w służbie, jak również nieskazitelnym pod względem charakteru i prowadzenia się funkcjonariuszom, którzy nabyli dostateczne doświadczenie w pracy lub zostali przeszkoleni”⁴³. Ze statystyki kursów przeprowadzonych w Łodzi w latach 1945–1948 wynika, że na 1283 przeszkolonych milicjantów awans na stopień podoficerski otrzymało 307, tj. 23,9 proc.⁴⁴

W 1948 r. wprowadzono nowy dwumiesięczny program szkolenia⁴⁵. Celem kursu było wyszkolenie milicjanta do pełnienia służby patrolowej oraz obchodowej na sta-

³⁷ AIPN Łd, KW MO, 0221/62, Materiały Pierwszego Kursu Przeszkolenia Szeregowych MO przy KM MO w Łodzi, k. 1, 98–100.

³⁸ AIPN Łd, KW MO, 0221/124, Kronika Szkoły Podoficerskiej i Kursu Przeszkolenia Szeregowych przy KW MO w Łodzi z 1945 r., k. 1.

³⁹ *Ibidem*; AIPN Łd, KW MO, 0221/62, Materiały Pierwszego Kursu Przeszkolenia Szeregowych MO przy KM MO w Łodzi, k. 133 i n.

⁴⁰ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 124.

⁴¹ AIPN Łd, KW MO, 0221/124, Ewidencja kursów przeprowadzonych w ramach kursów przeszkolenia szeregowych MO przy KW MO w Łodzi, k. 6–7; K. Filip, *Milicja Obywatelska w Sopocie...*, s. 168.

⁴² AIPN Łd, KW MO, 00221/64, Podział godzin na poszczególne dni Trzeciego Kursu Przeszkolenia Szeregowych MO przy KM MO w Łodzi, k. 6.

⁴³ AIPN, KG MO, 00342/6, t. 1, Zarządzenie nr 163 komendanta głównego MO dotyczące stopni podoficerskich funkcjonariuszy MO, 9 XI 1946 r., k. 270–271.

⁴⁴ AIPN Łd, KW MO, 0221/124, Ewidencja kursów przeprowadzonych w ramach kursów przeszkolenia szeregowych MO przy KW MO w Łodzi, k. 6–7.

⁴⁵ AIPN Łd, KW MO, 00221/82, Rozkaz komendanta głównego MO wprowadzający dwumiesięczny program szkolenia dla kursu przeszkolenia szeregowych przy komendach wojewódzkich MO, 6 IV 1948 r., k. 1–60.

nowisku dzielnicowego i posterunkowego. Absolwent kursu miał również posiadać wiedzę i umiejętności pozwalające do zastępowania komendanta oraz dyżurnego posterunku MO, a także dowódcy plutonów służbowych (patrolowych).

Program obejmował czternaście przedmiotów. Były to: wyszkolenie polityczne – 50 godzin, służba zewnętrzna – 65 godzin, kryminalistyka – 60 godzin, prawo karne materialne i prawo wykroczeń – 60 godzin, prawo karne formalne (procesowe) – 40 godzin, prawo administracyjne i karno-skarbowe – 30 godzin, wyszkolenie bojowo-operacyjne – 32 godziny, wyszkolenie strzeleckie i nauka o broni – 40 godzin, terenoznawstwo – 5 godzin, musztra – 30 godzin, organizacja władz i urzędów – 10 godzin, przepisy biurowe – 10 godzin, przedmioty ogólnokształcące – 10 godzin, wychowanie fizyczne (chwyty milicyjne) – 15 godzin. W ciągu dwóch miesięcy realizowano 462 godziny zajęć. Szkolenie polityczne stanowiło 10,8 proc. realizowanych godzin programowych.

Słuchacze rozpoczynali dzień szkoleniowy o godz. 6.00, a kończyli o 22.15. Zajęcia trwały od godz. 8.00 do 12.00 i po przerwie obiadowej od godz. 13.00 do godz. 18.00. Jedna godzina wieczorem była poświęcona na aktualne informacje polityczne. Przed udaniem się na spoczynek słuchacze ustawieni w pododdziałach szkolnych śpiewali *Rotę*⁴⁶.

W 1950 r. prócz kursów dwumiesięcznych wprowadzono krótkoterminowe szkolenie dla nowo przyjętych funkcjonariuszy MO⁴⁷. Celem kursu było przede wszystkim zweryfikowanie kwalifikacji osób do pracy w milicji. Ukończenie go pozwalało na wykonywanie podstawowych zadań milicyjnych do czasu pełnego przeszkolenia. Kurs trwał trzy tygodnie, a realizowano cztery przedmioty (wyszkolenie ideologiczne – 60 godzin, służba zewnętrzna – 48 godzin, wyszkolenie strzeleckie i nauka o broni – 46 godzin, musztra – 16 godzin).

Duży nacisk położono na indoktrynację komunistyczną początkujących milicjantów. W ramach wyszkolenia ideologicznego wykładowcy skupiali się na przedstawieniu sylwetek Józefa Stalina i Bolesława Bieruta oraz kwestii spółdzielni rolniczych. Materiały propagandowe pochodziły z Zarządu Politycznego Wojska Polskiego⁴⁸. Temat dotyczący Stalina brzmiał: „Generalissimus Józef Stalin – wódz światowego obozu pokoju, demokracji i socjalizmu”⁴⁹. Życiorys Stalina był podzielony według zagadnień: walka Stalina u boku Lenina o zwycięstwo rewolucji socjalistycznej w Rosji; Stalin – budowniczy potęgi ZSRR; generalissimus Józef Stalin twórcą i budowniczym wszechpotężnej Armii Radzieckiej; generalissimus Stalin – organizator zwycięstwa nad światowym faszyzmem; Stalin przewodzi ludom świata w walce o pokój; wielki przyjaciel Polski.

Tematyka ideologiczna była przeplatana poezją socrealistyczną i czytankami. Tytuły czytanek o spółdzielczości mówią za siebie: *Wyzyskiwacz*, *Kulacka zachłanność*

---

⁴⁶ *Ibidem*, k. 3.

⁴⁷ AIPN Łd., KW MO, 0021/84, Program krótkoterminowego kursu przeszkolenia kandydatów na funkcjonariuszy MO, 1 VII 1950 r., k. 1–180.

⁴⁸ *Ibidem*, k. 120–180.

⁴⁹ *Ibidem*, k. 39–52.

*nie zna granic, Czy to po bożemu?, Sposób godny bogacza, Taka to ich dobroć*⁵⁰. W czytankach w sposób sugestywny i przejmujący przedstawiono biedę na wsi, której winny był diaboliczny kułak przypominający portret Żyda z nazistowskiego pisma „Der Stürmer”.

W 1951 r. rozpoczęła się reorganizacja wojewódzkich kursów przeszkolenia szeregowych, które zostały przekształcone w wojewódzkie kursy wyszkolenia szeregowych, a część z nich połączono w międzywojewódzkie kursy wyszkolenia szeregowych, które obejmowały zasięgiem dwa lub trzy województwa. 10 października 1951 r. powstały: MKWS w Poznaniu (woj. poznańskie i zielonogórskie), MKWS we Wrocławiu (woj. wrocławskie i opolskie), MKWS w Koszalinie (woj. koszalińskie i gdańskie), MKWS w Warszawie (miasto stołeczne i woj. warszawskie)⁵¹.

W tymże roku wprowadzono nowy program szkolenia⁵². W wytycznych organizacyjno-metodycznych znalazła się uwaga, że dotychczasowa praktyka szkolenia na WKWS wskazuje, iż kadra nauczająca nie zawsze potrafi skoncentrować się na podstawowych problemach służby milicyjnej. Milicjanci kończący WKWS nie są przygotowani do pracy, nie umieją obchodzić się z bronią, zachowywać na miejscu przestępstwa, nie mają wdrożonych elementarnych zasad dyscypliny służbowej.

Nowy program był dłuższy od poprzedniego i obejmował pięć miesięcy i tydzień, tj. 157 dni. Wydłużenie kursu było podyktowane przede wszystkim pomnożeniem godzin wyszkolenia politycznego. W programie przewidziano dla szkolenia politycznego 247 godzin – o 197 godzin więcej niż poprzednio; dla szkolenia zawodowego – 524 godziny (wzrost o 112 godzin). Na szkolenie polityczne przeznaczono 35,7 proc. godzin szkolenia nowego kursu (w programie z 1948 r. stanowiło to 10,8 proc.).

Zasadniczym celem kursu było: „nauczyć milicjanta obchodzenia się z bronią, wdrożyć mu podstawowe zasady dyscypliny, uzyskać odpowiedni wygląd i postawę bojową. Zainteresować go życiem społeczno-politycznym i walką naszego państwa, ZSRR oraz państw demokracji ludowej, i zrozumienie ludobójczego [*sic!*] ustroju kapitalistycznego”⁵³. Oprócz programowych godzin szkoleniowych w trakcie kursu przewidziano zajęcia kulturalno-oświatowe, aktualności polityczne, motywowanie do starań o przodownictwo w wyszkoleniu.

W ramach zajęć kulturalno-oświatowych elewi mieli przewidziany czas na wyjścia do kina (cztery razy w miesiącu), wyjścia do teatru (raz w miesiącu) oraz zbiorowe zwie-

---

⁵⁰ *Ibidem*, k. 171–180.

⁵¹ AIPN, KG MO, 1572/2694, Rozkaz organizacyjny nr 34/M komendanta głównego MO, 12 X 1951 r., k. 150–151.

⁵² AIPN, KG MO, 00342/26, t. 1, Rozkaz nr 6/51 komendanta głównego MO w sprawie wprowadzania nowego programu szkolenia i przedłużenia wojewódzkich kursów wyszkolenia szeregowych, 9 V 1951 r., k. 150; AIPN Łd, KW MO, 221/85, Program szkolenia dla wojewódzkich kursów wyszkolenia MO, k. 1–23.

⁵³ AIPN Łd, KW MO, 221/85, Program szkolenia dla wojewódzkich kursów wyszkolenia MO, k. 14.

dzanie wystaw⁵⁴. Na zajęciach z aktualności politycznych odbywało się zespołowe czytanie prasy pod kierunkiem aktywisty politycznego (członka PZPR bądź ZMP). Aktywista miał wskazywać artykuły do przeczytania oraz omawiać zawartą tam problematykę⁵⁵.

Konkurowanie o przodownictwo w wyszkoleniu było inspirowane przez organizację partyjną oraz ZMP. Wzorowano się na programie MON pt. „Główne zadania w Wojsku Polskim w dziedzinie wyszkolenia bojowego i politycznego”. Przodownikiem wyszkolenia mógł zostać słuchacz osiągający bardzo dobre wyniki w nauce, zdyscyplinowany, dbający o broń, uświadomiony politycznie, koleżeński. Zdjęcia wyróżnionych elewów umieszczano w gablotach w świetlicy pod hasłami: „Przodować w szkoleniu – obowiązkiem każdego elewa”, „Przodownik wyszkolenia to budowniczy socjalizmu”, „Przodownik wyszkolenia – najlepszym partyjniakiem”⁵⁶.

Od 1 maja 1952 r. w Milicji Obywatelskiej powołano nowy pion merytoryczny oznaczony jako IV – do walki z przestępstwami gospodarczymi. Na poziomie KG MO powstał Oddział IV, a w komendach wojewódzkich MO – wydziały IV. Na szczeblu powiatowym sytuacja organizacyjna pozostawała bez zmian. Zwalczaniem przestępczości gospodarczej zajmowali się wyznaczeni funkcjonariusze operacyjno-śledczy, z tym że merytoryczny nadzór na nimi miały wydziały IV komend wojewódzkich. W związku z powołaniem nowego pionu program MKWS i WKWS rozszerzono o treści związane ze zwalczaniem przestępczości gospodarczej. Tym samym kurs wysłużono do sześciu miesięcy⁵⁷.

W 1954 r. w wyniku reformy szkolnictwa milicyjnego wojewódzkie i międzywojewódzkie kursy dla szeregowych zostały zlikwidowane. Ich zadania przejęły szkoły centralne.

4. Szkolnictwo centralne – Centrum Wyszkolenia Milicji Obywatelskiej w Słupsku

Centrum Wyszkolenia Milicji Obywatelskiej w Słupsku powołane zostało rozkazem nr 99 komendanta głównego z 28 maja 1945 r.⁵⁸ W skład CW MO wychodziły:

⁵⁴ AIPN, KG MO, 00342/28, Instrukcja nr 11/51 szefa IV Oddziału KG MO o systemie i organizacji pracy WKWS, 10 V 1951 r., k. 155; AIPN Gd, CW MO, 501/2, t. 6, Rozkaz nr 12/51 zastępcy komendanta głównego MO w sprawie wprowadzenia przepisów regulujących tok służby i porządku wewnętrznego WKWS, 3 XI 1951 r., k. 340.

⁵⁵ AIPN, KG MO, 00342/28, Instrukcja nr 11/51 szefa IV Oddziału KG MO o systemie i organizacji pracy WKWS, 10 V 1951 r., k. 155.

⁵⁶ *Ibidem*, k. 156.

⁵⁷ AIPN, KG MO, 00342/34, Rozkaz nr 5/52 zastępcy komendanta głównego MO w sprawie zakwalifikowanego programu szkolenia i przedłużeniu MKWS i WKWS, 30 IX 1952 r., k. 88.

⁵⁸ GAP, 4/3, t. 2, Rozkaz komendanta głównego MO, 28 V 1945 r., k. 217–223. Rozkaz dotyczył otwarcia szkół i kursów Milicji Obywatelskiej. Wymieniał m.in. powołanie Szkoły Oficerskiej

Szkoła Oficerska, Ogólnopaństwowa Szkoła Szeregowych, Szkoła Przewodników i Tresury Psów Służbowych. Oficjalne otwarcie szkoły oficerskiej nastąpiło 29 września 1945 r., szkoły szeregowych – 1 grudnia 1945 r., a szkoły przewodników psów służbowych – 10 maja 1946 r.⁵⁹

Trzon kadry szkoły stanowili przedwojenni policjanci. Komendantem CW MO został płk Jan Płotnicki, komendantem szkoły oficerskiej – kpt. Aleksander Mironowicz, komendantem szkoły szeregowych – por. Leonard Rewiński, szkoły tresury psów – chor. Marian Grabski. Wszyscy wywodzili się z Policji Państwowej, prócz Rewińskiego, który był przedwojennym żołnierzem zawodowym⁶⁰.

Kształceniem szeregowych i podoficerów milicji zajmowały się dwie szkoły: Ogólnopaństwowa Szkoła Szeregowych oraz Szkoła Przewodników i Tresury Psów Służbowych. Program szkolenia szkoły przewodników różnił się od programu szkoły szeregowych jedynie zajęciami z tresury psów.

Milicjanci skierowani na pierwszy kurs nie musieli posiadać wykształcenia podstawowego, a jedynie umiejętność czytania, pisania i rachowania. Większość słuchaczy wywodziła się z pionu służby zewnętrznej. Pierwszy kurs szkoły szeregowych rozpoczął się 1 grudnia 1945 i zakończył 3 kwietnia 1946 r., a więc trwał trzy miesiące. Kolejny trwał cztery miesiące, a trzeci, który zakończył się 7 maja 1947 r. – sześć miesięcy⁶¹.

Programy kursów różniły się od programu WKWS jedynie większą liczbą godzin. Na pierwszych trzech kursach realizowano sześć przedmiotów zawodowych: wyszkolenie wojskowe, wyszkolenie strzeleckie, instrukcję służbową, służbę śledczą, kodeks karny, kodeks postępowania karnego. Szkolenie polityczne było traktowane jako zajęcia pozaprogramowe⁶².

Łącznie na trzech kursach szeregowych przeszkolono 1940 osób. Z tej grupy na stopień podoficerski awansowało 1046 słuchaczy, tj. 53,9 proc.⁶³ Obsada personalna szkoły, w latach 1945–1947 składająca się w większości z byłych policjantów i żołnie-

---

MO, Ogólnopaństwowej Szkoły Szeregowych MO, Szkoły Przewodników Psów Milicyjnych. *Sensu stricto* nie powoływał struktury o nazwie Centrum Wyszkozenia MO. Zapewne taka struktura została powołana rozkazem organizacyjnym. Autor pomimo kwerendy w archiwach IPN i GAP takiego rozkazu nie odnalazł. Pierwszy odnaleziony rozkaz organizacyjny dotyczący CW MO w Słupsku pochodzi z 1947 r. Zob. też: AIPN Gd, CW MO, 216/11, Szkic historyczny CW MO szefa Wydziału Wyszkozenia CW MO ppor. Mieczysława Sierzchały z 1947 r., k. 6; Z. Machura, *Centrum Wyszkozenia Milicji Obywatelskiej w latach 1945–1947* [w:] *Szkolnictwo policyjne w latach 1918–1954*, Słupsk 1995, s. 87.

⁵⁹ AIPN Gd, CW MO, 216/11, Szkic historyczny CW MO szefa Wydziału Wyszkozenia CW MO ppor. Mieczysława Sierzchały z 1947 r., k. 7.

⁶⁰ *Ibidem*, k. 6–7.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² AIPN Gd, CW MO, 216/3, Program dla Szkoły Przewodników i Tresury Psów Służbowych z marca 1947 r., k. 2–20.

⁶³ AIPN Gd, CW MO, 216/11, Szkic historyczny CW MO szefa Wydziału Wyszkozenia CW MO ppor. Mieczysława Sierzchały z 1947 r., k. 10.

rzy przedwojennego Wojska Polskiego⁶⁴, zaważyła na jakości nauczania oraz wychowania elewów. Kierownictwo CW MO stało na stanowisku wychowania przyszłych milicjantów w duchu apolityczności. Zwracano więc uwagę na wyszkolenie zawodowe bez zabarwienia politycznego⁶⁵. Wydziały polityczno-wychowawcze, które umiejscowione były w strukturach każdej szkoły, nie odgrywały znaczącej roli. Działalność partyjna w szeregach kadry i słuchaczy CW praktycznie nie istniała⁶⁶. W rozkładzie dnia dla szkoły szeregowych przewidziano modlitwę poranną i wieczorną⁶⁷. W pamięci podchorążych Szkoły Oficerskiej zapisały się wspólne śpiewy na apelu porannym – *Kiedy ranne wstają zorze...* i na apelu wieczornym – *Wszystkie nasze dzienne sprawy...*⁶⁸ W niedziele chętni, pododdziałami, wychodzili na mszę św. do kościoła.

W obsadzie Centrum Wyszkozenia MO nie było kapelana, ale Płotnicki współpracował z organizatorem duszpasterstwa katolickiego w Słupsku ks. Janem Zieją. Słuchacze wsparli m.in. odbudowę słupskich kościołów, przekazując na ten cel 10 000 zł⁶⁹. Szkoła brała również udział w uroczystościach patriotyczno-religijnych w Słupsku. 1 listopada 1945 r. funkcjonariusze z CW MO uczestniczyli w uroczystości na pl. Powstańców Warszawskich, w których wzięli udział milicjanci ze słupskich jednostek MO oraz wojsko. Złożono wieńce pod pomnikiem powstańców oraz została odprawiona msza polowa⁷⁰. Podczas obchodów wyzwolenia Słupska w 1946 r. najpierw odbyła się msza św. w kościele garnizonowym z udziałem milicji i wojska, a także przedstawiciele Polskiej Partii Robotniczej, Polskiej Partii Socjalistycznej i Stronnictwa Ludowego. Następnie pododdziały CW MO i wojska defilowały przed trybuną honorową, na której był obecny m.in. komendant szkoły⁷¹.

W połowie 1947 r. w szkole rozpoczęła się czystka personalna. Z dniem 18 czerwca 1947 r. odwołano z funkcji komendanta CW MO płk. Jana Płotnickiego, który następnie został zwolniony z MO i aresztowany⁷². 1 lipca 1947 r. ze stanowiska

⁶⁴ F. Kiciński, *Wspomnienia byłego słuchacza Szkoły Oficerskiej CW MO w Słupsku* [w:] *Pierwszy Kurs Szkoły Oficerskiej Centrum Wyszkozenia Milicji Obywatelskiej w Słupsku*, Słupsk 1997, s. 5–6.

⁶⁵ AIPN, Gd., CW MO, 216/18, Sprawozdanie roczne komendanta CW MO w Słupsku za okres od 1 VI 1947 do 1 VI 1948 r., 10 VI 1947 r., k. 2.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ AIPN Gd, CW MO, 216/5, Program szkolenia komendantów posterunków w Szkole Szeregowych MO z 1947 r., k. 73.

⁶⁸ F. Kiciński, *Wspomnienia byłego słuchacza...*, s. 6; B. Maćkowiak, *Moje wspomnienia z nauki w Szkole Oficerskiej CW MO w Słupsku i z pierwszych dni służby po jej ukończeniu* [w:] *Pierwszy Kurs...*, s. 19.

⁶⁹ Z. Machura, *Był tu wśród nas na słupskiej ziemi. Opowieść o ks. Janie Ziei*, Słupsk 2007, s. 148.

⁷⁰ AIPN Gd, 05/54/50, Raport sytuacyjny zastępcy komendanta powiatowego MO w Słupsku ds. polityczno-wychowawczych, 4 XI 1945 r., k. 7.

⁷¹ AIPN Sz, WUSW, 0171/584, Sprawozdanie zastępcy komendanta powiatowego MO w Słupsku ds. polityczno-wychowawczych za okres od 22 II do 24 III 1947 r., 25 III 1947 r., b.p.

⁷² AIPN Gd., CW MO, 216/82, t. 1, Rozkaz personalny nr 301 komendanta głównego MO, 1 VI 1947 r., k. 61–66; T. Jabłoński, *Pułkownik Jana Płotnicki – pierwszy komendant*

komendanta szkoły oficerskiej odwołano kpt. Aleksandra Mironowicza, który również został zwolniony z MO i w 1952 r. aresztowany⁷³. Znacznie wcześniej, bo 10 stycznia 1946 r., odwołano ze stanowiska komendanta szkoły szeregowych por. Leonarda Rewińskiego⁷⁴. Jako ostatniego zwolniono Mariana Grabskiego, komendanta szkoły przewodników i tresury psów – nastąpiło to równocześnie z jego aresztowaniem 21 marca 1949 r.⁷⁵

Nowy komendant CW MO ppłk Marian Rybicki miał za zadanie m.in. „uzdrowić” stosunki oficerów liniowych z oficerami politycznymi, upolitycznić wykłady z przedmiotów zawodowych, powiązać pracę Wydziału Wyszkożenia z Wydziałem Politycznym⁷⁶. Rybicki wraz z powstałym Wydziałem Specjalnym⁷⁷ tropił nieprawomyślnych pracowników szkoły i w raportach do KG MO sporządzał listy funkcjonariuszy przewidzianych do zwolnienia⁷⁸.

19 kwietnia 1947 r. szkoła szeregowych została przemianowana na szkołę podoficerską⁷⁹. W szkole rozpoczęto realizację kursów specjalistycznych. Pierwszy tego typu

---

Centrum Wyszkożenia Milicji Obywatelskiej w Słupsku [w:] Szkolnictwo policyjne..., s. 114–136; T. Pączek, Pułkownik Jan Płotnicki, pierwszy komendant CW MO w Słupsku, przed sądami PRL [w:] W cieniu służb. Ze studiów nad bezpieczeństwem państwa, red. P. Kołakowski et al., Toruń 2016, s. 275 i n.

⁷³ AIPN, KG MO, 00342/6, t. 2, Zarządzenie nr 275 komendanta głównego MO o mianowaniu mjr. Władysława Bąka komendantem Szkoły Oficerskiej CW MO w Słupsku w miejsce kpt. Aleksandra Mironowicza, 28 VI 1947 r., k. 158; AIPN, 706/427, Akta osobowe Aleksandra Mironowicza, Pismo naczelnika Wydziału Śledczego WUBP w Koszalinie, 15 V 1952 r., k. 18 (ponowna paginacja po karcie 44).

⁷⁴ AIPN, 707/693, t. 1, Akta osobowe Leonarda Rewińskiego, Pismo szefa Wydziału Personalnego KG MO o odwołaniu Leonarda Rewińskiego ze stanowiska komendanta Ogólnopństwowej Szkoły Szeregowych CW MO w Słupsku, 11 I 1946 r., b.p. Rewiński został przeniesiony na stanowisko komendanta powiatowego MO w Szczecinku. 13 XI 1947 r. aresztowano go pod zarzutem korupcji (*ibidem*, Akt oskarżenia przeciwko funkcjonariuszowi MO Leonardowi Rewińskiemu, 12 IV 1948 r., k. 24–31).

⁷⁵ AIPN, 698/695, t. 1, Akta osobowe Mariana Grabskiego, Postanowienie o tymczasowym aresztowaniu Mariana Grabskiego, 21 III 1949 r., k. 119.

⁷⁶ AIPN, CW MO, 216/18, Sprawozdanie roczne komendanta CW MO w Słupsku za okres od 1 VI 1947 do 1 VI 1948 r., 10 VI 1947 r., k. 1.

⁷⁷ Wydziały specjalne w MO powstały 1 VI 1946 r. na bazie Zarządu Kontrwywiadu KBW i MO. Ich głównymi zadaniami były: zwalczanie szpiegostwa, dywersji terrorystycznej, działalności antypaństwowej i antyrządowej w szeregach MO oraz prowadzenie postępowań dyscyplinarnych (Rozkaz nr 74 ministra bezpieczeństwa publicznego o organizacji Zarządu Kontrwywiadu KBW i MO, 6 XI 1945 r. [w:] *Księga bezprawia. Akta normatywne kierownictwa resortu bezpieczeństwa publicznego (1944–1956)*, wybór i oprac. B. Kopka, Warszawa 2011, s. 276–277; Rozkaz nr 61 ministra bezpieczeństwa publicznego o powołaniu Wydziału Specjalnego w KG MO, 24 VI 1946 r. [w:] *Księga bezprawia...*, s. 413).

⁷⁸ AIPN, CW MO, 216/18, Sprawozdanie roczne komendanta CW MO w Słupsku za okres od 1 VI 1947 do 1 VI 1948 r., 10 VI 1947 r., k. 3; Sprawozdanie komendanta CW MO w Słupsku za pracy CW MO za 1948 r., 15 I 1949 r., k. 11.

⁷⁹ AIPN, MBP, 1572/2705, Rozkaz organizacyjny nr 61/org. ministra bezpieczeństwa publicznego, 19 IV 1947 r., k. 25. Szkoła podoficerska powstała dwa lata później – po zespoleniu Milicji Obywatelskiej z aparatem bezpieczeństwa publicznego. Do tego czasu w sprawozdaniach oraz na pieczęciach używano dotychczasowej nazwy szkoły.

kurs – komendantów posterunków MO, dzielnicowych, dyżurnych i komendantów plutonów – rozpoczął się 18 czerwca 1947 r. Kurs trwał sześć miesięcy i obejmował 600 godzin szkolenia. Na wyszkolenie zawodowe przewidziano 264 godziny, na wyszkolenie wojskowe – 100 godzin, na zajęcia praktyczne – 176 godzin, na wyszkolenie polityczno-wychowawcze – 60 godzin⁸⁰. Na kursie realizowano następujące przedmioty: instrukcja służbowa, kodeks karny i prawo o wykroczeniach, kodeks postępowania karnego, medycyna sądowa, służba śledcza, przepisy biurowe, prawo administracyjne i nowe ustawodawstwo, ustawodawstwo wojskowe, przedmioty ogólnokształcące, musztra, wyszkolenie bojowe, wyszkolenie strzeleckie, nauka o broni i wymienione już szkolenie polityczne.

Jak wskazywała nazwa kursu, skupiono się na czterech służbach prewencyjnych – służbie na posterunku gminnym MO, służbie dzielnicowego, służbie dyżurnego posterunku i komisariatu MO oraz na służbie plutonów służbowych (patrolowych). Specyfika tych służb była omawiana podczas realizacji przedmiotu „instrukcja służbowa”. Pod tą nazwą kryło się przyswajanie Tymczasowej instrukcji służby zewnętrznej i nadzoru administracyjnego Milicji Obywatelskiej z 19 kwietnia 1945 r.⁸¹

Instrukcja została najprawdopodobniej przygotowana przez przedwojennych policjantów zatrudnionych w KG MO⁸² i przenosiła doświadczenia przedwojenne na grunt nowej rzeczywistości. Zawierała nieznaczące akcenty ideologiczne⁸³, skupiając się na kwestiach merytorycznych. Miała wypełnić lukę prawną, jaka powstała w wyniku uchwalenia ogólnego dekretu o Milicji Obywatelskiej. Wymieniała poszczególne ogniwa służby zewnętrznej – ochrony ogólnej, wyszkolenia wojskowego, zezwoleń milicyjnych, nadzoru administracyjnego, ochrony obiektów, milicji kolejowej i wodnej, regulacji ruchu, a także funkcje specjalne: dyżurnych, komendantów plutonów służbowych i operacyjnych, dzielnicowych.

Instrukcja regulowała zasady użycia broni palnej, które były niemal identyczne z warunkami użycia broni określonymi w ustawie z 23 lutego 1939 r. o użyciu broni przez Policję Państwową i organa ochrony granic⁸⁴, taktykę zatrzymywania osób, zabezpieczania śladów przestępstwa, postępowanie w przypadku klęsk żywiołowych, nadzór nad przestrzeganiem przepisów porządkowych, opiekę nad dziećmi, nadzór nad włóczęgami i bezdomnymi, opiekę nad zwierzętami. Omawiała także pełnienie

⁸⁰ AIPN Gd, CW MO, 216/5, Program szkolenia komendantów posterunków w Szkole Szeregowych MO z 1947 r., k. 74.

⁸¹ AIPN, KG MO, 0342/7, t. 1, Rozkaz komendanta głównego MO wprowadzający do użytku służbowego Tymczasową instrukcję służby zewnętrznej i nadzoru administracyjnego Milicji Obywatelskiej, 19 IV 1945 r., k. 8–25.

⁸² P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 127.

⁸³ W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Stanowisko MO w demokratycznej Polsce* stwierdzono, że milicjant powinien być obrońcą i pionierem demokracji, wszelkie czynności powinien podporządkować interesom mas pracujących, stać się ich przyjacielem i wychowawcą, natomiast w rozdziale trzecim – że w stosunku do wrogów demokracji winien być twardy i zdecydowany.

⁸⁴ DzU 1939, nr 16, poz. 65.

służby na posterunku, w konwoju, przez dyżurnych, komendantów plutonów służbowych i operacyjnych oraz dzielnicowych.

Uzupełnieniem głównej tematyki były pozostałe przedmioty. Nowym przedmiotem nauczania była medycyna sądowa (nie nauczano jej na poprzednich kursach szeregowych). Na tym przedmiocie omawiano zarys budowy i czynności ciała ludzkiego, naukę o obrażeniach ciała zadanych narzędziami tępymi i ostrymi oraz bronią palną, naukę o truciznach, rozpoznawaniu symptomów świadczących o śmierci człowieka oraz pierwszą pomoc⁸⁵.

Przedmioty ogólnokształcące zawierały matematykę i język polski – ze szczególnym zwróceniem uwagi na ortografię i gramatykę⁸⁶. Szkolenie polityczne obejmowało 10 proc. całości nauczania programowego. W rozkładzie dnia dla słuchaczy zachowano modlitwę poranną i wieczorną.

W słupskiej szkole odbyły się jeszcze dwa kursy tego typu. Program ich nieznacznie modyfikowano. Na drugim kursie trwającym od grudnia 1947 do 6 czerwca 1948 r. wprowadzono przedmiot „służba informacyjna”⁸⁷. Przedmiot ten dotyczył pracy operacyjnej Milicji Obywatelskiej, której podstawą była wówczas Instrukcja o tymczasowym organizowaniu sieci informacyjnej⁸⁸. W myśl instrukcji przedstawiano organizację sieci agenturalnej, osobowe źródła informacji (informator, agent, rezydent), sposób werbowania i pracy z agenturą, dokumentowania przebiegu współpracy, wynagradzania agentury.

Tym samym program zwiększył się do 658 godzin nauczania. Zmienił się również rozkład dnia słuchaczy – modlitwę zastąpiono odśpiewaniem *Roty*, a od godz. 19.00 do 20.00 słuchacze mieli przyswajać informacje polityczne⁸⁹.

Kolejny program wprowadzony 14 marca 1948 r.⁹⁰ skracał szkolenie do czterech miesięcy, zachowując dotychczasową liczbę godzin nauczania. Zajęcia trwały od godz. 8.00 do 12.00 i od 14.00 do 18.00. Z rozkładu dnia elewów wykreślono śpiewanie *Roty*, pozostawiając jedynie apel poranny i wieczorny⁹¹.

W wytycznych do programu szkolenia stwierdzono, że podstawowym zadaniem kursu jest wyszkolenie funkcjonariusza MO zdolnego do wykonywania zadań kome-

⁸⁵ AIPN Gd, CW MO, 216/5, Program szkolenia komendantów posterunków w Szkole Szeregowych MO z 1947 r., k. 21–23.

⁸⁶ *Ibidem*, k. 46–48.

⁸⁷ APIN Gd, CW MO, 216/15, t. 1, Program szkolenia komendantów posterunków, dzielnicowych, dyżurnych i komendantów plutonów MO z grudnia 1947 r., k. 64. Program nie zawiera daty wydania, ale z analizy treści oraz ewidencji kursów w CW MO w Słupsku wynika, że został wydany w grudniu 1947 r.

⁸⁸ APIN, KG MO, 00342/9, t. 1, Rozkaz nr 160 komendanta głównego MO wprowadzający do

⁸⁹ APIN Gd, CW MO, 216/15, t. 1, Program szkolenia komendantów posterunków, dzielnicowych, dyżurnych i komendantów plutonów MO z grudnia 1947 r., k. 10.

⁹⁰ *Ibidem*, t. 2, Rozkaz nr 295 komendanta głównego MO wprowadzający czteromiesięczny program szkolenia dla komendantów posterunków, komendantów plutonów, dzielnicowych i dyżurnych komisariatów MO, 14 VII 1948 r., k. 2–180.

⁹¹ *Ibidem*, k. 21–22.

danta posterunku gminnego, komendanta plutonu służbowego, dzielnicowego oraz dyżurnego komisariatu MO. Gwarancją prawidłowego wypełniania obowiązków miała być świadomość polityczna funkcjonariusza MO i oddanie ustrojowi demokratycznemu⁹².

Trzy kursy specjalistyczne ukończyło 2360 funkcjonariuszy MO⁹³. Szkoła po przeprowadzonych egzaminach typowała słuchaczy na odpowiednie stanowiska – komendanta posterunku gminnego, komendanta plutonu służbowego, dzielnicowego oraz dyżurnego komisariatu MO, jak również wnioskowała o pozostawienie milicjanta bez awansu, tj. na stanowisku funkcjonariusza służby patrolowej. Spośród funkcjonariuszy, którzy ukończyli szkolenie, do objęcia wymienionych stanowisk wytypowano 84,3 proc. absolwentów⁹⁴.

Istotne zmiany programowe zaczęły się w 1949 r. W tym roku weszły w życie dwa programy nauczania dla szkoły podoficerskiej. Odzwierciedlały one stalinowską rzeczywistość w Polsce. W rozkładach dnia w 1949 r. przewidziano jedynie apel poranny i wieczorny. W godz. 19.00–20.00 odbywały się pozaprogramowe zajęcia dotyczące aktualności politycznych⁹⁵.

W wytycznych do programu szkolenia z 21 marca 1949 r. napisano, że celem kursu jest wychowanie i wyszkolenie podoficera MO oddanego sprawie budowy socjalizmu w Polsce i na całym świecie. Nabyte umiejętności zawodowe milicjanci mieli wykorzystać z pełną stanowczością dla realizacji zadań stojących przed państwem ludowym w okresie dyktatury proletariatu⁹⁶. Szkoła miała wychowywać elewów w duchu moralności komunistycznej oraz proletariackiego patriotyzmu. Wykładowcy mieli wpajać milicjantom gotowość do obrony socjalistycznej ojczyzny i nienawiść do tzw. wrogów ludu⁹⁷.

Decydującą rolę w wychowaniu elewów powierzono organizacji partyjnej w szkole. Wśród metod pracy wychowawczej wymieniano, m.in. „częste i systematyczne zapoznawanie elewów z bohaterским życiem ludzi radzieckich i polskich robotników w walce z wrogiem socjalizmu – otaczanie pietyzmem bohaterów międzynarodowego proletariatu, urządzanie gawęd i dyskusji na temat ich życia [...], dbanie o komunistyczny stosunek elewów do mienia społecznego, ostre tępienie wszelkich wypadków

---

⁹² *Ibidem*, k. 3.

⁹³ AIPN Gd, CW MO, 216/4, Sprawozdanie komendanta CW MO w Słupsku z uroczystego zakończenia pierwszego kursu komendantów posterunków, dzielnicowych, dyżurnych i komendantów plutonów w Szkole Szeregowych MO, 8 XI 1947 r., k. 1; *ibidem*, 216/12, Sprawozdanie komendanta Ogólnopaństwowej Szkoły Szeregowych MO CW MO w Słupsku za 1948 r., 3 I 1949 r., k. 2.

⁹⁴ AIPN, CW MO, 216/18, Sprawozdanie roczne komendanta CW MO w Słupsku za okres od 1 VI 1947 do 1 VI 1948 r., 10 VI 1947 r., k. 8.

⁹⁵ AIPN, Gd, CW MO, 216/16, t. 1, Rozkaz nr 330/49 komendanta głównego MO wprowadzający sześciomiesięczny program szkolenia dla Szkoły Podoficerskiej MO w CW MO w Słupsku, 21 III 1949 r., k. 3.

⁹⁶ *Ibidem*, k. 5.

⁹⁷ *Ibidem*, k. 17.

nieodpowiedniego stosunku do mienia społecznego [...], organizowanie kolektywnego współzawodnictwa [...], niepobłażanie w żadnym wypadku niesumiennemu wypełniania rozkazu”. Formą mobilizacji do tych zadań miały być „indywidualne rozmowy z elewami, wzywianie na egzekutywę kompanii, batalionu czy komitetu dzielnicowego”⁹⁸.

Kurs podoficerski trwał sześć miesięcy i obejmował 887 godzin nauczania programowego⁹⁹. Realizowano piętnaście przedmiotów: wyszkolenie polityczne, kryminalistykę, służbę zewnętrzną, prawo karne materialne, prawo karne formalne (procesowe), prawo administracyjne i karno-skarbowe, wyszkolenie wojskowe, taktykę milicyjną, wyszkolenie strzeleckie, musztrę, terenoznawstwo, chwytty milicyjne, medycynę sądową, przedmioty ogólnokształcące. Szczególny nacisk został położony na wyszkolenie polityczne (150 godzin nauczania; w trakcie kursu zwiększono liczbę godzin tego przedmiotu do 266, co stanowiło 26,6 proc. realizowanych zajęć programowych; jeśli dodamy jeszcze 140 godzin zajęć z aktualności politycznych, to współczynnik wyniesie 35,6 proc.). Kolejnymi przedmiotami zajmującymi dużą liczbę godzin programowych były: kryminalistyka – 153 godziny i służba zewnętrzna – 163 godziny.

Zajęcia z wychowania politycznego obejmowały historię ruchu robotniczego, oczywiście w ujęciu stalinowskim. Bardzo dużo tematów poświęconych było budowie komunizmu w ZSRR i roli Józefa Stalina. Z historii powojennej Polski omawiano m.in. walkę klasową w latach 1944–1947, walkę z pravicowo-nacjonalistycznymi odchyleniami w PPR, plan trzy- i sześcioletni, walkę o przebudowę wsi (spółdzielczość wiejska, ośrodki maszynowe, PGR), walkę o rewolucyjną czujność. Wiele tematów było poświęconych tzw. dywersyjnej działalności imperializmu w obozie pokoju (rozgromienie agentury Tity w Albanii, proces László Rajka¹⁰⁰, proces Trajczy Kostowa¹⁰¹, proces Adama Doboszyńskiego¹⁰², proces francuskich szpiegów we Wrocławiu¹⁰³).

⁹⁸ AIPN Gd, 216-16, t. 1, Rozkaz nr 330/49 komendanta głównego MO wprowadzający sześciomiesięczny program szkolenia dla Szkoły Podoficerskiej MO w CW MO w Słupsku, 21 III 1949 r., k. 19–20.

⁹⁹ *Ibidem*, k. 1–97.

¹⁰⁰ László Rajk, węgierski komunista, minister spraw wewnętrznych w latach 1946–1948. Aresztowany w 1949 r. i oskarżony o spisek kontrrewolucyjny oraz o szpiegostwo na rzecz państw zachodnich i Jugosławii. Stracony 15 X 1949 r., w 1955 r. zrehabilitowany (*László Rajk*, http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/almanach_1947-49/1947_ngy_a_t339.htm [2 XI 2013]; A. Szokolczai, *Droga do rewolucji*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2007, nr 1 (11), s. 15–31).

¹⁰¹ Trajczy Kostov, bułgarski komunista, wicepremier w latach 1946–1949. W 1949 r. aresztowany i oskarżony o działalność kontrrewolucyjną oraz szpiegostwo, m.in. na rzecz wywiadu jugosłowiańskiego. Skazany na karę śmierci, stracony 16 XII 1949 r., zrehabilitowany w 1956 r. (*Traicho Kostov*, <http://archives.bg/politburo/component/content/article/48-chlenovenapb> [2 XI 2013]).

¹⁰² Adam Doboszyński, działacz ruchu narodowego. Aresztowany przez UB w 1947 r. i oskarżony o współpracę z hitlerowcami oraz szpiegostwo na rzecz Stanów Zjednoczonych. Skazany na karę śmierci w 1949 r., stracony 29 VIII 1949 r., w 1989 r. zrehabilitowany (K. Kaczmarek, P. Tomasiak, *Adam Doboszyński 1904–1949*, Rzeszów 2010).

¹⁰³ Tak zwana sprawa André Robineau, pracownika Instytutu Francuskiego w Polsce oraz konsula-tu w Szczecinie, aresztowanego przez MBP 18 XI 1949 r. w Warszawie, skazanego za szpiego-

Tematyka przedmiotów zawodowych również nie była wolna od treści politycznych. Na zajęciach z kryminalistyki wiele godzin poświęcono polityce kryminalnej w ustroju socjalistycznym, roli MO w zabezpieczeniu budownictwa podstaw socjalizmu, czujności politycznej w okresie zaostrzającej się walki klasowej na wsi, zwalczaniu szeptanej propagandy. Po raz pierwszy pojawiły się tematy poświęcone zwalczaniu tzw. reakcyjnego kleru. Zapewne było to związane z naradą aktywu MBP 23–25 marca 1949 r., gdzie sformułowano zadania dla Milicji Obywatelskiej odnośnie do zwalczania Kościoła katolickiego¹⁰⁴.

Większość tematów była omawiana jednak z pozycji zawodowych. Na wspomnianej kryminalistyce słuchacze uczyli się prowadzenia śledztwa, inwigilacji przestępców kryminalnych, obserwacji, daktyloskopii, sporządzania portretów pamięciowych, pracy z agenturą, przeprowadzania oględzin i zabezpieczania śladów. Uczono się także prowadzenia konkretnych spraw, np. o kradzież, kradzież z włamaniem, zabójstwo, gorzelnictwo.

Tematyka służby zewnętrznej koncentrowała się wokół pracy posterunku i komisariatu MO. Na wykładach omawiano przede wszystkim służbę patrolową, obchodową, konwojową, wartowniczą, regulację ruchu drogowego, taktykę zwalczania nierządu, pijaństwa, włóczęgostwa, spekulacji, przestępczości nieletnich, a także współdziałanie z Ochotniczą Rezerwą Milicji Obywatelskiej.

Na lekcjach z prawa karnego materialnego omawiano znamiona najczęściej spotykanych przestępstw w praktyce milicyjnej. Na zajęciach z prawa karnego procesowego najwięcej czasu poświęcano przepisom postępowania przygotowawczego. Nauka z prawa administracyjnego przebiegała pod kątem zwalczania wykroczeń określonych w kodeksie wykroczeń i ustawach szczególnych. Nauczano m.in. przepisów dotyczących zgromadzeń i zebrań, sanitarno-porządkowych, obrotu mięsem i skórami, budownictwa, łowiectwa, rybołówstwa, ruchu drogowego. Uczestnicy szkolenia poznawali zasady nakładania doraźnych nakazów karnych (późniejsze mandaty karne) i sporządzania doniesień administracyjno-karnych (późniejsze wnioski do kolegium).

Wyszkolenie bojowe było przedmiotem wojskowym, ale uwzględniało specyfikę służby MO. Przedmiot ten poprzedzał „taktykę milicyjną”, na której omawiano zasadzkę, pościg, oblawę, likwidację bandy w lesie, likwidację bandy chuligańskiej na zabawie, zatrzymywanie niebezpiecznych przestępców, obronę posterunku MO. Nauka strzelania prowadzona była z broni krótkiej (TT), karabinu (mosin), erkaemu (DP), pistoletu maszynowego. Słuchacze uczyli się także budowy i użycia ręcznych granatów zaczepnych RG 42.

---

stwo na 12 lat więzienia (D. Jarosz, M. Pasztor, *Robineau, Bassaler i inni. Z dziejów stosunków polsko-francuskich w latach 1948–1953*, Toruń 2001).

¹⁰⁴ Materiały narady aktywu MPB 23–25 III 1949 r. [w:] *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Paczkowski, cz. 2: *Lata 1948–1949*, Warszawa 1996, s. 118–153.

Musztra elewów była typowo wojskowa (na podstawie regulaminu musztry piechoty WP). Nie wyróżniano jeszcze musztry milicyjnej, czyli kordonów, szyków, działań pododdziałów zwartych. Na zajęciach z terenoznawstwa uczono zaś przede wszystkim orientacji w terenie, czytania map i planów miast. Nauka chwytów milicyjnych polegała na uczeniu techniki obezwładniania przeciwnika oraz obrony przed napacją fizyczną, odbierania niebezpiecznego narzędzia i broni palnej przestępcy.

Treści przedmiotu „medycyna sądowa” obejmowały naukę pierwszej pomocy, zarys budowy i czynności ciała ludzkiego, naukę o obrażeniach ciała zadanych narzędziami tępymi i ostrymi oraz bronią palną, naukę o truciznach, rozpoznawaniu symptomów świadczących o śmierci człowieka. Przedmioty ogólnokształcące stanowiły nauka o świecie i geografia.

Założenia ideologiczne i nasycenie programu treściami ideologicznymi nie przyniosły zamierzonego efektu. W sprawozdaniu z zakończenia drugiego kursu podoficerskiego (19 lipca 1950 r.) możemy przeczytać, że poziom moralno-polityczny elewów był bardzo niski. Słuchacze wykazywali kompletny brak dyscypliny, a praca partyjna na kursie była znikoma i nie przyniosła efektów. Przeciętna ocena egzaminacyjna kursu wyniosła 3,03¹⁰⁵. Komendant szkoły podoficerskiej, oceniając kurs, wnioskował o zwiększenie liczby godzin szkolenia politycznego w ramach zajęć programowych względnie pracy partyjnej¹⁰⁶,

Ostatni program, który został wdrożony w szkole podoficerskiej przed likwidacją CW MO w Słupsku w 1954 r., dotyczył szkolenia komendantów posterunków gminnych MO. Był to najbardziej upolityczniony program szkolenia. Zainaugurowany 7 sierpnia 1951 r. kurs trwał prawie siedem miesięcy. Na wyszkolenie polityczne przewidziano 320 godzin, na wyszkolenie zawodowe – 530 godzin, na wyszkolenie wojskowe – 232 godziny¹⁰⁷. Wyszkolenie ideologiczne, jak zamiennie nazywano ten przedmiot, stanowiło 29,3 proc. liczby godzin nauczania. Ponadto słuchacze codziennie mieli pozaprogramowe zajęcia z aktualności politycznych w godz. 18.00–19.00, w sumie 181 godzin. Razem realizowano 501 godzin wyszkolenia politycznego, tj. 39,3 proc. czasu wszystkich zajęć dydaktycznych.

Wyszkolenie polityczne składało się z 54 tematów. Ze szczególną zajadliwością atakowano Kościół katolicki. We wskazówkach metodycznych problem ten został ujęty następująco: „Wyjaśnić rolę Watykanu i reakcyjnego kleru będącego na służbie USA. Przy omawianiu kleru w walce przeciw Polsce Ludowej należy wybrać przykłady z procesów i na tych przykładach wskazać na powiązanie kleru z reakcyjnym podziemiem do walki przeciw władzy ludowej. Trzeba podać również przykłady z proce-

¹⁰⁵ AIPN Gd, CW MO, 216/42, Sprawozdanie komendanta Szkoły Podoficerskiej CW MO w Słupsku z przebiegu ósmego kursu Szkoły Podoficerskiej MO, 24 VII 1950 r., k. 2–15.

¹⁰⁶ *Ibidem*, k. 15.

¹⁰⁷ AIPN Gd, CW MO, 216/57, Program szkolenia na kursie komendantów posterunków gminnych MO, 7 VIII 1951 r., k. 2.

sów w innych krajach demokracji ludowej (Węgry, Czechosłowacja, Bułgaria), gdzie kler zajmuje się szpiegostwem na rzecz USA. Przez te tematy winien przewijać się temat »Czujność rewolucyjna nieodzowną cechą funkcjonariusza MO«¹⁰⁸. Zalecano w szerokim stopniu wykorzystać filmy dokumentalne i kroniki filmowe, np. odnośnie do tematyki związanej z Kościołem – kronikę filmową *Proces zbrodniarzy z Wolbromia*¹⁰⁹. Proces ten był prócz procesu bp. Czesława Kaczmarka jedną z najczęściej wykorzystanych spraw karnych przeciwko księżom w komunistycznej propagandzie.

W 1954 r. nastąpiło wiele zmian w funkcjonowaniu Milicji Obywatelskiej. 20 lipca tego roku Rada Państwa uchwaliła dekret o Milicji Obywatelskiej¹¹⁰, a 7 grudnia – dekret o naczelnych organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego¹¹¹. Na mocy tego ostatniego aktu prawnego zlikwidowano Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, a w jego miejsce powołano dwa odrębne organy administracji państwowej: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego¹¹². Milicja Obywatelska została oddzielona od aparatu bezpieczeństwa i włączona do struktur MSW.

W drugiej połowie 1954 r. rozpoczęła się również reforma szkolnictwa milicyjnego. Z dniem 15 października 1954 r. zlikwidowano CW MO w Słupsku i powołano Ośrodek Szkolenia Oficerów Milicji Obywatelskiej w Szczytnie oraz Szkołę Podoficerską MO w Pile¹¹³. Rozwiązane zostały także wojewódzkie i międzywojewódzkie kursy dla szeregowych, a ich miejsce zajęły Ośrodek Szkolenia Szeregowych w Słupsku¹¹⁴. Nauka nowo przyjętych milicjantów w ośrodku trwała cztery miesiące¹¹⁵. Wcześniej, bo w 1950 r., przeniesiono ze Słupska do Sułkowiec Szkołę Przewodników i Tresury Psów Służbowych, która została połączona z Zakładem Tresury Psów Służbowych KBW¹¹⁶.

W latach 1954–1957 wykształcił się nowy model szkolnictwa milicyjnego, który z niewielkimi zmianami przetrwał do końca działalności MO.

---

¹⁰⁸ *Ibidem*, k. 13.

¹⁰⁹ Pokazowy proces stalinowski, który miał miejsce w Krakowie w styczniu 1951 r. W procesie oskarżono m.in. dwóch księży ks. Piotra Oborskiego i ks. Zbigniewa Gadomskiego o udział w nielegalnej organizacji podziemnej, próbę obalenia przemocą ustroju Polski Ludowej, udział w zabójstwach, m.in. funkcjonariusza MO. Obaj duchowni zostali skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności; ks. Oborski zmarł w więzieniu w 1952 r., ks. Gadomski wyszedł na wolność w 1960 r. Kapłani zostali zrehabilitowani w 2013 r. (A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół*, Kraków 2006; D. Wojciechowski, *Ks. Piotr Oborski 1907–1952. Ofiara zbrodni komunistycznych*, Włoszczowa–Kurzaków 2005).

¹¹⁰ DzU 1954, nr 34, poz. 143.

¹¹¹ DzU 1954, nr 54, poz. 269.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ AIPN, MBP, 2695, Rozkaz organizacyjny nr 022/M komendanta głównego MO, 24 IX 1954 r., b.p.

¹¹⁴ *Ibidem*, Rozkaz organizacyjny nr 023/M komendanta głównego MO, 25 X 1954 r., b.p.

¹¹⁵ AIPN, KG MO, 0342/36, Zarządzenie nr 67 zastępcy komendanta głównego MO w sprawie otwarcia Ośrodka Szkolenia Szeregowych MO w Słupsku, 7 XII 1954 r., k. 244.

¹¹⁶ T. Górecki, *Powstanie i rozwój Zakładu Tresury Psów Służbowych Milicji Obywatelskiej w Sułkowiecach* [w:] *Zarys historii szkolnictwa...*, s. 277.

5. Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że powołanie Milicji Obywatelskiej było motywowane politycznie. Formacja ta wspomagała wojsko i aparat bezpieczeństwa publicznego w zwalczaniu podziemia niepodległościowego. Zadanie te mogli wykonywać żołnierze czy partyzanci GL/AL, którzy wstąpili bądź zostali przeniesieni do MO. Głównym zadaniem milicji było jednak zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego, co przejawiało się w zwalczaniu przestępstw i wykroczeń. Ponieważ funkcjonariusze MO byli zupełnie nieprzygotowani do wypełniania tych zadań, pilną potrzebą stało się przeszkolenie prawie całego stanu osobowego MO.

Od 1945 r. szkolenie funkcjonariuszy MO odbywało się na trzech poziomach: pierwszy obejmował szkolenie w jednostkach MO, drugi – szkolenie w ramach wojewódzkich kursów przeszkolenia szeregowych przy KW MO, trzeci zaś odbywał się w szkołach centralnych MO. W latach 1945–1954 możemy wyróżnić dwa rodzaje szkoleń milicyjnych: polityczne i zawodowe. Szkolenie polityczne służyło indoktrynacji komunistycznej funkcjonariuszy MO w celu powiązania ich z aparatem władzy ówczesnej Polski. Szkolenie zawodowe miało natomiast za zadanie uzyskanie wiedzy i umiejętności typowych dla każdej formacji policyjnej.

W omawianym okresie dynamicznie rozwijało się szkolenie polityczne. Aparat polityczno-wychowawczy MO był odpowiednio przygotowany do działalności propagandowej i indoktrynacyjnej. Gorzej przedstawiała się kwestia szkoleń zawodowych. W jednostkach terenowych MO szkolenia takie prowadzili sędziowie, adwokaci i prokuratorzy wywodzący się z przedwojennego wymiaru sprawiedliwości. Z braku odpowiednio przygotowanej kadry dydaktycznej w szkolnictwie centralnym, czyli Centrum Wyszkożenia MO w Słupsku, zatrudniono pozytywnie zweryfikowanych byłych policjantów państwowych i „granatowych” oraz żołnierzy zawodowych sprzed 1939 r. Wpływ przedwojennej kadry policyjnej i wojskowej na szkolenie początkujących milicjantów nie trwał długo – tylko do 1947 r. Funkcjonariuszy tych sukcesywnie zwalniano z MO i często aresztowano pod zarzutem działalności antypaństwowej.

Wraz z postępującą stalinizacją kraju programy szkolenia szeregowych i podoficerów MO nasycano treściami politycznymi. W 1951 r. zagadnienia polityczne w programie szkolenia komendantów posterunków MO stanowiły prawie 40 proc. godzin programowych. Treści polityczne wpleciono ponadto w przedmioty zawodowe. Upolitycznienie zajęć programowych w szkolnictwie milicyjnym skutkowało słabym wyszkoleniem zawodowym funkcjonariuszy MO, o czym świadczy niska skuteczność w wykrywaniu przestępstw, niechlujne sporządzanie dokumentacji milicyjnej, stosowanie niedozwolonych metod w śledztwie (bicie, torturowanie, bezpodstawne zatrzymanie oraz zastraszanie osób podejrzanych).

Należy podkreślić, że celem ówczesnych władz państwowych i milicyjnych było przygotowanie funkcjonariuszy MO do wykonywania zadań o charakterze politycz-

nym. Zadania policyjne, np. prewencyjne czy operacyjno-śledcze, zeszyły w tych uwarunkowaniach na dalszy plan.

Tomasz Pączek

**Professional and political training
of private and non-commissioned officers
between 1945-1954.**

Summary

The article is about training of the privates and non-commissioned officers of Citizens' Militia (MO) between 1945–1954. Their knowledge and professional skills were a key of their effectiveness in combating crime and keeping the public order. Also their ideological formation leading to devotion and loyalty to the "people's power". In order to provide a basic training for the officers, a training was carried at the individual MO units and at the Voivodeship Committees a Training Course for Citizens' Militia Privates was introduced, lastly a Central School was created – Training Centre for Citizens' Militia in Słupsk. In 1954 a reform of militia's education has begun. From 15th October 1954, a Training Centre in Słupsk was liquidated and Training Centre of Militia Citizen Officers in Szczytno and Officers School in Piła were appointed. All of the other Voivodeship related training courses were replaced by Training Centre for Privates in Słupsk. Earlier, in 1950, a Training course for police dogs was moved from Słupsk to Sułkowice, joining a School for guide and service dogs with department of training of Staff Dogs of Internal Security Corps (KBW). This new model of training in Citizens' Militia introduced between 1954–1957, with little changes has survived in its state until the end of MO's activity.

Key words: Citizens' Militia, militias' training

Andrzej W. Kaczorowski

Edukacja i wyszkolenie funkcjonariuszy Wydziału II/V Departamentu IV MSW

Wprowadzenie

Samodzielny Departament IV MSW przeznaczony do walki z Kościołem został utworzony na podstawie zarządzenia organizacyjnego ministra spraw wewnętrznych nr 062 z 15 czerwca 1962 r.¹ Od początku w jego strukturze istniał Wydział II zajmujący się rozpracowaniem świeckich stowarzyszeń katolickich w PRL. Po reorganizacji Departamentu IV w wyniku zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 0067/84 z 30 listopada 1984 r. dotychczasowy Wydział II otrzymał zmienioną numerację i jako Wydział V działał aż do likwidacji Departamentu IV 24 sierpnia 1989 r. na podstawie zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 075/89².

Struktura etatowa Departamentu IV z 1973 r. przewidywała dla Wydziału II osiemnaście stanowisk³: naczelnik, zastępca, st. inspektor (3), inspektor (10), mł. inspektor (1), sekretarka-maszynistka (1), maszynistka (1). W późniejszym okresie struktura ta uległa zmianom i objęła dziewiętnaście etatów⁴: naczelnik, zastępca, st. specjalista (1), st. inspektor (5), inspektor (8), milicjant-kierowca (1), sekretarka-maszynistka (1), maszynistka (1).

Dotychczas udało się ustalić, że w latach 1962–1989 w Wydziale II/V Departamentu IV MSW pracowało ogółem ponad trzydziestu funkcjonariuszy SB⁵. Wydzia-

¹ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990. W świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000, s. 393–395.

² *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, wstęp, wybór dokumentów i red. A. Dziurok, Warszawa 2004, s. 24–27.

³ *Ibidem*, s. 579–580. Strukturę tę ustalało zarządzenie organizacyjne ministra spraw wewnętrznych nr 092/org. z 19 XI 1973 r. (z późniejszymi zmianami) wprowadzające etat nr 016/5 Departamentu IV MSW.

⁴ *Ibidem*, s. 580–581. Strukturę tę ustalało zarządzenie organizacyjne ministra spraw wewnętrznych nr 022/org. z 24 III 1981 (z późniejszymi zmianami) wprowadzające etat nr 016/6 Departamentu IV MSW.

⁵ Por. *Plany pracy Departamentu IV MSW na lata 1972–1979*, wstęp P. Tomasik, wybór i oprac. M. Bielaszko *et al.*, Warszawa 2007. Zamieszczono tam krótkie biogramy ponad dwudziestu pracowników tego wydziału, w Katalogu funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa Biura Lustracyjnego IPN znajduje się zaś tylko dziewięć osób związanych z tą jednostką, w tym trzech naczelników (katalog.bip.ipn.gov.pl [1 V 2017]).

łem kierowało kolejno czterech naczelników: mjr/płk Tomasz Wawrzyniewicz (czerwiec 1962 – sierpień 1967), płk Władysław Kossakowski (wrzesień 1967 – maj 1973), płk Edward Jankiewicz (czerwiec 1973 – wrzesień 1980) i płk Wiesław Ciupiński (październik 1980 – sierpień 1989). Badaniami na użytek niniejszego artykułu objęto akta osobowe dziewiętnastu osób, w tym wszystkich naczelników⁶.

Kadra Wydziału II/V Departamentu IV MSW składała się w latach 1962–1989 z funkcjonariuszy o zróżnicowanym stażu bezpieczniackim. Wciąż licznie (sześć osób) reprezentowani byli w rozpatrywanej zbiorowości przedstawiciele najstarszego pokolenia „Kolumbów bezpieczeństwa” (tj. roczniki dwudzieste XX w.), którzy działalność w resorcie bezpieczeństwa publicznego rozpoczynali jeszcze w okresie „utrwalania władzy ludowej” (1945–1949). Zgłaszali się do bezpieczeństwa w młodym wieku (19–25 lat), a służba w resorcie zazwyczaj była dla nich pierwszym i jedynym zajęciem zawodowym, z którym łączyła się ich cała późniejsza kariera. Zdobyli też największe doświadczenie w ciągu 30–40 lat pracy „w organach”, jak np. trzej pierwsi naczelnicy.

W następnych latach dołączali do nich „młodszy bracia” (tj. roczniki trzydzieste XX w.), którzy stanowili największą grupę pokoleniową w omawianej strukturze – dziewięć osób. Tylko nieliczni wstąpili w szeregi resortu „w okresie błędów i wypaczeń” (tj. przed 1956), ochotniczo i za młodu, jak np. ostatni naczelnik, większość rekrutowała się natomiast z naboru do MSW już w latach gomułkowskich i miała za sobą różne próby zawodowe. Wszyscy przepracowali w aparacie represji co najmniej 20–30 lat. Kolejna generacja, już powojenna (tj. roczniki czterdzieste XX w. – trzy osoby, oraz roczniki pięćdziesiąte XX w. – jedna osoba), nie dorównywała liczebnością swoim poprzednikom. Wszyscy mieli rodzinne powiązania resortowe⁷, a ich inicjacja zawodowa przypadała na gierkowską „dekadę przyspieszonego rozwoju”. Najmłodszy zaliczyli kilkanaście lat pracy, zdobywając jeszcze uprawnienia emerytalne. Wymianę bezpieczniackich pokoleń przerwał upadek PRL.

Większość funkcjonariuszy SB z Wydziału II/V Departamentu IV MSW stanowili ludzie wywodzący się ze środowisk robotniczych i lumpenproletariackich, pięć osób pochodziło z małorolnych rodzin chłopskich, a tylko sporadycznie werbunek do MSW obejmował inteligencję pracującą (pochodzenie inteligenckie deklarowały także „resortowe dzieci”)⁸. Pod względem miejsca urodzenia dominowały ośrodki wielko-

⁶ Więcej zob. A.W. Kaczorowski, *Wydział II/V Departamentu IV MSW. Portret zbiorowy funkcjonariuszy SB kontrolujących redakcje prasy Stowarzyszenia PAX* [w:] *Nadzorczy. Ludzie i struktury władzy odpowiedzialni za działania wobec środowisk twórczych, naukowych i dziennikarskich*, oprac. S. Ligarski, G. Majchrzak, Warszawa 2017, s. 258–290.

⁷ Janusza Huka do pracy w SB protegował ojciec mjr Ryszard Huk z Komendy Wojewódzkiej MO w Białej Podlaskiej, Kazimierza Nawrockiego – ojciec Czesław Nawrocki, st. sierżant z Centralnego Garażu MSW, Ryszarda Jagiełłę – wuj (brat matki) mjr Witold Holan, wieloletni pracownik Biura „T” MSW, a Henryka Szczerbińskiego – szwagier (mąż siostry) kpt. Zbigniew Turyński z Wydziału III Departamentu IV MSW.

⁸ Tj. dzieci pracowników resortu bezpieczeństwa publicznego/spraw wewnętrznych.

miejskie, przede wszystkim Warszawa (cztery osoby) z obrzeżami (dwie osoby) oraz Łódź (trzy osoby), pięć osób urodziło się na wsi. Tylko jedna osoba miała pochodzenie kresowe (Grodno).

Prawie wszyscy funkcjonariusze z omawianej grupy, zanim zostali pracownikami aparatu bezpieczeństwa, należeli do PPR/PZPR, niektórzy byli wcześniej pracownikami aparatu partyjnego. Od partii otrzymali pozytywne opinie „z cywila”, a w bezpiecze z powodzeniem kontynuowali zaangażowanie partyjne. Partia kierowała ich wychowaniem politycznym. Prawie wszyscy byli aktywistami partyjnymi, wysoko ocenianymi za tę działalność przez towarzyszy z kierownictwa resortu.

Przepustką do resortu były nie tylko właściwe korzenie rodzinne oraz odpowiednie pochodzenie społeczne i przynależność partyjna. Równie ważny był „skryształizowany światopogląd naukowy” funkcjonariusza i jego rodziny, „pozbawiony obciążeń idealistycznych takich jak religia”. Według odpowiedzi na pytanie o wyznaczenie zawartych w tajnych ankietach personalnych wśród adeptów tej służby dominowali „bezwyznaniowcy”, niewierzący i niepraktykujący. Utrwalaniu i urabianiu właściwego światopoglądu materialistycznego kadr bezpieczeństwa oraz resortowych rodzin służył system partyjnych kursów marksizmu-leninizmu i szkoleń, za których pomocą resort walczył z wpływami Kościoła katolickiego we własnych szeregach. Ich czystość ideowa była szczególnie ważna w rozpracowywanym Kościele Departamencie IV.

Departament IV, a w nim jego Wydział II/V, był dla opisywanych funkcjonariuszy określonym fragmentem działalności zawodowej w ramach MSW. Tylko dla niektórych było to jedyne miejsce pracy resortowej, dla pozostałych stanowiło natomiast krótszy lub dłuższy etap na drodze kariery zawodowej bądź jej zwieńczenie. Większość odeszła z resortu dopiero w 1990 r.⁹ Po likwidacji Departamentu IV i ostatniej reorganizacji MSW znaleźli schronienie w nowo utworzonych departamentach – Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa oraz Studiów i Analiz. W ostatnich dniach służby zwalniani z resortu otrzymywali błyskawiczne przeszerogowania na maksymalne stawki płacowe oraz awanse na wyższe stopnie oficerskie. Nie jestem specjalistą od służb, uważam jednak takie awansowanie zasłużonych dla PRL towarzyszy już w III RP za skandaliczne¹⁰ – aż dwanaście osób miało stopień pułkownika¹¹.

⁹ Ogółem dziesięć osób. Trzech funkcjonariuszy zmarło w trakcie pełnienia obowiązków służbowych lub oczekiwania na otrzymanie uprawnień emerytalnych.

¹⁰ Na przykład ppłk Mirosław Jasiński złożył raport o zwolnienie 26 II 1990 r., awans na pułkownika otrzymał 1 marca, a odszedł z resortu 15 III 1990 r. Ppłk Włodzimierz Białogłowski raport napisał 27 II 1990 r., zwolniony został 15 marca. Już jako podpułkownik rezerwy 20 marca złożył raport o awansowanie na stopień pułkownika MO. Po „udzieleniu odmowy awansowania w stopniu” przez Departament Kadr MSW 26 marca wniósł do ministra Czesława Kiszczaka odwołanie od tej decyzji. Na mocy jego rozkazu z 11 IV 1990 r. został mianowany pułkownikiem MO z dniem 1 III 1990 r.

¹¹ Najmłodszy stażem dosłużył się stopnia kapitana (trzy osoby), pozostali – podpułkownika (czterech).

Poziom edukacji i wyszkolenia kadry Wydziału II/V Departamentu IV MSW był różnicowany. Starsi towarzysze z bezpieczeństwa z reguły legitymowali się dużo gorszym wykształceniem niż ich młodszy koledzy, którzy później trafili do resortu. Mimo zachęt i ułatwień w mniejszym też stopniu i z gorszym skutkiem korzystali z możliwości uzupełnienia braków w edukacji. Tylko dwaj naczelnicy zdobyli podczas pracy na Rakowieckiej dyplomy ukończenia studiów wyższych. Zupełnie inaczej wyglądała sytuacja funkcjonariuszy młodszych służbą. Nie mieli oni kłopotów z maturą, częściej przychodzili do pracy po ukończeniu cywilnych uczelni, chętniej podejmowali studia resortowe, a niektórzy nawet polubili pracę naukową i zostali wykładowcami w Wyższej Szkole Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie, kształcąc nowe zastępy pracowników SB.

„Kolumbowie bezpieki”

Najstarszy z tego grona Tomasz Wawrzyniewicz¹² ambitnie zdobywał kolejne szczeble edukacji. Pierwszym stopniem były zwykle kursy szkoleniowe przygotowujące do służby w resorcie. Wawrzyniewicz, który zaliczył w 1947 r. trzymiesięczne przeszkolenie polityczno-organizacyjne w Centralnej Szkole MBP w Legionowie i jeszcze w 1959 r. dokumentował się wykształceniem średnim niepełnym i studiami (2,5 roku) ekonomii politycznej „w Centralnej Szkole przy KC PZPR”, w 1961 r. ukończył Państwowe Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących w Warszawie, w 1965 r. przedstawił dyplom ukończenia wyższych studiów zawodowych (Zawodowe Studium Administracyjne na Uniwersytecie Warszawskim), a w 1967 r. – dyplom ukończenia studiów wyższych (Studium Administracji UW). Dwuletni kurs magisterski zwięździł dobrze ocenioną pracą „Sytuacja prawna związków wyznaniowych działających w PRL na podstawie prawa o stowarzyszeniach”¹³. Dyplom wyższej uczelni przydał mu się zapewne w „instytucjach przykrycia”, w których później był zatrudniony.

Do słabiej wykształconych funkcjonariuszy z pierwszego pokolenia bezpieczeństwa należał Stanisław Mozal¹⁴. Był on jednak towarzyszem wypróbowanym w boju, „zaufanym gwardzistą”¹⁵ i partyzantem AL, a to przez długi czas stanowiło najlep-

¹² Tomasz Wawrzyniewicz (1921–2003), w MBP/MSW służył w latach 1945–1979, naczelnik Wydziału II Departamentu IV (1962–1967), z resortu odszedł w stopniu pułkownika.

¹³ AIPN, 0604/315, Akta osobowe Tomasza Wawrzyniewicza, Dyplom ukończenia studiów wyższych, 22 VI 1967 r., k. 43.

¹⁴ Stanisław Mozal (1924–1985), w MBP/MSW służył w latach 1945–1985 (z krótką przerwą w 1981 r.), w Wydziale II Departamentu IV (1963–1964, inspektor), w Wydziale I Departamentu IV (1964–1972, zastępca naczelnika), w Wydziale V Departamentu IV (1972–1976, naczelnik), w Wydziale IX Departamentu IV (1981–1985, naczelnik), dosłużył się stopnia pułkownika.

¹⁵ AIPN, 0604/768, Akta osobowe Stanisława Mozala, Życiorys, 3 IV 1945 r., k. 10.

sze kwalifikacje do obejmowania odpowiednich stanowisk w resorcie. Wykształcenie podstawowe i zawodowe oraz kurs aktywu kierowniczego w 1951 r. wystarczyły, by otrzymał pracę „w terenie”, tj. w wywiadzie zagranicznym. W latach 1953–1956 był delegowany służbowo na placówkę do Belgii, oficjalnie jako pracownik konsularny ambasady PRL w Brukseli, faktycznie zaś jako funkcjonariusz wywiadu (Departament VII MBP/Departament I KdsBP). Jako „antytalent językowy” – mimo kilkuletniego pobytu na placówce „na kierunku zachodnim” i sprzyjających warunków „języka się nie nauczył” – nie został dopuszczony do dalszej służby w Departamencie I MSW¹⁶. Wkrótce po powrocie do kraju w 1957 r. zdał maturę jako ekstern w Technikum Budowlanym i uzyskał prawo używania tytułu technik planowania. W 1966 r. zaliczył trzymiesięczny kurs doskonalenia kadr kierowniczych SB MSW, a w 1974 r. ukończył trzyletni cykl doskonalenia zawodowego. To wystarczyło, by na zakończenie kariery w latach 1976–1980 zostać pierwszym sekretarzem ambasady PRL w ZSRR, gdzie jednocześnie z ramienia Departamentu II MSW wszedł w skład Grupy Operacyjnej „Wisła” w Moskwie.

Większych osiągnięć w nauce nie miał też Ryszard Jagodziński¹⁷. Podczas okupacji zaliczył kursy zawodowe (szkoła metalowo-techniczna i buchalteryjno-handlowa)¹⁸ i na tym poprzestał. W 1945 r. odbył czterotygodniowe przeszkolenie w WUBP w Warszawie, w 1949 r. był krótko słuchaczem rocznej szkoły oficerskiej w CW MBP w Legionowie, którą samowolnie opuścił. W 1959 r. legitymował się „wykształceniem zawodowym” (Technikum Mechaniczne i Szkoła Handlowa) i politycznym (rok Wieczorowego Uniwersytetu Marksizmu-Leninizmu), a pisane przez niego notatki służbowe roiły się od horrendalnych błędów¹⁹. W 1960 r. komisja przy Departamencie III MSW, powołana do oceny stanu przeszkolenia zawodowego funkcjonariuszy, zwolniła go z obowiązku ukończenia szkoły operacyjnej, „ponieważ pracuje 15 lat w aparacie i posiada kwalifikacje niezbędne na zajmowanym stanowisku”²⁰. W 1967 r. otrzymał dyplom ukończenia kursu doskonalenia kadr kierowniczych SB MSW, a później zaliczył jeszcze „cykl doskonalenia zawodowego”. W 1982 r. twierdził, że ma wykształcenie średnie.

Jego rówieśnik Edward Jankiewicz²¹ zdecydowanie wyróżniał się poziomem edukacji. Zgłosił się do pracy w aparacie bezpieczeństwa w 1949 r., mając zaliczony

¹⁶ *Ibidem*, s. 90.

¹⁷ Ryszard Jagodziński (ur. 1925), w MBP służył w latach 1945–1956, w MSW w latach 1958–1975 i 1982–1986, w Wydziale II Departamentu IV (1962–1975, st. oficer operacyjny, inspektor, st. inspektor, zastępca naczelnika), w Wydziale II/V Departamentu IV (1982–1986, zastępca naczelnika), z resortu odszedł w stopniu pułkownika.

¹⁸ Dość powszechnie zawyżano szczeble wykształcenia zdobytego w okresie II wojny światowej.

¹⁹ Na przykład „chodowla zwierząt”, „powiat Łuszczyki” [zamiast Ustrzyki] itd. *Vide* A.W. Kaczorowski, *Eksperyment PAX w Chmielu*, „Płaj” 2009, nr 39, s. 159–164.

²⁰ AIPN, 0604/223, Akta osobowe Ryszarda Jagodzińskiego, Wniosek Komisji przy Departamencie III MSW powołanej do oceny stanu przeszkolenia zawodowego, 28 X 1960 r., k. 42.

²¹ Edward Jankiewicz (1925–1980), w MBP/MSW służył w latach 1949–1980, w Wydziale II Departamentu IV (1967–1972, zastępca naczelnika), w Wydziale IV Departamentu IV (1972–

pierwszy rok studiów na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Łódzkiego (co prawda po kursie przygotowawczym do wyższych uczelni i studium wstępnym, które zastąpiły mu maturę). Nie odbył żadnego przeszkolenia resortowego, ale w ciągu trzech lat awansował na stanowisko naczelnika Wydziału III Departamentu IV MBP. W 1954 r. został skierowany na roczny „kurs specjalny” o charakterze wywiadowczym do Moskwy, który ukończył z wynikiem bardzo dobrym²². „Zakres materiału szkoleniowego na kursie opanował dobrze”²³ i w 1955 r. znalazł się w dyspozycji Departamentu I Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego. Oddelegowany do ambasady PRL w Londynie, przebywał tam do 1959 r., kierując samodzielnie rezydenturą wywiadu, potem zaś był zastępcą rezydenta. Jako funkcjonariusz organów bezpieczeństwa w 1957 r. został przeniesiony do służby wojskowej w MSW, którą pełnił do końca 1972 r. Po powrocie do kraju przez prawie trzy lata pracował „w instytucji przykrycia” jako dyrektor Departamentu Łączności MSZ. W tym czasie uzyskał wyższe wykształcenie w Szkole Głównej Służby Zagranicznej (mgr historii stosunków międzynarodowych)²⁴. Od 1962 r. zajmował kierownicze stanowiska w Departamencie I, a od 1967 r. w Departamencie IV MSW, pracując z „poważnymi osobowymi źródłami informacji”²⁵. W 1970 r. zaliczył z wynikiem bardzo dobrym trzymiesięczny kurs doskonalenia kadr kierowniczych SB MSW, a w 1974 r. ukończył (także z wynikiem bardzo dobrym) trzyletni resortowy cykl doskonalenia zawodowego. W 1970 r. otrzymał ocenę bardzo dobrą z języka rosyjskiego „bez obowiązku zdawania egzaminu kontrolnego na podstawie świadectwa ukończenia szkoły operacyjnej w Moskwie”²⁶, a w 1974 r. zdał przed komisją resortową egzamin ze znajomości języka angielskiego z wynikiem dostatecznym²⁷. Służąc ponad trzydzieści lat w aparacie bezpieczeństwa,

---

1973, naczelnik), ponownie w Wydziale II Departamentu IV (1973–1980, naczelnik), dosłużył się stopnia pułkownika.

²² Chodziło zapewne o szkolenie w Wyższej Szkole KGB, ta nazwa jednak w ogóle się nie pojawia. W ankiecie personalnej z 1959 r. Jankiewicz nawet nie wspomina o pobycie w Moskwie.

²³ AIPN, 0604/471, Akta osobowe Edwarda Jankiewicza, Pismo p.o. dyrektora Departamentu I Komitetu ds. BP płk. Czaplckiego do zastępcy przewodniczącego Komitetu ds. BP płk. Sienkiewicza, 28 II 1955 r., k. 104.

²⁴ Brak potwierdzenia, że „doktorat robił z tematyki segregacji rasowej w RPA” (J. Zabłocki, *Dzienniki*, t. 2: 1966–1975, Warszawa 2011, s. 230).

²⁵ Poza tym przeprowadzał „rozmowy operacyjno-polityczne” z czołowymi figurantami Wydziału II Departamentu IV MSW. Jego rozmówcami byli m.in. Andrzej Micewski, Janusz Stefanowicz i Janusz Zabłocki oraz Jerzy Turowicz i Stefan Kisielewski. Ten ostatni wspominał: „To był mój pułkownik, który mnie wzywał w sprawach paszportowych i różnych. Ubek. Dość przyjemny facet. On mi inne nazwisko powiedział. Po jego śmierci dowiedziałem się, jak on się nazywał. [...] Dość zabawny był facet. Typowy ubek, ale do rzeczy” (S. Kisielewski, *Abecadło Kisiela*, Warszawa 2011, s. 52–54).

²⁶ AIPN, 0604/471, Wykaz funkcjonariuszy SB i MO, którzy zdali egzamin z języków obcych w sesji wiosennej 1970 r., 12 VI 1970 r., k. 125.

²⁷ Za znajomość języka obcego przysługiwał specjalny dodatek (w tym czasie 120 zł, za drugi język – 90 zł).

miał na koncie liczące się sukcesy²⁸, jednak w jego karierze nie brakowało także przykrych wpadek²⁹.

Piotr Nowiczuk³⁰, który jako słuchacz Szkoły Oficerskiej Polityczno-Wychowawczej w Łodzi w latach 1946–1947 brał udział w „grupie ochronno-propagandowej akcji przedwyborczej i akcji wyborczej”³¹, a później trafił do Wojewódzkiej Szkoły PPR w Gdańsku, skąd w 1948 r. złożył podanie o przyjęcie do organów bezpieczeństwa – ukończył jedynie czteromiesięczny kurs szkolenia zawodowego i roczną szkołę oficerską w CW MBP w Legionowie (w latach 1949–1950), maturę uzyskał zaś dopiero w 1962 r. w Liceum dla Pracujących w Warszawie.

Chęci do nauki nie miał także jego rówieśnik Władysław Kossakowski³², próbował jednak w inny sposób uzupełnić swoje wykształcenie. W raporcie z dochodzenia przeprowadzonego w 1950 r. dyrektor Biura ds. Funkcjonariuszy MBP opisał bliższą znajomość Kossakowskiego, który uczęszczał do pierwszej klasy licealnej Gimnazjum i Liceum dla Dorosłych przy WUBP w Warszawie, z Sabiną Tkaczyk z Wydziału Szkolenia, słuchaczką trzeciego roku Wydziału Dyplomatyczno-Konsularnego ANP. W 1949 r. funkcjonariusz przerwał naukę, a koleżanka próbowała zorganizować mu maturę. Ostatecznie egzamin zdał za niego nieustalony przez bezpiekę „Mundek” – znajomy Sabiny, opłacony przez zainteresowanych³³. Minister Stanisław Radkiewicz zaakceptował wnioskowaną w raporcie karę: dwudziestojednodniowy areszt zwykły z jednoczesnym przeniesieniem na niższe stanowisko w innym WUBP. Wyłudzona

---

²⁸ W trakcie kierowania Wydziałem II Departamentu IV MSW zarejestrował jako tajnych współpracowników SB m.in. Janusza Zabłockiego (TW „Paweł”) i Janusza Stefanowicza (TW „Seneka”), dla których był oficerem prowadzącym.

²⁹ Kierując pracą Wydziału VIII (tzw. emigracyjnego) Departamentu I MSW, m.in. nie dopełnił obowiązku nadzoru wobec swego protegowanego Janusza Kochońskiego, który podjął współpracę z CIA i uciekł do USA. W rezultacie Jankiewicz został odwołany ze stanowiska i przekazany do dyspozycji Departamentu Kadr MSW. Nie godząc się z decyzją komisji powołanej przez wiceministra spraw wewnętrznych gen. Franciszka Szlachcica, bezskutecznie odwoływał się do ministra spraw wewnętrznych gen. Mieczysława Moczara (AIPN, 0604/471, Raport ppłk. Edwarda Jankiewicza do ministra spraw wewnętrznych tow. gen. dyw. Mieczysława Moczara, 24 VI 1967 r., k. 62–64; Pismo kierownika Samodzielnej Sekcji Kadr Departamentu Kadr MSW ppłk. Piotra Kardasza [do dyrektora Departamentu I MSW płk. Henryka Sokolaka] z 5 VII 1967 r., k. 59–60).

³⁰ Piotr Nowiczuk (1926–1981), w MBP służył w latach 1948–1956, w MSW w latach 1957–1970, w Wydziale II Departamentu IV (1962–1970, st. oficer operacyjny, inspektor), awansowany na stopień podpułkownika.

³¹ AIPN, 0194/3173, Akta osobowe Piotra Nowiczuka, Ankieta specjalna, 16 IV 1948 r., k. 12.

³² Władysław Kossakowski (ur. 1926), w MBP/MSW służył w latach 1945–1973 i 1981–1986, w kierownictwie Departamentu IV (1964–1967, st. inspektor), w Wydziale II Departamentu IV (1967–1973, zastępca naczelnika, naczelnik), w Wydziale VIII Departamentu IV (1981–1984, inspektor), z resortu odszedł w stopniu pułkownika.

³³ Na szczęście (dla niego...) Kossakowski wkrótce zerwał z Sabiną, która nawiązała kontakty z Anglikami i pod zarzutem szpiegostwa trafiła do więzienia, gdzie w bliżej niewyjaśnionych okolicznościach straciła życie (AIPN, 0193/4804, Akta osobowe Władysława Kossakowskiego, Raport, 16 IX 1950 r., k. 168–170).

przez Kossakowskiego matura nie została nigdy unieważniona³⁴. Po otrzymaniu rozkazu o przeniesieniu dyscyplinarnym do Zielonej Góry ukarany funkcjonariusz skierował prośbę do ministra o zmianę decyzji i pozostawienie w Warszawie³⁵, co też nastąpiło. Od 1950 r. był zatrudniony w pionie szkoleniowym resortu m.in. jako redaktor pomocy naukowych, w latach 1962–1964 pracował też w CW MSW w Legionowie jako kierownik Katedry Przedmiotów Operacyjnych. W 1966 r. z wynikiem bardzo dobrym ukończył trzymiesięczny kurs doskonalenia kadr kierowniczych SB MSW. Po udowodnieniu mu zakupu świadectwa maturalnego Kossakowski dalej legitymował się wykształceniem średnim, a nawet podjął studia wyższe. W 1949 r. w rubryce wykształcenie podał „matura – kursy maturalne ZMP w Warszawie”³⁶, w 1959 r. – „wykształcenie średnie” i studia na piątym roku Wydziału Prawa UW³⁷, a w 1981 r. – „niepełne wyższe” (cztery lata prawa)³⁸. Można przypuszczać, że dźwignią kariery akurat tego funkcjonariusza nie był tak wątpliwy awans edukacyjny.

„Młodszy bracia”

Mimo cywilnej matury do mniej zdolnych funkcjonariuszy należał Wiesław Ciupiński³⁹. Podanie „o przyjęcie w poczet kandydatów do jednorocznej oficerskiej szkoły MBP” złożył jeszcze jako uczeń klasy maturalnej Technikum Budowlanego w Łodzi⁴⁰. Zaliczył tylko roczną szkołę oficerską w Krajowym Ośrodku Szkoleniowym MBP w Czerwieńsku w latach 1953–1954. Co prawda pod koniec lat siedemdziesiątych

³⁴ Gdy wstępował do aparatu bezpieczeństwa w 1945 r., podał on m.in. błędną datę swoich urodzin, zataił pochodzenie społeczne, stan majątkowy i inne informacje o rodzinie, w tym pobyt bliskich za granicą. W wyniku kontroli stwierdzono, że jest on „typowym karierowiczem”, pozbawionym motywacji ideologicznej. Inne dochodzenie wykazało, że „nadużył władzy ze względu na korzyści osobiste”, załatwiając sobie meble w zamian za rozwiązanie współpracy z informatorem, którego zobowiązanie do współpracy i życiorys zniszczył. Ponadto stwierdzono, że „prowadził życie rozwiązłe nielicujące z powagą funkcjonariusza UBP”. Mimo wniosku o dyscyplinarne wydalenie z resortu pozostał w aparacie bezpieczeństwa.

³⁵ Powoływał się na m.in. rozmowę z dyr. Julią Brystygier oraz informował, że jego żona, pracownik WUBP w Warszawie, jest w ósmym miesiącu ciąży (*ibidem*, k. 171).

³⁶ AIPN, 0193/4804, Akta osobowe Władysława Kossakowskiego, Ankieta specjalna, 4 IV 1949 r., k. 23 (zapis ten opatrzone dużym znakiem zapytania).

³⁷ *Ibidem*, Ankieta personalna, 28 IX 1959 r., k. 15.

³⁸ *Ibidem*, Ankieta osobowa, 2 III 1981 r., k. 45. Będąc naczelnikiem wydziału, „przerwał studia na 5. roku Wydziału Prawa z uwagi na brak świadectwa dojrzałości” (*ibidem*, Notatka służbowa sekretarza POP przy Departamencie IV płk. Stanisława Wypycha i dyrektora Departamentu IV MSW płk. Stanisława Morawskiego, 15 IX 1969 r., k. 205).

³⁹ Wiesław Ciupiński (ur. 1933), w MBP/MSW służył w latach 1953–1990, w Wydziale IV Departamentu IV (1973–1975, zastępca naczelnika), w Wydziale II/V Departamentu IV (1975–1989, zastępca naczelnika, naczelnik), z resortu odszedł w stopniu pułkownika.

⁴⁰ AIPN, 0604/14590/CD/2, Akta osobowe Wiesława Ciupińskiego, Podanie do UBP w m. Łódź o przyjęcie w poczet kandydatów do jednorocznej oficerskiej szkoły MBP, 17 XI 1952 r., k. 12.

XX w. studiował zaocznie na Wydziale Prawa i Administracji UW, a potem UAM, ale bez powodzenia. Ukończył natomiast kurs doskonalenia kadr kierowniczych SB MSW (w 1969 r., z wynikiem bardzo dobrym) i studium religioznawcze (w roku 1984/1985, z wyróżnieniem) – jedną z „wyższych form szkolenia partyjnego” KD PZPR w MSW.

Generacja „młodszych braci” miała jednak dużo wyższe kwalifikacje. Nie brakowało osób, które do pracy w resorcie przyszły już po studiach. Ryszard Ostrowski⁴¹, ur. w 1935 r., wcześniej pracownik polityczny aparatu młodzieżowego, wyróżniał się dyplomem magistra historii UW; po maturze w Giżycku w 1952 r. rozpoczął studia na Uniwersytecie Poznańskim, by po dwóch latach przenieść się do Warszawy, „robiąc magisterium z wojskowości u prof. Herbsta w 1956 r.”⁴². „W pracy naukowej posługiwał się metodą badawczą opartą na nauce marksizmu-leninizmu” – rekomendował go do MSW w 1961 r. ppor. mgr Ryszard Tryc, również absolwent historii UW⁴³. Ta specjalizacja okazała się bardzo przydatna służbowo, gdyż młody funkcjonariusz, który chciał „dalej pogłębiać swe wykształcenie historyczne”, został najpierw zatrudniony w zespole naukowo-badawczym Biura „C” MSW, opracowującym zarys historii aparatu bezpieczeństwa. W 1961 r. odbył dwutygodniowy kurs dla nowo przyjętych, w 1967 r. ukończył zaocznie Szkołę Oficerską SB nr 2 CW MSW w Legionowie, a w 1974 r. – trzyletni cykl doskonalenia zawodowego. Karierę kończył w Gabinetie Ministra Spraw Wewnętrznych.

Robert Szczepański⁴⁴, maturzysta z Włodawy, był kolejnym absolwentem historii UW, który wybrał pracę w SB, do czego namówili go w 1961 r. starsi koledzy ze studiów – Ryszard Tryc i Ryszard Ostrowski. Z pewnością należał do najlepiej wykształconych funkcjonariuszy Wydziału II/V Departamentu IV MSW. Jego praca „Jan Henryk Dąbrowski w 1812 r.” (promotor prof. Stanisław Herbst) została w 1959 r. wyróżniona w Konkursie im. Emila Kipy na prace magisterskie z historii. W podaniu prosił o przyjęcie do pracy „w Komórcie Historii MSW”⁴⁵ i po dwutygodniowym

---

⁴¹ Ryszard Ostrowski (1935–1982), w MSW służył w latach 1961–1982, w Wydziale II Departamentu IV (1963–1974, oficer operacyjny, inspektor), awansowany na stopień podpułkownika.

⁴² AIPN, 0604/659, Akta osobowe Ryszarda Ostrowskiego, Życiorys, 30 V 1961 r., k. 7.

⁴³ *Ibidem*, Rekomendacja, 17 VII 1961 r., k. 33. Tryc był kolegą Ostrowskiego ze studiów, funkcjonariuszem SB został parę miesięcy wcześniej.

Ryszard Tryc (1935–1979), w MSW służył w latach 1961–1979, kolejno w Biurze „C”, Departamencie Kadr i Szkolenia, Departamencie I, pierwszy sekretarz ambasady PRL w Waszyngtonie (etat niejawnym), OKKW Stare Kiejkuty (st. inspektor), pierwszy sekretarz ambasady PRL w Ottawie (etat niejawnym), awansowany na stopień pułkownika.

⁴⁴ Robert Szczepański (ur. 1937), w MSW służył w latach 1961–1990, w Wydziale II Departamentu IV (1962–1975, oficer operacyjny, st. oficer operacyjny, inspektor), w Wydziale IV Departamentu IV (1975–1987, zastępca naczelnika, naczelnik), w Wydziale III Departamentu IV (1987–1989, naczelnik), z resortu odszedł w stopniu pułkownika.

⁴⁵ Deklarował, że chciałby pracować „zgodnie ze swoimi poglądami i zainteresowaniami dotyczącymi procesu tworzenia się państwowości Polski w latach 1944–1946” (AIPN, 0604/1935, Akta osobowe Roberta Szczepańskiego, t. 1, Podanie do Departamentu Kadr MSW, 7 II 1961 r., k. 1.)

kursie dla nowo przyjętych trafił do Biura „C”. Został współautorem przygotowanej tam publikacji *Wykaz nielegalnych organizacji i band zbrojnych działających w Polsce Ludowej (1944–1960)* (cz. 1–4, Warszawa 1962)⁴⁶. Po ukończeniu w latach 1963–1965 z wynikiem ogólnym bardzo dobrym⁴⁷ zaocznej Oficerskiej Szkoły Operacyjnej SB MSW w CW w Legionowie został przydzielony do „grupy zajmującej się zagadnieniem katolickiego ruchu klubowego”. „W celu podniesienia wiedzy zawodowej”, specjalizując się w „zagadnieniach katolickich”, przygotowywał pracę doktorską w WSNS i ASW⁴⁸. W latach 1971–1973 ukończył cykl szkolenia zawodowego (z wynikiem ogólnym bardzo dobrym). Był wykładowcą szkolenia partyjnego, aktywnym także w szkoleniu zawodowym, prowadząc wykłady dotyczące polityki wschodniej Watykanu; należał do autorów publikacji Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW *Watykan a Polska 1918–1973* (Warszawa 1975)⁴⁹. Jako funkcjonariusz Departamentu IV MSW był zastępcą i następcą Grzegorza Piotrowskiego, po jego skazaniu za udział w zamordowaniu ks. Jerzego Popiełuszki. W 1988 r. – ze względu na „zmęczenie psychiczne wynikające z 25-letniej bezpośredniej pracy operacyjnej” – złożył raport o przejście do pracy dydaktycznej w WSO w Legionowie, by „wykorzystać posiadane przygotowanie zawodowe i doświadczenie operacyjne do szkolenia nowych kadr naszej służby”⁵⁰. W latach 1989–1990 pracował na stanowisku zastępcy kierownika Katedry Bezpieczeństwa Publicznego WSO i st. wykładowcy Katedry Taktyki Kryminalistycznej ASW.

Romuald Będziak⁵¹, absolwent Technikum Finansowego w Łodzi, od 1953 r. studiował na Wydziale Handlu SGPiS, ostatecznie dyplom magistra ekonomii uzyskał w 1964 r. już jako funkcjonariusz SB⁵². Wcześniej w latach 1958–1960 uczył się w studium zaocznym szkoły oficerskiej MO w Szczytnie, które ukończył z wynikiem dostatecznym, potem w 1971 r. zaliczył kurs doskonalenia kadr kierowniczych. Mirosław Jasiński⁵³ jako absolwent AWF z kilkuletnim stażem nauczycielskim odbył

W latach 1944–1950 był świadkiem „działalności band politycznych różnych odcieni i motywów aktywności” – „mordy, grabieże, podpalenia” – w nadbużańskiej części Lubelszczyzny (*ibidem*, Ankieta osobowa, 11 II 1985 r., k. 18).

⁴⁶ AIPN Gd, 04/108, t. 1.

⁴⁷ Otrzymał nagrodę rzeczową w postaci aktówki.

⁴⁸ Brak informacji, czy się doktoryzował.

⁴⁹ AIPN, 0447/52.

⁵⁰ AIPN, 0604/1935, t. 1, Akta osobowe Roberta Szczepańskiego, Raport do szefa Służby Kadr i Doskonalenia Zawodowego gen. bryg. Józefa Chomętowskiego, 18 XI 1988 r., k. 42.

⁵¹ Romuald Będziak (ur. 1932), w MSW służył w latach 1957–1990, w Wydziale II Departamentu IV (1963–1970, oficer operacyjny, st. oficer operacyjny, inspektor), w Wydziale IV Departamentu IV (1974–1976, st. inspektor), ponownie w Wydziale II Departamentu IV (1976–1984, st. inspektor, zastępca naczelnika), następnie w Wydziale VI Departamentu IV (1984, naczelnik) i w Wydziale I Departamentu IV (1984–1989, naczelnik), z resortu odszedł w stopniu pułkownika.

⁵² Jeszcze w 1957 r., gdy wstępował do MO, deklarował, że w tym roku „robi pracę magisterską” (AIPN, 0604/1490, Akta osobowe Romualda Będziaka, Życiorys, 8 VI 1957 r., k. 2).

⁵³ Mirosław Jasiński (ur. 1933), w MSW służył w latach 1962–1990, w Wydziale II Departamentu IV (1964–1983, oficer operacyjny, inspektor, st. inspektor), w Wydziale IV Departamentu

w 1963 r. jedynie przeszkolenie (z wynikiem ogólnym bardzo dobrym) w Oficerskiej Szkole Obserwacji Zewnętrznej (nr 3) SB w Centrum Wyszkożenia MSW w Legionowie. Wzorem towarzyszy dbających o korzyści finansowe odbył w 1983 r., a więc pod koniec kariery w „firmie”, nieetatowy kurs szyfrantów Biura „A” i przeszkolenie w Wydziale Szyfrów MSZ, po czym został oddelegowany do pracy w ambasadzie PRL w Bagdadzie jako nieetatowy szyfrant „na okres jednej rotacji (2 lata)”⁵⁴.

Ryszard Kubisz⁵⁵ przyszedł do pracy w resorcie z maturą uzyskaną w 1957 r. w Liceum dla Pracujących⁵⁶ w Warszawie, gdy był pracownikiem Wydziału Propagandy KW PZPR. Jako funkcjonariusz SB w latach 1965–1969 studiował zaocznie na Wydziale Historyczno-Socjologicznym Wyższej Szkoły Nauk Społecznych przy KC PZPR i napisał pracę dyplomową „Kluby Inteligencji Katolickiej – założenia ideologiczne, struktura i działalność społeczno-polityczna”⁵⁷. W latach 1971–1974 odbył cykl doskonalenia zawodowego (z wynikiem bardzo dobrym). W 1981 r. zaliczył kurs nieetatowych szyfrantów Biura „A” i praktykę zawodową w Wydziale Szyfrów MSZ, a następnie przez dwa lata pracował jako nieetatowy szyfrant w ambasadzie PRL w Rabacie. W roku akademickim 1985/1986 ukończył studium religioznawcze KD PZPR w MSW.

Józef Dębek⁵⁸, agrotechnik po Technikum Rolniczym w Jabłoni k. Parczewa, odbył w 1962 r. dwutygodniowe wstępne przeszkolenie zawodowo-polityczne w Centrum Wyszkożenia MSW w Legionowie, a w 1964 r. ukończył roczną Oficerską Szkołę Operacyjną nr 1 SB. W latach 1972–1975 studiował w ASW, gdzie uzyskał dyplom magistra nauk politycznych za dobrze ocenioną pracę „Antysocjalistyczna działalność duszpasterstwa akademickiego w Lublinie”⁵⁹ (podczas studiów zdał egzamin resortowy z języka rosyjskiego). On również został wyróżniony przez kierownictwo resortu

---

IV (1986, st. inspektor), w Wydziale V Departamentu IV (1986–1989, st. inspektor), z resortu odszedł w stopniu pułkownika.

⁵⁴ AIPN, 0604/1307, t. 1, Akta osobowe Mirosława Jasińskiego, Wniosek do wiceministra spraw wewnętrznych gen. bryg. mgr. Władysława Pożogi, 14 VII 1983 r., k. 138.

⁵⁵ Ryszard Kubisz (ur. 1930), w MSW służył w latach 1963–1990, w Wydziale II Departamentu IV (1963–1975, oficer operacyjny, st. oficer operacyjny, inspektor), w Samodzielnej Grupie „D”/Wydziale VI Departamentu IV (1975–1981, st. inspektor), w Wydziale V Departamentu IV (1984–1987, st. inspektor), z resortu odszedł w stopniu pułkownika.

⁵⁶ Na świadectwie dojrzałości miał wyłącznie oceny dostateczne – z wyjątkiem historii, z tego przedmiotu otrzymał stopień dobry (AIPN, 0604/1677, Akta osobowe Ryszarda Kubisza, Odpis świadectwa dojrzałości LO dla Pracujących, 9 VI 1957 r., k. 33).

⁵⁷ Za uzyskanie dyplomu otrzymał miesięczny dodatek kwalifikacyjny w wysokości 400 zł (przy uposażeniu na zajmowanym stanowisku 1200 zł).

⁵⁸ Józef Dębek (ur. 1939), w MSW służył w latach 1962–1990, w Wydziale II Departamentu IV MSW (1975–1985, inspektor, st. inspektor), w kierownictwie Departamentu IV (1985–1987, st. specjalista ds. polityczno-wychowawczych), w Wydziale III Departamentu IV (1987, st. inspektor), w Wydziale I Departamentu IV (1989, st. inspektor), z resortu odszedł w stopniu podpułkownika.

⁵⁹ AIPN, 0242/1731, Akta osobowe Józefa Dębka, Opinia służbowa za okres 1 X 1972 – 31 VII 1975, b.d., k. 102–103.

skierowaniem na kurs szyfrantów Biura „A” MSW i w latach 1987–1989 był oddelegowany do MSZ; pracował przy delegacji polskiej w Międzynarodowej Komisji Nadzoru w Korei. Karierę zawodową kończył w Głównym Inspektoracie Ministra.

Stefan Ostapiński⁶⁰, absolwent Liceum Pedagogicznego TPD w Zamościu, przed wstąpieniem do organów bezpieczeństwa próbował kariery wojskowej i po ukończeniu w latach 1951–1952 Szkoły Oficerskiej KBW w Legnicy służył w Korpusie Kadetów w Warszawie. W latach 1964–1965 zaliczył z wyróżnieniem roczną Szkołę Oficerską nr 1 CW MSW w Legionowie. W latach 1967–1970 studiował zaocznie na Wydziale Prawa i Administracji UW, gdzie uzyskał dyplom absolwenta Zawodowego Studium Administracyjnego. Wytypowany przez kierownictwo Departamentu IV MSW, w latach 1974–1975 odbył dziesięciomiesięczny „kurs specjalny w odznaczonej Orderem Czerwonego Sztandaru Wyższej Szkole Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR im. Feliksa Dzierżyńskiego”⁶¹ (po powrocie z Moskwy zdał egzamin resortowy ze znajomości języka rosyjskiego z wynikiem bardzo dobrym). W 1977 r. ukończył zaoczne studium magisterskie ASW. Spośród pracowników Wydziału II/V Departamentu IV MSW doszedł najwyżej w hierarchii resortu. Pod koniec 1981 r. po zatwierdzeniu przez Wydział Kadr KC PZPR został z nominacji ministra Czesława Kiszczaka zastępcą komendanta wojewódzkiego ds. SB w Radomiu, po zamordowaniu ks. Jerzego Popiełuszki przez funkcjonariuszy Departamentu IV MSW pod koniec 1984 r. awansował zaś na zastępcę dyrektora tego departamentu. W 1988 r. przeszedł na stanowisko zastępcy szefa SUSW ds. SB.

Moskiewskie wykształcenie zdobył również Włodzimierz Białogłowski⁶². Do resortu zgłosił się z cywilną maturą otrzymaną w 1953 r. w Technikum Finansowym w Skierniewicach. Zaczynał od Szkoły Podoficerskiej MO w Pile w latach 1962–1963. Po przejściu do SB ukończył w 1969 r. roczną Szkołę Oficerską nr 1 (operacyjną) w CW MSW w Legionowie⁶³. Podjął studia zaoczne i w 1973 r. uzyskał dyplom absol-

---

⁶⁰ Stefan Ostapiński (ur. 1932), w MSW służył w latach 1962–1990, w Wydziale II Departamentu IV (1962–1972, oficer operacyjny, st. oficer operacyjny, inspektor), w Wydziale V Departamentu IV (1972–1981, zastępca naczelnika, naczelnik), zastępca dyrektora Departamentu IV (1984–1988), z resortu odszedł w stopniu podpułkownika.

⁶¹ Ze wszystkich przedmiotów egzaminacyjnych (naukowy komunizm, wywiady państw imperialistycznych i ich destrukcyjna działalność przeciwko krajom socjalistycznym, działania kontrwywiadowcze organów służby bezpieczeństwa przeciwko wywiadom państw imperialistycznych, język rosyjski) otrzymał ocenę bardzo dobrą (AIPN, 0604/1576, Akta osobowe Stefana Ostapińskiego, Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW, Świadectwo ukończenia kursu specjalnego, 8 IV 1976 r., k. 139).

⁶² Włodzimierz Białogłowski (ur. 1936), w MSW służył w latach 1962–1990, w Wydziale II/V Departamentu IV (1981–1989, st. inspektor, zastępca naczelnika), z resortu odszedł w stopniu pułkownika.

⁶³ „Za osiągnięcie bardzo dobrych wyników w nauce oraz aktywny udział w pracy partyjnej i społecznej” otrzymał nagrodę rzeczową – maszynkę do golenia „Bebo Sher” (AIPN, 0604/1684, t. 1, Akta osobowe Włodzimierza Białogłowskiego, Centrum Wyszkozenia MSW, Wyciąg z zażądzenia nr 76/69, 16 VII 1969 r., k. 85).

wenta Zawodowego Studium Administracyjnego Uniwersytetu Łódzkiego. W 1974 r. na własną prośbę został przeniesiony do WSO im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie, gdzie pracował jako st. asystent, wykładowca i st. wykładowca cyklu II (taktyka i metodyka pracy operacyjnej). W 1975 r. ukończył Studium Administracji na Wydziale Prawa i Administracji UŁ jako magister administracji. Z własnej inicjatywy zgłosił się na „specjalistyczne przeszkolenie 10-miesięczne w Wyższej Szkole Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR w Moskwie”⁶⁴ w roku akademickim 1979/1980; kurs specjalny zaliczył z ocenami bardzo dobrymi⁶⁵, a po powrocie do kraju zdał bardzo dobrze egzamin z języka rosyjskiego przed komisją resortową. Zatrudniony w Departamencie IV MSW, w latach 1981–1983 miał dodatkowo pół etatu w WSO im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie. Podobnie jak inni funkcjonariusze pracujący „po zagadnieniu Wydziału II” „na trudnym i odpowiedzialnym odcinku pracy operacyjnej”⁶⁶ uzupełniał wiedzę w studium religioznawczym KD PZPR w MSW, które zaliczył w 1985 r. z wyróżnieniem.

„Resortowe dzieci”

Do nauki w trakcie pracy w SB garnęli się także funkcjonariusze z roczników powojennych. Ryszard Jagiełło⁶⁷ trafił do MSW po cywilnej maturze (uczył się kolejno w Technikum Kolejowym, Technikum Budowlanym i Technikum Ekonomicznym), wojskowej Szkole Podoficerskiej Radiolokacji i nieudanych próbach studiowania na SGPiS (na Wydziale Ekonomiki Produkcji, a potem na Wydziale Handlu Wewnętrznego). W latach 1972–1973 był słuchaczem WSO im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie (otrzymał ocenę bardzo dobrą), a w 1978–1982 odbył studia na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW. Wysoko ocenioną pracę magisterską „Doktryna polityczna Bolesława Piaseckiego 1915–1979 (próba rekonstrukcji)” przygotował na seminarium z marksistowskiej teorii polityki w ramach magisterskich studiów zaocznych z nauk politycznych⁶⁸.

⁶⁴ *Ibidem*, Raport do dyrektora Departamentu Kadr MSW płk. Bonifacego Jedynaka, 17 I 1979 r., k. 107.

⁶⁵ Zdawał cztery przedmioty egzaminacyjne: naukowy komunizm, podstawy działalności agencjonalno-operacyjnej radzieckiego kontrwywiadu, radziecki kontrwywiad w walce z dywersyjną działalnością wywiadów państw imperialistycznych oraz język rosyjski (*ibidem*, Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW, Świadectwo ukończenia kursu specjalnego, 15 IX 1980 r., k. 112).

⁶⁶ *Ibidem*, k. 127.

⁶⁷ Ryszard Jagiełło (ur. 1945), w MSW służył w latach 1971–1987, cały czas w Wydziale II/V Departamentu IV (inspektor, st. inspektor), kapitan.

⁶⁸ Dr Waldemar Szczepański, zastępca dyrektora Centralnego Ośrodka Metodycznego Studiów Nauk Politycznych, podkreślał „rzetelność badawczą” autora, jego „dojrzałość metodologiczną”, „solidną bazę źródłową” i „konsekwentnie marksistowski charakter formułowanych ocen”

W inny sposób zrealizował swoje ambicje edukacyjne Kazimierz Nawrocki⁶⁹, który w 1966 r. został absolwentem Technikum Przemysłu Spożywczego w Warszawie, a potem bez powodzenia próbował kariery wojskowej (rok w Wyższej Oficerskiej Szkole Wojsk Zmechanizowanych we Wrocławiu). Na początku służby w resorcie zaliczył z wynikiem dostatecznym oficerski kursy specjalistyczne: „W” – perlustracji i „A” – szyfrantów SB MSW. W 1973 r. odbył przeszkolenie na kursie stacjonarnym języka niemieckiego pierwszego stopnia (zdał egzamin z wynikiem dostatecznym). W 1977 r. ukończył roczne studium marksizmu-leninizmu przy Warszawskim Ośrodku Kształcenia Ideologicznego KW PZPR, a w latach 1977–1980 studiował w WSO im. Feliksa Dzierżyńskiego⁷⁰. W 1982 r. złożył raport o zawieszenie dalszej nauki języka niemieckiego („brak znajomości języka obcego utrudnia prawidłową ocenę dokumentów”⁷¹). W 1983 r. otrzymał dyplom magistra prawa po ukończeniu z wynikiem dobrym zaocznego studium magisterskiego Akademii Spraw Wewnętrznych, a w roku akademickim 1988/1989 ukończył z wynikiem dostatecznym studium podyplomowe religioznawstwa i polityki wyznaniowej na Wydziale Nauk Społeczno-Politycznych Akademii Nauk Społecznych.

Swoje zainteresowania zawodowe rozwijał również Janusz Huk⁷². Po maturze w LO w Janowie Lubelskim w 1973 r. początkowo obrał karierę wojskową. W 1975 r. ukończył we Wrocławiu z wynikiem bardzo dobrym dwuletnie studium religioznawcze Ośrodka Nauk Społecznych i Wojskowych Zarządu Politycznego Śląskiego Okręgu Wojskowego. Już jako młody funkcjonariusz SB w latach 1976–1979 studiował w WSO im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie; podczas studiów otrzymywał nagrody pieniężne za wyniki w nauce. „Pracę dyplomową napisał na temat pracy operacyjnej po linii Stowarzyszenia PAX i ocenę uzyskał bardzo dobrą”⁷³. Dołączył w ten sposób do grona kolegów z Wydziału II/V Departamentu IV MSW, którzy wyższe wykształcenie zdobywali, opisując wyniki swej działalności służbowej „na trudnym od-

---

(AIPN, 0604/948, Akta osobowe Ryszarda Jagiełły, Pismo do tow. Lechosława Stęplewskiego, dyrektora Departamentu Kadr MSW, 14 VII 1982 r., k. 23). Za ukończenie studiów Jagiełło otrzymał premię w wysokości 8350 zł.

⁶⁹ Kazimierz Nawrocki (ur. 1947), w MSW służył w latach 1969–1990, w Wydziale V Departamentu IV (1987–1989, inspektor), kapitan.

⁷⁰ Pod kierunkiem płk. mgr. Józefa Banasiewicza napisał pracę dyplomową „Zasady wykorzystania sił Wyższej Szkoły Oficerskiej w czasie zabezpieczenia imprez i uroczystości” (AIPN, 001708/894).

⁷¹ AIPN, 0604/1447, Akta osobowe Kazimierza Nawrockiego, Indywidualna karta przeglądu kadrowego, Krótka charakterystyka i ocena za 1982 r., k. 151.

⁷² Janusz Huk (ur. 1954), w MSW służył w latach 1976–1990, w Wydziale II/V Departamentu IV (1979–1989, mł. inspektor, inspektor, st. inspektor), kapitan (brak adnotacji o zwolnieniu z resortu).

⁷³ AIPN, 0604/1707, t. 1, Akta osobowe Janusza Huka, Wniosek personalny dyrektora Departamentu IV MSW gen. bryg. Konrada Straszewskiego, b.d., k. 61; AIPN, 001708/738, J. Huk, Działalność ideowo-polityczna i organizacyjna Stowarzyszenia PAX w latach 1968–1978 (praca dyplomowa napisana pod kierunkiem kpt. dr. Józefa Sobstyła, Legionowo 1979).

cinu katolików świeckich”. W 1984 r. ukończył w systemie zaocznym studia w ASW. Próczonego dyplomu magistra politologii za pracę „Stowarzyszenie PAX” otrzymał nagrodę rektora pierwszego stopnia⁷⁴. W 1987 r. rozpoczął dwuletnie studium religioznawcze przy KD PZPR w MSW, nie wiadomo jednak, czy zdążył je ukończyć.

Najlepiej wykształconym przedstawicielem pokolenia „resortowych dzieci” spośród funkcjonariuszy Wydziału II/V Departamentu IV MSW – i w ogóle całej kadry tego wydziału – był Henryk Szczerbiński⁷⁵. Już jako uczeń szkoły średniej interesował się „zagadnieniami i teorią marksizmu-leninizmu”⁷⁶, a po maturze w Technikum Rolniczym w Bałtowie k. Ostrowca Świętokrzyskiego w 1967 r. studiował w Instytucie Nauk Politycznych Wydziału Nauk Społecznych UW. Za pracę „Problem niemiecki w Czechosłowacji po II wojnie światowej” otrzymał w 1971 r. dyplom magistra nauk politycznych. Podczas studiów zdał egzamin oficerski. W podaniu do MSW napisał, że chce pracować „z pożytkiem dla siebie i dla kraju”, zajmując się polityką międzynarodową, a zwłaszcza „problemem niemieckim”⁷⁷. W latach 1972–1973 ukończył z wynikiem dobrym Zaoczną Szkołę Operacyjną nr 2 SB MSW, a z wynikiem bardzo dobrym zaliczył w latach 1971–1974 cykl doskonalenia zawodowego. W 1979 r. za rozprawę „Restytucja mienia polskiego z zachodnich stref okupacyjnych Niemiec” (promotor prof. Jerzy Tomaszewski) uzyskał tytuł doktora nauk politycznych na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW; praca zdobyła drugą nagrodę w konkursie prac doktorskich i habilitacyjnych ZG ZSMP, ukazała się też nakładem wydawnictwa partyjnego „Książka i Wiedza” jej wersja książkowa (Warszawa 1983). Autor publikował artykuły naukowe m.in. w „Przeglądzie Stosunków Międzynarodowych” i „Sprawach Międzynarodowych”. Dwukrotnie zdał egzamin resortowy z języka niemieckiego i wyjeżdżał jako tłumacz z grupą młodzieży do NRD. W 1982 r. przeszedł do pracy w WSO w Legionowie, najpierw jako adiunkt na etacie docenta Cyklu I/Zakładu I/Katedry I, a w latach 1988–1989 adiunkt Katedry Nauk Społeczno-Politycznych oraz Katedry Bezpieczeństwa Państwa; promował liczne prace dyplomowe⁷⁸. W tym czasie był uczestnikiem seminarium w Zakładzie Historii Myśli Politycznej i Ruchów Społecznych INP UW, przygotowywał też pracę habilitacyjną na temat niemieckich ugrupowań socjaldemokratycznych w Polsce w latach 1918–1939, co jednak

⁷⁴ Została ona napisana pod kierunkiem naukowym płk. dr. Józefy Siemaszkiewicz w Instytucie Kryminalistyki i Kryminologii [sic!] ASW (AIPN, 01521/2092).

⁷⁵ Henryk Szczerbiński (ur. 1948), w MSW służył w latach 1971–1989, w Wydziale III Departamentu IV (1971–1973, inspektor), w Wydziale II Departamentu IV (1973–1981, inspektor, st. inspektor), w Wydziale IV Departamentu IV (1981–1982, zastępca naczelnika), z resortu odszedł w stopniu podpułkownika.

⁷⁶ Szczególnie „mechanizmem władzy oraz instytucjami politycznymi właściwymi państwom o różnych przeciwstawnych ustrojach społecznych” (AIPN, 0242/1379, Akta osobowe Henryka Szczerbińskiego, Podanie do MSW, 7 IX 1971 r., k. 1).

⁷⁷ *Ibidem*, k. 2.

⁷⁸ Na przykład AIPN By, 08/26, M. Jeleniewski, Antysocjalistyczna działalność polityczna bydgoskiego ośrodka jezuitów w latach 1981–1984, Legionowo 1985.

nie spotkało się z przychylnością kierownictwa MSW („tematyka niezwiązana z problematyką będącą w bezpośrednim zainteresowaniu resortu”)⁷⁹. Jako jeden z niewielu wykładowców WSO w Legionowie zdecydował się odejść ze szkolnictwa resortowego do szkolnictwa cywilnego⁸⁰, przeprowadził habilitację i obecnie jest profesorem prywatnych wyższych uczelni⁸¹.

Podsumowanie

Spośród dziewiętnastu funkcjonariuszy, których droga zawodowa prowadziła przez Wydział II/V Departamentu IV MSW, trzech nie miało matury⁸², a trzech zdobyło jedynie średnie wykształcenie, w tym ostatni naczelnik tego wydziału. Trzy osoby uzyskały świadectwo dojrzałości w szkołach dla pracujących lub eksternistycznie w trakcie zatrudnienia w resorcie, w tym pierwszy naczelnik wydziału. Nie brakowało zgłaszających się do pracy w aparacie bezpieczeństwa absolwentów uczelni cywilnych, zwłaszcza UW, skąd rekrutowało się dwóch magistrów historii i jeden magister nauk politycznych; jeden kandydat legitymował się dyplomem ukończenia AWF, a jeden uzyskał dyplom magisterski SGPiS już podczas służby w MSW. Pozostali wyższe wykształcenie zdobywali w trybie zaocznym na studiach resortowych, najczęściej w ASW (czterech), lub uniwersyteckich, przede wszystkim na UW (trzech); najpopularniejsze kierunki to prawo i administracja⁸³ oraz nauki polityczne. Specyfiką systemu dokształcania się funkcjonariuszy było pisanie prac dyplomowych dotyczących rozpracowywanych środowisk. Kilku pracowników operacyjnych polubiło działalność dydaktyczną i naukową – ci znaleźli zatrudnienie w uczelniach resortowych.

Wyszkolenie zawodowe z reguły zapewniała nauka (w trybie zaocznym lub stacjonarnym) w WSO im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie, która była „kuźnią

⁷⁹ Jego starania o wyjazd służbowy do Deutsches Zentralarchiv w Poczdamie trwały blisko dwa lata, w latach 1984–1985 zainteresowany pisał w tej sprawie raporty do szefa Służby Kadr i Doskonalenia Zawodowego MSW i do ministra Kiszczaka (AIPN, 0242/1379, Akta osobowe Henryka Szczerbińskiego, Korespondencja służbowa z lat 1984–1985, k. 42–51).

⁸⁰ Główną przyczyną jego odejścia ze służby w resorcie były względy finansowe – dzięki zatrudnieniu się w szkolnictwie cywilnym „i łącznie ze świadczeniami emerytalnymi z tytułu służby w SB będzie otrzymywał znacznie większą sumę na utrzymanie rodziny” (*ibidem*, Notatka służbowa z rozmowy z ppłk. dr. Henrykiem Szczerbińskim, 14 XII 1988 r., k. 65).

⁸¹ Zatrudniony m.in. w Wyższej Szkole Zarządzania i Prawa, Wyższej Szkole Cła i Logistyki oraz Wyższej Szkole AlmaMer (dziedzin Wydziału Administracji i Politologii w latach 2010–2013) w Warszawie; autor podręczników i publikacji dotyczących głównie stosunków polsko-niemieckich oraz historii Polski okresu międzywojennego, stały recenzent „Zeszytów Doktoranckich” Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Obrony Narodowej.

⁸² W aktach Jagodzińskiego brak świadectwa dojrzałości, mimo że pod koniec kariery deklarował wykształcenie średnie; Jankiewicz rozpoczął studia po kursach przygotowawczych, a Kossakowski zdobył maturę w sposób przestępczy.

⁸³ Studia administracyjne na UW w żargonie funkcjonariuszy SB nazywano „sołtyśówką”.

kadr” aparatu bezpieczeństwa. Trzech funkcjonariuszy było również absolwentami „szkół moskiewskich”. Pracownicy resortu zaliczali trzyletni cykl doskonalenia zawodowego oraz trzymiesięczny kurs doskonalenia kadr kierowniczych. Swego rodzaju nagrodą za służbę w MSW stanowiły kursy szyfrantów, których ukończenie gwarantowało atrakcyjną finansowo pracę w placówkach dyplomatycznych PRL. W zakresie szkolenia partyjnego szczególnym powodzeniem ze względu na specyfikę Departamentu IV zajmującego się inwigilacją Kościoła cieszyło się studium religioznawcze.

Pracownicy Wydziału II/V Departamentu IV MSW korzystali z całej gamy form szkolenia i zdobywania wykształcenia w systemie resortowym, publicznym i partyjnym⁸⁴. Dzięki zatrudnieniu w organach bezpieczeństwa mieli ułatwione możliwości awansu edukacyjnego. Postępy w kształceniu ustawicznym funkcjonariuszy były każdorazowo odpowiednio honorowane przez kierownictwo resortu, a podnoszenie kwalifikacji zawodowych i ogólnych zapewniało karierę w aparacie represji, otwierając „perspektywy dalszego rostu”⁸⁵.

Andrzej W. Kaczorowski

**Education and training of the officers
Department IV of the Ministry
of the Internal Affairs**

Summary

The article describes the professional path of number of officers of Department IV of the Ministry of the Internal Affairs. These cases are an interesting example of obtaining training by people who in the structures of the repression apparatus dealt with combating the activities of secular Catholic associations.

Key words: Security Service, Department IV of Ministry of Internal Affairs

---

⁸⁴ Najaktywniejsi pełnili funkcje lektorów partyjnych (m.in. Jankiewicz i Ostapiński, który był nawet lektorem KW PZPR i członkiem zespołu ds. doktryn w Kościele rzymskokatolickim przy Wydziale Ideologicznym KC PZPR).

⁸⁵ Określenie to często występuje w charakterystykach i opiniach służbowych pracowników bezpieczeństwa.

Zbigniew Bereszyński

Rekrutacja, szkolenie i kariery funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa (na przykładzie województwa opolskiego)

Celem tego artykułu jest możliwie wszechstronne zaprezentowanie mechanizmów rekrutacji i kształcenia kadr Służby Bezpieczeństwa na przykładzie województwa opolskiego. Mechanizmy te przedstawiały się rozmaicie w różnych okresach dziejów PRL, a wraz z tym zmieniały się także możliwości działania aparatu bezpieczeństwa. W pierwszej części analiz zajmiemy się typowymi schematami pozyskiwania kadr SB i awansu zawodowego jej funkcjonariuszy w latach 1956–1971, uwzględniając zwłaszcza znaczenie edukacji i szkolenia zawodowego. W dalszej kolejności omówimy rolę szkolnictwa resortowego i cywilnego w kształceniu funkcjonariuszy SB, zwracając uwagę na zmiany w tej dziedzinie w latach 1972–1973 oraz ich długofalowe konsekwencje. W kolejnym rozdziale zajmiemy się kursami krajowymi i zagranicznymi, ze szczególnym uwzględnieniem szkoleń w Związku Sowieckim. Poruszymy też ważne i ciekawe, a słabo dotąd rozpoznane zagadnienie – operacyjnych korzyści SB z cywilnych ścieżek edukacji jej funkcjonariuszy. Dla dopełnienia całości poświęcimy także nieco uwagi funkcjonariuszom, którzy stali się nauczycielami i wychowawcami nowych kadr SB.

Główną bazę źródłową artykułu stanowią akta personalne kilkudziesięciu funkcjonariuszy SB reprezentujących różne pionory i komórki organizacyjne tej służby w województwie opolskim. W doborze materiału źródłowego zwracano szczególną uwagę na przedstawicieli kadry kierowniczej, ale nie pominięto także funkcjonariuszy z niższych szczebli aparatu bezpieczeństwa, dbając o to, by w miarę możliwości każda ich grupa została należycie uwzględniona. W przekonaniu autora dobrana w taki sposób próba może być reprezentatywna dla interesującego nas tutaj środowiska.

Kadrowe dziedzictwo UB

Powołana w listopadzie 1956 r. Służba Bezpieczeństwa odziedziczyła znaczną część kadr po działających wcześniej urzędach ds. bezpieczeństwa publicznego.

Z szeregów UB wywodzili się m.in. kolejni zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa i SB w Opolu z lat 1957–1983: mjr/ppłk Henryk Trzciniński (pierwszy zastępca w latach 1957–1962), mjr Włodzimierz Kaliszczuk (drugi zastępca w latach 1957–1962), mjr/ppłk Henryk Zaskiewicz (pierwszy zastępca w latach 1962–1969), płk Ludwik Skowronek (drugi zastępca w latach 1969–1972), płk Józef Spisak (pierwszy zastępca w latach 1969–1972), płk Benedykt Drobot (drugi zastępca w latach 1972–1974), płk Kazimierz Modelewski (pierwszy zastępca w latach 1972–1975), ppłk/ppłk Ludwik Strus (pierwszy zastępca w latach 1975–1980) oraz ppłk/ppłk Tadeusz Nowosielski (zastępca w latach 1978–1983). To samo dotyczy działających w latach 1983–1990 kolejnych szefów Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych ds. SB w Opolu – wymienionego już powyżej płk. Tadeusza Nowosielskiego oraz powołanego w 1987 r. jego następcy na tym stanowisku ppłk. Kazimierza Dunaja.

Podobnie było w przypadku wielu innych przedstawicieli opolskiej kadry kierowniczej SB, jak np. ppłk Bonawentura Adamiec (st. inspektor w Inspektoracie Kierownictwa SB KW MO, 1957–1973), Franciszek Bączyński (naczelnik Wydziału Paszportów KW MO, 1962–1966; inspektor szkolenia zawodowego, 1966–1970; na różnych stanowiskach w kierownictwie KW MO do 1977 r.), płk Józef Ciupek (naczelnik Wydziału II KW MO/WUSW, 1969–1985), mjr Józef Drewniak (naczelnik Wydziału „C” KW MO, 1973–1980), mjr Alojzy Kubś (zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Prudniku, 1969–1972), płk Władysław Lach (naczelnik Wydziału „C” KW MO, 1963–1973; kierownik Inspektoratu I SB KW MO, 1983–1985), Józef Maj (zastępca naczelnika Wydziału Paszportów, 1970–1971; st. inspektor operacyjny, 1971–1975), Feliks Miatkowski (naczelnik Wydziału „T” KW MO, 1957–1969), mjr Aleksander Mikołajczuk (kierownik Samodzielnej Sekcji Śledczej KW MO, 1956–1962), mjr Kazimierz Miś (naczelnik Wydziału II SB KW MO, 1956–1962), płk Stanisław Olejnik (kierownik Samodzielnej Sekcji „W” KW MO, 1956–1961; naczelnik Wydziału „W” KW MO/WUSW, 1961–1989), ppłk Jan Pomierny (naczelnik Wydziału III, 1956–1966; naczelnik Wydziału IV KW MO, 1962–1964), ppłk Feliks Rogala (zastępca naczelnika Wydziału IV KW MO/WUSW, 1981–1985; zastępca naczelnika Wydziału VI WUSW, 1985–1988), ppłk Henryk Skowron (zastępca naczelnika Wydziału Śledczego KW MO/WUSW, 1982–1987), płk Józef Strózik (naczelnik Wydziału Śledczego KW MO, 1969–1981), mjr Aleksander Suszczyński (zastępca naczelnika Wydziału II KW MO, 1957–1962; absolwent osławionej szkoły w Kujbyszewie) czy mjr Stanisław Wnuk (zastępca naczelnika Wydziału IV KW MO, 1973–1975)¹.

¹ APO, KW PZPR, 9027, Akta osobowe Józefa Strózika, Życiorys, 20 XI 1974 r., k. 23; AIPN Wr, 0126/1321, Akta osobowe funkcjonariusza Aleksandra Suszczyńskiego, Przebieg służby, k. 57–59; *ibidem*, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 60 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1403, Akta osobowe funkcjonariusza Kazimierza Misia, Przebieg służby, k. 4 [PDF]; AIPN Wr 0126/1554, Akta osobowe funkcjonariusza Alojzego Kubsia, Przebieg służby (pracy), k. 34–39 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1780, Akta osobowe funkcjonariusza Józefa Drewniaka, Przebieg służby, k. 38; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 42–43 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1813,

Wśród najstarszych stażem funkcjonariuszy – tych, którzy rozpoczęli pracę w aparacie bezpieczeństwa w latach 1944–1945 – przeważali ludzie legitymujący się początkowo tylko wykształceniem powszechnym (często niepełnym). Typowym zjawiskiem w tej grupie funkcjonariuszy było zdobywanie kwalifikacji zawodowych na kilkutygodniowych bądź kilkumiesięcznych kursach, organizowanych pod auspicjami MBP czy wojewódzkich struktur UB, oraz stopniowe „zaliczanie” kolejnych poziomów wykształcenia cywilnego (wykształcenie średnie i wyższe) w trakcie służby w organach UB, SB i MO. W taki sposób robili karierę m.in. Bonawentura Adamiec, Władysław Lach, Feliks Miatkowski, Aleksander Mikołajczuk, Stanisław Olejnik, Ludwik Skowronek, Józef Spisak, Henryk Trzeciński i Henryk Zaszkiewicz².

Wśród osób podejmujących służbę w aparacie bezpieczeństwa już po okrzepnięciu rządów komunistycznych w Polsce (od około 1948 r.) coraz powszechniejszym zjawiskiem było zdobywanie kwalifikacji zawodowych w systemie szkolenia stacjonarnego, a w szczególności w ramach rocznej czy dwuletniej (w przypadku wyższej kadry kierowniczej) szkoły oficerskiej. Dotyczy to zwłaszcza osób awansujących stopniowo na wysokie stanowiska kierownicze. Przykładem może być kariera ppłk. Kazimierza Dunaja, który karierę w aparacie bezpieczeństwa rozpoczął od odbycia w latach 1953–1954 przeszkolenia w rocznej szkole oficerskiej działającej w ramach Krajowego Ośrodka Szkoleniowego MBP w Gdańsku. Podobnie było w przypadku mjr. Alojzego Kubsia (roczna szkoła oficerska w Krajowym Ośrodku Szkoleniowym MBP w Czer-

---

Akta osobowe funkcjonariusza Stanisława Wnuka, Przebieg służby (pracy), k. 32–33 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1884, Akta osobowe funkcjonariusza Henryka Skowrona, Przebieg służby, k. 26, 28–29; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 30–32 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1886, Akta osobowe funkcjonariusza Władysława Lacha, Życiorys, b.d., k. 7–10; *ibidem*, Przebieg służby, k. 52–56 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1891, Akta osobowe funkcjonariusza Feliksa Rogali, Przebieg służby (pracy), k. 27–29 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2159, Akta osobowe funkcjonariusza Kazimierza Dunaja, Przebieg służby (pracy), k. 170 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2187, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Pomiernego, Przebieg służby (pracy), k. 52, 54 [PDF]; AIPN Wr, 0251/17, Akta osobowe funkcjonariusza Kazimierza Maja, Przebieg służby (pracy), k. 33 [PDF]; AIPN Wr, 0251/22, Akta osobowe funkcjonariusza Bonawentury Adamca, Przebieg służby, k. 55–56; AIPN Wr, 0251/22, Akta osobowe funkcjonariusza Franciszka Bączyńskiego, Przebieg służby (pracy), k. 33–39 [PDF]; AIPN Wr, 0251/43, Akta osobowe funkcjonariusza Józefa Ciupka, Przebieg służby (pracy), k. 26–28 [PDF]; AIPN Kr, 059/129, Akta osobowe funkcjonariusza Józefa Spisaka, Przebieg służby (pracy), k. 52–56 [PDF]. Por. *Twarze opolskiej bezpieki*, scenariusz i koncepcja wystawy W. Trębacz, Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej we Wrocławiu, b.d., k. 6, 16, 20, 24; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 2: 1956–1975, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006, s. 119–124; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 214; K. Jasiak, *Kadra WUBP/WUdsBP w Opolu w latach 1950–1956. Wybrane biografie [w:] Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989*, red. K. Jasiak, Opole 2012, s. 417–439. Ciągłość kadrowa UB i SB jest szczególnie wyraźnie widoczna na przykładzie powiatowych struktur kierowniczych aparatu bezpieczeństwa. W przypadku woj. opolskiego było regułą, że pierwszymi zastępcami komendantów powiatowych MO ds. bezpieczeństwa zostawali byli kierownicy miejscowych PUdsBP.

² Za mniej typowe można uznać przypadki Józefa Maja, Kazimierza Misia i Feliksa Rogali, którzy ukończyli dwuletnią szkołę wyższych oficerów BP lub SB MSW (kurs aktywu kierowniczego).

wieńsku, 1953–1954) oraz ppłk. Henryka Skowrona i Stanisława Wnuka (dwuletnia szkoła oficerska w Centrum Wyszkożenia MBP, 1951–1953)³. Znaczna liczba funkcjonariuszy była jednak nadal szkolona jedynie w formie kursów, a uzyskanie stopnia oficerskiego było możliwe również bez ukończenia odpowiedniej szkoły resortowej.

Z upływem czasu wśród kandydatów do pracy w aparacie bezpieczeństwa coraz częściej trafiały się osoby z wykształceniem średnim, mające dzięki temu większe szanse zrobienia kariery zawodowej. Rosła także liczba funkcjonariuszy zdobywających wykształcenie średnie w systemie eksternistycznym i w ten sposób otwierających przed sobą nowe możliwości awansu zawodowego.

Inna sprawa, że w niejednym przypadku można mieć poważne wątpliwości co do jakości wykształcenia nabywanego w trybie eksternistycznym przez osoby zatrudnione w aparacie bezpieczeństwa. W 1962 r. czterem funkcjonariuszom opolskiej SB wywodzącym się z szeregów UB zarzucono posługiwanie się fałszywymi i nielegalnie otrzymanymi świadectwami dojrzałości. Sprawa ta rzuca sporo światła na to, jak w praktyce wyglądało podnoszenie poziomu wykształcenia ogólnego w tym środowisku⁴.

Mechanizmy rekrutacji i awansu zawodowego funkcjonariuszy SB

Funkcjonariusze wywodzący się z szeregów UB odgrywali ważną, a przez długi czas wręcz dominującą rolę w działalności opolskich struktur SB aż do likwidacji komunistycznej policji politycznej w 1990 r. Z upływem czasu postępowała jednak rekrutacja młodszych funkcjonariuszy wywodzących się z rozmaitych środowisk społecznych i reprezentujących zróżnicowany poziom wykształcenia.

Do pracy w SB zgłaszali się przeważnie absolwenci szkół średnich i cywilnych uczelni – świeżo upieczeni bądź legitymujący się już krótszym lub dłuższym stażem pracy w innych zawodach. W 1958 r. władze resortowe wprowadziły wymóg posia-

---

³ AIPN Wr, 0126/1554, Przebieg służby (pracy), s. 34; *ibidem*, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 40; *ibidem*, Arkusz słuchacza CW, 19 VIII 1954 r., s. 47 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1813, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 34; *ibidem*, Arkusz słuchacza CW, 10 VII 1953, k. 37–40 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1884, Przebieg służby, k. 26; [PDF]; AIPN Wr, 0126/2159, Przebieg służby (pracy), k. 170; *ibidem*, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 178 [PDF].

⁴ AIPN Wr, 0126/1516, Akta osobowe funkcjonariusza Zygmunta Mrozińskiego, Postanowienie o umorzeniu śledztwa, 8 XI 1962 r. (odpis z 12 XI 1962 r.), k. 22–24 [PDF]. Fałszywymi świadectwami posługiwali się Jerzy Górniak, Kazimierz Miś (późniejszy naczelnik Wydziału II KW MO w Opolu), Zygmunt Mroziński (późniejszy zastępca naczelnika Wydziału Paszportów i Dowodów Osobistych KW MO) oraz Zygmunt Stefanowski (późniejszy zastępca naczelnika Wydziału „W” KW MO). Wszczęte w tej sprawie śledztwo zostało umorzone przez Prokuraturę Wojewódzką w Opolu, która dała wiarę kuriozalnym „wyjaśnieniom” wymienionych funkcjonariuszy, że „posługując się sfalszowanymi świadectwami, nie wiedzieli, a także nie przypuszczali, że są one sfalszowane i nielegalne”.

dania co najmniej średniego wykształcenia przez osoby ubiegające się o stanowiska i stopnie oficerskie w SB⁵. Wymogi te usankcjonowała ustawa z 31 stycznia 1959 r. o stosunku służbowym funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej⁶.

Coraz częstszym zjawiskiem było też kończenie cywilnych studiów wyższych, z reguły w systemie zaocznym czy wieczorowym, przez liczących na awans zawodowy i wyższe wynagrodzenie (dodatki kwalifikacyjne) funkcjonariuszy SB. Jesienią 1964 r. opolskie kierownictwo SB chwaliło się, że 11 proc. funkcjonariuszy posiada wykształcenie wyższe, a 77 proc. – wykształcenie średnie, i liczba takich osób wzrasta z każdym rokiem⁷. Najkorzystniej przedstawiała się sytuacja w Wydziale Śledczym KW MO, gdzie we wrześniu 1963 r. trzech spośród dziewięciu oficerów śledczych legitymowało się wyższym wykształceniem prawniczym⁸.

Po listopadzie 1956 r. możliwe było uzyskiwanie stopnia oficerskiego również przez osoby podnoszące kwalifikacje zawodowe wyłącznie w systemie kursowym. W takich przypadkach istotne znaczenie miał jednak poziom cywilnego wykształcenia danego funkcjonariusza. Ilustrację takiej ścieżki awansu stanowi kariera Jana Pastucha, ostatniego naczelnika pionu śledczego opolskiej SB, absolwenta Technikum Pocztoowego w Opolu. W 1964 r. ukończył on półroczny kurs specjalistyczny Biura Śledczego SB MSW i w ślad za tym otrzymał stopień starszego sierżanta. W 1965 r. mianowano go podporucznikiem, a trzy lata później – porucznikiem. W listopadzie 1973 r. Pastuch w stopniu kapitana został kierownikiem grupy Wydziału Śledczego KW MO. W marcu 1980 r. objął stanowisko zastępcy naczelnika wydziału. We wniosku personalnym

⁵ AIPN, 012225/297, Pismo ministra spraw wewnętrznych do komendantów wojewódzkich MO w całym kraju oraz komendantów miejskich MO w Warszawie i Łodzi, 27 VI 1958 r., k. 20–22. Pismem z 9 VIII 1957 r. dyrektor Departamentu Kadr i Szkolenia MSW zalecił, aby na stanowiska oficerskie w SB „przyjmować osoby, które obok właściwej postawy moralno-politycznej posiadają minimum dziewięć klas szkoły ogólnokształcącej”. Pismem z 31 III 1958 r. wprowadzono w stosunku do takich osób wymóg „posiadania minimum średniego wykształcenia”. W niektórych województwach zlekceważono te dyspozycje, zatrudniając na stanowiskach oficerskich również osoby bez średniego wykształcenia. Do czerwca 1958 r. odnotowano w całym kraju łącznie 38 takich przypadków. W późniejszym czasie komendanci wojewódzcy MO wystąpili do MSW z wnioskami o nadanie stopni oficerskich tego rodzaju osobom. Minister spraw wewnętrznych w drodze wyjątku wnioski te uwzględnił, ale zwrócił „uwagę komendantom wojewódzkim MO, że na stanowiska oficerskie Służby Bezpieczeństwa MO można przyjmować jedynie osoby, które oprócz właściwej postawy moralno-politycznej i doświadczenia życiowego posiadają minimum średnie wykształcenie (świadectwo dojrzałości)”. W razie zatrudnienia na etacie oficerskim w SB „b. oficera sił zbrojnych lub bezpieczeństwa publicznego” należało w terminie dziesięciu dni od daty przyjęcia „wystąpić z wnioskiem [...] o nadanie stopnia MO, dołączając jednocześnie odpis świadectwa dojrzałości”.

⁶ Por. A. Jusupović, *„Nie matura, lecz chęć szczerą robi z Ciebie oficera”, czyli rola przyzakładowego szkolnictwa w kształceniu kadr RBP/MBP/MSW (1944–1990)*, „Dzieje Najnowsze” 2015, nr 4, s. 112.

⁷ AIPN Wr, 09/224, Informacja o sytuacji operacyjnej i pracy Służby Bezpieczeństwa woj. opolskiego za okres 1963 – 30 X 1964 r., 6 XI 1964 r., k. 45.

⁸ AIPN, 0218/166, Opinia służbowa za okres od 1 III 1962 do 30 IX 1963 r., 7 X 1963 r., k. 93 [PDF].

dotyczącym tego mianowania powoływano się m.in. na okoliczność, że kontynuuje studia wyższe na czwartym roku prawa. W czerwcu 1981 r. Pastuch w stopniu majora ukończył w trybie zaocznym magisterskie studia prawnicze na Uniwersytecie Wrocławskim. Pół roku później awansował na stanowisko naczelnika wydziału, na którym pozostał do likwidacji SB w 1990 r. – wtedy był już pułkownikiem⁹.

Przykład płk. Pastucha w wyrazisty sposób ilustruje rolę szkoleń zawodowych i wykształcenia cywilnego w karierach funkcjonariuszy SB. Nie jest to jednak przykład typowy, ponieważ w przypadku osób rozpoczynających służbę po listopadzie 1956 r. droga awansu na najwyższe szczeble wojewódzkiej hierarchii aparatu bezpieczeństwa prowadziła już przeważnie przez resortową szkołę oficerską. Potwierdza to kariera Andrzeja Mikołajewa, wieloletniego naczelnika Wydziału V KW MO/WUSW w Opolu, absolwenta LO.

W listopadzie 1965 r., po nieudanych próbach studiowania na Politechnice Wrocławskiej i Uniwersytecie Wrocławskim, Mikołajew w stopniu starszego szeregowca rozpoczął pracę w Wydziale III KW MO. W latach 1966–1967 ukończył roczną oficerską szkołę operacyjną w CW MSW w Legionowie i uzyskał stopień podporucznika. W 1970 r. został porucznikiem, a w listopadzie następnego roku awansował na stanowisko kierownika grupy. We wniosku awansowym podkreślono, że „kontynuuje studia zaoczne na III roku Wydz[iału] Prawa i Administracji Uniwersytetu im. B. Bieruta we Wrocławiu”¹⁰.

W czerwcu 1975 r. Mikołajew, już w stopniu kapitana, ukończył magisterskie studia prawnicze na Uniwersytecie Wrocławskim¹¹. W tym samym miesiącu awansowano go na stanowisko zastępcy naczelnika Wydziału III¹². W latach 1977–1978

⁹ AIPN Wr, 0126/2016, Dyplom ukończenia studiów (odpis oryginału przedłożonego 5 XI 1981 r.), k. 24; *ibidem*, Przebieg służby, k. 73. Por. *Aparat bezpieczeństwa...*, t. 3, s. 216. Zastępcą mjr. Pastucha jako naczelnika wydziału został kpt. Henryk Skowron, absolwent dwuletniej szkoły oficerskiej CW MBP, zatrudniony w aparacie bezpieczeństwa znacznie dłużej, bo już od 1951 r., ale pozostający nadal na poziomie średniego wykształcenia ogólnego; w 1955 r. ukończył LO (AIPN Wr, 0126/1884, Akta osobowe funkcjonariusza Henryka Skowrona, Przebieg służby (pracy), s. 31–32 *ibidem*, Wniosek personalny, b.d., s. 48–49 [PDF]).

¹⁰ AIPN Wr, 0126/2162, Podanie, 14 IX 1965 r., k. 2; *ibidem*, Zyciorys, b.d., k. 3; *ibidem*, Ankieta personalna, 6 X 1965 r., k. 10; *ibidem*, Przebieg służby, k. 70; *ibidem*, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 72 c; *ibidem*, Wniosek personalny o przyjęcie do MO, 18 X 1965 r., k. 74; *ibidem*, Świadectwo ukończenia szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa MSW, 21 VII 1967 r., k. 78; *ibidem*, Wniosek personalny, 26 X 1971 r., k. 87. W tym kontekście warto dodać, że w 1969 r. minister oświaty i szkolnictwa wyższego na wniosek ministra spraw wewnętrznych postanowił, że w czterech ośrodkach akademickich, a mianowicie w Warszawie, Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu, będą organizowane wydzielone grupy słuchaczy z resortu spraw wewnętrznych w ramach zaocznych studiów administracyjnych (A. Jusupović, „*Nie matura, lecz chęć szczerą robi z ciebie oficera*”... s. 113–114, 117). Wszystko wskazuje na to, że Mikołajew należał do pierwszych osób, jakie skorzystały z otwartych w ten sposób możliwości.

¹¹ AIPN Wr, 0126/2162, Dyplom ukończenia studiów, 5 VII 1975 r. (odpis dokumentu przedłożonego 18 VII 1975 r.), k. 30.

¹² *Ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 72; *ibidem*, Wniosek personalny, 17 VI 1975 r., k. 90; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 29 X 1971 do 30 XI 1976 r., k. 91.

odbył dziesięciomiesięczne przeszkolenie specjalne w Wyższej Szkole KGB im. Feliksa Dzierżyńskiego w Moskwie, gdzie ze wszystkich przedmiotów uzyskał ocenę bardzo dobrą. W tym czasie był objęty rezerwą kadrową na stanowisko naczelnika wydziału i przeszkolenie w ZSRR było zapewne elementem przygotowań do objęcia przez niego tej funkcji¹³. Wkrótce po powrocie z Moskwy, w listopadzie 1978 r., kpt. Mikołajew został naczelnikiem Wydziału III KW MO. We wrześniu następnego roku, już w stopniu majora, objął kierownictwo nowo utworzonego Wydziału III „A”, przemianowanego pod koniec 1981 r. na Wydział V.

Nowym naczelnikiem Wydziału III został wówczas inny uczestnik kursu specjalnego w moskiewskiej szkole KGB, mjr Jerzy Zarębski, absolwent Technikum Mechaniczno-Elektrycznego w Opolu. Również on w latach 1964–1965 ukończył roczną oficerską szkołę operacyjną w CW MSW w Legionowie i został podporucznikiem. W 1968 r. mianowano go porucznikiem, a cztery lata później – kapitanem¹⁴. Od maja 1971 r. por./kpt. Zarębski był zastępcą naczelnika Wydziału III KW MO. W 1973 r. ukończył w trybie zaocznym studia magisterskie z zakresu administracji na Uniwersytecie Wrocławskim. W latach 1974–1975 odbył także (z wynikiem bardzo dobrym) kurs specjalny w moskiewskiej szkole KGB¹⁵. Po powrocie do kraju kpt. Zarębski znalazł się w ścisłym kierownictwie opolskiego aparatu bezpieczeństwa jako starszy inspektor przy zastępcy komendanta wojewódzkiego ds. SB. Na stanowisku tym realizował zadania z zakresu działania Departamentu I MSW (wywiad). We wrześniu 1979 r. w stopniu majora został naczelnikiem Wydziału III KW MO. We wrześniu 1984 r., już jako podpułkownik, zaliczył kurs kadry kierowniczej pionu III MSW zorganizowany przez Akademię Spraw Wewnętrznych¹⁶.

Niektórzy funkcjonariusze SB związali się z aparatem bezpieczeństwa poprzez wcześniejszą służbę w formacjach wojskowych pozostających w dyspozycji resortu spraw wewnętrznych – KBW lub WOP. Ilustrację tej ścieżki awansu stanowi kariera Jerzego Biskupa, który jako Jerzy Bielski zajmował stanowiska naczelnika Wydziału Paszportów i Wydziału II WUSW w Opolu. Po ukończeniu w 1959 r. Liceum Ogólnokształcącego w Głuchołazach Biskup został pomocnikiem magazyniera w miejscowej filii Prudnickich Zakładów Przemysłu Bawełnianego. W październiku następnego roku powołano go jednak do odbycia zasadniczej służby wojskowej, dzięki czemu

¹³ *Ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 72; *ibidem*, Raport, 24 I 1977 r., k. 73; *ibidem*, Świadcstwo ukończenia kursu specjalnego, 7 II 1979 r., k. 99.

¹⁴ AIPN Wr, 0126/1863, Podanie, 17 X 1962 r., k. 2; *ibidem*, Ankieta personalna, 5 I 1963 r., k. 4, 7; *ibidem*, Przebieg służby, k. 18.

¹⁵ *Ibidem*, Ankieta osobowa, k. 13; *ibidem*, Opinia partyjno-służbowa kpt. Jerzego Zarębskiego, 30 IV 1974 r., k. 28; *ibidem*, Świadcstwo ukończenia kursu specjalnego, 8 IV 1976 r., k. 29. Por. *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR w latach 1970–1990. Próba bilansu*, Emów 2013, s. 154.

¹⁶ *Ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 20–21; *ibidem*, Wniosek personalny, 30 VII 1979 r., k. 30; *ibidem*, Zaświadczenie, 29 IX 1984 r., k. 32. Por. *Aparat bezpieczeństwa...*, t. 3, s. 214.

jego życie potoczyło się zupełnie innym torem¹⁷. Trafił do szkoły oficerskiej i ośrodka szkoleniowego KBW w Legnicy, gdzie odbywał służbę jako podchorąży kursu rezerwy. W sierpniu 1962 r., dwa miesiące przed ukończeniem zasadniczej służby wojskowej, już jako plutonowy podchorąży, wystąpił z podaniem o „przyjęcie [...] do pracy w milicji niemundurowej w Komendzie Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Opolu na stanowisku referenta operacyjno-dochodzeniowego”¹⁸. W listopadzie 1962 r. Jerzy Biskup został w stopniu plutonowego oficerem operacyjnym Referatu SB Komendy Powiatowej MO w Nysie. W latach 1964–1965 ukończył roczną szkołę oficerską w CW MSW w Legionowie i został awansowany do stopnia podporucznika. W grudniu 1969 r. w stopniu porucznika przeniesiono go do pracy w Wydziale II KW MO w Opolu. W maju 1972 r., już w stopniu kapitana, został zastępcą naczelnika Wydziału Ogólnego KW MO. W tymże roku ukończył studia magisterskie w dziedzinie administracji na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego¹⁹. We wrześniu 1974 r. został naczelnikiem Wydziału Paszportów KW MO w Opolu. W lutym 1985 r. przeniesiono go na analogiczne stanowisko w Wydziale II WUSW²⁰.

Jan Peczeniuk, absolwent Technikum Żeglugi Śródlądowej w Koźlu, późniejszy zastępca szefa RUSW ds. SB w Kędzierzynie-Koźlu i ostatni naczelnik Wydziału III WUSW w Opolu, przed podjęciem pracy w SB odbył w latach 1970–1972 zasadniczą służbę wojskową w Sudeckiej Brygadzie WOP w Kłodzku. W SB KP MO w Koźlu zatrudniono go w stopniu kaprala (uzyskanym w wojsku)²¹.

W podobny sposób trafił do SB Kazimierz Ogorzelec, absolwent Liceum Ogólnokształcącego w Dąbrowie Tarnowskiej. Do pracy w aparacie bezpieczeństwa zgłosił się bezpośrednio po odbyciu zasadniczej służby wojskowej w Kaszubskiej Brygadzie WOP w Gdańsku-Nowym Porcie. W październiku 1974 r. zaczął pracować w Wydziale III KW MO w Opolu w stopniu starszego szeregowca (uzyskanym w wojsku)²².

---

¹⁷ AIPN, 003088/373, t. 1, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Bielskiego, Życiorys, 13 VIII 1962 r., k. 6–7 [PDF]. Urodzony w 1940 r. na terenie przedwojennego woj. stanisławowskiego Jerzy Biskup *vel* Jerzy Bielski posiadał dwa imiona: Michał Jerzy. Używał jednak tylko imienia Jerzy.

¹⁸ *Ibidem*, k. 7; *ibidem*, Podanie do Samodzielnej Sekcji Kadr Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Opolu, 13 VIII 1962 r., k. 5 [PDF].

¹⁹ *Ibidem*, Dyplom, 30 X 1972 r., k. 68 [PDF].

²⁰ *Ibidem*, Przebieg służby, k. 183–186, 190; *ibidem*, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 193; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 3 XI 1962 do 8 V 1964 r. oficera operacyjnego sierż. Jerzy Biskup, k. 197; *ibidem*, Świadectwo ukończenia szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa MSW, 21 VII 1965 r., k. 207; *ibidem*, Opinia służbowa, 15 XII 1971 r., k. 225 [PDF]. Por. *Aparat bezpieczeństwa...*, t. 2, s. 120; *Aparat bezpieczeństwa...*, t. 3, s. 214, 217.

²¹ AIPN Wr, 0126/2068, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Peczeniuka, Przebieg służby (pracy), k. 132 i 134; *ibidem*, Wniosek personalny o przyjęcie do MO, k. 140–141 [PDF].

²² AIPN Wr, 0126/2020, Akta osobowe funkcjonariusza Kazimierza Ogorzelca, Życiorys, 7 IX 1979 r., k. 3; *ibidem*, Ankieta personalna, k. 4; *ibidem*, Ankieta personalna, k. 21; *ibidem*, Opinia służbowa, 30 X 1976 r., k. 42.

Formacje wojskowe resortu spraw wewnętrznych odgrywały ważną rolę także w szkoleniu kadr aparatu bezpieczeństwa. W 1973 r. kpr. Zenon Konieczny, ówczesny funkcjonariusz Referatu SB KP MO w Niemodlinie i późniejszy pracownik Wydziału II KW MO w Opolu, oraz kpr. Jerzy Sokół, ówczesny funkcjonariusz Referatu SB KP MO w Prudniku i późniejszy pracownik Wydziału IV KW MO w Opolu, ukończyli roczną szkołę podoficerską SB w Ośrodku Szkolenia Rezerw Nadwiślańskiej Brygady MSW im. Czwartaków AL w Katowicach²³.

W przypadku niektórych funkcjonariuszy SB początkiem związków z resortem spraw wewnętrznych była służba w formacji ZOMO, do której trafili jako poborowi na podobnych zasadach jak do zasadniczej służby wojskowej. W ten sposób pod skrzydłami MSW znaleźli się m.in. Witold Kuroczkin (syn Mieczysława Kuroczkina, komendanta miejskiego MO w Prudniku, późniejszy funkcjonariusz Wydziału „W” KW MO/WUSW w Opolu)²⁴, Bogusław Piwko (późniejszy funkcjonariusz Wydziału V WUSW w Opolu)²⁵ oraz Dariusz Wróbel (późniejszy funkcjonariusz Wydziału II SB KW MO/WUSW i kierownik sekcji w Wydziale III WUSW w Opolu)²⁶.

Część funkcjonariuszy SB pracowała pierwotnie w pionie milicyjnym. Było tak w szczególności w przypadku osób, które trafiły do resortu poprzez służbę w ZOMO. Często zdarzały się przeniesienia służbowe pomiędzy pionami – niekiedy z inicjatywy poszczególnych funkcjonariuszy, ale też w trybie nakazowym, wbrew woli zainteresowanej osoby²⁷.

Do pracy w SB przechodzili także milicjanci skuszeni perspektywą szybszego i łatwiejszego awansu oraz lepszych zarobków (w SB często np. zatrudniano podoficerów

---

²³ AIPN Wr, 0251/66, Akta osobowe funkcjonariusza Zenona Koniecznego, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 153; *ibidem*, List uznania, 7 VII 1973 r., k. 157; *ibidem*, Zaświadczenie, 25 VIII 1973 r., k. 158; *ibidem*, Opinia służbowa, b.d., k. 159–160 [PDF]. AIPN Wr, 0126/1977, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Sokoła, List uznania, 23 V 1973 r., k. 32; *ibidem*, Opinia służbowa, 12 VII 1973 r., k. 33–34 [PDF]. W programie szkoły znajdowały się następujące przedmioty: logika, psychologia i socjologia, zagadnienia społeczno-polityczne, praca operacyjna, prawo karne materialne i procesowe, prawo państwowe, międzynarodowe i administracyjne, kryminalistyka oraz fotografia.

²⁴ AIPN Wr, 0126/1965, Akta osobowe funkcjonariusza Witolda Kuroczkina, Przebieg służby (pracy), k. 13; *ibidem*, Wniosek personalny o przyjęcie do MO, 24 VII 1980 r., k. 15.

²⁵ AIPN Wr, 427/139, Akta osobowe funkcjonariusza Bogusława Piwki, Przebieg służby (pracy), k. 4 [PDF].

²⁶ AIPN Wr, 0251/72, Akta osobowe funkcjonariusza Dariusza Wróbla, Ankieta osobowa, 21 XI 1988 r., k. 26; *ibidem*, Notatka służbowa, 16 IX 1988 r., k. 37.

²⁷ Niektórzy kandydaci do służby w aparacie bezpieczeństwa podejmowali początkowo pracę w pionie milicyjnym z braku wolnych etatów i dopiero po pewnym czasie udawało im się przejść do pionu SB. Na przejście takie długo czekali m.in. Henryk Kozimala i Wiesław Wasiak (późniejsi funkcjonariusze Wydziału III KW MO w Opolu) oraz Józef Zwiech (późniejszy zastępca szefa RUSW ds. SB w Głubczycach, zaczynający resortową karierę jako milicjant w Strzelcach Opolskich). Zob. AIPN Wr, 0126/1854, Akta osobowe funkcjonariusza Henryka Kozimali, Opinia służbowa, 30 V 1972 r., k. 32; AIPN Wr, 0126/2037, Akta osobowe funkcjonariusza Wiesława Wasiaka, Raport, luty 1975 r., k. 38; AIPN Wr, 0163/118, Akta osobowe funkcjonariusza Józefa Zwiecha, Raport, 1 IX 1971 r., k. 5 [PDF]. Funkcjonariuszami SB zostali również trzej bracia Józefa Zwiecha: Jan, Ryszard i Tadeusz.

na etatach oficerskich). Na tej zasadzie w listopadzie 1969 r. plut. Jan Pietrow, magazynier-kierowca z Wydziału Transportu KW MO w Opolu, legitymujący się wykształceniem średnim i ukończoną szkołą podoficerską MO (1966), przeszedł na własną prośbę do pracy w Wydziale „W” SB KW MO, gdzie oferowano mu stanowisko oficerskie. W maju 1970 r. ukończył oficerski kurs specjalistyczny „W” SB w Legionowie. To stało się przesłanką mianowania go w następnym roku podporucznikiem, a w czerwcu 1975 r. w stopniu porucznika został kierownikiem zmiany²⁸. W 1977 r. „dzięki swej upartości i wytrwałości” por. Pietrow ukończył studia magisterskie z administracji na Uniwersytecie Wrocławskim, zapewniając sobie w ten sposób możliwości dalszego awansu. W następnym roku mianowano go kapitanem, a na przełomie lat 1981 i 1982 był wtajemniczany „w poszczególne problemy kierownictwa wydziału, aby w odpowiednim czasie mógł objąć kierownicze stanowisko z-cy naczelnika, a następnie i naczelnika wydziału”. W 1979 r. „jako wyróżniający się oficer” został „wytypowany [...] do przeszkolenia specjalistycznego w Moskwie” i przeszedł odpowiednie przeszkolenie wstępne. W lipcu 1982 r. został zastępcą naczelnika wydziału, a rok później, już w stopniu majora, ukończył pięciomiesięczny kurs w Wyższej Szkole KGB w Moskwie²⁹.

Tadeusz Lech, milicjant z KP MO w Kluczborku, trafił do SB po przerwaniu w 1971 r. nauki w rocznej szkole oficerskiej działającej w ramach WSO MO w Szczytnie. Osiągał tam słabe wyniki, był karany dyscyplinarnie, w końcu zaś zaniechał nauki i poprosił o pozostawienie go na „zajmowanym [dotychczas] stanowisku lub względnie przeniesienie do pracy, gdzie nie jest wymagane przeszkolenie”. Przeniesiony do pionu SB, ukończył roczną szkołę oficerską funkcjonującą w CW MSW w Legionowie (1972–1973)³⁰.

Inną drogą trafił do SB Jan Budzik, który jako funkcjonariusz KM MO w Kluczborku w stopniu starszego sierżanta „w drodze wyróżnienia został w 1981 r. skierowany na studia do Wyższej Szkoły Oficerskiej MSW w Legionowie”. Po ukończeniu

²⁸ AIPN Wr, 0126/2041, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Pietrowa, Przebieg służby, k. 113; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 114; *ibidem*, Raport, 7 XI 1969 r., k. 135–136; *ibidem*, Wniosek komisji kwalifikacyjnej, 20 I 1970 r., k. 137–138; *ibidem*, Świadczenie ukończenia kursu specjalistycznego, 26 V 1970 r., k. 139; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 1971 r., k. 140–141 [PDF].

²⁹ *Ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 115; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 22 V 1978 r., k. 155–156; *ibidem*, Opinia partyjno-służbowa, 14 VII 1979 r., k. 157; *ibidem*, Opinia służbowa, 23 IV 1982 r., k. 161–162; *ibidem*, Charakterystyka partyjno-służbowa, 30 IX 1982 r., k. 166; *ibidem*, Raport, 22 IX 1982 r., k. 167; *ibidem*, Świadectwo, 30 VII 1983 r., k. 169; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 23 V 1983 r., k. 170–171 [PDF]. Por. *Aparat bezpieczeństwa...*, t. 3, s. 217; *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR...*, s. 146.

³⁰ AIPN Wr, 0126/1948, Akta osobowe funkcjonariusza Tadeusza Lecha, Pismo komendanta Szkoły Oficerskiej MO w Szczytnie do dyrektora Departamentu Kadr MSW, 7 I 1971 r., k. 27; *ibidem*, Arkusz słuchacza, 28 VII 1970 r., k. 31; *ibidem*, Raport, 26 I 1971 r., k. 32; *ibidem*, Opinia służbowa, 13 VII 1973 r., k. 39; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 13 VI 1973 r., k. 40.

WSO znalazł się w Wydziale III WUSW w Opolu³¹. Dzięki skierowaniu do WSO w Legionowie funkcjonariuszem SB został również Bogusław Piwko, milicjant z Komisariatu MO w Ozimku³².

Oprócz wyżej wymienionych osób funkcjonariuszami SB po przeniesieniu z pionu MO zostali: Daniel Brzozowski, Mieczysław Cebulski, Jan Chudzikiewicz (sportowiec z resortowego klubu „Gwardia”)³³, Wiesław Hernes, Grzegorz Kłosiński, Mariusz Kołdyka, Zenon Konieczny, Kazimierz Kraus, Stanisław Leśkiewicz, Władysław Marguła, Andrzej Najgebauer, Jerzy Petrol, Edward Pietrzak, Wiktor Rożek, Mieczysław Sawicki, Mieczysław Sałatyński, Jerzy Sękowski, Kazimierz Uryga, Grzegorz Zasieczny i Janusz Żaba.

Z MO wywodził się także ppłk Kazimierz Paradowski, kierujący w latach 1985–1990 Inspektoratem Ochrony Funkcjonariuszy, należącym do pionu SB. Przeniesiony w 1985 r. z pionu milicyjnego do Wydziału III WUSW kpt. Zbigniew Pankiewicz był wcześniej kolejno wykładowcą prawa karnego w WSO MO w Szczytnie, zastępcą naczelnika Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego KW MO w Opolu oraz inspektorem w Wydziale Polityczno-Wychowawczym KW MO³⁴.

W nader osobliwy sposób trafił w szeregi SB Romuald Eliminowicz z Kędzierzyna-Koźła, absolwent Technikum Zawodowego dla Pracujących przy Zakładach Chemicznych „Blachownia”. W sierpniu 1983 r. został zatrzymany przez MO i SB jako uczestnik opozycyjnej manifestacji ulicznej. Zagrożony sankcjami dyscyplinarnymi ze strony swojego zakładu pracy, zobowiązał się na piśmie „do udzielania informacji pracownikowi Służby Bezpieczeństwa” i został zarejestrowany jako tajny współpracownik SB RUSW w Kędzierzynie-Koźlu o pseudonimie „Motor”. We wrześniu 1988 r., po odbyciu służby wojskowej, zatrudnił się w resorcie spraw wewnętrznych. Ubiegał się o przyjęcie do SB, ale początkowo pracował jako milicjant. W listopadzie 1988 r. w stopniu starszego kaprała (uzyskanym w wojsku) został funkcjonariuszem Sekcji V SB RUSW w Kędzierzynie-Koźlu³⁵.

---

³¹ AIPN, 0126/2156, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Budzika, Przebieg służby (pracy), k. 84; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 6 IX 1982 r., k. 115.

³² AIPN Wr, 0163/81, Akta osobowe funkcjonariusza Bogusława Piwki, Przebieg służby (pracy), k. 3; *ibidem*, Wniosek personalny, 29 VII 1983 r., k. 6.

³³ AIPN Wr, 357/27, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Chudzikiewicza, [Podanie o pracę], 15 XII 1976 r., k. 1; *ibidem*, Ankieta personalna, 3 II 1977 r., k. 3; AIPN Wr, 427/24, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Chudzikiewicza, Przebieg służby (pracy), k. 1–2; *ibidem*, Wniosek personalny o przyjęcie do MO, 28 IV 1977 r., k. 3; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 16 V 1977 do 17 IV 1980 r., k. 6; *ibidem*, Opinia służbowa, 19 VIII 1980 r., k. 8; *ibidem*, Raport, 29 VIII 1980 r., k. 9; *ibidem*, Opinia służbowa, b.d., k. 14. Przeniesiony do Wydziału III KW MO w maju 1980 r. Chudzikiewicz ukończył w następnym roku studia podyplomowe w ASW i został podporucznikiem.

³⁴ AIPN Wr, 0126/2180, Akta osobowe funkcjonariusza Zbigniewa Pankiewicza, Przebieg służby (pracy), k. 61–63.

³⁵ AIPN Wr, 0010/1449, t. 1, Teczka personalna TW „Motora”, Zobowiązanie, 21 X 1983 r., k. 29; *ibidem*, Wykaz wynagrodzeń i innych świadczeń, b.d., k. 34; *ibidem*, Charakterystyka TW „Mo-

Funkcjonariusze SB mogli przez wiele lat pracować bez specjalistycznego przeszkolenia zawodowego. Część z nich przechodziła tylko szkolenie wstępne, zwane też zerowym, organizowane na szczeblu wojewódzkim. Szkolenie takie trwało początkowo tydzień lub dwa, a później miesiąc. W aktach wielu funkcjonariuszy nie znajdziemy informacji nawet na temat tak skromnego przeszkolenia³⁶.

Z zachowanej dokumentacji personalnej wynika, że część funkcjonariuszy o niskim poziomie przeszkolenia zawodowego słabo radziła sobie w pracy i była negatywnie oceniana przez przełożonych. Można jednak wymienić wiele osób, które mimo braku postępów w szkoleniu zawodowym należycie wypełniały obowiązki, realizowały odpowiedzialne zadania i stopniowo awansowały w hierarchii służbowej.

Przykładem może być kariera wspomnianego już Kazimierza Ogorzelca z Wydziału III KW MO w Opolu. Pół roku po przyjęciu do służby w SB, wiosną 1975 r., odbył on miesięczny kurs wstępny („zerowy”) dla nowo przyjętych funkcjonariuszy SB, zorganizowany w ośrodku szkoleniowym KW MO w Turawie koło Opola. Na zakończenie kursu zdał egzamin z wynikiem dobrym i na tym w zasadzie zakończyło się jego szkolenie zawodowe. Mimo to później cieszył się uznaniem przełożonych i stopniowo awansował w hierarchii służbowej. Ceniono go za zaangażowanie w pracę, samodzielność, inicjatywę itp., a także za podjęcie cywilnych studiów wyższych³⁷. W opinii kierownictwa Wydziału III KW MO z marca 1979 r. znalazł się zapis, że st. szer. Ogorzelec „mimo ukończonego tylko kursu zerowego z nałożonych na siebie obowiązków służbowych wywiązuje się należycie”. Za plus poczytywano mu również to, że „pogłębia swoje kwalifikacje, kontynuując studia zaoczne w Instytucie Bud[owy] Maszyn WSI w Opolu”³⁸. W 1982 r. st. szer. Ogorzelec ukończył studia w opolskiej WSI³⁹. Przełożeni uważali, że „wskazane byłoby skierowanie go do odbycia studiów podyplomowych w Akademii Spraw Wewnętrznych celem pogłębienia wiedzy ogólnozawodowej”⁴⁰. Jesienią tegoż roku mianowano go młodszym chorążym, w ślad za tym otrzymał awans na stanowisko kierownika sekcji⁴¹.

---

tora”, nr ewid. 29241, 14 IX 1988 r., k. 68–69; AIPN Wr, 292/183, Podanie, 18 VII 1988 r., k. 2; *ibidem*, Wniosek personalny, 24 XI 1988 r., k. 15; AIPN Wr, 292/183, Akta osobowe funkcjonariusza Romualda Eliminowicza, Podanie, 18 VII 1988 r., s. 5; *ibidem*, Ankieta osobowa, 3 VI 1988 r., s. 6, 12; *ibidem*, Notatka, b.d., s. 26 [PDF].

³⁶ Szczególnie jaskrawym tego przykładem jest kariera Włodzimierza Kaliszczuka, który bez jakiegokolwiek przeszkolenia zawodowego (nie licząc szkolenia wojskowego) doszedł do stanowiska drugiego zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa w Opolu (AIPN, 0218/607, Akta osobowe funkcjonariusza Włodzimierza Kaliszczuka, Wniosek, b.d., k. 142 [PDF]).

³⁷ AIPN Wr, 0126/2020, Opinia służbowa, 30 X 1976 r., k. 42; *ibidem*, Opinia służbowa, 12 III 1979 r., k. 44.

³⁸ *Ibidem*, Opinia służbowa, 12 III 1979 r., k. 44.

³⁹ *Ibidem*, Dyplom, 30 IX 1982 r., k. 29.

⁴⁰ *Ibidem*, Opinia służbowa, 22 IV 1982 r., k. 48.

⁴¹ *Ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 6 IX 1982 r., k. 50; *ibidem*, Wniosek personalny, 18 X 1982 r., k. 51.

Inny funkcjonariusz Wydziału III KW MO, Wiesław Wasiak, absolwent Technikum Weterynaryjnego w Nysie, przeniesiony w czerwcu 1975 r. na własną prośbę z pionu milicyjnego w stopniu starszego szeregowca, wcześniej ukończył z wynikiem bardzo dobrym miesięczny kurs wstępny („zerowy”) dla pracowników SB w wojewódzkim ośrodku szkoleniowym w Turawie. Mimo braku solidniejszego przeszkolenia powierzono mu samodzielne prowadzenie sprawy obiektowej o kryptonimie „Aula”, która obejmowała nadzorowanie środowiska Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Zdaniem przełożonych przeszkolenie Wasiaka było „nieodstateczne w stosunku do nałożonych i wykonywanych zadań służbowych”. W opinii służbowej z listopada 1975 r. znalazł się zapis, że podejmowane przez tego funkcjonariusza „wszelkie czynności operacyjne wymagają [...] zwiększonego wkładu pracy oraz pomocy ze strony kierownictwa wydziału”. Mimo to oceniano, iż „dzięki samokształceniu oraz przejmowaniu własnej inicjatywy i zaangażowaniu w pracę osiąga zadowalające wyniki w prowadzonych przez siebie sprawach operacyjnych”⁴².

W latach 1977–1980 st. szer. Wasiak ukończył trzyletni cykl doskonalenia zawodowego i rozpoczął studia zaoczne w kontrolowanej przez siebie z ramienia SB opolskiej WSP. W maju 1981 r. przełożeni oceniali, że posiada „już odpowiednie doświadczenie zawodowe, co wpływa na skuteczność realizowanych przez niego czynności operacyjnych”, osiąga „dobre wyniki w pracy zawodowej [...] wykazuje dużo samodzielności oraz własnego zaangażowania”, a także „we właściwy sposób ocenia problemy związane z pracą operacyjną”. We wrześniu następnego roku przy okazji nadania mu stopnia młodszego chorążego w uzasadnieniu odnośnego wniosku znalazła się uwaga, że „nie był przeszkolony po linii zawodowej”, ale kontynuuje studia wyższe oraz posiada „duże doświadczenie zawodowe i w pełni wykonuje zadania operacyjne”. W 1985 r. przełożeni uznali za niezbędne „zmobilizowanie go do ukończenia studiów wyższych, co w przyszłości pozwoliłoby na dalszy jego awans zawodowy”⁴³. W grudniu 1985 r. chor. Wasiak ukończył studia w opolskiej WSP. W związku z tym w 1987 r. otrzymał skierowanie na stacjonarne studium podyplomowe w WSO MSW w Legionowie, po którego ukończeniu, w czerwcu następnego roku, został mianowany podporucznikiem⁴⁴.

Wspomniany już st. kpr. Romuald Eliminowicz nie awansował w SB powyżej stopnia podoficerskiego, a jego formalne przygotowanie zawodowe sprowadzało się

⁴² AIPN Wr, 0126/2037, Akta osobowe funkcjonariusza Wiesława Wasiaka, Życiorys, 12 II 1974 r., k. 2; *ibidem*, Ankieta osobowa, 1 III 1974 r., k. 3; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 32; *ibidem*, Zaświadczenie, 11 IV 1975 r., k. 39; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 1 VI 1975 do 31 X 1976 r., k. 41.

⁴³ *Ibidem*, Zaświadczenie o ukończeniu cyklu doskonalenia zawodowego, 26 VI 1980 r., k. 44; *ibidem*, Wniosek personalny, czerwiec 1980 r., k. 45; *ibidem*, Opinia służbowa, 19 V 1981 r., k. 46; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 6 IX 1982 r., k. 48; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 19 V 1981 do 31 XII 1984 r., k. 51.

⁴⁴ *Ibidem*, Dyplom, 18 XII 1985 r., k. 17; *ibidem*, Opinia służbowa, 23 VI 1988 r., k. 53; *ibidem*, Świadcstwo ukończenia studium oficerskiego, 23 VI 1988 r., k. 54.

do przeszkolenia politycznego⁴⁵. Mimo to w 1989 r. prowadził samodzielnie sprawy operacyjnego sprawdzenia założone w związku z odbudową jawnie działających struktur organizacyjnych NSZZ „Solidarność” na terenie Kędzierzyna-Koźła⁴⁶.

Przedstawione powyżej przykłady pokazują, że możliwości awansu zawodowego funkcjonariuszy SB nie były w prosty sposób związane z poziomem ich przeszkolenia resortowego. Nie mniej istotną rolę odgrywały takie czynniki jak praktyczne sprawdzanie się poszczególnych osób w pracy zawodowej czy wykształcenie cywilne. Niedostatki przeszkolenia resortowego nie przekreślały z góry możliwości awansu poziomego ani awansu pionowego na niższe stanowiska kierownicze. Pełne możliwości awansu zawodowego zapewniało jednak ukończenie resortowej szkoły oficerskiej, a najlepiej także uczelni cywilnej.

Szkolnictwo resortowe i cywilne jako kuźnia kadr SB

W latach 1961–1973 funkcjonowały roczne szkoły oficerskie SB dla osób legitymujących się co najmniej wykształceniem średnim⁴⁷. W systemie takim kształcili się m.in. funkcjonariusze wymienieni w aneksie, cz. 1. We wrześniu 1972 r. wprowadzono trzyletnie wyższe studia zawodowe dla oficerów MO i SB⁴⁸. Część miejscowych funkcjonariuszy SB zdobywała szlify oficerskie, studiując przez trzy lata w systemie stacjonarnym w powołanej w 1972 r. WSO w Legionowie (przykłady w aneksie, cz. 2)⁴⁹. Dla kandydatów legitymujących się tylko wykształceniem średnim oznaczało

⁴⁵ AIPN Wr, 292/183, [Świadectwo ukończenia kursu szkolenia politycznego funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych w pierwszym roku służby przygotowawczej], 30 XI 1988 r., s. 15 [PDF]. Dopiero w 1990 r., w ramach przekwalifikowania do pracy w MO, st. kpr. Eliminowicz przeszedł przeszkolenie zawodowe w ścisłym tego słowa znaczeniu w Wojewódzkim Ośrodku Szkoleniowym MO w Brzegu (*ibidem*, Arkusz słuchacza, 25 II – 17 V 1990 r., s. 20–23; *ibidem*, Wniosek, b.d., s. 24 [PDF]).

⁴⁶ AIPN Wr, 065/1408, Sprawa operacyjnego sprawdzenia o kryptonimie „Dwójka”, Wniosek o wszczęcie sprawy operacyjnego sprawdzenia o kryptonimie „Dwójka”, 26 IV 1989 r.; *ibidem*, Analiza posiadanych materiałów w sprawie operacyjnego sprawdzenia o kryptonimie „Dwójka”, nr ewid. 34 820, 25 VII 1989 r., mf [PDF]; AIPN Wr, 065/1406, Sprawa operacyjnego sprawdzenia o kryptonimie „Jelcz” [wybór materiałów], Wniosek o wszczęcie sprawy operacyjnego sprawdzenia o kryptonimie „Jelcz”, 13 VI 1989 r.; *ibidem*, Analiza posiadanych materiałów w sprawie operacyjnego sprawdzenia o kryptonimie „Jelcz”, nr ewid. 34 910, 4 VIII 1989 r., mf [PDF].

⁴⁷ S. Hermański, A. Jusupović, R. Leśkiewicz, *Cywilne organy bezpieczeństwa państwa 1956–1990* [w:] *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990)*. Zbiór studiów, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013, s. 132–133.

⁴⁸ Por. A. Jusupović, „*Nie matura, lecz chęć szczerza zrobi z ciebie oficera*”..., s. 114, 117.

⁴⁹ W szczególnych przypadkach, uzasadnionych np. trudną sytuacją życiową funkcjonariusza, możliwe było ukończenie trzyletniej WSO w trybie zaocznym. W taki właśnie sposób uzyskał w 1986 r. wyższe wykształcenie i stopień oficerski Mirosław Jańczyk, zastępca szefa RUSW ds. SB w Namysławie (AIPN Wr, 0126/2150, Akta osobowe funkcjonariusza Mirosława Jańczyka, Przebieg służby (pracy), k. 87; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 26 V 1986 r., k. 126–127 [PDF]).

to wydłużenie nauki w szkole oficerskiej o dwa lata. Od kandydatów posiadających już wyższe wykształcenie cywilne bądź wojskowe wymagane było jednak tylko ukończenie rocznych studiów podyplomowych w ASW bądź WSO w Legionowie⁵⁰.

Innowacje te miały daleko idący wpływ na mechanizmy rekrutacji i kształcenia kadr aparatu bezpieczeństwa, a także na społeczne warunki jego działalności. Nowy system kształcenia w naturalny sposób preferował pozyskiwanie kandydatów spośród absolwentów uczelni cywilnych, a także stwarzał dodatkową motywację do zaocznego kształcenia się funkcjonariuszy SB na takich uczelniach (jako absolwenci uczelni cywilnych nie musieli oni odbywać trzyletnich stacjonarnych studiów resortowych)⁵¹. Sytuacja ta oznaczała zarazem otwarcie się przed aparatem bezpieczeństwa nowych możliwości działania w różnych środowiskach społecznych, zwłaszcza wśród inteligencji. Wszystko to wyraźnie widać na przykładzie działalności i rozwoju opolskich struktur SB w latach 1973–1990.

Z informacji zawartych w aktach osobowych wynika, że słuchacze WSO w Legionowie zajmowali się nie tylko studiowaniem, lecz w ramach praktyk, a także w razie potrzeby, czynnie uczestniczyli w działaniach operacyjnych aparatu bezpieczeństwa⁵². Jeden z opolskich słuchaczy WSO, Mieczysław Guzicki, został np. w latach 1980–1981 „przydzielony w ramach akcji »Lato-80« do realizowania zadań operacyjnych w Hucie »Katowice«”⁵³. W końcowej opinii służbowej wystawionej innemu słuchaczowi WSO, Bogusławowi Piwce, znalazł się następujący akapit: „Brał udział w przywracaniu ładu i porządku publicznego na ulicach i w zakładach pracy stolicy w okresie trwania stanu wojennego w kraju. Uczestniczył w akcjach operacyjnych o specjalnym znaczeniu podczas wyborów do rad narodowych i ważnych uroczystości państwowych. Wykonywał także zadania związane z operacyjnym zabezpieczeniem m.in. wizyty papieża w Polsce oraz pogrzebu ks. Popiełuszki w Warszawie”⁵⁴.

⁵⁰ AIPN, 1633/4458, 40 lat Szkoły Oficerskiej SB im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie 1947–1987, k. 9 [PDF]. Por. S. Hermański, A. Jusupović, R. Leśkiewicz, *Cywilne organy bezpieczeństwa państwa...*, s. 138.

⁵¹ Wymownie świadczą o tym dane statystyczne z lat 1971 i 1974, zawarte w materiale sporządzonym przez Komendę Wojewódzką MO na użytek Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu. 1 I 1971 r. SB w woj. opolskim dysponowała 38 funkcjonariuszami z wyższym wykształceniem, a 17 funkcjonariuszy w tym czasie studiowało. 1 IV 1974 r. posiadano już 50 funkcjonariuszy z wyższym wykształceniem; 34 funkcjonariuszy studiowało na uczelniach cywilnych, a 27 – na uczelniach resortowych. Odsetek funkcjonariuszy MO i SB z wykształceniem wyższym wzrósł z 4,9 do 6,6 proc. W tym samym czasie znacznie wzrosła również liczba funkcjonariuszy uczęszczających do szkół średnich. 1 I 1974 r. kształciło się na tym poziomie łącznie 100 funkcjonariuszy MO i SB w woj. opolskim (w tym 10 funkcjonariuszy SB), a 1 IV 1974 r. już łącznie 319 (APO, KW PZPR, Notatka służbowa dotycząca stanu etatowego posterunków i komisariatów MO oraz wykształcenia i studiujących funkcjonariuszy MO i SB, kwiecień 1974 r., k. 167–168).

⁵² Por. A. Jusupović, „*Nie matura, lecz chęć szczerą robi z ciebie oficera*”... , s. 115–116.

⁵³ AIPN Wr, 0126/2002, Opinia służbowa, 15 III 1981 r., k 80; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 1 VI 1976 r., k. 157–158 [PDF].

⁵⁴ AIPN Wr, 0163/81, Opinia służbowa, 24 VI 1985 r., k. 11.

Niektórzy absolwenci resortowych szkół oficerskich podejmowali uzupełniające studia na uczelniach cywilnych lub w ASW, aby oprócz uprawnień zawodowych uzyskać tytuł magistra. January Konczewski, absolwent rocznej szkoły oficerskiej techniki operacyjnej Biura „T” MSW, ukończył np. dodatkowo w latach 1976–1979 w trybie stacjonarnym trzyletnie studia wyższe w Akademii Spraw Wewnętrznych⁵⁵. W latach 1978–1981 studia takie odbył również Stanisław Dziedzic, absolwent rocznej szkoły oficerskiej w Legionowie⁵⁶. Kolejny absolwent rocznej szkoły oficerskiej w Legionowie, Tadeusz Lech, ukończył dodatkowo wyższe studia administracyjne na Uniwersytecie Wrocławskim⁵⁷. Jan Peczeniuk z SB KM MO w Kędzierzynie-Koźlu, późniejszy zastępca szefa RUSW ds. SB, a następnie naczelnik Wydziału III WUSW, absolwent trzyletniej WSO w Legionowie, ukończył w 1981 r. studia prawnicze na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach⁵⁸. Mieczysław Guzicki prócz WSO w Legionowie ukończył w 1986 r. zaoczne studia magisterskie w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Wrocławskiego⁵⁹. Kazimierz Sękowski z Wydziału V WUSW w Opolu, absolwent trzyletniej milicyjnej WSO w Szczytnie, po studiach zaocznych w ASW uzyskał w 1986 r. tytuł magistra nauk politycznych. W marcu tego roku zaliczono go do rezerwy kadrowej na stanowisko zastępcy szefa RUSW, a przed końcem roku objął takie stanowisko w Prudniku⁶⁰.

Coraz powszechniejsze stawało się zatrudnianie w SB absolwentów uczelni cywilnych, którzy następnie kończyli roczne studia podyplomowe w ASW bądź WSO w Legionowie. Z drugiej strony można wymienić wiele przykładów zdobywania cywilnego wykształcenia wyższego przez zaocznie studiujących funkcjonariuszy opolskiej SB.

Część funkcjonariuszy SB studiowała poza Opolem, ale wielu kształciło się na miejscowych uczelniach, które niekiedy były zarazem terenem ich zawodowej aktywności operacyjnej. W latach osiemdziesiątych kończyli studia magisterskie na jednej lub drugiej uczelni opolskiej również czołowi funkcjonariusze Wydziału III KW MO/WUSW, sprawującego stały nadzór operacyjny nad miejscowym środowiskiem aka-

⁵⁵ AIPN Wr, 0126/2024, Przebieg służby (pracy), k. 55; *ibidem*, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 59 [PDF].

⁵⁶ AIPN Wr, 0126/2008, Opinia służbowa, 30 IV 1981 r., k. 101; *ibidem*, Opinia służbowa, 4 V 1984 r., k. 111; *ibidem*, Opinia służbowa, 8 VII 1987 r., k. 115 [PDF]. Ukończył studia prawnicze, szczególnie przydatne do pracy w pionie śledczym SB.

⁵⁷ AIPN Wr, 0126/1948, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 21 IV 1981 r., k. 42; *ibidem*, Wniosek personalny, 22 VI 1987 r., k. 51.

⁵⁸ AIPN Wr, 0126/2068, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, b.d., k. 179 [PDF].

⁵⁹ AIPN Wr, 0126/2002, Dyplom, 11 IX 1986 r., k. 37–38 [PDF].

⁶⁰ AIPN Wr, 0126/2171, Akta osobowe funkcjonariusza Kazimierza Sękowskiego, Dyplom (kserokopia), 9 IV 1986 r., k. 41; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 88; *ibidem*, Wniosek o zaliczenie kandydata do rezerwy kadrowej na stanowisko zastępcy szefa RUSW, 18 III 1986 r., k. 137; *ibidem*, Wniosek [o zatwierdzenie na stanowisko z-cy szefa RUSW ds. SB w Prudniku], 27 XI 1986 r., k. 138.

demickim: Bogdan Kopeć, Wiesław Wasiak (ukończyli studia w WSP) i Kazimierz Ogorzelec (absolwent WSI)⁶¹.

Edmund Jęchorek, Tadeusz Lech, Jan Pastuch, Mieczysław Sawicki oraz Andrzej Wykurz ukończyli studia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego. Mieczysław Bereta i Wiesław Frankiewicz odbyli podobne studia na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Zdzisław Jaromin i Mieczysław Guzicki ukończyli studia z nauk politycznych na Uniwersytecie Wrocławskim. Jerzy Petrol po ukończeniu milicyjnej WSO w Szczytnie został skierowany na studia podyplomowe na Wydziale Społeczno-Politycznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Ryszard Augustyniak, Kazimierz Ciempka, Władysław Ciupek, Jan Matukin oraz Janusz Kogutkiewicz zdobyli wyższe wykształcenie w opolskiej WSI. Miało to szczególne znaczenie zawodowe w przypadku Ciupka i Matukina, zatrudnionych w pionie technicznym SB (pierwszy z nich odbył studia w zakresie elektrotechniki, a drugi – mechaniki)⁶². Witold Kopera jako funkcjonariusz SB ukończył w 1983 r. eksternistycznie studia historyczne w opolskiej WSP⁶³. Gustaw Podgórski uzyskał w 1980 r. dyplom w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Temat jego pracy magisterskiej: „Motywacje wyjazdów na stałe do Republiki Federalnej Niemiec i powrotów do Polski na przykładzie województwa opolskiego” – był ściśle związany z aktywnością zawodową w pionie II SB, zajmującym się w szczególności zwalczaniem postaw pro-niemieckich wśród rdzennej ludności Śląska Opolskiego⁶⁴.

---

⁶¹ Absolwentami opolskiej WSP byli również: Ryszard Ciupek, Adam Dębiec, Bogdan Kopeć, Jerzy Krasnodębski, Cezary Kudyba, Roman Latyn, Jerzy Paluszek, Jan Smoliński, Marian Szponder, Małgorzata Wiśniewska-Żyła, Maria Dyrlica oraz Janusz Żaba, który wcześniej ukończył Studium Nauczycielskie w Raciborzu. Janusz Stankiewicz, absolwent studiów zawodowych w opolskiej WSP, już jako funkcjonariusz SB ukończył w 1982 r. w tejże uczelni studia magisterskie o specjalności nauczycielskiej w zakresie wychowania technicznego (AIPN Wr, 0126/2023, Dyplom, 16 II 1983 r., k. 27 [PDF]). W trakcie studiów zaocznych w opolskiej WSP, w lutym 1989 r., podjął pracę w SB Andrzej Wabiszczewicz (AIPN Wr, pf 257/5, Akta osobowe funkcjonariusza Andrzeja Wabiszczewicza, [Podanie o pracę], 28 XII 1988 r., k. 3; *ibidem*, Ankieta osobowa, 12 I 1989 r., k. 4; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 52–53 [PDF]). Opolską WSI ukończyli m.in.: Henryk Czajkowski, Krzysztof Czerwiński, Jan Dachowski, Grzegorz Kłosiński, Marek Kmiecik, Jerzy Kostrzewa, Grażyna Kostrzewa-Orzeł, Kazimierz Kraus, Marcin Kriegel, Andrzej Kurdziel, Robert Lewicki, Henryk Mach, Witold Pyzalski, Mieczysław Sałatyński oraz Dariusz Wereszczyński.

⁶² AIPN Wr, 292/13, Akta osobowe funkcjonariusza Władysława Ciupka, Przebieg służby (pracy), k. 1; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów (odpis), 3 VII 1981 r., k. 25; AIPN Wr, 243/17, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Matukina, Zaświadczenie o stanie odbytych studiów wyższych, 13 VI 1977 r., k. 51.

⁶³ AIPN Wr, 0163/43, Akta osobowe funkcjonariusza Władysława Kopy, Zaświadczenie, 26 IV 1983 r., k. 65 [PDF].

⁶⁴ G. Podgórski, Motywacje wyjazdów na stałe do Republiki Federalnej Niemiec i powrotów do Polski na przykładzie województwa opolskiego, praca magisterska przygotowana w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Wrocławskiego pod kierunkiem prof. dr. hab. Bronisława Pasierba, Opole 1980 (AIPN Wr, 09/584); AIPN Wr, 0126/2056, Akta osobowe funkcjonariusza Gustawa Podgórskiego, Dyplom ukończenia studiów, 16 VI 1980 r. (odpis z 17 VI 1980 r.), k. 72 [PDF].

Wśród osób przyjmowanych do pracy w aparacie bezpieczeństwa szczególnie cennym nabytkiem byli absolwenci uniwersyteckich studiów prawniczych bądź administracyjnych. Osoby takie zatrudniano najchętniej w pionie śledczym SB. Przykładem mogą być następujący funkcjonariusze Wydziału Śledczego KW MO/WUSW w Opolu: Lucjan Krajewski, Wiesław Mastalerz, Edward Pietrzak i Bożenna Zalewska (z d. Mazanek). Szczególnie wysokie kwalifikacje zawodowe posiadała Zalewska, która przed podjęciem w 1979 r. pracy w SB odbyła dwuletnią aplikację sądową w okręgu Sądu Wojewódzkiego w Olsztynie, zakończoną egzaminem sędziowskim⁶⁵. Absolwentami wyższych studiów prawniczych byli także: Krzysztof Bedka, Jacek Klepacz, Andrzej Najgebauer, Zbigniew Pankiewicz i Ryszard Pruszyński. Jerzy Blewaska ukończył studia administracyjne na Uniwersytecie Wrocławskim⁶⁶.

Chociaż studia cywilne miały być przydatne w działalności prowadzonej wobec określonych środowisk społecznych, wydaje się, że przy rekrutacji liczył się przede wszystkim fakt posiadania wyższego wykształcenia⁶⁷. Do służby w SB przyjmowano więc często absolwentów innych kierunków. Absolwenci uczelni cywilnych byli promowani na pierwszy stopień oficerski z reguły po ukończeniu resortowych studiów podyplomowych w ASW lub WSO w Legionowie (przykłady w aneksie, cz. 3). Resortowe studia podyplomowe ukończyli np. Jan Dachowski oraz Jerzy Blewaska, mianowani już wcześniej podporucznikami MO jako podporucznicy WP, absolwenci wojсковych szkół oficerów rezerwy⁶⁸. Lucjan Krajewski z Wydziału Śledczego WUSW odbył w latach 1983–1984 studia podyplomowe z kryminalistyki na Uniwersytecie Wrocławskim⁶⁹.

⁶⁵ AIPN, 1756/96, Akta osobowe funkcjonariusza Lucjana Krajewskiego, Podanie, 1 XII 1978 r.; *ibidem*, Ankieta osobowa, 7 V 1979 r., k. 4, 6–7; AIPN Wr, 0126/2115, Akta osobowe funkcjonariusza Edwarda Pietrzaka, Podanie, 10 X 1974 r., k. 7; *ibidem*, Życiorys, b.d., k. 8; *ibidem*, Ankieta personalna, 10 X 1974 r., k. 9 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2125, Akta osobowe funkcjonariuszki Bożenny Zalewskiej, [Podanie o pracę], 19 IX 1979 r., k. 5; *ibidem*, Ankieta osobowa, k. 6; AIPN Wr, pf 257/15, Akta osobowe funkcjonariusza Wiesława Mastalerza, [Podanie o pracę], 11 V 1976 r., k. 1; *ibidem*, Życiorys, b.d., k. 2; *ibidem*, Ankieta personalna, 11 V 1976 r., k. 3.

⁶⁶ AIPN Wr, 0126/2180, Akta osobowe funkcjonariusza Zbigniewa Pankiewicza, [Podanie o pracę], 20 IV 1970 r., k. 1; *ibidem*, Ankieta personalna, k. 3; AIPN Wr, 0251/80, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Pruszyńskiego, Podanie, 24 IX 1982 r., k. 6; *ibidem*, Ankieta osobowa, 2 XI 1982 r., k. 8 [PDF].

⁶⁷ Tak np. Jan Broniarz legitymował się dyplomem Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu. Adam Wąsiel ukończył Akademię Ekonomiczną we Wrocławiu. Grzegorz Zasieczny odbył studia matematyczne na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jan Wojtkiewicz był absolwentem Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Urszula Orzeł to absolwentka studiów polonistycznych na Uniwersytecie Wrocławskim. Zygmunt Pyszkowski ukończył Wyższą Szkołę Wychowania Fizycznego we Wrocławiu. Ireneusz Wasilewski odbył studia na Politechnice Białoruskiej w Mińsku, a Marek Pawełczyk był absolwentem Politechniki Kijowskiej.

⁶⁸ AIPN Wr, 0126/2003, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Dachowskiego, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, s. 40 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1897, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Blewaski, Przebieg służby (pracy), k. 26; *ibidem*, Wniosek personalny o przyjęcie do MO, 1 VI 1976 r., k. 28. Dachowski został podporucznikiem MO we wrześniu 1975 r., na krótko przed podjęciem studiów podyplomowych w ASW, które ukończył w czerwcu następnego roku. Blewaskę mianowano podporucznikiem MO we wrześniu 1977 r., także tuż przed podjęciem resortowych studiów podyplomowych.

⁶⁹ AIPN, 1161/97, Opinia służbowa, 28 XI 1985 r., k. 106 [PDF].

Opolscy funkcjonariusze SB kończyli często resortowe szkoły chorążych i szkoły podoficerskie⁷⁰. Szkołę chorążych SB ukończyli m.in. Wiesław Hernes, Mirosław Jańczyk (zaocznie), Witold Kuroczkin oraz Ryszard Kozak⁷¹. Mieczysław Cebulski, Roman Latyn, Jan Zwiech oraz Mariusz Kołdyka otrzymali stopień młodszego chorążego po ukończeniu specjalnego kursu operacyjnego chorążych SB w łódzkim Ośrodku Doskonalenia Kadr Kierowniczych MSW⁷². W kursie takim uczestniczył także Ryszard Zwiech z SB KM MO w Strzelcach Opolskich (brat wspomnianego Jana Zwiecha). Nie ukończył on kursu „z powodu oceny niedostatecznej z taktyki i techniki pracy operacyjnej SB”, ale i jego mianowano w 1983 r. młodszym chorążym⁷³.

Absolwentami resortowych szkół podoficerskich SB byli – oprócz wymienionych już osób – m.in. Stanisław Chudaszek oraz Kazimierz Kowalski⁷⁴. Mieczysław Guzik, Zdzisław Jaromin czy Edmund Jęchorek ukończyli roczną szkołę SB w ODKK MSW w Łodzi i w ten sposób uzyskali stopień starszego sierżanta sztabowego⁷⁵.

---

⁷⁰ Por. A. Jusupović, „*Nie matura, lecz chęć szczerą robi z Ciebie oficera*”..., s. 116. W 1975 r. utworzono trzy szkoły chorążych MO – jedną z siedzibą w Łodzi (dla funkcjonariuszy milicji) i dwie z siedzibą w Warszawie (obie dla funkcjonariuszy SB, w tym jedna dla pracowników pionu obserwacji zewnętrznej).

⁷¹ AIPN Wr, 0126/1965, Akta osobowe funkcjonariusza Witolda Kuroczkina-Michałowicza, Opinia służbowa, 28 VI 1985 r., k. 17; AIPN Wr, 0126/2090, Akta osobowe funkcjonariusza Wiesława Hernesa, Opinia służbowa, 8 VII 1981 r., k. 54; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 15 III 1982 r., k. 55; AIPN Wr, 0126/2150, Arkusz słuchacza, 20 XII 1981 r., s. 113–114; *ibidem*, Świadczenie złożenia egzaminu na chorążego Milicji Obywatelskiej, 20 XII 1981 r., s. 115 [PDF]; AIPN Wr, 0163/47, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Kozaka, Zaświadczenie, 19 VI 1976 r., k. 47; *ibidem*, Charakterystyka, 19 VI 1976 r., k. 48.

⁷² AIPN Wr, 0126/1956, Przebieg służby (pracy), k. 9–10; *ibidem*, Opinia służbowa, 22 I 1983 r., k. 12; AIPN Wr, 0126/2017, Akta osobowe funkcjonariusza Mieczysława Cebulskiego, Przebieg służby (pracy), k. 18; *ibidem*, Arkusz słuchacza, 7 VI – 17 IX 1982 r., k. 27; *ibidem*, Opinia służbowa, 16 IX 1982 r., k. 28; AIPN Wr, 0126/2149, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Zwiecha, Przebieg służby (pracy), k. 82; *ibidem*, Arkusz słuchacza, 7 VI – 17 IX 1982 r., k. 95–96; *ibidem*, Opinia służbowa, 17 IX 1982 r., k. 97 [PDF]; AIPN Wr, 0163/42, Akta osobowe funkcjonariusza Mariusza Kołdyki, Opinia służbowa, 14 IX 1982 r., k. 5; *ibidem*, Arkusz słuchacza, 7 VI – 17 IX 1982 r., k. 6; *ibidem*, Świadczenie ukończenia specjalnego kursu operacyjnego Służby Bezpieczeństwa, 17 IX 1982 r., k. 8.

⁷³ AIPN Wr, 0251/76, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Zwiecha, Opinia służbowa, 18 I 1983 r., k. 73; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 10 VIII 1983 r., k. 74–75 [PDF].

⁷⁴ AIPN Wr, 0126/1995, Akta osobowe funkcjonariusza Stanisława Chudaszka, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 32; *ibidem*, Zaświadczenie, 25 VIII 1973 r., k. 37; AIPN Wr, 0126/2009, Akta osobowe funkcjonariusza Zdzisława Jaromina, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, s. 41; *ibidem*, Arkusz słuchacza, 9 IX 1975 – 8 V 1975 r., k. 54–55; *ibidem*, Zaświadczenie, 8 V 1975 r., k. 56; AIPN Wr, 0251/53, Akta osobowe funkcjonariusza Kazimierza Kowalskiego, Przebieg służby (pracy), k. 2–4; Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 5.

⁷⁵ AIPN Łd, 0127/190, Zaświadczenie, 8 V 1975 r., k. 103 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2002, Zaświadczenie, 8 V 1975 r., k. 65; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 8 V 1975 r., k. 67–68 [PDF].

Kursy krajowe i zagraniczne

W całym okresie działalności SB ważną rolę w kształceniu i doskonaleniu zawodowym jej funkcjonariuszy odgrywały różnego rodzaju kursy organizowane na szczeblu wojewódzkim lub w centrali. Przy komendach wojewódzkich były to m.in. krótkoterminowe kursy wstępne („zerowe”) dla nowo przyjętych funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa. W latach 1962–1963 spora grupa funkcjonariuszy SB KW MO w Opolu została przeszkolona w zakresie prowadzenia niektórych czynności dochodzeniowych. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych na szczeblu wojewódzkim organizowane były trzyletnie cykle doskonalenia zawodowego i politycznego. Niektórzy funkcjonariusze zaliczali takie cykle dwu-, trzy-, a nawet czterokrotnie w kolejnych latach. Na poziomie województw prowadzono również szkolenie przyzakładowe – zawodowe, polityczne i wojskowe⁷⁶. W latach 1984–1985 odbywało się także doraźne szkolenie funkcjonariuszy⁷⁷.

Najambitniejsi przedstawiciele kadry kierowniczej SB byli delegowani na specjalne przeszkolenie w Związku Sowieckim. Absolwenci takich kursów robili zwykle błyskotliwą karierę zawodową. Przykładem może być opisana już wcześniej droga zawodowa Andrzeja Mikołajewa, Jana Pietrowa i Jerzego Zarębskiego, naczelników Wydziałów III, V i „W” KW MO/WUSW w Opolu. W latach 1976–1977 kpt. Józef Gawryś, ówczesny zastępca naczelnika Wydziału Paszportów KW MO, odbył dziesięciomiesięczne przeszkolenie w Wyższej Szkole KGB w Moskwie. Po powrocie powierzono mu ważniejsze i bardziej prestiżowe stanowisko zastępcy naczelnika Wydziału II KW MO. W 1985 r. został naczelnikiem Wydziału Paszportów WUSW⁷⁸. Kpt. Marcin

---

⁷⁶ AIPN Wr, 0126/1500, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 15; AIPN Wr, 0126/1516, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 36 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1909, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 28 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1922, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 36 [PDF]; AIPN Wr, 0251/10, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 10; AIPN Wr, 0251/22, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 22; AIPN Wr, 0251/44, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 20.

⁷⁷ AIPN Wr, 0126/2016, Zaświadczenie o ukończeniu doraźnego szkolenia, 6 VI 1984 r., k. 64; AIPN Wr, 0126/2039, Zaświadczenie o ukończeniu doraźnego szkolenia, 28 VI 1985 r., k. 84; AIPN Wr, 0126/2106, Zaświadczenie o ukończeniu doraźnego szkolenia, 20 VI 1985 r., k. 100; AIPN Wr, 0126/2130, Zaświadczenie o ukończeniu doraźnego szkolenia, 28 VI 1985 r., k. 111 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2159, Zaświadczenie o ukończeniu doraźnego szkolenia, 26 VI 1984 r., k. 240; *ibidem*, Zaświadczenie o ukończeniu doraźnego szkolenia, 20 VI 1985 r., k. 246–247 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2162, Zaświadczenie o ukończeniu doraźnego szkolenia, 20 VI 1985 r., k. 113; AIPN Wr, 0251/63, Zaświadczenie o ukończeniu doraźnego szkolenia, 28 VI 1985 r., k. 82; AIPN Wr, 427/148, Zaświadczenie o ukończeniu doraźnego szkolenia, 2 VIII 1985 r., k. 54.

⁷⁸ AIPN Wr, 0251/59, Przebieg służby (pracy), k. 62–63; *ibidem*, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, s. 0065; *ibidem*, Świadectwo ukończenia kursu specjalnego, 10 III 1978 r., k. 116 [PDF]. Por. *Aparat bezpieczeństwa...*, t. 3, s. 214 i 217. Zgodnie ze świadectwem wydanym kpt. Gawrysiowi przez Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW program kursu obejmował następujące przedmioty egzaminacyjne: naukowy komunizm,

Kriegel, w cywilu inżynier elektryk, jako zastępca naczelnika Wydziału V WUSW zaliczył w 1984 r. pięciomiesięczny kurs w moskiewskiej szkole KGB. W czerwcu 1989 r., będąc już naczelnikiem Wydziału „B” WUSW w stopniu majora, odbył także dwumiesięczny kurs specjalny w Leningradzie⁷⁹. Podobne przeszkolenie w sowieckiej metropolii zaliczył cztery lata wcześniej ówczesny naczelnik Wydziału „B” WUSW ppłk Robert Goryszewski⁸⁰. W listopadzie 1988 r. na taki kurs delegowano kpt. Stanisława Borkowskiego, kierownika sekcji w Wydziale V WUSW, zaliczonego rok wcześniej do rezerwy kadrowej na wyższe stanowiska kierownicze w tymże wydziale⁸¹.

W 1986 r. trzymiesięczne przeszkolenie w moskiewskiej szkole KGB odbył kpt. Edmund Młynarczyk, zastępca szefa RUSW ds. SB w Nysie. W opinii służbowej sporządzonej na krótko przed wysłaniem go do Moskwy przełożeni stwierdzili, że ma „perspektywę awansu na wyższe stanowisko”⁸². W 1988 r. analogiczne szkolenie odbył kpt. Zbigniew Kozacki, zastępca naczelnika Wydziału VI WUSW⁸³. Trzymiesięczne szkolenie w moskiewskiej uczelni KGB zaliczył wówczas także kpt. Henryk Mach, w cywilu inżynier mechanik, zastępca naczelnika Wydziału II WUSW w Opolu. W tymże roku przedterminowo został awansowany do stopnia majora, a w następnym zaliczono go do rezerwy kadrowej na stanowisko naczelnika wydziału. Od grudnia 1989 r. pełnił obowiązki naczelnika wydziału, w styczniu 1990 r., już po przełomie politycznym w Polsce, Wydział X Departamentu II MSW zaakceptował zaś jego kandydaturę na stanowisko naczelnika⁸⁴.

We wrześniu 1989 r. trzymiesięczny kurs w moskiewskiej szkole KGB ukończył kpt. Wiesław Mastalerz, zastępca naczelnika Wydziału Śledczego WUSW⁸⁵. Na przełomie lat 1989 i 1990, już pod rządami Tadeusza Mazowieckiego, na trzymiesięczne przeszkolenie do tej moskiewskiej uczelni został delegowany również mjr Bogdan Kopeć, zastępca naczelnika nowo utworzonego Wydziału Ochrony Konstytucyjnego

---

podstawy działalności agenturalno-operacyjnej radzieckiego kontrwywiadu (SD-1A), radziecki kontrwywiad w walce z dywersyjną działalnością wywiadów państw imperialistycznych (SD-2) oraz język rosyjski.

⁷⁹ AIPN Wr, 0126/2067, Akta osobowe funkcjonariusza Marcina Kriegla, Swidietielstwo, 30 VI 1984 r., k. 111, k. 112; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 26 II 1982 do 6 II 1985 r.; *ibidem*, Swidietielstwo, 16 VI 1989 r., k. 128. Por. *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR...*, s. 139.

⁸⁰ AIPN Wr, 0126/2048, Swidietielstwo, 11 VI 1985 r., k. 194 [PDF].

⁸¹ AIPN Wr, 0126/1971, Przebieg służby (pracy), k. 160; *ibidem*, Raport, 10 III 1988 r., k. 203–204 [PDF].

⁸² AIPN Wr, 0251/79, Przebieg służby (pracy), s. 130; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 15 IX 1983 do 28 III 1986 r., k. 176 [PDF]. Por. *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR...*, s. 143.

⁸³ *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR...*, s. 139; *Aparat bezpieczeństwa...*, t. 3, s. 215, przyp. 5.

⁸⁴ AIPN Wr, 497/2, t. 2, Swidietielstwo, 20 VII 1988 r., k. 86; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 1 XI 1987 do 31 XII 1989 r., k. 87; *ibidem*, Notatka, styczeń 1990 r., k. 90. Por. *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR...*, s. 139; *Aparat bezpieczeństwa...*, t. 3, s. 214, przyp. 3.

⁸⁵ AIPN Wr, pf257/15, Swidietielstwo, 29 IX 1989 r., k. 88. Por. *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR...*, s. 142.

Porządku Państwa⁸⁶. W 1985 r. studia podyplomowe w stołecznej szkole KGB ukończył mjr Bronisław Jankowski, zastępca naczelnika Wydziału V WUSW, absolwent szkoły oficerskiej SB w Legionowie i studiów administracyjnych na Uniwersytecie Wrocławskim⁸⁷.

Cywilne ścieżki edukacji i nowe możliwości działania SB

W niejednym przypadku aparat bezpieczeństwa bezpośrednio wykorzystywał kwalifikacje zawodowe osób wykształconych na cywilnych uczelniach do działań operacyjnych. Dotyczy to w szczególności osób legitymujących się wyższym wykształceniem prawniczym bądź administracyjnym, ale nie tylko. Ważną rolę w działalności Wydziału V WUSW w Opolu, zajmującego się tzw. ochroną gospodarki (a także zwalczaniem opozycyjnej działalności związkowej), odgrywali np. dwaj doktorzy nauk chemicznych, szczególnie predestynowani do sprawowania nadzoru nad niektórymi zakładami przemysłowymi. Jednym z nich był kpt. Janusz Milewski, były pracownik naukowy w stopniu doktora Instytutu Przemysłu Budowlanych Materiałów Wiązujących w Opolu oraz Uniwersytetu Gdańskiego, zatrudniony w opolskich strukturach SB od 1978 r. Z racji posiadanego wykształcenia specjalistycznego i swoich doświadczeń zawodowych odgrywał on czołową rolę w sprawowaniu kontroli nad lokalnym przemysłem cementowo-wapienniczym oraz jego zapleczem naukowo-badawczym i projektowym. Innemu doktorowi nauk chemicznych, kpt. Jerzemu Tworowskiemu, zatrudnionemu w SB od 1977 r., powierzono nadzór operacyjny nad kompleksem Zakładów Aparatury Chemicznej „Metalchem” w Opolu – jedną ze sztandarowych inwestycji okresu gierkowskiego. Obaj doktorzy byli zaliczani przez przełożonych do „najlepszych oficerów w Wydziale V WUSW w Opolu”⁸⁸. Por./kpt. Tadeusz Kuźnik, zajmujący się operacyjną „ochroną” kolei jako funkcjonariusz Wydziału III „A”, a następnie kierownik Sekcji XI Wydziału II KW MO (od marca 1981 r.) oraz kierownik Sekcji VIII Wydziału V WUSW (od listopada 1983 r.), był absolwentem Technikum Mechanicznego oraz Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Opolu na kierunku mechanicz-

⁸⁶ AIPN Wr, 0126/2100, Akta osobowe funkcjonariusza Bogdana Kopcia, Przebieg służby (pracy), k. 57; *ibidem*, Raport, 20 II 1989 r., k. 84; *ibidem*, Wniosek, b.d., k. 86. Por. *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR...*, s. 138; *Aparat bezpieczeństwa...*, t. 3, s. 215, przyp. 6. Skierowano go do Moskwy 1 XI 1989 r., równocześnie z powołaniem na stanowisko zastępcy naczelnika WOKPP WUSW.

⁸⁷ AIPN Wr, 623/20, Wniosek personalny, 20 II 1989 r., k. 3; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 27 II 1987 do 13 II 1989 r., k. 5.

⁸⁸ AIPN Wr, 0126/2107, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Milewskiego, Opinia służbowa za okres od 15 IX 1981 do 12 IX 1984 r., k. 75; AIPN Wr, pf 257/22, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Tworowskiego, Podanie, 10 VIII 1977 r., k. 3; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 23 IX 1986 do 27 II 1989 r., k. 128.

nym⁸⁹. Do podwładnych por./kpt. Kuźnika należał m.in. ppor./por./kpt. Henryk Dudek, wychowanek Instytutu Transportu i Komunikacji Politechniki Śląskiej w Gliwicach, dysponujący ponadto doświadczeniami zawodowymi z trzyletniej pracy w PKP, gdzie zdażył awansować na stanowisko zastępcy naczelnika stacji⁹⁰.

Z zachowanych materiałów wynika, że istotną rolę w aktywności zawodowej poszczególnych funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa odgrywały osobiste znajomości i doświadczenie z okresu studiów. Dotyczy to zwłaszcza osób pracujących w pionie III SB. Z pewnością nie było dziełem przypadku, że w ramach sprawy obiektowej o kryptonimie „Technika” bieżący nadzór nad środowiskiem Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Opolu sprawowali w szczególności absolwenci tej uczelni działający w strukturach Wydziału III KW MO/WUSW: Henryk Czajkowski, Grażyna Kostrzewa-Orzeł i Mieczysław Sałatyński. U schyłku lat osiemdziesiątych świeżo upieczony absolwent WSI Andrzej Kurdziel jako funkcjonariusz SB był wykorzystywany w działaniach prowadzonych wobec opolskiego środowiska studenckiego⁹¹. Z tego środowiska wyszedł również Ryszard Ciupek, absolwent Wyższej Szkoły Pedagogicznej, uczestniczący jako funkcjo-

⁸⁹ AIPN Wr, 0126/2010, Akta osobowe funkcjonariusza Tadeusza Kuźnika, Życiorys, 2 II 1973 r., k. 2; *ibidem*, Ankieta personalna, 5 III 1973 r., k. 3

⁹⁰ AIPN Wr, 0126/2086, Akta osobowe Henryka Dudka, Życiorys, 10 VI 1978 r., k. 2–3; *ibidem*, Ankieta osobowa, 15 VI 1978 r., k. 4, 7; *ibidem*, Ankieta osobowa, 30 IX 1988 r., k. 8–9, 11; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 68; *ibidem*, Opinia służbowa, 16 VIII 1978 r., k. 74; *ibidem*, Opinia służbowa, [16 VI 1979 r.], k. 77; *ibidem*, Opinia służbowa, 11 IX 1984 r., k. 87; *ibidem*, Opinia służbowa, 19 IX 1988 r., k. 92; *ibidem*, Wniosek w sprawie zaliczenia do rezerwy kadrowej na stanowisko naczelnika wydziału, 12 IX 1988 r., k. 94; *ibidem*, Wniosek o przyjęcie do służby UOP w Opolu, b.d., k. 100.

⁹¹ Por. Z. Bereszyński, *Niezależny ruch studencki w Opolu i komunistyczny aparat represji w latach 1980–1989* [w:] *Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989*, red. K. Jasiak, Opole 2012, s. 348–349. Na przykładzie Henryka Czajkowskiego można zilustrować, jak istotne bywały dla funkcjonariuszy SB osobiste znajomości z okresu studiów czy nawet ze szkoły średniej i jak tego rodzaju relacje mogły wpływać na bieg spraw służbowych. W kwietniu 1985 r. funkcjonariusz ten, kierujący wówczas Sekcją III Wydziału III WUSW w Opolu, załatwił zwrot zatrzymanego przez milicję prawa jazdy znanemu mu ze szkoły średniej Tadeuszowi Pabisiakowi, prezesowi Opolskiego Towarzystwa Jazzowego. Nieco wcześniej Pabisiak został zarejestrowany jako TW „Marek”. Podstawę rejestracji stanowiło pisemne zobowiązanie do zachowania w ścisłej tajemnicy spotkań i treści rozmów z pracownikiem Służby Bezpieczeństwa. W charakterze oficera prowadzącego występował st. sierż./ppor. Adam Wąsiel z Sekcji IV tegoż wydziału. Zeznając w 2010 r. w sądowej sprawie lustracyjnej Pabisiaka, Czajkowski oświadczył, że nie przypomina sobie, jak mogło dojść do takiej rejestracji, ale potwierdził swój udział w załatwieniu zwrotu prawa jazdy. 20 X 2010 r. Sąd Lustracyjny – Sąd Okręgowy we Wrocławiu w III Wydziale Karnym orzekł, że Tadeusz Pabisiak złożył zgodne z prawdą oświadczenie lustracyjne, że nie pracował, nie pełnił służby ani nie był świadomym i tajnym współpracownikiem organów bezpieczeństwa państwa. W uzasadnieniu wyroku przywołano zasadę *in dubio pro reo* (tj. w razie wątpliwości orzekać na korzyść oskarżonego), wskazując na wątpliwości niemożliwe do usunięcia w sytuacji, gdy upłynęło wiele lat od zdarzeń będących przedmiotem postępowania (AIPN Wr, 0064/1929, Teczka personalna TW „Marka”, Kwestionariusz; *ibidem*, [Oświadczenie], b.d.; *ibidem*, Charakterystyka TW „Marka”, nr 30 995, mf; AIPN Wr, 564/11, t. 2, Akta sądowe sprawy lustracyjnej Tadeusza Pabisiaka, III K 346/09, Protokół posiedzenia dla przesłuchania świadka w trybie artykułu 396 par. 2 k.p.k., 21 IX 2010 r., s. 234–236; *ibidem*, Orzeczenie w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, 20 X 2010 r., s. 242–256).

nariusz Wydziału III KW MO/WUSW w sprawowaniu nadzoru nad miejscową WSI⁹². Mł. chor./chor./ppor. Wiesław Wasiaś, zajmujący się środowiskiem opolskiej WSP w ramach sprawy obiektowej o kryptonimie „Aula”, zadzierzgnął mocne związki osobiste z kontrolowaną przez siebie uczelnią, gdzie w 1985 r. ukończył studia magisterskie na Wydziale Filologiczno-Historycznym (pedagogika kulturalno-oświatowa)⁹³.

Ciekawie przedstawia się przypadek Ryszarda Misiaka, który był absolwentem obu opolskich uczelni, a przez pewien czas także asystentem w Katedrze Elektrotechniki WSP. Dzięki temu miał bardzo dobre przygotowanie do pracy na zajmowanym w latach 1978–1984 stanowisku zastępcy naczelnika Wydziału III KW MO/WUSW, związanej w szczególności ze sprawowaniem nadzoru nad miejscowym środowiskiem akademickim⁹⁴.

Osobiste związki z opolskimi uczelniami odgrywały ważną rolę także w działalności innych wydziałów SB, a w zwłaszcza Wydziału II. Ilustruje to przypadek kpt. Jana Smolińskiego z tego wydziału. W latach 1969–1974 studiował on na kierunku elektrotechnicznym opolskiej WSP. Od pierwszego roku studiów działał w studenckim radiowęzle „Radio-Sygnaly”, a po ukończeniu nauki, w okresie wakacyjnym, przez trzy miesiące kierował modernizacją tej placówki. W listopadzie 1974 r., po miesiącu pracy w charakterze stażysty inżynierijno-technicznego w Pracowni Nowych Technik Nauczania Instytutu Pedagogiki WSP, rozpoczął służbę w SB⁹⁵. Dzięki takim doświadczeniom, kontaktom i znajomościom Smoliński mógł jako funkcjonariusz SB prowadzić skuteczne działania wobec opolskich kręgów naukowych, a także miejscowego środowiska dziennikarskiego, w którym funkcjonowała spora liczba absolwentów opolskiej WSP. Przez większą część swojej kariery w SB działał w strukturach pionu II, zajmując się w szczególności środowiskiem dziennikarskim. Tą grupą zawodową „opiekował” się również w latach 1983–1984 jako funkcjonariusz Wydziału III WUSW. Po wprowadzeniu stanu wojennego por. Smoliński, wówczas kierownik Sekcji XIII Wydziału II KW MO, uczestniczył w pracach komisji przeprowadzającej weryfikację opolskiego środowiska dziennikarskiego⁹⁶.

⁹² AIPN Wr, 0126/2085, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Ciupka, Dyplom ukończenia studiów, 11 XII 1979 r. (odpis z 11 III 1980 r.), k. 10; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 17 IX 1982 do 29 X 1985 r., k. 62; *ibidem*, Wniosek o przyjęcie do służby w Urzędzie Ochrony Państwa, 24 VII 1990 r., k. 69.

⁹³ AIPN Wr, 0126/2037, Dyplom, k. 17; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 6 VI 1988 r., k. 55.

⁹⁴ AIPN Wr, 0126/1908, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Misiaka, Podanie, 23 VI 1971 r., k. 2; *ibidem*, Życiorys, b.d., k. 3; *ibidem*, Ankieta personalna, 10 VIII 1977 r., k. 4; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 13–14; *ibidem*, Wniosek personalny o przyjęcie do MO, 18 VI 1971 r., k. 15. Por. *Aparat bezpieczeństwa...*, t. 3, s. 214.

⁹⁵ AIPN Wr, 0251/60, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Smolińskiego, Życiorys, k. 2. Por. S.S. Nicieja, *Alma Mater Opoliensis. Ludzie – fakty – wydarzenia. Księga jubileuszowa w 50. rocznicę Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu i 10. rocznicę powstania Uniwersytetu Opolskiego*, Opole 2004, s. 133, fot. 151.

⁹⁶ Por. Z. Bereszyński, *Służba Bezpieczeństwa i media informacyjne w województwie opolskim* [w:] *Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989*, red. K. Jasiak, Opole 2012, s. 193–194.

Wśród przyjmowanych do pracy w SB absolwentów polskich uczelni znajdowali się czołowi działacze koncesjonowanych organizacji młodzieżowych, czyli Socjalistycznego Związku Studentów Polskich, Zrzeszenia Studentów Polskich oraz Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej: Marek Kmiecik (absolwent WSI, przewodniczący uczelnianej organizacji SZSP), Jerzy Paluszek (absolwent WSP, sekretarz Rady Okręgowej SZSP, członek opolskiej Rady Akademickiej SZSP) oraz Robert Lewicki (absolwent WSI, członek ZSP i przewodniczący Zarządu Uczelnianego ZSMP)⁹⁷. Z racji swojej wcześniejszej działalności dysponowali oni szeroką wiedzą na temat miejscowego środowiska akademickiego, dużo bardziej przydatną dla SB niż formalnie posiadane kwalifikacje zawodowe.

Ciekawą ilustrację związków funkcjonariuszy SB ze środowiskami stanowiącymi obiekt ich służbowego zainteresowania, ze szczególnym uwzględnieniem kręgów naukowych i akademickich, stanowi kariera naukowa ppłk. Jerzego Bielskiego, naczelnika Wydziału Paszportów WUSW w Opolu. Z racji pełnionej funkcji mógł on mieć ogromny wpływ na karierę zawodową niejednego pracownika miejscowych uczelni i placówek naukowych. Sam także zaczął robić karierę w tym środowisku, łącząc ją ściśle z karierą resortową. W marcu 1983 r. uzyskał stopień naukowy doktora nauk humanistycznych na Wydziale Filologiczno-Historycznym opolskiej WSP. Temat obronionej przez niego pracy doktorskiej: „Emigracja z województwa opolskiego do Republiki Federalnej Niemiec w latach 1975–1979” – był bezpośrednio związany z jego działalnością zawodową w pionie paszportowym SB⁹⁸. W 1984 r. dysertacja ta uzyskała pierwszą nagrodę w zorganizowanym pod auspicjami wojewody opolskiego konkursie na „najbardziej użyteczną dla Opolszczyzny pracę habilitacyjną, doktorską, magisterską i inżynierską”⁹⁹.

W ślad za tym umocniła się pozycja zawodowa ppłk. dr. Bielskiego. W 1983 r. został zaliczony „do rezerwy kadrowej na wyższe stanowisko służbowe w resorcie spraw wewnętrznych”, a we wrześniu następnego roku postanowiono przenieść go na znacznie bardziej prestiżowe stanowisko naczelnika Wydziału II Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Opolu. W związku z tym w listopadzie i grudniu 1984 r. odbył przeszkolenie na kursie doskonalenia kadry kierowniczej pionu II SB zorganizowanym w Akademii Spraw Wewnętrznych¹⁰⁰.

⁹⁷ AIPN Łd, 0193/765, Akta personalne funkcjonariusza SB Marka Kmiecika, Ankieta osobowa, s. 7 i 9 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2109, Akta osobowe Jerzego Paluszka, [Prośba do komendanta wojewódzkiego MO w Opolu], 10 III 1982 r., k. 2; *ibidem*, Ankieta osobowa, k. 4–5; AIPN Wr, 497/42, t. 1, Akta osobowe funkcjonariusza Roberta Lewickiego, [Podanie o pracę], 28 IV 1988 r., k. 7; *ibidem*, Ankieta osobowa, 15 VI 1987 r., k. 8, 10 i 14; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 44 [PDF].

⁹⁸ *Ibidem*, Zaświadczenie, 15 III 1983 r., k. 70; *ibidem*, Dyplom, 20 III 1983 r., k. 71; *ibidem*, Pismo ppłk. Bielskiego do naczelnika Wydziału Kadr KW MO w Opolu, 12 III 1983 r., k. 248 [PDF]. Promotorem był doc. dr hab. Jan Korbel.

⁹⁹ *Ibidem*, Dyplom uznania [nadany przez wojewodę opolskiego], 1984 r., k. 72 [PDF].

¹⁰⁰ *Ibidem*, Wniosek personalny, 8 IX 1984 r., k. 263 [PDF]; *ibidem*, Zaświadczenie, 8 II 1984 r., k. 264; *ibidem*, Raport, 24 V 1985 r., k. 142; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 190 [PDF]. Por. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce...*, t. 3, s. 214.

Nauczyciele i wychowawcy

Niektórzy funkcjonariusze opolskiej SB zrobili godną uwagi karierę w resortowym szkolnictwie zawodowym. Jednym z nich był Stanisław Hoc, absolwent studiów prawniczych na Uniwersytecie Wrocławskim, pracujący w latach 1969–1973 w Wydziale III KW MO w Opolu, w latach 1973–1981 wykładowca w WSO MSW w Legionowie. W 1976 r. uzyskał na swoim macierzystym uniwersytecie stopień doktora nauk prawnych, a w 1977 r. oddelegowano go na czteroletnie studia habilitacyjne do Wyższej Szkoły KGB w Moskwie. Zwolniony z pracy w resorcie w maju 1981 r., podjął ją ponownie we wrześniu 1983 r. jako funkcjonariusz Departamentu II MSW. Awansowany stopniowo do rangi pułkownika, został w styczniu 1989 r. docentem w Akademii Spraw Wewnętrznych¹⁰¹.

Do elitarnego grona wychowawców oficerskiej kadry aparatu bezpieczeństwa trafił także Lucjan Krajewski. Po ukończeniu w 1978 r. zaocznych studiów prawniczych na Uniwersytecie Wrocławskim zgłosił się do pracy w KW MO w Opolu. Z racji posiadanego wykształcenia prawniczego został zatrudniony w Wydziale Śledczym KW MO. W 1981 r., po ukończeniu Studium Podyplomowego ASW, mianowano go podporucznikiem. Pod koniec 1986 r. por. Krajewski wystąpił o przeniesienie służbowe do WSO w Legionowie, motywując to „zamiłowaniem do pracy naukowej i dydaktycznej”. Od lutego 1987 r. pracował już w WSO jako wykładowca prawa karnego procesowego¹⁰².

Z początkiem sierpnia 1987 r. zatrudnienie w WSO znalazł także ppłk. rez. mgr Władysław Graczyński, pozostający od blisko dwóch lat na emeryturze były funkcjonariusz pionu śledczego SB KW MO w Opolu, zastępca komendanta powiatowego MO ds. SB w Oleśnie, a następnie funkcjonariusz Departamentu IV MSW. Powierzono mu stanowisko starszego wykładowcy Cyklu II na wakującym etacie docenta¹⁰³.

Podsumowanie

Z przeanalizowanego materiału źródłowego wynika, że poziom wykształcenia zawodowego i ogólnego funkcjonariuszy SB był jedną z najważniejszych przesłanek

---

¹⁰¹ AIPN, 02063/35, Akta osobowe Stanisława Hoca, Życiorys, b.d., k. 3; *ibidem*, Zaświadczenie, 31 III 1976 r., k. 18; *ibidem*, Dyplom, 30 III 1976 r., k. 19; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 91–92; *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR...*, s. 133.

¹⁰² AIPN, 1756/96, Raport, 23 XII 1986 r., k. 81; Wniosek o przyjęcie do służby w UOP byłego funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, b.d., k. 85. Powołana w 1990 r. Komisja Kwalifikacyjna ds. Kadr Centralnych uznała, że kpt. Lucjan Krajewski „odpowiada wymogom przewidzianym dla funkcjonariusza lub pracownika Ministerstwa Spraw Wewnętrznych [...] i posiada kwalifikacje moralne do pełnienia służby – podjęcia pracy – w UOP”.

¹⁰³ AIPN, 0604/881, k. 109, 111–114; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 0192/87 z 16 VII 1987 r., k. 160 [PDF].

sprawności operacyjnej aparatu bezpieczeństwa. Odgrywał także istotną rolę w indywidualnych karierach poszczególnych osób. Liczyły się jednak również inne czynniki, szczególnie zaangażowanie w pracę, inicjatywa, zdyscyplinowanie, posiadane doświadczenie zawodowe itp. Przebieg kariery w poszczególnych przypadkach był wypadkową tych wszystkich czynników. Pewną rolę mogły odgrywać oczywiście także nieformalne układy personalne, co jednak trudno wykazać na podstawie zachowanej dokumentacji.

System naboru i kształcenia funkcjonariuszy SB zmieniał się z czasem, przechodząc bardzo głęboką ewolucję, a zmiany wprowadzone w 1972 r. można wręcz określić jako rewolucyjne, jeśli chodzi o długofalowe następstwa. Efektem tych zmian było poszerzenie bazy rekrutacyjnej aparatu bezpieczeństwa, ze znaczącym wzbogaceniem jej o przedstawicieli środowisk inteligenckich. Wraz z tym wzrosły także możliwości operacyjne aparatu.

Z upływem lat system szkolenia funkcjonariuszy SB w coraz większym stopniu wykorzystywał sieć średniego i wyższego szkolnictwa cywilnego. Wraz z tym rozrastała się również sieć różnorodnych nieformalnych związków społecznego-zawodowych pomiędzy kadrą aparatu bezpieczeństwa a innymi środowiskami społecznymi, ze szczególnym uwzględnieniem środowisk inteligenckich. Nie prowadziło to jednak do przewyciężenia społecznej alienacji aparatu, lecz przeciwnie – sprzyjało realizowaniu przezeń zadań kontrolnych i represyjnych w stosunku do społeczeństwa. Warto dodać, że związki, o których mowa, w niejednym przypadku przetrwały upadek systemu komunistycznego w Polsce, wpisując się w rzeczywistość społeczną III RP.

Aneks

1. Funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa województwa opolskiego, absolwenci rocznych szkół oficerskich SB działających w latach 1961–1973 (przykłady)

Centrum Wyszkożenia MSW w Legionowie: Marian Andruszkiewicz (1962/1963), Józef Atlas (1961/1962), Jerzy Biskup *vel* Jerzy Bielski (1964/1965), Daniel Brzozowski, Kazimierz Ciempka (1970/1971), Ryszard Czubek, Józef Gawryś (1965/1966), Robert Goryszewski (1965/1966), Feliks Halota (1965/1966), Bronisław Jankowski (1972), Tadeusz Josypów (1968/1969), Michał Korzeniowski (1969/1970), Tadeusz Lech (1972/1973), Jan Michalski (1972/1973), Andrzej Mikołajew (1966/1967), Ryszard Misiak, Czesław Motłoch (1972/1973), Ryszard Tuszyński (1972/1973), Andrzej Wykurz, Jerzy Zarębski (1964/1965)¹⁰⁴

¹⁰⁴ AIPN Wr, 0126/200, Akta osobowe funkcjonariusza Daniela Brzozowskiego, Przebieg służby (pracy), k. 51; *ibidem*, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 54 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1427, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Czubka, Świadczenie ukończenia szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa MSW, 31 VII 1962 r., k. 38 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2058, Akta osobowe funkcjonariusza Mariana Andruszkiewicza, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, s. 0135 [PDF]; AIPN Wr, 0251/10, Akta osobowe funkcjonariusza Józefa Atlas, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 10; *ibidem*, Świadczenie ukończenia szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa MSW, 20 VII 1962 r., k. 14; AIPN, 3088/373, t. 1, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 193 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2106, Akta osobowe funkcjonariusza Kazimierza Ciempki, Świadczenie ukończenia szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa MSW, 16 VII 1971 r., k. 78; AIPN Wr, 0251/59, Akta osobowe funkcjonariusza Józefa Gawryś, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 65; *ibidem*, Świadczenie ukończenia szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa MSW, 21 VII 1967 r., k. 79 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2048, Akta osobowe funkcjonariusza Roberta Goryszewskiego, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 116; *ibidem*, Świadczenie ukończenia szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa MSW, 28 VII 1966 r., k. 131; AIPN Wr, 0126/1896, Akta osobowe funkcjonariusza Feliksa Haloty, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 15; AIPN Wr, 623/20, Akta osobowe funkcjonariusza Bronisława Jankowskiego, Wniosek personalny, 20 II 1989 r., k. 3; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 27 II 1987 do 13 II 1989 r., k. 5; AIPN Wr, 0126/1942, Akta osobowe funkcjonariusza Tadeusza Josypowa, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 18; AIPN Wr, 0126/2162, Akta osobowe funkcjonariusza Michała Korzeniowskiego, Dyplom ukończenia szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa MSW, 14 VII 1970 r., k. 117; AIPN Wr, 0126/1948, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 13 VI 1973 r., k. 40; AIPN Wr, 0126/2162, Akta osobowe funkcjonariusza Andrzeja Mikołajewa, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 72 c; *ibidem*, Dyplom ukończenia szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa MSW, 21 VII 1967 r., k. 78; AIPN Wr, 0126/1908, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Misiaka, Wniosek personalny, 22 VI 1987 r., k. 19; AIPN Wr, 0126/2079, Akta osobowe funkcjonariusza Czesława Motłocha, Świadczenie ukończenia szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa MSW, 13 VII 1973 r., k. 60 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1837, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Tuszyńskiego, Przebieg służby (pracy), k. 13; *ibidem*, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 15; AIPN Wr, 0251/83, Akta osobowe funkcjonariusza Andrzeja Wykurza, Świadczenie ukończenia szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa MSW, 13 VII

Roczna szkoła oficerska techniki operacyjnej Biura „T” MSW: January Konczewski¹⁰⁵

2. Funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa województwa opolskiego, absolwenci WSO MSW w Legionowie, powołanej w 1972 r. (przykłady)

Mieczysław Bereta (1974–1978), Jan Budzik (1981–1984), Wiesław Frankiewicz (1976–1979), Mieczysław Guzicki (1978–1981), Kazimierz Kowalski (1976–1979), Zenon Konieczny (1979–1982), Ryszard Kozak (1979–1982), Henryk Kuriata (1976–1979), Edmund Młynarczyk (1973–1976), Janusz Niżnik (1979–1982), Jan Peczeniuk (1976–1979), Bogusław Piwko (1982–1985), Lech Sznerch (1972–1975), Józef Zwiech (1973–1976), Tadeusz Zwiech (1976–1979)¹⁰⁶

3. Funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa województwa opolskiego, absolwenci resortowych studiów podyplomowych (przykłady)

1973 r., k. 59; AIPN Wr, 0126/1863, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Zarębskiego, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 19.

¹⁰⁵ AIPN Wr, 0126/2024, Akta osobowe funkcjonariusza Januarego Konczewskiego, Przebieg służby, k. 53–54; *ibidem*, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 59; *ibidem*, Świadectwo ukończenia szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa MSW, b.d., k. 71; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 27 V 1969 r., k. 72–73 [PDF].

¹⁰⁶ AIPN Wr, 0126/2071, Akta osobowe funkcjonariusza Mieczysława Berety, Przebieg służby (pracy), k. 41–42; *ibidem*, Opinia służbowa, 18 VI 1977 r., k. 55; *ibidem*, Opinia służbowa, 24 VI 1978 r., k. 57; AIPN, 0126/2156, Dyplom, 27 VI 1984 r., k. 23; AIPN Wr, 0126/2087, Akta osobowe funkcjonariusza Wiesława Frankiewicza, Przebieg służby (pracy), k. 58; AIPN Wr, 0126/2002, Akta osobowe funkcjonariusza Mieczysława Guzickiego, Opinia służbowa, 15 III 1981 r., k. 80 [PDF]; AIPN Wr, 0251/53, Akta osobowe funkcjonariusza Kazimierza Kowalskiego, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 5; AIPN Wr, 0251/66, Akta osobowe funkcjonariusza Zenona Koniecznego, Dyplom, 18 V 1982 r., s. 51 [PDF]; AIPN Wr, 0163/47, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Kozaka, Przebieg służby (pracy), k. 5; AIPN Wr, 0126/1955, Akta osobowe funkcjonariusza Henryka Kuriaty, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 14; AIPN Wr, 0251/79, Akta osobowe funkcjonariusza Edmunda Młynarczyka, Opinia służbowa, 25 VI 1976 r., k. 156 [PDF]; AIPN Wr, 0251/69, Akta osobowe funkcjonariusza Janusza Niżnika, Dyplom, 18 V 1982 r., k. 21; *ibidem*, Opinia służbowa, 17 VI 1982 r., k. 79; AIPN Wr, 0126/2068, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Peczeniuka, Opinia służbowa, 18 VI 1979 r., k. 158 [PDF]; AIPN Wr, 0163/81, Opinia służbowa, 24 VI 1985 r., k. 11; AIPN Wr, 427/167, Akta osobowe funkcjonariusza Lecha Sznercha, Przebieg służby (pracy), k. 4–5 [PDF]; AIPN Wr, 427/186, Akta osobowe funkcjonariusza Józefa Zwiecha, Przebieg służby (pracy), k. 4–5 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2038, Akta osobowe funkcjonariusza Tadeusza Zwiecha, Przebieg służby (pracy), k. 72–73; *ibidem*, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 76; *ibidem*, Opinia służbowa, 22 VI 1979 r., k. 93–94; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 10 VI 1979 r., k. 95–96 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1892, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Żółtowskiego, Przebieg służby (pracy), k. 13; AIPN Wr, 0126/2023, Akta osobowe funkcjonariusza Janusza Stankiewicza, Świadectwo ukończenia studium podyplomowego, 26 VI 1985 r., k. 111 [PDF]; AIPN Wr, pf 257/25, Akta osobowe funkcjonariusza Andrzeja Najgebauera, Arkusz słuchacza, 22 V 1982, k. 77–78.

Akademia Spraw Wewnętrznych: Ryszard Augustyniak (1978/1979), Krzysztof Bedka (1984/1985), Jerzy Blewaska (1977/1978), Jan Broniarz (1976/1977), Ryszard Ciupek (1980/1981), Władysław Ciupek (1980/1981), Jan Dachowski (1975/1976), Henryk Dudek (1978/1979), Witold Hruszka (1976/1977), Marek Kmiecik (1981/1982), Janusz Kogutkiewicz (1977/1978), Bogdan Kopeć (1976/1977), Grażyna Kostrzewa-Orzeł (1976/1977), Lucjan Krajewski (1980/1981), Kazimierz Kraus (1979/1980), Marcin Kriegel (1975/1976), Tadeusz Kuźnik (1974/1975), Henryk Mach (1977/1978), Urszula Orzeł (1977/1978), Wiesław Mastalerz (1976/1977), Jan Matukin (1977/1978), Bożenna Mazanek-Zalewska (1980/1981), Andrzej Najgebauer (1981/1982), Zygmunt Pyszkowski (1975), Mieczysław Sałatyński (1981/1982), Janusz Stankiewicz (1984/1985), Marian Szponder (1975/1976), Jerzy Tworowski (1978/1979), Kazimierz Uryga (1978/1979), Ireneusz Wasilewski (1979/1980), Małgorzata Wiśniewska-Żyła (1981/1982), Jan Wojtkiewicz (1985/1986), Andrzej Zagaj (1973/1974), Władysław Załanowski (1975/1976), Janusz Żaba (1983/1984)¹⁰⁷

¹⁰⁷ AIPN, MSW, 02042/813, t. 2, Akta osobowe funkcjonariusza Witolda Hruszki, Przebieg służby (pracy), k. 3; AIPN, 1161/97, MSW, Akta osobowe funkcjonariusza Lucjana Krajewskiego, Opinia służbowa, 27 V 1981 r., k. 94 [PDF]; AIPN Łd, 0193/765, Akta osobowe funkcjonariusza Marka Kmiecika, Przebieg służby (pracy), k. 66 [PDF]; AIPN Wr, 0126/1581, Akta osobowe funkcjonariusza Andrzeja Zagaja, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 28; AIPN Wr, 0126/1870, Akta osobowe funkcjonariusza Władysława Załanowskiego, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 14; AIPN Wr, 0126/1951, Przebieg służby (pracy), k. 12; AIPN Wr, 243/17, Karta wyników studiów (odpis), b.d., s. 63; *ibidem*, Opinia służbowa, b.d., s. 65; *ibidem*, Świadcstwo ukończenia studium podyplomowego, b.d. [1978 r.], s. 67 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2010, Przebieg służby (pracy), k. 29; *ibidem*, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 32; AIPN Wr, 0126/2086, Przebieg służby (pracy), k. 68; AIPN Wr, 0126/2037, Opinia służbowa, 23 VI 1988 r., k. 53; AIPN Wr, 0126/2055, Akta osobowe funkcjonariusza Krzysztofa Bedki, Świadcstwo ukończenia studium podyplomowego, 26 VI 1985 r., k. 37; AIPN Wr, 0126/2067, Akta osobowe funkcjonariusza Marcina Kriegla, Świadcstwo ukończenia studium podyplomowego, 24 VI 1976 r., k. 96; AIPN Wr, 0126/2085, Przebieg służby (pracy) [Ryszarda Ciupka], k. 46; *ibidem*, Opinia służbowa, 28 V 1981 r., k. 56; AIPN Wr, 0126/2100, Akta osobowe funkcjonariusza Bogdana Kopcia, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 58; *ibidem*, Karta wyników studiów, b.d., k. 63; AIPN Wr, 0126/2104, Akta osobowe funkcjonariuszki Grażyny Kostrzewy-Orzeł, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 64; AIPN Wr, 0126/2125, Akta osobowe funkcjonariuszki Małgorzaty Wiśniewskiej-Żyły, Przebieg służby (pracy), k. 63–64; *ibidem*, Opinia służbowa, 3 VII 1982 r., k. 77; AIPN Wr, 0126/2125, Akta osobowe funkcjonariuszki Bożenny Mazanek-Zalewskiej, Karta wyników studiów, b.d., k. 63; *ibidem*, Opinia służbowa, [28 V 1981 r.], k. 64; AIPN Wr, 0126/2129, Akta osobowe funkcjonariusza Janusza Żaby, Przebieg służby (pracy), k. 82; *ibidem*, Świadcstwo ukończenia studium podyplomowego, 1 III 1984 r., k. 101 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2130, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Wojtkiewicza, Przebieg służby (pracy), k. 104; *ibidem*, Zaświadczenie, 11 VI 1986 r., k. 118 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2137, Akta osobowe funkcjonariusza Kazimierza Krausa, Przebieg służby (pracy), k. 59; *ibidem*, Opinia służbowa, 16 VI 1980 r., k. 68; AIPN Wr, 0126/2179, Akta osobowe funkcjonariusza Janusza Kogutkiewicza, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 126 [PDF]; AIPN Wr, 0131/104, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Broniarza, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 112; AIPN Wr, 0136/50, Akta osobowe funkcjonariuszki Urszuli Orzeł, Przebieg przeszkolenia funkcyjnari-

ASW – Ośrodek Doskonalenia Kadr Kierowniczych w Łodzi: Grzegorz Kłosiński (1981/1982), Edward Pietrzak (1975/1976), Jerzy Klisowski (1975/1976), Grzegorz Zasieczny (1978/1979)¹⁰⁸

ASW – Szkoła Ruchu Drogowego w Piasecznie: Ryszard Pruszyński (1983/1984)¹⁰⁹

Studium Podyplomowe WSO MSW w Legionowie: Dariusz Chrobak (1988/1989), Krzysztof Czerwiński (1986/1987), Roman Latyn (1986/1987), Janusz Milewski (1978/1979), Marek Pawełczyk (1987/1988), Wiesław Wasiak (1987/1988), Adam Wąsiel (1986/1987)¹¹⁰

---

sza Służby Bezpieczeństwa, k. 101 [PDF]; AIPN Wr, 0251/52, Akta osobowe funkcjonariusza Zygmunta Pyszkowskiego, Przebieg służby (pracy), k. 14; AIPN Wr, 0251/63, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Augustyniaka, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 55; *ibidem*, Świadcstwo ukończenia studium podyplomowego, 16 VI 1979 r., k. 70; AIPN Wr, 292/13, Akta osobowe funkcjonariusza Władysława Ciupka, Przebieg służby (pracy), k. 1; AIPN Wr, 0251/71, Akta osobowe funkcjonariusza Ireneusza Wasilewskiego, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 49; *ibidem*, Karta wyników studiów, k. 56; *ibidem*, Opinia służbowa, 28 VI 1980 r., k. 57; AIPN Wr, 272/79, Akta osobowe funkcjonariusza Kazimierza Urygi, Świadcstwo ukończenia studium podyplomowego, 24 VI 1978 r., k. 13; AIPN Wr, 497/2, t. 1, Akta osobowe funkcjonariusza Henryka Macha, Opinia służbowa, b.d., k. 115 [PDF]; AIPN Wr, pf 257/15, Akta osobowe funkcjonariusza Wiesława Mastalerza, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 88; AIPN Wr, pf 257/22, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Tworowskiego, Opinia służbowa, 16 VI 1979 r., k. 109.

¹⁰⁸ AIPN Wr, 0126/2050, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Klisowskiego, Arkusz słuchacza, 13 X 1975 – 28 VI 1976 r., k. 83–84 [PDF]; AIPN Wr, 0126/2098, Akta osobowe funkcjonariusza Grzegorza Kłosińskiego, Arkusz słuchacza, 17 IX 1981 – 23 V 1982 r., k. 42; AIPN Wr, 0126/2115, Akta osobowe funkcjonariusza Edwarda Pietrzaka, Przebieg służby (pracy), k. 59–60; *ibidem*, Arkusz słuchacza, 13 X 1975 – 28 VI 1976 r., s. 69–70; *ibidem*, Opinia służbowa, 21 VI 1976 r., k. 71; AIPN Wr, 0126/2126, Akta osobowe funkcjonariusza Grzegorza Zasiiecznego, Arkusz słuchacza, 22 IX 1978 – 15 VI 1979, k. 62. Por. S. Hermański, A. Jusupowicz, R. Leśkiewicz, *Cywilne organy bezpieczeństwa państwa...*, s. 138–139.

¹⁰⁹ AIPN Wr, 0251/80, Przebieg służby (pracy), k. 76; *ibidem*, Przebieg przeszkolenia funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, k. 79; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 1 XII 1982 do 29 IX 1983 r., k. 87 [PDF].

¹¹⁰ AIPN Rz, 220/8, Akta osobowe funkcjonariusza Dariusza Chrobaka, Przebieg służby (pracy), s. 30–31; AIPN Wr, 0126/1951, Akta osobowe funkcjonariusza Krzysztofa Czerwińskiego, Przebieg służby (pracy), k. 12–13; AIPN Wr, 0126/1956, Akta osobowe funkcjonariusza Romana Latyna, Przebieg służby (pracy), k. 9; *ibidem*, Opinia służbowa, 22 VI 1987 r., k. 13; AIPN Wr, 0126/2037, Świadcstwo ukończenia studium oficerskiego, 23 VI 1988 r., k. 54; AIPN Wr, 0126/2107, Akta osobowe funkcjonariusza Janusza Milewskiego, Karta wyników studiów, b.d., k. 64; *ibidem*, Opinia służbowa, 16 VI 1979 r., k. 65; AIPN Wr, 0126/2122, Akta osobowe funkcjonariusza Adama Wąsiela, Opinia służbowa, 22 VI 1987 r., k. 47; AIPN Wr, 0126/2037, Opinia służbowa [Wiesława Wasiaka], 23 VI 1988 r., k. 53; AIPN Wr, 0251/70, Akta osobowe funkcjonariusza Marka Pawełczyka, Świadcstwo ukończenia studium oficerskiego, 23 VI 1988 r., k. 67; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 6 VI 1988 r., k. 69–70; *ibidem*, Opinia służbowa, 23 VI 1988 r., k. 71 [PDF].

Zbigniew Bereszyński

**Recruitment, training and careers
of the Security Service officers based
on the example of the Opolskie Voivodeship**

Summary

Introduced in November 1956, Security service, inherited part of its staff from the previous public security offices. As the time passed there were a new recruitment of the young officers from various social environments, representing various levels of education. Mostly high school and public university graduates, both with lack and some work experience at numerous jobs applied to Security Service. Some officers in the Opole Voivodeship have graduated from Departmental Officer's School or Ensign School. The full potential of promotion was only available to those finishing the Departmental Officer's School. Until 1972, Security Service officers had to finish a yearlong course at the Training Centre at the Ministry of Internal Affairs in Legionowo. Later the officers staff got its training at the Military Academy in Legionowo and at the Ministry of Internal Affairs Academy in Warsaw. Those without higher education had to graduate from a three year program at the Departmental Universities. Officers with a degree had to finish a yearlong postgraduate course. Most ambitious representatives of the management team were sent for a special training at the KGB Higher School in Soviet Union. Also civilian universities took a vital part in training Security Officers from Opole, including the local universities like School of Education and the College of Engineering in Opole. Close relationships with a public universities were significant in terms of the possibilities operational capabilities of individual SB officers.

Key words: Security Service, staffs, recruitment, career, Opole Voivodeship

Ireneusz Bieniecki

Kształcenie podoficerów zawodowych w Szkole Wojsk Ochrony Pogranicza w Kętrzynie w latach 1967-1991

Problematyka szkolenia i przygotowania do służby podoficerów zawodowych Wojsk Ochrony Pogranicza nie wzbudzała do tej pory większego zainteresowania historyków, co skutkowało bardzo ograniczoną ilością publikacji z tego zakresu. Za jedyne opracowanie na ten temat, o znikomej wartości, należy uznać publikację Henryka Dominiczaka *Centrum Szkolenia Wojsk Ochrony Pogranicza w Kętrzynie 1946-1986*, która jednak ze względu na końcową cezurę nie obejmuje całego okresu funkcjonowania tego ośrodka szkolenia. W książce tej, wydanej w niedużym nakładzie, szkoleniu podoficerów zawodowych WOP autor poświęcił zaledwie niecałe trzy strony (169-171)¹. Zasadne wydaje się więc podjęcie tej tematyki i przedstawienie jej w szerszym wymiarze.

Szkolenie podoficerów tej formacji, mające na celu ich przygotowanie do służby zawodowej, były organizowane w Kętrzynie w ramach kursów, zanim powołano Podoficerską Szkołę Zawodową Wojsk Ochrony Pogranicza. W roku 1960 podstawowe cele takiego kursu zorganizowanego przy Oficerskiej Szkole WOP określono następująco:

- doskonalenie podoficerów nadterminowych pod względem ogólnowojskowym w celu przekwalifikowania ich do służby zawodowej,
- rozwinięcie kwalifikacji niezbędnych dla podoficerów zawodowych WOP,
- wszczęcie wysokiej wymagalności w służbie w połączeniu z troskliwym stosunkiem do podwładnych.

Ta forma szkolenia trwała trzy miesiące (450 godzin nauki), a egzamin końcowy obejmował sześć przedmiotów: szkolenie polityczne, graniczne, taktyczne, ogniowe, musztrę i regulaminy. Oceny z pozostałych były wystawiane na podstawie wyników uzyskanych przez słuchaczy podczas kursu².

---

¹ H. Dominiczak, *Centrum Szkolenia Wojsk Ochrony Pogranicza w Kętrzynie 1946-1986*, Warszawa 1986, s. 268.

² ASG w Szczecinie, 1011, t. 119, Program szkolenia dla kursu podoficerów nadterminowych przy OSWOP, Warszawa 1960, s. 1.

Kursy szkoleniowe dla podoficerów nadterminowych – kandydatów do wojskowej służby zawodowej, trwające trzy miesiące, organizowano w Ośrodku Szkolenia Wojsk Ochrony Pogranicza w Kętrzynie w latach 1961–1964³.

Już w roku 1961 dowódca WOP płk Eugeniusz Dostojewski wydał komendantowi Oficerskiej Szkoły WOP polecenie zorganizowania przy tej placówce trzymiesięcznego nieetatowego kursu dla 110 podoficerów nadterminowych – kandydatów do wojskowej służby zawodowej. Kurs trwał od 1 marca do 30 maja 1961 r.⁴ W następnym roku przy Oficerskiej Szkole WOP zorganizowano trwający trzy miesiące nieetatowy kurs dla 100 podoficerów nadterminowych – kandydatów do wojskowej służby zawodowej (od 5 kwietnia do 5 lipca 1962 r.)⁵.

Należy jednak nadmienić, że konieczność organizowania w tej formacji nieetatowych szkół i kursów szkoleniowych dla specjalistów spośród żołnierzy zasadniczej służby wojskowej oraz potrzeba należytego zabezpieczenia gotowości bojowej strażnic i odwodów w okresie trwania tych kursów skutkowałą wprowadzeniem wydłużonego, trwającego siedem miesięcy okresu szkolenia (25 lutego – 10 października 1963 r.) w podoficerskich szkołach funkcjonujących w brygadach WOP⁶.

Jesienią 1963 r. ukazały się wytyczne szefa sztabu WOP w sprawie akcji werbunkowej i szkolenia kandydatów na podoficerów tej formacji. W dokumencie tym szef sztabu WOP płk Bronisław Wąsowski polecił dowódcom brygad WOP i oddziałów WOP, aby zorganizowali kampanię propagandowo-wyjaśniającą w sprawie skróconego trybu przygotowania na podoficerów zawodowych w grupie żołnierzy zasadniczej służby wojskowej z rocznika 1943. W tym celu w jednostkach tej formacji wyznaczono komisje kierowane przez zastępców dowódców ds. liniowych, które dokonywały kwalifikacji kandydatów na podoficerów zawodowych na podstawie indywidualnych rozmów z kandydatami oraz wytycznych opracowanego zarządzenia. O załatwieniu próśby kandydata decydował ostatecznie dowódca jednostki.

Po trzech miesiącach szkolenia elewów poddawano egzaminowi kwalifikacyjnemu w celu stwierdzenia ich przydatności do dalszego szkolenia w charakterze kandydatów na podoficerów zawodowych. Słuchaczy niezakwalifikowanych do dalszego szkolenia przenoszono do plutonów przygotowujących podoficerów zasadniczej służby wojskowej⁷. Na potrzeby całej formacji ustalono dla jednostek WOP limit 197 żoł-

³ ASG w Szczecinie, 2383, t. 39, Opracowanie płk. T. Jagodzińskiego *Szkolenie w Wojskach Ochrony Pogranicza z 5 II 1983 r.* przeznaczone do wydawnictwa „Dzieło II”, s. 5–6.

⁴ ASG w Szczecinie, 1350, t. 1, Rozkazy i zarządzenia d-cy WOP, Rozkaz d-cy WOP nr pf 11/WOP w sprawie zorganizowania kursu dla podoficerów nadterminowych WOP, 7 II 1961 r., s. 1–2.

⁵ *Ibidem*, 1350, t. 20, Rozkazy i zarządzenia d-cy WOP, Rozkaz d-cy WOP nr pf 24/WOP w sprawie zorganizowania kursu dla podoficerów nadterminowych WOP, 7 III 1962 r., s. 1–2.

⁶ *Ibidem*, 1350, t. 21, Rozkazy i zarządzenia d-cy WOP, Rozkaz d-cy WOP nr 0179/WOP w sprawie szkolenia w jednostkach WOP podoficerów i specjalistów spośród żołnierzy służby zasadniczej rocznika 1942, 14 XII 1962 r., s. 1.

⁷ *Ibidem*, 1528, t. 16, Wytyczne szefa sztabu WOP płk. B. Wąsowskiego do zarządzenia d-cy WOP nr 0190 z 28 X 1963 r. w sprawie akcji werbunkowej i szkolenia kandydatów na podoficerów zawodowych, 20 XII 1963 r., s. 1–3.

Kształcenie podoficerów zawodowych w Szkole Wojsk Ochrony Pogranicza...

nierzy wytypowanych do siedmiu ośrodków w celu ich wyszkolenia na podoficerów zawodowych.

Tabela 1. Limit wytypowanych żołnierzy do szkolenia w ośrodkach WOP na podoficerów zawodowych w końcu 1963 r.

Jednostki typujące	Szkola Podoficerska			Podof. Szkoła Łączn. WOP	Podof. Szkoła Samochod. WOP	Szkola Specjalistów Morskich WOP	Szkola d-ców POWT WOP
	3. BWOP	8. BWOP	12. BWOP				
Karpacka BWOP	10	–	–	2	2	1	2
Górnośląska BWOP	–	7	–	2	2	1	2
Sudecka BWOP	–	6	–	2	2	1	2
Łużycka BWOP	–	10	–	2	2	1	2
Lubuska BWOP	–	7	–	2	2	1	2
Pomorska BWOP	–	–	12	2	2	3	2
Bałtycka BWOP	–	–	8	2	2	3	5
Kaszubska BWOP	–	–	10	2	2	3	2
Kętrzyński OWOP	5	–	–	1	1	1	1
Białostocki OWOP	5	–	–	1	1	1	1
Chełmski OWOP	5	–	–	1	1	1	1
Przemyski OWOP	5	–	–	1	1	1	1
Podoficerska Szkoła Łączności	–	–	–	10	–	–	5
Szkola Specjalistów Morskich WOP	–	–	–	–	–	10	1
Ogółem	30	30	30	30	20	28	29

Źródło: ASG w Szczecinie, 1528, t. 16, Wytyczne szefa sztabu WOP płk. Bronisława Wąsowskiego do zarządzenia d-cy WOP nr 0190 z 28 X 1963 r. w sprawie akcji werbunkowej i szkolenia kandydatów na podoficerów zawodowych, 20 XII 1963 r., s. 1–3 (POWT – posterunek obserwacji wzrokowo-technicznej).

Na drugą połowę lat sześćdziesiątych XX w. przypadały znaczące przekształcenia w systemie polskiego szkolnictwa wojskowego. Objęły one placówki dydaktyczne kształcące personel dla korpusu podoficerskiego WOP, kadre oficerską WOP oraz całego Wojska Polskiego. Najwcześniej, bo już w roku 1966, rozformowano Szkołę Podoficerów Sanitarnych WOP w Szczecinie. Rok później została rozwiązana Szkoła Specjalistów Morskich WOP w Gdańsku-Nowym Porcie⁸. W roku 1967 podjęto też decyzję o przekształceniu szkół oficerskich WP w wyższe szkoły oficerskie o czteroletnim cyklu nauczania. Jednocześnie kształcenie kadr dla WOP zostało powierzone Wyższej

⁸ I. Bieniecki, *Szkola Specjalistów Morskich Wojsk Ochrony Pogranicza (1950–1967)*, „Biuletyn Historyczny Muzeum Marynarki Wojennej” 2001, nr 17, s. 95–102.

Szkole Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych im. Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu, w związku z czym w roku 1968 rozformowano Oficerską Szkołę WOP w Kętrzynie.

W roku 1968 zostały rozformowane też dwie kolejne placówki przygotowujące personel podoficerski dla WOP – Szkoła Podoficerska Łączności WOP w Zgorzelcu oraz Szkoła Samochodowa WOP w Białymstoku⁹. Jednak ze względu na dużą liczbę wakatów na stanowiskach przewidzianych dla podoficerów zawodowych w całej formacji w roku 1967 w byłej Oficerskiej Szkole WOP w Kętrzynie zorganizowano PSZ WOP. Powołanie tej placówki miało na celu polepszenie systemu uzupełniania korpusu podoficerów zawodowych.

Zgodnie z zarządzeniem szefa Sztabu Generalnego WP nr 0128/org. z 8 września 1967 r. w PSZ WOP miało podwyższać kwalifikacje 144 elewów. Pierwsza promocja absolwentów odbyła się w 1968 r.¹⁰ W roku 1967/1968 kandydaci na elewów do tej placówki byli wcielani z wojskowych komend rejonowych oraz jednostek wojskowych. Rok szkoleniowy trwał dziesięć miesięcy (bez praktyki – od 2 listopada 1967 do 31 sierpnia 1968 r.), a na szkolenie bojowe i polityczne planowano w każdym miesiącu 23 dni po siedem godzin zajęć (godzina lekcyjna trwała 45 minut). W godzinach popołudniowych organizowano obowiązkową naukę własną elewów w wymiarze dwóch godzin lekcyjnych każdego dnia. Na zakończenie szkolenia odbywały się egzaminy końcowe. W ramach programu szkolenia realizowano ogółem 1591 godz. zajęć (100 proc.). Z tej liczby godzin najwięcej czasu pochłaniały takie przedmioty, jak:

- szkolenie taktyczne – 26,4 proc. (420),
- szkolenie ogniowe – 14,1 proc. (224),
- szkolenie społeczno-polityczne – 12,2 proc. (194),
- szkolenie graniczne – 12,1 proc. (193),
- szkolenie techniczne – 8,8 proc. (140)¹¹.

Do egzaminów końcowych dopuszczani byli słuchacze zakwalifikowani przez radę pedagogiczną szkoły. W szkołach typu dowódczego zdawali oni następujące przedmioty:

- szkolenie społeczno-polityczne (teoretycznie),
- szkolenie taktyczne (teoretycznie i praktycznie),
- szkolenie ogniowe (teoretycznie i praktycznie),
- musztrę (praktycznie),
- wychowanie fizyczne (praktycznie),
- metodykę szkolenia (praktycznie)¹².

⁹ Z. Jackiewicz, *Wojska Ochrony Pogranicza 1945–1991. Krótki informator historyczny*, Kętrzyn 1998, s. 159–160.

¹⁰ *Informacja o działalności Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1971–1975* (oprac. DWOP – odpis w zbiorach autora), s. 80–81.

¹¹ ASG w Szczecinie, 1615, t. 29, Program szkolenia PSZ WOP, Warszawa 1967, s. 5.

¹² *Ibidem*, 1648, t. 7, Zarządzenie GISZ gen. broni J. Bordziłowskiego nr pf 58 w sprawie przeprowadzenia egzaminów końcowych i zasad oceniania uczniów w podoficerskich szkołach zawodowych rodzajów wojsk i służb, 2 VIII 1967 r., s. 1–6. Zob. *ibidem*, 1620, t. 14, Wytuczne

Ponieważ PSZ WOP w roku szkolnym 1967/1968 funkcjonowała przy Oficerskiej Szkole WOP, w związku z tym szkoleniem w tej placówce kierował wydział szkolenia (komendantem szkoły był mjr Stanisław Wójcik). W tym czasie szkoła podoficerska działała w składzie dwóch kompanii (razem 155 elewów), w tym:

- jedna kompania (trzy plutony) – 77 elewów (d-ca kpt. Wiesław Sosnowski),
- druga kompania (trzy plutony) – 78 elewów (d-ca kpt. Kazimierz Bińkowski).

Kontrolujący w tym czasie proces szkolenia w PSZ WOP uznali, że „opracowany przez Inspektorat OT [Obrony Terytorialnej – I.B.] program nie odpowiada potrzebom WOP. Program jest przeładowany tematyką piechoty do szczebla plutonu. Ponadto program z wyszkolenia ogniowego nie precyzuje, jakiego rodzaju strzelania powinien odbyć elew szkoły”¹³.

Nauka w szkole łącznie z praktyką w jednostkach trwała 12 miesięcy. Na szkolenie bojowe i polityczne planowano w każdym miesiącu 23 dni szkoleniowe – po siedem godzin dziennie. Godzina lekcyjna trwała 45 minut. Elewi mieli obowiązkową naukę własną w wymiarze dwóch godzin lekcyjnych dziennie, którą organizowano po południu. Na zakończenie szkolenia przeprowadzano egzaminy końcowe.

Z ogólnej liczby 1570 godzin (100 proc.) szkolenia programowego w PSZ WOP najwięcej czasu przeznaczano na:

- szkolenie wojskowe (ogólne) – 74,9 proc. (1176 godzin),
- szkolenie specjalistyczne (graniczne) – 12,8 proc. (200 godzin),
- szkolenie społeczno-polityczne – 12,3 proc. (194 godziny).

Szkolenie społeczno-polityczne realizowane było według programu i wytycznych Głównego Zarządu Politycznego WP.

W szkoleniu wojskowym (ogólnym) najwięcej czasu przewidywano na następujące zajęcia:

- szkolenie taktyczne – 26,9 proc. (423 godziny),
- szkolenie ogniowe – 14,6 proc. (230 godzin),
- szkolenie techniczne – 8,9 proc. (140 godzin),
- wychowanie fizyczne – 5,1 proc. (80 godzin)¹⁴.

Pierwszym rokiem szkolnym w PSZ WOP był rok 1967/1968. W kolejnych latach PSZ WOP ukończyła następująca liczba osób:

- 1967/1968 – 143,
- 1968/1969 – 198,
- 1969/1970 – 131.

---

do przeprowadzenia egzaminów końcowych i zasad oceniania uczniów w PSZ WOP, 8 VII 1968 r., s. 1–7.

¹³ *Ibidem*, 1620, t. 14, Notatka z kontroli szkolenia elewów PSZ w Kętrzynie w dniu 12 I 1968 r., s. 1–2.

¹⁴ AIMON w Modlinie, 21/91, t. 116, Zarządzenie nr 243/GIOT – wiceministra ON gen. dyw. G. Korczyńskiego z 16 X 1967 r. zatwierdzające i wprowadzające do użytku z dniem 2 XI 1967 r. Program szkolenia Podoficerskiej Szkoły Zawodowej Wojsk Ochrony Pogranicza, s. 6–8.

Szkolenie resortowe i pozaresortowe

Z grupy absolwentów PSZ WOP po zakończeniu praktyki i odbyciu zasadniczej służby wojskowej powołano do zawodowej służby wojskowej:

- w roku 1967/1968 – 72 absolwentów (wskaźnik 61 proc.),
- w roku 1968/1969 – 84 absolwentów (wskaźnik 48 proc.)¹⁵.

Od 1 października 1969 r. do użytku w tej formacji został wprowadzony nowy program szkolenia Podoficerskiej Szkoły Zawodowej WOP. Jednocześnie przestał obowiązywać dotychczasowy, którym posługiwano się od 16 października 1967 r.

Zgodnie z nowym programem szkolenia dla żołnierzy w tej grupie przewidywano ogółem aż 1800 godzin nauki (100 proc.) w ciągu 265 dni szkoleniowych (210 dni po siedem godzin i 55 dni po sześć godzin szkolenia). Szkolenie w PSZ WOP w Kętrzynie realizowano w dwóch okresach: podstawowym (w październiku i listopadzie) oraz drugim (od grudnia do września następnego roku). Na szkolenie podstawowe przewidywano w tym programie 18,2 proc. czasu (328 godzin), natomiast na dalsze szkolenie – 81,8 proc. (1472 godziny).

Spośród działów szkolenia najwięcej czasu przeznaczano na:

- szkolenie bojowe – 71,6 proc.,
- szkolenie polityczne – 12,2 proc.,
- szkolenie wojskowe (ogólne) – 9,6 proc.,
- szkolenie techniczne – 6,7 proc.

Tabela 2. Podział godzin na działy szkolenia w PSZ WOP według programu obowiązującego od 1 października 1969 r.

Dział szkolenia	Szkolenie w podstawowym okresie (X–XI)	Szkolenia w drugim okresie (XII–IX)	Razem godzin w całym roku szkolnym	Odsetek godzin szkolenia
Szkolenie polityczne	40	180	220	12,2
Szkolenie wojskowe (ogólne)	68	104	172	9,6
Szkolenie bojowe	220	1068	1288	71,6
Szkolenie techniczne	–	120	120	6,7
Godziny szkolenia ogółem	328	1472	1800	100
Odsetek godzin szkolenia	18,2	81,8	100	

Źródło: AIMON w Modlinie, 21/91, t. 122, Program szkolenia Podoficerskiej Szkoły Zawodowej WOP obowiązujący od 16 X 1969 r., s. 11–13.

W dziale szkolenia bojowego według tego programu z 1288 godzin szkolenia (100 proc.) najwięcej czasu przeznaczano na:

¹⁵ ASG w Szczecinie, 1841, t. 8, Informacja o stanie ochrony granic PRL, 6 IV 1971 r., s. 29.

Kształcenie podoficerów zawodowych w Szkole Wojsk Ochrony Pogranicza...

- szkolenie graniczne – 31,1 proc. (400 godzin),
- szkolenie taktyczne – 30,9 proc. (398 godzin),
- szkolenie ogniowe – 18,6 proc. (240 godzin).

Tabela 3. Podział czasu szkolenia na przedmioty w ramach działu szkolenia bojowego w PSZ WOP według programu obowiązującego od 16 października 1969 r.

Przedmiot szkolenia bojowego	Liczba godzin w podstawowym okresie szkolenia (X–XI)	Liczba godzin w drugim okresie szkolenia (XII–IX)	Razem godzin w całym roku szkolnym	Odsetek godzin szkolenia
Szkolenie taktyczne	60	338	398	30,9
Szkolenie graniczne	52	348	400	31,1
Szkolenie ogniowe	40	200	240	18,6
Szkolenie inż.-sap.	15	30	45	3,5
OPBMar.	18	30	48	3,7
Szkolenie łączności	8	20	28	2,2
OPL wojsk.	5	15	20	0,9
Szkolenie kwaterm.	2	10	12	0,9
Terenoznawstwo	16	30	46	3,6
Art. broń panc. i raketowa	–	7	17	1,3
Tajne dowodzenie	–	10	10	0,8
Ogółem godzin	220	1068	1288	100
Odsetek godzin szkolenia	17,1	82,9	100	

Źródło: AIMON w Modlinie, 21/91, t. 122, Program szkolenia Podoficerskiej Szkoły Zawodowej WOP obowiązujący od 16 X 1969 r., s. 13.

Kolejny etat Ośrodka Szkolenia Wojsk Wewnętrznych wprowadzony zarządzeniem szefa Sztabu Generalnego WP nr 055/org. z 9 czerwca 1970 r. przewidywał stan zmienny szkolonych w PSZ WOP w Kętrzynie, który wynosił 145 elewów – w tej liczbie 25 elewów według nieetatowego stanu zmiennego z jednostek¹⁶. Zarządzeniem szefa Sztabu Generalnego WP nr 0125/org. z 22 grudnia 1970 r. określono stan zmienny szkolonych w PSZ WOP na 130 elewów, w tej liczbie 13 elewów według nieetato-

¹⁶ *Ibidem*, 2520, t. 47, Notatka służbowa płk. T. Góry w sprawie szkolnictwa w WSOWZ dla potrzeb WOP oraz Szkole Chorążych i PSZ Ośrodka Szkolenia WOP, 3 III 1976 r., s. 4.

Szkolenie resortowe i pozaresortowe

wego stanu zmiennego z jednostek¹⁷. Jednak w następnym roku (1971) w PSZ WOP szkoliło się 145 elewów (nabór wynosił 158 kandydatów). Absolwentów tej placówki kierowano na następujące stanowiska służbowe dowódców:

- drużyn w strażnicach patrolowych,
- drużyn w szkołach podoficerów i młodszych specjalistów,
- posterunków obserwacji wzrokowo-technicznej (POWT – po kursie przekwalifikowania),
- drużyn w strażnicach technicznych (po kursie przekwalifikowania).

Mogli oni pełnić ponadto funkcje: pomocników dowódców plutonów w odwodach, podoficerów patrolowych placówek (po specjalnym przeszkoleniu) i podoficerów łączności (po kursie przekwalifikowania).

W tym czasie każdego roku z grupy podoficerów zasadniczej służby wojskowej kończących służbę przyjmowano w całej formacji jako kandydatów do służby zawodowej około 250 podoficerów¹⁸. W latach 1967–1971 PSZ WOP w Kętrzynie ukończyło łącznie 617 absolwentów, którzy zasilili jednostki tej formacji.

Tabela 4. Absolwenci PSZ WOP w latach 1967–1971

Rok ukończenia PSZ WOP	Liczba absolwentów
1967/1968	143
1968/1969	198
1969/1970	131
1970/1971	145
Ogółem absolwentów w latach 1967–1971	617

Źródło: ASG w Szczecinie, 2383, t. 39, Opracowanie płk. Jagodzińskiego *Szkolenie w Wojskach Ochrony Pogranicza* z 5 II 1983 r. przeznaczone do wydawnictwa „Dzieło II”, s. 8.

W tym czasie w grupie kandydatów na elewów szkoły zwracano uwagę m.in. na pochodzenie społeczne, wykształcenie i przynależność organizacyjną. Jesienią (25 września) 1972 r. do PSZ WOP wcielono np. 197 kandydatów. Większość z nich – 54,3 proc. (107) miała pochodzenie robotnicze, 23,3 proc. (46) pochodziło ze wsi, a 22,3 proc. (44) wywodziło się z rodzin inteligenckich.

Kandydaci posiadali w większości niskie wykształcenie i byli absolwentami: zasadniczej szkoły zawodowej (140), zasadniczej szkoły rolniczej (39) i szkoły przysposobienia rolniczego (3). Tylko dziewięć osób miało wykształcenie niepełne średnie

¹⁷ *Ibidem*, s. 5.

¹⁸ ASG w Szczecinie, 1841, t. 8, Informacja o stanie ochrony granic PRL, 6 IV 1971 r., s. 29.

ogólnokształcące, a sześć – niepełne średnie techniczne. Taki profil kwalifikacji był skutkiem dużego zapotrzebowania na kandydatów do służby wojskowej w innych jednostkach WP, które na tle WOP były bardziej „utechnicznione”.

W grupie kandydatów na żołnierzy zawodowych dawał się zauważyć duży odsetek przynależności do organizacji młodzieżowych: Związku Młodzieży Socjalistycznej (89), Związku Młodzieży Wiejskiej (53) i Związku Harcerstwa Polskiego (10). Tylko nieliczni deklarowali przynależność do innych organizacji – Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (3) i Kół Młodzieży Wojskowej.

Przed rozpoczęciem nauki w PSZ WOP olbrzymia większość kandydatów (157) uczyła się, 37 pracowało, a trzech odbywało zasadniczą służbę wojskową¹⁹.

Kolejnym zarządzeniem (MSW nr 058/org.) z 26 lipca 1973 r. został sformowany w Kętrzynie Ośrodek Szkolenia WOP, a w jego składzie – PSZ WOP ze stanem 126 podoficerów zawodowych z jednostek WOP (w dwóch turnusach w roku – razem 252 podoficerów zawodowych). Ponadto zarządzeniem MSW nr 0104/org. z 19 listopada 1973 r. wprowadzono w:

- Ośrodka Szkolenia Podoficerów i Młodszych Specjalistów WOP w Pomorskiej BWOP (Szczecin) – pluton przeszkolenia podoficerów zawodowych służby samochodowej o stanie zmiennym 18 podoficerów zawodowych,
- Ośrodka Szkolenia Podoficerów i Młodszych Specjalistów WOP Bałtyckiej BWOP (Koszalin) – pluton przeszkolenia podoficerów zawodowych (dla potrzeb wojsk łączności i radiolokacji) o stanie zmiennym 24 podoficerów zawodowych z jednostek WOP)²⁰.

W tym czasie PSZ WOP nadal kształciła elewów na różne stanowiska podoficerskie w korpusie podoficerów piechoty, którzy po rocznej praktyce w jednostkach przyjmowani byli do służby zawodowej. Nauka w szkole trwała dwanaście miesięcy. W latach 1967–1974 PSZ WOP ukończyło łącznie 1074 podoficerów. Absolwentów szkoły kierowano bezpośrednio na praktykę do jednostek WOP lub na krótkoterminowe dodatkowe kursy, a następnie do jednostek²¹. Spośród 1074 podoficerów zawodowych wyszkolonych w PSZ WOP w Kętrzynie w latach 1967–1974 w służbie zawodowej pozostało 63,1 proc. (678) żołnierzy, co świadczy o stosunkowo dużym „odsiewie” podczas szkolenia.

---

¹⁹ *Ibidem*, 1862, t. 15, Meldunek o nastrojach wśród kadry i niektórych przedsięwzięciach w Ośrodku Szkolenia WOP za okres od 26 IX do 9 X 1972 r., s. 2.

²⁰ *Ibidem*, 2520, t. 47, Notatka służbowa płk. T. Góry w sprawie szkolnictwa w WSOWZ dla potrzeb WOP oraz Szkole Chorażych i PSZ Ośrodka Szkolenia WOP, 3 III 1976 r., s. 5.

²¹ *Ibidem*, s. 4.

Tabela 5. Wyniki działalności PSZ WOP w Kętrzynie w latach 1967–1974

Rok szkolny	Liczba elewów rozpoczynających naukę	Liczba absolwentów kończących szkołę	Liczba podoficerów pozostałych w służbie zawodowej	Odsetek podoficerów pozostałych w służbie zawodowej
1967/1968	157	143	72	45,9
1968/1969	213	198	84	39,4
1969/1970	154	131	93	60,4
1970/1971	158	137	91	57,6
1971/1972	136	118	85	62,5
1972/1973	199	166	133	66,8
1973/1974	227	181	121	53,3
Ogółem	1244	1074	679	54,6
Odsetek w stosunku do liczby elewów rozpoczynających naukę	–	86,3	54,6	

Źródło: *Informacja o działalności Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1971–1975* (oprac. DWOP – odpis w zbiorach autora), s. 81.

W latach 1970–1973 w PSZ WOP w trakcie nauki wyodrębniono grupę elewów przeznaczonych na stanowiska podoficerów patrolowych placówek WOP i przeszkolono ich zgodnie z oddzielnym programem. Pozwoliło to uniknąć zorganizowania dla tych elewów dodatkowego przeszkolenia po ukończeniu PSZ na odrębnych kursach, jak to praktykowano w latach wcześniejszych. W roku szkolnym 1972/1973 i 1973/1974 w PSZ WOP w Kętrzynie zorganizowano ogółem osiem plutonów szkolnych, w tym:

- cztery plutony dowódców drużyn piechoty,
- dwa plutony młodszych kontrolerów Kontroli Ruchu Granicznego,
- dwa plutony podoficerów patrolowych placówek.

W grupie 1074 podoficerów, którzy w latach 1968–1974 ukończyli PSZ WOP, największy odsetek stanowili podoficerowie specjalności:

- piechoty – 52 proc. (551),
- Wojskowej Służby Wewnętrznej – 33 proc. (tj. Zwiad i KRG – 359).

Najwięcej podoficerów zawodowych wyszkolonych w tych latach (60 proc.) otrzymało przydział do jednostek na granicy południowej i zachodniej (Karpacka, Górnosłaska, Łużycka, Lubuska BWOP oraz Pomorska BWOP).

Tabela 6. Specjalności absolwentów PSZ WOP w latach 1968–1974

Specjalność absolwentów PSZ WOP	Liczba absolwentów	Odsetek ogółu absolwentów
Piechoty	551	52
WSW (Zwiad i KRG)	359	33
Wojsk radiotechnicznych	88	8
Wojsk łączności	20	2
Wojsk inżynieryjnych	18	2
Odeszło z WOP	38	3
Ogółem 1074	1074	100

Źródło: ASG w Szczecinie, 2520, t. 47, Notatka służbowa płk. T. Góry w sprawie szkolnictwa w WSOWZ dla potrzeb WOP oraz Szkole Chorążych i PSZ Ośrodka Szkolenia WOP, 3 III 1976 r., s. 7.

Spośród 1074 absolwentów PSZ WOP w Kętrzynie do trzech nadmorskich BWOP w latach 1968–1974 otrzymało przydział 25,5 proc. podoficerów (274). Najwięcej absolwentów PSZ WOP skierowano do Pomorskiej BWOP w Szczecinie (13,8 proc.), której personel ochraniał granicę lądową (zachodnią) i częściowo morską.

Tabela 7. Absolwenci PSZ WOP skierowani do nadmorskich BWOP w latach 1968–1974

Jednostka WOP	Liczba absolwentów skierowanych do BWOP	Odsetek absolwentów skierowanych do BWOP
12. Pomorska BWOP	149	13,8
15. Bałtycka BWOP	57	5,3
16. Kaszubska BWOP	68	6,3
Skierowani do nadmorskich BWOP	274	25,5
Liczba absolwentów ogółem	1074	100

Źródło: ASG w Szczecinie, 2520, t. 47, Notatka służbowa płk. T. Góry w sprawie szkolnictwa w WSOWZ dla potrzeb WOP oraz Szkole Chorążych i PSZ Ośrodka Szkolenia WOP, 3 III 1976 r., zał. nr 1: Zestawienie obrazujące rozdział do jednostek i wykorzystanie absolwentów PSZ WOP w latach 1967–1974.

Przeciętne tzw. wykruszenia elewów PSZ WOP podczas rocznej nauki wynosiły od 15 do 45 żołnierzy. Najczęściej o odejściu elewów ze szkoły decydowały następujące przyczyny:

- brak postępów w nauce,
- wykroczenia dyscyplinarne,
- odejścia na własną prośbę (76 proc.).

W latach 1968–1974 z ogólnej liczby 1074 podoficerów, którzy ukończyli PSZ WOP, przyjęto do służby zawodowej zaledwie 64 proc. (684). Zasadniczą przyczyną naboru relatywnie małej liczby podoficerów do służby zawodowej była ich rezygnacja ze starań o przyjęcie do tej służby podczas odbywania praktyki w jednostkach. Należy podkreślić, że w tym czasie zjawisko to było powszechne w całych Siłach Zbrojnych, w związku z czym MON wydało zarządzenie nr 8/MON z 5 lutego 1971 r. w sprawie służby wojskowej kandydatów na żołnierzy zawodowych²².

W dokumencie tym określono pojęcie służby wojskowej w charakterze kandydatów na żołnierzy zawodowych. Wprowadzono też postanowienia, że żołnierzom, którzy złożyli prośbę, a nie powoływano ich do zawodowej służby wojskowej, nie zaliczało się do czasu trwania zasadniczej służby wojskowej służby pełnionej w charakterze kandydatów na żołnierzy zawodowych. Żołnierzy tych zwalniano ze służby wojskowej w charakterze kandydatów na żołnierzy zawodowych i kierowano do odbywania zasadniczej służby wojskowej w jednostkach. Powyższe zarządzenie dotyczyło żołnierzy powołanych do służby wojskowej pełnionej w charakterze kandydatów na żołnierzy zawodowych po 1 marca 1971 r. Po wprowadzeniu tych regulacji odsetek absolwentów PSZ WOP w Kętrzynie powoływanych do służby zawodowej w latach 1973–1974 uległ nieznacznemu zwiększeniu²³.

W połowie 1973 r. ukazało się kolejne zarządzenie MON (nr 66/MON z 8 sierpnia 1973 r.) w sprawie przygotowywania żołnierzy do pełnienia zawodowej służby wojskowej w korpusie podoficerskim (Dz. Rozk. MON, nr 20, poz. 98), w którym określono nowe zasady naboru i szkolenia podoficerów oraz wyznaczono w Siłach Zbrojnych szkoły podoficerskie poszczególnych rodzajów wojsk i służb.

Zgodnie z nowymi ustaleniami nabór kandydatów chętnych do służby w Wojsku Polskim w charakterze podoficerów zawodowych odbywał się w powiatowych sztabach wojskowych spośród poborowych i przedpoborowych oraz w jednostkach wojskowych spośród podoficerów zasadniczej służby wojskowej.

Kandydaci do służby zawodowej w WOP zwerbowani przez terenowe sztaby wojskowe składali w powiatowych sztabach wojskowych podanie o skierowanie ich do służby np. w formacji WOP. Do wskazanych przez sztab WOP podoficerskich szkół WOP powoływano ich podczas wcielenia wiosennego lub jesiennego każdego roku.

Jednocześnie w jednostkach WOP prowadzono szeroką akcję werbunkową wśród szeregowych i podoficerów zasadniczej służby wojskowej (zgodnie z zarządzeniem nr pf-1/sztab. z 2 stycznia 1974 r. w sprawie organizacji i przeprowadzania rekrutacji kandydatów do wojskowych szkół zawodowych oraz ich uzupełniania w 1974 r.).

Pod koniec drugiego roku służby podoficerowie, którzy złożyli raporty o powołaniu ich do zawodowej służby wojskowej i zostali do niej przyjęci, byli wyznaczani na

---

²² *Ibidem*, s. 7.

²³ *Ibidem*, s. 8.

stanowiska podoficerów zawodowych, mianowani do stopnia starszego kaprała i kierowani do Szkoły Podoficerów Zawodowych WOP lub szkół innych rodzajów wojsk bądź służb na sześć miesięcy²⁴.

Od 1974 r. w związku ze zmianą systemu rekrutacji do służby w korpusie podoficerów zawodowych zaprzestano szkolenia kandydatów na podoficerów zawodowych wcielanych bezpośrednio ze środowiska cywilnego. Tylko w latach 1971–1975 korpus podoficerów zawodowych WOP uzupełniono ogólną liczbą 1155 żołnierzy (100 proc.), na co składało się:

- 45,3 proc. (523) absolwentów PSZ WOP,
- 33,8 proc. (391) podoficerów po zasadniczej służbie wojskowej,
- 15,1 proc. (174) podoficerów rezerwy,
- 5,8 proc. (67) absolwentów PSZ MON²⁵.

W tym czasie (w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych) WOP pozyskiwały przeciętnie każdego roku po kilkunastu podoficerów – absolwentów PSZ MON. W roku 1972 otrzymano np. czternastu podoficerów zawodowych z MON, w roku 1973 – siedemnastu, a w 1974 – czternastu²⁶.

Zarządzeniem MON nr 66/MON z 8 sierpnia 1973 r. (Dz. Rozk. MON, nr 20, poz. 98) określono nowe zasady naboru i szkolenia podoficerów oraz wyznaczono w Siłach Zbrojnych szkoły podoficerskie poszczególnych rodzajów wojsk i służb. Zasady te zostały wprowadzone w WOP szyfrogramem nr 2030 (z 23 marca 1973 r.) oraz wytycznymi nr 466 z 27 listopada 1975 r.

Zmiany te polegały na wyeksponowaniu obok dotychczasowego źródła dopływu kandydatów do PSZ, czyli wojskowych komend uzupełnień, drugiego środowiska rekrutacyjnego, jakim były jednostki wojskowe. W związku z powyższym kandydaci do PSZ z WKU przechodzili początkowo sześciomiesięczne szkolenie w szkołach podoficerskich jednostek, a pod koniec odbywania dwuletniej zasadniczej służby wojskowej byli przyjmowani do służby zawodowej i po wyznaczeniu na stanowiska – kierowani na sześciomiesięczny kurs w PSZ. Na kurs ten kierowano też na tych samych warunkach kandydatów z jednostek – absolwentów szkół podoficerów i młodszych specjalistów, którzy zdecydowali się pozostać w wojsku w czasie odbywania zasadniczej służby wojskowej.

Z tych względów, począwszy od roku szkoleniowego 1974/1975, w PSZ WOP nie organizowano tradycyjnego szkolenia podoficerów spośród kandydatów bezpośrednio wcielanych przez WKU. Nie było również kursów dla podoficerów zawodowych²⁷.

²⁴ ASG w Szczecinie, 2520, t. 29, Pismo szefa sztabu WOP płk. dypl. Feliksa Stramika do szefów sztabów BWOP, 23 III 1974 r., s. 1–2.

²⁵ *Informacja o działalności Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1971–1975* (oprac. DWOP – odpis w zbiorach autora), s. 82.

²⁶ ASG w Szczecinie, 2520, t. 47, Notatka służbowa płk. T. Góry w sprawie szkolnictwa w WSOWZ dla potrzeb WOP oraz Szkole Chorążych i PSZ Ośrodka Szkolenia WOP, 3 III 1976 r., s. 6.

²⁷ *Ibidem*, s. 9.

Na początku 1975 r. zapotrzebowanie na podoficerów w tej formacji pokrywano w całości absolwentami własnych szkół podoficerskich, przyjmowanymi do służby zawodowej po ukończeniu zasadniczej służby wojskowej i odpowiednim kursie doskonalenia. Wakujące stanowiska podoficerów zawodowych były obsadzane czasowo podoficerami zasadniczej służby wojskowej. Według stanu na 1 stycznia 1976 r. w WOP wykazano 479 wakatów dla podoficerów zawodowych²⁸.

Należy podkreślić, że podoficerom zawodowym – absolwentom PSZ WOP (i innych PSZ) – z braku kadry oficerskiej powierzano również pełnienie obowiązków dowódców plutonów. Tylko w nadmorskich BWOP na początku roku 1985 służbę na tych stanowiskach pełniło ogółem 24 podoficerów (Pomorska BWOP – 10, Bałtycka BWOP – 6, Kaszubska BWOP – 8), a w całej formacji – 55²⁹.

Placówka szkoląca podoficerów zawodowych dla potrzeb tej formacji funkcjonowała w Kętrzynie do lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Jeszcze na podstawie zarządzenia MSW z 21 czerwca 1990 r. dowódca WOP w terminie do 31 lipca 1990 r. miał sformować w Centrum Szkolenia WOP w Kętrzynie – PSZ WOP o stanie osobowym 11 wojskowych i 150 żołnierzy stanu zmiennego z jednostek WOP³⁰.

Podsumowując dotychczasowe ustalenia, można stwierdzić, że grupa podoficerów zawodowych WOP do roku 1991 stanowiła znaczący komponent wśród personelu zawodowego tej formacji. W całym korpusie podoficerów zawodowych duży odsetek przypadła też na absolwentów PSZ WOP w Kętrzynie. I chociaż grupa ta była znacznie zróżnicowana, to jednak w późniejszym okresie właśnie z tego środowiska wywodziło się wielu chorążych i oficerów tej formacji, którzy podwyższali swoje kwalifikacje, uczestnicząc w różnych formach kształcenia w uczelniach cywilnych i wojskowych. Należy również podkreślić, że ze względu na braki kadrowe na stanowiskach oficerskich w jednostkach WOP przedstawicielom korpusu podoficerów zawodowych przychodziło często realizować zadania na stanowiskach, które nie były dla nich przeznaczone. Do końca funkcjonowania tej placówki kadre prowadzącą szkolenie słuchaczy powoływano z etatowego personelu Centrum Szkolenia WOP w Kętrzynie.

²⁸ ASG w Szczecinie, 2087, t. 2, Oprac. *Podstawowe dane o WOP*, 11 III 1975 r., s. 11.

²⁹ *Ibidem*, 2453, t. 14, Imienny wykaz podoficerów zawodowych, którym powierzono pełnienie obowiązków na stanowiskach dowódców plutonów, szefa oddziału WOP płk. W. Bergiela, 22 II 1985 r., s. 3–5.

³⁰ *Ibidem*, 2519, t. 104, Zarządzenie organizacyjne nr 0327/org., 25 VI 1990 r., s. 1.

Ireneusz Bieniecki

**Cadet training in the Officers Vocational
School of the Border Protection Army
in Kętrzyn between 1967-1991**

Summary

Article presents the organisation and process of the cadet training in the Officers Vocational School of the Border Protection Army in Kętrzyn between 1967–1991.

Key words: Officers Vocational School of the Border Protection Army in Kętrzyn, non-commissioner officers of Border Protection Army

Piotr Rybarczyk

Szkolenie funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa i porządku publicznego PRL w latach 1956-1989 (na przykładzie województwa bydgoskiego)

1. Uwagi wstępne

Przeobrażeniom organizacyjnym komunistycznego aparatu represji w Polsce przeprowadzonym jesienią 1956 r. towarzyszyła największa od lat redukcja liczby pracowników. Z szeregów bezpieki zwolniono setki funkcjonariuszy, których część mogła skorzystać z rządowych stypendiów i podjąć naukę w szkołach o rozmaitych profilach nauczania. Przy pomocy organizacji partyjnych i instytucji administracji terenowej ci, którzy musieli odejść, najczęściej szybko znajdowali zatrudnienie w różnych branżach. Pozostali w służbie funkcjonariusze SB zostali włączeni w struktury MSW i terenowych komend MO, co wymagało poważnego namysłu nad modelem dalszego skutecznego funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa i porządku publicznego¹.

Wśród wielu problemów piętrzących się przed partyjnymi decydentami stała również sprawa wyboru optymalnego kształtu szkolenia funkcjonariuszy obu służb zespolonych w jednym aparacie. Należało zmodyfikować programy nauczania i sięgnąć po skuteczniejsze formy dydaktyczne, ponieważ dotychczas stosowane zdominowane były przez indoktrynację polityczną, czyli bezrefleksyjne powtarzanie zgodnych z aktualną (stalinowską) wykładnią marksizmu-leninizmu haseł.

---

¹ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997, s. 119–134; P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004, s. 416–431; R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007, s. 146–148.

Skompromitowanie i odrzucenie znacznej części ideologicznych aksjomatów powodowało co najmniej sceptyczny stosunek pracowników resortu spraw wewnętrznych do prób reaktywacji systemu szkoleń politycznych². Z pojawiającymi się niekiedy podczas zebrań (organizowanych w latach 1956–1957) krytycznymi opiniami niektórych co odważniejszych funkcjonariuszy³ polemizowali członkowie kierownictwa partyjno-służbowego, podkreślając, że niewzruszony pozostał polityczny imperatyw ścisłego powiązania służby w organach MSW z pracą partyjną⁴.

Oprócz motywów ideowych oraz niechęci wobec przymusu uczęszczania na szkolenia, które stanowiły zdecydowaną mniejszość zauważonych postaw, istotne znaczenie miała zwyczajna bierność i brak entuzjazmu funkcjonariuszy czy pracowników bydgoskiej KW MO do konieczności rezygnacji z czasu wolnego na rzecz nauki. Częsty powód odmowy podejmowania wysiłków na rzecz podniesienia poziomu wykształcenia stanowiły ponadto zły stan zdrowia i zaawansowany wiek.

Warto podkreślić, iż przeprowadzone w latach 1955–1956 redukcje zatrudnienia w aparacie bezpieczeństwa dotyczyły w znacznej mierze osób młodych o niedługim stażu pracy, a ominęły – co zresztą zrozumiałe – pracowników doświadczonych, służących od czasu referendum ludowego (30 czerwca 1946 r.) i wyborów do Sejmu Ustawodawczego lub nawet od 1944 r. Rzeczywiste lub domniemane zasługi dla tzw. utrwalania władzy ludowej stanowiły w przypadku tych funkcjonariuszy rodzaj usprawiedliwienia dla rezygnacji z uczestnictwa w jakichkolwiek formach szkolenia. W takich postawach umacniał ich, prawdopodobnie mimowolnie, również komendant wojewódzki MO w Bydgoszczy płk Kazimierz Chojnacki, który w listopadzie 1957 r. mówił o nich: „są to starzy, doświadczeni pracownicy, stanowią oni w naszym aparacie trzon i szkielet i na nich trzeba nam się opierać”⁵. Wtórował mu sekretarz Podstawowej Organizacji Partyjnej, mówiąc: „uważam, że powinniśmy zmobilizować tę starą kadrę i dać im zadanie wychowania nowej kadry. Bo trzeba nam stwierdzić, że

² Na przykład podczas posiedzenia partyjnego 17 IX 1957 r. pierwszy sekretarz KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy Stanisław Piotrowski, mówiąc o trudnościach w przekonywaniu starej kadry do zasadności uczęszczania na zajęcia szkoleniowe, przywołał przypadek funkcjonariuszy służby transportowej, którzy mówili że „przez 12 lat się szkolili i to wszystko okazało się nieprawdą i teraz drugie 12 lat nie będą się szkolić” (APB, KZ PZPR, 52/IX/70, Protokół posiedzenia KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy, 17 IX 1957 r., k. 24).

³ Jeden z uczestników posiedzenia zakładowej organizacji partyjnej przy bydgoskiej KW MO w lutym 1957 r., odnosząc się do nowej sytuacji powstałej po przemianach październikowych, pozwalającej także funkcjonariuszom z większą swobodą artykułować swoje poglądy, stwierdził: „do października nie było dyskusji względnie bardzo nikła, obecnie po VIII Plenum dyskusja stała się bardzo ożywiona i nieraz źle komentowana – rozumiana” (APB, KZ PZPR, 52/IX/70, Protokół posiedzenia KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy, 22 II 1957 r., k. 1).

⁴ Dobitnie podkreślił to zastępca komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy ds. bezpieczeństwa płk Jan Onacik, mówiąc: „org[anizacja] part[yjna] winna zajmować się całokształtem życia politycznego w szeregach MO, winna być główną siłą napędową” (APB, KZ PZPR, 52/IX/70, Protokół posiedzenia KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy, 10 IX 1957 r., k. 13).

⁵ APB, KZ PZPR, 52/IX/70, Protokół posiedzenia KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy, 19 XI 1957 r., k. 45.

ostatnio tej starej kadry to w ogóle nie widzimy”⁶. Komendant wojewódzki MO Kazimierz Chojnacki sugerował zaś, że należy pomóc tym spośród funkcjonariuszy, którzy wyrażali gotowość uzupełniania wykształcenia.

Należy zaznaczyć, iż początkowo nie było mowy o żadnym przymusie w stosunku do osób odmawiających podnoszenia kwalifikacji. W rezultacie frekwencja podczas różnego rodzaju szkoleń przeprowadzanych w bydgoskiej KW MO przez następne kilka lat pozostawiała wiele do życzenia. Na przykład w roku 1957/1958 na 121 osób zobowiązanych do odbycia szkolenia zawodowego zapisało się zaledwie 62. Jeszcze bardziej niepokojąco przedstawiała się sytuacja wywiadowców pionu „B” (prowadzących obserwacje operacyjne na zlecenie innych pionów MSW), ponieważ w tym samym czasie spośród zobowiązanych 99 osób na zajęcia uczęszczało tylko 12, co tłumaczono swoistym profilem zawodowym tej służby⁷.

Szkolenia partyjne były organizowane przede wszystkim z myślą o członkach PZPR, których w bydgoskiej Komendzie Wojewódzkiej MO w 1957 r. było 562. Z tej liczby na zajęcia zgłosiło się 210 osób (z których 199 odbywało kurs dotyczący „aktualnej polityki partii i rządu” oraz sytuacji międzynarodowej), do Wojewódzkiego Ośrodka Szkolenia Partyjnego przy KW PZPR uczęszczało natomiast tylko 6 osób. Ponadto do szkół ogólnokształcących było zapisanych w tym czasie 105 funkcjonariuszy⁸.

Z myślą o dalszej części wywodu zasadne wydaje się wprowadzenie w tym miejscu terminologicznego uporządkowania odnoszącego się do rodzajów szkoleń przeprowadzanych w bydgoskiej SB i MO oraz przedstawienie komórek organizacyjnych odpowiedzialnych za szkolenie kadry i przywołanie nazwisk osób odpowiedzialnych za szkolenie funkcjonariuszy i pracowników KW MO/WUSW w Bydgoszczy. W omawianym okresie wyróżniano cztery typy dokształcania funkcjonariuszy i pracowników MSW: ogólnokształcące (ogólne), zawodowe, polityczne oraz partyjne.

Nauczanie ogólnokształcące dotyczyło osób uczęszczających do szkół podstawowych, średnich i wyższych. Miało charakter zewnętrzny, tj. organizowane było przez placówki oświatowe w systemie zaocznym, często w klasach zamkniętych złożonych wyłącznie z pracowników aparatu. Przeszkolenie zawodowe dotyczyło wszystkich funkcjonariuszy i pracowników kontraktowych, a w jego ramach omawiano proble-

---

⁶ *Ibidem*, k. 49.

⁷ Sytuacja ta była spowodowana specyfiką pracy zawodowej wywiadowców pionu „B”, która (w dużym skrócie) polegała na szczególnie uciążliwej wielogodzinnej i nieregularnej służbie w terenie z dala od macierzystej jednostki MO. Ponadto obligatoryjna potrzeba zachowania poufnego statusu części pracowników (wywiadowców) tego wydziału, również wobec innych pracowników KW MO, stanowiła spore logistyczne utrudnienie dla organizacji wszelkiego rodzaju szkoleń i innych zgromadzeń wymagających zebrania w jednym miejscu i czasie większej liczby funkcjonariuszy obserwacji operacyjnej.

⁸ APB, KZ PZPR, 52/IX/70, Protokół posiedzenia KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy, 2 X 1957 r., k. 30–31.

matykę specjalistyczną, ściśle związaną z wykonywanymi obowiązkami służbowymi. Częścią tego rodzaju szkolenia były zajęcia wychowania fizycznego oraz ćwiczenia mobilizacyjno-obronne (m.in. szyki milicyjne wykorzystywane do rozpraszania tłumów, system wzajemnego alarmowania się funkcjonariuszy w przypadku zaistnienia stanu „poważnego zagrożenia”, plany rozśrodkowania rodzin funkcjonariuszy, działania taktyczne jednostek spraw wewnętrznych podczas wojny, zajęcia na strzelnicach). Ponadto do tego typu szkoleń zaliczano kursy przygotowawczo-adaptacyjne dla nowo przyjętych pracowników, które odbywały się w ramach macierzystych komórek organizacyjnych. Były one prowadzone najczęściej przez kierownika grupy (sekcji), którego zadaniem było zapoznanie nowego pracownika z zagadnieniami zawodowymi oraz podstawowymi zasadami zachowania konspiracji w pracy. Bardziej konkretne przygotowanie osoby nowo przyjmowanej odbywało się na trzytygodniowych kursach w Centrum Wyszkożenia MSW w Legionowie.

Zdziwienie może wywołać wydzielanie i odrębne traktowanie zajęć politycznych i partyjnych. W rzeczywistości tematyka obu szkoleń była tożsama, a zasadnicza różnica polegała na tym, że zajęcia partyjne były przeznaczone dla członków i kandydatów PZPR, polityczne zaś były adresowane do bezpartyjnych funkcjonariuszy i pracowników. Ograniczone możliwości natury organizacyjnej (np. konieczność organizowania dodatkowego pomieszczenia, kolejnego wykładowcy, materiałów dydaktycznych) i często napięte terminy (dotyczące realizacji pilnych obowiązków służbowych) sprawiały, że oba rodzaje szkoleń najczęściej zlewały się w jedną formę.

***

Podstawę źródłową niniejszego artykułu stanowią archiwalia zgromadzone w archiwum Delegatury IPN w Bydgoszczy i Archiwum Państwowym w Bydgoszczy, tylko w niewielkim stopniu uzupełnione dokumentami z Archiwum IPN w Warszawie i podstawową literaturą. Wśród dokumentów pochodzących z bydgoskiej Delegatury IPN dominują normatywy dotyczące rozmaitych form szkolenia funkcjonariuszy i pracowników KW MO/WUSW w Bydgoszczy (m.in. plany szkoleń, wykazy zagadnień egzaminacyjnych) oraz powołujące do życia poszczególne instytucje (zespoły, komisje) zajmujące się szkoleniem i problematyką kulturalno-oświatową. Użyteczne okazały się również rozkazy organizacyjno-etatowe i akta osobowe niektórych funkcjonariuszy KW MO/WUSW w Bydgoszczy, którzy zajmowali się organizacją procesu szkolenia i wychowania kadry MO i SB w woj. bydgoskim. W Archiwum Państwowym w Bydgoszczy znajduje się natomiast dokumentacja (m.in. protokoły zebrań partyjnych, informacje o szkoleniach) Komitetu Zakładowego PZPR przy KW MO w Bydgoszczy z lat 1956–1982, który zajmował się prowadzeniem szkolenia partyjnego, a także okresowo omawiał rezultaty doszkalania funkcjonariuszy i pracowników cywilnych.

2. Struktury organizacyjne odpowiedzialne za szkolenie i pracę polityczno-wychowawczą

Za organizację szkolenia partyjnego odpowiedzialna była Podstawowa Organizacja Partyjna przy Komendzie Wojewódzkiej MO i oddziałowe organizacje partyjne działające przy komórkach organizacyjnych KW (wydziałach i samodzielnych sekcjach), które korzystały z pomocy miejskiej i wojewódzkiej instancji PZPR. Szczególną rolę odgrywali trzeci sekretarze Komitetu Zakładowego PZPR przy bydgoskiej KW MO/WUSW, którzy byli odpowiedzialni za sprawy ideowo-wychowawcze. Za szkolenie zawodowe i polityczne w zasadzie odpowiadali natomiast pracownicy pionu szkoleniowego KW MO. Trzeba jednak podkreślić, iż nie należy traktować tego podziału w sposób absolutnie rozłączny, ponieważ wpływ obu podmiotów (organizacji partyjnej i pionu szkolenia) na proces szkolenia był komplementarny.

W interesującym nas okresie pion szkoleniowy uległ kilku reorganizacjom. Przede wszystkim warto zauważyć, iż przez blisko dekadę (do 1967 r.) utrzymała się organizacyjna odrębność podmiotów odpowiedzialnych za szkolenie funkcjonariuszy obu służb, tj. MO i SB. Z dniem 1 maja 1957 r. utworzono stanowisko inspektora szkolenia operacyjnego SB⁹, które umieszczono w etacie Kierownictwa Jednostek Bezpieczeństwa KW MO (do tego czasu stanowisko inspektora ds. szkolenia znajdowało się na etacie Sekcji Kadrowej ds. Bezpieczeństwa Wydziału Kadr i Szkolenia KW MO). Sytuacja ta utrzymała się do 1 marca 1962 r., kiedy to utworzono Samodzielną Sekcję Kadr i Szkolenia SB, w której zatrudniony był inspektor szkolenia zawodowego¹⁰. Do jej zadań należało m.in. „organizowanie i kontrolowanie przebiegu szkolenia funkcjonariuszy jednostek Służby Bezpieczeństwa KW MO i KP MO prowadzonego w systemie przyzakładowym, prowadzenie naboru do szkół i na kursy Centrum Wyszko-

⁹ Do zadań inspektora szkolenia operacyjnego SB należało m.in. przygotowywanie planów realizacji szkolenia oraz opracowywanie materiałów i terminarzy egzaminów ze szkolenia operacyjnego i politycznego (AIPN By, 030/199, Plan pracy kierownictwa SB KW MO w Bydgoszczy na drugi kwartał 1962 r., 13 IV 1962 r., k. 55).

¹⁰ Do obowiązków inspektora szkolenia zawodowego SB należało: organizowanie szkolenia operacyjnego, politycznego, wojskowego i specjalistycznego jednostek SB KW MO i KP MO; kontrolowanie przebiegu szkolenia; realizowanie budżetu przeznaczzonego na szkolenie funkcjonariuszy SB; zaopatrywanie funkcjonariuszy SB w fachową literaturę i prasę oraz pomoce do szkolenia operacyjnego, specjalistycznego, politycznego i wojskowego; organizowanie nauki języków obcych funkcjonariuszy SB; udzielanie pomocy funkcjonariuszom SB w zdobywaniu wiedzy z zakresu szkoły średniej bądź wyższej; przedkładanie informacji, sprawozdań, ocen dotyczących omawianych wyżej zagadnień Departamentowi Kadr i Szkolenia MSW oraz kierownictwu SB KW MO; wydawanie skryptów do szkolenia zawodowego opracowanych w KW MO w Bydgoszczy; prowadzenie ewidencji przekazanych do jednostek SB pomocy naukowych; prowadzenie specjalnej biblioteki; prowadzenie doboru do szkół i na kursy w Centrum Wyszko-

MSW; zaopatrywanie w pomoce naukowe i prowadzenie spec[jalnej] biblioteki”¹¹. W 1967 r. sekcja ta została rozwiązana i do końca maja tego roku za sprawy szkolenia funkcjonariuszy SB odpowiadał inspektor szkolenia zawodowego SB w ramach Inspektoratu Kierownictwa Jednostek Bezpieczeństwa KW MO w Bydgoszczy.

Za szkolenie funkcjonariuszy MO początkowo odpowiadał natomiast Wydział Kadr i Szkolenia¹², a następnie inspektor szkolenia umieszczony na etacie Inspektoratu Komendanta Wojewódzkiego MO. Z dniem 1 stycznia 1962 r. utworzono Inspektorat Szkolenia KW MO, który od 1 czerwca 1967 r. został przemianowany na Inspektorat Szkolenia Zawodowego KW MO. Z tą chwilą doszło również do organizacyjnego zespolenia etatów odpowiedzialnych za kształcenie funkcjonariuszy obu służb, ponieważ zatrudnienie w ISZ KW MO znalazł także inspektor szkolenia zawodowego ds. SB.

Istotną rolę w systemie dokształcania ogólnego i zawodowego funkcjonariuszy odgrywali starsi referenci kulturalno-oświatowi (od 1967 r. inspektorzy kulturalno-oświatowi)¹³. W woj. bydgoskim etaty dla nich były tworzone od września 1959 r., a ich zasadniczym zadaniem było podniesienie poziomu politycznego¹⁴ i kultury funkcyjona-

¹¹ *Ibidem*, k. 1.

¹² Przed połączeniem aparatu bezpieczeństwa z milicją Wydział Kadr i Szkolenia KW MO składał się m.in. z trzynosobowej Sekcji Szkolenia Zawodowego i czterosobowej Sekcji Kulturalno-Oświatowej. W marcu 1957 r. w skład Wydziału Kadr i Szkolenia KW MO wchodziła m.in. Sekcja Kadrowa ds. Bezpieczeństwa (a w jej ramach inspektor ds. szkolenia) oraz czterosobowa Sekcja Szkolenia Zawodowego. W tym miejscu warto zauważyć, iż w etacie Kierownictwa KW MO w Bydgoszczy, który został wydany tego samego dnia, umieszczono trzech inspektorów ds. szkolenia. Po reorganizacji pionu kadrowo-szkoleniowego w Wydział Kadr KW MO w Bydgoszczy pod koniec 1957 r. w ramach tej komórki organizacyjnej nadal działał inspektor ds. szkolenia. Na początku lat sześćdziesiątych istniał Inspektorat ds. Szkolenia w ramach Kierownictwa KW MO w Bydgoszczy, który składał się z siedmiu osób. W 1962 r. stanowisko inspektora szkolenia bojowego i WF zostało przesunięte do Inspektoratu Komendanta Wojewódzkiego MO w Bydgoszczy (AIPN By, 429/60, Etat nr By/W/024 [Wydział Kadr i Szkolenia KW MO w Bydgoszczy], 19 V 1956 r., k. 94; AIPN By, 285/20, Etat nr By/W/045 [Wydział Kadr i Szkolenia], 14 III 1957 r., k. 23; AIPN By, 429/34, Etat nr By/W/039 [Kierownictwo KW MO w Bydgoszczy], 14 III 1957 r., k. 336; AIPN By, 429/34, Etat nr By/W/045 [Wydział Kadr KW MO w Bydgoszczy], 20 XI 1957 r., k. 350; AIPN By, 429/35, t. 2, Etat nr By/W/01 [Kierownictwo KW MO w Bydgoszczy], [1961 r.], k. 4; AIPN By, 429/34, Etat nr Bg/W/01 [Kierownictwo KW MO w Bydgoszczy], 1 IX 1962 r., k. 75).

¹³ Pierwsze etaty starszych referentów kulturalno-oświatowych zostały utworzone z dniem 1 września 1958 r. w woj. szczecińskim i wrocławskim w jednostkach MO szczebla powiatowego, miejskiego, dzielnicowego i w komisariatach MO w Szczecinie i Wrocławiu (AIPN By, 828/28, Rozkaz nr 9/58 komendanta głównego MO, 28 VIII 1958 r., k. 229–231).

¹⁴ Należy „wychowując funkcjonariuszy MO w duchu nienawiści do wroga, wpajając im równocześnie przekonanie o usługowej roli milicji wobec społeczeństwa”. W dalszej części wytycznych napisano: „Praca wychowawcza, kulturalno-oświatowa i szkoleniowa powinna zmierzać do kształtowania u funkcjonariuszy socjalistycznego światopoglądu, który pozwoliłby im prawidłowo rozumieć i oceniać przemiany i procesy rozwojowe zachodzące we współczesnym świecie oraz zajmować aktywną postawę wobec tych procesów i zjawisk. Należy kształtować takie cechy moralne, jak: patriotyzm, internacjonalizm, socjalistyczny stosunek do mienia społecznego. W wychowywaniu funkcjonariuszy na ludzi oddanych dla socjalizmu i władzy ludowej trzeba wykorzystywać tradycje milicji i danej jednostki z minionych lat walki i pracy” (AIPN By, 828/145, Rozkaz nr 8/63 komendanta głównego MO z 30 XII 1963 r. wraz z wytycznymi w spra-

riuszy MO służących w mniejszych jednostkach, gdzie proces szkolenia pozostawiał najczęściej do życzenia. Pracowali oni w każdej jednostce terenowej MO (komendach dzielnicowych, miejskich, powiatowych), a także w ZOMO Komendy Wojewódzkiej MO w Bydgoszczy. Ich wyjątkowy status (w porównaniu do szeregowych funkcjonariuszy danej jednostki) polegał na tym, że podlegali bezpośrednio kierownikom jednostek. Pracą starszych referentów kulturalno-oświatowych kierowali: na szczeblu centralnym – Oddział Szkolenia KG MO, a na szczeblu wojewódzkim – inspektoraty ds. szkolenia KW MO. Starsi referenci byli zobowiązani do ścisłej współpracy z kierownictwem służbowym i zakładową organizacją partyjną w trakcie procesu wychowawczego funkcjonariuszy. Ogólny zakres ich działalności był szeroki, ponieważ obejmował dokształcanie polityczne, ogólne i zawodowe funkcjonariuszy, jak również pracę kulturalno-oświatową, pracę z rodzinami funkcjonariuszy oraz organizację życia sportowego¹⁵ i turystyki. Do ich obowiązków należało: planowanie i organizowanie zajęć szkoleniowych (w tym regularnych przeglądów prasy) na podstawie odpowiednich wytycznych i potrzeb jednostki w porozumieniu z kierownictwem służbowym, prowadzenie dokumentacji związanej ze szkoleniem, zapewnienie terminowego przeprowadzenia zajęć szkoleniowych i obecności na nich funkcjonariuszy obowiązanych do udziału w szkoleniu, czuwanie nad właściwym doborem tematów i metodyczną poprawnością prowadzonych zajęć szkoleniowych, zagwarantowanie prawidłowego doboru wykładowców do poszczególnych działów i tematów programu dokształcania¹⁶.

Dalsze przekształcenia organizacyjne pionu szkoleniowego MO i SB w woj. bydgoskim przedstawiały się następująco: 1 lipca 1971 r. powstał Inspektorat Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego KW MO¹⁷, a od 1 czerwca 1975 r. funkcjonował Wydział Szkolenia KW MO (od 1983 r. WUSW w Bydgoszczy)¹⁸. Do zadań Wydziału Szkolenia należały: organizacja i nadzór nad doskonaleniem zawodowym i ogólnym

---

wie pracy starszych referentów kulturalno-oświatowych oraz zadań inspektorów ds. szkolenia KW MO (równorzędnych) i kierowników jednostek w zakresie nadzoru nad ich pracą, b.p.).

¹⁵ Imprezy sportowe dla funkcjonariuszy MO i SB w woj. bydgoskim były organizowane wspólnie przez Inspektorat Szkolenia i Radę Sportu KW MO (AIPN By, 828/79, t. 2, Zarządzenie nr 21/69 w sprawie organizacji i przeprowadzenia wojewódzkich imprez sportowych na rok 1969, 31 III 1969 r., k. 62).

¹⁶ AIPN By, 828/145, Rozkaz nr 8/63 komendanta głównego MO z 30 XII 1963 r. wraz z wytycznymi w sprawie pracy starszych referentów kulturalno-oświatowych oraz zadań inspektorów ds. szkolenia KW MO (równorzędnych) i kierowników jednostek w zakresie nadzoru nad ich pracą, b.p.

¹⁷ Działalność ISiDZ KW MO w Bydgoszczy i inspektorów doskonalenia zawodowego regulowały zarządzenie nr 19/72 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy z 15 III 1972 r. w sprawie zakresu działania inspektorów doskonalenia zawodowego komend powiatowych (równorzędnych) MO woj. bydgoskiego oraz zarządzenie nr 20/72 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy z 15 III 1972 r. w sprawie zakresu działania Inspektoratu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego KW MO w Bydgoszczy.

¹⁸ W wyniku reformy administracyjnej od czerwca 1975 r. rozpoczęły działalność komendy wojewódzkie MO w Toruniu i we Włocławku, które dysponowały własnymi komórkami szkoleniowymi.

funkcjonariuszy MO i SB, sprawdzanie stopnia opanowania wiadomości i umiejętności przez funkcjonariuszy¹⁹, „realizacja kierunków i form wychowania w duchu socjalistycznego patriotyzmu oraz kształtowanie i pogłębianie u funkcjonariuszy naukowego światopoglądu i socjalistycznych zasad moralnych”, wdrażanie nowych osiągnięć dydaktycznych szkolnictwa ogólnopaństwowego i wojskowego oraz zabezpieczenie bazy materiałowo-dydaktycznej do prowadzenia działalności szkoleniowej, kulturalno-oświatowej²⁰ i wychowania fizycznego²¹.

Sytuacja społeczno-polityczna w kraju w latach 1980–1981 nie pozostała bez wpływu na resort spraw wewnętrznych, który stał się obiektem powszechnej krytyki jako jeden z filarów obozu władzy. Społeczna anatema (szczególnie po wydarzeniach bydgoskich 19 marca 1981 r.²²), jaką otoczono funkcjonariuszy MSW, prowokowała

¹⁹ Realizacja funkcji kontrolno-weryfikacyjnej przez pracowników pionu szkoleniowego KW MO przybierała rozmaite formy. W 1973 r. odnotowano dużą liczbę wypadków drogowych spowodowanych przez funkcjonariuszy MO w woj. bydgoskim. W związku z tym wszyscy funkcjonariusze, którzy spowodowali wypadki, mieli zostać poddani egzaminowi ze znajomości zasad ruchu drogowego. Odpowiedzialnym za przeprowadzenie egzaminu był Inspektorat Szkolenia Zawodowego KW MO (AIPN By, 077/458, t. 1, Zarządzenie nr 55/73 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy w sprawie przeprowadzenia egzaminów z funkcjonariuszami z zakresu znajomości przepisów ruchu drogowego i eksploatacji pojazdów służbowych, 19 X 1973 r., k. 394–395). Funkcjonariusze pobierający dodatek do pensji za znajomość języków obcych byli natomiast poddawani okresowym egzaminom kontrolnym organizowanym przez Wydział Szkolenia KW MO (AIPN By, 077/471, t. 1, Pismo naczelnika Wydziału Szkolenia KW MO w Bydgoszczy do naczelników wydziałów KW MO w Bydgoszczy i komendantów miejskich MO w woj. bydgoskim, 23 X 1979 r., k. 115).

²⁰ Działalność pionu szkoleniowego na niwie kulturalno-oświatowej przybierała rozmaite formy. W 1973 r. został np. zorganizowany przez Wydział Kryminalistyki i Inspektorat Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego KW MO w Bydgoszczy konkurs fotograficzny „Nasza Służba”. Zdjęcia konkursowe miały przedstawiać działania funkcjonariuszy podczas pełnienia służby, jak i w czasie aktywności pozasłużbowej (AIPN By, 077/458, t. 1, Zarządzenie nr 35/73 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy w sprawie przeprowadzenia konkursu fotograficznego, 28 V 1973 r., k. 378).

²¹ AIPN By, 673/64, Zarządzenie nr 02/76 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy w sprawie zakresu działania Wydziału Szkolenia KW MO i inspektorów szkolenia w jednostkach podległych, 17 I 1976 r., k. 88–89.

²² Tego dnia doszło do interwencji funkcjonariuszy ZOMO w sali sesyjnej bydgoskiej WRN, podczas której siłą usunięto przebywających w niej działaczy chłopskich i członków regionalnej „Solidarności”. W jej trakcie zostało poturbowanych kilku z nich, w tym Michał Bartoszcze, Mariusz Łabentowicz i Jan Rulewski. Zdarzenie to zostało szeroko nagłośnione, jako przykład cynizmu władz komunistycznych i brutalności milicjantów wobec działaczy i sympatyków NSZZ „Solidarność”. Incydent ten wywołał trwający do końca marca 1981 r. kryzys polityczny, podczas którego, pod groźbą rozpoczęcia strajku generalnego w całym kraju, były prowadzone (kilkakrotnie zrywane) rozmowy kierownictwa „Solidarności” z przedstawicielami władz. Ostatecznie kryzys bydgoski został zażegnany podpisaniem porozumienia warszawskiego 30 III 1981 r., w którym stwierdzono m.in., że interwencja milicyjna w Bydgoszczy odbywała się z naruszeniem prawa, a działacze chłopscy mają prawo do zrzeszania się w niezależnych od władz związkach zawodowych (K. Osiński, P. Rybarczyk, *Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny – przebieg – konsekwencje*, t. 1, Bydgoszcz–Gdańsk–Warszawa 2013, s. 305–319; P. Rybarczyk, *Bydgoscy funkcjonariusze MO jako grupa dyspozycyjna wobec kryzysu PRL w latach 1980–1981 [w:] Konfrontacje i negocjacje. Wokół konfliktów społeczno-politycznych w PRL z początku lat osiemdziesiątych XX wieku*, red. M. Golon, K. Osiński, Bydgoszcz–Gdańsk 2015, s. 370–381).

wzrost nastrojów pesymizmu i powodowała liczne przypadki rezygnacji z wykonywania planowanych czynności służbowych pod wpływem wrogo nastawionego tłumu (jednym z głośnych przykładów tego były wydarzenia otwockie 7 maja 1981 r.²³). Taka sytuacja wymagała podjęcia przez kierownictwo bydgoskiej KW MO odpowiedniego przeciwdziałania propagandowego²⁴. Kryzys programowy i organizacyjny w PZPR wpływał również na indukowanie ideowego zagubienia wśród funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych, w szczególności Służby Milicji. Pod wpływem „Solidarności” i jej haseł programowych pojawiły się nastroje krytyczne wobec kierownictwa partyjno-służbowego i decydentów politycznych. Ich organizacyjnym rozwinięciem była próba powołania związku zawodowego funkcjonariuszy MO, a także wiele innych inicjatyw. Na uwagę zasługuje przede wszystkim „List otwarty funkcjonariuszy MO w Bydgoszczy”, który został napisany przez naczelnika Wydziału Szkolenia KW MO mjr. Henryka Haufę, sympatyka partyjnych struktur poziomych²⁵. Kierownictwa partyjno-służbowe MSW i bydgoskiej KW MO za szczególne zagrożenie dla utrzymania politycznej dyspozycyjności funkcjonariuszy bydgoskiego garnizonu MO oraz jaskrawy przejaw niesubordynacji i politycznej nieodpowiedzialności uznało działalność mjr. Haufy – oficera odpowiedzialnego za szkolenie funkcjonariuszy i pracowników MO i SB. Dlatego Haufa wraz z kilkoma innymi oficerami bydgoskiej MO (m.in. komendantem miejskim MO w Bydgoszczy płk. Januszem Lechem i naczelnikiem Wydziału

---

²³ T. Kozłowski, „*Sily antysocjalistyczne*” w obronie milicjantów. *Otwock, 7 maja 1981*, „Wolność i Solidarność. Studia z dziejów opozycji wobec komunizmu i dyktatury” 2011, nr 2, s. 35–43.

²⁴ Aby poprawić społeczny wizerunek resortu spraw wewnętrznych i jego funkcjonariuszy, w czerwcu 1981 r. został utworzony nieetatowy Zespół ds. Informacji i Propagandy (określany również Zespołem ds. Informatyki i Propagowania). Jego przewodniczącym został ppłk Alfred Śniechowski (naczelnik Wydziału Kryminalnego KW MO), a członkami zostali naczelnicy wydziałów KW MO, w tym naczelnik Wydziału Szkolenia mjr Henryk Haufa. Do zadań zespołu należały: analiza bieżącej sytuacji społeczno-politycznej pod kątem potrzeb, kierunków i form pracy informacyjno-propagandowej; inspirowanie, gromadzenie i opracowywanie materiałów do wykorzystania w środkach masowego przekazu oraz rozszerzenie i zacieśnienie kontaktów ze środkami masowego przekazu i ich pracownikami (AIPN By, 453/67, Decyzja nr P-36/81 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy o powołaniu Zespołu ds. Informatyki i Propagowania w środkach masowego przekazu tematyki z zakresu działania Komendy Wojewódzkiej MO w Bydgoszczy, 9 VI 1981 r., k. 35–36).

²⁵ Skryształizowana pod wpływem protestów społecznych i powstania „Solidarności” w 1980 r. inicjatywa działaczy lokalnych organizacji PZPR przeciwnych narzucaniu decyzji przez naczelne władze partyjne niższym instancjom i organizacjom partyjnym wbrew woli ich szeregowych członków oraz dążących do poszerzenia obowiązujących granic dyskusji wewnątrzpartyjnej. Istotnym postulatem było także prowadzenie, niezależnie od zwierzchnich władz partyjnych, konsultacji i uzgodnień pomiędzy organizacjami partyjnymi równoległych szczebli. W październiku 1980 r. utworzono Komisję Konsultacyjno-Porozumiewawczą Organizacji Partyjnych zrzeszającą członków kilku toruńskich organizacji partyjnych (w zakładach przemysłowych „Towimor” i „Merinetex” oraz w UMK), a w połowie kwietnia 1981 r. w Toruniu odbyła się ogólnopolska konferencja przedstawicieli tzw. porozumień poziomych z udziałem Andrzeja Werblana. Inicjatywy poziome w PZPR spotkały się z ostrą krytyką „twardogłowej” części aparatu partyjnego (m.in. Katowickiego Forum Partyjnego) i przeciwdziałaniem kierownictwa partyjnego, które wobec wielu aktywnych sympatyków „poziomek” zastosowało kary partyjne (wraz z wykluczeniem z szeregów partii).

do Walki z Przestępstwami Gospodarczymi KW MO mjr. Maciejem Zegarowskim) zostali w czerwcu 1981 r. usunięci z szeregów milicji „ze względu na dobro służby”²⁶.

Trudna sytuacja w resorcie spraw wewnętrznych, grożąca utratą nad nim kontroli przez PZPR, spowodowała implementację wzorów istniejących w wojsku (uważanym za najtrwalszy filar władzy komunistycznej w Polsce) i powołanie do życia pionu polityczno-wychowawczego. Patronem tych rozwiązań był mianowany w lutym 1981 r. premierem gen. Wojciech Jaruzelski, a bezpośrednim ich wykonawcą – minister spraw wewnętrznych gen. Czesław Kiszczak, wraz z którym do resortu napłynęło wielu funkcjonariuszy z wojskowych służb bezpieczeństwa.

W maju 1981 r. w KW MO w Bydgoszczy powstał Wojewódzki Zespół ds. Pracy Polityczno-Wychowawczej²⁷. Jego przewodniczącym został naczelnik Wydziału Szkolenia, a zastępcą – naczelnik Wydziału Kadr. W skład zespołu weszli również sekretarz ds. pracy ideowo-wychowawczej KZ PZPR w KW MO oraz zastępca dowódcy ZOMO ds. polityczno-wychowawczych. Do zadań zespołu należało m.in. wytyczanie kierunków działalności propagandowej i agitacyjnej wśród funkcjonariuszy, pracowników cywilnych oraz emerytów resortowych, przygotowanie materiałów, określenie form, metod i technik pracy propagandowo-agitacyjnej w KW MO i jednostkach terenowych. Członkowie zespołu współpracowali z zakładową organizacją partyjną (a szczególnie z Zakładowym Ośrodkiem Pracy Ideowo-Wychowawczej KZ PZPR w KW MO). Nadzór nad pracą zespołu sprawował zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Milicji.

W związku z pogarszaniem się sytuacji społeczno-politycznej w kraju utworzono we wrześniu 1981 r. Zespół do Organizowania i Kierowania Działalnością Ideowo-Wychowawczą²⁸, którego przewodniczącym został zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Milicji²⁹. Do zadań zespołu należały: wypracowywanie treści, form i metod działalności ideowo-wychowawczej i propagandowo-agitacyjnej wśród funkcjonariuszy i pracowników cywilnych; ocena i kształtowanie pożądanych nastrojów funkcjonariuszy na tle sytuacji polityczno-społecznej, warunków służby i socjalno-bytowych; przygotowywanie, opracowywanie i rozprowadzanie odpowiednich materiałów propagandowo-agitacyjnych; inspirowanie i współdziałanie z organizacjami

---

²⁶ Więcej o inicjatywie związanej z „Listem otwartym funkcjonariuszy MO w Bydgoszczy” zob. P. Rybarczyk, *Bydgoscy funkcjonariusze MO...*, s. 403–408.

²⁷ AIPN By, 077/601, Decyzja nr P-23/81 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy w sprawie powołania wojewódzkiego zespołu ds. pracy polityczno-wychowawczej, 12 V 1981 r., k. 216.

²⁸ AIPN By, 077/954, Decyzja nr P-51/81 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy w sprawie powołania „zespołu do organizowania i kierowania działalnością ideowo-wychowawczą, 10 IX 1981 r., k. 65–66.

²⁹ Pozostałymi członkami zespołu byli: zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. administracyjno-gospodarczych, pierwszy sekretarz KZ PZPR przy KW MO, naczelnicy wydziałów KW MO, komendant miejski MO w Bydgoszczy, przewodnicząca Zespołu Wojewódzkiego ds. KRM oraz przewodniczący Zarządu Zakładowego ZSMP.

partyjnymi, młodzieżowymi i innymi działającymi w aparacie w zakresie podejmowania i realizacji ustalonych zadań; kontrolowanie i ocena skuteczności podejmowanych działań. Kierownicy jednostek organizacyjnych MO i SB byli zobowiązani ponadto do organizowania we własnym zakresie działań propagandowych i agitacyjnych oraz realizacji wytycznych zespołu.

Na podstawie zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 042/81 z 30 października 1981 r. powołano do życia Służbę Polityczno-Wychowawczą MSW, której szefem został gen. Władysław Jura. W zakres pracy tego pionu (określonego w zarządzeniu ministra spraw wewnętrznych nr 39/82 z maja 1982 r.) wchodziło ocenianie i kształtowanie stanu moralno-politycznego i dyscypliny wśród funkcjonariuszy MO i SB³⁰, prowadzenie działalności propagandowo-agitacyjnej (w tym szkolenie polityczne)³¹ oraz organizowanie pracy kulturalno-oświatowej wśród funkcjonariuszy i ich rodzin³².

W listopadzie 1981 r. został utworzony nowy pion organizacyjny w bydgoskiej milicji, a na jego czele stanął (jako zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. polityczno-wychowawczych i naczelnik Wydziału Polityczno-Wychowawczego) pierwszy sekretarz KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy Edward Rutkiewicz. W tym samym czasie stanowiska zastępców komendantów miejskich MO/kierowników komisariatów MO ds. polityczno-wychowawczych powstały w całym woj. bydgoskim. Wydział Polityczno-Wychowawczy KW MO/WUSW w Bydgoszczy przejął odpowiedzialność od Wydziału Szkolenia za organizację szkolenia politycznego, działalność informacyj-

---

³⁰ Do zadań aparatu polityczno-wychowawczego w zakresie stanu moralno-politycznego i dyscypliny należało: „bieżące i okresowe badanie nastrojów, postaw i zachowań funkcjonariuszy; sporządzanie wnikliwych analiz stanu moralno-politycznego i nastrojów (na tle aktualnych wydarzeń w kraju i na świecie, w związku ze służbą oraz warunkami socjalno-bytowymi); na podstawie analiz wyciąganie wniosków i formułowanie bieżących i perspektywicznych zadań dla aparatu polityczno-wychowawczego oraz wszystkich przełożonych; ujawnianie istniejących sfer zagrożeń i podejmowanie działań o charakterze profilaktycznym i wychowawczym; informowanie kierownictwa resortu spraw wewnętrznych o stanie moralno-politycznym i dyscyplinie wśród funkcjonariuszy MO i SB” (AIPN, 01728/139, Struktura organizacyjna aparatu polityczno-wychowawczego w resorcie spraw wewnętrznych PRL, b.d., k. 137).

³¹ W zakresie działalności propagandowej zajmowano się: „organizowaniem systematycznych szkoleń i informacji politycznych w oparciu o opracowane programy; organizowaniem centralnych i terenowych akcji lektorskich; organizowaniem propagandy wizualnej (fotogazetki, plakaty, hasła itp.); zabezpieczeniem materiałów do szkoleń oraz prasy; organizowaniem izb pamięci i sal tradycji; organizowaniem obchodów świąt państwowych i resortowych; przeciwdziałaniem dywersji ideologicznej przeciwników wewnętrznych i zewnętrznych” (AIPN, 01728/139, Struktura organizacyjna aparatu polityczno-wychowawczego w resorcie spraw wewnętrznych PRL, b.d., k. 137).

³² Praca kulturalno-oświatowa pionu polityczno-wychowawczego MSW polegała na: „zabezpieczeniu sprzętu kulturalno-oświatowego w jednostkach; organizowaniu lub zabezpieczeniu udziału funkcjonariuszy i ich rodzin w różnego rodzaju imprezach artystycznych i rekreacyjno-sportowych; inspirowaniu i opiece nad zespołami artystycznymi i orkiestrami (działającymi na terenie niektórych jednostek); udziale w akcjach letnich dla dzieci i młodzieży oraz w opiece nad kołami rencistów i emerytów oraz KRM; organizowaniu plenerów i turystyki” (AIPN, 01728/139, Struktura organizacyjna aparatu polityczno-wychowawczego w resorcie spraw wewnętrznych PRL, b.d., k. 138).

na i propagandową oraz kulturalną. Ponadto funkcjonariusze wydziału planowali, organizowali, wykonywali oraz nadzorowali działania polityczno-wychowawcze wśród kadr MO i SB, ich rodzin, emerytów i rencistów resortu spraw wewnętrznych, członków Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej, rezerw osobowych i pracowników cywilnych KW MO/WUSW. Wydział koordynował także całokształt przedsięwzięć prowadzonych przez wszystkie działające w tym zakresie podmioty oraz udzielał pomocy i kontrolował pracę polityczno-wychowawczą w jednostkach terenowych/rejonowych i ZOMO³³.

W maju 1982 r. przy Wydziale Polityczno-Wychowawczym KW MO w Bydgoszczy powołano Zespół Lektorski, którego zadaniem było szybkie i systematyczne informowanie funkcjonariuszy i pracowników cywilnych o aktualnych wydarzeniach w kraju oraz odpowiednie (z punktu widzenia polityki władz) wyjaśnianie decyzji podejmowanych przez kierownictwo partyjno-państwowe. W skład zespołu wchodził funkcjonariusze ze wszystkich pionów organizacyjnych KW MO, którzy wykazywali się wysokimi umiejętnościami lektorskimi i odpowiednią postawą polityczną. Kandydatury do zespołu były wskazywane przez Wydział Polityczno-Wychowawczy i akceptowane przez zastępcę komendanta wojewódzkiego MO ds. polityczno-wychowawczych, który też kierował pracami zespołu³⁴. Na początku 1987 r. funkcję tę pełnił naczelnik Wydziału Szkolenia WUSW ppłk Józef Gotowicz, którego w marcu tego roku zastąpił kpt. Janusz Ługowski. Praca Wojewódzkiego Zespołu Lektorskiego przy WUSW w Bydgoszczy³⁵ opierała się wówczas na trzech zespołach problemowych: ds. społeczno-politycznych³⁶, ds. patologii społecznej³⁷ i ds. ideowo-światopoglądowych³⁸.

³³ Zakres działań wydziału ze względu na brak odpowiedniego dokumentu dotyczącego woj. bydgoskiego został opracowany na podstawie: AIPN By, 285/260, Zakres działania Wydziału Polityczno-Wychowawczego WUSW we Włocławku, 28 V 1986 r., k. 68–69.

³⁴ Do obowiązków kierownika zespołu należało opracowanie planów pracy zespołu, organizowanie grup specjalistycznych na spotkania z funkcjonariuszami i pracownikami resortu oraz załogami wytypowanych zakładów pracy i środowisk społeczno-zawodowych, czuwanie nad odpowiednim przygotowaniem lektorów do spotkań oraz dokonywanie okresowych ocen pracy lektorów (AIPN By, 077/458, t. 1, Zarządzenie nr 14/82 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy w sprawie powołania Zespołu Lektorskiego w KW MO w Bydgoszczy, 4 V 1982 r., k. 20–21).

³⁵ AIPN By, 077/954, Zarządzenie nr 10/87 szefa WUSW w Bydgoszczy w sprawie powołania Wojewódzkiego Zespołu Lektorskiego w WUSW w Bydgoszczy, 21 IV 1987 r., k. 232–233.

³⁶ Zespół ds. społeczno-politycznych: przewodniczący – ppłk Zdzisław Jasiński (naczelnik Wydziału Ogólnego WUSW), członkowie: ppłk Stanisław Bomba, ppłk Ryszard Ratajczak, mjr Małgorzata Geneli-Ługowska, kpt. Jerzy Adamczyk, kpt. Jerzy Perek, kpt. Andrzej Wardziński, kpt. Jan Sitkowski (*ibidem*, Skład osobowy Zespołu Lektorskiego WUSW w Bydgoszczy. Załącznik nr 1 do zarządzenia nr 10/87 szefa WUSW w Bydgoszczy z 21 IV 1987 r., k. 234).

³⁷ Zespół ds. Patologii Społecznej: przewodniczący – ppłk Ryszard Sobczak (naczelnik Wydziału do Walki z Przestępczością Gospodarczą), członkowie: ppłk Alfred Śniechowski, ppłk Jarosław Pasiciel, kpt. Włodzimierz Majewski, mjr Paweł Stasiak, kpt. Stanisław Kropiwnicki, kpt. Józef Praduń (*ibidem*).

³⁸ Zespół ds. Ideowo-Światopoglądowych: przewodniczący – kpt. Janusz Ługowski (zastępca naczelnika Wydziału IV), członkowie: ppłk Marek Rasch, kpt. Wiesław Górski, kpt. Henryk Czerski (*ibidem*).

W listopadzie 1988 r. została utworzona Społeczna Rada Kultury WUSW w Bydgoszczy, co motywowano koniecznością „pełnej integracji działań w sferze upowszechniania kultury wśród funkcjonariuszy, pracowników cywilnych, emerytów i rencistów SB i MO woj. bydgoskiego”³⁹. Rada była organem doradczo-opiniującym szefa WUSW w sferze upowszechniania kultury, wytyczającym kierunki, zasady, metody i formy działalności kulturalno-oświatowej w WUSW i podległych mu jednostkach terenowych⁴⁰. Powoływał ją szef WUSW na wniosek zastępcy szefa WUSW ds. polityczno-wychowawczych⁴¹, a jej kadencja trwała 3 lata. Zebrania zwyczajne SRK miały odbywać się przynajmniej raz na pół roku, a zebrania jej prezydium – co najmniej raz w miesiącu. Wszelkie uchwały rady miały być przedkładane szefowi WUSW do akceptacji⁴². Pracami SRK kierowało prezydium, którego przewodniczącym był naczelnik Wydziału Polityczno-Wychowawczego WUSW kpt. Jerzy Adamczyk⁴³. Rada dzieliła się na dwie komisje problemowe: ds. działalności kulturalno-artystycznej⁴⁴ i ds. działalności rekreacyjno-turystycznej⁴⁵.

³⁹ AIPN By, 077/954, Zarządzenie nr 31/88 szefa WUSW w Bydgoszczy w sprawie powołania Społecznej Rady Kultury WUSW w Bydgoszczy, 16 XI 1988 r., k. 265–266.

⁴⁰ Do zadań rady należało: opracowywanie programów działania, prowadzenie działalności w zakresie rozpoznawania i zaspakajania potrzeb kulturalnych środowiska, analizowanie i dokonywanie ocen działalności kulturalno-oświatowej organizacji społecznych, klubów, zespołów artystycznych, bibliotek, tworzenie właściwego klimatu do aktywnego uczestnictwa w kulturze, rozwijanie różnorodnych form działalności kulturalno-oświatowej i szerokie prezentowanie własnego dorobku artystycznego, zapewnianie należytego poziomu ideowego i artystycznego w realizowanych przedsięwzięciach, koordynowanie działań poszczególnych organizacji, zespołów artystycznych i kół zainteresowań działających przy WUSW i w jednostkach terenowych oraz współdziałanie z wojskowymi i pozaresortowymi placówkami kultury, współpraca i wymiana doświadczeń z innymi wojewódzkimi radami resortu spraw wewnętrznych, wpływanie na tworzenie bazy materiałowo-technicznej służącej do działalności kulturalnej oraz dbanie o efektywne jej wykorzystywanie, organizowanie aktywnych form informacji i propagandy w zakresie upowszechniania kultury, bieżące współdziałanie z Wydziałem Polityczno-Wychowawczym, wypracowywanie wniosków dla szefa WUSW w sprawach programowych i systemowych dotyczących upowszechniania kultury, wykonywanie innych działań związanych z działalnością kulturalno-oświatową zleczanych przez szefa WUSW lub jego zastępcę ds. polityczno-wychowawczych.

⁴¹ W skład rady wchodził: organizatorzy upowszechniania kultury, kierownicy domów kultury, klubów, bibliotek, przedstawiciele sanatoriów, ośrodków wczasowych, przedstawiciele organizacji politycznych i społecznych, przedstawiciele podległych jednostek terenowych, przedstawiciele ruchu artystycznego, kół, sekcji zainteresowań, przedstawiciele Wydziału Polityczno-Wychowawczego. Spośród funkcjonariuszy MO i SB w składzie rady znaleźli się: ppłk Tadeusz Cholerzyński, mjr Henryk Markiewicz, mjr Bernard Wojtasik, kpt. Arkadiusz Zdzałik, kpt. Kazimierz Lewandowski, kpt. Czesław Traczykowski, por. Jerzy Adamowski, chor. Maria Jaskólska, chor. Stanisław Panfil, st. sierż. Marianna Gęsiorowska, sierż. Wojciech Chylarecki.

⁴² AIPN By, 077/954, Regulamin Społecznej Rady Kultury WUSW w Bydgoszczy. Załącznik nr 2 do zarządzenia nr 31/88 szefa WUSW z 16 XI 1988 r., k. 269–272.

⁴³ W skład prezydium SRK przy WUSW w Bydgoszczy wchodził: kpt. Jerzy Adamczyk (przewodniczący), kpt. Henryk Korwel (zastępca przewodniczącego), kpt. Krzysztof Osieleniec (sekretarz), por. Jerzy Bojar (przewodniczący Komisji ds. Działalności Kulturalno-Artystycznej), kpt. Witold Batke (przewodniczący Komisji ds. Działalności Rekreacyjno-Turystycznej) oraz członkowie: płk Paweł Baran, mjr Michał Pastuszek i kpt. Jerzy Zięciak.

⁴⁴ Komisja Problemowa ds. Działalności Kulturalno-Artystycznej: przewodniczący – por. Jerzy Bojar, sekretarz – kpt. Henryk Sobieszczyk.

⁴⁵ Komisja Problemowa ds. Działalności Rekreacyjno-Turystycznej: przewodniczący – kpt. Witold Batke, sekretarz – ppor. Wojciech Chojnacki.

Wraz z powstaniem pionu polityczno-wychowawczego MSW zakres zadań wydziałów szkolenia został ograniczony do organizowania i nadzorowania systemu szkolenia zawodowego (w tym nauki języków obcych, wychowania fizycznego i sportu, opieki nad bibliotekami specjalnymi⁴⁶). Funkcjonariusze komórek szkoleniowych współdziałali ponadto z wydziałami kadr i polityczno-wychowawczymi w zakresie adaptacji społeczno-zawodowej nowo przyjmowanych do służby, ustalania potrzeb szkoleniowych funkcjonariuszy oraz przygotowania kandydatów do szkół resortowych, cywilnych i do centralnych (lub wojewódzkich) kursów doskonalenia zawodowego⁴⁷.

W nowej sytuacji społeczno-politycznej w kraju po wyborach czerwcowych 1989 r. rozpoczął się proces przekształceń organizacyjnych w MSW. W listopadzie 1989 r. zlikwidowano Służbę Polityczno-Wychowawczą MSW (w tym wszystkie stanowiska zastępców szefów terenowych USW ds. polityczno-wychowawczych). Doszło też do połączenia Wydziału Szkolenia z Wydziałem Polityczno-Wychowawczym i powstania Wydziału Szkolenia i Wychowania WUSW w Bydgoszczy⁴⁸, który istniał do końca lipca 1990 r.

Nadzór służbowy komendantów wojewódzkich/szefów WUSW i ich zastępców ds. bezpieczeństwa/SB nad komórkami organizacyjnymi odpowiedzialnymi za szkolenie funkcjonariuszy w interesującym nas okresie ulegał zmianom. W pierwszej połowie lat sześćdziesiątych np. sprawami szkolenia zajmowali się początkowo obaj zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa⁴⁹. Dopiero od 1964 r. wprowadzono podział jednostek organizacyjnych SB w woj. bydgoskim objętych

---

⁴⁶ Gromadzącymi publikacje przeznaczone wyłącznie do użytku wewnętrznego i posiadające klauzule tajności.

⁴⁷ Na podstawie: AIPN By, 285/224, Zakres działania Wydziału Szkolenia WUSW w Toruniu, 15 XII 1983 r., k. 249–252; AIPN By, 285/260, Zakres działania Wydziału Szkolenia WUSW we Włocławku, 6 V 1986 r., k. 1–3.

⁴⁸ 2 XII 1989 r. WUSW w Bydgoszczy przesłał do MSW propozycję zastąpienia likwidowanych wydziałów szkolenia i polityczno-wychowawczego nowym Wydziałem Szkolenia i Wychowania na szczeblu WUSW i stanowiskami inspektorów ds. kadr, szkolenia i wychowania w rejonowych USW. Jak wyliczono, w wyniku tej reorganizacji uzyskano by 15 etatów z przeznaczeniem dla Służby Milicji. Z dniem 22 XI 1989 r. funkcjonariusze wydziałów szkolenia i polityczno-wychowawczego oraz w RUSW zostali przeniesieni do dyspozycji szefa WUSW w Bydgoszczy. Jednocześnie przesłano do dyrektora Departamentu Kadr MSW wnioski personalne dotyczące obsady kierownictwa nowo utworzonego wydziału (AIPN By, 644/60, Sprawozdanie z kontroli doraźnej stanu realizacji poleceń Ministra Spraw Wewnętrznych przekazanych na naradzie krajowej 16 X 1989 r. i zawartych w zarządzeniu nr 075/89 Ministra Spraw Wewnętrznych z 24 VIII 1989 r. przez WUSW w Bydgoszczy, 6 XII 1989 r., k. 313).

⁴⁹ Według obowiązującego w 1963 r. grafiku załatwiania spraw w kierownictwie SB KW MO w Bydgoszczy pierwszy zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa w Bydgoszczy ppłk Leon Dąbrowski w każdy poniedziałek (prócz załatwiania spraw bieżących i spotkań z kolektywem KW MO) zajmował się zagadnieniami szkolenia, a w każdą środę omawiał m.in. sprawy Samodzielnej Sekcji Kadr i Szkolenia. Natomiast zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa w Bydgoszczy płk Bronisław Mądrzejowski w każdy poniedziałek zajmował się problematyką szkolenia (AIPN By, 030/199, Plan pracy kierownictwa SB KW MO w Bydgoszczy na drugi kwartał 1963 r., 2 IV 1963 r., k. 74).

nadzorem zastępców komendanta wojewódzkiego MO, w którego wyniku nadzór nad Samodzielną Sekcją Kadr i Szkolenia przypadł pierwszemu zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB⁵⁰. W połowie lat siedemdziesiątych nadzór nad nowo powstałym Wydziałem Szkolenia KW MO objął zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Milicji ppłk Edmund Kapczyński⁵¹. Ostatnia zmiana podległości organizacyjnej Wydziału Szkolenia, spowodowana powstaniem pionu polityczno-wychowawczego MSW, nastąpiła w 1982 r. Od 1 lutego 1982 r. nadzór nad funkcjonariuszami wydziałów szkolenia i polityczno-wychowawczego sprawował zastępca komendanta wojewódzkiego MO/szefa WUSW ds. polityczno-wychowawczych⁵².

Kierownicy jednostek szkoleniowych pełnili wiele honorowych i prestiżowych funkcji. Byli powoływani do komitetów tworzonych z okazji uroczystości państwowych i resortowych. Podczas świętowania rocznic istnienia resortu spraw wewnętrznych wśród członków powoływanych wówczas komitetów obchodów znajdował się kierownik pionu szkoleniowego. W 1968 r. w skład Wojewódzkiego Komitetu Obchodów 25. rocznicy MO i SB wszedł np. st. inspektor szkolenia zawodowego KW MO ppłk Bronisław Gutowski, który pełnił także w tym Komitecie funkcję przewodniczącego Komisji Imprez i Propagandy⁵³. W 1979 r. w podobnym Komitecie znalazł się naczelnik Wydziału Szkolenia KW MO ppłk Kazimierz Piórkowski, który również został przewodniczącym Komisji Imprez i Propagandy⁵⁴. Przewodniczącym komitetu obchodów czterdziestopięciolecia powołania MO i SB został natomiast zastępca szefa WUSW ds. polityczno-wychowawczych płk Edward Rutkiewicz, sekretarzem – naczelnik Wydziału Polityczno-Wychowawczego kpt. Jerzy Adamczyk, a wśród członków komitetu znalazł się naczelnik Wydziału Szkolenia kpt. Janusz Ługowski⁵⁵.

W związku z końcowymi pracami nad nowym kodeksem karnym w komendach wojewódzkich MO na terenie całego kraju tworzone zespoły konsultacyjne, któ-

---

⁵⁰ *Ibidem*, Plan pracy SB woj. bydgoskiego na 1964 r., 25 I 1964 r., k. 102.

⁵¹ AIPN By, 077/458, t. 1, Zarządzenie nr 018/75 w sprawie organizacyjnego podporządkowania wydziałów KW MO, 10 VI 1975 r., k. 308.

⁵² *Ibidem*, Zarządzenie nr 04/82 komendanta wojewódzkiego MO w sprawie organizacyjnego podporządkowania wydziałów KW MO, 1 II 1982 r., k. 22–23. Kolejne dwa normatywy dotyczące podległości organizacyjnej poszczególnych wydziałów WUSW w Bydgoszczy nie zmieniły sytuacji wydziałów szkolenia i polityczno-wychowawczego (AIPN By, 077/954, Zarządzenie nr 01/84 szefa WUSW w Bydgoszczy w sprawie organizacyjnego podporządkowania wydziałów WUSW, 10 I 1984 r., k. 138; *ibidem*, Zarządzenie nr 010/84 szefa WUSW w Bydgoszczy w sprawie organizacyjnego podporządkowania wydziałów WUSW, 21 II 1984 r., k. 152).

⁵³ AIPN By, 828/79, t. 2, Zarządzenie nr 32/68 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy w sprawie powołania Wojewódzkiego Komitetu Obchodów 25. rocznicy MO i SB, 17 IX 1968 r., k. 39.

⁵⁴ AIPN By, 077/458, t. 1, Zarządzenie nr p6/79 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy, 8 II 1979 r., k. 142–146.

⁵⁵ AIPN By, 077/601, Decyzja nr 22/88 szefa WUSW w Bydgoszczy z 11 VI 1988 r. w sprawie powołania Komitetu Obchodów 45. rocznicy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej, 11 VI 1988 r., k. 87–88.

rych zadaniem było zbieranie wszelkich pytań i wątpliwości z jednostek MO i SB dotyczących stosowania nowego prawa karnego, udzielanie odpowiedzi lub przesyłanie pytań do Centralnego Zespołu Konsultacyjnego. W czteroosobowym⁵⁶ zespole utworzonym przy bydgoskiej Komendzie Wojewódzkiej MO znalazł się także ppłk Bronisław Gutowski⁵⁷.

W przypadku zaistnienia „poważnego zagrożenia” lub innego stanu naruszenia porządku publicznego w województwie za koordynację działań jednostek milicyjnych odpowiadał Zespół Kierowania KW MO, którym kierował komendant wojewódzki MO. Organem wykonawczym zespołu był Sztab KW MO, na którego czele stał pierwszy zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Milicji. Sztab dzielił się na kilka działów. W skład Działu Operacji Sztabu KW MO wchodził starszy inspektor Inspektoratu Szkolenia Zawodowego KW MO⁵⁸. Jesienią 1981 r. naczelnik Wydziału Szkolenia został wiceprzewodniczącym Komisji Pracowniczej KW MO w Bydgoszczy i przewodniczącym zespołu ds. socjalno-bytowych i kontroli społecznej placówek⁵⁹ Przedsiębiorstwa Gastronomiczno-Handlowego „Konsumy”⁶⁰.

Jedną z ostatnich funkcji pozamerytorycznych, pełnioną zapewne bez satysfakcji w okresie dokonującej się już reorganizacji resortu, było członkostwo naczelnika Wydziału Szkolenia i Wychowania WUSW w Bydgoszczy w Komisji ds. Organizacyjno-Kadrowych. Zadaniem tej komisji było opracowanie nowej struktury bydgoskiego WUSW i jego terenowych odpowiedników w woj. bydgoskim zgodnie z decyzjami kierownictwa resortowego oraz przeprowadzanie rozmów z funkcjonariuszami zakwalifikowanymi do zwolnienia⁶¹.

---

⁵⁶ W skład Wojewódzkiego Zespołu Konsultacyjnego przy KW MO w Bydgoszczy weszli: naczelnik Wydziału Śledczego KW MO mjr Zenon Marcinkowski, naczelnik Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego KW MO ppłk Henryk Matusiak, starszy inspektor Kierownictwa KW MO w Bydgoszczy ppłk Florian Grupa, starszy inspektor Inspektoratu Szkolenia Zawodowego KW MO ppłk Bronisław Gutowski.

⁵⁷ AIPN By, 077/601, Zarządzenie nr 69/69 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy w sprawie powołania Wojewódzkiego Zespołu Konsultacyjnego nowego prawa karnego, 22 XII 1969 r., k. 332–332v.

⁵⁸ AIPN By, 077/458, t. 1, Zarządzenie nr 024/70 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy w sprawie powołania organów kierowania na wypadek poważnego zagrożenia lub naruszenia porządku i bezpieczeństwa publicznego, 8 IV 1970 r., k. 488–490.

⁵⁹ Sklepów (z towarami spożywczymi i przemysłowymi), kasyn i stołówek przeznaczonych dla funkcjonariuszy, pracowników MSW i ich rodzin.

⁶⁰ AIPN By, 077/601, Zarządzenie nr 59/81 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy w sprawie powołania i zasad działania Komisji Pracowniczej w KW MO w Bydgoszczy, 16 X 1981 r., k. 210–212.

⁶¹ W skład tej komisji wchodził: naczelnicy Wydziału Kadr, Inspekcji, Szkolenia i Wychowania, st. inspektor ds. organizacyjno-etatowych oraz naczelnik reorganizowanego wydziału (AIPN By, 077/601, Decyzja nr 3/90 szefa WUSW w Bydgoszczy, 23 I 1990 r., k. 57–57v.).

3. Szkolenie ogólne

Dokonujące się po Październiku '56 przemiany polityczne, społeczno-kulturalne i gospodarcze w Polsce stawiały przed resortem spraw wewnętrznych nowe wyzwania. Sprostanie im wymagało od funkcjonariuszy zarówno doświadczenia zawodowego, jak i nowej wiedzy fachowej czy ogólnej niezbędnej do radzenia sobie z ewoluującymi formami współżycia społecznego. Postępująca scholaryzacja społeczeństwa polskiego, dorastanie nowego pokolenia, a także postęp technologiczny w przemyśle stawiały przed kierownictwem MSW i komend wojewódzkich MO zadanie właściwego kształtowania składu osobowego w podległych jednostkach. W kwietniu 1958 r. naczelnik Wydziału Kadr bydgoskiej MO polecał swoim podwładnym, aby zwracali szczególną uwagę na wykształcenie ogólne kandydatów na funkcjonariuszy. Na stanowiska oficerskie w Komendzie Wojewódzkiej MO miały być przyjmowane wyłącznie osoby z wyższym wykształceniem, a do jednostek powiatowych/miejskich MO – ze średnim. Od kandydatów na stanowiska podoficerskie żądano natomiast ukończenia przynajmniej siedmiu klas szkoły podstawowej⁶².

Kierownictwo resortu nie zapominało o potrzebie kształcenia posiadanej kadry. Wydaje się, iż największy nacisk na podnoszenie poziomu wykształcenia przez funkcjonariuszy kładziono w latach 1959–1963. Na podstawie zarządzenia MSW nr 112/58 z 10 czerwca 1958 r. „w sprawie dokształcania ogólnego funkcjonariuszów MO” została zainicjowana akcja, której celem było uzyskanie przez oficerów i podoficerów na stanowiskach oficerskich średniego wykształcenia. Od obowiązku nauki zwalniano funkcjonariuszy, którzy uzyskali zaświadczenie o niezadowolającym stanie zdrowia podpisane przez dyrektora miejscowego Zarządu Zdrowia MSW, ukończyli 45 lat, mieli ciężkie warunki rodzinne lub z daleka dojeżdżali do pracy. W wyniku uzgodnień pomiędzy kierownictwem KW MO, KW PZPR i rad narodowych został opracowany perspektywiczny plan szkolenia ogólnego sięgający 1963 r. W rezultacie w woj. bydgoskim na rok szkolny 1958/1959 do szkół zapisało się 572 osób (w tym 232 oficerów). Za rekrutację funkcjonariuszy do szkół odpowiedzialne były specjalne komisje złożone z kierownika jednostki MO, sekretarza POP i przedstawiciela Wydziału Kadr KW MO. W roku szkolnym 1958/1959 szkoły ukończyło jednak tylko 340 osób (w tym 169 oficerów) spośród milicjantów zatrudnionych w woj. bydgoskim. Z KW MO zapisały się 184 osoby, a szkołę ukończyło 121. Spośród 63 osób, które szkoły nie ukończyły, tylko 8 nie otrzymało promocji, co oznacza, iż pozostali (w liczbie 55) porzucili naukę w trakcie roku szkolnego. Do powodów zaniechania edukacji zaliczano zbyt pochopne podjęcie kształcenia w klasach wyższych, trudności z pogodzeniem pracy zawodowej i obowiązków rodzinnych z koniecznością uczęszczania na zajęcia

---

⁶² AIPN By, 077/1321, Biuletyn nr 1/58 o pracy z kadrami i doborze nowych kadr do MO, oprac. naczelnik Wydziału Kadr KW MO w Bydgoszczy B. Wyszynski, 15 IV 1958 r., k. 4.

(np. w Liceum dla Pracujących nr 2 w Bydgoszczy odbywały się one trzy razy w tygodniu po 6 godzin), a także stopniowo narastające pospolite zniechęcenie do nauki⁶³. Istniała również pewna grupa funkcjonariuszy stale uchylających się od obowiązku podnoszenia swego poziomu wiedzy. Postępowali oni w następujący sposób: we wrześniu zapisywali się do szkół i z tego powodu byli zwalniani ze szkoleń politycznych. Wkrótce potem z różnych, najczęściej fikcyjnych, powodów rezygnowali z uczęszczania do szkoły, ale nie zapisywali się na szkolenie polityczne. Spośród 340 osób, które z sukcesem ukończyły rok szkolny, 5 funkcjonariuszy studiowało prawo, 36 (w tym 16 z KW MO) było uczniami szkół technicznych i ekonomicznych, a szkołę średnią ukończyły 53 osoby (w tym 21 osób z KW MO).

W kolejnym roku szkolnym 1959/1960 w zajęciach zamierzało uczestniczyć 489 funkcjonariuszy (w tym 279 oficerów). W tej liczbie 241 osób zamierzało kontynuować podjętą wcześniej edukację, a 248 rozpoczynało naukę. Niestety, nadal dużym problemem była znacząca liczba funkcjonariuszy unikających „obowiązku szkolnego”. W nowym roku szkolnym negatywnie do obowiązku edukacji odniosło się 105 osób, w tym 33 z KW MO⁶⁴. Już wkrótce okazało się ponadto, że w roku szkolnym 1959/1960 aż 47 proc. słuchaczy zrezygnowało w trakcie roku szkolnego. Jeśli do tego dodać, że promocji nie uzyskało 9 słuchaczy (w tym 3 oficerów), skala dydaktycznej porażki będzie pełna. W roku szkolnym 1960/1961 osób zobowiązanych do uzyskania średniego wykształcenia było 497. Z tej liczby naukę kontynuować miały 393 osoby, a pozostałe 104 opierały się naciskom przełożonych. Około 60 z nich (w tym 42 funkcjonariuszy KW MO) tłumaczyło się nie najlepszym stanem zdrowia⁶⁵.

Dla poprawy sytuacji partyjnej do sprawowania nadzoru nad zagadnieniem kształcenia ogólnego funkcjonariuszy zamierzano włączyć członków organizacji wchodzących w skład Komitetu Zakładowego. Otrzymali oni imienne wykazy osób zobowiązanych do uzupełnienia wykształcenia, które uchylały się od ciężącego nad nimi obowiązku. Ponadto mieli oni okresowo dokonywać przeglądu ocen uzyskiwanych przez funkcjonariuszy uczęszczających do szkoły w Bydgoszczy. Osoby porzucające naukę miały być następnie wzywane na posiedzenia Egzekutywy KZ PZPR w celu przeprowadzenia z nimi rozmów⁶⁶. Rozważano także, aby wobec takich osób zastosować karę polegającą na odliczeniu od ich urlopu wypoczynkowego liczby dni, które spędzili na zajęciach szkolnych do momentu rezygnacji z kształcenia.

W roku szkolnym 1960/1961 do matury zostało dopuszczonych 50 funkcjonariuszy. Prace pisemne zdali wszyscy, natomiast na egzaminie ustnym odpadły 3 osoby. Spośród oficerów bydgoskiej KW MO zobowiązanych do ukończenia szkoły średniej

⁶³ APB, KZ PZPR, 52/IX/73, Informacja o stanie szkolenia ogólnego za rok 1958/1959 oraz w roku 1959/1960, b.d., k. 114.

⁶⁴ *Ibidem*, k. 115–116.

⁶⁵ APB, KZ PZPR, 52/IX/76, Protokół posiedzenia Egzekutywy KZ, 24 VIII 1960 r., k. 131.

⁶⁶ *Ibidem*, k. 132.

70 proc. miało już wykształcenie średnie⁶⁷. W kolejnym roku szkolnym naukę w poszczególnych klasach rozpoczęło 325 funkcjonariuszy, ukończyło zaś 215. Odsiew wyniósł więc 110 osób (33,85 proc.). Egzamin maturalne zdało 73 uczniów (w tym 20 z KW MO), pozostałych 142 przeszło do następnych klas. Nadal jednak spośród 146 zobowiązanych do uzupełnienia swego wykształcenia funkcjonariuszy KW MO średniego wykształcenia nie posiadało 131⁶⁸.

Odnośnie do wspomnianego wcześniej bydgoskiego Liceum dla Pracujących nr 2 należy stwierdzić, iż świadectwem ukończenia tej właśnie placówki legitymowało się bardzo wielu bydgoskich funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych, o czym świadczy lektura akt personalnych funkcjonariuszy. Szkoła ta organizowała zamknięte klasy złożone z funkcjonariuszy MO i UB/SB, którzy mogli podnieść poziom wykształcenia i zdać maturę. Placówką tą od 1946 r. kierował Aleksander Żurawicz. Wiele mówiącą charakterystykę dyrektora szkoły, świadczącą również o ogólnym poziomie kształcenia funkcjonariuszy, przedstawił podczas posiedzenia Egzekutywy KZ PZPR 14 października 1959 r. szef bydgoskiej SB Leon Dąbrowski: „Dyrektor naszej szkoły jest nałogowym alkoholikiem, oficerowie upijają go, aby mieć pewne względy przy egzaminach. Jest takie mniemanie, że w tej szkole wymogi są nie nadzwyczajne, że dla słabszych jest ulgowa taryfa. Uczniowie tej szkoły wiedzą o tym, że dyrektor jest alkoholikiem, mimo to jeszcze bardziej wpychają go w ten nałóg. Trzeba tę opinię o naszej szkole odwrócić, trzeba porozmawiać z dyrektorem na egzekutywie, a funkcjonariuszom kategorycznie zabronić pić z dyrektorem. [...] Musimy zaprowadzić porządek, nie dopuścić do kompromitacji. Zdarzają się wypadki, że funkcjonariusze MO, idąc do szkoły na lekcje, kupują po drodze wino, którym częstują dyrektora”⁶⁹. Podczas posiedzenia pojawiły się nawet opinie, aby usunąć dyrektora ze stanowiska, lecz zostały skutecznie wyciszone przez zastępcę komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Milicji Stanisława Czajora, który oponował, mówiąc: „nie należy zmieniać dyrektora, pewna pobłażliwość ze strony dyrektora w stosunku do funkcjonariuszy MO uczących musi być, bo nie zawsze funkcjonariusz jest należycie przygotowany na lekcje”⁷⁰.

W 1963 r. zakończył się cykl szkolenia ogólnego funkcjonariuszy zobowiązanych do uzupełnienia swego wykształcenia. Zakładany cel, czyli średnie wykształcenie, posiadało 67 proc. osób zatrudnionych w KW MO w Bydgoszczy. Oznaczało to, że 170 oficerów MO i SB w woj. bydgoskim nadal nie miało matury. W opiniach sporządzonych o tych osobach została zawarta uwaga o ich ograniczonej przydatności. Po

⁶⁷ APB, KZ PZPR, 52/IX/79, Protokół posiedzenia Egzekutywy KZ, 17 VI 1961 r., k. 68–69.

⁶⁸ APB, KZ PZPR, 52/IX/81, Analiza stanu szkolenia ogólnokształcącego w KW MO Bydgoszcz, oprac. H. Matuszak, S. Norowski *et al.*, 26 VII 1962 r., b.p.

⁶⁹ APB, KZ PZPR, 52/IX/73, Protokół posiedzenia Egzekutywy KZ PZPR, 14 X 1959 r., k. 108–109.

⁷⁰ *Ibidem*, k. 109.

Szkolenie resortowe i pozaresortowe

uwzględnieniu sytuacji kadrowej zdecydowano jednak, że funkcjonariusze ci pozostaną na zajmowanych stanowiskach, lecz nie będą awansowani⁷¹.

W następnych latach kształcenie kadry resortu spraw wewnętrznych w woj. bydgoskim było kontynuowane. W 1966 r. wymaganą maturę mogło potwierdzić 73 proc. stanu osobowego KW MO, a 7,7 proc. posiadało wyższe wykształcenie⁷². Trzy lata później liceum lub technikum ukończyły kolejne 23 osoby, dyplom akademicki uzyskało zaś 27 funkcjonariuszy. Naukę w szkołach ogólnokształcących i technicznych kontynuowało 116 przedstawicieli resortu, a studia podjęły 74 osoby⁷³.

W porównaniu do początku lat sześćdziesiątych zwraca uwagę coraz większe zainteresowanie kontynuowaniem kształcenia pomaturalnego i podejmowaniem nauki na studiach magisterskich. Wśród studiujących w 1970 r. 32 pracowników bydgoskiej KW MO (w tej liczbie dwie kobiety) zdecydowanie największym zainteresowaniem cieszyło się prawo (dwanaście osób) i administracja (dziewięć osób) w Zawodowym Studium Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zobligowani do uzupełnienia wykształcenia funkcjonariusze studiowali także historię (dwie osoby), pedagogikę, socjologię, ekonomię i matematykę (po jednej osobie). Ponadto na studia techniczne trafiły trzy osoby, a na rolnicze dwie⁷⁴.

Rezultat wysiłków kierownictwa partyjno-służbowego i inspektorów ds. szkolenia podejmowanych w latach sześćdziesiątych zeszłego wieku w zakresie podwyższania poziomu wykształcenia ogólnego funkcjonariuszy i pracowników bydgoskiego aparatu bezpieczeństwa i porządku publicznego został uwidoczniiony w poniższych trzech tabelach. Przedstawiono w nich poziom wykształcenia ogólnego kadry (z podziałem na Służbę Milicji i Służbę Bezpieczeństwa) oraz kierownictwa służbowego (naczelników wydziałów i ich zastępców) bydgoskiej KW MO oraz jednostek terenowych MO (komendantów i ich zastępców) w woj. bydgoskim.

Tabela 1. Wykształcenie funkcjonariuszy KW MO w Bydgoszczy i jednostek terenowych MO w woj. bydgoskim, stan na 1 X 1970 r.

Poziom	MO	proc.	SB	proc.	Ogółem	proc.
Wyższe	84	2,33	29	6,02	113	2,76
Niepełne wyższe	28	0,77	11	2,28	39	0,95
Średnie	951	26,34	296	61,41	1247	30,47

⁷¹ APB, KZ PZPR, 52/IX/84, Protokół posiedzenia Egzekutywy KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy 14 X 1963 r., 5 XI 1963 r., k. 254.

⁷² APB, KZ PZPR, 52/IX/90, Referat sprawozdawczy pierwszego sekretarza KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy, [przed 24 V 1966 r.], k. 43.

⁷³ APB, KZ PZPR, 52/IX/105, Informacja dotycząca szkolenia politycznego, zawodowego, ogólnego, pracy inspektorów KO oraz rezerw kadrowych, [1970 r.], k. 234.

⁷⁴ *Ibidem*, Wykaz pracowników SB i MO KW MO studiujących na uczelniach w 1970 r., k. 243.

Szkolenie funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa i porządku publicznego PRL...

Niepełne średnie	317	8,78	42	8,71	359	8,77
Zawodowe	693	19,19	7	1,45	700	17,10
Podstawowe	1538	42,59	97	20,13	1635	39,95
Ogółem	3611	100	482	100	4093	100

Źródło: APB, KZ PZPR, 52/IX/105, Informacja dotycząca szkolenia politycznego, zawodowego, ogólnego, pracy inspektorów KO oraz rezerw kadrowych, [1970 r.], k. 236.

Tabela 2. Wykształcenie naczelników i zastępców naczelników wydziałów KW MO w Bydgoszczy, stan na 1 X 1970 r.

Wykształcenie	Naczelnicy		Zastępcy naczelnika		Ogółem	proc.
	MO	SB	MO	SB		
Wyższe	7	4	7	4	22	40,0
Niepełne wyższe	1	–	–	–	1	1,82
Średnie	8	6	9	6	29	52,72
Niepełne średnie	–	–	1	–	1	1,82
Podstawowe	–	1	–	1	2	3,63
Ogółem	16	11	17	11	55	100

Źródło: APB, KZ PZPR, 52/IX/105, Informacja dotycząca szkolenia politycznego, zawodowego, ogólnego, pracy inspektorów KO oraz rezerw kadrowych, [1970 r.], k. 238.

Tabela 3. Wykształcenie kierownictwa służbowego jednostek terenowych MO w woj. bydgoskim, stan na 1 X 1970 r.

Wykształcenie	Komendant powiatowy/ dzielnicowy MO (równorzędny)	Zastępca komendanta powiatowego (równorzędny)	pierwszy zastępca komendanta pow. ds. SB (równorzędny)	Ogółem	proc.
Wyższe	2	3	4	9	10,84
Niepełne wyższe	–	1	–	1	1,21
Średnie	24	28	15	67	80,72
Niepełne średnie	–	2	–	2	2,41
Podstawowe	–	1	3	4	4,82
Ogółem	26	35	22	83	100

Źródło: APB, KZ PZPR, 52/IX/105, Informacja dotycząca szkolenia politycznego, zawodowego, ogólnego, pracy inspektorów KO oraz rezerw kadrowych, [1970 r.], k. 238.

W latach siedemdziesiątych wraz z dokonującą się wymianą pokoleniową w resorcie spraw wewnętrznych wzrastały stopniowo wymagania wobec kadry oficerskiej. Powszechny stawał się postulat posiadania wyższego wykształcenia przez kadrę dowódczą lub funkcjonariuszy przygotowywanych do objęcia takich stanowisk (znajdowali się oni w tzw. rezerwie kadrowej). W roku szkolnym 1976/1977 kierownictwo partyjno-służbowe KW MO w Bydgoszczy skierowało np. 102 osoby do odbycia studiów wyższych. Trafili oni do: Zawodowego Studium Administracyjnego UMK (68 osób), Wydziału Prawa i Administracji UMK (8), Zaocznego Studium Historii UMK (5), Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy (3), Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy (18). Po przeprowadzeniu egzaminów wstępnych przyjęto 27 osób (odśiew wyniósł więc 75 osób). Ponadto 8 osób z tzw. rezerwy kadrowej (czyli potencjalnych kierowników i naczelników) trafiło na tzw. miejsca limitowane do Zawodowego Studium Administracyjnego UMK bez egzaminów wstępnych. Łącznie więc rok akademicki 1976/1977 rozpoczęło 35 pracowników, w tej liczbie 29 z MO i 6 z SB. Oprócz tego w ramach podwyższania kwalifikacji 16 funkcjonariuszy skierowano na drugi stopień studiów magisterskich. W wyniku postępowania kwalifikacyjnego na uczelniach studia podjęło 5 osób. Ogółem (z doliczeniem funkcjonariuszy studiujących przed 1976 r.) na początku 1977 r. studiowało 121 osób, w tym 87 z MO i 34 z SB. Wybrali oni następujące uczelnie: WSP w Bydgoszczy (55 osób), ZSA UMK (25), Wydział Prawa UMK (15), ATR w Bydgoszczy (7), Zaoczne Studium Historii UMK (4), AWF w Poznaniu (2), WSP w Słupsku (1), WSP w Łodzi (1), Wyższa Oficerska Szkoła Pożarnictwa w Warszawie (1), ASW w Warszawie (5), Studium Administracyjne UMK (4), Studium Administracji Uniwersytetu Gdańskiego (1)⁷⁵. Szczególnie pozytywnie do pracowników resortu spraw wewnętrznych pragnących uzupełnić wykształcenie było ustosunkowane kierownictwo bydgoskiej WSP, które przyjmowało do grona studentów niemal wszystkich zainteresowanych nauką funkcjonariuszy⁷⁶.

W resorcie spraw wewnętrznych obowiązywała określona procedura uzyskiwania pozwolenia na podejmowanie edukacji w szkołach średnich i wyższych (pozaresortowych). W drugiej połowie lat siedemdziesiątych w KW MO w Bydgoszczy podjęcie studiów wyższych przez funkcjonariusza MO i SB wymagało uzyskania zgody bezpośredniego przełożonego, a następnie złożenia raportu do komendanta wojewódzkiego MO i uzyskania jego zgody. Raporty miały być składane za pośrednictwem Wydziału

---

⁷⁵ APB, KZ PZPR, 81/III/2, Informacja w sprawie wyników nauczania za pierwsze półrocze 1976/1977 uzyskanych przez funkcjonariuszy studiujących na uczelniach, średnich funkcjonariuszy studiujących na uczelniach, średnich w szkołach zawodowych i WUML (załącznik nr 1: Dane liczbowe studiujących funkcjonariuszy w rozbiciu na lata nauki i uczelnie), oprac. Z. Jasiński, S. Matuszewski, P. Stasiak, 28 II 1977 r., k. 59.

⁷⁶ „W wyniku naszych działań i właściwie ułożonych stosunków z kierownictwem tej uczelni” aż 28 funkcjonariuszy KW MO w Bydgoszczy studiowało w bydgoskiej WSP (APB, KZ PZPR, 81/III/2, Informacja o przebiegu szkolenia politycznego, zawodowego i ogólnego realizowanego przez Wydział Szkolenia w roku 1976/1977, oprac. K. Piórkowski, 12 XI 1977 r., k. 177).

Szkolenia KW MO do 28 lutego każdego roku. Po uzyskaniu akceptacji komendanta wojewódzkiego MO na podjęcie studiów wyższych komplet dokumentów należało złożyć do Wydziału Szkolenia KW MO, który przesyłał do konkretnych uczelni dokumentację wszystkich funkcjonariuszy chętnych do podjęcia studiów. Procedura uzyskania zgody na podjęcie nauki w szkołach średnich ograniczała się do wyrażenia akceptacji przez naczelników wydziałów KW MO, komendantów miejskich MO, kierowników komisariatów lub komendantów posterunków we własnym zakresie. Urlopów szkolnych udzielali bezpośredni przełożeni wnioskującego. Urlopy szkolne dla kierowników komórek organizacyjnych MO były udzielane przez komendanta wojewódzkiego MO⁷⁷.

W latach osiemdziesiątych nadal obowiązywał ściśle określony tryb ubiegania się o zgodę na podjęcie studiów na uczelniach cywilnych i resortowych. Funkcjonariusze i pracownicy, którzy starali się o zgodę na studia na uczelniach cywilnych, byli zobligowani do składania do Wydziału Szkolenia KW MO raportu o zezwolenie na podjęcie studiów na uczelniach cywilnych. W raporcie kierowanym do komendanta wojewódzkiego MO należało wymienić uczelnię i kierunek studiów oraz zyskać aprobatę kierownika jednostki organizacyjnej MO lub SB.

Od kandydatów na studia wymagano posiadania co najmniej dwuletniego stażu pracy w organach MO i SB, odpowiadającego wymogom danej uczelni stanu zdrowia, pozytywnych opinii służbowych, a także wolnej do kar dyscyplinarnych historii służby⁷⁸. Bydgoska WSP – podobnie jak w poprzednich latach – również w latach osiemdziesiątych oferowała funkcjonariuszom MO i SB miejsca na prowadzonych kierunkach. W roku akademickim 1986/1987 przewidywano możliwość skierowania (w ramach miejsc limitowanych) grupy funkcjonariuszy na studia zaoczne w tej uczelni na kierunkach nauki społeczne i wychowanie obronne. O miejsca te mogli ubiegać się funkcjonariusze wytypowani w ramach przeglądu kadrowego. Osoby zainteresowane podjęciem studiów wyższych były zobowiązane zwrócić się z raportem do szefa WUSW za pośrednictwem Wydziału Szkolenia⁷⁹. Pojawiła się też możliwość skierowania dodatkowo dziesięciu funkcjonariuszy do WSP w Bydgoszczy na kierunek nauki społeczno-prawne w roku akademickim 1989/1990. Warunkiem przyjęcia na pierwszy rok studiów było pozytywne ukończenie kursu „zerowego” trwającego od stycznia do maja 1989 r. (zajęcia kursu odbywały się w każdą sobotę i niedzielę)⁸⁰.

⁷⁷ AIPN By, 077/471, t. 1, Pismo naczelnika Wydziału Szkolenia KW MO w Bydgoszczy do naczelników wydziałów KW MO, komendantów miejskich MO, kierowników komisariatów MO, komendantów posterunków MO, 31 I 1977 r., k. 124–124v.

⁷⁸ AIPN By, 077/471, t. 1, Pismo naczelnika Wydziału Szkolenia KW MO w Bydgoszczy do naczelników wydziałów KW MO w Bydgoszczy, komendantów miejskich MO, kierowników komisariatów MO, komendantów posterunków MO w woj. bydgoskim, 24 I 1981 r. k. 87.

⁷⁹ AIPN By, 077/571, t. 2, Pismo naczelników Wydziału Kadr i Wydziału Szkolenia WUSW w Bydgoszczy, 30 I 1986 r., k. 22.

⁸⁰ AIPN By, 077/471, t. 3, Pismo naczelnika Wydziału Szkolenia WUSW w Bydgoszczy do naczelników wydziałów WUSW w Bydgoszczy i szefów RUSW w woj. bydgoskim, 8 XI 1988 r., k. 58.

Odmienne tryb postępowania dotyczył przypadków kierowania funkcjonariuszy na kursy językowe (zwłaszcza dla zaawansowanych) ze względu na potrzeby operacyjne danego wydziału. W takich przypadkach to kierownik danej jednostki organizacyjnej SB lub MO występował do naczelnika Wydziału Szkolenia z prośbą o wyrażenie zgody na taką formę szkolenia zawodowego⁸¹.

Osoby pragnące podjąć studia w uczelniach resortowych musiały składać odpowiednie raporty do Wydziału Kadr. Wymagano od nich posiadania odpowiednich umiejętności organizatorsko-dowódczych oraz dobrego stanu zdrowia i sprawności fizycznej. Ponadto musieli to być funkcjonariusze lub pracownicy, którzy przez swych przełożonych byli przewidziani do dalszego awansu zawodowego. Od kandydatów na studia zaoczne w ASW wymagano przynajmniej pięcioletniego okresu pracy po ukończeniu Wyższej Szkoły Oficerskiej lub innej uczelni cywilnej. O przyjęcie na studia stacjonarne do WSO w Legionowie i Szczytnie mogły ubiegać się osoby osiągające dobre wyniki w pracy zawodowej i społecznej, posiadające predyspozycje organizatorsko-dowódcze, średnie wykształcenie, zdrowe i mające nie więcej niż 35 lat. Na trzyletnie studia zaoczne w wyższych szkołach oficerskich MSW trafiali kandydaci, którzy ze względów służbowych lub rodzinnych nie mogli być skierowani na studia stacjonarne. Osoby takie musiały spełniać następujące warunki: wyróżnianie się nienaganną postawą zawodową i społeczną, praca w jednostkach operacyjnych lub operacyjno-technicznych MO i SB, ukończenie w trybie stacjonarnym szkoły podoficerskiej MSW, minimum pięcioletni staż służbowy, wiek poniżej 45 lat, posiadanie odpowiedniego stanu zdrowia⁸². Ze względu na częste przypadki porzucania studiów na uczelniach resortowych szef WUSW w Bydgoszczy zwracał uwagę na niewłaściwe typowanie kandydatów na słuchaczy ASW i WSO w Szczytnie i Legionowie. Przypominał również, że szczególną rolę w typowaniu kandydatów na studia mają do odegrania przełożeni, którzy powinni w sposób rozważny przeprowadzać rozmowy z kandydatami i dokonywać ich wstępnej kwalifikacji⁸³. Funkcjonariusze często opuszczający zajęcia szkolne pozbawiani byli części uposażenia finansowego⁸⁴.

W 1976 r. powstał zespół koordynacyjny ds. doboru kandydatów do służby w MO i SB pod przewodnictwem naczelnika Wydziału Kadr⁸⁵. Jego członkami zostali naczeln-

---

⁸¹ AIPN By, 077/471, t. 1, Pismo naczelnika Wydziału II KW MO w Bydgoszczy do naczelnika Wydziału Szkolenia KW MO w Bydgoszczy, 22 XII 1982 r., k. 1. Zob. też: *ibidem*, t. 3, Pismo naczelnika Wydziału II WUSW w Bydgoszczy do naczelnika Wydziału Szkolenia WUSW, 26 VI 1989 r., k. 38.

⁸² AIPN By, 077/571, t. 2, Pismo naczelnika Wydziału Szkolenia i Wydziału Kadr WUSW w Bydgoszczy do naczelników wydziałów WUSW i szefów RUSW w woj. bydgoskim, 4 I 1984 r., k. 68–68v.

⁸³ AIPN By, Pf 151/4, Pismo szefa WUSW w Bydgoszczy, [14 XII 1988 r.], k. 78.

⁸⁴ AIPN By, 077/471, t. 3, Pismo naczelnika Wydziału II WUSW w Bydgoszczy do naczelnika Wydziału Finansowego WUSW w Bydgoszczy, 11 XII 1989 r., k. 30.

⁸⁵ AIPN By, 077/458, t. 1, Zarządzenie nr 8/76 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy w sprawie powołania zespołu koordynacyjnego ds. doboru kandydatów do służby w MO i SB, 1 IV 1976 r., k. 286–287.

nicy wydziałów, głównie reprezentujących Służbę Milicji. Wśród członków zespołu Służbę Bezpieczeństwa reprezentował tylko naczelnik Wydziału III. W skład zespołu koordynacyjnego wszedł także naczelnik Wydziału Szkolenia. Do zadań zespołu należało m.in. kwalifikowanie kandydatów do ASW i wyższych szkół oficerskich MSW, utrzymywanie kontaktu ze słuchaczami tych uczelni i przedkładanie wniosków dotyczących ich zatrudnienia, utrzymywanie stałego kontaktu z uczelniami cywilnymi w celu zapewnienia z nich dopływu potencjalnych kadr do służby w MO i SB oraz kwalifikowanie funkcjonariuszy MO i SB na studia zaoczne.

Na początku roku szkolnego 1977/1978 w wyższych szkołach studiowało 149 funkcjonariuszy (91 z bydgoskiej KW MO, 58 z jednostek terenowych MO; z podziałem na służby: MO – 100, SB – 49). W 1977 r. w celu ułatwienia uzyskania indeksu uczelni przez funkcjonariuszy bydgoskiej KW MO zorganizowano wspólnie z Urzędem Wojewódzkim w Bydgoszczy kurs przygotowujący do egzaminu wstępnego. Spośród 31 zatrudnionych w KW MO na studia dostało się 18⁸⁶. Taka forma pomocy osobom chętnym do podjęcia studiów wyższych została wkrótce rozbudowana. W 1980 r. Wydział Szkolenia KW MO w Bydgoszczy zorganizował trzy kursy przygotowawcze dla kandydatów na uczelnie: kurs dla kandydatów na studia cywilne pozaresortowe o kierunku prawniczym i administracyjno-prawnym oraz pedagogikę (ukończyło go 35 osób); kurs dla kandydatów na uczelnie pozaresortowe o kierunku technicznym (ukończyło go 11 funkcjonariuszy z woj. bydgoskiego i 4 z woj. piłskiego i konińskiego); kurs przygotowawczy dla kandydatów na uczelnie resortowe, czyli WSO w Szczytnie i WSO w Legionowie (uczestniczyło w nim 17 osób). Na kursach były omawiane tematy trudniejsze, przewidywane w materiałach obowiązujących na egzaminach wstępnych⁸⁷. Wobec funkcjonariuszy okazujących lekceważący stosunek do nauki stosowano wiele kar, m.in. skreślenie z listy nagrodzonych, zaniechanie awansowania na wyższe stopnie służbowe i odebranie dodatku specjalnego⁸⁸.

Zdecydowanie większa liczba funkcjonariuszy uczęszczała do szkół średnich. Odmienne niż w latach sześćdziesiątych, kiedy to porzucano zajęcia w trakcie trwania roku szkolnego, w następnej dekadzie zauważalnym problemem była rezygnacja z przystąpienia do egzaminu maturalnego – mimo regularnego uczęszczania zajęcia. Motywem takiej postawy milicjantów i funkcjonariuszy SB miało być przekonanie, że matura nie jest im do niczego potrzebna, ponieważ nie planują kontynuowania edukacji. Funkcjonariuszy zobowiązanych do uzyskania średniego wykształcenia było w tym czasie 475, lecz po odliczeniu osób, których nauka nie obowiązywała ze względu na

⁸⁶ APB, KZ PZPR, 81/III/2, Informacja o przebiegu szkolenia politycznego, zawodowego i ogólnego realizowanego przez Wydział Szkolenia w roku 1976/1977, oprac. K. Piórkowski, 12 XI 1977 r., k. 178.

⁸⁷ APB, KZ PZPR, 81/III/5, Informacja o szkoleniu zawodowym i społeczno-politycznym funkcjonariuszy MO i SB w woj. bydgoskim, 24 VII 1980 r., k. 150.

⁸⁸ APB, KZ PZPR, 81/III/2, Protokół posiedzenia Egzekutywy KZ PZPR z 8 III 1977 r., 15 III 1977 r., k. 48.

wiek i stan zdrowia, pozostawało już tylko 174. Świadczyło to – mimo dokonującej się wymiany pokoleniowej – o postępującym starzeniu się kadry dowódczej w bydgoskim aparacie spraw wewnętrznych. Warto dodać, że naukę w Średnim Studium Zawodowym⁸⁹ o kierunku społeczno-prawnym w pierwszym semestrze 1976/1977 rozpoczęło 621 osób (w tym 170 na pierwszym semestrze). W trakcie nauki zrezygnowało 30 osób. W ramach pomocy organizowano zajęcia konsultacyjne z matematyki, języka rosyjskiego i polskiego. Zajęcia w studium odbywały się cztery dni w miesiącu (co druga sobota i niedziela). W semestrze spośród 591 funkcjonariuszy uczących się 155 musiało odbywać egzaminy poprawkowe. Spośród 325 uczących się tylko na szóstym semestrze aż 120 osób odmówiło przystąpienia do matury. Dla osób chętnych i uczących się, a mających problemy ze zdaniem egzaminów planowano organizowanie konsultacji (30–40 godzin) organizowanych i opłacanych z funduszy bydgoskiej KW MO w celu opanowania trudniejszych przedmiotów⁹⁰. W wyniku analizy procesu kształcenia funkcjonariuszy w ŚSZ przeprowadzonej wiosną 1976 r. stwierdzono, że bardzo wielu funkcjonariuszy nie przykładało się do nauki. Sytuację taką uznano za wyraz braku dyscypliny i zlekceważenie zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 8/74 z 13 lutego 1974 r. dotyczącego uzupełniania wykształcenia średniego przez funkcjonariuszy MO i SB woj. bydgoskiego (par. 1 tego zarządzenie nakładał obowiązek posiadania przez większość funkcjonariuszy jednostek spraw wewnętrznych średniego wykształcenia). Wskazano również na znaczące kwoty wydatkowane na dodatkowe konsultacje dla opanowania materiału, choć nie wszyscy zainteresowani skorzystali z tej możliwości. Na wyniki nauczania osiągnięte przez funkcjonariuszy negatywnie wpłynęła także duża absencja. W związku z tym polecono wzmocnić dyscyplinę nauczania i stosować sankcje wobec funkcjonariuszy zaniedbujących lub przerywających naukę bez uzasadnienia oraz tych, którzy odmawiają uzupełnienia wykształcenia średniego. Komendant wojewódzki MO nakazywał kierownikom jednostek organizacyjnych dopilnowanie, aby wszyscy zobligowani do uzupełnienia wykształcenia

---

⁸⁹ Realizując zarządzenie nr 8/74 ministra spraw wewnętrznych z 13 II 1974 r. w sprawie podnoszenia poziomu wykształcenia ogólnego funkcjonariuszy, w uzgodnieniu z kuratorium zorganizowano w woj. bydgoskim 29 klas Średniego Studium Zawodowego. Podstawą dla zorganizowania ŚSZ o kierunku społeczno-prawnym było pismo ministra oświaty i wychowania z 22 I 1974 r. skierowane do kuratoriów. Określono w nim, że klasy nie mogły być mniejsze niż 35 osób oraz można było kierować do nich także osoby pracujące w administracji terenowej. Początkowo klasy takie utworzono we wszystkich powiatach z wyjątkiem sępoleńskiego i tucholskiego (dopiero 1 II 1975 r. utworzono klasę w Tucholi). Na początku 1975 r. istniało 30 klas, w których naukę pobierało 785 funkcjonariuszy. Koszty istnienia ŚSZ pokrywał resort oświaty, natomiast w bydgoskiej KW MO prowadzono kursy przygotowujące kandydatów do studium oraz zajęcia konsultacyjne przed egzaminami. Naukę w pierwszym semestrze ŚSZ rozpoczęło 880 funkcjonariuszy ze wszystkich jednostek MO w woj. bydgoskim, lecz w trakcie semestru zrezygnowało 95 osób (APB, KZ PZPR, 52/IX/119, Informacja o przebiegu nauki w Średnim Studium Zawodowym – kierunek społeczno-prawny na terenie woj. bydgoskiego, oprac. B. Gutowski, 24 II 1975 r., b.p.).

⁹⁰ *Ibidem*, k. 56.

funkcjonariusze czynili to bez zwłoki, i przypomniał, że „podnoszenie kwalifikacji ogólnych przez funkcjonariuszy należy traktować jako obowiązek służbowy”⁹¹. Jednocześnie dla zachęcenia funkcjonariuszy uczęszczających do szkół średnich do starań o dobre wyniki nagradzano finansowo osoby, które ukończyły szkołę ze średnią 4,0 i więcej⁹².

W czerwcu 1977 r. szkołę średnią ukończyło 308 funkcjonariuszy, z których 76 zdało maturę. W szkołach średnich naukę kontynuowało 405 osób, w tym 361 w ŚSZ. Do szkół średnich powinno trafić jeszcze 161 funkcjonariuszy, lecz byli oni już często przeznaczeni do zwolnienia ze względu na osiągnięty wiek lub pracowali na stanowiskach, z którymi nie wiązały się żadne awanse. Wszystkim uczącym się w szkołach średnich udzielano pomocy poprzez zakup lektur oraz organizowanie i opłacanie dodatkowych zajęć konsultacyjnych (40 godzin w semestrze dla każdej klasy). Kierowanie pracowników MO i SB do szkół średnich planowano zakończyć w 1978 r., a w 1981 r. miało nastąpić zakończenie programu uzupełniania wiedzy na poziomie szkoły średniej⁹³.

W 1984 r. w podstawowych wydziałach WUSW w Bydgoszczy wykształcenie wyższe posiadało 75 proc. funkcjonariuszy SB i 62,6 proc. kadr MO⁹⁴. Znajomością języków obcych wykazywało się zaledwie 11 funkcjonariuszy (z Wydziału „T” – 6, z Wydziału II – 4 i z Wydziału Paszportów – 1)⁹⁵. Spośród 184 funkcjonariuszy jednostek operacyjnych SB wykształceniem wyższym (cywilnym i resortowym) legitymowało się 126 funkcjonariuszy, a 58 wykształceniem średnim. Przeszkolenie resortowe zaliczyło 154 funkcjonariuszy (ASW – 2, WSO – 17, SO w Legionowie – 22, Studium Podyplomowe ASW – 76, Szkoła Chorażych – 28, SPMO – 9)⁹⁶. W skali woj. bydgoskiego 373 funkcjonariuszy nie posiadało średniego wykształcenia (w jednostkach terenowych – 363, w Wydziale Ruchu Drogowego WUSW – 4, Wydziale Obsługi Transportowej WUSW – 5, Wydziale Łączności WUSW – 1). W 1984 r. średnie wykształcenie uzupełniało 117 funkcjonariuszy, z których 107 uczyło się w klasach zamkniętych studium zawodowego i 10 w szkołach średnich otwartych⁹⁷. W 1986 r.

⁹¹ AIPN By, 077/458, t. 1, Pismo komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy do naczelników wydziałów KW MO, komendantów miejskich MO, kierowników komisariatów MO i komendantów posterunków MO, 26 IV 1976 r., k. 290–291.

⁹² *Ibidem*, Rozkaz nr 77/77 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy o wyróżnieniu, 20 VI 1977 r., k. 272.

⁹³ APB, KZ PZPR, 81/III/2, Informacja o przebiegu szkolenia politycznego, zawodowego i ogólnego realizowanego przez Wydział Szkolenia w roku 1976/1977, oprac. K. Piórkowski, 12 XI 1977 r., k. 176–177.

⁹⁴ Spośród kadry oficerskiej Zmotoryzowanego Odvodu WUSW w Bydgoszczy wyższym wykształceniem legitymowało się 41 proc. funkcjonariuszy.

⁹⁵ AIPN, 032/102, Pismo kierownika Głównego Inspektoratu MSW do ministra spraw wewnętrznych, 17 V 1984 r., k. 11.

⁹⁶ *Ibidem*, Sprawozdanie z kompleksowej kontroli WUSW w Bydgoszczy dokonanej w dniach 12–28 III 1984 r., 2 V 1984 r., k. 43.

⁹⁷ *Ibidem*, k. 135.

wyższe wykształcenie posiadało 635 funkcjonariuszy (20,1 proc. ogółu), średnie 1736 (55,1 proc. ogółu), a zasadnicze i podstawowe 783 (24,8 proc. ogółu)⁹⁸. Wykształcenie uzupełniało 170 osób, na uczelniach pozaresortowych studiowało zaś 80 osób. Wyższe szkoły oficerskie ukończyło 117 funkcjonariuszy (3,7 proc. ogółu), szkoły oficerskie – 575 (18,2 proc.), chorążych – 456 (14,5 proc.) i podoficerskie – 1598 (50,7 proc.). Bez przeszkolenia pozostawało 408 funkcjonariuszy (12,8 proc.)⁹⁹.

4. Szkolenie zawodowe

W latach 1956–1989 w ramach kształcenia zawodowego funkcjonariusze resortu spraw wewnętrznych byli zapoznawani ze specjalistyczną problematyką niezbędną do prawidłowego i skutecznego wykonywania obowiązków służbowych. Ogólne określenie zagadnień objętych przeszkoleniem znajdowało się w opracowywanych przez MSW programach. Wskazana tematyka miała jednak charakter ramowy i najczęściej wymagała szczegółowego uzupełnienia, zwłaszcza o zagadnienia wynikające z aktualnych potrzeb jednostki. Ciężar opracowania konspektów i przeprowadzenia zajęć spadał w takiej sytuacji na wykładowców w poszczególnych grupach szkoleniowych, którymi często byli funkcjonariusze sprawujący obowiązki kierownicze. Znali oni potrzeby i problemy stojące przed kierowanymi przez nich jednostkami, dzięki czemu mogli dobrze wykorzystać czas przeznaczony na szkolenie zawodowe swych podwładnych.

Jedynie dla wydziałów i służb administracyjno-usługowych ramowy program szkolenia KG MO nie przewidywał omawiania tematów kształcenia zawodowego. Nie oznaczało to jednak, że funkcjonariusze tych pionów byli z niego zwolnieni. Odbywali je bowiem na podstawie rozmaitych wytycznych wydanych przez MSW oraz przez kierownictwo miejscowej jednostki. Podział na grupy szkoleniowe w zasadzie polegał na odwzorowaniu struktury organizacyjnej danej komendy MO/urzędu spraw wewnętrznych.

W ramach edukacji zawodowej funkcjonariuszy i pracowników MO i SB odbywały się także zajęcia wychowania fizycznego¹⁰⁰ i strzelania, które były organizowane dla wszystkich wydziałów i służb KW MO. Wyjątek stanowiły kobiety z personelu obsługi biurowej, które były zwolnione z obowiązku uczestniczenia w treningach sportowych i strzeleckich.

⁹⁸ Głównie funkcjonariusze ZO WUSW w Bydgoszczy.

⁹⁹ AIPN, 032/205, Sprawozdanie z kontroli sprawdzającej WUSW w Bydgoszczy, 4 VI 1986 r., k. 24.

¹⁰⁰ W ramach wychowania fizycznego funkcjonariusze mogli uczęszczać m.in. na zajęcia z nauki pływania, co zostało wprowadzone zarządzeniem nr 16/61 KG MO z 17 III 1961 r. Program przewidywał 16 godzin szkolenia, w tym 15 godzin zajęć praktycznych (AIPN By, 450/20, Program nauki pływania, 18 VII 1961 r., b.p.).

Zasadnicze zagadnienia dokształcania zawodowego funkcjonariuszy Służby Milicji zostały uregulowane na podstawie rozkazu nr 9/57 komendanta głównego MO z 23 listopada 1957 r., do którego dołączono instrukcję o organizacji i formach dokształcania zawodowego w jednostkach Milicji Obywatelskiej¹⁰¹. Zapisy zawarte w tej instrukcji weszły w życie 1 grudnia 1957 r. i według nich organizowano dokształcanie zawodowe funkcjonariuszy w wojewódzkich jednostkach MO. Już w jej pierwszym paragrafie podkreślono, że „stałe podnoszenie kwalifikacji zawodowych jest obowiązkiem każdego funkcjonariusza Milicji Obywatelskiej”. W skład dokształcania zawodowego funkcjonariuszy Służby Milicji wchodziły zagadnienia ogólnomilicyjne, tematyka specjalizująca, zagadnienia polityczno-gospodarcze państwa oraz tematyka wyszkolenia bojowego i fizycznego¹⁰². Paleta form szkolenia była szeroka i obejmowała szkolenie prowadzone w ośrodkach szkoleniowych MO, jak również szkolenie w toku pracy (8 godzin miesięcznie), samokształcenie indywidualne lub zbiorowe opanowanie zalecanego materiału w określonym terminie oraz krótkoterminowe przeszkolenie specjalizujące. Zajęcia przybierać mogły następujące formy: ćwiczenia, pogadanki, wykłady i zajęcia praktyczne. Okresowe programy dokształcania zawodowego dla jednostek MO miały być opracowywane przez inspektorów szkolenia zawodowego KW MO i zawierać tematykę szkolenia, czas potrzebny na przerobienie poszczególnych tematów, metodykę zajęć i bibliografię dla poszczególnych zagadnień. Podstawą ich opracowania miała być tematyka zalecana przez Oddział Szkolenia KG MO oraz wnioski wysuwane przez naczelników wydziałów KW MO i komendantów terenowych jednostek MO. Zakładano również, że w programach znajdzie się miejsce na godziny rezerwowe, które mogły być spożytkowane na omówienie tematów wskazanych przez miejscowych komendantów MO lub naczelników wydziałów. Szkolenie dla funkcjonariuszy ZOMO i przeprowadzane w ośrodkach szkoleniowych KW MO odbywać się miało na podstawie programów opracowanych przez Oddział Szkolenia KG MO. Programy krótkoterminowego przeszkolenia specjalizującego na szczeblu centralnym ustalały konkretne oddziały merytoryczne KG MO, a na szczeblu wojewódzkim – poszczególne wydziały KW MO (z udziałem inspektorów szkoleniowych). W komisariatach i międzygromadzkich posterunkach MO programowe dokształcanie zawodowe w zasadzie nie miało być prowadzone, ponieważ funkcjonariusze z tych jednostek mieli być szkoleni w powiatowych (i równorzędnych) komendach MO.

W instrukcji wyliczono również, co miało składać się na dokumentację szkolenia zawodowego: programy szkolenia dla kursów i okresowe programy dokształcania zawodowego dla jednostek MO, terminarze zajęć szkoleniowych w jednostkach MO

---

¹⁰¹ AIPN By, 828/145, Rozkaz nr 9/57 komendanta głównego MO, 23 XI 1957 r. wraz z instrukcją o organizacji i formach dokształcania zawodowego w jednostkach Milicji Obywatelskiej, b.p.

¹⁰² Jedno z niewielu ograniczeń dotyczyło obowiązku dokształcania zawodowego w zakresie wyszkolenia bojowego i fizycznego, któremu podlegali funkcjonariusze MO (tylko mężczyźni) do 50. roku życia, z wyjątkiem osób niezdolnych do wykonywania forsownych ćwiczeń.

oraz rozkłady zajęć w ośrodkach szkoleniowych KW MO i ZOMO, konspekty i plany zajęć oraz dzienniki szkolenia. Ponadto na sprawozdawczość w pionie szkoleniowym składały się: kwartalne analizy całokształtu pracy szkoleniowej w jednostkach MO, ośrodkach szkoleniowych KW MO i zmotoryzowanych odwodach oraz zestawienia wyników odbytych ćwiczeń strzeleckich. Kwartalne analizy szkolenia miały być opracowywane przez inspektorów szkolenia zawodowego KW MO.

Na naczelnikach wydziałów i komendantach jednostek podległych KW MO spoczywała odpowiedzialność za prawidłowe zorganizowanie i przebieg kształcenia zawodowego zgodnie z zasadami ustalonymi w instrukcji, aktualnymi potrzebami służbowymi i warunkami lokalnymi. W szczególności do ich obowiązków należało: opracowywanie proponowanej tematyki szkoleniowej i przesyłanie jej w formie wniosków do Inspektoratu Szkolenia Zawodowego KW MO w odpowiednim terminie, umożliwiającym uwzględnienie w opracowywanym okresowym programie kształcenia, prawidłowe organizowanie grup szkoleniowych, dobór odpowiednich wykładowców oraz racjonalne wykorzystanie czasu przeznaczanego do kształcenia zawodowego, prowadzenie zajęć szkoleniowych z zasadniczych tematów, a także sprawowanie nadzoru nad przebiegiem kształcenia zawodowego w podległej jednostce lub pionie służbowym. W komendach powiatowych i miejskich MO, gdzie nie było etatowych pracowników szkoleniowych, organizacją szkoleń miał zajmować się specjalnie wyznaczony zastępca kierownika jednostki. Od wykładowców oczekiwano zaś, aby opracowywali konspekty, uwzględniając ogólne tezy zamieszczane do każdego tematu oraz wykorzystując zaleconą bibliografię i przykłady z pracy danej grupy funkcjonariuszy. W przypadku realizacji zajęć metodą seminaryjną zobowiązywano funkcjonariuszy do przygotowywania się z podanej wcześniej literatury. W czasie zajęć wykładowcy mieli unikać omawiania wszystkich problemów dotyczących danego tematu i ograniczać się do najważniejszych zagadnień, szczególnie istotnych w pracy uczestniczących w zajęciach funkcjonariuszy¹⁰³.

Pracami Inspektoratu Szkolenia Zawodowego KW MO kierować miał jeden z zastępców komendanta wojewódzkiego MO. Do zakresu działania inspektoratu należało: przygotowywanie okresowych programów kształcenia na podstawie zaleceń Oddziału Szkolenia KG MO¹⁰⁴ i wniosków komendantów jednostek i naczelników wydziałów oraz terminowe przesyłanie ich do realizacji; sprawowanie nadzoru nad przebiegiem kształcenia zawodowego w wydziałach KW MO i podległych jednostkach, nad szkoleniem w zmotoryzowanych odwodach MO i ośrodkach szkoleniowych

¹⁰³ Zob. uwagi inspektora ds. szkolenia Wiktora Korony do „Rozpracowania treściowego tematów” (AIPN By, 450/20, Zestawienie tematów programu kształcenia zawodowego funkcjonariuszy Służby MO woj. bydgoskiego na drugi kwartał 1961 r., 25 III 1961 r., b.p.).

¹⁰⁴ Przy opracowywaniu programów szkolenia zawodowego w KW MO w Bydgoszczy posiłkowano się również analogicznymi dokumentami wytworzonymi przez komendy wojewódzkie MO z innych części kraju (AIPN By, 450/18, Program szkolenia według potrzeb poszczególnych służb Milicji Obywatelskiej woj. łódzkiego na maj 1957 r., 26 IV 1957 r., b.p.).

KW MO; sprawowanie nadzoru nad właściwym doborem wykładowców oraz organizowanie w miarę potrzeb porad i zajęć szkoleniowo-metodycznych z kierownikami jednostek i innymi funkcjonariuszami pełniącymi funkcje wykładowców; udział w sporządzaniu preliminarzy budżetowych na cele szkoleniowe; czuwanie nad właściwym wykorzystaniem kredytów oraz sprawowanie funkcji organizacyjno-nadzorczych nad zakupem, rozprowadzeniem i wykorzystaniem wszelkich pomocy naukowych w wydziałach i jednostkach MO; inicjowanie i kierowanie opracowywaniem przez wydziały KW MO i jednostki podległe materiałów uogólniających doświadczenia pracy partyjnej do wykorzystania ich w szkoleniu na poziomie KW MO oraz przysyłanie ciekawszych opracowań do KG MO w celu wydania ich na szczeblu centralnym; dokonywanie analizy całokształtu szkolenia na szczeblu KW MO; przygotowywanie odpowiednich wniosków dla kierownictwa KW MO i Oddziału Szkolenia KG MO. Inspektorzy ds. szkolenia zawodowego KM MO podlegali bezpośrednio kierownictwu jednostek macierzystych¹⁰⁵. Istotną rolę pełniła również powołana przez komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy na mocy zarządzenia nr 1/58 z 25 września 1958 r. Komisja Szkolenia Operacyjnego, której członkowie byli odpowiedzialni za całokształt zagadnień związanych z organizacją i przebiegiem szkolenia zawodowego funkcjonariuszy MO i SB w woj. bydgoskim.

Wspomniany powyżej obowiązek nadzoru nad organizacją i przebiegiem szkolenia zawodowego oraz egzekwowania od funkcjonariuszy systematycznego przyswajania omawianych zagadnień, jaki spoczywał na kierownikach poszczególnych jednostkach MO, przybierał rozmaite formy. Przeprowadzona pod koniec lat pięćdziesiątych kontrola szkolenia zawodowego w woj. bydgoskim wykazała np., że znaczna część funkcjonariuszy MO z powodu nieobecności na zajęciach szkoleniowych nie jest zapoznana z treścią omawianych tematów. Utrzymywanie się przez dłuższy czas takiej sytuacji groziło obniżeniem kwalifikacji zawodowych funkcjonariuszy MO i wpływało ujemnie na wykonywanie bieżących obowiązków służbowych. W celu poprawy sytuacji dokonywano kontroli obecności każdego z funkcjonariuszy. W przypadku stwierdzenia nieobecności i braku znajomości danego tematu szkoleni musieli przedstawiać prace pisemne dotyczące tematyki zajęć, które zostały opuszczone. Zasadę taką wprowadzono od 1 lipca 1959 r. Wszystkie prace należało ocenić i omówić na szkoleniu. Za prawidłowe wdrożenie tego polecenia odpowiedzialnymi uczyniono komendantów powiatów, a kontrolę poleceń powierzono inspektorom szkolenia zawodowego KW MO¹⁰⁶.

---

¹⁰⁵ AIPN By, 828/145, Rozkaz nr 9/57 komendanta głównego MO z 23 XI 1957 r. wraz z instrukcją o organizacji i formach dokształcania zawodowego w jednostkach Milicji Obywatelskiej, b.p.

¹⁰⁶ AIPN By, 450/19, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego ds. Służby Milicji w Bydgoszczy czy mjr. Stanisława Czajora dotyczące pisania prac przez funkcjonariuszy MO, 17 VI 1959 r., b.p. W teczce tej zachowały się również liczne prace pisemne poświęcone tematom omawianym podczas szkoleń zawodowych.

Możliwość podjęcia edukacji w ogólnopolskich ośrodkach szkoleniowych MSW uważana była za wyróżnienie¹⁰⁷, na które zasługiwali wyłącznie funkcjonariusze cieszący się nienaganną opinią i uzyskujący bardzo dobre wyniki w pracy zawodowej. Jak pisał w 1958 r. naczelnik Wydziału Kadr KW MO w Bydgoszczy, „trzeba jednak zwracać uwagę na to, aby do szkół tych, które są organizowane dużym nakładem państwa, dostali się ludzie, którzy na to naprawdę zasługują. Muszą to być funkcjonariusze, którzy przodują w pracy zawodowej, wyróżniają się nienaganną postawą polityczno-moralną, mający zamiłowanie i perspektywy w służbie MO”¹⁰⁸. Postępy osiągnięte przez funkcjonariuszy będących słuchaczami w ośrodkach szkolenia MSW były na bieżąco monitorowane i raportowane kierownictwu służbowemu¹⁰⁹. Inną przewidywaną formą szkolenia było doksztalcanie się w systemie zaocznym (m.in. w trzyletniej szkole oficerskiej). Z takiej formy szkolenia miały korzystać przede wszystkim osoby z nie najlepszym stanem zdrowia lub te, które z powodu nieodpowiednich warunków rodzinnych nie mogły pójść do szkół stacjonarnych¹¹⁰.

Nieco szczegółowiej omówimy organizację kształcenia zawodowego SB KW MO w Bydgoszczy na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych¹¹¹. Na podstawie zarządzenia nr 076/57 wiceministra spraw wewnętrznych z 20 kwietnia 1957 r. zarządzone rozpoczęcie systematycznego szkolenia zawodowego wszystkich pracowników SB od połowy maja 1957 r. Rok szkolny został podzielony na trzy okresy: okres pierwszy miał trwać od 15 maja do 30 czerwca 1957 r., drugi od 1 września do 31 grudnia 1957 r., a trzeci od 1 stycznia do 30 czerwca 1958 r. Nad poziomem merytorycznym szkolenia operacyjnego mieli czuwać członkowie Komisji Pomocy Naukowych, której przewodniczył zastępca komendanta wojewódzkiego ds. bezpieczeństwa w Bydgoszczy mjr Bronisław Mądrzejowski. W skład komisji weszli ponadto: inspektor ds. szkolenia zawodowego SB por. Kazimierz Piórkowski (sekretarz komisji) oraz członkowie: mjr Kazimierz Ślifierz, kpt. Jan Michałowski, kpt. Jan Detmer, kpt. Zygmunt Grochowski, kpt. Józef Remsak, kpt. Stanisław Jaworski, kpt. Kazimierz Żbikowski, por. Henryk Kocpyk¹¹². Do zadań tej komisji należało: wyznaczanie autorów do opracowania pomocy naukowych¹¹³, recenzentów tych prac oraz zatwierdzanie skryp-

¹⁰⁷ Komendant główny MO podczas narady przeprowadzonej 10 III 1958 r. podkreślił, że skierowanie do szkoły MO powinno być traktowane jako forma wyróżnienia.

¹⁰⁸ AIPN By, 077/1321, Biuletyn nr 1/58 o pracy z kadrami i doborze nowych kadr do MO, oprac. B. Wszyński, 15 IV 1958 r., k. 9.

¹⁰⁹ AIPN By, 030/199, Plan pracy kierownictwa SB KW MO w Bydgoszczy na trzeci kwartał 1962 r., 2 VII 1962 r., k. 62.

¹¹⁰ AIPN By, 077/1321, Biuletyn nr 1/58 o pracy z kadrami i doborze nowych kadr do MO, oprac. B. Wszyński, 15 IV 1958 r., k. 9.

¹¹¹ APB, KZ PZPR, 52/IX/84, Informacja o szkoleniu w SB w pierwszym półroczu roku szkolnego 1962/1963, oprac. K. Piórkowski, 9 II 1963 r., k. 106–110.

¹¹² AIPN By, 030/197, Zarządzenie wewnętrzne nr 2/57 dla pionu Służby Bezpieczeństwa MO woj. bydgoskiego, 14 V 1957 r., k. 57–59.

¹¹³ Już w maju 1957 r. przez członków komisji zostały opracowane dwa skrypty: *Stowarzyszenia i zgromadzenia w świetle obowiązujących przepisów prawnych oraz zadania Służby Bezpieczeń-*

tów i innych pomocy naukowych, opiniowanie programów szkoleniowych, nadzorowanie szkolenia pod względem merytorycznym oraz udzielanie pomocy inspektorowi ds. szkolenia zawodowego w zakresie doboru materiału praktycznego i przygotowywania projektów programów szkoleniowych, nawiązanie kontaktu z Centralną Komisją Pomocy Naukowych i kierownictwem placówek szkolnych wchodzących w skład CW MSW w Legionowie¹¹⁴ w celu wymiany materiału naukowego i doświadczeń. Ponadto powołano grupy stałych wykładowców rekrutujących się spośród najbardziej doświadczonych pracowników operacyjnych dla zapewnienia należytego poziomu wykładów. Wykładowcami zagadnień zasadniczych zostali: mjr Bronisław Mądrzejowski, kpt. Jan Michałowski, kpt. Jan Detmer, kpt. Stanisław Bąk, kpt. Henryk Dojerski, por. Feliks Biegański, por. Henryk Kopczyk, por. Stanisław Lewicki, por. Mieczysław Kolaszewski i por. Zenon Marcinkowski. Na wykładowców tematyki specjalistycznej wyznaczono: mjr. Kazimierza Ślifierza, mjr. Jana Góreckiego, mjr. Jana Kusza, kpt. Władysława Ciesielskiego, kpt. Kazimierza Kamińskiego, kpt. Władysława Zajdlera, por. Grzegorza Leszkiewicza, technika fotograficznego Józefa Skotnika¹¹⁵.

Pośród funkcjonariuszy SB w woj. bydgoskim udało się utworzyć siedem grup szkoleniowych. W Komendzie Wojewódzkiej MO powstały dwie grupy (osobne dla pracowników Wydziału II i III) i pięć grup dla jednostek terenowych (powiatowych): Grupa I (Chojnice, Tuchola, Sępólno Krajeńskie, Wyrzysk), Grupa II (Bydgoszcz, Szubin, Żnin, Mogilno), Grupa III (Toruń, Inowrocław, Włocławek), Grupa IV (Grudziądz, Chełmno, Świecie, Brodnica) i Grupa V (Rypin, Lipno, Aleksandrów Kujawski, Radziejów, Wąbrzeźno, Golub-Dobrzyń). Zajęcia szkoleniowe dla słuchaczy Grupy I odbywały się w Sępólnie Krajeńskiej, dla Grupy II – w Bydgoszczy, dla Grupy III i V – w Toruniu, a dla Grupy IV – w Grudziądzu. Grupy te prowadziły szkolenie zgodnie z programem opracowanym dla poziomu wojewódzkiego (komendy wojewódzkiej). Jednostki specjalistyczne miały zaś prowadzić szkolenia na podstawie programów opracowanych centralnie przez poszczególne departamenty lub biura MSW. Każda grupa wykładowa miała być jednocześnie grupą seminaryjną. Na ich czele stanęli: Wydział II – kpt. Stanisław Bąk, Wydział III – kpt. Henryk Dojerski, Grupa I – kpt. Stanisław Jaworski, Grupa II – kpt. Henryk Wątroba, Grupa III – kpt. Zygmunt Grochowski, Grupa IV – kpt. Stanisław Ratajczyk, Grupa V – kpt. Tadeusz Gorzechowski¹¹⁶.

---

stwa, oprac. H. Kopczyk, Bydgoszcz 1957 (AIPN By, 030/146); *Aktualna sytuacja polityczna wśród młodzieży oraz zadania Służby Bezpieczeństwa w walce z wrogą działalnością na tym odcinku*, oprac. Z. Marcinkowski, Bydgoszcz 1957 (AIPN By, 030/148).

¹¹⁴ W tym czasie w skład CW MSW w Legionowie wchodziły następujące szkoły: Roczna Szkoła Podnoszenia Kwalifikacji Oficerów Operacyjnych, Dwuletnia Szkoła Podnoszenia Kwalifikacji Starszych Oficerów Operacyjnych, Roczna Szkoła Podwyższania Kwalifikacji Oficerów Służby Operacyjnej Biura „B”.

¹¹⁵ AIPN By, 030/197, Zarządzenie wewnętrzne nr 2/57 dla pionu Służby Bezpieczeństwa MO woj. bydgoskiego, 14 V 1957 r., k. 58.

¹¹⁶ *Ibidem*, k. 59.

Organizacja szkolenia oraz dobór wykładowców i seminarzystów został określony w zarządzeniu nr 2/57 zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa z 14 maja 1957 r. Rok szkoleniowy miał trwać dziesięć miesięcy – od września do czerwca. W projekcie szkolenia zakładano, że połowę godzin przeznaczony się na omówienie zagadnień operacyjnych, a drugą połowę na przedmioty pomocnicze, prawo, kryminalistykę i technikę operacyjną. Około 40 proc. czasu przeznaczonych na zagadnienia operacyjne miała zajmować tematyka narzucona przez Departament Kadry i Szkolenia MSW¹¹⁷. Doksztalcanie zawodowe miało być przeprowadzane w czasie godzin pracy dwa razy w miesiącu (10–16 godzin miesięcznie) w dni określone w programie szkolenia. Uczestnictwo w zajęciach było traktowane na równi z wykonywaniem obowiązków służbowych. Przełożeni zostali zobowiązani do podawania w charakterystykach służbowych oraz wnioskach awansowych i nominacyjnych informacji o stosunku każdego pracownika do nauki. Ponadto podkreślano konieczność współpracy inspektora ds. szkolenia zawodowego, wykładowców i kierowników grup seminaryjnych w sprawach szkolenia z jednostkami MO w celu wymiany doświadczeń i wzajemnej pomocy w szkoleniu¹¹⁸.

Tematyka szkoleń zawodowych SB przeprowadzanych w pierwszej połowie 1957 r. obejmowała główne kierunki działań podejmowanych wobec bieżących zagrożeń politycznych. Podczas wykładów omawiano następujące zagadnienia: „Stowarzyszenia i zgromadzenia w świetle i obowiązujących przepisów prawnych oraz zadania SB” (wykładowca Henryk Kopczyk), „Aktualna sytuacja polityczna wśród młodzieży i zadania SB w walce z wrogą działalnością na tym odcinku” (Henryk Dojerski, Zenon Marcinkowski), „Aktualna działalność reakcyjnej części kleru i zadania SB” (kpt. Henryk Jachman), „Struktura MSW” (kpt. Władysław Zajdler), „Problem narodowościowy w Polsce” (kpt. Władysław Zajdler), „Aktualna sytuacja polityczna na odcinku ruchu ludowego oraz zadania SB” (kpt. Jan Detmer), „Formy i metody działalności wrogich elementów z AK, WiN, NSZ i [PPS-]WRN” (kpt. Jan Detmer), „Zadania SB w związku z nową sytuacją w granicznym ruchu osobowym” (Jan Michałowski)¹¹⁹. Wraz z dopracowaniem koncepcji organizacji szkolenia zawodowego bydgoskiej SB sprecyzowano również tematykę zajęć szkoleniowych w postaci planu tematycznego szkolenia operacyjnego¹²⁰. Plan został podzielony na dwa działy tematyczne, z których

---

¹¹⁷ *Ibidem*, Pismo inspektora szkolenia operacyjnego SB KW MO kpt. Kazimierza Piórkowskiego dotyczące projektu rocznego planu tematycznego szkolenia pracowników operacyjnych SB w roku 1957/1958, 16 VIII 1957 r., k. 45–46.

¹¹⁸ *Ibidem*, Zarządzenie wewnętrzne nr 2/57 dla pionu Służby Bezpieczeństwa MO woj. bydgoskiego, 14 V 1957 r., k. 59.

¹¹⁹ *Ibidem*, Program szkolenia pracowników operacyjnych Służby Bezpieczeństwa KW MO i jednostek powiatowych w pierwszym okresie roku 1957/1958, 28 V 1957 r., k. 54–56.

¹²⁰ *Ibidem*, Plan tematyczny szkolenia operacyjnego pracowników operacyjnych Służby Bezpieczeństwa woj. bydgoskiego w roku 1957/1958, 3 IX 1957 r., k. 38–44.

pierwszy dotyczył przede wszystkim pracy operacyjnej¹²¹, a drugi – zagadnień prawa, kryminalistyki, medycyny sądowej i techniki operacyjnej¹²².

Podsumowaniem rezultatów całorocznego szkolenia zawodowego funkcjonariuszy SB były egzaminy przeprowadzane w drugiej połowie czerwca każdego roku¹²³. Ze względu na dużą liczbę słuchaczy i ich rozmieszczenie w poszczególnych międzypowiatowych grupach terenowych organizacja kontroli wyników szkolenia wymagała planowania¹²⁴. W 1960 r. kolokwiami zostali objęci np. wszyscy funkcjonariusze SB w woj. bydgoskim (z wyjątkiem pracowników kontraktowych) niezależnie od zajmowanego stanowiska. Pracowników wydziałów II i III oraz referatów ds. bezpieczeństwa obowiązywała znajomość zagadnień zakwalifikowanych przez Komisję Szkolenia Zawodowego. Zagadnienia te obejmowały trzy działy¹²⁵ i zawierały problematykę przyswojoną w bieżącym roku szkoleniowym. Dołączono również tematy dotyczące pracy z siecią agenturalną, chociaż nie było to przedmiotem szkolenia w danym roku szkolnym. W tym przypadku uznano bowiem, że problematyka ta musi być znana funkcjonariuszom, ponieważ stanowi podstawę ich codziennej pracy.

¹²¹ Dział pierwszy składał się z pięciu zagadnień: „Praca agenturalno-operacyjna SB w świetle nowej sytuacji politycznej w kraju”, „Rozpracowanie agenturalne”, „Zwalczanie wrogiej działalności elementów rewizjonistycznych”, „Struktura MSW” i „Informacja o działalności II Oddziału Sztabu Generalnego MSW i Policji Politycznej w okresie przedwojennym”.

¹²² Dział drugi składał się z pięciu zagadnień: „Wybrane zagadnienia z prawa. Prawo karno-materiałne”, „Wybrane zagadnienia z prawa. Proces karny”, „Wybrane zagadnienia z prawa. Prawo międzynarodowe”, „Wybrane zagadnienia z kryminalistyki i medycyny sądowej” i „Technika operacyjna”.

¹²³ AIPN By, 030/197, Wytyczne w sprawie przebiegu kolokwium z zagadnień przerobionych w ramach szkolenia operacyjnego w roku szkolnym 1959/1960, oprac. K. Piórkowski, 3 VI 1960 r., k. 20–22.

¹²⁴ W 1960 r. kolokwia zostały przeprowadzone w poszczególnych grupach szkoleniowych i wydziałach w następujących terminach: oficerowie śledczy i pracownicy Wydziału II – 18 czerwca, Wydziału III – 20 czerwca, Wydziału „C” – 23 czerwca, oficerowie techniki operacyjnej KM MO w Toruniu i KM MO we Włocławku oraz pracownicy Wydziału „T” – 27 czerwca, Wydziału „B” – 28 czerwca, oficerowie referatów „W” w Grudziądzu i Włocławku oraz pracownicy Samodzielnej Sekcji „W” – 29 czerwca, I grupa międzypowiatowa w Toruniu – 21 czerwca, II grupa międzypowiatowa w Bydgoszczy – 22 czerwca, III grupa międzypowiatowa w Chojnicach – 24 czerwca, IV grupa międzypowiatowa w Toruniu – 25 czerwca.

¹²⁵ Zagadnienia do kolokwium były podzielone na trzy działy. Dział I obejmował problematykę kontrwywiadowczą: „Wywiad USA”, „Wywiad francuski”, „Wywiad zachodnioniemiecki”, „Wywiad brytyjski”. Na dział II składały się zagadnienia znajdujące się w zainteresowaniu pionu III SB („Zagadnienie prawicy ludowej”, „Zagadnienie ochrony gospodarki narodowej”, „Zagadnienia rewizjonizmu niemieckiego”) oraz problematyka związana z pracą pionów pomocniczych („Werbunek i praca z siecią agenturalną”, „Zagadnienia techniki operacyjnej”, „Zagadnienia »W«”, „Obserwacja zewnętrzna”). Dział III zawierał prawdopodobnie (nie wskazano ich w wytycznych dotyczących organizacji egzaminów i zagadnień nimi objętych) tematykę związaną ze znajomością zagadnień prawnych (AIPN By, 030/197, Wytyczne w sprawie przebiegu kolokwium z zagadnień przerobionych w ramach szkolenia operacyjnego w roku szkolnym 1959/1960, oprac. inspektor szkolenia operacyjnego SB KW MO w Bydgoszczy kpt. K. Piórkowski, 3 VI 1960 r., k. 23–30).

Kolokwia miały polegać na wylosowaniu przez każdego pracownika jednego pytania z poszczególnych trzech działów. Egzaminowany otrzymywał chwilę na przygotowanie się, a następnie przystępował do referowania wylosowanego tematu przed członkami komisji. Potem komisja zadawała dodatkowe pytania dotyczące problematyki, którą dany funkcjonariusz zajmował się na co dzień. Każdy ze zdających otrzymywał dwie oceny: ze znajomości zagadnień ogólnoooperacyjnych i zagadnień specjalistycznych (pionu, w którym pracował). Funkcjonariuszy pionów „B”, „C”, „T” i „W” nie obowiązywała znajomość zagadnień zawartych w dziale III oraz niektórych zagadnień z pozostałych działów (m.in. struktury obcych wywiadów). Spośród zagadnień z działu III funkcjonariusze ci byli egzaminowani ze znajomości dotyczących ich zadań zawodowych, czyli każdy z funkcjonariuszy odpowiadał na dwa pytania specjalistyczne i jedno z działów I–II. Kierownicy komórek organizacyjnych zasiadali w komisjach egzaminacyjnych. Byli oni odpowiedzialni za właściwe przygotowanie podległych sobie pracowników do egzaminu, w tym przerobienie z nimi problematyki uznanej za trudniejszą¹²⁶.

Na początku lat sześćdziesiątych wraz z dokonującą się specjalizacją działania funkcjonariuszy podstawowych służb bydgoskiej KW MO dostrzeżono konieczność poszerzenia dotychczasowej formuły działania. Istniejąca w tym czasie Komisja Szkolenia Zawodowego SB, której przewodniczył zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa w Bydgoszczy ppłk Leon Dąbrowski, przeprowadziła zajęcia szkoleniowe (seminaria) na następujące tematy: „Organizacja pracy operacyjnej w świetle instrukcji 03/60 oraz naukowych metod pracy”, „ONZ”, „Kolonializm i ruch antykolonialny”, „Agresywne pakti wojskowe”, „Państwa neutralne”, „Najważniejsze międzynarodowe organizacje społeczno-polityczne”, „Uwagi o realizacji zadań w I półroczu 1961 r. i wnioski wynikające z kontroli inspektorów”¹²⁷. Jesienią 1963 r. powołano Radę Szkoleniową¹²⁸ złożoną z kadry kierowniczej SB. Wyodrębniono w niej cztery komisje: szkolenia operacyjnego¹²⁹, prawa i kryminalistyki¹³⁰, szkolenia politycznego¹³¹, nauk pomocniczych w pracy zawodowej¹³². Pracami rady

¹²⁶ *Ibidem*, k. 20–22.

¹²⁷ *Ibidem*, Plan pracy Komisji Szkolenia Zawodowego SB KW MO w Bydgoszczy na okres od 1 IX do 31 XII 1960 r., 15 IX 1960 r., k. 13.

¹²⁸ *Ibidem*, Zarządzenie nr 03/63 zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa w Bydgoszczy o powołaniu i pracy Rady Szkoleniowej, 3 X 1963 r., k. 5–7.

¹²⁹ W skład Komisji Szkolenia Operacyjnego weszli: przewodniczący – ppłk Wincenty Podlubny, członkowie – ppłk Jan Michałowski, mjr Henryk Dojerski, mjr Filip Krupienicz, mjr Kazimierz Żurawik.

¹³⁰ W skład Komisji Prawa i Kryminalistyki weszli: przewodniczący – mjr Eugeniusz Nowicki, członkowie – kpt. Henryk Kielbański, por. Leonard Rybacki.

¹³¹ W skład Komisji Szkolenia Politycznego weszli: przewodniczący – ppłk Jan Detmer, członkowie – mjr Alojzy Wika, mjr Zenon Marcinkowski.

¹³² W skład Komisji Nauk Pomocniczych w Pracy Zawodowej weszli: przewodniczący – kpt. Henryk Kopczyk, członkowie – kpt. Zenon Jakubowski, kpt. Teodor Mańkowski, kpt. Zenon Daroszewski, por. Henryk Skibiński.

kierowało prezydium, którego przewodniczącym został zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa, a sekretarzem – inspektor szkolenia zawodowego. Pozostałymi członkami prezydium rady zostali przewodniczący poszczególnych komisji i wszyscy członkowie Komisji Szkolenia Operacyjnego. Posiedzenia prezydium rady odbywały się przynajmniej raz na kwartał. Członkowie prezydium wysłuchiwali sprawozdań przewodniczących poszczególnych komisji z ich działalności, omawiali i zatwierdzali okresowe programy szkolenia, zatwierdzali pomoce szkoleniowe opracowane w KW MO, dokonywali analiz i ocen szkolenia oraz polecali inspektorowi szkolenia realizację podjętych uchwał. Przewodniczący Rady Szkoleniowej w razie potrzeby zwoływał posiedzenie całej rady w celu omówienia całokształtu problematyki szkoleniowej (szkolenie zawodowe, polityczne i wojskowe). Posiedzenia prezydium i całej rady powinny być protokołowane, a protokoły przechowywane przez sekretarza rady. Do zadań członków komisji należało wytyczanie tematyki do programu szkolenia, opiniowanie opracowanych pomocy naukowych, wypowiedanie się w sprawie doboru i właściwego przygotowania się wykładowców, wskazywanie materiału do zajęć praktycznych, kontrola szkoleń, okresowa analiza i ocena szkolenia. Członkowie poszczególnych komisji utrzymywali stały kontakt z inspektorem szkolenia zawodowego, który miał prawo uczestnictwa w posiedzeniach komisji. Inspektor przekazywał kierownictwu służbowemu wyniki prac i wnioski komisji w sprawie szkolenia.

W latach sześćdziesiątych zajęcia dla funkcjonariuszy SB odbywały się według programów kwartalnych zatwierdzanych przez zastępcę komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa. Obejmowały one m.in. zagadnienia związane z prowadzeniem niektórych czynności dochodzeniowych i śledczych, które podczas pełnienia swych obowiązków służbowych zmuszeni byli wykonywać funkcjonariusze bezpieki. Ze względu na podobieństwo procedur śledczych wspólne zajęcia prowadzono dla funkcjonariuszy wszystkich podstawowych pionów (wydziałów II, III i IV)¹³³. Według jednolitego programu odbywały się także zajęcia ze szkolenia wojskowego, które były prowadzone przez oficera Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego¹³⁴. Omawiano regulaminy, szkolenie ogniowe oraz szkolenie specjalne (organizacja i uzbrojenie wojsk pancernych i zmechanizowanych)¹³⁵. W trakcie pozostałych zajęć każdy z wydziałów

¹³³ AIPN By, 077/185, Pismo inspektora szkolenia zawodowego Samodzielnej Sekcji Kadr i Szkolenia KW MO w Bydgoszczy Kazimierza Piórkowskiego, 20 X 1962 r., b.p.

¹³⁴ Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego – formacja wojskowa istniejąca w latach 1945–1965, w latach 1945–1954 (z wyjątkiem okresu 24 V – 22 VIII 1945 r.) podlegała Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego, w latach 1954–1965 – ministrowi spraw wewnętrznych, a od 1965 r. – ministrowi obrony narodowej. Żołnierze KBW uczestniczyli w zwalczaniu antykomunistycznego podziemia niepodległościowego, bojowników UPA i hitlerowskiego Wehrwolfu. Stanowili również ochronę ważnych dla obronności państwa zakładów przemysłowych. W woj. pomorskim (bydgoskim) stacjonowali żołnierze 2. Specjalnego Pułku (przemianowanego w 1947 r. na 9. Pułk KBW, a w 1956 r. na 9. Pomorski Pułk Pontonowo-Mostowy KBW).

¹³⁵ AIPN By, 030/197, Program szkolenia wojskowego funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i jednostek powiatowych w okresie od 1 IX do 31 XII 1960 r., 17 IX 1960 r., k. 16.

SB stanowił odrębną grupę słuchaczy, a zajęcia były prowadzone według własnego programu określonego specyfiką zawodową wydziału¹³⁶. Podczas zajęć wykorzystywano materiały dydaktyczne i opracowania przygotowane przez pracowników pionu szkoleniowego MSW, jak również przez miejscowych oficerów SB¹³⁷.

Kształcenie pracowników nowo przyjętych do SB miało ściśle określony tryb. Osoby te nie tworzyły samodzielnej grupy, lecz uczestniczyły w zajęciach wspólnie ze stałymi pracownikami. Każdy nowy pracownik miał bowiem przyznanego starszego funkcjonariusza („opiekuna”), który przez cały okres adaptacji społeczno-zawodowej był odpowiedzialny za przebieg szkolenia i wdrażania kandydata do SB. Okres ten zazwyczaj kończył się wraz z rozpoczęciem przez młodego funkcjonariusza nauki na kursie przygotowawczym. Szkolenie zawodowe obejmowało także formę zaoczną przeznaczoną dla pracowników SB zakwalifikowanych do tzw. grupy III (niemają-

¹³⁶ Szkolenie zawodowe funkcjonariuszy Wydziału II KW MO było ukierunkowane np. na doskonalenie specjalizacji w poszczególnych grupach wydziału i realizowanie wytycznych specjalistycznych Departamentu II MSW. Zwracano także uwagę na podnoszenie ogólnej wiedzy operacyjnej pracowników wydziału i jednostek powiatowych, systematyczne podnoszenie wiedzy politycznej pracowników przez organizowanie zajęć szkoleniowych, samokształcenie i wiązanie wiadomości politycznych i gospodarczych z pracą operacyjną, współpracę z organizacją partyjną. Ponadto starano się, aby specyfika pracy Wydziału II była uwzględniana w szkoleniach dla funkcjonariuszy jednostek techniczno-operacyjnych („B”, „W”, Samodzielnej Sekcji Rejestracji Cudzoziemców). Dla pracowników powiatowych pracujących nad zagadnieniami Wydziału II cztery razy w roku (raz na kwartał) miały być organizowane zjazdy szkoleniowe (AIPN By, 030/202, Kierunkowy plan pracy operacyjnej Wydziału II KW MO w Bydgoszczy na rok 1964, oprac. ppłk J. Michałowski, 14 I 1964 r., k. 14). Szkolenie zawodowe funkcjonariuszy pionu „W” w 1960 r. obejmowało następującą tematykę: „Zasady organizacji pracy »W« na obiektach pocztowych i konieczność przestrzegania jej konspiracji” (wykład), „Chemiczne badanie dokumentów” (wykład), „Ekspertyza pisma” (wykład), „Formy i środki łączności ośrodków wywiadowczych z agenturą w kraju szczególnie w zakresie łączności pocztowej” (informacja), „Zagadnieniowy podział pracy terenowych jednostek SB” (informacja), „Zarządzenia i instrukcja nr 03/60 o formach i środkach pracy SB” (wykład) (AIPN By, 030/197, Program szkolenia zawodowego pracowników Samodzielnej Sekcji „W” KW MO oraz referatów KP MO w Grudziądzu i Toruniu na okres od 1 IX do 31 XI 1960 r., 16 IX 1960 r., k. 14–15).

¹³⁷ Podczas szkolenia zawodowego funkcjonariuszy SB w latach sześćdziesiątych wykorzystywano m.in. skrypty opracowane przez oficerów bydgoskiej SB: *Planowanie operacyjne*, oprac. J. Detmer, Bydgoszcz 1965 [AIPN By, 030/195]; *Działalność profilaktyczna Służby Bezpieczeństwa woj. bydgoskiego w 1964 roku w świetle badań socjologicznych*, oprac. Z. Daroszewski, Z. Jakubowski, H. Kopczyk, T. Mańkowski, H. Skibiński, Bydgoszcz 1965 [AIPN By, 030/198] (Informacja dotycząca pracy operacyjnej terenowych jednostek Służby Bezpieczeństwa w woj. bydgoskim, oprac. J. Górecki, H. Kopczyk, [Bydgoszcz] 1966 r. [AIPN By, 030/201]), skrypty opracowane przez Departament Kadry i Szkolenia MSW: *Lata walki Służby Bezpieczeństwa PRL*, oprac. L. Kowalski, Warszawa 1961 [AIPN By, 030/206, k. 102–154]; *Niektóre metody szkolenia operacyjnego*, oprac. F. Kubica, Warszawa 1964 [AIPN By, 080/101, k. 20–37v.], referaty i opracowania przygotowane przez lokalnych historyków (T. Kuta, *Hitlerowski mit o »krwawej niedzieli«*, b.d. [AIPN By, 030/185]; opracowanie Zarządu Wojewódzkiego TRZ w Toruniu *Młodzież o Ziemiach Zachodnich i o Niemczech. Opracowanie wyników ankiety przeprowadzonej na terenie szkół średnich ogólnokształcących w województwie bydgoskim*, oprac. M. Wojciechowski, K. Wajda, J. Wojtowicz, W. Maleszewski, Toruń 1960 [AIPN By, 030/205]).

cych ukończonej szkoły operacyjnej). Osoby te włączano do jednej grupy słuchaczy złożonej z funkcjonariuszy KW MO i terenowych referatów ds. bezpieczeństwa.

W celu ulepszenia koordynacji działań i współpracy pomiędzy terenowymi jednostkami SB w woj. bydgoskim były organizowane szkolenia operacyjne pracowników referatów ds. bezpieczeństwa. Odbywały się one w dwóch formach: w grupach międzypowiatowych, gdzie omawiano tematykę operacyjną (wspólną dla wszystkich funkcjonariuszy MSW), oraz w grupach funkcjonariuszy rozpracowujących zagrożenia znajdujące się w zainteresowaniu poszczególnych pionów organizacyjnych SB. Wszystkie rodzaje szkoleń pracowników SB w miesiącu nie przekraczały 14–16 godzin, w tym 2–4 godziny przeznaczano na tematykę polityczną i 2–4 godziny na tematykę wojskową. Pozostały czas wykorzystywany był na szkolenia zawodowe. W celu kontroli frekwencji na zajęciach szkoleniowych zostały wprowadzone dzienniki szkoleń oraz listy obecnych¹³⁸.

Interesujące jest prześledzenie zmian dokonujących się w zakresie tematycznym szkolenia zawodowego kadry kierowniczej SB (tzw. średni aktyw kierowniczy¹³⁹) w woj. bydgoskim w latach sześćdziesiątych. Pozwala to dostrzec wzrost oczekiwań, jakie formułowano wobec kierowników terenowych jednostek SB. W latach 1963–1964 np. w ramach dwudziestotrzygodzinnego szkolenia kadry kierowniczej SB omawiano zagadnienia związane z bieżącą sytuacją polityczną, pracą podstawowych pionów operacyjnych SB, problemami specjalistycznymi oraz pracą na stanowiskach kierowniczych¹⁴⁰. Wyraźne poszerzenie problematyki szkoleniowej można zauważyć

¹³⁸ APB, KZ PZPR, 52/IX/84, Informacja o szkoleniu w SB w okresie pierwszego półrocza szkolnego 1962/63, oprac. K. Piórkowski, 9 II 1963 r., k. 106–110.

¹³⁹ W skład tzw. średniego aktywu kierowniczego SB zaliczano: naczelników wydziałów i ich zastępców, kierowników samodzielnych sekcji, starszych inspektorów i inspektorów przy Kierownictwie, zastępców komendantów powiatowych MO ds. bezpieczeństwa.

¹⁴⁰ Tematyka szkolenia zawodowego kadry kierowniczej w 1963 r. obejmowała następujące zagadnienia: „Organizacyjne i wychowawcze funkcje przełożonego” (wykładowca – zastępca komendanta wojewódzkiego MO), „Informacja o zjazdach komunistycznych partii Włoch, Czechosłowacji i Bułgarii” (brak informacji o wykładowcy), „Informacja naczelników wydziałów II, III IV i Śledczego o aktualnych problemach pracy tych wydziałów” (naczelnicy wydziałów II, III, IV i Śledczego), „Sobór Watykański” (brak informacji o wykładowcy), „Formy i metody użycia sił i środków rażenia w typowych sytuacjach zakłócenia porządku publicznego” (wykładowca – mjr Jan Dachniewicz), „Analiza i jej znaczenie w pracy operacyjnej” (wykładowca – zastępca komendanta wojewódzkiego MO), „Informacja polityczna” (brak informacji o wykładowcy), „Organizacja i zarządzanie przedsiębiorstwem uspołecznionym oraz kontrola jego działalności” (brak informacji o wykładowcy) (AIPN By, 030/197, Program szkolenia aktywu wojewódzkiego i zastępców komendantów powiatowych Służby Bezpieczeństwa w okresie od 2 I do 30 III 1963 r., oprac. mjr K. Piórkowski, 5 I 1963 r., k. 9). Podobny zakres problemowy obejmowało szkolenie w 1964 r.: „Zagadnienie eksportu i importu w świetle uchwał XIV Plenum KC PZPR z uwzględnieniem zadań woj. bydgoskiego w produkcji eksportowej” (informacja z dyskusją; wykładowca – dyrektor Oddziału Izby Handlu Zagranicznego w Bydgoszczy), „Mechanizmy kierujące działaniem człowieka. Elementy teorii zachowania człowieka. Teorie uczenia się, teoria dystansu poznawczego, teoria frustracji” (wykład; wykładowca – kpt. Henryk Skibiński),

już w 1966 r., kiedy do dotychczasowych dziedzin dołączono wybrane problemy z cybernetyki, filozofii, pedagogiki, psychologii, socjologii, techniki operacyjnej oraz zagadnienia mobilizacyjno-obronne¹⁴¹. Jednocześnie znacznie wydłużono czas prze-

---

„Wychowawcze zadania Służby Bezpieczeństwa w świetle XIII Plenum KC PZPR” (wykład z dyskusją; wykładowca – zastępca komendanta wojewódzkiego MO), „Niektóre problemy dotyczące stosunku służbowego funkcjonariuszy oraz zagadnienie postępowania i kar dyscyplinarnych” (wykład z dyskusją; wykładowca – kpt. Nikodem Byczyński), „Informacja operacyjna kierownictwa Departamentu III” (wykładowca – przedstawiciel kierownictwa Departamentu III MSW) (*ibidem*, Program szkolenia aktywu wojewódzkiego Służby Bezpieczeństwa i zastępców komendantów powiatowych MO ds. bezpieczeństwa w okresie od 2 I do 31 III 1964 r., oprac. mjr K. Piórkowski, 16 I 1964 r., k. 8).

¹⁴¹ W 1966 r. podczas szkolenia zawodowego średniej kadry kierowniczej SB w woj. bydgoskim omawiano następujące tematy: „Idealizm a materializm filozoficzny” (wykład z dyskusją; wykładowca – kpt. dr Zenon Daroszewski), „Organizacja jednostek powietrzno-desantowych i grup specjalnego przeznaczenia niektórych państw NATO, aktualne poglądy na możliwości ich użycia oraz prowadzenia przez nie działań w ramach współczesnej wojny” (wykład; wykładowca – oficer WP), „Zasady przygotowania i organizacji obrony obszaru województwa i powiatu siłami i środkami układu terytorialnego. Udział Służby Bezpieczeństwa w realizacji zadań obrony powiatu” (wykład; wykładowcy – oficer WP, st. inspektor Kierownictwa SB KW MO w Bydgoszczy ppłk Wincenty Podlubny), „Techniki badania osobowości ludzi (osobowość i cele jej badania, techniki popularne, techniki specjalistyczne)” (wykład i seminarium; wykładowca – kpt. Henryk Skibiński), „Obsługa sprzętu do zapisu dźwięku” (zajęcia praktyczne; wykładowca – zastępca naczelnika Wydziału „T” mjr Władysław Ciesielski), „Słowne sformułowanie myśli (nazwy, desygnaty i zakresy; stosunki między zakresami nazw)” (wykład; wykładowca – naczelnik Wydziału Śledczego ppłk Eugeniusz Nowicki), „Socjologia pracy – zarządzanie i kierowanie (kierowanie technokratyczne i humanistyczne kierowanie autokratyczne i demokratyczne, dostosowywanie formy i metody kierowania do struktury i celów podległej grupy)” (wykład; wykładowca – kpt. dr Zenon Daroszewski), „Zagadnienie rejestracji cudzoziemców i ich operacyjnej kontroli” (wykład z dyskusją; wykładowca – kierownik Samodzielnej Sekcji Kontroli Ruchu Granicznego mjr Stanisław Nawotka), „Klasy, walka klasowa, państwo” (wykład z dyskusją; nie podano nazwiska wykładowcy), „Znaki taktyczne służb MSW i Sił Zbrojnych PRL” (wykład z zajęciami praktycznymi; wykładowca – ppłk Wincenty Podlubny), „Dane taktyczno-techniczne i budowa granatów obronnych, zaczepnych i przeciwpancernych” (wykład z pokazem; wykładowca – oficer WP), „Informacja operacyjna i jej cechy oraz praca związana z klasyfikacją, selekcją i transformacją” (wykład i seminarium; wykładowca – kierownik Samodzielnej Sekcji Ogólno-Organizacyjnej mjr Henryk Kopczyk), „Ochrona tajemnicy państwowej i służbowej (zabezpieczenie terenu przed penetracją pracowników placówek dyplomatycznych państw kapitalistycznych, praca operacyjna wśród fachowców i stypendystów z krajów kapitalistycznych zatrudnionych w kluczowych zakładach pracy)” (wykład i seminarium; wykładowca – naczelnik Wydziału II ppłk Jan Michałowski), „Cybernetyczna teoria myślenia (model myślenia, rola algorytmu i heurystyk w rozwiązywaniu problemów, cel ogólny i cele cząstkowe, środki wiodące do realizacji celów)” (wykład; wykładowca – kpt. dr Teodor Mańkowski), „Obsługa radiostacji (typy używane w SB i MO)” (zajęcia praktyczne; brak informacji o wykładowcy), „Pytanie jako forma uzyskiwania informacji (formalna struktura pytań, pytania do rozstrzygnięcia, pytania do dopełnienia)” (wykład; wykładowca – naczelnik Wydziału Śledczego ppłk Eugeniusz Nowicki), „Zmiany w układzie sił wewnętrznych obozu imperialistycznego (procesy integracji i dezintegracji)” (wykład z dyskusją; brak informacji o wykładowcy),

znaczone na szkolenie – do 92 godzin (w tym 7 godzin rezerwowych). Zajęcia dla kadry kierowniczej odbywały się w KW MO w Bydgoszczy. Średni aktyw kierowniczy obowiązywało także programowe strzelanie i zajęcia z terenoznawstwa, które były ujęte w programach doskonalenia zawodowego oficerów operacyjnych. Wychowanie fizyczne i nauka języków obcych zostały określone z dwuletnim programie doskonalenia zawodowego.

Na początku lat siedemdziesiątych – w celu właściwego dostosowania szkolenia zawodowego i politycznego do potrzeb i zadań SB i MO, ustalenia problematyki szkoleniowej, opiniowania pomocy naukowych oraz czuwania nad treścią i formami szkolenia – powołano Radę Szkolenia KW MO w Bydgoszczy. Przewodniczącym prezydium Rady Szkolenia został komendant wojewódzki MO płk Zenon Marcinkowski, a jego zastępcami: pierwszy zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Bezpieczeństwa płk Henryk Zaskiewicz i pierwszy zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Milicji płk Bernard Furgoł oraz – jako zwyczajny członek prezydium – pierwszy sekretarz KZ PZPR przy KW MO płk Stanisław Wójcik. W ramach rady powstały dwa zespoły koordynacyjne: zespół I doskonalenia zawodowego

---

„Pierwsza pomoc medyczno-sanitarna przy urazach bojowych, oparzeniach i zatruciach” (wykład z pokazem; wykładowca – oficer WP), „Posługiwanie się aparatem fotograficznym (typy aparatów, rodzaje filmów i papieru fotograficznego)” (wykład z pokazem; wykładowca – por. Jan Segatyński), „Problemy sterowania i regulacji (pojęcie sterowania i regulacji w cybernetyce, sterowanie procesami prostymi, sterowanie procesami złożonymi)” (wykład; wykładowca – kpt. dr Teodor Mańkowski), „Ogniwa, zasady i metody nauczania” (wykład i seminarium; wykładowca – kpt. Henryk Skibiński), „Ocena wiarygodności informatora na podstawie analizy logicznej informacji” (wykład; wykładowca – ppłk Eugeniusz Nowicki), „Ochrona tajemnicy państwowej i służbowej (kontrola obiegu i przechowywania dokumentów tajnych w biurach konstrukcyjnych, tajnych kancelariach i komórkach MOB, opiniowanie zatrudnianych w nich pracowników)” (wykład i seminarium; wykładowca – ppłk Jan Detmer), „Postępowanie przygotowawcze (formy, zadania, zakres, fazy, wyłączenie prowadzącego dochodzenie)” (wykład i seminarium; wykładowca – ppłk Eugeniusz Nowicki), „Problemy międzynarodowego ruchu komunistycznego i robotniczego” (wykład z dyskusją; brak informacji o wykładowcy), „Proces typowania, przygotowania i pozyskania tajnego współpracownika” (wykład i seminarium; wykładowca – naczelnik Wydziału IV ppłk Henryk Dojerski), „Postępowanie przygotowawcze (wszczęcie dochodzenia, przedstawienie zarzutów, zawieszenie i umorzenie dochodzenia, nadzór nad dochodzeniem)” (wykład i seminarium; wykładowca – ppłk Eugeniusz Nowicki), „Socjologiczne motywy wydajności pracy (znaczenie czynnika motywacji w wydajności pracy – przykłady), typy i rodzaje motywów socjologicznych, metody badania i oceny motywacji” (wykład i seminarium; wykładowca – kpt. dr Zenon Daroszewski), „Szkolny rzut granatem” (zajęcia praktyczne; wykładowca – oficer WP), „Postępowanie przygotowawcze (postępowanie szczególne – w sprawach nieletnich, w sprawach przestępstw skarbowych, postępowanie doraźne)” (wykład i seminarium; wykładowca – ppłk Eugeniusz Nowicki), „Posługiwanie się aparatem fotograficznym (praktyczne wykonywanie zdjęć, obróbka laboratoryjna negatywu i pozytywu)” (zajęcia praktyczne; wykładowcy – por. Jan Segatyński, por. Gałka) (AIPN By, 030/197, Plan doskonalenia zawodowego średniego aktywu kierowniczego Służby Bezpieczeństwa KW MO w Bydgoszczy za rok szkolny 1966/1967, 17 IX 1966 r., k. 1–4).

Służby Milicji¹⁴² i zespół II doskonalenia zawodowego Służby Bezpieczeństwa¹⁴³. Do zadań obu zespołów należało wytyczanie kierunków szkolenia, opiniowanie projektów programów doskonalenia zawodowego, szkolenia politycznego i wojskowego oraz wychowania fizycznego funkcjonariuszy SB i MO w woj. bydgoskim, ustalenie profilu szkolenia podstawowego i specjalistycznego („specjalizującego”) w Wojewódzkim Ośrodku Szkolenia KW MO w Bydgoszczy, analizowanie form i metod szkolenia oraz „podstawy ideowo-moralnej” funkcjonariuszy obu służb w celu podnoszenia wiedzy politycznej i kwalifikacji zawodowych, ocenianie pracy funkcjonariuszy-wykładowców szkolenia zawodowego i politycznego w poszczególnych pionach służbowych, opiniowanie pomocy naukowych opracowywanych w KW MO w celach szkoleniowych, okresowe ocenianie wyników szkolenia¹⁴⁴. W związku z reorganizacją terenowych struktur resortu spraw wewnętrznych w połowie 1975 r. utworzono Radę ds. Szkolenia i Wychowania KW MO w Bydgoszczy¹⁴⁵. Na jej czele stanął zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB¹⁴⁶. Posiedzenia rady miały odbywać się przynajmniej raz na pół roku, a za obsługę biurową rady odpowiadał Wydział Szkolenia

¹⁴² W skład zespołu weszli: kierownik zespołu – zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Milicji ppłk Władysław Golasiński, zastępca kierownika zespołu – kierownik ISZ KW MO ppłk Bronisław Gutowski, członkowie zespołu: st. inspektor Kierownictwa Służby Milicji KW MO ppłk Florian Grupa, naczelnik Wydziału Prewencji Ogólnej i Ruchu Drogowego KW MO ppłk Kazimierz Polakowski, naczelnik Wydziału Służby Kryminalnej KW MO ppłk Edmund Kapczyński, naczelnik Wydziału Ogólnego KW MO ppłk Wiktor Korona, naczelnik Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego KW MO ppłk Henryk Matusiak, komendant miejski MO w Bydgoszczy płk Wiktor Bleja, naczelnik Wydziału Kryminalistyki KW MO ppłk Stanisław Gawrych, naczelnik Wydziału Kadr KW MO ppłk Stanisław Matuszewski, kierownik Inspektoratu ds. Specjalnych KW MO ppłk Jan Dachniewicz, komendant powiatowy MO w Bydgoszczy mjr Bronisław Słoma, naczelnik Wydziału PG KW MO mjr Onufry Suchomski.

¹⁴³ W skład zespołu weszli: kierownik zespołu – zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB ppłk Zenon Marcinkowski, zastępca kierownika zespołu – inspektor szkolenia zawodowego SB mjr Kazimierz Piórkowski, członkowie zespołu: naczelnik Wydziału Śledczego KW MO ppłk Adolf Gębara, inspektor Kierownictwa SB KW MO mjr Teodor Mańkowski, naczelnik Wydziału II KW MO mjr Zenon Daroszewski, naczelnik Wydziału III KW MO ppłk Zenon Jakubowski, naczelnik Wydziału IV KW MO ppłk Henryk Dojerski, pierwszy zastępca komendanta Miejskiego i Powiatowego MO ds. SB w Toruniu ppłk Zygmunt Grochowski, pierwszy zastępca komendanta Miejskiego i Powiatowego MO w Inowrocławiu mjr Henryk Molenda.

¹⁴⁴ AIPN By, 077/458, t. 1, Zarządzenie nr 021/70 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy w sprawie powołania Rady Szkolenia w Komendzie Wojewódzkiej MO, 17 XI 1970 r., k. 506–508.

¹⁴⁵ AIPN By, 077/601, Zarządzenie nr 39/75 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy w sprawie powołania Rady ds. Szkolenia i Wychowania, 28 VIII 1975 r., k. 274–274v.

¹⁴⁶ Pozostałymi członkami rady byli: zastępca przewodniczącego – zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Milicji, sekretarz rady – naczelnik Wydziału Szkolenia KW MO oraz członkowie: pierwszy sekretarz KZ PZPR w KW MO, naczelnicy: Wydziału Inspekcji, Wydziału Kadr, Wydziału II, Wydziału III, Wydziału IV, Wydziału Śledczego, Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego, Wydziału do Walki z Przestępczością Gospodarczą, Wydziału Kryminalnego, Wydziału Kryminalistyki, Wydziału Prewencji, Wydziału WSK i dowódca ZOMO.

KW MO. Zakres działania rady pozostał w zasadzie niezmieniony w porównaniu do jej poprzedniczki, czyli Rady Szkolenia¹⁴⁷.

W 1973 r. została powołana Rada ds. Wychowania Fizycznego i Sportu w KW MO w Bydgoszczy¹⁴⁸. Rada miała być organem doradczym i opiniodawczym komendanta wojewódzkiego MO w zakresie określania kierunków i form wychowania fizycznego i sportu w KW MO i podległych jednostkach MO w woj. bydgoskim oraz w Bydgoskim Klubie Sportowym „Polonia”¹⁴⁹. Na czele rady stanął zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Milicji, a jego zastępcami zostali komendant miejski MO w Bydgoszczy i sekretarz BKS „Polonia”. Obowiązki sekretarza rady pełnił kierownik Inspektoratu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego KW MO¹⁵⁰. Członkowie rady zajmowali się koordynacją zamierzeń w zakresie wychowania fizycznego i sportu, podejmowaniem właściwych kroków do stworzenia warunków rozwoju kół sportowych (tzw. koła ds. wychowania fizycznego i sportu) przez jednostki MO oraz objęciem wychowaniem fizycznym wszystkich funkcjonariuszy MO i SB, wytyczaniem ogólnych zadań dla BKS „Polonia” w dziedzinie sportu wyczynowego, rozpatrywaniem zamierzeń inwestycyjno-remontowych obiektów sportowych,

---

¹⁴⁷ Do zakresu działania rady należało: opiniowanie programów szkolenia i kierunków działalności dydaktyczno-wychowawczej w Ośrodku Szkolenia KW MO, określenie kierunków i form pracy ideowo-wychowawczej, wytyczanie kierunków szkolenia oraz opiniowanie projektów programów doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy, opiniowanie pomocy naukowych zleczanych przez Wydział Szkolenia poszczególnym funkcjonariuszom do opracowania, ocenianie stopnia przygotowania wykładów do prowadzenia zajęć, okresowe ocenianie całokształtu działalności szkoleniowej i ideowo-wychowawczej, ukierunkowanie pracy zespołów powołanych przez przewodniczącego rady do przygotowania lub rozpatrzenia spraw związanych ze szkoleniem lub wychowaniem funkcjonariuszy (AIPN By, 077/601, Statut Rady ds. Szkolenia i Wychowania, 22 VIII 1975 r., k. 275–275v.).

¹⁴⁸ AIPN By, 077/458, t. 1, Zarządzenie nr 14/73 komendanta wojewódzkiego MO z 2 III 1973 r. w sprawie powołania Rady ds. Wychowania Fizycznego i Sportu, 17 III 1973 r., k. 364–367.

¹⁴⁹ Bydgoski Klub Sportowy „Polonia” powstał w 1920 r. i funkcjonował do 1939 r., a następnie został reaktywowany w 1945 r. W 1949 r. został zlikwidowany, a jego infrastrukturę i część zawodników przejęło milicyjne Zrzeszenie Sportowe „Gwardia”. W 1957 r. powrócono do historycznej nazwy „Polonia”, lecz klub nadal pozostawał pod nadzorem resortu spraw wewnętrznych. Klub posiadał sekcje: bokserską, hokeja na lodzie, lekkoatletyczną, piłkarską, pływacką, szermierczą, tenisa ziemnego, tenisa stołowego, zapaśniczą, żeglarską i żużlowo-motocyklową. W skład władz klubu (członków prezydium i zarządu oraz kierowników poszczególnych sekcji sportowych) wchodził przedstawiciel kadry oficerskiej KW MO/WUSW w Bydgoszczy. Ze strony KW MO/WUSW w Bydgoszczy opieką nad działalnością BKS „Polonia” zajmowali się funkcjonariusze Grupy „G”/Grupy „S”.

¹⁵⁰ Członkami rady zostali: naczelnicy Wydziału do Walki z Przestępczością Gospodarczą, Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego, Wydziału Śledczego, Wydziału Kadry, Wydziału Kwaterunkowo-Budowlanego, Wydziału Prewencji i Ruchu Drogowego, Wydziału Zaopatrzenia, Wydziału Finansowego, Wydziału „C”, Wydziału Transportu, kierownik Inspektoratu Ochrony Przemysłu, dyrektor Zarządu Zdrowia i Spraw Socjalnych, dowódca ZOMO, kierownik wyszkolenia BKS „Polonia”, st. inspektor ds. wyszkolenia bojowego i wychowania fizycznego. W pracach mogli również uczestniczyć zaproszeni przez przewodniczącego rady specjaliści spoza grona pracowników MSW.

ukierunkowywaniem przedsięwzięć dotyczących rekreacji fizycznej funkcjonariuszy oraz ocenianiem całokształtu działalności sportowej.

Wydział Szkolenia KW MO wspólnie z zakładowymi organizacjami społeczno-politycznymi (ZZ ZSMP) był organizatorem wielu imprez sportowych i rekreacyjnych dla funkcjonariuszy i pracowników MO i SB. Jak podkreślano w jednym z dokumentów, „celem współzawodnictwa jest stałe podnoszenie sprawności fizycznej funkcjonariuszy MO i SB przez organizowanie imprez sportowych typu masowego dla funkcjonariuszy i członków ich rodzin”¹⁵¹. W maju i czerwcu 1979 r. przeprowadzono np. turniej piłki nożnej o puchar przechodni Komendanta Wojewódzkiego MO w związku z 35. rocznicą powołania MO i SB¹⁵². Ponadto na podstawie zarządzenia nr 31/74 ministra spraw wewnętrznych z 26 kwietnia 1974 r. została wprowadzona Milicyjna Odznaka Sprawności Fizycznej (MOSF), a komórki szkoleniowe w komendach wojewódzkich MO otrzymały prawo organizowania prób dla funkcjonariuszy ubiegających się o zdobycie odznaki¹⁵³.

Na początku lat osiemdziesiątych zmieniono skład Wojewódzkiej Rady ds. Wychowania Fizycznego i Sportu. Na jej czele w dalszym ciągu stał zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Milicji, ale wśród jego zastępców znalazł się – prócz pierwszego sekretarza KZ PZPR przy KW MO i wiceprezesa urzędującego GKS „Polonia” – naczelnik Wydziału Szkolenia KW MO¹⁵⁴. Rada nadal pozostała organem doradczym i opiniodawczym komendanta wojewódzkiego MO w sprawach wychowania fizycznego i sportu wśród funkcjonariuszy oraz działalności GKS „Polonia”. W lutym 1980 r. pojawiła się inicjatywa powołania Gwardyjskiej Sekcji Krzewienia Kultury Fizycznej (w ramach GKS „Polonia”) i jej ognisk w komendach miejskich i komisariatach MO w woj. bydgoskim¹⁵⁵. Celem działalności SKKF było rozpropagowanie wśród funkcjonariuszy wszystkich służb idei ustawicznej dbałości o kondycję fizyczną. Planowano zorganizowanie wśród funkcjonariuszy zespołów specjalistycznych w strzelectwie, piłce siatkowej, pływaniu, tenisie ziemnym, badmintonie, tenisie stołowym, brydżu sportowym, szachach, piłce nożnej, turystyce oraz wędkarstwie.

---

¹⁵¹ AIPN By, 077/1004, Regulaminy wojewódzkich zawodów MO i SB na 1977 r., 1977 r., b.p.

¹⁵² AIPN By, 077/1004, Pismo wiceprzewodniczącego Zarządu Zakładowego ZSMP w KW MO w Bydgoszczy, 18 IV 1979 r., b.p.

¹⁵³ AIPN By, 077/1004, Regulamin Milicyjnej Odznaki Sprawności Fizycznej, 1974 r., b.p.

¹⁵⁴ Sekretarzem rady został st. inspektor Wydziału Szkolenia ds. wychowania fizycznego i wyszkolenia bojowego, a członkami – naczelnicy wszystkich wydziałów KW MO i kierownicy mniejszych jednostek organizacyjnych w KW MO, komendant miejski MO w Bydgoszczy, przewodniczący ZZ ZSMP, dyrektor PGH „Konsumy” oraz przedstawiciel Wojewódzkiej Komendy Straży Pożarnej (AIPN By, 077/954, Zarządzenie nr 15/80 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy w sprawie powołania Wojewódzkiej Rady ds. Wychowania Fizycznego i Sportu, 29 II 1980 r., k. 12–15).

¹⁵⁵ AIPN By, 077/954, Pismo komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy do naczelników wydziałów KW MO w Bydgoszczy, komendantów miejskich MO, kierowników komisariatów MO i komendantów posterunków MO w woj. bydgoskim, 29 II 1980 r., k. 18–19.

Wśród działań popularyzatorskich i propagandowych wskazywano konieczność stosowania propagandy wizualnej (m.in. wystawy, gazetki ściennie, komunikaty, ogłoszenia), wprowadzenia obowiązkowych zajęć wychowania fizycznego (w ramach których m.in. należało przeprowadzać sprawdziany zdobywania norm na MOSF), wyróżniania sportowców za osiągnięcia sportowe, działaczy – za wkład pracy społecznej, wspierania budowy krytej pływalni GKS „Polonia”. Dostrzegano również potrzebę pobudzania funkcjonariuszy do aktywnego wypoczynku i rekreacji fizycznej w czasie wolnym od pracy¹⁵⁶.

W latach osiemdziesiątych wydziały szkolenia i polityczno-wychowawczy współorganizowały liczne imprezy sportowe dla funkcjonariuszy i ich rodzin. Ze względu na ich liczebność i różnorodność¹⁵⁷ ograniczymy się do przywołania tylko niektórych, choć należy podkreślić, że większość z nich miała charakter cykliczny. Na początku lutego 1980 r. zorganizowano turniej brydża sportowego par garnizonu bydgoskiego MO, w którym udział wzięło jedenaście par funkcjonariuszy. Reprezentowali oni Wydział „T”, Wydział do Walki z Przestępstwami Gospodarczymi, Wydział II, Wydział Kadr, Wydział III, Wydział Dochodzeniowo-Śledczy, Komisariat I MO i Kompanię Patroli Zmotoryzowanych¹⁵⁸. W czerwcu 1982 r. zostały zorganizowane Wojewódzkie Zawody Pływackie MO, w których mogli rywalizować funkcjonariusze MO i SB z całego woj. bydgoskiego¹⁵⁹. W dniach 18–22 maja 1987 r. odbyły się ćwiczenia strzeleckie dla wszystkich funkcjonariuszy wyposażonych w broń służbową¹⁶⁰. Za właściwe przygotowanie i przeprowadzenie ćwiczeń odpowiedzialny był Wydział Szkolenia. Były one jednocześnie traktowane jako wstępna eliminacja do Wojewódzkich Zawodów Strzeleckich o puchar Szefa WUSW¹⁶¹. 8 i 9 lutego 1988 r. wydziały szkolenia i polityczno-wychowawczy wspólnie zorganizowały pierwszy eliminacyjny turniej szachowy o mistrzostwo Garnizonu Bydgoskiego MO¹⁶². 29 kwietnia 1988 r. Wydział

¹⁵⁶ AIPN By, 077/1004, Ramowy plan działania Sekcji Krzewienia Kultury Fizycznej w WUSW w Bydgoszczy, [1988 r.], b.p.

¹⁵⁷ Tylko w 1987 r. miały odbyć się następujące imprezy sportowe o charakterze wojewódzkim i krajowym dla funkcjonariuszy MO i SB: turniej brydża sportowego, zawody służby wodnej, turniej szachowy, turniej piłki siatkowej, zawody wieloboju sportowego, zawody strzeleckie, zawody pływackie – indywidualne, turniej tenisa stołowego, turniej piłki nożnej, turniej tenisa ziemnego, akcja zdobywania MOSF, bieg na orientację. Imprezy sportowe: Krajowe Zawody Strzeleckie, Krajowe Zawody w Piłce Siatkowej, Krajowe Zawody Funkcjonariuszy Służby Wodnej MO oraz Krajowe Zawody w wieloboju sportowym (AIPN By, 077/1004, Terminarz masowych imprez sportowych organizowanych w 1987 r., [marzec 1987 r.], b.p.).

¹⁵⁸ *Ibidem*, Komunikat z turnieju brydża sportowego par garnizonu bydgoskiego MO, 9 II 1980 r., b.p.

¹⁵⁹ *Ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału Szkolenia KW MO w Bydgoszczy do naczelników wydziałów KW MO w Bydgoszczy, komendantów miejskich MO, dowódcy ZOMO, kierowników komisariatów MO, komendantów posterunków MO w woj. bydgoskim, 17 V 1982 r., b.p.

¹⁶⁰ Przede wszystkim byli to funkcjonariusze jednostek prewencji i zwalczania przestępstw kryminalnych Służby MO WUSW i jednostek terenowych MO.

¹⁶¹ AIPN By, 077/1004, Zarządzenie nr P-12/87 szefa WUSW w Bydgoszczy w sprawie przeprowadzenia programowych strzelań nr 2 i 8 z P-64, 9 V 1987 r., b.p.

¹⁶² *Ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału Szkolenia WUSW w Bydgoszczy, 25 I 1988 r., b.p.

Szkolenia WUSW w Bydgoszczy zorganizował Wojewódzkie Indywidualne Zawody Pływackie na basenie „Start-Astoria” w Bydgoszczy¹⁶³. 17 i 18 grudnia 1988 r. Wydział Szkolenia WUSW wspólnie z miejscowym Rejonowym Urzędem Spraw Wewnętrznych zorganizowały w Żninie Wojewódzkie Zawody SB i MO w tenisie stołowym o puchar Szefa WUSW w punktacji zespołowej¹⁶⁴. Z okazji 45. rocznicy powołania organów SB i MO 6 i 7 kwietnia 1989 r. odbył się II indywidualny turniej szachowy z cyklu Grand Prix, którego organizatorem była Sekcja Szachowa SKKF GKS „Polonia” wspólnie z wydziałami polityczno-wychowawczym i szkolenia. Turniej był przeznaczony zarówno dla funkcjonariuszy i pracowników cywilnych, jak i emerytów i członków rodzin¹⁶⁵.

Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych z resortu spraw wewnętrznych na emeryturę odchodziło wielu funkcjonariuszy, co przed kierownictwem partyjno-służbowym bydgoskiej KW MO stawiało zagadnienie właściwego doboru i adaptacji społeczno-zawodowej nowej kadry. Na początku 1971 r. wprowadzono zasadę opracowywania (w ciągu pierwszego tygodnia pracy nowego pracownika) przez kierownika jednostki planu szkolenia i wdrażania nowo przyjętego pracownika do pracy¹⁶⁶. Okresowe (miesięczne) plany szkolenia przygotowane przez naczelników wydziałów i zastępców komendantów powiatowych MO z udziałem inspektora ds. szkolenia zawodowego musiały zyskać akceptację zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB. W pierwszym okresie każdy nowo przyjęty funkcjonariusz powinien być zapoznany z podstawowymi dokumentami i przepisami. Istotną rolę odgrywał „opiekun”, czyli funkcjonariusz sprawujący bezpośredni nadzór nad pracą wdrażanego do służby pracownika. Podkreślano, że powinien on charakteryzować się życzliwym stosunkiem do wprowadzanego w arkana zawodu. Nowo przyjęci funkcjonariusze w ciągu dwóch miesięcy od przyjęcia powinni przejść wstępne krótkoterminowe przeszkolenie w Centrum Wyszkożenia MSW w Legionowie¹⁶⁷.

W połowie lat siedemdziesiątych inspektor szkolenia operacyjnego SB mjr Kazimierz Piórkowski opracował ramowe wytyczne poświęcone szkoleniu i wychowaniu nowo przyjmowanych funkcjonariuszy SB¹⁶⁸. Podkreślano w nich konieczność optymalnego przygotowania młodego pracownika do pracy w szeregach SB w okresie

¹⁶³ *Ibidem*, Pismo zastępcy szefa WUSW ds. polityczno-wychowawczych w Bydgoszczy do naczelników wydziałów WUSW, dowódcy ZOMO, szefów RUSW, kierowników komisariatów MO i komendantów posterunków MO, 11 IV 1988 r., b.p.

¹⁶⁴ *Ibidem*, Pismo [zastępcy szefa WUSW ds. polityczno-wychowawczych w Bydgoszczy], 16 XI 1988 r., b.p.

¹⁶⁵ AIPN By, 077/1003, Pismo do naczelników wydziałów WUSW w Bydgoszczy, szefów RUSW i komendanta komisariatu MO w Bydgoszczy, 21 III 1989 r., k. 1.

¹⁶⁶ AIPN By, 077/650, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB ppłk. Zenona Marcinkowskiego, 16 II 1971 r., b.p.

¹⁶⁷ *Ibidem*, Wyciąg z pisma Departamentu Kadr i Szkolenia MSW, 4 III 1971 r., b.p.

¹⁶⁸ *Ibidem*, Wytyczne do pracy szkoleniowej i wychowawczej nowo przyjmowanych pracowników Służby Bezpieczeństwa, oprac. K. Piórkowski, 8 II 1975 r., b.p.

służby przygotowawczej¹⁶⁹. Nieprawidłowości w czasie adaptacji społeczno-zawodowej mogły bowiem w przyszłości powodować poważne reperkusje natury politycznej i społecznej. Dlatego podkreślano konieczność przygotowania dla każdego nowego pracownika indywidualnych planów adaptacji¹⁷⁰, aby jak najszybciej i bez zbędnych przeszkód przygotować go do samodzielnej pracy. Jako sprawdzone formy pracy z nowo przyjętymi pracownikami wymieniano: „rozmowy, jako formy pracy rozpoznawczo-adaptacyjnej i kontrolno-oceniającej”, wskazanie właściwego „opiekuna” w osobie doświadczonego pracownika, prowadzenie procesu adaptacyjnego na podstawie indywidualnego planu, organizowanie na szczeblu wojewódzkim okresowych spotkań kierownictwa służbowego z funkcjonariuszami w okresie służby przygotowawczej oraz kierowanie każdego nowego pracownika na miesięczny kurs wstępnego przeszkolenia organizowany na szczeblu wojewódzkim. Jednym z podstawowych zadań „opiekuna”, którym powinien być doświadczony pracownik SB (kierownik grupy, sekcji lub starszy oficer operacyjny), było – obok wdrażania w arkana pracy zawodowej – wybadanie „pewności politycznej podopiecznego, jego stosunku do polityki naszej partii i rządu, ideowego zaangażowania i oddania sprawie socjalizmu” w celu „ustrzeżenia naszego aparatu przed ludźmi przypadkowymi i obcymi ideologicznie”. Za rezultat przedsięwzięć adaptacyjnych odpowiadał kierownik danej komórki organizacyjnej. Ponadto proces szkolenia nowych pracowników był przedmiotem dyskusji członków oddziałowej organizacji partyjnej podczas zebrań. Pod koniec lat siedemdziesiątych w MSW zostały opracowane ogólnie wytyczne dotyczące adaptacji nowych funkcjonariuszy MO i SB¹⁷¹, które szczegółowo regulowały etapy szkolenia i stosowane nazewnictwo¹⁷². Stanowiły one podstawę pracy adaptacyjnej w wojewódzkich komendach MO na terenie całego kraju przez kolejne lata¹⁷³. W latach osiemdziesiątych w dalszym ciągu adaptacja społeczno-zawodowa była oparta na tradycyjnych biurokratycznych procedurach, takich jak sporządzanie planów¹⁷⁴ i sprawozdań z jej

¹⁶⁹ Okres od przyjęcia w szeregi SB, przez miesięczną naukę na wojewódzkim kursie wstępnego przeszkolenia, do czasu skierowania do rocznej szkoły SB lub Wyższej Szkoły Oficerskiej MSW.

¹⁷⁰ Pierwszy plan obejmował okres od przyjęcia do skierowania na miesięczny kurs dla nowo przyjętych, a drugi – od ukończenia kursu do skierowania do szkoły operacyjnej lub mianowania funkcjonariuszem stałym.

¹⁷¹ W wytycznych tych podkreślano, że celem adaptacji społeczno-zawodowej funkcjonariuszy MO i SB było „odpowiednie wyszkolenie i wdrożenie do służby oraz działanie w kierunku ukształtowania właściwej postawy ideowo-moralnej. W złożonym i trudnym procesie adaptacji społeczno-zawodowej chodzi przede wszystkim o osiągnięcie pełnej identyfikacji funkcjonariuszy z polityką Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i Rządu PRL oraz konsekwentne wcielanie w życie zasad tej polityki” (AIPN By, 077/650, Wytyczne w sprawie adaptacji społeczno-zawodowej funkcjonariuszy MO i SB w okresie służby przygotowawczej, Warszawa, 1979 r., b.p.).

¹⁷² M.in. pojęcie „opiekuna” zostało zastąpione przez „funkcjonariusza wprowadzającego”.

¹⁷³ AIPN By, 077/809, Pismo naczelnika Wydziału Szkolenia KW MO w Bydgoszczy Kazimierza Piórkowskiego, 21 VI 1979 r., b.p.

¹⁷⁴ AIPN By, Pf 151/1, Plan pracy w zakresie adaptacji społeczno-zawodowej w okresie służby przygotowawczej funkcjonariuszy: szer. Katarzyna Balcer i szer. Elżbieta Kolasa, 5 III 1982 r., b.p.

efektów¹⁷⁵. W 1984 r. Wydział Szkolenia WUSW zorganizował wstępne przeszkolenie dla 22 nowo przyjętych funkcjonariuszy SB według programu zatwierdzonego przez szefa Służby Kadr i Doskonalenia Zawodowego MSW z 28 lutego 1984 r. Celem kursu było przygotowanie słuchaczy do wykonywania czynności operacyjnych przed skierowaniem do odpowiedniej szkoły resortowej. Kurs odbywał się w systemie stacjonarnym od 9 kwietnia do 18 maja 1984 r. Poszczególni naczelnicy wydziałów WUSW oddelegowali doświadczonych pracowników, którzy prowadzili zajęcia kursowe. Przeszkolenie zakończyło się egzaminem¹⁷⁶. Słuchacze kursu zapoznawali się z podstawowymi wiadomościami na temat struktury organizacyjnej WUSW w Bydgoszczy, tradycji resortu spraw wewnętrznych, zainteresowań i metod pracy operacyjnej SB, obowiązków i uprawnień funkcjonariusza MSW, zasad ewidencji operacyjnej, kryminalistyki, prewencji ogólnej, ochrony tajemnicy służbowej i państwowej¹⁷⁷. Kolejny taki kurs dla 19 funkcjonariuszy został zorganizowany w 1985 r.¹⁷⁸ W 1988 r. MSW wydało uaktualnione wytyczne dotyczące adaptacji społeczno-zawodowej funkcjonariuszy i pracowników resortu¹⁷⁹. Obowiązywała zasada, że to kierownik komórki organizacyjnej, w porozumieniu z oficerem polityczno-wychowawczym, sekretarzem OOP i przewodniczącym ZSMP, wyznaczał opiekuna służbowego odpowiedzialnego za przebieg adaptacji młodego pracownika. Aparat polityczno-wychowawczy, w porozumieniu z kierownictwem służbowym i miejscowym KRM, został zobowiązany do corocznego organizowania spotkań z mężami i żonami funkcjonariuszy w celu omówienia pracy współmałżonka i wyjaśnienia wymogów dyscypliny służbowej. Praktyka taka miała na celu z jednej strony pogłębienie wewnętrznej integracji środowiska resortowego, a z drugiej – uniknięcie wszelkich ewentualnych konfliktów rodzinnych spowodowanych wymogami służby w MSW jednego ze współmałżonków¹⁸⁰.

¹⁷⁵ AIPN By, 077/827, Sprawozdanie z przebiegu adaptacji społeczno-zawodowej w trakcie służby przygotowawczej, 29 V 1989 r., k. 41–41v.

¹⁷⁶ AIPN By, 077/954, Decyzja nr 023/84 szefa WUSW w Bydgoszczy w sprawie zorganizowania kursu wstępnego przeszkolenia nowo przyjętych funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa (kurs „0”), 5 IV 1984 r., k. 165–166.

¹⁷⁷ *Ibidem*, Plan zajęć na kursie wstępnym dla nowo przyjętych pracowników Służby Bezpieczeństwa, 6 IV 1984 r., k. 168–172.

¹⁷⁸ *Ibidem*, Decyzja nr 08/85 szefa WUSW w Bydgoszczy w sprawie zorganizowania kursu wstępnego przeszkolenia nowo przyjętych funkcjonariuszy SB (kurs „0”), 1 IV 1985 r., k. 185–186.

¹⁷⁹ Według wytycznych z 1988 r. adaptacja społeczno-zawodowa funkcjonariusza w okresie służby przygotowawczej lub kandydackiej miała zapewnić: „poznawanie zasad ideologii marksistowsko-leninowskiej oraz kształtowanie materialistycznego światopoglądu”, „wyrabianie przekonania o służebnej roli funkcjonariusza wobec społeczeństwa, partii i państwa oraz o potrzebie bezwzględnego przestrzegania praworządności”, „poznawanie tradycji resortu, kształtowanie wysokiej ideowości i odporności psychicznej na destrukcyjne działania przeciwnika politycznego oraz wyzwalanie aktywności w obronie ideałów socjalizmu”, integrowanie się z kolektywem i angażowanie w życie społeczno-politycznej jednostki MO (AIPN By, 077/650, Wytyczne w sprawie adaptacji społeczno-zawodowej w resorcie spraw wewnętrznych, Warszawa, 1988 r., b.p.).

¹⁸⁰ *Ibidem*.

Na 1980 r. przypadł ostatni rok trzyletniego cyklu doskonalenia zawodowego pracowników MO i SB w woj. bydgoskim. W tym czasie na szczeblu wojewódzkim funkcjonariusze zostali podzieleni na pięć grup: grupę kierowniczą (komendant wojewódzki MO i jego zastępcy) obejmującą kadre kierowniczą bydgoskiej KW MO, grupę naczelników wydziałów KW MO (obu służb) obejmującą pracujących w bydgoskiej KW MO oraz trzy (w Bydgoszczy, Chojnicach i Inowrocławiu) grupy szkoleniowe obejmujące wszystkich służących w komendach miejskich MO w woj. bydgoskim¹⁸¹. W marcu i kwietniu 1980 r. przeprowadzono również ćwiczenia strzeleckie dla funkcjonariuszy KW MO w Bydgoszczy¹⁸². Od 1976 r. załogi milicyjnych posterunków były szkolone systemem kursowym w KW MO. Utworzono cztery grupy szkoleniowe: grupę komendantów posterunków (44 osoby) i trzy grupy posterunkowych (68 osób każda z grup). Aby nie utrudniać pracy posterunków, jednorazowo na szkoleniu przebywała czwarta część załogi posterunku. Zajęcia szkoleniowe odbywały się raz na kwartał i trwały po 4–5 dni. Wykładowcami byli doświadczeni pracownicy KW MO, Międzywojewódzkiej Szkoły Partyjnej¹⁸³ w Bydgoszczy oraz oficerowie POW.

¹⁸¹ Od 1 do 20 VI 1980 r. przeprowadzono egzaminy we wszystkich wydziałach obu służb KW MO i jednostkach MO woj. bydgoskiego. Wydział Szkolenia opracował i do 30 IV 1980 r. przesłał jednostkom MO i SB wytyczne w sprawie organizacji i zasad przeprowadzenia egzaminów, terminarz oraz tezy do egzaminu z tematyki społeczno-politycznej, ogólnoresortowej i wychowania fizycznego. Egzaminy dla funkcjonariuszy z posterunków MO miały zostać przeprowadzone przez wydziały szkolenia, prewencji i wykładowców Kompanii Szkolnej ZOMO. Po przeprowadzeniu egzaminów do 30 VI 1980 r. Wydział Szkolenia miał otrzymać od kierowników jednostek MO sprawozdania z przebiegu i wyniki egzaminów wraz z wnioskami dotyczącymi form i metod szkolenia oraz problematyki, którą należy uwzględnić w następnym cyklu szkolenia. Do 15 VII 1980 r. Wydział Szkolenia miał opracować i przedstawić komendantowi wojewódzkiemu MO sprawozdanie z przebiegu egzaminów w województwie. Natomiast do 10 VII 1980 r. kierownicy jednostek MO zostali zobowiązani do przesłania do Wydziału Kadr KW MO zaświadczeń o zdaniu egzaminów przez podległych funkcjonariuszy (AIPN By, 077/458, t. 1, Zarządzenie nr 23/80 w sprawie przeprowadzenia egzaminów kończących trzyletni cykl doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy MO i SB, 1 IV 1980 r., k. 106–107).

¹⁸² *Ibidem*, Zarządzenie nr P-16/80 komendanta wojewódzkiego MO z 1 III 1980 r. w sprawie przeprowadzenia programowego strzelania nr 1 z pistoletu P-64 z funkcjonariuszami wydziałów KW MO, 1 III 1980 r., k. 117–118. Kolejne ćwiczenia strzeleckie zostały przeprowadzone we wrześniu 1980 r. (*ibidem*, Zarządzenie nr P-62/80 komendanta wojewódzkiego MO z 10 IX 1980 r. w sprawie przeprowadzenia programowego strzelania nr 2 z pistoletu P-64 z funkcjonariuszami KW MO, 10 IX 1980 r., k. 75).

¹⁸³ Międzywojewódzka Szkoła Partyjna w Bydgoszczy – placówka utworzona w lutym 1945 r. pn. Wojewódzka Szkoła Partyjna PPR (w 1948 r. Wojewódzka Szkoła Międzypartyjna PPR-PPS; w latach 1948–1954 Wojewódzka Szkoła Partyjna PZPR, od 1954 r. Międzywojewódzka Szkoła Partyjna), kształcąca pracowników aparatu partyjnego i administracyjnego w małych miastach, gminach oraz zakładach i przedsiębiorstwach przemysłu rolno-spożywczego. Kształcenie odbywało się na stacjonarnych kursach (np. w latach 1949–1954 prowadzono kursy roczne, w latach 1958–1965 – kursy trzyletnie umożliwiające uzyskania dyplomu technika, w latach 1965–1970 – dwumiesięczne kursy przeznaczone dla sekretarzy komitetów gromadzkich, sekretarzy z państwowych gospodarstw i przedsiębiorstw rolnych, leśnych i przemysłu spożywczego, od 1971 r. – kształcenie w systemie pięciomiesięcznym) ukierunkowanych na problematykę rolną. W latach 1958–1965 przy MSP w Bydgoszczy funkcjonowały Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących nr 3 i Technikum Rolnicze, które umożliwiały słuchaczom uzyskanie wykształcenia zawodowego. W 1983 r. przy bydgoskiej MSP zostało utworzone pięciomiesięczne Podyplomowe Studium Nauk Politycznych Wyższej Szkoły Nauk Społecznych przy KC PZPR o specjalności

Szkolenie zawodowe odbywało się na podstawie rocznych programów szkolenia zatwierdzonych przez komendanta wojewódzkiego MO (i jego zastępców, zgodnie z podziałem służbowego nadzoru) oraz kwartalnych i półrocznych planów zajęć dla poszczególnych grup, w których ujmowano zagadnienia ogólnoresortowe i specjalistyczne określone przez departamenty i biura MSW oraz tematykę własną wynikającą z potrzeb służby. Często na szkolenia zapraszani byli przedstawiciele ścisłego kierownictwa KW MO, którzy przekazywali słuchaczom aktualne informacje polityczne oraz omawiali bieżącą sytuację w kraju. Wydział Szkolenia bydgoskiej KW MO organizował wspólne zajęcia dla grup funkcjonariuszy poszczególnych pionów organizacyjnych o zbliżonych zainteresowaniach służbowych. Omówione zagadnienia były następnie analizowane podczas zajęć seminaryjnych w grupach wydziałowych. Organizowano także szkolenia z zakresu kryminalistyki, zwalczania przestępstw gospodarczych i kryminalnych, prewencji i pracy Wojewódzkiego Stanowiska Kierowania (WSK, służby oficerów dyżurnych).

Za organizację i nadzór nad przebiegiem edukacji zawodowej – o czym była już mowa – odpowiadał pion szkoleniowy (od 1975 r. Wydział Szkolenia). Pracownicy tego pionu prowadzili okresowe kontrole organizacji i przebiegu zajęć oraz hospitowali je pod kątem ogólnego poziomu, doboru wykładawców, terminowości i perspektyw praktycznego zastosowania wykładanej wiedzy przez słuchaczy. Organizowali i uczestniczyli także w egzaminowaniu z wiedzy i umiejętności zdobytych podczas kursów. Egzaminu aktywu przeprowadzały komisje pod przewodnictwem jednego z zastępców komendanta wojewódzkiego MO z udziałem pierwszego sekretarza KZ PZPR oraz naczelnika Wydziału Szkolenia. Funkcjonariuszy posterunków egzaminowała komisja złożona z naczelników i zastępców naczelników wydziałów. Egzaminu przybierały formę ustną i polegały na omówieniu przez słuchacza wylosowanego lub wskazanego przez członków komisji tematu¹⁸⁴.

Kolejny cykl szkolenia zawodowego, który rozpoczął się jesienią 1980 r., skończył się w czerwcu 1983 r.¹⁸⁵ Obowiązkowi przystąpienia do egzaminów podlegali wszyscy uczestnicy grup doskonalenia zawodowego oprócz pracowników o stażu pracy krótszym niż rok¹⁸⁶. Egzaminu były przeprowadzane komisyjnie¹⁸⁷, a ich wyniki musiały

---

polityki rolnej i gospodarki żywnościowej. Szkoła zakończyła działalność wraz z samorozwiązaniem PZPR.

¹⁸⁴ APB, KZ PZPR, 81/III/5, Informacja o szkoleniu zawodowym i społeczno-politycznym funkcjonariuszy MO i SB w woj. bydgoskim, 24 VII 1980 r., k. 142–153.

¹⁸⁵ AIPN By, Pf 151/1, Pismo naczelnika Wydziału Szkolenia KW MO w Bydgoszczy, 12 V 1983 r., k. 7–8.

¹⁸⁶ Lektorzy KW PZPR byli zwolnieni z egzaminu z wiedzy społeczno-politycznej. Ponadto funkcjonariusze, którzy w czasie trwania sesji letniej szkolenia politycznego z doskonalenia zawodowego przystępowali do egzaminu maturalnego lub magisterskiego (dyplomowego), mogli przesunąć termin zdawania egzaminów do 30 IX br.

¹⁸⁷ Komisje egzaminacyjne składały się z kierownika grupy doskonalenia zawodowego – jako kierownika, przedstawiciela organizacji partyjnej, przedstawiciela pionu szkoleniowego oraz polityczno-wychowawczego KW MO.

być dokumentowane w aktach osobowych i były brane pod uwagę przy podejmowaniu decyzji kadrowych. Wystawienie oceny niedostatecznej komisja zobowiązana była wyjaśnić egzaminowanemu, a w przypadku stwierdzenia poważnych braków w wiedzy funkcjonariusza, które wpływały na pełnienie obowiązków przyporządkowanych do zajmowanego stanowiska, stosowne uwagi musiały się znaleźć w protokole. Do egzaminów przystąpiły 2194 osoby spośród 2321 funkcjonariuszy (94,52 proc.), którzy uczestniczyli w szkoleniu. Pozostali nieobecni dostarczyli zwolnienia lekarskie lub przebywali w czasie egzaminów na urlopie. Wszyscy funkcjonariusze pozytywnie zdali egzamin, a średnia uzyskanych ocen wyniosła 4,25¹⁸⁸. Po zakończeniu egzaminów komisja egzaminacyjna zobowiązana była do sporządzenia protokołu¹⁸⁹ i wykazu ocen – na podstawie tych dokumentów dokonywała analizy wyników i wysuwała wnioski odnoszące się do procesu doskonalenia zawodowego w danej jednostce. Kierownicy jednostek byli zobowiązani do omówienia wyników egzaminów podczas narad służbowych oraz przesłania sprawozdań opisowych z przebiegu trzyletniego cyklu doskonalenia zawodowego do wydziału szkolenia (w terminie do 15 czerwca 1983 r.). Na dobór problematyki omawianej podczas cyklu szkolenia zawodowego wpłynęła sytuacja społeczno-polityczna w kraju, warunkowana – zawieszonym już wówczas – stanem wojennym i udziałem MSW w pacyfikacji zagrożeń dla stabilności obozu władzy. Egzaminowani w czerwcu 1983 r. funkcjonariusze SB musieli wykazać się znajomością następujących zagadnień (dwa pierwsze tematy obowiązywały wyłącznie kadrę kierowniczą): „Wykrywanie i zwalczanie podziemnej działalności politycznej”, „Przeciwdziałanie demonstracjom”, „System obrony państwa, miejsce, rola i zadania resortu spraw wewnętrznych w tym systemie”, „Efektywność operacyjnej ochrony gospodarki narodowej”, „Działalność służb specjalnych głównych państw kapitalistycznych dotycząca obywateli i placówek PRL za granicą”, „Aktualna sytuacja polityczno-gospodarcza na wsi i w kompleksie gospodarki żywnościowej”, „Postępowanie z materiałami wybuchowymi i niebezpiecznymi przesyłkami”, „Poszukiwanie osób ukrywających się”, „Kontrola użytkowników dróg publicznych”, „Zadania funkcjonariuszy biorących udział w działaniach na rzecz zapewnienia porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz warunki stosowania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej”, „Ochrona tajemnicy w resorcie spraw wewnętrznych”¹⁹⁰.

Jesienią 1983 r. rozpoczął się kolejny cykl szkolenia zawodowego funkcjonariuszy i pracowników cywilnych MO i SB. Jego organizację określało nowe zarządzenie

¹⁸⁸ AIPN, 032/102, Sprawozdanie z kompleksowej kontroli WUSW w Bydgoszczy dokonanej w dniach 12–28 III 1984 r., 2 V 1984 r., k. 133.

¹⁸⁹ Protokoły zawierały uwagi dotyczące zgodności programów doskonalenia z potrzebami jednostek, stopnia wykonania programów rocznych, stosowanych metod ich realizacji oraz frekwencji na zajęciach, oceny stopnia opanowania wiedzy z tematyki objętej programem doskonalenia zawodowego oraz organizacji egzaminów.

¹⁹⁰ AIPN By, Pf 151/1, Zagadnienia do egzaminu z tematyki ogólnoresortowej dla funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa, oprac. Wydział Szkolenia KW MO w Bydgoszczy, 23 V 1983 r., k. 10–11v.

szefa WUSW w Bydgoszczy, które regulowało zarówno zasady procesu doskonalenia zawodowego, jak i szkolenia politycznego w jednostkach MO w całym woj. bydgoskim¹⁹¹. Doskonalenie zawodowe i polityczne miało obejmować wszystkich funkcjonariuszy i pracowników obu podstawowych służb resortu spraw wewnętrznych¹⁹². Rok szkoleniowy miał rozpoczynać się w październiku¹⁹³, a kończyć w czerwcu. Szkolenie miało odbywać się w grupach szkoleniowych¹⁹⁴. W grupach było realizowane szkolenie polityczne i ogólnoresortowe, doskonalenie specjalistyczne i wynikające z potrzeb służby miało być organizowane przez merytorycznych zastępców szefa WUSW¹⁹⁵. Kie-

¹⁹¹ AIPN By, 077/954, Zarządzenie nr 046/83 szefa WUSW w sprawie doskonalenia zawodowego i politycznego funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej i Służby Bezpieczeństwa woj. bydgoskiego, 2 XI 1983 r., k. 100–103. Normatyw ten zastąpił obowiązujące w latach 1977–1983 zarządzenie nr 042/77 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy z 30 IX 1977 r. w sprawie doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy MO i SB.

¹⁹² Jak napisano w wytycznych w sprawie doskonalenia zawodowego, „szkolenie polityczne i doskonalenie zawodowe powinno pogłębiać przygotowanie funkcjonariuszy i pracowników do jeszcze lepszego wykonywania obowiązków służbowych poprzez: kształtowanie w nich światopoglądu materialistycznego, umacnianie ich patriotyzmu i internacjonalizmu, żarliwości ideowej i odporności na ujemne wpływy polityczne oraz bezkompromisowości w walce ze wszystkim, co godzi w interesy i dobre imię narodu i socjalizmu; rozwijanie krytycznego twórczego myślenia, inicjatywy i pomysłowości w działaniu, aktywności społecznej i rzetelności pracowniczej; pogłębianie zamiłowania do zawodu oraz potrzeby stałego doskonalenia kwalifikacji; podwyższanie poziomu wiedzy i umiejętności zawodowych, a zwłaszcza kwalifikacji specjalistycznych, poprzez zaznajamianie z najnowszym dorobkiem nauki w zakresie ujawniania, zwalczania i zapobiegania działalności wrogiej, aspołecznej i przestępczej” (AIPN By, 077/954, Wytyczne w sprawie doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy MO i SB woj. bydgoskiego, 2 XI 1983 r., k. 104–105).

¹⁹³ W 1983 r. rozpoczęcie roku doskonalenia zawodowego nastąpiło dopiero 22 XI (grupa szkoleniowa szefa WUSW i jego zastępcy ds. SB) i 23 XI (grupa szkoleniowa zastępcy szefa UWSW ds. MO) 1983 r. (AIPN By, 077/954, Plan szkolenia grupy szefa WUSW, zastępcy szefa WUSW ds. Służby Bezpieczeństwa oraz zastępcy szefa WUSW ds. Służby Milicji na czwarty kwartał 1983 i pierwszy kwartał 1984 r., 2 XI 1983 r., k. 113).

¹⁹⁴ W WUSW zorganizowano dwie grupy aktywu: grupę szefa WUSW i grupę jego zastępców. W skład grupy szefa WUSW wchodził: naczelniczy wydziałów WUSW, dyrektor Zarządu Zdrowia, dowódca ZOMO, dowódca Batalionu Operacyjnego, kierownik WIOP, kierownik Inspektoratu I, kierownik Samodzielnej Sekcji „A”, kierownik Samodzielnej Sekcji Socjalnej, kierownik Ośrodka Wczasów MSW, kierownik Sekcji Komputerowej PESEL. Grupę zastępców szefa WUSW tworzyli: zastępcy naczelników wydziałów WUSW, zastępcy szefów RUSW, zastępcy dyrektora Zarządu Zdrowia, zastępcy dowódcy ZOMO, zastępcy dowódcy Batalionu Operacyjnego, st. inspektorzy Wydziału Inspekcji, st. inspektorzy Wydziału Specjalnego, st. inspektorzy Inspektoratu I, st. inspektorzy Wydziału Szkolenia, st. inspektorzy Wydziału Polityczno-Wychowawczego, radca prawny, st. inspektor Grupy „S”, st. inspektor analityczno-informacyjny przy Kierownictwie SB, st. inspektor ds. organizacyjnych. W poszczególnych wydziałach WUSW szkolenie organizowali naczelniczy wydziałów dla swych podwładnych oraz dla funkcjonariuszy RUSW zajmujących się problematyką tych wydziałów w ramach szkolenia specjalistycznego. Szkolenie dla funkcjonariuszy RUSW organizowali szef RUSW i jego zastępcy.

¹⁹⁵ Na realizację szkolenia politycznego i doskonalenia zawodowego przeznaczono: 48 godzin lekcyjnych na tematykę polityczną, a na doskonalenia zawodowe: dla kierownictwa służbowego jednostek MO i SB – 50 godzin lekcyjnych, dla funkcjonariuszy operacyjnych i operacyjno-technicznych – 70 godzin lekcyjnych, dla pododdziałów taktycznych ZOMO – 200 godzin,

rownikami grup szkoleniowych byli przełożeni funkcjonariuszy wchodzących w skład grupy szkoleniowej. Postulowano, aby podczas zajęć dydaktycznych uwzględniać tematykę ustaloną przez Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW i Służbę Polityczno-Wychowawczą MSW, tematykę określoną przez kierownictwo departamentów, biur i zarządów MSW oraz tematykę własną wojewódzkich jednostek MSW¹⁹⁶. W programie znajdowała się zawsze rezerwa czasowa wynosząca 10 proc. czasu szkolenia, którą przeznaczano na omawianie bieżących zmian w sytuacji polityczno-operacyjnej i związanych z tym kierunków działania, nowych przepisów itp. Podkreślano konieczność koordynacji działań kierownictwa służbowego wydziałów WUSW i jednostek terenowych MO i SB oraz organizacji partyjnych i młodzieżowych. Realizacja tematyki społeczno-politycznej w ramach doskonalenia zawodowego miała być ściśle powiązana z programem szkolenia partyjnego. Zachęcano również do samokształcenia się funkcjonariuszy, co powinno być na bieżąco sprawdzane na seminariach¹⁹⁷.

Naczelnik Wydziału Szkolenia WUSW sprawował nadzór nad przebiegiem doskonalenia zawodowego w wydziałach WUSW i jednostkach terenowych oraz organizował zajęcia dla grup aktywu kierowniczego wydziałów WUSW i jednostek terenowych. W zakresie szkolenia politycznego nadzór sprawował zastępca naczelnika Wydziału Polityczno-Wychowawczego WUSW. Naczelnik Wydziału Szkolenia ustalał tematykę doskonalenia zawodowego z poszczególnymi wydziałami dla RUSW, wnioskował w razie potrzeby o zmianę organizacji doskonalenia zawodowego w WUSW i jednostkach terenowych oraz mógł organizować krótkoterminowe kursy stacjonarne w ramach godzin przeznaczonych na szkolenie polityczne i doskonalenie zawodowe. Po zakończeniu każdego roku szkoleniowego przedstawiał szefowi

---

dla pozostałych funkcjonariuszy – 50 godzin, dla pracowników cywilnych – 50 godzin. Całość czasu przeznaczanego na doskonalenie zawodowe podzielono według określonych proporcji: 40 proc. (28 godzin) na tematykę ogólnoresortową, 20 proc. na tematykę specjalistyczną (14 godzin), 40 proc. na tematykę własną jednostki według potrzeb określonych przez szefa WUSW. Według planów z czasu służbowego na zajęcia z wychowania fizycznego miano przeznaczyć: 80 godzin dla pododdziałów taktycznych ZOMO, 50 godzin dla grup funkcjonariuszy operacyjnych i techniczno-operacyjnych, 40 godzin dla pozostałych funkcjonariuszy. Przewidywano również możliwość zwiększenia limitu godzin zajęć wychowania fizycznego dla funkcjonariuszy służących w patrolach czy na posterunkach dzielnicowych, a także wywiadowców. Zalecano przeprowadzanie zajęć z wychowania fizycznego w dni wolne od pracy, w ramach zespołu zainteresowań i sekcji KKF (AIPN By, 077/954, Wytczne w sprawie doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy MO i SB woj. bydgoskiego, 2 XI 1983 r., k. 106–107).

¹⁹⁶ Podkreślano, że zajęcia z tematyki własnej „powinny być forum, na którym dokonuje się wymiany doświadczeń i wypracowuje nowe, bardziej skuteczne formy i metody działań oraz uzyskuje wiadomości do dobrego wykonywania zadań służbowych”. Podczas omawiania tematyki szkoleniowej należało przywoływać pozytywne i negatywne doświadczenia z pracy własnych jednostek organizacyjnych (*ibidem*, Plan szkolenia grupy szefa WUSW, zastępcy szefa WUSW ds. Służby Bezpieczeństwa oraz zastępcy szefa WUSW ds. Służby Milicji na czwarty kwartał 1983 i pierwszy kwartał 1984 r., 2 XI 1983 r., k. 117).

¹⁹⁷ *Ibidem*, Wytczne w sprawie doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy MO i SB woj. bydgoskiego, 2 XI 1983 r., k. 105–106.

WUSW ocenę i wnioski z przebiegu doskonalenia zawodowego. Kierownicy jednostek byli odpowiedzialni za właściwy poziom i przebieg doskonalenia zawodowego i politycznego (w tym za opracowanie programów i planów okresowych doskonalenia zawodowego), dobór wykładowców oraz terminowość i dyscyplinę zajęć. Naczelnicy wydziałów WUSW i szefowie RUSW byli zobowiązani do przesyłania rocznych programów szkolenia i planów kwartalnych do wydziału Szkolenia i Wydziału Polityczno-Wychowawczego. Zatwierdzał je zastępca szefa WUSW ds. polityczno-wychowawczych. Osiągane przez funkcjonariuszy wyniki w szkoleniu były brane pod uwagę przy ocenie dokonywanej podczas corocznego przeglądu kadrowego¹⁹⁸.

Dobór tematyczny szkolenia zawodowego uwzględniał bieżące problemy związane z pełnieniem służby¹⁹⁹. W latach 1986–1987 na zajęciach poświęconych tematyce ogólnoresortowej i specjalistycznej omówiono m.in. następujące tematy: „Kierunki, formy i metody destrukcyjnego oddziaływania ośrodków antysocjalistycznych na środowiska naukowe i studenckie”, „Postępowanie funkcjonariuszy wobec żołnierzy WP i Armii Radzieckiej”²⁰⁰ oraz zagadnienie współpracy Polski z państwami członkowskimi Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej jako „gwarantem unowocześniania gospodarki narodowej” i zwalczanie przestępczości gospodarczej w pozarolniczej gospodarce nieuspołecznionej²⁰¹.

W 1987 r. zostało ogłoszone nowe zarządzenie szefa WUSW w Bydgoszczy regulujące zagadnienia szkolenia zawodowego i politycznego funkcjonariuszy MO i SB w woj. bydgoskim²⁰². Dotychczasowe zasadnicze założenia systemu szkolenia pozostały niezmienione. Nadal uczestnictwo w szkoleniu politycznym i zawodowym było uznawane za obowiązek służbowy wszystkich funkcjonariuszy i pracowników cywilnych. Dobór tematów szkolenia zawodowego pozostał bez zmian w porównaniu z zarządzeniem z 1983 r. Na realizację programu szkolenia (prócz zajęć WF) przeznaczano w każdym roku szkolnym od 50 do 200 godzin z czasu pracy w zależności od składu poszczególnych grup szkoleniowych²⁰³, a na zajęcia z wychowania fizycznego

¹⁹⁸ *Ibidem*, Zarządzenie nr 046/83 Szefa WUSW w sprawie doskonalenia zawodowego i politycznego funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej i Służby Bezpieczeństwa woj. bydgoskiego, 2 XI 1983 r., k. 100–103.

¹⁹⁹ *Ibidem*, Program szkolenia zawodowego grup szkoleniowych szefa WUSW, zastępcy szefa [WUSW] ds. Służby Bezpieczeństwa oraz zastępcy szefa UWSW ds. Służby Milicji na rok szkoleniowy 1983/1984, 2 XI 1983 r., k. 109–112.

²⁰⁰ AIPN By, Pf 151/3, t. 1, Program szkolenia zawodowego grup szkoleniowych szefa WUSW oraz zastępców szefa na rok szkoleniowy 1986/1987, 16 X 1986 r., k. 80–81.

²⁰¹ *Ibidem*, Plan szkolenia wydziałów operacyjnych i operacyjno-technicznych SB na czwarty kwartał 1986 i pierwszy kwartał 1987 r., 11 XI 1986 r., k. 98.

²⁰² AIPN By, 077/954, Zarządzenie nr 034/87 szefa WUSW w Bydgoszczy w sprawie realizacji programu szkolenia politycznego, informacji politycznej, doskonalenia zawodowego oraz działalności propagandowo-agitacyjnej w jednostkach i ogniwach organizacyjnych Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej woj. bydgoskiego, 30 X 1987 r., k. 242–243.

²⁰³ 50 godzin lekcyjnych przeznaczano dla grupy szkoleniowej złożonej z naczelników wydziałów, szefów RUSW, dowódcy ZOMO, komendantów komisariatów i wszystkich zastępców; 70 godzin lekcyjnych – dla grup złożonych z funkcjonariuszy operacyjnych i operacyjno-

od 40 do 80 godzin (z czasu służbowego)²⁰⁴. Szefowie RUSW i naczelnicy wydziałów pozostali odpowiedzialni za organizację szkoleń. Pracownicy wydziałów polityczno-wychowawczego i szkolenia byli zobowiązani do systematycznego kontrolowania uczestnictwa funkcjonariuszy w zajęciach szkoleniowych. Na zastępcy szefa WUSW ds. polityczno-wychowawczych ciążył zaś obowiązek oceny przebiegu szkolenia politycznego, doskonalenia zawodowego i działalności propagandowo-agitacyjnej we wszystkich jednostkach i ogniwach MO i SB w woj. bydgoskim²⁰⁵.

Organizacja szkolenia nadal opierała się na grupach szkoleniowych. Tylko w ramach WUSW istniało trzydzieści grup: grupa szkoleniowa szefa WUSW²⁰⁶, grupa szkoleniowa zastępców szefa WUSW²⁰⁷ i 28 wydziałowych grup szkoleniowych²⁰⁸, kierowanych przez naczelników wydziałów, realizujących samodzielnie program szkolenia politycznego i doskonalenia zawodowego. Grupy szkoleniowe funkcjonowały również w rejonowych USW, gdzie w każdym urzędzie powoływano trzy grupy szkoleniowe: dla funkcjonariuszy SB, dla funkcjonariuszy operacyjnych MO i dla

---

technicznych SB i MO; 200 godzin lekcyjnych – dla pododdziałów taktycznych ZO WUSW; 50 godzin lekcyjnych – dla pozostałych funkcjonariuszy oraz 50 godzin lekcyjnych – dla pracowników cywilnych zatrudnionych w jednostkach organizacyjnych resortu spraw wewnętrznych (AIPN By, 077/954, Wytyczne w sprawie szkolenia politycznego, doskonalenia zawodowego i działalności propagandowo-agitacyjnej. Załącznik nr 2 do zarządzenia nr 34/87 szefa WUSW z dnia 30 X 1987 r., k. 249).

²⁰⁴ 80 godzin dla pododdziałów taktycznych ZO WUSW; 50 godzin dla grup złożonych z funkcjonariuszy operacyjnych i operacyjno-technicznych MO i SB; 40 godzin dla grup pozostałych funkcjonariuszy (AIPN By, 077/954, Wytyczne w sprawie szkolenia politycznego, doskonalenia zawodowego i działalności propagandowo-agitacyjnej. Załącznik nr 2 do zarządzenia nr 34/87 szefa WUSW z 30 X 1987 r., k. 249).

²⁰⁵ AIPN By, 077/954, Zarządzenie nr 034/87 szefa WUSW w Bydgoszczy w sprawie realizacji programu szkolenia politycznego, informacji politycznej, doskonalenia zawodowego oraz działalności propagandowo-agitacyjnej w jednostkach i ogniwach organizacyjnych Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej woj. bydgoskiego, 30 X 1987 r., k. 242–243.

²⁰⁶ Grupa szkoleniowa szefa WUSW składała się z naczelników wydziałów WUSW, szefów RUSW, dyrektora Zarządu Zdrowia, dowódcy ZOMO, dowódcy Batalionu Operacyjnego ZOMO, kierownika Samodzielnej Sekcji „A”, kierownika IOP, kierownika IOF, kierownika Inspektoratu I, kierownika Ośrodka Wczasów MSW, kierownika Sekcji Komputerowej PESEL.

²⁰⁷ W skład grupy zastępców szefa WUSW wchodziło: zastępcy naczelników wydziałów WUSW, zastępcy szefów RUSW, zastępcy dyrektora Zarządu Zdrowia, zastępcy dowódcy ZOMO i BO ZOMO, inspektorzy Wydziału Inspekcji, Wydziału Specjalnego, Wydziału Szkolenia, Wydziału Polityczno-Wychowawczego, Inspektoratu I, IOF, IOP, radca prawny WUSW, wiceprezes urzędujący i sekretarz GKS „Polonia”, st. insp. analityczno-informacyjny przy kierownictwie SB, st. insp. ds. organizacyjnych.

²⁰⁸ Z wydziałowych grup szkoleniowych utworzono cztery zespoły międzywydziałowe biorące udział w zajęciach szkoleniowo-konsultacyjnych: Zespół „A”, składający się z funkcjonariuszy nieoperacyjnych wydziałów MO – Ogólnego, Kadry, Prewencji, Ruchu Drogowego, Finansowego, Łączności (podlegającego nadzorowi SB), GMT, Inwestycji i Remontów, Transportu, GKS „Polonia”; Zespół „B”, złożony z funkcjonariuszy operacyjnych wydziałów MO – WSK, Dochodzeniowo-Sledczego, Kryminalistyki, PG, Kryminalnego; Zespół „C”, obejmujący nieoperacyjne wydziały SB – „B”, „C”, „T”, „W”, Paszportów, Samodzielną Sekcję „A”; Zespół „D”, czyli operacyjne wydziały SB – II, III, IV, V, VI, Sledczy.

funkcjonariuszy nieoperacyjnych MO. W bydgoskim RUSW działały osobne grupy szkoleniowe w poszczególnych komisariatach. Grupy szkoleniowe działały również w ZOMO. Ponadto istniało sześć grup szkoleniowych dla pracowników cywilnych (w RUSW w Bydgoszczy, Wydziale Transportu WUSW, Wydziale Gospodarki Materiałowo-Technicznej WUSW, Zarządzie Zdrowia WUSW, Zakładzie Remontowo-Budowlanym WUSW, GKS „Polonia”)²⁰⁹.

Dobór tematów doskonalenia zawodowego determinowany był propozycjami centralnymi przesyłanymi z MSW²¹⁰, jak i problematyką własną WUSW czy jednostek terenowych w woj. bydgoskim. W roku 1988/1989 omówiono np. prócz stałych tematów szkolenia zawodowego także zagadnienia ekologiczne²¹¹.

W trakcie kolejnych cykli szkolenia zawodowego, które odbywało się zgodnie z zatwierdzonymi planami, organizowano liczne krótkotrwałe przeszkolenia dotyczące najczęściej konkretnego zagadnienia. Wydział Szkolenia był inicjatorem doraźnych form szkolenia, takich jak: kurs przygotowawczy do egzaminu eksternistycznego na pierwszy stopień podoficera MO dla 19 funkcjonariuszy, kurs przygotowawczy na studia resortowe i cywilne dla 21 osób, kurs przygotowawczy do egzaminu eksternistycznego na stopień chorążego dla 48 funkcjonariuszy, kurs dla 58 funkcjonariuszy po odbyciu służby w Batalionie Centralnego Podporządkowania, kurs samochodowy dla podwyższenia kwalifikacji dla 30 funkcjonariuszy oraz zajęcia w filii Wieczorowego Uniwersytetu Marksizmu-Leninizmu w WUSW dla 50 funkcjonariuszy. Tylko w 1983 r. na cele doskonalenia zawodowego wydatkowano ogółem 1 686 200 zł. Z tej sumy 952 000 zł wydano na opłacenie najmu obiektów sportowych, zakup wieńców i kwiatów, wyświetlanie filmów dla skoszarowanych funkcjonariuszy Rezerwowych Oddziałów MO i Nieetatowych Oddziałów MO; 635 000 zł przeznaczono na zakup literatury, prasy fachowej, czasopism oraz drobnego sprzętu sportowego, a 99 200 zł wydatkowano z funduszu bezosobowego na zorganizowanie kursu samochodowego, opłaty za konsultacje na kursach przygotowawczych oraz opłaty za wykłady i pre-

²⁰⁹ AIPN By, 077/954, Wykaz grup szkolenia politycznego i doskonalenia zawodowego. Załącznik nr 1 do zarządzenia nr 34/87 szefa WUSW z 30 X 1987 r., k. 244–245.

²¹⁰ AIPN By, 077/648, *Tematy ogólnoresortowe doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej w roku szkolnym 1988–1989 oraz wskazówki do ich realizacji*, oprac. J. Rynkowski, Warszawa 1988, k. 47–78.

²¹¹ Tematyka zajęć szkoleniowych: „Przestrzeganie praworządności podstawową zasadą działania funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych”, „Zasady prowadzenia kontroli w jednostkach podstawowych MO w zakresie prawidłowości reakcji na zgłoszone przestępstwa i wykroczenia oraz przestrzegania zasad rejestracji statystycznej przestępczości”, „Obrona przeciwdywersyjna obszaru PRL”, „Ochrona tajemnicy prac obronnych w resorcie spraw wewnętrznych”, „Problematyka ochrony środowiska naturalnego w Polsce w aspekcie wykorzystania zagrożeń przez opozycję polityczną w kraju i ośrodki dywersji zagranicznej do działań destrukcyjnych oraz zadania resortu spraw wewnętrznych w tym zakresie”, „Wybrane problemy ze stosunków państwo – Kościół” (AIPN By, 077/826, Tezy do tematyki doskonalenia zawodowego w roku szkolnym 1988/1989 dla grupy szefa i zastępców szefa WUSW, b.d., k. 4–11).

lekcje²¹². W grudniu 1983 r. Wydział Szkolenia WUSW zorganizował np. szkolenie z zakresu prawa o ruchu drogowym. W pierwszym etapie przeszkolono zastępców naczelników wydziałów WUSW, zastępców szefów ds. MO w rejonowych USW, inspektorów szkolenia i inspektorów ds. ORMO oraz zastępców komendantów komisariatów RUSW w Bydgoszczy. Na wymienionych ciążył następnie obowiązek przeszkolenia wszystkich funkcjonariuszy z podległych jednostek do 19 grudnia 1983 r.²¹³ W pierwszej połowie czerwca 1985 r. odbyło się natomiast przeszkolenie funkcjonariuszy MO i SB z zagadnień ustawy o szczególnej odpowiedzialności karnej oraz o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach. Szkoleniem objęto kadrę kierowniczą wydziałów WUSW i jednostek rejonowych oraz wszystkich funkcjonariuszy z wydziałów: kryminalnego, kryminalistyki, dochodzeniowo-śledczego, do walki z przestępstwami gospodarczymi (PG), prewencji, ruchu drogowego, inspekcji, dyżurnych oraz funkcjonariuszy operacyjnych SB z wydziałów II–VI i śledczego²¹⁴. Spośród 1895 funkcjonariuszy zdających egzamin ocenę bardzo dobrą uzyskało 530 (28 proc.), dobrą – 1023 (54 proc.) i dostateczną – 342 (18 proc.)²¹⁵. W tym samym czasie przeszkolenie z podstaw techniki kryminalistycznej dla 118 posterunkowych i dzielnicowych oraz 350 funkcjonariuszy SB i MO przeprowadził Wydział Kryminalistyki WUSW²¹⁶. W razie potrzeby organizowano także stacjonarne kursy szkoły podoficerskiej w ramach Zmotoryzowanego Odvodu WUSW w Bydgoszczy. Taki kurs o profilu prewencji został zorganizowany dla posterunkowych i milicjantów w sierpniu 1984 r. Program kursu był regulowany przez Ramowy program kształcenia podoficerów Milicji Obywatelskiej, a nadzór nad jego realizacją sprawowały wydziały szkolenia i polityczno-wychowawczy. Przewidziano również, iż słuchacze tego kursu zostaną zapoznani z problematyką pracy SB. Kierownikiem kursu został dowódca Kompanii Szkolnej ZO WUSW kpt. Eugeniusz Banaszewski²¹⁷.

Istotnym segmentem szkolenia zawodowego funkcjonariuszy MO i SB były ćwiczenia mobilizacyjno-obronne (wojskowe). Przewodnią rolę w ich organizacji i przeprowadzaniu pełnił Inspektorat ds. Specjalnych/Wydział Specjalny, z udziałem

²¹² AIPN, 032/102, Sprawozdanie z kompleksowej kontroli WUSW w Bydgoszczy dokonanej w dniach 12–28 III 1984 r., 2 V 1984 r., k. 134–135.

²¹³ AIPN By, 077/571, t. 2, Telefonogram nr 5516/83 naczelnika Wydziału Szkolenia WUSW w Bydgoszczy do naczelników wydziałów WUSW i szefów RUSW woj. bydgoskiego, [listopad 1983 r.], k. 74.

²¹⁴ AIPN By, 077/954, Decyzja nr 16/85 z 31 V 1985 r. szefa WUSW w Bydgoszczy w sprawie przeszkolenia funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej, 31 V 1985 r., k. 191; *ibidem*, Program przeszkolenia funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej z zakresu ustawy o szczególnej odpowiedzialności karnej oraz o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, 1 VI 1985 r., k. 192–198.

²¹⁵ AIPN, 032/205, Sprawozdanie z kontroli sprawdzającej WUSW w Bydgoszczy, 4 VI 1986 r., k. 51.

²¹⁶ *Ibidem*, k. 37.

²¹⁷ AIPN By, 077/954, Zarządzenie nr P-33/84 szefa WUSW w Bydgoszczy w sprawie zorganizowania Szkoły Podoficerskiej MO w ZO WUSW w Bydgoszczy, 10 VII 1984 r., k. 182.

Inspektoratu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego/Wydziału Szkolenia²¹⁸. Do zadań tej jednostki należało m.in. planowanie mobilizacyjno-obronne działań KW MO/WUSW na wypadek „poważnego zagrożenia” lub stanu wojny oraz prowadzenie praktycznych ćwiczeń w tym zakresie z udziałem funkcjonariuszy i pracowników MO i SB²¹⁹. W połowie lat siedemdziesiątych szkolenie obronne składało się z zajęć teoretycznych oraz ćwiczeń i treningów praktycznych. Te pierwsze na szczeblu KW MO odbywały się w grupach szkoleniowych z udziałem kadry kierowniczej Wojewódzkiego Komitetu Obrony. Na szczeblu jednostek terenowych MO udział w szkoleniach brali kierownicy jednostek. Praktyczna część szkolenia przybierała różne formy: szkolenie rezerwy w ośrodkach centralnych MSW, dwutygodniowe przeszkolenie rezerwy w KW MO w Bydgoszczy, trzydniowe i jednodniowe ćwiczenia rezerwy, treningi mobilizacyjne rezerwy, powoływanie środków transportu z gospodarki narodowej na jednodniowe ćwiczenia, pięciodniowe przeszkolenia szefów służb porządkowo-ochronnych Terenowych Oddziałów Samoobrony i Zakładowych Oddziałów Samoobrony²²⁰. W 1970 r. odbywały się ćwiczenia pokazowe dla kadry kierowniczej KW MO i jednostek terenowych MO i SB z zakresu taktyki działań przywracających naruszony porządek publiczny, prezentacji uzbrojenia, sprzętu łączności, transportu MO, sprzętu raketowego i artylerii. Ćwiczenia dotyczyły głównie oddziałów zwartych MO i współpracy z pozostałymi segmentami KW MO, np. grupami interwencyjnymi KW MO. W ćwiczeniach udział wzięło około 1000 osób (w tym m.in. w grupie szkolennej – 106 osób, w pododdziałach zwartych – 599 osób, 73 funkcjonariuszy z Grupy Interwencyjnej KW MO). Pokazy obserwowali przedstawiciele PZPR, rad narodowych, WP, Wojewódzkiego Komitetu Obrony, Zarządu I MSW oraz Biura Prewencji i Ruchu Drogowego KG MO²²¹. W 1971 r. odbyło się szkolenie obronne w Wyższej Szkole Oficerskiej Broni Rakietowej i Artylerii w Toruniu, w którym uczestniczyli naczelnicy wydziałów KW MO, komendanci KP MO i ich zastępcy ds. SB z woj. bydgoskiego. W programie szkolenia przewidziano następujące zagadnienia: „Aktualna koncepcja strategiczno-obronna PRL w świetle zagrożenia zewnętrznego”, „Omówienie zadań i zasad współdziałania MON i MSW wynikających z wzajemnych poro-

²¹⁸ Współdziałanie pionu specjalnego (mobilizacyjno-obronnego) z komórkami szkoleniowymi dotyczyło także m.in. szkolenia rezerwistów MO. Za merytoryczną część szkolenia odpowiadał funkcjonariusze pionu specjalnego, a za dobór wykładowców i organizację pracy kulturalno-oświatowej – funkcjonariusze Wydziału Szkolenia (AIPN By, 644/92, Plan przeszkolenia rezerwy MO w ośrodkach MSW i w jednostkach ZOMO Bydgoszcz w drugim półroczu 1975 r., wrzesień 1975 r., k. 146–147).

²¹⁹ W „ramowym zakresie działania” Wydziału Specjalnego WUSW w Bydgoszczy z 1986 r. do jego zadań zaliczono m.in.: organizowanie ćwiczeń i szkoleń obronnych własnych oraz wspólnych z OC i WP, a także planowanie szkolenia rezerw osobowych (AIPN By, 828/12, t. 2, Ramowy zakres działania Wydziału Specjalnego WUSW w Bydgoszczy, 20 V 1986 r., b.p.).

²²⁰ AIPN By, 644/92, Plan szkolenia obronnego KW MO w Bydgoszczy na 1976 r., 10 III 1976 r., k. 144–145.

²²¹ AIPN By, 077/117, Sprawozdanie kierownika Inspektoratu ds. Specjalnych KW MO w Bydgoszczy z organizacji i przebiegu ćwiczeń KW MO w Bydgoszczy 26 V 1970 r., 18 VI 1970 r., b.p.

zumień”, „Wybrane problemy dot. zasad opracowania planów obronnych »PM-70« w jednostkach MO”. Częścią szkolenia był pokaz na poligonie ugrupowania artylerii raketowej i lufowej wraz ze strzelaniem²²². W dniach 15–19 kwietnia 1973 r. w ramach ćwiczeń o kryptonimie „Kraj-73” odbyło się szkolenie mobilizacyjno-obronne dla wybranych funkcjonariuszy bydgoskiej KW MO²²³.

Sytuacja społeczno-polityczna w kraju na początku lat osiemdziesiątych spowodowała wyraźne zwiększenie częstotliwości zajęć szkolenia obronnego dla funkcjonariuszy MO i SB. W okresie działalności NSZZ „Solidarność”, który cieszył się ogromnym poparciem społecznym, resort spraw wewnętrznych starannie przygotowywał się do nieuchronnego starcia. Szkolono rezerwistów MO, którzy w przypadku zaistnienia stanu „poważnego zagrożenia” mieli zasilić Pułk Manewrowy KW MO w Bydgoszczy stanowiący podstawową jednostkę prewencyjną bydgoskiej milicji²²⁴. W marcu 1981 r. – podczas tzw. kryzysu bydgoskiego – powołano na podstawie decyzji kierownika Sztabu MSW dwie kompanie ROMO (w tym 150 rezerwistów)²²⁵. Za szkolenie zawodowe rezerwistów był odpowiedzialny dowódca ZOMO, który określał zakres tematyczny i zapewniał kadre instruktorsko-wykładowczą. Wydział Szkolenia określał natomiast tematykę społeczno-polityczną i zapewniał niezbędną literaturę²²⁶. Doraźne przeszkolenie rezerw MO, które trwało od 30 marca do 11 kwietnia 1981 r., objęło następującą problematykę: prewencja oraz prawo o wykroczeniach i przepisy o bezpieczeństwie w ruchu drogowym (24 godziny)²²⁷, prawo karne (6 godzin)²²⁸,

²²² *Ibidem*, Pismo kierownika Inspektoratu ds. Specjalnych KW MO w Bydgoszczy do naczelników wydziałów KW MO, komendantów powiatowych MO w woj. bydgoskim, 22 III 1971 r., b.p.

²²³ AIPN By, 077/458, t. 1, Zarządzenie nr 021/73 komendanta wojewódzkiego MO z 28 III 1973 r. w sprawie udziału funkcjonariuszy KW MO w ćwiczeniach „Kraj-73”, 30 III 1973 r., k. 368–369.

²²⁴ O znaczeniu rezerwistów MO w utrzymywaniu porządku publicznego tak w 1988 r. pisał szef WUSW w Bydgoszczy: „stan bezpieczeństwa i porządku publicznego wymaga systematycznego wsparcia działań Milicji Obywatelskiej udziałem szerokiego frontu sił społecznych. Do sił takich należy zaliczyć również znaczącą liczbę żołnierzy rezerwy posiadających przydziały organizacyjno-mobilizacyjne do resortu spraw wewnętrznych. W tym zakresie uzyskuje się konieczne integrowanie bieżących działań na rzecz porządku i bezpieczeństwa z przygotowaniem obronnymi na okres poważnego zagrożenia bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego” (AIPN By, 644/92, Zarządzenie nr Pf-5/88 szefa WUSW w Bydgoszczy, 17 VI 1988 r., k. 45–46).

²²⁵ AIPN By, 828/45, t. 2, Decyzja nr 014/81 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy, 26 III 1981 r., k. 27.

²²⁶ *Ibidem*, Program doraźnego przeszkolenia rezerw MO wcielonych do Pułku Manewrowego, 3 II 1981 r., k. 49–51.

²²⁷ Dział obejmował następujące tematy: „Organizacja i zadania Milicji Obywatelskiej, prawa i obowiązki funkcjonariusza MO”, „Legitymowanie, zatrzymanie i przeszukiwanie osób, rzeczy i pomieszczeń”, „Środki przymusu bezpośredniego stosowane przez MO”, „Wykonywanie służby w wyznaczonych posterunkach i w patrolach”, „Konwojowanie”, „Wybrane zagadnienia z przepisów o ruchu na drogach publicznych”, „Terenowe organy władzy i administracji państwowej oraz ich uprawnienia w zakresie utrzymania porządku publicznego i ochrony bezpieczeństwa”, „Zasady i postępowanie w sprawach o wykroczeniach”.

²²⁸ Dział obejmował następujące tematy: „Charakterystyka przestępstw przeciwko podstawowym interesom politycznym i gospodarczym PRL”, „Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu”, „Przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych i społecznych”.

zagadnienia społeczno-polityczne (6 godzin)²²⁹, wyszkolenie wojskowo-obronne i taktyczno-specjalne (20 godzin)²³⁰ oraz wychowanie fizyczne wraz z rekreacją (10 godzin)²³¹. Kierownictwo KW MO w Bydgoszczy niepokoił fakt, że około 70 proc. powołanych na ćwiczenia żołnierzy rezerwy było członkami „Solidarności”. W związku z tym – jak raportował komendant wojewódzki MO w Bydgoszczy – „tematyka szkoleń społeczno-politycznych prowadzona była przede wszystkim pod kątem naświetlenia rzeczywistego stanu polityczno-gospodarczego kraju i wyjaśnianiu kolportowanych fałszywych danych o wydarzeniach w Bydgoszczy. Z prowadzonych obserwacji i codziennych rozmów wynika, że zakładanych cel szkolenia politycznego w tej grupie został osiągnięty”²³². Była to jednak nadmiernie optymistyczna ocena skuteczności wysiłków indoktrynacyjnych, ponieważ – jak stwierdzono w tym samym dokumencie – „według oceny kadry oficerskiej biorący udział w ćwiczeniu rezerwiści stanowią przydatność [*sic!*] dla organów MO w zakresie zwalczania przestępczości kryminalnej i w przypadku ewentualnego zagrożenia zewnętrznego. Niewskazanim byłoby jednak wykorzystanie ich jako sił porządkowych w zakresie rozpraszania tłumu w aktualnej sytuacji społeczno-politycznej kraju”²³³.

Wprowadzenie stanu wojennego postawiło przed siłami resortu spraw wewnętrznych nowe zadania, które zwłaszcza w pierwszych dniach wymagały dyscypliny i sprawności organizacyjnej w akcjach o charakterze pacyfikacyjnym i prewencyjnym. Przeprowadzane szczególnie w 1981 r. szkolenia obronne miały na celu: opracowanie i utrzymanie w stałej aktualności planów zabezpieczenia porządku publicznego oraz operacji specjalnych w warunkach zagrożenia wojennego i „poważnego zagrożenia”, działania organizatorsko-mobilizacyjne w odniesieniu do sił bydgoskiego garnizonu MO i pomocniczych, ich zabezpieczenie i przygotowanie do wykonania zadań, integrowanie działalności posiadanych sił z innymi dziedzinami systemu obronnego woj. bydgoskiego w zakresie ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego i porządku publicznego. Realizacja powyższych

²²⁹ Dział obejmował następujące tematy: „Aktualna sytuacja społeczno-polityczna w kraju”, „Trzyletni program stabilizacji gospodarczej w Polsce”, „Aktualne kierunki działalności dywersyjnej ośrodków zachodnich przeciwko Polsce”.

²³⁰ Dział obejmował następujące tematy: „Zasady zależności oraz zasady zachowania się funkcjonariuszy”, „Musztra pojedynczego funkcjonariusza i pododdziałów zwartych”, „Szyki Milicji Obywatelskiej”, „Opis i użytkowanie broni strzeleckiej będącej na wyposażeniu jednostek MO”, „Strzelanie z broni służbowej”, „Granaty ręczne. Budowa, uzbrojenie i rozbrajanie granatów, rzut granatem. Budowa zapalnika. Ręczne granaty łzawiące”, „Udzielanie pierwszej pomocy w różnych sytuacjach”.

²³¹ Dział obejmował następujące tematy: „Ćwiczenia ogólnorozwojowe”, „Chwyty samoobrony”, „Zespołowe gry sportowe”, „Gry świetlicowe”.

²³² AIPN By, 828/45, t. 2, Szyfrogram nr BW-046/81 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy do dyrektora Zarządu I MSW, 11 IV 1981 r., k. 19.

²³³ *Ibidem*. Tuż przed wprowadzeniem stanu wojennego ocena postaw politycznych szkolonych rezerwistów MO pozostała niezmienna: „na podstawie spostrzeżeń z organizowanych ćwiczeń ROMO ustalono, że większość rezerwistów należy do »Solidarności«, w związku z czym należy się liczyć z wypadkami odmowy wykonania zadań związanych z przywróceniem naruszonego porządku publicznego” (*ibidem*, Szyfrogram nr BW-00167/81 kierownika Sztabu KW MO w Bydgoszczy do kierownika Sztabu MSW, 30 XI 1981 r., k. 14).

zamierzeń obronnych wraz z doświadczeniami zdobytymi podczas szkoleń i ćwiczeń zagwarantowała „w poważnym stopniu sprawne i skuteczne przejście do wykonania zadań wynikających z decyzji o wprowadzeniu stanu wojennego”²³⁴.

W celu doskonalenia obronnego w 1982 r. zamierzano „w szkoleniu obronnym i organizowanych ćwiczeniach główną uwagę kierować na osiągnięcie pełnej gotowości obronnej sił terenowych MO i jednostki manewrowej, mobilizację i organizację sił pomocniczych, ochronę obiektów, kierowanie i wykonanie zadań w operacjach przeciwdywersyjnych”²³⁵. Wszelkie zamierzenia w tym zakresie zostały sprecyzowane w Planie zamierzeń obronnych KW MO Bydgoszcz na 1982 r., który przewidywał przeprowadzanie ćwiczeń dowódczo-sztabowych z elementami praktycznego działania prowadzonego z pułkami obrony terytorialnej, ćwiczeń taktycznych z zakresu osiągnięcia pełnej gotowości obronnej przez jednostkę manewrową MO i prowadzenie bojowych działań przeciwdywersyjnych, ćwiczeń dowódczo-sztabowych dotyczących organizacji i kierowania działaniami KW MO w czasie zagrożenia bezpieczeństwa państwa i wojny (ze szczególnym uwzględnieniem ochrony obiektów gospodarki narodowej i mobilizacyjnego rozwijania jednostek oraz zwalczania grup dywersyjno-rozpoznawczych) oraz mobilizacyjnego rozwinięcia jednostek wojskowych (w tym zabezpieczenia przegrupowania wojsk, organizacji ochrony i obrony obiektów oraz prowadzenia akcji ratunkowo-ewakuacyjnych). Ponadto planowano zorganizować jednodniowe ćwiczenia dla 95 rezerwistów, przeszkolenie w centralnych ośrodkach szkolenia rezerw MSW dla 1010 rezerwistów oraz ćwiczenia doskonalące dla członków zakładowych i terenowych oddziałów obrony cywilnej²³⁶.

W kolejnych latach szkolenie mobilizacyjno-obronne pozostawało istotną częścią szkolenia zawodowego w wojewódzkich jednostkach resortu spraw wewnętrznych. W dniach 20–22 października 1987 r. odbyło się np. ćwiczenie dowódczo-sztabowe o kryptonimie „Brda-87” poświęcone kierowaniu siłami i środkami WUSW w okresie zagrożenia i wojny, ze szczególnym uwzględnieniem zabezpieczenia materiałowo-technicznego i medycznego²³⁷. Kierownikiem ćwiczenia był zastępca szefa WUSW ds. Służby Milicji w Bydgoszczy płk Wiesław Żurawski. Wśród ogólnych celów szkolenia wymieniano: „doskonalenie form organizacji wyższych stanów gotowości obronnej, wdrażanie opracowanych zestawów zadań obronnych w założonych sytuacjach zagrożenia”, „doskonalenie kierowania siłami WUSW i RUSW w zakresie systemu rozpoznania, obrony przeciwdywersyjnej i przeciwbandyckiej, organizacji współdziałania z or-

²³⁴ AIPN By, 077/117, Decyzja nr 07/82 komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy z 22 II 1982 r. w sprawie zamierzeń obronnych na 1982 r., 22 II 1982 r., b.p.

²³⁵ *Ibidem*.

²³⁶ *Ibidem*.

²³⁷ AIPN By, Pf 151/3, t. 2, Zarządzenie nr 03/87 szefa WUSW w Bydgoszczy w sprawie organizacji i przeprowadzenia ćwiczenia obronnego WUSW w Bydgoszczy, 9 IX 1987 r., k. 65; AIPN By, 828/16, Pismo szefa WUSW w Bydgoszczy do dyrektora Zarządu I MSW, 9 IX 1987 r., k. 82–83.

ganami OC i wojska, działań na rzecz Sił Zbrojnych i OC”²³⁸. W 1988 r. funkcjonariusze MO i SB w woj. bydgoskim brali udział w rozmaitych formach szkolenia obronnego, takich jak: ćwiczenie dowódczo-sztabowe zorganizowane przez dowództwo Pomorskiego Okręgu Wojskowego o kryptonimie „Jantar-88”, szkolenie zagadnień Obrony Cywilnej, ogólnokrajowym treningu doskonalącym Systemu Powszechnego Ostrzegania i Alarmowania Ludności²³⁹. Na 1989 r. również planowano wiele szkoleń obronnych dla funkcjonariuszy bydgoskiego WUSW i jednostek terenowych. W marcu 1989 r. miało się odbyć ćwiczenie grupowe „planowanie i organizacja zabiegów specjalnych w obronie cywilnej”, 27 kwietnia – trening sztabowy grupy operacyjnej WUSW w ramach współdziałania z resortem obrony narodowej, 4–6 maja – ćwiczenie dowódczo-sztabowe zorganizowane przez POW o kryptonimie „Topaz”, także w maju – szkolenie w ramach wojewódzkiego zespołu dotyczące m.in. przygotowania i przeprowadzenia rozśrodkowania i ewakuacji z miasta Bydgoszczy, w lutym i marcu oraz od czerwca do sierpnia – organizacja i prowadzenie treningów systemu wykrywania skażeń, na 19–24 czerwca zaplanowano zaś udział w wielosztabowym ćwiczeniu o kryptonimie „Wybrzeże-89”, a w listopadzie 1989 r. – trening sztabowy grupy operacyjnej WUSW „organizacja i prowadzenie akcji ratunkowej na terenie miasta i gminy”. Ponadto wyznaczeni funkcjonariusze mieli brać udział w miesięcznych i kwartalnych treningach SPOiAL (w tym w praktycznych działaniach w zakresie doskonalenia systemu powszechnego ostrzegania i alarmowania ludności o zagrożeniu uderzeniami z powietrza, skażeniami i zakażeniami oraz systemu łączności), w szkoleniu obronnym kierownictwa WUSW w MSW, kursach szkoleniowych kadry planowania obronnego oraz w doskonaleniu systemu alarmowego przez kontrolne alarmy ćwiczebne²⁴⁰. Jak więc widać, zasadniczym celem szkoleń było przygotowanie funkcjonariuszy WUSW (zwłaszcza służb prewencyjnych) do sprawnego współdziałania z żołnierzami w warunkach wojennych, zwalczania działań dywersyjnych oraz sprawniej likwidacji skutków klęsk żywiołowych.

5. Szkolenie partyjne i polityczne

Przełom polityczny w październiku 1956 r. sprawił, że przez dwa lata wstrzymano kształcenie partyjne i polityczne w bydgoskiej KW MO. Dopiero w 1958 r., zgodnie z zaleceniami Komitetu Miejskiego PZPR w Bydgoszczy, zostały zorganizowane z pracowników MO i SB dwie grupy studiowania zagadnień marksizmu-leninizmu liczące

²³⁸ AIPN By, 828/16, Myśl przewodnia ćwiczenia „Brda-87” WUSW w Bydgoszczy, b.d., k. 8.

²³⁹ AIPN By, 077/947, Decyzja nr 02/88 szefa WUSW w Bydgoszczy w sprawie zadań obronnych na 1988 r., 5 II 1988 r., k. 58–59v.

²⁴⁰ AIPN By, 077/946, Decyzja nr 01/89 szefa WUSW w Bydgoszczy w sprawie zadań obronnych na 1989 r., 23 I 1989 r., k. 16v–17v.

67 osób. Funkcjonariuszy SB było wśród nich 15, MO – 12, a resztę (40) stanowili pracownicy wydziałów obsługujących obie służby. Szkolenie grup miało rozpocząć się 10 listopada 1958 r., lecz ze względu na niską frekwencję żadne zajęcia nie odbyły się przynajmniej do końca 1958 r.²⁴¹ Nie lepiej przedstawiała się sprawa szkolenia partyjnego organizowanego w ramach poszczególnych oddziałowych organizacji partyjnych. Według posiadanych danych odnoszących się tylko do 14 (spośród 21) oddziałowych organizacji partyjnych przy KW MO do końca grudnia 1958 r. zdołano przeprowadzić zaledwie jedno szkolenie dla sześciu pracowników Wydziału Ogólnego na temat „Partia i religia”. Tak mizerny rezultat tłumaczono brakiem odpowiedniej organizacji szkolenia i kontroli nad jego przebiegiem ze strony Komitetu Zakładowego PZPR, brakiem zainteresowania członków poszczególnych egzektyw oddziałowych organizacji partyjnych, niewłaściwym doбором wykładowców oraz niskim stopniem zdyscyplinowania słuchaczy zobowiązanych uprzednio do uczęszczania na szkolenia partyjne. Aby zaradzić tej sytuacji, członkowie Egzekutywy KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy postanowili zalecić egzekutywom OOP odbycie specjalnych posiedzeń w celu ustalenia możliwie precyzyjnej liczby osób, które powinny zostać objęte szkoleniem partyjnym. Sporządzone wykazy z nazwiskami funkcjonariuszy wytypowanymi do szkolenia miały zostać dostarczone do KZ do 10 stycznia 1959 r. Następnym krokiem miały być indywidualne rozmowy członków egzektyw OOP z osobami uprzednio wytypowanymi dla zakwalifikowania ich do odpowiednich grup szkolenia. Przewidywano utworzenie trzech grup tematycznych: 1. „Podstawowe zagadnienia marksizmu-leninizmu”; 2. „Ekonomika przemysłu”; 3. „Aktualne problemy polityki partii i rządu”. Za właściwy dobór wykładowców odpowiedzialność wzięli na siebie członkowie Egzekutywy KZ PZPR. W celu ukrócenia praktyki unikania zajęć przez funkcjonariuszy postulowano, aby po każdym odbytym szkoleniu wykładowca był obowiązany do bezzwłocznego dostarczenia kierownictwom poszczególnych OOP wykazu osób nieobecnych na szkoleniu²⁴².

W 1959 r. kształcenie partyjne odbywało się dwa razy w miesiącu. Wyróżniano dwie jego formy – zamkniętą i samokształceniową. W omawianym czasie działało osiem grup szkolenia zamkniętego (pięć grup omawiało zagadnienia marksizmu-leninizmu i problemy budownictwa socjalistycznego w Polsce, a trzy grupy – zagadnienia ekonomiki i polityki gospodarczej PRL) oraz trzy grupy samokształceniowe, których uczestnicy studiowali ekonomię polityczną, zagadnienia światopoglądowe (m.in. założenia naukowego ateizmu) i filozofię marksistowską²⁴³.

W związku z wprowadzeniem w 1959 r. nowego resortowego zarządzenia umożliwiającego edukowanie polityczne w godzinach służbowych spodziewano się wyraż-

---

²⁴¹ APB, KZ PZPR, 52/IX/71, Informacja dotycząca przebiegu szkolenia partyjnego w bieżącym roku do chwili obecnej w organizacjach OOP przy KW MO w Bydgoszczy, oprac. F. Barlik, Z. Daroszewski, B. Strzelec, 23 XII 1958 r., b.p.

²⁴² *Ibidem*.

²⁴³ APB, KZ PZPR, 52/IX/73, Protokół posiedzenia Egzekutywy KZ PZPR, 14 X 1959 r., k. 110.

nej poprawy sytuacji. Przygotowania do inauguracji kształcenia politycznego w POP przy bydgoskiej Komendzie Wojewódzkiej MO rozpoczęły się we wrześniu 1959 r. Na naradzie sekretarzy OOP przeprowadzonej 23 września 1959 r. przedstawiono im program szkolenia oraz wytyczne KC PZPR. Zbyt późny termin rozpoczęcia przygotowań spowodował, iż w praktyce nauka rozpoczęła się dopiero w drugiej połowie października 1959 r. Egzekutywy OOP zgłosiły 286 kandydatów, którzy zostali podzieleni na 11 grup. Miały się one kształcić w następujących zagadnieniach: ekonomia polityczna (41 słuchaczy), zagadnienia światopoglądowe (56), filozofia marksistowska (16), ekonomia i polityka gospodarcza PRL (46), marksizm-leninizm (127). Formą szkolenia politycznego miały być wykłady oraz samokształcenie. Trzy grupy samokształceniowe studiowały filozofię marksistowską, zagadnienia światopoglądowe i naukowego ateizmu oraz ekonomię polityczną. Wykładów miało natomiast słuchać pięć grup skoncentrowanych na studiowaniu zagadnień marksizmu-leninizmu i budownictwa socjalizmu w Polsce oraz trzy grupy zgłębiające zagadnienia ekonomii i polityki gospodarczej PRL. Taka organizacja szkolenia już wkrótce uległa poważnym zmianom, co było spowodowane spadającą frekwencją wskutek przeciążenia obowiązkami służbowymi, jak również – jak wyjaśniano w jednym z dokumentów – zbyt wysokim poziomem szkolenia. W rezultacie grupy filozofii marksistowskiej oraz zagadnień marksizmu-leninizmu i budownictwa socjalizmu zostały rozwiązane, a niektórzy słuchacze przeszli do pozostałych grup.

Spośród 286 osób zgłoszonych na szkolenie w roku 1959/1960 ukończyło je 222, z tego 149 z wynikiem zadowalającym (osoby aktywne na zajęciach i obecne na przynajmniej połowie zajęć). Powodem nieukończenia kursu przez 73 funkcjonariuszy była absencja będąca wynikiem nikłego zainteresowania szkoleniem politycznym. Taki stan rzeczy nie mógł być zaakceptowany przez kierownictwo KW MO, ponieważ kursy były prowadzone w godzinach służbowych. Dlatego przed organizacjami partyjnymi postawiono zadanie dokonywania właściwego doboru wykładowców, konsultantów oraz słuchaczy. Chodziło bowiem o dostosowanie poziomu wiedzy i poziomu ogólnego uczestników do zagadnień podejmowanych w trakcie zajęć. Ponadto na KZ PZPR i kierownictwie służbowym spoczywało wytypowanie osób sprawujących nadzór i kontrolę nad prawidłowym przebiegiem i poziomem szkolenia oraz doбором omawianych treści²⁴⁴.

Zgodnie z zarządzeniem KG MO z 12 września 1960 r. program szkolenia politycznego dla jednostek Służby Milicji został wprowadzony jako obowiązujący dla wszystkich funkcjonariuszy w godzinach pracy. W ten sposób w praktyce zrównywano znaczenie indoktrynacji politycznej z edukacją zawodową. Program na rok 1960/1961 obejmował tematykę dla dwóch grup. W skład pierwszej grupy weszło kierownictwo wydziałów oraz kierownicy sekcji, którzy mieli obowiązek szkolenia się systemem

---

²⁴⁴ APB, KZ PZPR, 52/IX/76, Informacja o przebiegu szkolenia politycznego w POP przy KW MO w Bydgoszczy, oprac. Z. Daroszewski, J. Nowak, K. Zemanek, 13 V 1960 r., k. 109–111.

samoksztalcenia. Uczestnicy tej grupy koncentrowali się na zagadnieniach z ekonomii politycznej (m.in. dotyczących okresu przejściowego od kapitalizmu do socjalizmu, modeli gospodarki socjalistycznej, głównych proporcji rozwoju gospodarki narodowej, niektórych problemów teorii cen w socjalizmie, bodźców materialnego zainteresowania, inwestycji i rachunku, handlu zagranicznego i jego efektywności, ekonomicznego współzawodnictwa dwóch „systematów” i jego perspektyw). Druga grupa uczestników złożona z szeregowych pracowników KW MO skupiła się na omawianiu problematyki polityki zagranicznej, zagadnień światopoglądowych i ekonomicznych („Polityka zagraniczna PRL – polityką pokoju”, „Socjalizm a kapitalizm”, „Stosunki klasowe we współczesnym społeczeństwie”, „Dochód narodowy, czynniki jego wzrostu i podział”, „System kierowania i zarządzania gospodarką narodową”, „Główne kierunki i perspektywy rozwoju gospodarczego PRL”, „Istota, źródła i funkcje społeczne religii”, „Pochodzenie i istota chrześcijaństwa”, „Społeczno-polityczna doktryna Kościoła katolickiego i metody jej propagowania w Polsce w chwili obecnej”, „O stosunku partii i państwa do religii i Kościoła”). Zajęcia w tej grupie prowadzono systemem wykładów i seminariów w poszczególnych wydziałach. Kierownictwo partyjno-służbowe zalecało, aby ze względu na trudności w zaopatrzeniu wykładowców w literaturę niezbędną dla przygotowania zajęć wykłady były przeprowadzone w obu grupach (w grupie samoksztalceniowej wykład ograniczał się w zasadzie do swoistego wprowadzenia). Starano się także na bieżąco uaktualniać zagadnienia omawiane na zajęciach. Dlatego zgodnie z poleceniem KG MO z 5 stycznia 1961 r. w miejsce trzech ostatnich tematów polecono wprowadzić następującą tematykę polityczną wynikającą z moskiewskiej narady partii komunistycznych i robotniczych (10 listopada – 1 grudnia 1960 r.): „Charakter współczesnej epoki a zagadnienie wojny i pokoju”, „Światowy system socjalistyczny i jego rola międzynarodowa”, „Rozkład systemu kolonialnego – drugie co do swej historycznej wagi zjawisko po utworzeniu światowego systemu socjalistycznego”. Zajęcia z tych tematów zostały zrealizowane w pierwszym kwartale 1961 r.

Wykładowcy z KW MO byli przygotowywani przez lektorów Wojewódzkiego Ośrodka Szkolenia Partyjnego KW PZPR na specjalnie organizowanych seminariach. W sprawozdaniach z pracy skarżono się na niezadowolającą frekwencję słuchaczy, którzy nie sporządzali podczas zajęć żadnych notatek i przejawiali niską aktywność będącą wynikiem braku chęci do samodzielnego czytania zalecanych pozycji książkowych. Za najlepiej przeprowadzone seminaria uznano zajęcia odbyte w wydziałach: Kadr, Służby Zewnętrznej, Dochodzeniowym, IV (do walki z przestępstwami gospodarczymi), Kryminalnym. Nie przeprowadzono natomiast seminarium w Wydziale Ogólnym, Łączności i Kwatermistrzostwie²⁴⁵.

²⁴⁵ APB, KZ PZPR, 52/IX/79, Informacja o przebiegu szkolenia politycznego funkcjonariuszy KW MO, oprac. B. Gutowski, 17 IV 1961 r., k. 61–65.

Program szkolenia politycznego dla funkcjonariuszy SB w roku szkolnym 1960/1961 objął następujące tematy: „XV sesja ONZ”, „NRF – zarzewiem nowej wojny światowej”, „ONZ – jej geneza i struktura”, „Przegląd geografii politycznej świata”, „Kolonializm i ruch antykolonialny”, „Agresywne pakt wojskowe”, „Państwa neutralne i polityka neutralności”, „Ważniejsze międzynarodowe organizacje społeczne”. Szkolenie objęło wszystkich pracowników operacyjnych z wyjątkiem personelu administracyjnego (sekretarek i maszynistek). Tematyka dotycząca ONZ i przeglądu geografii politycznej świata została zalecona także dla aktywu kierowniczego stanowiącego grupę samokształceniową, która realizowała wyznaczone tematy we własnym zakresie na podstawie wskazanej literatury. Dla pięciu pozostałych grup szkoleniowych obejmujących SB KW MO i terenowe referaty ds. bezpieczeństwa przeprowadzono wykłady z tematów: „XV sesja ONZ” (listopad 1960, wykładowca – naczelnik Wydziału III KW MO mjr Jan Detmer), „Geneza i struktura ONZ” (grudzień 1960, wykładowca – zastępca naczelnika Wydziału III KW MO mjr Albin Piasecki), „O NRF” (luty 1961, wykładowca – redaktor „Gazety Pomorskiej” Czesław Sobecki), „Przegląd geografii politycznej świata” (luty 1961, wykładowca – st. asystent UMK Morawski²⁴⁶). Zajęcia polityczne prowadzone były w pięciu grupach: grupa wojewódzka oraz grupa terenowa (obejmująca powiaty przyległe do Bydgoszczy) miały zajęcia w Bydgoszczy, dwie kolejne grupy pracowały w Toruniu, a jedna grupa w Chojnicach. Podczas tygodniowych szkoleń wykłady trwały po 4 godziny, a seminaria po 2 godziny²⁴⁷.

Szkolenia polityczne dla funkcjonariuszy Służby Milicji w roku 1961/1962 były realizowane metodą pogadarek i ćwiczeń. Zgodnie z wytycznymi KG MO na tematykę polityczną należało przeznaczyć w ciągu roku 36 godzin, tj. po 4 godziny na każdy temat. O liczbie godzin szkolenia pracowników wydziałów administracyjnych decydowali naczelnicy tych jednostek. Tematyka polityczna dla wszystkich grup szkolenia określona była ogólnie przez KG MO. Zawierała zagadnienia światopoglądowe dotyczące problematyki XXII Zjazdu Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, dwudziestej rocznicy powstania PPR oraz aktualnej sytuacji w państwach niemieckich. Inspektorat Szkolenia KW MO organizował szkolenia polityczne i zawodowe dla naczelników wydziałów i ich zastępców, którzy szkolili się wspólnie z komendantami i ich zastępcami z jednostek powiatowych MO. Kierownictwo KZ PZPR w porozumieniu z naczelnikami wydziałów wyznaczyło wykładowców do prowadzenia szkolenia politycznego w poszczególnych jednostkach organizacyjnych KW MO w Bydgoszczy. Przed prowadzeniem wykładów osoby te przeszły szkolenie zorganizowane przez Inspektorat Szkolenia, Ośrodek Szkolenia Partyjnego przy KW MO, Stowarzyszenie Ateistów i Wolnomyślicieli oraz Towarzystwo Wiedzy Powszechnej. Na Inspektoracie

²⁴⁶ Nie udało się ustalić imienia tej osoby.

²⁴⁷ *Ibidem*, [Informacja] Przebieg szkolenia politycznego w pionie Służby Bezpieczeństwa KW MO w Bydgoszczy, oprac. S. Ratajczyk, [kwiecień 1961 r.], k. 58–60.

Szkolenia KW MO w znacznej mierze spoczywał obowiązek przygotowania zarówno osób prowadzących zajęcia, jak i słuchaczy. Tych drugich zaopatrywano w bibliografie i rozdzielano książki. Zajęcia w wydziałach były prowadzone przez pracowników wydziału, w którym prowadzono dane szkolenie, jak również przez osoby pracujące w innych jednostkach. Korzystano także z usług zewnętrznych wykładowców. Wielokrotnie wykładowcy współpracowali z sobą – opracowywali zagadnienia, które następnie prezentowali we własnym wydziale i w innych jednostkach²⁴⁸. W zajęciach dokształcania politycznego w terenowych jednostkach MO zobowiązani byli uczestniczyć wszyscy funkcjonariusze bez względu na przynależność partyjną i pełnioną funkcję. Za zapewnienie pełnej frekwencji byli odpowiedzialni osobiście bezpośredni przełożeni (dowódcy plutonów, kompanii, inspektorzy, kierownicy w sekcji, kierownicy referatów). W KM MO we Włocławku szkolenie polityczne było np. organizowane w dwóch grupach. W skład grupy I wchodziły następujące komórki: kompania służbowa, oficerowie dyżurni, inspektorat ruchu drogowego, posterunek wodny, grupę II tworzyły: sekcja operacyjno-dochodzeniowa, dzielnicowi, komisariat kolejowy, referat ewidencji ludności i dowodów osobistych, referat gospodarczo-finansowy, sekretariat. Prowadzący zajęcia byli zobowiązani do przygotowania pisemnych konpektów i przedstawienia ich do zatwierdzenia komendantowi lub jego zastępcom. W przypadku niskiej frekwencji (poniżej 50 proc.) zajęcia były odwoływane i przenoszone na inny termin. Jednocześnie o zaistniałej sytuacji informowano komendanta. Miejsce i godziny zajęć dokształcania politycznego dla połączonych grup szkoleniowych były wskazywane przez starszego referenta kulturalno-oświatowego, natomiast miejsce i godziny zajęć dokształcania zawodowego dobierali kierownicy grup²⁴⁹.

W roku szkolnym 1961/1962 szkolenie polityczne w SB KW MO objęło wszystkich pracowników operacyjnych i dotyczyło zagadnień zawodowych, politycznych oraz problematyki wojskowej. Odmiennie niż w Służbie Milicji wśród pracowników Służby Bezpieczeństwa nie funkcjonował podział słuchaczy według stopnia, posiadanej wiedzy i stanowiska. Szkolenie zorganizowano w ten sposób, że pracownicy każdego z wydziałów stanowili odrębną grupę szkoleniową, lecz tematyka szkolenia politycznego była jednakowa. Ponadto pracownicy SB raz lub dwa razy w miesiącu uczestniczyli w tzw. informacjach politycznych organizowanych dla całej KW MO. Do najpopularniejszych form szkolenia należały wykłady i seminaria. Niewielkie znaczenie miało natomiast samokształcenie – stosowane w przypadku braku wystarczającej liczby pomocy naukowych lub gdy literatura była łatwo dostępna. W przypadku tej formy szkolenia podawano wytyczne i wykaz literatury²⁵⁰. Praktyka wykazała jednak,

²⁴⁸ APB, KZ PZPR, 52/IX/81, Informacja o przebiegu i wynikach szkolenia politycznego i zawodowego w wydziałach KW MO, oprac. W. Korona, 18 X 1962 r., k. 191–197.

²⁴⁹ AIPN By, 450/20, Wytyczne ogólne do programu dokształcania funkcjonariuszy KM MO we Włocławku na rok 1961/1962, [wrzesień 1961 r.], b.p.

²⁵⁰ Materiały służące do samokształcenia funkcjonariuszy SB zamieszczone były w „Biuletynie Operacyjno-Szkoleniowym Służby Bezpieczeństwa”, który był rozsyłany do niektórych

że forma samokształceniowa nie zdała egzaminu, ponieważ często zajęcia seminaryjne poświęcone sprawdzeniu wiedzy słuchaczy przekształcały się w wykład. Działo się tak dlatego, gdyż duża część pracowników nie przyswoiła zalecanego materiału lub nie zwracała uwagi na zagadnienia dyskusyjne. W celu zapobieżenia powtórzeniu takich przypadków były organizowane dla wszystkich pracowników wykłady wprowadzające, które stanowiły podsumowanie najważniejszych zagadnień wraz z podaniem literatury. Ten sposób sprawdził się, ponieważ na odbywanych w późniejszym czasie seminariach zdecydowanie większe było zaangażowanie słuchaczy, którzy nawet gdy nie przeczytali materiałów, bazowali na informacjach zaczerpniętych z wykładów wprowadzających.

Na szkolenie polityczne funkcjonariuszy SB przeznaczano 4 godziny miesięcznie. Tematyka szkoleń politycznych (jak i zawodowych) zalecona była centralnie dla wszystkich komend wojewódzkich MO w kraju. Nie oznaczało to jednak, że nie było miejsca na omawianie tematyki ustalonej na miejscu, ponieważ około 30 proc. czasu przeznaczanego na szkolenie polityczne przeznaczano właśnie na zajęcia autorskie wykładowców, którzy opracowywali także konspekty i tezy wykładów. Zajęcia polityczne prowadzili członkowie aktywu, a także osoby z zewnątrz, np. oficerowie polityczni z Zarządu Politycznego Pomorskiego Okręgu Wojskowego. Przed przeprowadzeniem szkoleń wykładowcy konsultowali się z kierownictwem służbowym wydziałów, inspektorami przy kierownictwie i kierownictwem KW MO. Odnosnie do frekwencji słuchaczy na zajęciach szkoleniowych warto zaznaczyć, iż w przypadku pilnych obowiązków służbowych (np. spotkanie z agenturą) funkcjonariusze byli zwalniani przez przełożonych. Ta zrozumiiała praktyka była jednak często nadużywana przez niektórych pracowników w celu uniknięcia konieczności uczestnictwa w zajęciach nie zawsze cieszących się zainteresowaniem. Niejednokrotnie bowiem funkcjonariusze celowo planowali wykonywanie ważnych zajęć zawodowych w czasie przeznaczonym na szkolenia. Poważne zaniepokojenie ścisłego kierownictwa partyjno-służbowego wzbudzała przede wszystkim jednak nie zawsze zadowolająca frekwencja członków aktywu kierowniczego bydgoskiej KW MO na zajęciach politycznych. W związku z tym od roku 1962/1963 wprowadzono odrębną grupę szkoleniową dla kierownictwa.

W czerwcu 1962 r. całość szkolenia politycznego (również i zawodowego) kończył jeden wspólny egzamin. W skład komisji egzaminacyjnej zasiadali wówczas: przewodniczący (starszy inspektor przy kierownictwie SB KW MO), członkowie – naczelnik Wydziału II, naczelnik Wydziału III i kierownik Samodzielnej Sekcji Ogólnorganizacyjnej. Do komisji wchodził też każdorazowo naczelnik wydziału, którego podwładnych egzaminowano. Podczas niektórych egzaminów był obecny zastępca

---

jednostek SB przez inspektora szkolenia operacyjnego SB (AIPN By, 077/185, Pismo Kazimierza Piórkowskiego do naczelnika Wydziału „C” KW MO w Bydgoszczy, [1962 r.]).

komendanta wojewódzkiego MO ds. bezpieczeństwa. Egzamin kończył się wystawieniem dwóch ocen ze znajomości zagadnień zawodowych i politycznych. Uzyskane wyniki egzaminacyjne wskazywały wyraźnie na lepsze przygotowanie zawodowe funkcjonariuszy (średnia 4,26) niż polityczne (średnia 3,85). Wśród zagadnień egzaminowanych można wymienić: „Ogólne cechy i sprzeczności kapitalizmu po II wojnie światowej”, „Cykliczny rozwój kapitalizmu po II wojnie światowej”, „Cechy charakterystyczne ogólnego kryzysu kapitalizmu”, „Zagadnienie jedności w międzynarodowym ruchu robotniczym”²⁵¹.

Wypracowany na początku lat sześćdziesiątych zarys modelu szkolenia politycznego funkcjonariuszy i pracowników obu podstawowych służb KW MO w Bydgoszczy był z pewnymi modyfikacjami kontynuowany w kolejnych dekadach. Model ten zakładał prowadzenie zajęć politycznych w różnych formach w zależności od służb i poziomu grup szkoleniowych. Stosowano metodę lekcyjną (podoficerowie), seminarijną (oficerowie) i samokształceniową (aktyw kierowniczy). Samokształcenie grupy kierowniczej odbywało się z wykorzystaniem wskazanej literatury o tematyce społeczno-politycznej i ekonomicznej. Formą pomocniczą była możliwość uczestnictwa w seminariach i konsultacjach przeprowadzanych ze specjalnie przeszkolonymi wykładowcami wyznaczonymi zarówno spośród funkcjonariuszy KW MO, jak i pochodzącymi z wyższych instancji partyjnych, organów administracji terenowej (Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej), wojska (Zarząd Polityczny POW), uczelni (UMK), redakcji prasy partyjnej („Gazeta Pomorska”, „Trybuna Ludu”). Szeregowi pracownicy zgłębiali zagadnienia polityczne, uczestnicząc w zajęciach o charakterze wykładowym i – w odróżnieniu od kierownictwa służbowego – zobligowani byli do zdawania egzaminu końcowego sprawdzającego stopień przyswojenia wiadomości. Ważnym elementem wypracowanego modelu było zwiększenie możliwości doboru tematyki szkolenia politycznego przez miejscowe kierownictwo partyjno-służbowe i inspektorów ds. szkolenia. Zajęcia odbywały się według kwartalnych programów. Zmiany w harmonogramie i wykazie tematycznym szkolenia politycznego były rzadkie i wynikały z konieczności przybliżenia funkcjonariuszom określonego spojrzenia na bieżące wydarzenia społeczno-polityczne. Często jednak w takich przypadkach w ramach tzw. informacji politycznej organizowane były comiesięczne odczyty dziennikarzy prasy regionalnej lub centralnej, aktywistów społecznych (np. z TWP), pracowników akademickich lub członków wojewódzkiej czy miejskiej organizacji partyjnej, którzy przybliżali zgromadzonym funkcjonariuszom najważniejsze bieżące wydarzenia z kraju i ze świata. W roku 1965/1966 zorganizowano np. dziesięć odczytów dla funkcjonariuszy Służby Milicji na temat konfliktu indyjsko-pakistańskiego, orędzia biskupów polskich do niemieckich, współpracy ekonomicznej krajów RWPG,

---

²⁵¹ APB, KZ PZPR, 52/IX/81, Informacja o przebiegu szkolenia w SB w roku 1961/1962 oraz założenia na rok 1962/1963, oprac. K. Piórkowski, 18 X 1962 r., k. 201–205.

„problemów kształtowania uczuć moralno-społecznych”, aktualnej sytuacji w relacjach pomiędzy państwem a Kościołem oraz wojny w Wietnamie. Ponadto w związku z odbywającym się 26 maja 1966 r. IX Zjazdem Pisarzy Ziemi Zachodnich i Północnych w Bydgoszczy odbyło się spotkanie z Władysławem Machejkiem²⁵². W miarę możliwości starano się też organizować w ramach poszczególnych wydziałów cotygodniowe poranne prasówki, które pozwalały funkcjonariuszom zapoznać się z doniesieniami prasowymi²⁵³.

Warto zwrócić uwagę, iż w latach sześćdziesiątych wśród omawianych zagadnień dużą wagę przykładano do problematyki społeczno-gospodarczej (m.in. polityki gospodarczej PZPR) oraz tematyki światopoglądowej i relacji pomiędzy państwem socjalistycznym, PZPR a Kościołem rzymskokatolickim. W ostatnim kwartale 1962 i pierwszym kwartale 1963 r. dla grup samokształceniowych przewidziano np. do omówienia następujące tematy: „Istota i metody laicyzacji życia społecznego”, „O stosunku partii i państwa do religii i Kościoła”, „Sprzeczności i tendencje rozwojowe współczesnego kapitalizmu”, „Problemy E[uropejskiej] W[spólnoty] G[ospodarczej]”, „Problemy współpracy gospodarczej krajów socjalistycznych”, „Dochód narodowy, czynniki jego wzrostu i podziału w PRL”, „Polityka cen w PRL”, „Podstawowe problemy socjalistycznej industrializacji”, „Przemiany religijności w Polsce”. Dla grup uczących się metodą lekcyjną (wykładową) zaplanowano takie zagadnienia, jak: „Etyka religijna a etyka świecka”, „O stosunku partii i państwa do religii i Kościoła”, „Znaczenie uprzemysłowienia kraju dla rozwoju gospodarki narodowej”, „Rola rolnictwa w gospodarce narodowej i kierunki jego rozwoju”, „Rozwój gospodarczy Polski na tle gospodarki światowej”, „Dwa oblicza współczesnego kapitalizmu”, „Współzawodnictwo ekonomiczne między socjalizmem a kapitalizmem”, „Przemiany religijności w Polsce”²⁵⁴.

W celu ożywienia aktywności prelegentkiej wśród funkcjonariuszy i pracowników KW MO w Bydgoszczy na zebraniu podstawowej organizacji partyjnej w maju 1967 r. została powołana do życia Komisja Kulturalno-Oświatowa KZ PZPR, której przewodniczącym został funkcjonariusz Wydziału III KW MO w Bydgoszczy kpt. dr Teodor Mańkowski. Komisja ta składała się z trzech podkomisji: ideowo-wychowawczej, turystyczno-krajoznawczej i rozrywkowej. Pierwsza z tych podkomisji miała zajmować się organizowaniem (wspólnie z Inspektorem Szkolenia KW MO) odczytów światopoglądowych dla funkcjonariuszy MO i SB oraz ich rodzin. W tym celu zostały powołane cztery złożone z funkcjonariuszy tematyczne zespoły prelegentów: ds. za-

---

²⁵² APB, KZ PZPR, 52/IX/92, Informacja o organizacji i przebiegu szkolenia zawodowego i społeczno-politycznego w wydziałach KW MO i ZOMO za rok szkolny 1965/66, oprac. B. Gutowski, 14 X 1966 r., k. 210–215.

²⁵³ APB, KZ PZPR, 52/IX/84, Informacja o przebiegu szkolenia w wydziałach KW MO za czwarty kwartał 1962 r. oraz pierwszą połowę pierwszego kwartału 1963 r., 13 II 1963 r., k. 98.

²⁵⁴ *Ibidem*, k. 90–91.

gadnień światopoglądowych, ds. zagadnień ekonomicznych, ds. zagadnień ideologiczno-politycznych i ds. zagadnień wychowawczych²⁵⁵.

Pod koniec lat sześćdziesiątych wprowadzono kilka zmian dotyczących szkolenia politycznego. Zgodnie z zaleceniem Departamentu Szkolenia i Wydawnictw MSW Służba Milicji z dniem 1 stycznia 1968 r. przeszła na dwuletni kalendarzowy okres szkolenia z dwumiesięczną przerwą letnią. Ponadto centrala zleciła komendom wojewódzkim MO samodzielne opracowanie programów szkolenia z uwagi na lepszy dobór tematów, które bardziej odpowiadały miejscowej specyfice. Aby podjąć nowemu zadaniu, w bydgoskiej Komendzie Wojewódzkiej MO powołano Radę Szkoleniową, której powierzono opracowanie programu szkolenia i dobór tematyki. Oczywiście nie oznaczało to zupełnego zdjęcia z centrali odpowiedzialności za zagadnienie szkolenia funkcjonariuszy wojewódzkich organów spraw wewnętrznych. Nadal bowiem Inspektorat Szkolenia KW MO, opracowując program szkolenia na 1968 r., kierował się „Głównymi kierunkami działania Służby Milicji w latach 1968–1969” i potrzebami poszczególnych wydziałów, a w zakresie szkolenia politycznego – uwagami i wnioskami Komisji Wymiaru Sprawiedliwości, Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego przy KC PZPR (i jej wojewódzkiego odpowiednika) oraz Wojewódzkiego Ośrodka Szkolenia Partyjnego przy KW PZPR i KZ PZPR przy KW MO²⁵⁶. Oczywiście bieżąca sytuacja społeczno-polityczna w kraju nie pozostawała bez wpływu na tematykę zajęć szkolenia politycznego zarówno funkcjonariuszy SB, jak i Służby Milicji. W 1968 r. uległa zwiększeniu liczba zajęć ideowo-politycznych dla MO. W ramach szkolenia zorganizowano piętnaście dodatkowych szkoleń, w tym dwanaście prelekcji dotyczących bieżącej sytuacji w kraju oraz omówiono dwa tematy – „Walka z rewizjonizmem i syjonizmem” oraz „Patriotyzm i internacjonalizm”²⁵⁷.

Najwyższą formą szkolenia politycznego członków aktywu kierowniczego były zajęcia prowadzone na Wieczorowym Uniwersytecie Marksizmu-Leninizmu, który w Bydgoszczy istniał od 1955 r. W latach 1958–1968 bydgoski WUML ukończyło co najmniej 18 funkcjonariuszy MO i SB²⁵⁸. Ze względu na dużą liczbę członków partii oraz wyjątkową rolę i znaczenie organizacji partyjnej w organach spraw wewnętrznych zdecydowano się na utworzenie filii WUML przy bydgoskiej Komen-

²⁵⁵ APB, KZ PZPR, 52/IX/99, Informacja o działalności Komisji Kulturalno-Oświatowej KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy, oprac. Z. Daroszewski, H. Haufa, T. Mańkowski, H. Skibiński, 15 III 1968 r., k. 89–94.

²⁵⁶ APB, KZ PZPR, 52/IX/103, Informacja dotycząca szkolenia politycznego i zawodowego w wydziałach KW MO w 1968 r. oraz program w tym zakresie w 1969 r., oprac. B. Gutowski, J. Michałowski, 9 I 1969 r., k. 23–34.

²⁵⁷ *Ibidem*.

²⁵⁸ Liczbę funkcjonariuszy ustalono na podstawie imiennych wykazów absolwentów WUML przy KW PZPR w Bydgoszczy z lat 1958–1968 (APB, KW PZPR, 1935/2472, k. 1, 19–20, 32–33, 48–49, 66, 84–86; APB, KW PZPR, 1935/2473, k. 1–3, 34–37, 55–57, 79–82, 94–99). Brak miejsc zatrudnienia na wykazie z 1964 r. uniemożliwił określenie liczby absolwentów WUML zatrudnionych w jednostkach MO.

dzie Wojewódzkiej MO. 5 października 1968 r. nastąpiła inauguracja działalności filii WUML przy KW MO w Bydgoszczy o kierunku filozoficzno-historycznym. Nauka w filii trwała dwa lata, a zajęcia odbywały się w soboty od godz. 8 do 14 w sali konferencyjnej KW MO. Na pierwszym roku obowiązywały dwa przedmioty: filozofia marksistowska – w wymiarze 67 godzin (wykładowca mjr dr Zenon Daroszewski, zastępca naczelnika Wydziału IV KW MO w Bydgoszczy), oraz historia polskiego ruchu robotniczego – w wymiarze 83 godzin (wykładowca Norbert Drabiński z WUML przy KW PZPR). Opiekunem i organizatorem filii WUML z ramienia KZ PZPR był ówczesny sekretarz propagandy KZ PZPR ppor. Henryk Haufa, kierownikiem administracyjnym filii WUML został natomiast inspektor ISZ KW MO Marian Duszyński. Kierownictwo partyjno-służbowe KW MO wybrało spośród pracowników komendy 35 pracowników, którzy rozpoczęli naukę na pierwszym roku. Ostatecznie pierwszy rok ukończyło 30 osób, które w maju 1969 r. złożyły stosowne egzaminy²⁵⁹. W 1972 r. kolejny (trzeci) dwuletni kurs studium WUML o profilu socjologiczno-filozoficznym rozpoczęło 37 słuchaczy²⁶⁰.

Pod koniec lat sześćdziesiątych szeroko rozumiane szkolenie polityczne w bydgoskiej KW MO odbywało się w następujących formach: szkolenie polityczne prowadzone w ramach szkolenia przyzakładowego przez Inspektorat Szkolenia Zawodowego KW MO, szkolenie partyjne realizowane w ramach oddziałowych organizacji partyjnych, kurs dla funkcjonariuszy i pracowników KW MO kandydujących do PZPR oraz szkolenie w filii WUML przy KW MO. Przyzakładowe szkolenie polityczne opierało się na planach szkolenia zatwierdzanych przez kierownictwo partyjno-służbowe KW MO. W SB zajęcia miały charakter obligatoryjny i zazwyczaj realizowane były wspólnie dla wszystkich funkcjonariuszy. Jedynie wywiadowcy z Wydziału „B” ze względu na specyfikę swej pracy odbywali zajęcia odrębnie. Przeciętna frekwencja funkcjonariuszy SB na tych zajęciach wynosiła 84 proc. Zajęcia były prowadzone w formie wykładu-seminarium. W 1969 r. omawiano następujące tematy: „Selektywny rozwój gospodarki narodowej oraz rola nauki i techniki w efektywności produkcji i naukowej organizacji pracy”, „Znaczenie narady moskiewskiej²⁶¹ dla jedności międzynarodowe-

---

²⁵⁹ APB, KZ PZPR, 52/IX/103, Informacja z przebiegu nauki na pierwszym roku filii WUML przy KW MO Bydgoszcz, oprac. K. Andryszak, M. Duszyński, H. Haufa, 10 VII 1969 r., k. 137.

²⁶⁰ APB, KZ PZPR, 52/IX/116, Informacja dotycząca przebiegu szkolenia partyjnego w KW MO w roku 1973/1974, oprac. T. Mańkowski, 4 VI 1974 r., k. 119–123.

²⁶¹ Międzynarodowa Narada Partii Komunistycznych i Robotniczych w Moskwie (5–17 VI 1969 r.) z udziałem 75 delegacji partii komunistycznych (m.in. bez przedstawicieli partii chińskiej i jugosłowiańskiej). Oficjalnym tematem narady było omówienie zadań stojących przed blokiem państw socjalistycznych i metod prowadzenia walki ze światowym kapitalistycznym imperiaлизmem. W rzeczywistości chodziło o narzucenie przez stronę radziecką uczestnikom narady zasad wpływających z doktryny Breżniewa, czyli nadrzędności międzynarodowych interesów wspólnoty socjalistycznej (definiowanych przez ZSRR) nad interesami narodowymi poszczególnych państw bloku. Przeciw takiemu stanowisku zaprotestował przywódca Rumuńskiej Partii Komunistycznej Nicolae Ceaușescu.

go ruchu komunistycznego z uwzględnieniem zagadnienia patriotyzmu, internacjonalizmu w aspekcie interesów państw obozu socjalistycznego i ruchu komunistycznego”. W Służbie Milicji zajęcia miały formę seminaryjną bądź lekcyjną. Przyporządkowując funkcjonariuszy do poszczególnych form szkolenia, uwzględniano ich poziom ogólny i stopień znajomości problematyki politycznej. Szkolenie w wydziałach prowadzone było najczęściej przez kierownictwo służbowe i innych wykładowców zaakceptowanych przez kierownictwo służbowe i partyjne. Frekwencja na zajęciach szkoleniowych wśród funkcjonariuszy MO wynosiła 85 proc.

Podczas zajęć szkolenia politycznego organizowanych przez oddziałowe organizacje partyjne w 1969 r. zostały omówione następujące tematy: „Statut PZPR – deklaracja ideowa i zmiany statutowe”, „Rola PZPR w międzynarodowym ruchu komunistycznym i robotniczym”, „Rola społeczno-polityczna PZPR w aspekcie V Zjazdu [KC PZPR]”, „Wychowanie obywatelskie dzieci przez współczesną rodzinę”, „Istota wychowania socjalistycznego”, „Etyka zawodowa funkcjonariuszy MO”, „Sejm i rady narodowe”, „Sytuacja międzynarodowa i polityka zagraniczna PRL”, „Spełnienie kierowniczej roli partii w swoim środowisku”. Zajęcia w OOP odbywały się raz w miesiącu po godzinach pracy i obejmowały wyłącznie zagadnienia ideologiczne. Zajęcia te były organizowane na podstawie materiałów przygotowywanych przez Zespół Ideologiczny Społecznego Ośrodka Propagandy Partyjnej²⁶². Ośrodek ten został utworzony w marcu 1971 r., a do jego zadań należało: „stałe podnoszenie wśród funkcjonariuszy MO i SB stopnia znajomości wiedzy marksistowsko-leninowskiej, umacnianie zasad światopoglądu materialistycznego”, kształtowanie zaangażowanych postaw w pracy społeczno-politycznej i zawodowej oraz wysokich walorów moralnych i patriotycznych, aktywizowanie działalności ideowo-politycznej w KW MO z uwzględnieniem obowiązujących i inicjowanych przez partię kierunków pracy partyjnej²⁶³. SOPP zajmował się koordynacją wszelkiego rodzaju form kształcenia partyjnego i politycznego funkcjonariuszy KW MO w Bydgoszczy. Na swych posiedzeniach członkowie SOPP decydowali o akceptacji referatów wygłaszanych na zebraniach poszczególnych OOP oraz delegowali wizytatorów na zebrania oddziałowych organizacji partyjnych²⁶⁴.

Zajęcia dla kandydatów na członków PZPR w bydgoskiej KW MO przybierały postać wykładów, które dotyczyły podstawowych zagadnień politycznych związanych z członkostwem w partii. Wiedza uzyskana podczas takich zajęć była następnie

²⁶² APB, KZ PZPR, 52/IX/105, Informacja dotycząca szkolenia politycznego, zawodowego, ogólnego, pracy inspektorów KO oraz rezerw kadrowych, [1970 r.], k. 230–245.

²⁶³ APB, KZ PZPR, 52/IX/109, Sprawozdanie na zakładową konferencję sprawozdawczo-wyborczą [KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy], [przed 4 XII 1972 r.], k. 63.

²⁶⁴ Społeczne Ośrodki Propagandy Partyjnej, stanowiące pomocnicze organy komitetów zakładowych partii, zazwyczaj składały się z kilku zespołów, m.in. ds. szkolenia ideologicznego, propagandy wizualnej, odczytów, koordynacji działań placówek kulturalno-oświatowych (APB, KW PZPR, 1935/2326, [Informacja] o WOPP, 16 IV 1968 r., k. 8–9).

weryfikowana egzaminem końcowym²⁶⁵. W roku szkolnym 1973/1974 do uczestnictwa w szkoleniu kandydackim zobowiązanych było 30 osób. Szkolenie prowadzili wykładowcy wytypowani przez Radę SOPP. Frekwencja na szkoleniach wynosiła 85 proc. Zajęcia odbywały się w co drugi tydzień po 2 godziny lekcyjne²⁶⁶. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych dokonano reorientacji formy kształcenia kandydatów partyjnych i preferowano kierowane samokształcenie. W praktyce oznaczało to, iż dwa razy w miesiącu odbywały się seminaria, na których prowadzono dyskusje dla zweryfikowania posiadanej przez uczestników wiedzy. Szkolenie na seminariach prowadziły osoby wytypowane uprzednio przez członków sekretariatu zakładowej instancji partyjnej. Szkolenie każdorazowo kończył sprawdzian zdobytych umiejętności²⁶⁷.

W połowie lat siedemdziesiątych szkolenie polityczne członków oddziałowych organizacji partyjnych odbywało się w 25 zespołach. Poszczególne zespoły szkoleniowe realizowały następujące zagadnienia: „Wybrane problemy międzynarodowego ruchu robotniczego”, „Wiedza o partii”, „Wybrane problemy socjologii marksistowskiej”, „Wybrane problemy marksistowskiego religioznawstwa”. Szkoleniem tym objęto 1003 osoby. W znacznie mniejszej skali kontynuowano szkolenie kandydatów PZPR, ponieważ do ukończenia kursu zobowiązano 24 funkcjonariuszy. Frekwencja na zajęciach wahała się w granicach 80–85 proc. Do egzaminu końcowego przystąpiło 21 osób. Pomimo niewielkiej liczby uczestników kursu poważnym mankamentem utrudniającym sprawne przeprowadzenie szkolenia był brak podręczników i plansz poglądowych.

Szkolenie aktywu kierowniczego oraz członków tzw. rezerwy kadrowej odbywało się w WUML, który w październiku 1974 r. rozpoczął kolejne dwuletnie studium o kierunku ogólnofilozoficznym. Naukę podjęło 48 słuchaczy, w tym 34 funkcjonariuszy bydgoskiej KW MO, 11 z bydgoskiej KM MO i 3 z KP MO w Bydgoszczy. Kandydaci zostali wytypowani przez oddziałowe organizacje partyjne i przyzakładowe koło ZMS. Jednak już w ciągu pierwszego roku liczba słuchaczy zmniejszyła się aż o 6 osób. Program pierwszego roku studium o kierunku ogólnofilozoficznym przewidywał następujące przedmioty: „Materializm dialektyczny i historyczny” (wykładowca – Leszek Krzyżanowski z Katedry Filozofii UMK w Toruniu), „Główne problemy marksistowskiej ekonomii politycznej” (wykładowca – Marian Mikołajczak z Ośrodka Socjalno-Politycznego ATR w Bydgoszczy), „Podstawowe wiadomości z teorii i praktyki propagandy” (wykładowca – kpt. Alojzy Andruszkiewicz, oficer polityczny POW), „Wybrane problemy socjalizmu naukowego” (wykładowca – Franciszek Ziemacki, ofi-

---

²⁶⁵ APB, KZ PZPR, 52/IX/105, Informacja dotycząca przebiegu szkolenia politycznego w KW MO w 1969 r., 11 III 1970 r., k. 42–49.

²⁶⁶ APB, KZ PZPR, 52/IX/116, Informacja dotycząca przebiegu szkolenia partyjnego w KW MO w roku 1973/1974, oprac. T. Mańkowski, 4 VI 1974 r., k. 119–123.

²⁶⁷ APB, KZ PZPR, 81/III/3, Informacja o szkoleniu partyjnym w KW MO w Bydgoszczy w roku 1977/1978, oprac. H. Haufa, J. Łuczak, W. Pieszak, E. Wójcik, 24 VI 1978 r., k. 112–113.

cer polityczny POW)²⁶⁸. Program drugiego roku WUML przewidywał takie zagadnienia, jak: „Socjalizm naukowy” (kontynuacja z roku pierwszego w wymiarze 26 godzin), „Leninowskie zasady budownictwa partyjnego” (40 godzin), „Wybrane problemy etyki marksistowskiej” (36 godzin), „Elementy marksistowskiej estetyki i problemy polityki kulturalnej partii” (34 godziny). Wykładowcami filii WUML przy KW MO w Bydgoszczy byli pracownicy naukowcy toruńskiego UMK, WSP w Bydgoszczy, Międzywojewódzkiej Szkoły Partyjnej przy KW PZPR w Bydgoszczy i oficerowie polityczni POW. Działalność edukacyjna filii WUML znajdowała się pod stałą opieką zakładowej instancji partyjnej przy KW MO w Bydgoszczy. Pracami studium WUML przy KW MO kierował Jan Łuczak, który był przewodniczącym zespołu KZ PZPR ds. WUML. Nadzór nad przebiegiem nauczania i opiekę nad filią WUML z ramienia Egzekutywy KZ PZPR sprawował zaś sekretarz ds. propagandy. W celu zapewnienia przyzwoitej frekwencji podczas zajęć studium WUML przyjęto wspólną deklarację KZ PZPR i kierownictwa KW MO o zwalnianiu od zajęć służbowych słuchaczy na czas zajęć²⁶⁹. Jesienią 1976 r. rozpoczął się kolejny dwuletni cykl o kierunku ogólnofilozoficznym filii WUML przy KW MO w Bydgoszczy. Kandydatów na WUML wytypowanych przez OOP zatwierdziła Egzekutywa KZ PZPR przy KW MO i Egzekutywa KZ PZPR przy KM MO w Bydgoszczy. Słuchacze uczęszczali na zajęcia z następujących przedmiotów: główne problemy marksistowskiej ekonomii politycznej (35 godzin, wykładowca – Marian Mikołajczak, zastępca dyrektora Ośrodka Nauk Społeczno-Politycznych ATR w Bydgoszczy), materializm dialektyczny i historyczny (48 godzin, Włodzimierz Tyburski, UMK), socjalizm naukowy (46 godzin, Włodzimierz Tyburski). Ponadto na bieżące informacje polityczno-gospodarcze przeznaczono 8 godzin. Frekwencja na zajęciach wynosiła w czasie pierwszego semestru 95 proc.²⁷⁰ Pierwszy semestr zakończył się egzaminem z ekonomii politycznej. Frekwencja na zajęciach wynosiła około 95 proc. Dużym zainteresowaniem słuchaczy, wyrażającym się ożywioną dyskusją, cieszyły się następujące zagadnienia: problemy pokojowej i zbrojnej rewolucji socjalistycznej, aktualne zagadnienia zachodnioeuropejskich partii komunistycznych, kwestia stosunków państwo – Kościół, zagadnienia wychowania młodego pokolenia i socjalistyczny patriotyzm, problematyka współczesnej socjaldemokracji. W marcu 1977 r. członkowie Egzekutywy KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy podjęli decyzję w sprawie zmiany profilu drugiego roku studium WUML w roku 1977/1978, który otrzymał kierunek

²⁶⁸ APB, KZ PZPR, 52/IX/119, Informacja dotycząca szkolenia partyjnego i politycznego funkcjonariuszy MO i SB KW MO w Bydgoszczy w latach 1974–1975, oprac. E. Rutkiewicz, J. Łuczak, H. Haufa, 4 VII 1975 r., k. 100–106.

²⁶⁹ *Ibidem*, Informacja z przebiegu szkolenia partyjnego i stopnia zaopatrzenia w literaturę uczestników tego szkolenia w POP PZPR KW MO w Bydgoszczy, oprac. E. Okoń, E. Rutkiewicz, 6 XII 1975 r., k. 202–207.

²⁷⁰ APB, KZ PZPR, 81/III/2, Informacja w sprawie wyników nauczania za pierwsze półrocze 1976/1977 uzyskanych przez funkcjonariuszy studiujących na uczelniach, w średnich szkołach zawodowych i WUML, oprac. K. Piórkowski, S. Bogacewicz, J. Łuczak, 28 II 1977 r., k. 57.

„teoria i praktyka propagandy socjalistycznej”²⁷¹. Na drugim roku studium przerobiono następujące przedmioty: leninowskie zasady budownictwa partyjnego (22 godziny, wykładowca – dr Włodzimierz Jastrzębski, WSP w Bydgoszczy), teoria i praktyka propagandy socjalistycznej (106 godzin, dr Roman Ossowski, WSP w Bydgoszczy, oraz mjr dr Henryk Skibiński, st. inspektor Zespołu ds. SB Wydziału Inspekcji KW MO). Zajęcia na WUML odbywały się w soboty w godz. 8.15 do 14.00²⁷². W październiku 1978 r. rozpoczął się następny dwuletni kurs WUML, na który początkowo uczęszczały 43 osoby (28 z KW MO, 15 z KM MO w Bydgoszczy)²⁷³.

W drugiej połowie lat siedemdziesiątych główną rolę w prowadzeniu szkolenia partyjnego odgrywał Zakładowy Ośrodek Propagandy Partyjnej, któremu pomagali członkowie Zespołu ds. Szkolenia KZ PZPR. Szkoleniem partyjnym obejmowano członków i kandydatów PZPR oraz członków ZSMP, a politycznym – funkcjonariuszy bezpartyjnych. Szkolenie kandydatów na członków partii odbywało się w ramach wspomnianego już tzw. kierowanego samokształcenia. Polegało ono na samodzielnym kształceniu się kandydatów na podstawie zalecanej literatury, a zdobytą wiedzę następnie porządkowano i systematyzowano podczas organizowanych dwa razy w miesiącu spotkaniach. Program obejmował jedenaście tematów zgrupowanych w trzech podstawowych działach: „Rewolucyjne przemiany XX wieku”, „Strategia budownictwa socjalistycznego w Polsce”, „PZPR kierowniczą siłą narodu w budownictwie socjalizmu”. Szkolenie prowadzili członkowie aktywu partyjno-służbowego wytypowani przez KZ PZPR przy KW MO. Frekwencja na zajęciach wynosiła 80–90 proc. W maju 1978 r. szkolenie ukończyło 42 kandydatów, a w maju 1979 r. – 56 kandydatów.

Postępujący proces przenikania się obu rodzajów szkoleń – politycznego (formalnie nadal uznawanego za część szkolenia zawodowego) i partyjnego – spowodował, że w latach siedemdziesiątych głównym elementem szkolenia partyjnego było tzw. szkolenie masowe, które obejmowało również funkcjonariuszy bezpartyjnych. W latach 1977–1979 OOP powołały 37 zespołów, które realizowały dwuletni cykl szkoleniowy z następujących grup tematycznych: wybrane problemy międzynarodowe, rola i zasady działalności PZPR, prawa człowieka i ich realizacja w ustroju socjalistycznym i kapitalistycznym, wybrane problemy socjalistycznej rodziny, marksistowska teoria pochodzenia i rozwoju moralności, problemy edukacji obywatelskiej, patriotycznej i internacjonalistycznej. Zajęcia odbywały się w formie seminarium lub dyskusji kierowanej, podczas której rola wykładowcy ograniczała się do wprowadzenia do tematu i pełnienia roli moderatora²⁷⁴.

²⁷¹ *Ibidem*, Informacja o przebiegu szkolenia partyjnego w POP PZPR w KW MO w Bydgoszczy, oprac. H. Haufa, J. Łuczak, E. Rutkiewicz, 6 VI 1977 r., k. 111–114.

²⁷² APB, KZ PZPR, 81/III/3, Informacja o szkoleniu partyjnym w KW MO w Bydgoszczy w roku 1977/1978, oprac. H. Haufa, J. Łuczak, W. Pieszak, E. Wójcik, 24 VI 1978 r., k. 117–118.

²⁷³ APB, KZ PZPR, 81/III/4, Informacja o szkoleniu partyjnym w KW MO w Bydgoszczy w roku 1978/1979, oprac. E. Wójcik, J. Łuczak, B. Pawłowska, 9 VI 1979 r., k. 73.

²⁷⁴ APB, KZ PZPR, 81/I/2, Sprawozdanie na konferencję sprawozdawczo-wyborczą KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy, [przed 9 XI 1979 r.], k. 84.

Uzupełnienie szkolenia politycznego stanowiły przedstawiane funkcjonariuszom informacje polityczne oraz wygłaszane dla wszystkich pracowników prelekcje na tematy społeczno-polityczne i światopoglądowe. Do maja 1967 r. prelekcje i odczyty organizowało kilka komisji partyjnych oraz Inspektorat Szkolenia. Od maja 1967 r. na podstawie decyzji Egzekutywy KZ PZPR stworzono jedną komisję społeczną złożoną z trzech podkomisji: ideowo-wychowawczej, turystyczno-krajoznawczej i kulturalno-rozrywkowej. W ramach KZ PZPR działało 23 prelegentów prowadzących prelekcje dla funkcjonariuszy na następujące tematy: dywersja ideologiczna, wychowanie dzieci i młodzieży, niektóre problemy gospodarki narodowej²⁷⁵. Ta forma szkolenia była kontynuowana również w latach siedemdziesiątych m.in. w postaci comiesięcznych informacji politycznych przygotowanych przez funkcjonariuszy pionu szkoleniowego KW MO w ramach doskonalenia zawodowego. Starano się, aby przedstawiane informacje uwzględniały aktualne problemy i wydarzenia polityczne w kraju. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych prezentowane informacje dotyczyły m.in. uchwał VII Zjazdu PZPR, II Krajowej Konferencji Partyjnej oraz kolejnych posiedzeń plenarnych KC PZPR. Wielokrotnie informacje takie przedstawiali pracownicy Instytutu Spraw Międzynarodowych, PAN, MSZ oraz dziennikarze.

Wydarzenia społeczno-polityczne w Polsce w latach 1980–1981 – o czym już kilkakrotnie wspomiano w niniejszym tekście – mocno zaważyły na systemie szkolenia funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych. Atrofia systemu szkolenia partyjnego w okresie solidarnościowego karnawału nie ograniczała się do szeregów milicji, lecz dotyczyła również innych środowisk społeczno-zawodowych²⁷⁶. Warto jednak zauważyć, iż dezintegracja systemu szkolenia partyjnego funkcjonariuszy KW MO, na tle innych grup społeczno-zawodowych, i tak należała do najmniejszych. W roku 1980/1981 szkolenia w ramach WUML w woj. bydgoskim ukończyło np. 68 proc. osób rozpoczynających naukę, a frekwencja na zajęciach wynosiła zaledwie 66 proc. Jako kontrpunkt można przedstawić sytuację w filii WUML przy KW MO w Bydgoszczy, gdzie spośród rozpoczynających kurs osób aż 85 proc. zdołało go ukończyć²⁷⁷.

Wykładowcy szkolenia politycznego starali się na bieżąco reagować na wartki ciąg zdarzeń w latach 1980–1981. Stąd też dobór tematyki szkoleniowej odzwier-

²⁷⁵ APB, KZ PZPR, 52/IX/96, Referat sprawozdawczy pierwszego sekretarza KZ PZPR przy KW MO w Bydgoszczy, [przed 24 V 1968 r.], k. 54–55.

²⁷⁶ Jak stwierdzono w jednym z dokumentów „po sierpniu 1980 praca szkoleniowa niemal całkowicie zamarła”, a „dotychczasowy system szkolenia poddany został powszechnej krytyce (podporządkowanie treści szkolenia celom doraźnym, wiele programów oderwanych od realiów życia” (APB, KW PZPR, 1935/2322, Ocena szkolenia partyjnego 1981/1982 i założenia na 1982/1983, b.d., b.p. W innym dokumencie stwierdzono, iż „działalność lektoratu KW PZPR w Bydgoszczy w latach 1980–1981 praktycznie przestała istnieć” (*ibidem*, Informacja kierownika Wojewódzkiego Ośrodka Informacji i Kształcenia Ideologicznego dotycząca systemu doboru, zatwierdzenia i form pracy z lektorami KW PZPR w Bydgoszczy, 1983 r., b.p.).

²⁷⁷ *Ibidem*, Informacja o kształceniu aktywu WUML w roku szkolnym 1980/1981 oraz zamierzeniach dotyczących roku 1981/1982, październik 1981 r., b.p.

ciemniały zasadnicze zagadnienia wywołujące gorące dyskusje społeczne, które były przedstawiane w sposób zgodny z partyjnymi wytycznymi. Jak wyraźnie stwierdzono w jednym z dokumentów, „jednym z celów pracy szkoleniowej i informacyjno-propagandowej było uodpornienie funkcjonariuszy na działalność ośrodków dywersji ideologicznej krajowej i zagranicznej, przeciwdziałanie próbom indoktrynacji kleru katolickiego na funkcjonariuszy i ich rodziny”²⁷⁸. Ponadto w sposób tendencyjny i niechętny przedstawiano działaczy „Solidarności”, wskazując na płynące z jej strony zagrożenie dla politycznej stabilności władzy. W pierwszej połowie 1981 r. pracownicy Samodzielnej Sekcji „A” KW MO w Bydgoszczy byli uczestnikami seminarium (26 lutego 1981 r.) zatytułowanego „Charakterystyka osobowa przywódców grup antysocjalistycznych i ich rodowód, sposoby oraz cel przenikania do ruchu związkowego”, które przeprowadził kierownik sekcji. 23 kwietnia 1981 r. wysłuchali dwugodzinnej informacji na temat wydarzeń w WRN 19 marca 1981 r., którą zaprezentował przedstawiciel prokuratury. W ramach spotkania wyświetlono również film na ten temat. 30 czerwca 1981 r. odbyło się trzygodzinne kolokwium podsumowujące rok szkoleniowy. Szkolenie polityczne dla pracowników sekcji zostało wznowione dopiero w drugiej połowie stycznia 1982 r.²⁷⁹

Warto zwrócić uwagę, że szkolenie polityczne w okresie stanu wojennego odbywało się bardzo nieregularnie, co prawdopodobnie było spowodowane dużą ilością zajęć zawodowych zakłócających właściwy tok szkolenia. Pracownicy Samodzielnej Sekcji „A” 18 stycznia 1982 r. wysłuchali wykładu lektora KW PZPR „Procesy rozwojowe systemu politycznego PRL. Walka partii i sił patriotycznych z przeciwnikami socjalizmu o umocnienie socjalistycznego rozwoju kraju” oraz informacji „Rzeczywiste oblicze sił antysocjalistycznych – »Solidarności« na podstawie dostępnych materiałów” przedstawianej przez oficera z Wydziału Propagandy POW. W kolejnym miesiącu (15 lutego 1982 r.) przeprowadzono jeszcze wykład „Siły antysocjalistyczne przeciwko narodowi i państwu polskiemu”, po którym nastąpiła dziewięciomiesięczna przerwa w szkoleniu politycznym pracowników sekcji. Dopiero 15 listopada 1982 r. lektor KW PZPR przedstawił informację „Imperialistyczna polityka dyktatu restrykcji gospodarczych i szantażu politycznego wobec Polski – próba demontażu systemu socjalistycznego, zmiany układu sił w Europie i na świecie – zagrożeniem dla pokoju i bezpieczeństwa narodów”, a zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB zrelacjonował zagadnienie podziemnej działalności politycznej. 17 grudnia 1982 r. przedstawiono informację na podstawie artykułu gen. Józefa Baryły *Czas ocalenia, czas odrodzenia*. 28 grudnia 1982 r. kierownik sekcji poprowadził seminarium pt. „Stopień

²⁷⁸ AIPN By, Pf 151/2, t. 1, Plan kompleksowych przedsięwzięć profilaktyczno-wychowawczych zmierzających do ograniczenia ujemnych zjawisk, naruszających stan moralno-polityczny i dyscyplinę wśród funkcjonariuszy MO i SB woj. bydgoskiego, 28 I 1984 r., k. 20v.

²⁷⁹ *Ibidem*, Dziennik szkolenia Samodzielnej Sekcji „A” KW MO/WUSW w Bydgoszczy z tematyki społeczno-politycznej, ogólnozawodowej, specjalistycznej i ogólnej na lata 1981–1984, k. 3.

narażenia bezpieczeństwa wewnętrznego państwa terroryzmem politycznym oraz rozpoznanie, zapobieganie i zwalczanie tego zjawiska”. 27 stycznia 1983 r. odbyło się seminarium „Formy i metody oddziaływań ideologicznych Kościoła w warunkach państwa socjalistycznego i ich wpływ na sytuację społeczno-polityczną w kraju”²⁸⁰.

W czerwcu 1983 r. skończył się cykl szkolenia funkcjonariuszy i pracowników cywilnych garnizonu MO w woj. bydgoskim. Podczas przeprowadzanych wówczas egzaminów z zagadnień społeczno-politycznych obowiązywała następująca problematyka: „38 lat MO i SB w patriotycznej służbie dla socjalistycznej Polski”, „60. rocznica powstania ZSRR”, „Doświadczenia okresu stanu wojennego. Zadania organów MO i SB w aktualnej sytuacji wewnętrznej w kraju”, „Węzłowe problemy sytuacji polityczno-militarnej w świecie”, „Problemy funkcjonowania reformy gospodarczej”, „Stopień zagrożenia bezpieczeństwa wewnętrznego państwa terroryzmem politycznym oraz rozpoznawanie, zapobieganie i zwalczanie tego zjawiska”, „Formy i metody oddziaływań ideologicznych Kościoła w warunkach państwa socjalistycznego i ich wpływ na sytuację społeczno-polityczną w kraju” oraz „Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego – podstawą integracji społeczeństwa w walce o przezwycięzenie kryzysu i dalszego rozwoju kraju”²⁸¹.

W kolejnych latach podczas zajęć szkolenia politycznego wielokrotnie i z wyrażną predylecją poruszano tematy dotyczące zagrożenia płynącego ze strony USA i państw zachodnich dla PRL oraz „miłujących pokój” państw demokracji ludowej. Realizowano w ten sposób plan, który zakładał m.in. „okresowe akcje lektorskie na tematy aktualnych stosunków międzynarodowych, eksponując imperialistyczną, groźną dla pokoju politykę państw kapitalistycznych”²⁸². W ostatnim kwartale 1984 r. i pierwszej połowie 1985 r. planowano np. przeprowadzić zajęcia na następujące tematy: „Polityka »obrony praw człowieka« instrumentem amerykańskiej ingerencji w wewnętrzne sprawy Polski i innych państw”, „Polska emigracja polityczna na Zachodzie po roku 1980 w służbie antykomunistycznych ośrodków dywersji ideologiczno-politycznej. Formy i metody jej oddziaływania na kraj”²⁸³, „Agresywna polityka imperializmu zagrożeniem pokoju i bezpieczeństwa narodów. Rola USA i RFN w imperialistycznym systemie politycznym i militarnym” i „Przyjaźń, współpraca i sojusz ze Związkiem Radzieckim gwarancją umacniania socjalistycznej koalicji obronnej (40 lat współpracy powojennej i 30 lat sojuszu obronnego)”²⁸⁴.

²⁸⁰ *Ibidem*.

²⁸¹ AIPN By, Pf 151/1, Zagadnienia do egzaminu z tematyki społeczno-politycznej, oprac. Wydział Szkolenia KW MO w Bydgoszczy, 23 V 1983 r., k. 12–12v.

²⁸² AIPN By, 828/10, Program długofalowej pracy ideowo-wychowawczej i propagandowo-informacyjnej wśród funkcjonariuszy MO i SB, żołnierzy rezerwy i pracowników cywilnych WUSW w Bydgoszczy, 24 IV 1985 r., k. 37.

²⁸³ AIPN By, Pf 151/2, t. 1, Plan szkolenia grupy szefa WUSW, zastępcy szefa WUSW ds. Służby Bezpieczeństwa oraz zastępcy szefa WUSW ds. Służby Milicji za czwarty kwartał 1984 i pierwszy kwartał 1985 r., 29 X 1984 r., k. 56–57.

²⁸⁴ *Ibidem*, t. 2, Plan szkolenia grupy szefa WUSW oraz zastępców szefa WUSW na drugi kwartał 1985 r., 20 III 1985 r., k. 4.

Oczywiście zagadnienia dotyczące polityki zagranicznej nie przesłaniały tematyki krajowej, która obfitowała w poruszające opinie publiczną zdarzenia. Jesienią 1984 r. doszło do zamordowania ks. Jerzego Popiełuszki przez funkcjonariuszy SB, którzy zostali zatrzymani i skazani na kary więzienia. Zbrodnia ta niezwykle negatywnie wpłynęła na wizerunek MSW. Kierownictwo resortu podjęło wiele działań mających z jednej strony poprawić nadszarpniętą opinię, a z drugiej – ochronić funkcjonariuszy przed spontanicznymi próbami wymierzenia sprawiedliwości. Szef bydgoskiego WUSW płk Józef Kozdra w szyfrogramie skierowanym do kadry kierowniczej wydziałów WUSW i jednostek terenowych w woj. bydgoskim określił zabójstwo ks. Popiełuszki jako „akt potwornej prowokacji politycznej i bandytyzmu”. Przestrzegał przed działaniami przeciwników władzy (m.in. „środowisk skleryzowanych”) polegającymi m.in. na wbijaniu klina pomiędzy SB i MO oraz podważaniu zwartości politycznej i służbowej MSW. Kozdra wskazywał na pilną potrzebę „umocnienia odporności psychicznej kadr resortu oraz skutecznego przeciwdziałania emocjom i objawom zniechęcenia”. Podkreślał również konieczność prowadzenia wzmożonej pracy polityczno-wychowawczej i szkoleniowej z wykorzystaniem materiałów XVII Plenum KC PZPR i polecał „wyjaśniać wszelkie rodzące się wątpliwości, skutecznie przeciwstawiać się wszelkim plotkom, insynuacjom i domysłom”²⁸⁵.

W drugiej połowie lat osiemdziesiątych kładziono nacisk na zagadnienia rzekomo postępującej „normalizacji” w zakresie stosunków społecznych i ekonomicznych w kraju (jako rezultat wprowadzanych reform gospodarczych), inicjatyw pokojowych ZSRR oraz ekspansywnej i nieprzyjaznej wobec PRL polityki amerykańskiej. W roku 1986/1987 z tematyki politycznej obowiązywały m.in. następujące tematy: „Zadania resortu w świetle uchwał X Zjazdu PZPR”, „Świadomość socjalistycznych przemian w Polsce historyczną koniecznością i szansą rozwoju PRL”, „Rola i miejsce marksizmu w czasie polskiej odnowy”, „Założenia Narodowego Planu Społeczno-Gospodarczego na lata 1986–1990 programem stworzenia podstaw do unowocześnienia gospodarki narodowej i wejścia Polski w XXI wiek, jednym z etapów realizacji uchwał X Zjazdu PZPR”, „Przeciwdziałanie kleryzacji społeczeństwa polskiego”, „Polityka USA wobec Polski w latach 1979–1986 i jej wpływ na sytuację społeczną i gospodarczą” oraz „Inicjatywy rozbrojeniowe ZSRR wobec zagrożenia pokoju”²⁸⁶.

W 1987 r. – o czym już wspomiano – wprowadzone zostało nowe zarządzenie szefa WUSW w Bydgoszczy dotyczące całokształtu pracy szkoleniowej, w tym nauczania politycznego i działalności propagandowo-agitacyjnej. Na jego podstawie ustalono, że szkolenie polityczne prowadzone będzie przez cały rok, tj. w czasie roku szkoleniowego (październik–czerwiec) i w okresie letnim w wymiarze 12 godzin. Na

²⁸⁵ *Ibidem*, t. 1, Szyfrogram szefa WUSW w Bydgoszczy do naczelników wydziałów WUSW i szefów RUSW w woj. bydgoskim, [październik 1984 r.], k. 53.

²⁸⁶ AIPN By, Pf 151/3, t. 1, Program szkolenia zawodowego grup szkoleniowych szefa WUSW oraz zastępców szefa na rok szkoleniowy 1986/1987, 16 X 1986 r., k. 80–81.

zagadnienia polityczne przeznaczano 36 godzin w okresie od października do czerwca (po 4 godziny miesięcznie) i 12 godzin od lipca do września oraz w zależności od potrzeb godziny dodatkowe. Pododdziały operacyjne ZOMO realizowały szkolenie polityczne na podstawie odrębnych wytycznych Zarządu Polityczno-Wychowawczego MSW. Funkcjonariusze nieobecni na zajęciach szkoleniowych mieli opanować dany temat w formie samokształceniowej i w ciągu dwóch tygodni byli zobowiązani do zaliczenia kolokwium przed kierownikiem grupy szkoleniowej. Tematyka szkolenia politycznego miała nie dublować się z zagadnieniami szkoleń przeprowadzanych przez organizacje partyjne. Prowadzący zajęcia ze szkolenia politycznego byli zobowiązani do przedstawiania konspektów w celem ich zatwierdzenia przez kierowników grup szkoleniowych. Informacje polityczne miały być prowadzone przez cały rok kalendarzowy w wymiarze określonym w trzech formach: pół godziny tygodniowo lub godzina dwa razy w miesiącu albo 2 godziny raz w miesiącu. Szkolenie polityczne i informacje polityczne dla członków ORMÓ i pracowników cywilnych miały być prowadzone w formie odczytu bądź pogadanki podczas odpraw, szkoleń zawodowych i innych spotkań. Zajęcia ze szkolenia politycznego i informacji politycznej miały być dokumentowane w dziennikach szkolenia i indywidualnych zeszytach funkcjonariuszy²⁸⁷.

Organizacja działalności propagandowo-agitacyjnej w wydziałach WUSW i RUSW była oparta na takich formach działalności, jak: przeprowadzanie rozmów indywidualnych i grupowych z funkcjonariuszami przygotowanymi do wykonywania szczególnie ważnych zadań służbowych; organizacja wieczornic, akademii, zebrań, odpraw związanych z wydarzeniami politycznymi, historycznymi; przygotowywanie i prezentacja gazetek ściennych, haseł, plakatów, wywieszek propagandowych; zakładanie izb i kącików tradycji. Działalność ta miała być prowadzona w porozumieniu z zakładowymi organizacjami partyjnymi i organizacjami młodzieżowymi²⁸⁸.

Na podstawie decyzji szefa Służby Polityczno-Wychowawczej MSW od roku 1988/1989 wprowadzono jednolity program szkolenia partyjno-politycznego w resorcie spraw wewnętrznych. Program uwzględniał tematy postulowane przez Wydział Ideologiczny KC PZPR do masowego szkolenia partyjnego. Część tematów (przewidzianych na wrzesień 1988, grudzień 1988 i styczeń 1989 r.) miała być omawiana podczas otwartych szkoleniowych zebrań partyjnych. Odpowiedzialnymi za ich przeprowadzenie byli pierwsi sekretarze resortowych organizacji partyjnych. Pozostałe tematy miały być omówione podczas zajęć grup szkolenia politycznego. Postulowano, aby w roku szkoleniowym zostało przeprowadzonych co najmniej dziesięć trzygodzinnych zajęć szkoleniowych uwzględniających tematy proponowane przez

---

²⁸⁷ AIPN By, 077/954, Wytyczne w sprawie szkolenia politycznego, doskonalenia zawodowego i działalności propagandowo-agitacyjnej. Załącznik nr 2 do zarządzenia nr 34/87 szefa WUSW z 30 X 1987 r., k. 246–247.

²⁸⁸ *Ibidem*, k. 248.

cion polityczno-wychowawczy MSW²⁸⁹. Zaproponowana kolejność tematów nie była sztywna i ulegała zmianie na skutek decyzji Zarządu Polityczno-Wychowawczego MSW w zależności od bieżących potrzeb²⁹⁰. Ponadto wśród propozycji tematów realizowanych w ramach godzin rezerwowych (w formie akademii, spotkań, otwartych zebrań partyjnych, wieczornic, apeli itp.) proponowano następujące zagadnienia: „Na straży porządku i bezpieczeństwa Polski. Jubileusze 44-lecia powstania SB i MO oraz 45-lecia WP” (październik 1988 r.), „70. rocznica odzyskania niepodległości państwa polskiego” (listopad 1988 r.), „40. rocznica zjednoczenia ruchu robotniczego” (grudzień 1988 r.) i „Geneza i etapy rozwoju Polski Ludowej” (lipiec 1989 r.)²⁹¹.

Na przełomie lat 1988 i 1989 funkcjonariusze byli na bieżąco informowani o głównych tendencjach na krajowej scenie politycznej i w ZSRR. Funkcjonariusze Wydziału „C” WUSW w Bydgoszczy w tym czasie mieli np. wysłuchać informacji i wykładów m.in. na następujące tematy: „Sytuacja społeczno-polityczna w kraju. Źródła konfliktów i niepokoїв społecznych. Prognozy do końca 1988 r.” (wrzesień 1988 r.), „Partia w procesie reform gospodarki i państwa” (październik 1988 r.), „Procesy przebudowy i przyspieszenia, konkretyzacja politycznych, społecznych i gospodarczych celów i zadań budownictwa socjalistycznego w ZSRR i innych krajach socjalistycznych” (listopad 1988 r.), „Socjalistyczny pluralizm (istota, klasowa treść, granice) a rozwój porozumienia narodowego” (grudzień 1988 r.), „Jak skutecznie prowadzić walkę ideologiczną i polityczną z przeciwnikami socjalizmu” (styczeń 1989 r.), „Militarno-polityczny układ sił w świecie – potencjały zbrojeniowe obydwu bloków, współczesne rodzaje broni” (luty 1989 r.), „Drugi etap reformy gospodarczej – stan realizacji, bariery i zagrożenia” (marzec 1989 r.), „Uchwały Krajowej Konferencji Delegatów PZPR – strategia socjalistycznego rozwoju społeczno-gospodarczego kraju” (kwiecień 1989 r.),

---

²⁸⁹ Proponowane tematy: „Partia w procesie reform gospodarki i państwa” (wrzesień 1988 r.), „Sytuacja społeczno-polityczna w kraju. Źródła konfliktów i niepokoїв społecznych. Prognozy do końca 1988 roku” (październik 1988 r.), „Procesy przebudowy i przyspieszenia – konkretyzacja politycznych, społecznych i gospodarczych celów i zadań budownictwa socjalistycznego w ZSRR i innych krajach socjalistycznych” (listopad 1988 r.), „Socjalistyczny pluralizm (istota, klasowa treść, granice), a rozwój porozumienia narodowego” (grudzień 1988 r.), „Jak skutecznie prowadzić walkę ideologiczną i polityczną z przeciwnikami socjalizmu” (styczeń 1989 r.), „Militarno-polityczny układ sił w świecie – potencjały zbrojeniowe obydwu bloków – współczesne rodzaje broni” (luty 1989 r.), „II etap reformy gospodarczej – stan realizacji, bariery i zagrożenia” (marzec 1989 r.), „Uchwały Krajowej Konferencji Delegatów PZPR strategią socjalistycznego rozwoju społeczno-gospodarczego kraju” (kwiecień 1989 r.), „Kwestia niemiecka w Europie. Stosunki polsko-niemieckie wczoraj i dziś” (maj 1989 r.), „Nowe tendencje i kierunki działania w stosunkach między Watykanem i państwami socjalistycznymi” (czerwiec 1989 r.).

²⁹⁰ Pierwszą zmianą była zamiana kolejności pomiędzy tematem wrześniowym i październikowym (AIPN By, 077/648, Pismo naczelnika Wydziału Polityczno-Wychowawczego WUSW w Bydgoszczy, 8 IX 1988 r., k. 85). Temat styczniowy został zastąpiony analizą dokumentów i wystąpieniem podczas X Plenum KC PZPR (*ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału Polityczno-Wychowawczego WUSW w Bydgoszczy, 4 I 1989 r., k. 34).

²⁹¹ AIPN By, 077/648, Plan szkolenia partyjno-politycznego Wydziału Propagandy i Szkolenia Zarządu Polityczno-Wychowawczego MSW w roku 1988/1989, k. 21.

„Wybrane problemy stosunków państwo – Kościół” (maj 1989 r.), „Nowe tendencje, kierunki działania w stosunkach między Watykanem i państwami socjalistycznymi” (czerwiec 1989 r.), „Geneza rozwoju Polski Ludowej” (lipiec 1989 r.)²⁹². Jednocześnie warto zauważyć, że pomimo prowadzonej od kilku lat w ZSRR Gorbaczowowskiej polityce jawności dopiero w marcu 1989 r. w ramach szkolenia politycznego funkcjonariusze SB mogli obejrzyć na wideo film o Stalinie²⁹³.

Oczywiście dynamiczna sytuacja polityczna w Polsce w pierwszych miesiącach 1989 r. spowodowała, że pion polityczno-wychowawczy był zobowiązany do zorganizowania akcji informacyjnych i lektorskich mających na celu wyjaśnianie bieżącej polityki partii i rządu oraz rozpowszechnianie materiałów dotyczących X Plenum KC PZPR, III Konferencji Teoretyczno-Ideologicznej PZPR i III Krajowej Konferencji Delegatów PZPR. Istotnym elementem kampanii informacyjnej miało być również przedstawienie funkcjonariuszom zadań resortu w świetle aktualnych dokumentów partyjnych. Odpowiedzialnymi za pozytywne przeprowadzenie akcji były pion polityczno-wychowawczy i zakładowe organizacje partyjne²⁹⁴. Ponadto Wydział Polityczno-Wychowawczy WUSW w Bydgoszczy postulował umieszczenie w planach szkoleniowych i omówienie następujących zagadnień: „Przemiany modelu politycznego Polski Ludowej – zmiana konstytucji, ordynacja wyborcza do Sejmu, druga izba parlamentu, urząd prezydenta” (3 godziny), „Uchwały Krajowej Konferencji Delegatów PZPR strategią socjalistycznego rozwoju społeczno-gospodarczego kraju” (3 godziny), „Sytuacja społeczno-polityczna w kraju przed wyborami do Sejmu, zadania resortu spraw wewnętrznych” (2 godziny)²⁹⁵.

Podczas egzaminu podsumowującego szkolenie polityczne w roku 1988/1989 funkcjonariuszy obowiązywały następujące zagadnienia: „Polityka wewnętrzna i zewnętrzna ZSRR w świetle bieżących procesów związanych z przebudową i jawnością”, „Socjalistyczny pluralizm a rozwój porozumienia narodowego”, „Militarno-polityczny układ w świecie”, „Uchwały X Plenum KC PZPR oraz Krajowej Konferencji Delegatów PZPR strategią socjalistycznego rozwoju społeczno-gospodarczego kraju”,

²⁹² AIPN By, 077/1003, Plan szkolenia pracowników Wydziału „C” WUSW w Bydgoszczy na rok szkoleniowy 1988/1989, [1988 r.], k. 3–7.

²⁹³ Film został przedstawiony 28 III 1989 r. m.in. funkcjonariuszom Wydziału V i Śledczego (AIPN By, 077/719, Dziennik szkolenia Wydziału V WUSW w Bydgoszczy na rok szkoleniowy 1988/1989, k. 13; AIPN By, 077/647, Dziennik szkolenia z doskonalenia zawodowego i społeczno-politycznego Wydziału Śledczego WUSW w Bydgoszczy na rok szkoleniowy 1988/1989, b.p.).

²⁹⁴ AIPN By, 077/648, Plan pracy Służby Polityczno-Wychowawczej jednostek organizacyjnych WUSW w Bydgoszczy w 1989 r., 9 II 1989 r., k. 22.

²⁹⁵ AIPN By, 077/826, Pismo naczelnika Wydziału Polityczno-Wychowawczego WUSW w Bydgoszczy do naczelników wydziałów WUSW, 24 IV 1989 r., k. 12; *ibidem*, Harmonogram realizacji zadań polityczno-wychowawczych w WUSW i jednostkach rejonowych związanych z Uchwałami Krajowej Konferencji Delegatów PZPR oraz kampanią wyborczą do Sejmu i Senatu, b.d., k. 15–16v.

„Przemiany modelu politycznego Polski Ludowej” i „Aktualna sytuacja społeczno-polityczna w kraju”²⁹⁶.

Porażka obozu władzy w wyborach czerwcowych oznaczała rozpoczęcie nieuchronnego procesu demontażu systemu politycznego opartego na hegemonii PZPR, która w znacznej mierze opierała się na resorcie spraw wewnętrznych. W okresie letnim 1989 r. nadal prowadzono szkolenie polityczne. W lipcu 1989 r. zaplanowano zajęcia na temat „Geneza i etapy rozwoju Polski Ludowej” (2 godziny lekcyjne) oraz „Sytuacja społeczno-polityczna w Polsce po wyborach do Zgromadzenia Narodowego” (godzina). W sierpniu 1989 r. zamierzano omówić temat „Stan stosunków państwo – Kościoły i związki wyznaniowe w PRL – aktualne problemy. Polityka Watykanu wobec państw socjalistycznych” (3 godziny), a w kolejnym miesiącu temat okolicznościowy „Pięćdziesiąta rocznica wybuchu II wojny światowej – stosunki PRL – RFN” (3 godziny)²⁹⁷. W połowie listopada 1989 r. jedno z ostatnich poleceń wydał zastępca szefa WUSW ds. polityczno-wychowawczych, który zarządził, aby do końca 1989 r. zostały przeprowadzone szkolenia na następujące dwa tematy: „System władzy prezydenckiej w Polsce i innych krajach” (3 godziny) i „Istota demokracji parlamentarnej i jej uwarunkowania” (3 godziny)²⁹⁸.

Na koniec warto zastanowić się na temat efektywności prowadzonych pod koniec lat osiemdziesiątych szkoleń politycznych. Krytycznie w tej kwestii wypowiedział się zastępca naczelnika Wydziału Śledczego, który skarżył się, że zgłoszone wcześniej uwagi dotyczące modelu szkolenia zawodowego i politycznego w resorcie spraw wewnętrznych nie zostały przyjęte i w rezultacie „szkolenia są nadal – w znacznej mierze – sztamowe, typowo szkolarskie, nieprzystające do aktualnych potrzeb w tym zakresie”²⁹⁹.

6. Uwagi końcowe

Omówienie podstawowych form szkolenia funkcjonariuszy i pracowników bydgoskiej Komendy Wojewódzkiej MO w latach 1956–1989 stanowi istotny fragment dziejów bydgoskiego garnizonu MO i SB. W niniejszym artykule omówiono najważniejsze struktury organizacyjne, przywołano pierwszoplanowe postacie oficerów pionu szkoleniowego i polityczno-wychowawczego oraz opisano formy szkolenia kadr byd-

²⁹⁶ AIPN By, 077/826, Tezy do egzaminu ze szkolenia partyjno-politycznego za rok 1988/1989, 17 V 1989 r., k. 13v–14.

²⁹⁷ AIPN By, 077/826, Tematyka szkolenia partyjno-politycznego na lipiec, sierpień i wrzesień 1989 r., 17 V 1989 r., k. 14v.

²⁹⁸ AIPN By, Pf 151/4, Pismo zastępcy szefa WUSW ds. polityczno-wychowawczych w Bydgoszczy, 16 XI 1989 r., k. 121.

²⁹⁹ AIPN By, 077/648, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału Śledczego WUSW w Bydgoszczy w sprawie przeprowadzonych egzaminów z wiedzy społeczno-politycznej, 1 VII 1989 r., k. 2.

goskiego aparatu bezpieczeństwa i porządku publicznego. Uwagę skupiono zwłaszcza na omówieniu szkolenia ideologicznego (partyjnego i politycznego), ponieważ funkcjonariusze oraz pracownicy MO i SB mieli spełniać rolę lojalnych wykonawców dyrektyw partyjnych i obrońców władzy mieniającej się „ludową”. Kierownictwo partyjno-służbowe przykładalo dlatego duzą wagę do stałego i intensywnego kształtowania „właściwych” przekonań i postaw politycznych podwładnych oraz wzrostu liczebności szeregów partyjnych. Uważano, że wiedza polityczna jest niezbędna do sprawnego wykonywania obowiązków funkcjonariusza resortu spraw wewnętrznych i dlatego szkolenie polityczne było traktowane jako istotny segment w systemie szkolenia zawodowego obowiązującego wszystkich (również bezpartyjnych) funkcjonariuszy obu służb³⁰⁰. Zajęcia szkoleniowe odbywały się według wcześniej opracowanych planów, zawierających tematykę (zarówno narzuconą centralnie, jak i wynikającą z lokalnych potrzeb), ilościowy wymiar poszczególnych szkoleń oraz niezbędną literaturę. Ważnym uzupełnieniem szkolenia ideologicznego były systematycznie organizowane prelekcje dotyczące bieżących wydarzeń krajowych i zagranicznych (z udziałem m.in. dziennikarzy i wykładowców akademickich), problematyki społeczno-ekonomicznej (przeznaczonej w dużej mierze również dla rodzin funkcjonariuszy) oraz działalności kulturalno-oświatowa mająca na celu integrowanie środowisk resortowych (członków rodzin funkcjonariuszy i pracowników MO i SB, a w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych także emerytów i rencistów MSW).

Nieuzasadnione byłoby jednak niedostrzeżenie wysiłków aktywnego kierowniczego bydgoskiej KW MO zmierzających do podniesienia poziomu wykształcenia ogólnego i specjalistycznej wiedzy zawodowej funkcjonariuszy i pracowników. Pomimo licznych problemów związanych z przełamywaniem oporów części kadry niechętnie ustosunkowanej do konieczności uczęszczania do szkół i na kursy oraz trudności natury materialnej (np. brak wystarczającej liczby książek) udało się z biegiem lat osiągnąć wyraźny wzrost poziomu ogólnego przygotowania funkcjonariuszy, co bezpośrednio wpływało m.in. na realizację obowiązków służbowych i – w rezultacie – na sposób postrzegania pracowników terenowego aparatu MSW przez opinię publiczną. Trzeba bowiem pamiętać, iż bardzo wielu funkcjonariuszy wstępowało w szeregi milicji w bardzo młodym wieku i nie mieli oni możliwości uzupełnienia swego niskiego wykształcenia. Jednak już od lat sześćdziesiątych zaczęto przyjmować do służby w aparacie spraw wewnętrznych coraz więcej osób młodych z wykształceniem średnim i wyższym, które w kolejnej dekadzie stopniowo osiągały stanowiska decyzyjne w strukturze KW MO w Bydgoszczy. Różnili się oni w sposób diametralny od swych

³⁰⁰ Podobna sytuacja dotyczyła szkoleń należących do PZPR pracowników Straży Pożarnej, Ligi Obrony Kraju oraz Aeroklubu w Bydgoszczy, np. w 1963 r. aż 1259 członków partii komunistycznej zapoznawało się z zagadnieniami politycznymi w ramach szkoleń zawodowych. Zdecydowaną większość (1188 osób) stanowili funkcjonariusze resortu spraw wewnętrznych (APB, KW PZPR, 1935/2325, Informacja o rozpoczęciu szkolenia partyjnego w Bydgoszczy w roku 1963/1964, listopad 1963 r., k. 7).

poprzedników rozpoczynających służbę w aparacie wraz z jego powstaniem, których charakteryzował podstawowy poziom wykształcenia i wyraźnie wyższy poziom ideowej żarliwości. Nie był to jednak proces typowy wyłącznie dla omawianej grupy społeczno-zawodowej, systematycznie wzrastający wskaźnik scholaryzacji dotyczył bowiem ogółu społeczeństwa polskiego.

Otwarte pozostaje nadal pytanie o praktyczny (polityczny) wymiar wzrostu poziomu wykształcenia funkcjonariuszy MSW. Jak wpływał na stan dyspozycyjności i zwartości kadr? Czy przekładał się na partycypację resortu w kierowaniu państwem? Na ile determinował stopień represyjności zarówno MSW, jak i całego systemu politycznego? Aby podjąć satysfakcjonującą próbę odpowiedzi na te i inne pytania, potrzebne są dalsze pogłębione badania interdyscyplinarne poświęcone obsadzie kadrowej komunistycznego resortu bezpieczeństwa i porządku publicznego w całym okresie jego istnienia.

Aneks 1

Tabela 4. Obsada personalna stanowisk/jednostek szkoleniowych, kulturalno-oświatowych i polityczno-wychowawczych w KW MO/WUSW w Bydgoszczy i terenowych jednostkach MO w woj. bydgoskim w latach 1956–1990*

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
KW MO w Bydgoszczy (28 XI 1956 – 31 VII 1983)/WUSW w Bydgoszczy (1 VIII 1983 – 31 VII 1990)				
Wydział Kadr i Szkolenia (1 VI 1956 – 1 I 1957)/Wydział Kadr (1 I 1957 – 31 XII 1961³⁰¹)				
Kierownictwo				
Stasiak Henryk	Jan	ppor.	naczelnik ³⁰²	15 IV 1954 – 1 II 1957
Wyszynski Bolesław	Piotr	mjr	naczelnik	11 II 1957 – 1 X 1959
Matuszewski Stanisław	Józef	por./płk	naczelnik	1 II 1960 – 31 V 1981
Bandoszek Władysław	Wincenty	por.	zastępca naczelnika	1 II 1955 – 15 I 1957
Tyburski Leon	Jan	b. stpn./por.	zastępca naczelnika	15 I 1957 – 1 XI 1957
Maciejewski Władysław	Stanisław	kpt.	zastępca naczelnika	1 XI 1957 – 1 II 1960
Sekcja Szkolenia Zawodowego Wydziału Kadr i Szkolenia/Wydziału Kadr				
Kierownictwo				
Polakowski Kazimierz	Władysław	ppor.	kierownik sekcji	1 VI 1956 – 15 XII 1956
Mysiak Feliks	Józef	por.	kierownik sekcji	15 XII 1956 – 1 XI 1957

* W tabeli umieszczono stanowiska (od 28 XI 1956 r.), których obsadę udało się ustalić.

³⁰¹ Z dniem 1 I 1962 r., wraz z powstaniem Inspektoratu Szkolenia, zagadnienia szkolenia zawodowego zostały wyłączone z kompetencji Wydziału Kadr.

³⁰² Naczelnik Wydziału Kadr (15 IV 1954 – 31 X 1956), naczelnik Wydziału Kadr i Szkolenia (1 XI 1956 – 1 II 1957) KW MO w Bydgoszczy.

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Pracownicy				
Pasicz Franciszek	Stanisław	ppor.	st. referent	1 VI 1956 – 1 XII 1956
Połukard Mieczysław	Dominik	plut.	st. referent	1 IX 1956 – 1 II 1957
Wietchy Leon	Marcin/Marian	ppor.	st. referent	1 XII – 31 XII 1956
Ignaczak Michał	Antoni	por.	st. referent	24 I 1957 – 1 III 1957
Pasięka Zygmunt	Władysław	ppor.	st. referent/inspektor	1 I 1957 – 1 X 1957
Dobski Benedykt	Piotr	szer./chor.	st. instruktor wychowania fizycznego	1 II 1957 – 1 XI 1957
Sekcja Kulturalno-Oświatowa Wydziału Kadr i Szkolenia/Wydziału Kadr				
Kierownictwo				
Mysiak Feliks	Józef	por.	kierownik sekcji	1 VI 1956 – 15 XII 1956
Lampka Henryk	Jakub	b. stpn.	kierownik sekcji	15 XII 1956 – 1 XI 1957
Pracownicy				
Pasięka Zygmunt	Władysław	ppor.	st. referent/st. instruktor (od 1 XI 1956)	1 IX 1956 – 1 II 1957
Czajkowska Krystyna	Aleksander	b. stpn.	instruktor	1 VI 1956 – 31 VIII 1957
Bonin Bolesław	Leon	sierz.	st. instruktor	1 II 1957 – 15 VI 1957
Ogonowski Zbigniew	Jan	b. stpn.	st. instruktor	15 VI 1957 – 1 XI 1957
Cecelski Ireneusz	Władysław	b. stpn.	instruktor	18 IX 1957 – 1 XI 1957
Parfianowicz Jadwiga	Romuald	b. stpn.	bibliotekarz	1 VI 1956 ³⁰³ – 15 III 1957

³⁰³ Cywilna bibliotekarka Wydziału Szkoleniowego (28 II 1955 – 15 V 1955) i Samodzielnej Sekcji Kulturalno-Oświatowej (15 V 1955 – 1 VI 1956) KW MO w Bydgoszczy.

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Filipek Wanda	Leon	b. stpn.	bibliotekarz	15 III 1957 – 1 XI 1957
Inspektorzy ds. szkolenia Inspektoratu Komendanta Wojewódzkiego MO (1 XI 1957 – 1 I 1962)				
Jarzębowski Zygmunt	Władysław	kpt.	inspektor ds. szkolenia	1 XI 1957 – 1 XII 1957
Tyburski Leon	Jan	por.	inspektor ds. szkolenia	1 XI 1957 – 31 I 1958
Korona Wiktor	Kazimierz	kpt.	inspektor ds. szkolenia	1 XI 1957 – 1 I 1962
Kozłowski Zygmunt	Zygmunt	kpt.	inspektor ds. szkolenia zawodowego	1 II 1958 – 1 VII 1959
Wróbel Władysław	Błażej	mjr	p.o. inspektora ds. szkolenia/inspektor ds. szkole- nia	15 V 1958 – 1 I 1959; 1 I 1959 – 1 II 1959
Gutowski Bronisław	Adam	kpt.	inspektor ds. szkolenia	1 II 1959 – 1 I 1962
Mietz Zdzisław	Józef	szer.	inspektor ds. szkolenia ogólnego	14 III 1959 – 1 IX 1961
Maciejewski Władysław	Stanisław	kpt.	inspektor ds. szkolenia zawodowego	1 II 1960 – 1 IV 1960
Srokowski Tadeusz	Piotr	kpt.	inspektor ds. szkolenia	1 VII 1960 – 1 I 1962
Piskulski Edmund	Paweł	szer./sierż.	inspektor ds. szkolenia ogólnego	1 IX 1961 – 1 I 1962
Stepień Stanisław	Bartłomiej	szer.	inspektor wychowania fizycznego	15 XII 1961 – 1 I 1962
Pracownicy kontraktowi Klubu MO i kina „Gwardia”^{*)} Kwaternistrzostwa KW MO (1959–1966)				
Kardacz Henryk	Józef	b. stpn.	kierownik Klubu MO	1 III 1964 – 31 I 1965
Goślinowski Janusz	Bolesław	b. stpn.	kierownik/pracownik Klubu MO	1 IX 1964 – 31 I 1965
Durmowicz Ryszard	Józef	b. stpn.	kierownik Klubu MO	1 III 1966 – 30 IX 1966

* Zrezygnowano z umieszczenia w tabeli stanowisk pomocniczych (bileterek, kasjerki, sprzątaczk) w kinie „Gwardia”.

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Wojciechowska Eleonora	Ignacy	b. stpn.	kierownik Klubu MO	1 XI 1966 – 31 XII 1966
Nowakowski Bogdan	Władysław	b. stpn.	instruktor kulturalno-oświatowy Klubu MO	16 I 1964 – 30 VI 1964
Skórska Hanna	Stefan	b. stpn.	instruktor kulturalno-oświatowy Klubu MO	1 III 1965 – 15 IV 1966
Pszczółkowski Włodzimierz	Stanisław	b. stpn.	instruktor kulturalno-oświatowy Klubu MO	15 VIII 1966 – 30 XI 1966
Pawłowski Zygmunt	Bolesław	b. stpn.	kierownik kina „Gwardia”	5 X 1959 – 24 VIII 1961
Moskal Tadeusz	Antoni	b. stpn.	kierownik kina „Gwardia”	1 XII 1961 – 31 XII 1966
Nowak Jerzy	Józef	b. stpn.	główny kinooperator kina „Gwardia”	1 I 1959 – 31 V 1965
Kobyłarz Jan	Jan	b. stpn.	kinooperator kina „Gwardia”	1 I 1959 – 31 XII 1966
Klawitter Henryk	Michał	b. stpn.	pomocnik kinooperatora kina „Gwardia”	1 I 1959 – 31 X 1961; 10 XI 1961 – 31 III 1964
Nowicki Ryszard	Edmund	b. stpn.	kinooperator kina „Gwardia”; pomocnik kinooperatora kina „Gwardia”	15 II 1960 – 31 X 1961; 21 X 1963 – 31 XII 1966
Kukulski Jerzy	Józef	b. stpn.	pomocnik kinooperatora kina „Gwardia”	1 XII 1961 – 21 X 1963
Libera Henryk	Antoni	b. stpn.	pomocnik kinooperatora kina „Gwardia”	1 V 1964 – 19 X 1965
Polakiewicz Zygfryd	Józef	b. stpn.	II kinooperator kina „Gwardia”	1 XI 1965 – 30 III 1966
Krupski Aleksander	Florian	b. stpn.	II kinooperator kina „Gwardia”	1 V 1966 – 31 XII 1966
Sekcja Kadrowa ds. Bezpieczeństwa Wydziału Kadry				
Wojtasiński Stanisław	Stanisław	ppor.	inspektor ds. szkolenia	1 I 1957 – 1 V 1957
Kierownictwo Jednostek Bezpieczeństwa				
Piórkowski Kazimierz	Antoni	por./kpt.	inspektor szkolenia operacyjnego	1 V 1957 – 1 III 1962

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Samodzielna Sekcja Kadr i Szkolenia				
Piórkowski Kazimierz	Antoni	kpt./mjr	inspektor szkolenia operacyjnego (zawodowego)	1 III 1962 – 15 I 1967
Inspektorat Kierownictwa ds. Bezpieczeństwa KW MO				
Piórkowski Kazimierz	Antoni	mjr	inspektor szkolenia zawodowego	15 I 1967 – 1 IV 1967
Inspektorat Szkolenia (1 I 1962 – 1 VI 1967)/Inspektorat Szkolenia Zawodowego (1 VI 1967 – 1 VII 1971)/Inspektorat Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego (1 VII 1971 – 31 V 1975)/Wydział Szkolenia (1 VI 1975 – 22 XI 1989)				
Kierownictwo				
Gutowski Bronisław	Adam	kpt./ppłk	kierownik ISZ/ISiDZ	1 X 1970 – 31 V 1975
Piórkowski Kazimierz	Antoni	mjr/plk	naczelnik Wydziału Szkolenia	1 VI 1975 – 30 IV 1980
Haufa Henryk	Andrzej	mjr	naczelnik Wydziału Szkolenia	16 V 1980 – 23 VI 1981
Gotowicz Józef	Stanisław	mjr/ppłk	naczelnik Wydziału Szkolenia	1 X 1981 – 4 XI 1986
Ługowski Janusz	Tadeusz	kpt.	naczelnik Wydziału Szkolenia	1 III 1987 – 22 XI 1989
Pracownicy				
Korona Wiktor	Kazimierz	kpt.	st. inspektor	1 I 1962 – 16 XI 1965
Gutowski Bronisław	Adam	kpt./ppłk	inspektor/st. inspektor (od 16 XI 1965)	1 I 1962 – 1 X 1970
Stępień Stanisław	Bartłomiej	szer./por.	inspektor szkolenia bojowego i wychowania fizycznego/st. inspektor szkolenia bojowego i wychowania fizycznego (od 1 VIII 1970)	1 I 1962 – 31 V 1976
Kubiak Jerzy	Bolesław	szer.	inspektor szkolenia bojowego i wychowania fizycznego	1 II 1965 – 1 IV 1967
Piskulski Edmund	Paweł	szer./sierż.	inspektor ds. szkolenia ogólnego	1 I 1962 – 1 III 1967

Szkolenie resortowe i pozaresortowe

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Srokowski Tadeusz	Piotr	kpt./mjr	inspektor	1 I 1962 – 4 IV 1968
Duszyński Marian	Władysław	mjr	inspektor	16 I 1966 – 15 XII 1969
Piórkowski Kazimierz	Antoni	mjr/plk	inspektor/st. inspektor	1 IV 1967 – 31 V 1975
Piaźdecki/Piaźciecki Józef	Andrzej	kpt.	inspektor	15 V 1969 – b.d.
Łuczak Jan	Jan	kpt./mjr	inspektor/st. inspektor	1 III 1970 – 1 III 1981
Rogalski Tadeusz	Adolf	kpt./mjr	inspektor	1 VII 1970 – 16 V 1974
Rutkiewicz Edward	Władysław	kpt.	inspektor/st. inspektor	1 VI 1974 – 1 VI 1978
Tylman Waclaw	Bronisław	kpt.	st. inspektor	1 VIII 1975 – 22 XI 1989
Różewski Stefan	Antoni	por.	st. inspektor	1 VI 1976 – 15 X 1989
Jabłoński Andrzej	Jerzy	ppor.	inspektor	1 VIII 1978 – 1 IX 1979
Adamczyk Jerzy	Walenty	ppor.	st. inspektor	1 IX 1979 – 1 VI 1986
Dąbrowski Waldemar	Piotr	por.	st. inspektor	15 VI 1981 – 1 XI 1981
Traczykowski Czesław	Kazimierz	kpt.	st. inspektor	16 X 1989 – 22 XI 1989
Mocarski Zenon	Jan	kpt.	st. inspektor	1 X 1986 – 22 XI 1989
Szczublewski Kazimierz	Aleksy	kpt.	inspektor	16 VI 1989 – 22 XI 1989
Skowrońska/Deregowska/Jaskólska Maria	Piotr	b. stpn./st. sierż./mł. chor.	bibliotekarz/referent-bibliotekarz (od 1 VI 1967)/referent (od 1 VI 1972); referent (bibliotekarz)	1 I 1962 – 1 VII 1984; 1 XII 1984 – 1 VI 1989
Schreiber Małgorzata	Zygmunt	szer./plut.	referent (bibliotekarz)	1 VIII 1989 – 22 XI 1989

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Polewska/Mrozik Halina	Jana	b. stpn./ plut./sierż./ st. sierż.	podoficer ewidencji operacyjnej/sekretarka-maszynistka (od 1 VI 1967)	1 VII 1962 – 16 VII 1982
Maćkowska Mariola	Lech	szer.	sekretarka-maszynistka/referent	16 VIII 1982 – 1 VII 1984/ 1 VII 1984 – 1 XII 1984
Bogusiewicz Danuta	Józef	szer./plut./ sierż.	sekretarka-maszynistka	1 IV 1984 – 22 XI 1989
Wydział Polityczno-Wychowawczy (1 XI 1981 – 22 XI 1989)				
Kierownictwo				
Rutkiewicz Edward	Władysław	ppłk/plk	zastępca komendanta wojewódzkiego MO/szefa WUSW ds. polityczno-wychowawczych ³⁰⁴	1 XI 1981 – 31 VII 1983/ 1 VIII 1983 – 22 XI 1989
Adamczyk Jerzy	Walenty	por./kpt.	naczelnik	1 XI 1981 – [30 V 1986]
Perek Jerzy	Stanisław	por./kpt.	naczelnik	1 VI 1986 – 22 XI 1989
			zastępca naczelnika	15 XII 1981 – 1 II 1985
Pracownicy				
Dąbrowski Waldemar	Piotr	por.	st. inspektor	1 XI 1981 – 1 IX 1986 ³⁰⁵
Górski Wiesław	Jakub	por.	st. inspektor	15 XII 1981 – 1 III 1983

³⁰⁴ Zastępca komendanta wojewódzkiego MO/szefa WUSW ds. polityczno-wychowawczych sprawował nadzór nad działalnością Wydziału Polityczno-Wychowawczego (którym również kierował od listopada 1981 do maja 1986 r.) i Wydziału Szkolenia. Współdziałał też z KZ PZPR przy KW MO/WUSW.

³⁰⁵ Od 1 IX 1986 r. inspektor Wydziału 2 Zarządu Polityczno-Wychowawczego MSW.

Szkolenie resortowe i pozaresortowe

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Drzewiecki Andrzej	Jan	por./kpt.	st. inspektor	15 XII 1981 – 31 V 1984
Kledzik Andrzej	Bolesław	sierż. sztab.	inspektor	15 XII 1981 – 1 II 1983
Zawadzki Wacław	Edward	kpt.	inspektor/st. inspektor (od 1 VII 1984)	1 IX 1983 – 16 V 1986
Bukalski Stanisław	Stanisław	por.	inspektor/st. inspektor (od 1 VII 1984)	1 IX 1983 – 1 VIII 1987
Jaskólska Maria	Piotr	st. sierż.	inspektor	1 VII 1984 – 1 XII 1984
Osieleniec Krzysztof	Paweł	por./kpt.	inspektor/st. inspektor (od 1 X 1986)	1 I 1986 – 22 XI 1989
Woliński Stefan	Franciszek	por./kpt.	st. inspektor	16 V 1986 – 22 XI 1989
Wojewoda Zbigniew	Roman	ppor./por.	inspektor	16 II 1987 – 22 XI 1989
Kilichowski Krzysztof	Jerzy	ppor.	inspektor/st. inspektor (od 1 XII 1988)	1 VIII 1987 – 22 XI 1989
Smola Jacek	Marian	por.	inspektor	1 XII 1988 – 22 XI 1989
Pokorska Eleonora	Władysław	b. stpn.	inspektor ds. KRM (pracownik kontraktowy, 1/2 etatu)	16 II 1987 – 22 XII 1989
Jabłońska Józefa	Bronisław	kpt.	st. inspektor (rzecznik prasowy szefa WUSW)	1 XII 1985 – 22 XI 1989
Zawadzki Wacław	Edward	kpt.	st. inspektor (kierownik Klubu Emerytów i Rencistów MO)	16 V 1986 – 30 VI 1987
Bukalski Stanisław	Stanisław	kpt.	st. inspektor (kierownik Klubu Emerytów i Rencistów MO)	1 VIII 1987 – 22 XI 1989
Łuczak Jan	Jan	b. stpn.	st. referent Klubu Emerytów i Rencistów MO (pracownik kontraktowy, 1/2 etatu)	1 IX 1988 – 22 XI 1989
Bojar Jerzy	Henryk	por.	kierownik Klubu MO	1 I 1983 – 22 XI 1989
Konieczna Aleksandra	Edward	sierż.	sekretarka-maszynistka	15 III 1982 – 1 V 1983

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Kopka Danuta	Edmund	plut./st. sierż.	sekretarka-maszynistka	1 V 1983 – 1 XII 1988
Wydział Szkolenia i Wychowania (22 XI 1989 – 31 VII 1990)				
Kierownictwo				
Gotowicz Józef	Stanisław	ppłk	naczelnik	22 XI/7 XII 1989 – 31 VII 1990
Pracownicy				
Mocarski Zenon	Jan	kpt.	st. inspektor	1 I 1990 – 31 VII 1990
Tyłman Wacław	Bronisław	kpt.	st. inspektor ³⁰⁶	22 XI 1989 – 31 XII 1989
Traczykowski Czesław	Kazimierz	kpt.	st. inspektor	22 XI 1989 – 1 II 1990
Szczublewski Kazimierz	Aleksy	kpt.	inspektor	22 XI 1989 – b.d.
Pater Zdzisław	Zdzisław	kpt.	inspektor	1 I 1990 – 31 VII 1990
Łukowski Hubert	Jerzy	por.	st. inspektor	1 I 1990 – 1 VI 1990
Adamczyk Jerzy	Walenty	kpt.	st. inspektor	1 I 1990 – 31 VII 1990
Ługowski Janusz	Tadeusz	mjr	st. inspektor	1 I 1990 – 31 III 1990
Bogusiewicz Danuta	Józef	sierż.	sekretarka-maszynistka	1 I 1990 – b.d.
Bojar Jerzy	Henryk	por.	kierownik Klubu MO	1 I 1990 – 31 VII 1990
Bukalski Stanisław	Stanisław	kpt.	st. inspektor (kierownik Klubu Emerytów i Rencistów MO)	1 I 1990 – 31 VII 1990

³⁰⁶ Od 22 XI 1989 r. w dyspozycji szefa WUSW w Bydgoszczy.

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Kilichowski Krzysztof	Jerzy	por.	inspektor	1 I 1990 – 31 V 1990
Wojewoda Zbigniew	Roman	por.	inspektor	22 XI 1989 – b.d.
Woliński Stefan	Franciszek	kpt.	inspektor	1 I 1990 – 31 VII 1990
Schreiber Małgorzata	Zygmunt	plut.	referent	1 I 1990 – 15 V 1990
Sekcja Kulturalno-Oświatowa Kwatermistrzostwa (1 VI 1956 – 1 XI 1957)/Sekcja Socjalno-Kulturalna Kwatermistrzostwa (1 XI 1957 – 1 IV 1969)/Samodzielną Sekcja Socjalna (1 IV 1969 – 1 XI 1970)/Sekcja Socjalna Zarządu Zdrowia (1 XI 1970 – [III/IV] 1972)/Sekcja Socjalna Zarządu Zdrowia i Spraw Socjalnych ([III/IV] 1972 – 1 III 1983)/Samodzielną Sekcja Socjalna (1 III 1983 – 30 XI 1984)/Sekcja Socjalna Zarządu Zdrowia i Spraw Socjalnych (1 XII 1984 – 31 VII 1990)*				
Kierownictwo				
Silawko Józef	Feliks	kpt.	kierownik	1 XI 1957 – 17 IV 1958
Zieliński Zenon	Adam	por.	kierownik	1 VI 1958 – 1 V 1966
Markiewicz Henryk	Stanisław	st. sierż./ ppor.	kierownik	1 V 1966 – 30 VI 1990
Pracownicy				
Giersz Krzysztof	Zbigniew	b. stpn.	kierownik Klubu MO	1 V 1968 – 1 IV 1969
Sosnowski Józef	Józef	b. stpn./st. sierż.	kierownik Klubu MO	1 IV 1969 – 1 IV 1975
Kilianowski Stanisław	Tadeusz	szer.	kierownik Klubu MO	1 IV 1975 – 31 VIII 1980
Bojar Jerzy	Henryk	por.	kierownik Klubu MO	1 XI 1981 – 1 I 1983

* Zrezygnowano z umieszczenia w tabeli funkcjonariuszy Sekcji Kulturalno-Oświatowej/Sekcji Socjalno-Kulturalnej Kwatermistrzostwa KW MO, którzy w ramach swoich obowiązków służbowych nie zajmowali się zagadnieniami szkolenia funkcjonariuszy.

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Filipek Wanda	Leon	b. stpn.	bibliotekarz	1 XI 1957 – 1 VIII 1961
Skowrońska Maria	Piotr	b. stpn.	bibliotekarz	1 VIII 1961 – 1 I 1962
Zmotoryzowany Oddział MO/WUSW (1 I 1957 – 8 IX 1989)/Bydgoski Oddział Prewencji (8 IX 1989 – 31 VII 1990)				
Kierownictwo ZOMO ds. polityczno-wychowawczych				
Bednarek Henryk	Bolesław	por.	zastępca dowódcy ZOMO ds. polityczno-wychowawczych	1 III 1972 – 1 VI 1975
Pieszak Władysław	Wawrzyniec	kpt.	zastępca dowódcy ZOMO ds. polityczno-wychowawczych	1 VI 1975 – 1 XI 1981
Lewandowski Kazimierz	Jan	ppor.	zastępca dowódcy ZOMO ds. polityczno-wychowawczych	1 VI 1982 – 8 IX 1989
Galikowski Marek	Teofil	kpt.	zastępca dowódcy BOP ds. wychowawczych/wychowania	8 IX 1989 – 31 VII 1990
Szymkowiak Bronisław	Szczepan	por.	zastępca dowódcy Kompanii II ds. polityczno-wychowawczych	1 IV 1972 – 1 VI 1975
Budnik Albin	Albert	ppor./por.	zastępca dowódcy Kompanii I ds. polityczno-wychowawczych	1 VIII 1972 – 1 VI 1975
Pracownicy działu szkoleniowego/kulturalno-oświatowego				
Dachniewicz Jan	Michał	mjr	pomocnik dowódcy ZOMO ds. szkoleniowo-operacyjnych	17 I 1957 – 1 III 1957
Pieszak Władysław	Wawrzyniec	por.	pomocnik dowódcy ZOMO ds. operacyjno-szkoleniowych Grupy Operacyjno-Technicznej	15 VI 1969 – 1 VI 1970

Szkolenie resortowe i pozaresortowe

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Barczak/Burczak Zdzisław	Józef	ppor./por.	pomocnik dowódcy ZOMO ds. operacyjno-szkoleniowych Grupy Operacyjno-Technicznej	15 VI 1969 – 1 VI 1975
Zawitowski Henryk	Wincenty	por.	pomocnik dowódcy ZOMO ds. operacyjno-szkoleniowych Grupy Operacyjno-Technicznej	15 VI 1969 – 1 VI 1975
Bednarek Henryk	Bolesław	ppor.	pomocnik dowódcy ZOMO ds. operacyjno-szkoleniowych	16 VI 1970 – 1 XI 1971
Domagalski Stanisław	Maksymilian	por.	pomocnik dowódcy ZOMO ds. operacyjno-szkoleniowych	1 XI 1971 – 1 IV 1972
Buczkowski Tadeusz	Franciszek	ppor./por.	pomocnik dowódcy ZOMO ds. operacyjno-szkoleniowych	1 VIII 1972 – 1 VIII 1978
Wesołowski Antoni	Władysław	ppor.	pomocnik dowódcy ZOMO ds. operacyjno-szkoleniowych	1 VIII 1978 – 1 XI 1981
Janowiak Ryszard	Stefan	ppor.	pomocnik dowódcy ZOMO ds. operacyjno-szkoleniowych	1 XI 1981 – 1 III 1983
Walukiewicz Zbigniew	Jan	sierż. sztab.	pomocnik dowódcy ZOMO ds. operacyjno-szkoleniowych	1 III 1983 – 31 VII 1989
Rakowski Marek	Szczepan	por.	pomocnik dowódcy BOP Referatu Kulturalno-Oświatowego	8 IX 1989 – 31 VII 1990
Krajewski Jerzy	Marian	st. sierż.	instruktor Referatu Kulturalno-Oświatowego BOP	8 IX 1989 – 31 VII 1990
Chylarecki Wojciech	Alojzy	sierż.	st. referent Referatu Kulturalno-Oświatowego BOP	8 IX 1989 – 31 VII 1990
Kierownictwo Plutonu Szkolnego/Kompanii Szkolnej				
Faustman Marian	Edward	por.	dowódca Plutonu Szkolnego	1 I 1957 – 1 VII 1957
Faustman Marian	Edward	por.	dowódca Plutonu Szkolnego (wykładowca)	1 VII 1957 – 15 X 1957
Wolski Jan	Władysław	ppor.	dowódca Plutonu Szkolnego (wykładowca)	1 VIII 1957 – 15 X 1957

Szkolenie funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa i porządku publicznego PRL...

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Zemanek Kazimierz	Józef/Antoni	por./kpt.	dowódca Kompanii Szkolnej	1 VIII 1957 – 30 IV 1972
Pieszak Władysław	Wawrzyniec	kpt.	dowódca Kompanii Szkolnej	1 V 1972 – 1 VI 1975
Wolski Mieczysław	Jan	kpt.	dowódca Kompanii Szkolnej	1 VI 1975 – 1 X 1975
Hołub Franciszek	Władysław	kpt.	dowódca Kompanii Szkolnej	1 X 1975 – 15 VII 1978
Buczkowski Tadeusz	Franciszek	por.	dowódca Kompanii Szkolnej	1 VIII 1978 – 15 VI 1981
Banaszewski Eugeniusz	Henryk	kpt.	dowódca Kompanii Szkolnej	1 VII 1981 – 31 V 1989
Wachowski Ireneusz	Stanisław	kpt.	dowódca Kompanii Szkolnej	1 VI 1989 – b.d.
Wykładowcy Kompanii Szkolnej/BOP				
Faustman Marian	Edward	por./kpt.	wykładowca Kompanii Szkolnej	15 X 1957 – 31 V 1970
Pieszak Władysław	Wawrzyniec	por.	wykładowca Kompanii Szkolnej	1 VI 1970 – 1 V 1972
Wolski Jan	Władysław	ppor./kpt.	wykładowca Kompanii Szkolnej	15 X 1957 – 30 IV 1970
Murawski Kazimierz	Roman	por./kpt.	wykładowca Kompanii Szkolnej	1 XII 1957 – 15 VI 1969
Hołub Franciszek	Władysław	ppor./kpt.	wykładowca Kompanii Szkolnej	1 VIII 1958 – 15 VI 1969, 1
Becker Albert	Bronisław	por.	wykładowca Kompanii Szkolnej	1 V 1972 – 31 VIII 1975
Balcerzak Stanisław	Józef	kpt.	wykładowca Kompanii Szkolnej	1 VI 1972 – 30 XI 1977
Banaszewski Eugeniusz	Henryk	por./kpt.	wykładowca Kompanii Szkolnej	16 XII 1973 – 1 VII 1981
Kokoszyński Czesław	Jan	kpt.	wykładowca Kompanii Szkolnej	1 XII 1975 – 15 IX 1985
Chocimski Władysław	Antoni	sierż. sztab.	wykładowca Kompanii Szkolnej	b.d. – 1 VIII 1977
Lewandowski Kazimierz	Jan	sierż. sztab./ppor.	wykładowca Kompanii Szkolnej	1 XII 1977 – 1 VI 1982

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Kociński Edmund	Jan	kpt.	wykładowca Kompanii Szkolnej	1 XII 1977 – 1 XI 1978
Bielun Henryk	Józef	ppor.	wykładowca Kompanii Szkolnej	1 XII 1978 – 8 IX 1989
Galikowski Marek	Teofil	ppor.	wykładowca Kompanii Szkolnej	1 VII 1981 – 16 IX 1984
Nureczyński Ryszard	Ignacy	ppor.	wykładowca Kompanii Szkolnej	16 IV 1983 – 1 V 1984
Jaworski Jan	Jan	ppor.	wykładowca Kompanii Szkolnej	1 V 1984 – 28 II 1989
Jendykiewicz Romuald	Alfons	por.	wykładowca Kompanii Szkolnej	16 XII 1984 – 1 X 1988
Górski Wiesław	Jakub	kpt.	wykładowca Kompanii Szkolnej/wykładowca BOP	1 XI 1985 – 8 IX 1989/8 IX 1989 – b.d.
Kupczak Stanisław	Władysław	ppor.	wykładowca Kompanii Szkolnej	16 II 1986 – 16 IX 1986
Frątczak Henryk	Edward	ppor.	wykładowca BOP	8 IX 1989 – b.d.
Bielun Henryk	Józef	kpt.	wykładowca BOP	8 IX 1989 – 31 VII 1990
Wawrzyniak Arkadiusz	Stanisław	ppor.	wykładowca wychowania fizycznego Kompanii Szkolnej	1 X 1962 – 1 VIII 1967
Kierownictwo Batalionu Operacyjnego Pododdziału Centralnego Podporządkowania ds. polityczno-wychowawczych/Kompanii Prewencji BOP ds. wychowawczych				
Haufa Henryk	Andrzej	szer./plut./ ppor.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)	15 VIII 1962 – 15 IV 1969
Kropiwnicki Stanisław	Edward	por.	zastępca dowódcy Batalionu Operacyjnego ds. polityczno-wychowawczych/zastępca dowódcy Batalionu Operacyjnego PCP ds. polityczno-wychowawczych	1 III 1983 – 15 VIII 1984

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Galikowski Marek	Teofil	por./kpt.	zastępca dowódcy Batalionu Operacyjnego ds. polityczno-wychowawczych/zastępca dowódcy Batalionu Operacyjnego PCP ds. polityczno-wychowawczych	16 IX 1984 – 8 IX 1989
Boniecki Stanisław	Stanisław	sierż. sztab./mł. chor.	zastępca dowódcy Kompanii Operacyjnej ds. polityczno-wychowawczych Batalionu Operacyjnego PCP	1 III 1983 – 16 II 1984
Kaproni Stanisław	Leon	st. sierż.	zastępca dowódcy Kompanii Operacyjnej ds. polityczno-wychowawczych Batalionu Operacyjnego PCP	1 III 1983 – 8 IX 1989
Grabieński Franciszek	Stanisław	st. sierż.	zastępca dowódcy Kompanii Operacyjnej ds. polityczno-wychowawczych Batalionu Operacyjnego PCP	1 III 1983 – 30 XI 1985
Polewczyński Ryszard	Franciszek	mł. chor./chor.	zastępca dowódcy Kompanii Operacyjnej ds. polityczno-wychowawczych Batalionu Operacyjnego PCP	16 II 1984 – 30 XI 1988
Harczenko Ryszard	Jan	st. sierż. sztab./ppor.	zastępca dowódcy Kompanii Operacyjnej ds. polityczno-wychowawczych Batalionu Operacyjnego PCP	1 XII 1985 – 16 XII 1986
Rakowski Marek	Szczepan	ppor./por.	zastępca dowódcy Kompanii Operacyjnej ds. polityczno-wychowawczych Batalionu Operacyjnego PCP	16 II 1987 – 8 IX 1989
Ilgowski Hieronim	Wacław	mł. chor.	zastępca dowódcy Kompanii Operacyjnej ds. polityczno-wychowawczych Batalionu Operacyjnego PCP	16 III 1989 – 31 VII 1990
Mikulski Konrad	Konrad	chor.	zastępca dowódcy Kompanii Prewencji ds. wychowawczych BOP	8 IX 1989 – 31 VII 1990

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Zakurzewski Krzysztof	Tadeusz	mł. chor.	zastępca dowódcy Kompanii Prewencji ds. wychowawczych BOP	8 IX 1989 – 31 VII 1990
Kaproni Stanisław	Leon	chor.	zastępca dowódcy Kompanii Prewencji ds. wychowawczych BOP	8 IX 1989 – 31 VII 1990
Wykładowcy Dowództwa Batalionu Operacyjnego Pododdziału Centralnego Podporządkowania				
Pater Zdzisław	Józef	kpt.	wykładowca (Kompanii Operacyjnej BO PCP)	1 III 1983 – 8 IX 1989
Górski Wiesław	Jakub	por.	wykładowca	1 III 1983 – 1 XI 1985
Jaworski Jan	Jan	ppor.	wykładowca	1 V 1983 – 1 IV 1984
Skonieczny Stanisław	Kazimierz	kpt.	wykładowca	16 VIII 1987 – 30 IX 1987
Wachowski Ireneusz	Stanisław	por./kpt.	wykładowca	1 XI 1987 – 1 VI 1989
Jednostki terenowe MO				
KM MO w Bydgoszczy (28 XI 1956 – 31 VII 1983)/RUSW w Bydgoszczy (1 VIII 1983 – 31 VII 1990)				
Dział szkoleniowy				
Kociszewski Jan	Michał	ppor.	inspektor szkolenia Wydziału II	1 VII 1956 – 1 I 1957
Górski Zenon	Mieczysław	por.	inspektor ds. szkolenia	1 XII 1957 – 1 IX 1958
Strugieński Jan	Franciszek	por./kpt.	inspektor ds. szkolenia/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)/st. inspektor Grupy Inspektorów (od 1 I 1975)	1 XII 1958 – 31 VII 1975
Różewski Stefan	Antoni	szer./plut./ppor./por.	inspektor wychowania fizycznego/inspektor wychowania fizycznego/inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów (od 1 VI 1975)/st. inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 VIII 1962 – 1 VI 1976

Szukanie funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa i porządku publicznego PRL...

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Miklaszewski Zdzisław	Telesfor	szer./kpr.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 IX 1962 – 31 VII 1963
Spychalski Jan	Mieczysław	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 IX 1963 – 30 IV 1965
Maszewski Sławomir	Aleksander	ppor.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 VII 1965 – 31 V 1967
Głabiński Stanisław	Jan	szer./plut.	inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 IV 1970 – 1 III 1974
Wawrzyński Zbigniew	Bernard	szer.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów	1 III 1974 – 1 VI 1975
Dąbrowski Waldemar	Piotr	ppor.	st. inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 VI 1976 – 1 IV 1979
Woliński Stefan	Franciszek	ppor.	st. inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 IV 1979 – 1 VIII 1984
Szymański Zbigniew	Jan	sierz.	st. inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 I 1983 – 1 I 1986
Waśniowski Mirosław	Czesław	ppor.	st. inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 VII 1986 – 1 VI 1989
Pion polityczno-wychowawczy				
Majewski Włodzimierz	Zbigniew	por./kpt.	zastępca komendanta miejskiego MO ds. polityczno-wychowawczych/zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	16 XII 1981 – 1 IX 1983/ IX 1983 – 1 III 1987
Cholerzyński Tadeusz	Władysław	mjr	zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	1 IV 1987 – 15 XI 1989
Wachowski Ireneusz	Stanisław	ppor.	st. inspektor ds. polityczno-wychowawczych Grupy Inspektorów	b.d. – 22 XI 1983
Mikolajczyk Jan	Jan	szer./por.	st. inspektor ds. polityczno-wychowawczych Grupy Inspektorów	16 I 1984 – 22 XI 1989

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Dział szkoleniowo-wychowawczy i kadr				
Mikolajczyk Jan	Jan	por.	inspektor ds. kadr, szkolenia i wychowania Grupy Inspektorów	1 II 1990 – 31 VII 1990
KD MO Bydgoszcz-Bartodzieje (28 XI 1956 – 1 I 1975)				
Bossard Romuald	Zygmunt	szer./plut.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)	16 XII 1962 – 1 III 1968
Partyka Aleksander	Maksymilian	kpr./ppor.	inspektor kulturalno-oświatowy/inspektor doskonalenia zawodowego (od 1 VIII 1971)	1 II 1969 – 1 I 1975
KD MO Bydgoszcz-Śródmieście (28 XI 1956 – 1 I 1975)				
Szymczak Rajmund	Piotr	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 I 1962 – 1 VI 1963
Michalski Janusz	Walenty	szer./plut.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)	31 I 1964 – 30 IX 1968
Bręczewski Wiesław	Jan	szer./kpr.	inspektor kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 VI 1970 – 1 VI 1972
Popłoński Tadeusz	Władysław	ppor./por.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów	16 VI 1972 – 1 I 1975
KD MO Bydgoszcz-Szwederowo (28 XI 1956 – 1 I 1975)				
Maszewski Sławomir	Aleksander	kpr.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 I 1962 – 1 VII 1965
Florek Florian	Stanisław	szer./plut.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor doskonalenia zawodowego (od 1 VII 1971)	1 VII 1965 – 30 IX 1971

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Lewandowski Kazimierz	Jan	sierz./st. sierż.	inspektor doskonalenia zawodowego	16 VI 1972 – 1 III 1974
Głabiński Stanisław	Jan	plut.	inspektor doskonalenia zawodowego	1 III 1974 – 1 IV 1974
Pęcak Władysław	Stefan	sierz.	inspektor doskonalenia zawodowego	1 IV 1974 – 1 I 1975
KD MO Bydgoszcz-Okole (28 XI 1956 – 1 I 1975)				
Michalski Janusz	Walenty	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 IX 1962 – 31 I 1964
Wolski Zenon	Wiktor	kpr./ppor.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 IV 1966 – 16 III 1972
Jaworski Jan	Jan	plut.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów	1 IV 1972 – 1 I 1975
KP MO w Aleksandrowie Kujawskim (28 XI 1956 – 31 V 1975)				
Lewandowski Mieczysław	Władysław	szer./kpr.	st. referent kulturalno-oświatowy	15 IX 1959 – 1 IX 1965
Gierszewski Marian	Józef	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów	1 IX 1965 – 1 VIII 1969
Mąkowski Sławomir	Felicjan	szer./kpr.	inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 IX 1969 – 1 IX 1972
Wrzeziński Stanisław	Andrzej	ppor.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów	1 IX 1972 – 1 VI 1975

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
KP MO w Brodnicy (28 XI 1956 – 31 V 1975)				
Modrakowski Bogusław	Władysław	st. szer./ por.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 I 1962 – 1 IX 1971
Zarębski Edward	Ludwik	plut.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów	1 IX 1971 – 1 VI 1975
KP MO w Bydgoszczy (28 XI 1956 – 31 V 1975)				
Kaczmarek Marian	Wacław	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy	15 IX 1959 – 31 X 1960
Studzinski Bogumił	Roman	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)	16 XII 1962 – 1 IX 1967
Ogonowski Zbigniew	Jan	kpr./ppor.	inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów i Referentów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 II 1968 – 1 XII 1971
Tajl Zenon	Franciszek	plut.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów i Referentów	16 XII 1971 – 1 VI 1975
KPMO w Chełmnie (28 XI 1956 – 31 V 1975)				
Madajczyk Tadeusz	Wawrzyniec	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów	1 I 1963 – 30 VI 1970
Cybulski Edmund	Franciszek	szer./kpr./ ppor.	inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 VIII 1970 – 1 VIII 1973

Szkolenie funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa i porządku publicznego PRL...

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
KP MO w Chojnicach (28 XI 1956-31 V 1975)/KM MO w Chojnicach (1 VI 1975 – 1 VIII 1983)/RUSW w Chojnicach (1 VIII 1983 – 31 VII 1990)				
Dział szkoleniowy				
Nowak Jan	Jan	szer./plut./ ppor.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)/inspektor ds. szkolenia (od 1 VI 1975)	1 XI 1962-31 V 1978
Wróblewski Leon	Jan	plut.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 I 1966 – 31 I 1967
Piątek Edward	Edward	st. szer.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 VI 1978 – 31 VII 1983
Kalczuk Edward	Łucjan	mł. chor./ chor.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 IX 1983 – 1 VI 1984
Klauzo Czesław	Stanisław	por.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 VI 1984 – 1 III 1986
Fortuński Kazimierz	Jan	ppor./por.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 VII 1986 – 1 II 1990
Pion polityczno-wychowawczy				
Suwiński Stanisław	Stanisław	por.	zastępca komendanta miejskiego MO ds. polityczno-wychowawczych/zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	16 XII 1981 – 1 VIII 1983/1 VIII 1983 – 15 XII 1986
Bogdanowicz Jan	Edward	ppor./por.	zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	16 XII 1986 – 22 XI 1989
Dział szkoleniowo-wychowawczy i kadry				
Bogdanowicz Jan	Edward	por.	st. inspektor ds. kadry, szkolenia i wychowania Grupy Inspektorów	1 II 1990 – 31 VII 1990

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Szmyt Rajmund	Romuald	por.	inspektor ds. kadr, szkolenia i wychowania Grupy Inspektorów	1 II 1990 – 31 VII 1990
KP MO w Goluβiu-Dobrzyniu (28 XI 1956 – 31 V 1975)				
Góźdz Zenon	Klemens	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 IX 1962 – 31 VIII 1963
Skowroński Ryszard	Franciszek	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)	1 XII 1963 – 16 VIII 1968
Frankowski Kazimierz	Czesław	szer.	inspektor kulturalno-oświatowy	16 VIII 1968 – 1 VI 1971
Lasecki Henryk	Stanisław	kpr.	inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 VI 1971 – 31 X 1971
Falkowski Edmund	Aleksander	kpr./plut.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów	1 XI 1971 – 1 VI 1975
KM MO w Grudziądzu (28 XI 1956 – 28 II 1963)/KMIP MO w Grudziądzu (1 III 1963 – 31 V 1975)				
Romel Stanisław	Jan	szer./sierż./ st. sierż.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 II 1962 – 1 X 1972
Augustyniak Antoni	Józef	sierż.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów i Referentów	1 X 1972 – 16 VI 1974
Romel Stanisław	Jan	st. sierż.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów i Referentów	16 VI 1974 – 1 VI 1975

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
KM MO w Inowrocławiu (28 XI 1956 – 31 V 1964)/KMiP MO w Inowrocławiu (1 VI 1964 – 31 V 1975)/KM MO w Inowrocławiu (1 VI 1975 – 1 VIII 1983)/RUSW w Inowrocławiu (1 VIII 1983 – 31 VII 1990)				
Dział szkoleniowy				
Kubski Włodzimierz	Szczepan	st. sierż.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)	1 I 1962 – 1 XI 1969
Ratajczak Waclaw	Bronisław	ppor./por.	inspektor kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów i Referentów (od 1 VIII 1971)/inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów (od 1 VI 1975)	1 XI 1969 – 30 VI 1985
Micek Ryszard	Józef	ppor.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 VIII 1985 – b.d.
Pion polityczno-wychowawczy				
Kubski Włodzimierz	Szczepan	kpt./mjr	zastępca komendanta miejskiego MO ds. polityczno-wychowawczych/zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	1 I 1982 – 1 VIII 1983/ 1 VIII 1983 – 31 VIII 1988
Spliter Zbigniew	Stanisław	kpt.	zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	1 IX 1988 – 22 XI 1989
KP MO w Inowrocławiu (28 XI 1956 – 31 V 1964)				
Ratajczak Waclaw	Bronisław	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 IX 1962 – 1 VI 1964
RUSW w Koronowie (1 VIII 1983 – 31 VII 1990)				
Pion polityczno-wychowawczy				
Cosban-Woytycha Stefan	Zefryn	kpt.	zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	2 XI 1983 – 1 IV 1986

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Adamowski Jerzy	Dominik	por.	zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	16 V 1986 – 1 IV 1989
Wojtasik Bernard	Tadeusz	mjr	zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	16 IV 1989 – 22 XI 1989
Dział szkoleniowo-wychowawczy i kadry				
Wojtasik Bernard	Tadeusz	mjr	inspektor ds. kadry, szkolenia i wychowania Grupy Inspektorów	1 I 1990 – 15 V 1990
KP MO w Lipnie (28 XI 1956 – 31 V 1975)				
Zaborowski Henryk	Zygmunt	szer./ppor./por.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 I 1962 – 1 VI 1975
KP MO w Mogilnie (28 XI 1956 – 31 V 1975)/Komisariat MO w Mogilnie (1 VI 1975 – 31 VII 1983)/RUSW w Mogilnie (1 VIII 1983 – 31 VII 1990)				
Dział szkoleniowy				
Marzec Antoni	Stanisław	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 I 1962 – 30 IX 1964
Wojtasik Bernard	Tadeusz	szer./por.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 X 1964 – 1 VI 1975
Szymandera Stefan	Sylwester	st. kpr.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 VI 1975 – 1 IV 1983
Toczko Jan	Kazimierz	st. sierż.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 IV 1983 – 1 II 1990

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Pion polityczno-wychowawczy				
Szymandera Stefan	Sylwester	chor.	zastępca kierownika Komisariatu MO ds. polityczno-wychowawczych/zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	1 IV 1983 – 1 VIII 1983/ VIII 1983 – 1 II 1990
RUSW w Nakle (1 VIII 1983 – 31 VII 1990)				
Sobieszczyk Henryk	Józef	por.	zastępca kierownika Komisariatu MO ds. polityczno-wychowawczych/zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	1 II 1983 – 1 IX 1983/ 1 IX 1983 – 31 VII 1990
KPMO w Radziejowie (28 XI 1956 – 31 V 1975)				
Tomaszewski Bogusław	Feliks	szer./plut./ sierż./ppor.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 I 1962 – 1 XI 1971
Helminiak Jan	Jan	plut.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów	1 XI 1971 – 1 VI 1975
KP MO w Rypinie (28 XI 1956 – 31 V 1975)				
Ostrowski Wiesław	Ignacy	szer./plut./ sierż./ppor.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 I 1962 – 1 VI 1975
KP MO w Sępólnie Krajeńskim (28 XI 1956 – 31 V 1975)/Komisariat MO w Sępólnie Krajeńskim (1 VI 1975 – 1 VIII 1983)/RUSW w Sępólnie Krajeńskim (1 VIII 1983 – 31 VII 1990)				
Dział szkoleniowy				

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Zdrenka Franciszek	Franciszek	kpr.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 I 1962 – 22 VIII 1964
Wróblewski Leon	Jan	plut.	st. referent kulturalno-oświatowy	b.d. – 31 I 1967
Kujawa Zygmunt	Kazimierz	szer./kpr.	inspektor kulturalno-oświatowy	1 IV 1968 – 11 VI 1970
Siekierski Tadeusz	Franciszek	sierz./st. sierż.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów	1 X 1971 – 1 VI 1975
Bronka Zygmunt	Jan	ppor.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 VI 1975 – 1 IV 1983
Bogdanowicz Jan	Edward	ppor.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 VIII 1983 – 16 XII 1986
Milachowski Krzysztof	Antoni	ppor.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 VII 1987 – 22 XI 1989
Pion polityczno-wychowawczy				
Bronka Zygmunt	Jan	por.	zastępca kierownika Komisariatu MO ds. polityczno-wychowawczych/zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	1 IV 1983 – 1 VIII 1983/ VIII 1983 – 15 V 1988
Spliter Zbigniew	Stanisław	kpt.	zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	16 V 1988 – 1 IX 1988
Barwiński Roman	Tadeusz	por.	zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	1 XII 1988 – 22 XI 1989
Dział szkoleniowo-wychowawczy i kadry				
Milachowski Krzysztof	Antoni	ppor.	st. inspektor ds. kadry, szkolenia i wychowania Grupy Inspektorów	22 XI 1989 – 31 VII 1990
KP MO w Szubinie (28 XI 1956 – 31 V 1975)/Komisariat MO w Szubinie (1 VI 1975 – 1 VIII 1983)/RUSW w Szubinie (1 VIII 1983 – 31 VII 1990)				
Dział szkoleniowy				

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Bartoszek Mirosław	Józef	szer./sierż./ st. sierż.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (1 VII 1971)	1 I 1962 – 1 V 1972
Brzykcy Stanisław	Leon	st. sierż./ sierż. sztab.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów/inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów (od 1 VI 1975)	1 VII 1972 – 16 XI 1976
Sobczak Jerzy	Józef	szer./ppor.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 VIII 1977 – 1 XI 1981
Kłysik Henryk	Bolesław	por./kpt.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 IX 1983 – 15 XI 1986
Cholewa Edward	Bronisław	st. chor.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 XII 1986 – 31 VII 1990
Pion polityczno-wychowawczy				
Jaworski Jan	Jan	st. sierż. sztab.	zastępca kierownika Komisariatu MO ds. polityczno-wychowawczych	1 IV 1982 – 1 V 1983
Trzeński Tadeusz	Franciszek	kpt.	zastępca kierownika Komisariatu MO ds. polityczno-wychowawczych/zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	1 V 1983 – 1 VIII 1983/ VIII 1983 – 23 III 1985
Fiałkowski Piotr	Leon	por./kpt.	zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	1 I 1986 – 1 II 1990
KP MO w Świeciu (28 XI 1956 – 31 V 1975)/Komisariat MO w Świeciu (1 VI 1975 – 1 VIII 1983)/RUSW w Świeciu (1 VIII 1983 – 31 VII 1990)				
Dział szkoleniowy				
Ziemer Medard	Maksymilian	szer./plut.	st. referent kulturalno-oświatowy	15 VIII 1962 – 30 VI 1963

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Szmajda Paweł	Michał	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 II 1966 – 31 VII 1966
Zawisza Zygmunt	Władysław	szer./kpr./ ppor.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 IX 1966 – 1 VI 1975
Szydzik Leszek	Antoni	por.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 VI 1975 – 1 XI 1975
Rydzkowski Jerzy	Leon	ppor.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	1 XI 1975 – 16 XII 1981
Wolicki Zenon	Stefan	szer./ppor./ por.	inspektor ds. szkolenia Grupy Inspektorów	16 VIII 1983 – 22 XI 1989
Pion polityczno-wychowawczy				
Rydzkowski Jerzy	Leon	por./kpt.	zastępca kierownika komisariatu MO ds. polityczno-wychowawczych/zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	16 XII 1981 – 1 VIII 1983/1 VIII 1983 – 22 XI 1989
Dział szkoleniowo-wychowawczy i kadry				
Rydzkowski Jerzy	Leon	kpt.	st. inspektor ds. kadry, szkolenia i wychowania Grupy Inspektorów	1 II 1990 – 31 VII 1990
Wolicki Zenon	Stefan	por.	inspektor ds. kadry, szkolenia i wychowania Grupy Inspektorów	22 XI 1989 – 31 VII 1990
KM MO w Toruniu (28 XI 1956 – 31 V 1964)/KMIP MO w Toruniu (1 VI 1964 – 31 V 1975)				
Łukomski Jan	Konstanty	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 X 1962 – 1 IV 1965
Mankowski Jerzy	Michał	plut./sierż.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)	1 IV 1965 – 1 XII 1967
Sobiechowski Dionizy	Maksymilian	st. sierż.	inspektor kulturalno-oświatowy	1 XII 1967 – 1 I 1969

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Mańkowski Jerzy	Michał	ppor./por.	inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 II 1969 – 1 X 1973
Czarnecki Paweł	Antoni	ppor.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów	1 X 1971 – 1 VII 1972
Jakubowski Andrzej	Jerzy	ppor.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów	1 V 1973 – 1 VI 1975
Kuziemkowski Stanisław	Roman	por.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów	1 X 1973 – 1 VI 1975
KP MO w Toruniu (28 XI 1956 – 31 V 1964)				
Dąbrowski Zbigniew	Bolesław	st. sierż.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 I 1962 – 31 V 1964
KP MO w Tucholi (28 XI 1956 – 31 V 1975)/Komisariat MO w Tucholi (1 VI 1975 – 31 VII 1983)/RUSW w Tucholi (1 VIII 1983 – 31 VII 1990)				
Dział szkoleniowy				
Maroń Tadeusz	Stanisław	szer./ppor.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (1 VII 1971)	1 IX 1962 – 1 X 1972
Szmelter Kazimierz	Jan	kpr./plut.	inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów	1 X 1972 – 1 VI 1975
Pion polityczno-wychowawczy				
Orlikowski Jan	Józef	kpt.	zastępca kierownika Komisariatu MO ds. polityczno-wychowawczych/zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	1 II 1983 – 1 VIII 1983/1 VIII 1983 – 15 X 1988

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Marszałkowski Roman	Jan	ppor.	zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	16 X 1988 – 22 XI 1989
Dział szkoleniowo-wychowawczy i kadry				
Marszałkowski Roman	Jan	ppor.	st. inspektor ds. kadry, szkolenia i wychowania Grupy Inspektorów	1 I 1990 – 31 VII 1990
KP MO w Wąbrzeźnie (28 XI 1956 – 31 V 1975)				
Pietras Zbigniew	Stanisław	szer./kpr./sierż./ppor.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (1 VII 1971)	1 I 1962 – 1 VI 1975
KM MO we Włocławku (28 XI 1956 – 31 V 1964)/KMIP MO we Włocławku (1 VI 1964 – 31 V 1975)				
Barczak/Bartczak Zygmunt	Ignacy	szer./kpr./plut./st. sierż./ppor.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od 1 VII 1971)	1 I 1962 – 1 VI 1975
KP MO we Włocławku (28 XI 1956 – 31 V 1964)				
Wróbel Stanisław	Kazimierz	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 I 1962 – 16 VI 1963
Czerniejewski Włodzimierz	Władysław	szer.	st. referent kulturalno-oświatowy	1 IV 1964 – 1 VI 1964
KP MO w Wyrzysku (28 XI 1956 – 31 V 1975)				
Pietrolaj Ryszard	Zygmunt	szer./plut.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od 1 IV 1967)	1 IX 1965 – b.d.

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień służbowy	Pełniona funkcja	Czas pełnienia funkcji
Wasilewski Zdzisław	Aleksander	szer./kpr./ppor.	inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od I VII 1971)	I VII 1971 – I VI 1975
KP MO w Żninie (28 XI 1956 – 31 V 1975)/Komisariat MO w Żninie (1 VI 1975 – 31 VII 1983)/RUSW w Żninie (1 VIII 1983 – 31 VII 1990)				
Dział szkoleniowy				
Radomski Wojciech	Stanisław	kpr./st. sierż./sierż. sztab.	st. referent kulturalno-oświatowy/inspektor kulturalno-oświatowy (od I IV 1967)/inspektor kulturalno-oświatowy Grupy Inspektorów/inspektor doskonalenia zawodowego Grupy Inspektorów (od I VII 1971)	I I 1962 – I VI 1975
Pion polityczno-wychowawczy				
Woliński Stefan	Franciszek	por.	zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	I VIII 1984 – 16 V 1986
Traczykowski Czesław	Kazimierz	kpt.	zastępca szefa RUSW ds. polityczno-wychowawczych	16 V 1986 – 16 X 1989
Dział szkoleniowo-wychowawczy i kadry				
Berdysz Grzegorz	Edward	por.	st. inspektor ds. kadry, szkolenia i wychowania	22 XI 1989 – 31 VII 1990

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rozkazów personalnych komendanta wojewódzkiego MO/szefa WUSW w Bydgoszczy z lat 1956–1990 (AIPN By, 277/2–26; AIPN By, 429/5–22; AIPN By, 453/19–20), kartoteki osobowej funkcjonariuszy MO i SB (AIPN By, 270), kartoteki osobowej funkcjonariuszy MO (Archiwum KWP w Bydgoszczy).

Aneks 2

Tabela 5. Kursy szkoleniowe przeprowadzone przez Wojewódzki Ośrodek Szkolenia Szeregowych MO/Wojewódzki Ośrodek Szkolenia Podoficerów MO przy KW MO/WUSW w Bydgoszczy w latach 1957–1986

Rodzaj szkolenia	Czas trwania	Liczba słuchaczy	Liczba absolwentów
Kursy szkolenia szeregowych MO			
I Kurs	1 IX 1957 – 14 XII 1957	44	44
II Kurs	7 I 1958 – 12 IV 1958	50	49
III Kurs	16 IV 1958 – 4 VI 1958	50	50
IV Kurs	6 VI 1958 – 11 VII 1958		
Kurs podoficerski ³⁰⁷	15 VII 1958 – 17 IV 1959	58	45
Razem		202	188
Kursy szkolenia podoficerów MO			
I Kurs podoficerski	2 V 1959 – 27 VI 1959	46	44
II Kurs podoficerski	2 VII 1959 – 29 VIII 1959	50	50
III Kurs podoficerski	12 X 1959 – 5 XII 1959	51	51
Kurs podoficerski (międzywojewódzki ³⁰⁸)	28 VI 1962 – 25 III 1963	68	68
Kurs podoficerski	5 V 1964 – 7 II 1965	60	53
Kurs podoficerski	22 II 1965 – 30 XI 1965	61	59

³⁰⁷ Słuchaczami kursu byli w większości absolwenci IV kursu przeszkolenia szeregowych MO.

³⁰⁸ Słuchaczami kursu byli funkcjonariusze z woj. bydgoskiego, opolskiego i poznańskiego.

Kurs podoficerski (międzywojewódzki ³⁰⁹)	26 I 1966 – 29 X 1966	69	66
Kurs podoficerski	16 XI 1970 – 30 VI 1971	61	57
Kurs podoficerski	1 IX 1971 – 31 III 1972	64	62
Kurs podoficerski	20 V 1972 – 22 XII 1972	58	57
Kurs podoficerski	2 II 1973 – 10 XII 1973	63	59
Kurs podoficerski	7 I 1974 – 30 X 1974	63	56
Kurs podoficerski	18 XI 1974 – 16 VIII 1975	77	77
Kurs podoficerski	20 II 1984 – 20 IV 1984	68	68
Kurs podoficerski	5 XII 1983 – 8 II 1984	58	58
Kurs podoficerski	15 VIII 1984 – 4 V 1985	117	117
Kurs podoficerski	14 IV 1986 – 23 VIII 1986	87	85
Razem		1121	1087
Kursy przeszkolenia uzupełniającego dla funkcjonariuszy zajmujących stanowiska podoficerskie			
I Kurs przeszkolenia uzupełniającego	29 II 1960 – 28 IV 1960	79	79
II Kurs przeszkolenia uzupełniającego	9 V 1960 – 8 VII 1960	80	77
III Kurs przeszkolenia uzupełniającego	20 VIII 1960 – 19 X 1960	79	78
IV Kurs przeszkolenia uzupełniającego	24 X 1960 – 23 XII 1960	78	76
V Kurs przeszkolenia uzupełniającego	16 I 1961 – 16 III 1961	79	78
VI Kurs przeszkolenia uzupełniającego	20 III 1961 – 25 V 1961	77	74

³⁰⁹ Słuchaczami kursu byli funkcjonariusze z woj. bydgoskiego i gdańskiego.

VII Kurs przeszkolenia uzupełniającego	8 I 1962 – 8 III 1962	76	76
VIII Kurs przeszkolenia uzupełniającego	2 IV 1962 – 2 VI 1962	78	78
IX Kurs przeszkolenia uzupełniającego	22 IV 1963 – 27 VI 1963	70	70
X Kurs przeszkolenia uzupełniającego	19 VIII 1963 – 16 X 1963	65	65
XI Kurs przeszkolenia uzupełniającego	22 X 1963 – 21 XII 1963	64	64
XII Kurs przeszkolenia uzupełniającego	15 I 1964 – 13 III 1964	60	59
XIII Kurs przeszkolenia uzupełniającego	15 II 1967 – 12 IV 1967	62	62
XIV Kurs przeszkolenia uzupełniającego	25 IV 1967 – 14 VI 1967	31	30
	25 IV 1967 – 21 VI 1967 ³¹⁰	32	31
XV Kurs przeszkolenia uzupełniającego	6 IX 1967 – 20 X 1967	61	61
XVI Kurs przeszkolenia uzupełniającego	14 XI 1967 – 9 XII 1967	32	32
	14 XI – 22 XII 1967 ³¹¹	30	30
XVII Kurs przeszkolenia uzupełniającego	15 I 1968 – 9 II 1968	36	36
	15 I 1968 – 17 II 1968	32	32
XVIII Kurs przeszkolenia uzupełniającego	12 III 1968 – 10 IV 1968	37	37
	15 III 1968 – 11 IV 1968 ³¹²	30	30

³¹⁰ Kurs dla dzielnicowych.

³¹¹ Kurs dla posterunkowych.

³¹² Kurs dla posterunkowych.

XIX Kurs przeszkolenia uzupełniającego	17 IV 1968 – 16 V 1968	29	28
	17 IV 1968 – 23 V 1968 ³¹³	31	31
Razem		1328	1314
Kursy wdrożeniowe (wstępne) dla nowo przyjętych funkcjonariuszy			
Kurs wstępny	14 IV 1972 – 13 V 1972	59	59
Kurs wstępny	2 IV 1974 – 27 IV 1974	98	98
Razem		157	157
Kursy szkoleniowe dla komendantów posterunków MO			
Sześciodniowy kurs komendantów posterunków MO	16 X 1972 – 21 X 1972	30	30
Sześciodniowy kurs komendantów posterunków MO	23 X 1972 – 28 X 1972	30	30
Sześciodniowy kurs komendantów posterunków MO	6 XI 1972 – 11 XI 1972	30	30
Sześciodniowy kurs komendantów posterunków MO	13 XI 1972 – 18 XI 1972	18	18
Razem		108	108
Kurs przeszkolenia dla ster-motorzystów			
Międzywojewódzki kurs ster-motorzystów dla funkcjonariuszy MO skierowanych do służby w jednostkach MO wód śródlądowych ³¹⁴	27 V 1968 – 22 VI 1968	36	36
Ogółem		2952	2890

³¹³ Kurs dla posterunkowych.

³¹⁴ Sluchaczami kursu byli funkcjonariusze z woj. bydgoskiego, gdańskiego, kieleckiego, krakowskiego, lubelskiego, łódzkiego, opolskiego, poznańskiego, rzeszowskiego, szczecińskiego, warszawskiego, wrocławskiego i zielonogórskiego.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rozkazów personalnych komendanta wojewódzkiego MO/szefa WUSW w Bydgoszczy: AIPN By, 277/3, t. 2, Rozkaz personalny nr 74/K/57, 11 IX 1957 r., k. 55–57; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 97/K/57, 17 XII 1957 r., k. 148–150; AIPN By, 277/4, t. 1, Rozkaz personalny nr 2/K/58, 15 I 1958 r., k. 8–10; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 48/K/58, 18 IV 1958 r., k. 184–186; AIPN By, 277/4, t. 2, Rozkaz personalny nr 51/58, 25 IV 1958 r., k. 8–10; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 60/58, 7 VI 1958 r., k. 61–63; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 61/58, 10 VI 1958 r., k. 64–66; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 64/58, 20 VI 1958 r., k. 82; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 70/58, 11 VII 1958 r., k. 106–108; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 74/58, 4 VIII 1958 r., k. 128; AIPN By, 277/5, t. 2, Rozkaz personalny nr 46/59, 12 V 1959 r., k. 6–7; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 49/59, 6 VI 1959 r., k. 33–35; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 58/59, 28 VII 1959 r., k. 83–85; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 63/59, 21 VIII 1959 r., k. 116–118; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 67/59, 10 IX 1959 r., k. 153–155; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 75/59, 26 X 1959 r., k. 202–204; AIPN By, 277/6, t. 1, Rozkaz personalny nr 1/60, 8 I 1960 r., k. 5–7; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 32/60, 26 III 1960 r., k. 131–134; AIPN By, 277/6, t. 2, Rozkaz personalny nr 55/60, 15 V 1960 r., k. 10–13; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 62/60, 20 V 1960 r., k. 30–33; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 87/60, 20 VII 1960 r., k. 144–147; AIPN By, 277/6, t. 3, Rozkaz personalny nr 104/60, 10 IX 1960 r., k. 1–4; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 117/60, 28 X 1960 r., k. 70–73; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 124/60, 21 XI 1960 r., k. 101–104; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 141/60, 31 XII 1960 r., k. 168–171; AIPN By, 277/7, t. 1, Rozkaz personalny nr 17/61, 16 II 1961 r., k. 82–85; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 25/61, 25 III 1961 r., k. 117–120; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 31/61, 28 III 1961 r., k. 142–145; AIPN By, 277/7, t. 2, Rozkaz personalny nr 53/61, 12 VI 1961 r., k. 7–10; AIPN By, 277/8, t. 1, Rozkaz personalny nr 15/62, 1 II 1962 r., k. 79–81; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 30/62, 17 III 1962 r., k. 168–171; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 45/62, 2 V 1962 r., k. 220–222; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 56/62, 13 VI 1962 r., k. 257–259; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 63/62, 4 VII 1962 r., k. 286–287; AIPN By, 277/9, t. 1, Rozkaz personalny nr 22/63, 23 III 1963 r., b.p.; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 32/63, 9 V 1963 r., b.p.; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 50/63, 8 VII 1963 r., b.p.; AIPN By, 277/9, t. 2, Rozkaz personalny nr 67/63, 13 IX 1963 r., b.p.; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 79/63, 28 X 1963 r., b.p.; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 83/63, 11 XI 1963 r., b.p.; AIPN By, 277/10, t. 1, Rozkaz personalny nr 4/64, 14 I 1964 r., b.p.; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 8/64, 27 I 1964 r., b.p.; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 24/64, 31 III 1964 r., b.p.; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 36/64, 21 V 1964 r., b.p.; AIPN By, 277/11, t. 1, Rozkaz personalny nr 13/65, 18 II 1965 r., b.p.; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 18/65, 6 III 1965 r., b.p.; AIPN By, 277/11, t. 2, Rozkaz personalny nr 101/65, 28 XII 1965 r., b.p.; AIPN By, 277/12, Rozkaz personalny nr 13/66, 4 II 1966 r., b.p.; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 92/66, 29 X 1966 r., b.p.; AIPN By, 277/13, t. 1, Rozkaz personalny nr 52/67, 25 IV 1967 r., k. 121–122; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 53/67, 25 IV 1967 r., k. 125–126; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 57/67, 5 V 1967 r., k. 140–141; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 58/67, 5 V 1967 r., k. 144–145; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 84/67, 20 VI 1967 r., k. 216–217; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 87/67, 29 VI 1967 r., k. 224–225; AIPN By, 277/13, t. 4, Rozkaz

personalny nr 197/67, 25 IX 1967 r., k. 122–123; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 198/67, 25 IX 1967 r., k. 126–127; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 216/67, 10 XI 1967 r., k. 171–172; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 217/67, 10 XI 1967 r., k. 175–176; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 235/67, 20 XII 1967 r., k. 219–220; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 236/67, 20 XII 1967 r., k. 223–224; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 241/67, 30 XII 1967 r., k. 232–233; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 242/67, 30 XII 1967 r., k. 237–238; AIPN By, 277/14, t. 1, Rozkaz personalny nr 15/68, 30 I 1968 r., k. 95–96; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 16/68, 30 I 1968 r., k. 99–100; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 22/68, 13 II 1968 r., k. 118–119; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 28/68, 23 II 1968 r., k. 133–134; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 38/68, 25 III 1968 r., k. 162–163; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 41/68, 8 IV 1968 r., k. 168–169; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 51/68, 24 IV 1968 r., k. 194–195; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 52/68, 24 IV 1968 r., k. 197–198; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 56/68, 29 IV 1968 r., k. 205–206; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 57/68, 29 IV 1968 r., k. 207–208; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 68/68, 29 V 1968 r., k. 230–231; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 69/68, 29 V 1968 r., k. 233–234; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 70/68, 7 VI 1968 r., k. 236–237; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 85/68, 3 VII 1968 r., k. 263–264; AIPN By, 277/16, t. 3, Rozkaz personalny nr 205/70, 26 XI 1970 r., k. 148–150; AIPN By, 277/17, t. 2, Rozkaz personalny nr 115/71, 2 VII 1971 r., k. 128–129; AIPN By, 277/17, t. 3, Rozkaz personalny nr 164/71, 10 IX 1971 r., k. 28–29; AIPN By, 277/18, t. 1, Rozkaz personalny nr 46/72, 31 III 1972 r., k. 91–91a; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 114/72, 23 V 1972 r., k. 253–254; AIPN By, 277/18, t. 2, Rozkaz personalny nr 127/72, 8 VI 1972 r., k. 11–12; AIPN By, 277/18, t. 3, Rozkaz personalny nr 255/72, 20 X 1972 r., k. 103–104; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 261/72, 25 X 1972 r., k. 113–114; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 268/72, 13 XI 1972 r., k. 133–134; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 276/72, 21 XI 1972 r., k. 149; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 306/72, 29 XII 1972 r., k. 207–208; AIPN By, 277/19, t. 3, Rozkaz personalny nr 90/73, 14 II 1973 r., k. 38–39; AIPN By, 277/19, t. 6, Rozkaz personalny nr 352/73, 21 XII 1973 r., k. 109–110; AIPN By, 277/20, t. 1, Rozkaz personalny nr 40/74, 28 I 1974 r., k. 83–84; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 89/74, 25 IV 1974 r., k. 172–174; AIPN By, 277/20, t. 2, Rozkaz personalny nr 219/74, 29 X 1974 r., k. 156–157; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 246/74, 12 XII 1974 r., k. 229–230; AIPN By, 277/21, t. 3, Rozkaz personalny nr 254/75, 25 VIII 1975 r., k. 175–176; AIPN By, 429/12, t. 1, Rozkaz personalny nr 090/84, 11 V 1984 r., k. 53–55; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 027/84, 8 II 1984 r., k. 199–200; AIPN By, 429/12, t. 2, Rozkaz personalny nr 0178/84, 28 VIII 1984 r., k. 95–101; AIPN By, 429/13, t. 1, Rozkaz personalny nr 093/85, 3 V 1985 r., k. 219–225; AIPN By, 429/14, t. 1, Rozkaz personalny nr 102/86, 23 IV 1986 r., k. 273–275; AIPN By, 429/14, t. 3, Rozkaz personalny nr 0261/86, 23 VIII 1986 r., k. 295–297.

Aneks 3

Tabela 6. Wykaz funkcjonariuszy oddelegowanych do wykonywania obowiązków służbowych na stanowiskach szkolnych i polityczno-wychowawczych w Pułku Manewrowym KW MO w Bydgoszczy z dniem 13 XII 1981 r.

Nazwisko i imię	Imię ojca	Stopień	Zajmowane stanowisko	Stanowisko powierzone w Pułku Manewrowym KW MO w Bydgoszczy
Lewandowski Kazimierz	Jana	ppor.	wykładowca Kompanii Szkolnej ZOMO	zastępca dowódcy Pułku Manewrowego KW MO ds. polityczno-wychowawczych
Galikowski Marek	Teofil	por.	wykładowca Kompanii Szkolnej ZOMO	sekretarz POP PZPR przy Pułku Manewrowym KW MO
Banaszewski Eugeniusz	Henryk	kpt.	wykładowca Kompanii Szkolnej ZOMO	pomocnik dowódcy (instruktor ds. politycznych) Pułku Manewrowego KW MO
Janowiak Ryszard	Stefan	ppor.	pomocnik dowódcy ZOMO ds. operacyjno-szkoleniowych	szef sztabu Pułku Manewrowego KW MO
Kokoszyński Czesław	Jan	kpt.	wykładowca Kompanii Szkolnej ZOMO	dowódca Kompanii III Operacyjnej Pułku Manewrowego KW MO
Bielun Henryk	Józef	por.	wykładowca Kompanii Szkolnej ZOMO	dowódca Kompanii Szkolnej Pułku Manewrowego KW MO
Nowak Zdzisław	Franciszek	sierz.	milicjant plutonu Linowego ZOMO	zastępca dowódcy Kompanii Szkolnej Pułku Manewrowego KW MO
Perlik Edward	Konrad	plut.	milicjant plutonu Lekkiego ZOMO	szef Kompanii Szkolnej Pułku Manewrowego KW MO
Kryspin Leszek	Rajmund	plut.	milicjant-kierowca plutonu Lekkiego ZOMO	kierowca Kompanii Szkolnej Pułku Manewrowego KW MO

Stachowiak Marian	Stanisław	sierż.	milicjant plutonu lekkiego ZOMO	sanitariusz kompanii szkolnej pułku manewrowego KW MO
Małachowski Zygmunt	Józef	sierż.	milicjant-kierowca plutonu lekkiego ZOMO	dowódca plutonu 1 kompanii szkolnej pułku manewrowego KW MO
Bieniek Marek	Henryk	kpr.	milicjant plutonu lekkiego ZOMO	dowódca drużyny 1 kompanii szkolnej pułku manewrowego KW MO
Cegielski Sławomir	Ryszard	st. kpr.	milicjant plutonu lekkiego ZOMO	dowódca drużyny 3 kompanii szkolnej pułku manewrowego KW MO
Nawrocki Ryszard	Stanisław	sierż.	milicjant plutonu lekkiego ZOMO	dowódca plutonu 3 kompanii szkolnej pułku manewrowego KW MO
Kędziński Jerzy	Wacław	st. kpr.	milicjant plutonu lekkiego ZOMO	dowódca drużyny 4 kompanii szkolnej pułku manewrowego KW MO

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: AIPN By, 429/7, t. 1, Rozkaz personalny komendanta wojewódzkiego MO w Bydgoszczy nr 018/82, 2 II 1982 r., k. 29, 32, 36.

Piotr Rybarczyk

Training of officers of the provincial security and public order apparatus of the People's Republic of Poland on the example of the Voivodeship Headquarters of the MO in Bydgoszcz between 1956-1980

Summary

The article describes the organisation of the system and process of training of the officers of the Voivodeship security apparatus and public order (based on the example of Bydgoszcz Voivodeship) between 1956-1989. Changes in the spectrum of structural organization related to training were tracked, as well as the methods and the choice of subjects of the course. The basic source of materials for this article are archives created by the training apparatus and political and educational part of the Ministry of Internal Affairs (MSW) (e.g. normative and reporting documentation) also archives of the Citizens' Militia party organization at the Voivodeship Committee in Bydgoszcz. The article is accompanied by three tabular annexes containing staffing of positions/training units in cultural-educational and political-educational sectors at KW MO/WUSW in Bydgoszcz and in the field units of MO in the Bydgoszcz Voivodeship between 1956-1990 also annex containing training courses conducted by the Voivodeship Training Centre for Privates of MO/Voivodeship Training centre for Officers of MO by the KW MO/WUSW in Bydgoszcz between 1957-1986, lastly a list of officers sent to work at political and educational positions in the Managing Regiment at KW MO in Bydgoszcz at the time when martial law was imposed.

Key words: socio-professional adaptation, state atheism, professional development, cultural and education activity, political indoctrination, general education, Inter Voivodeship Party School, political and educational work, socialist propaganda, mobilization and defence training, party training, Marxist worldview, Evening University of Marxism-Leninism, physical education

Adrian Jusupović

Służba Bezpieczeństwa na cywilnych uczelniach. Przyczynek do pozaresortowego szkolenia funkcjonariuszy MSW*

Szkolnictwo resortu spraw wewnętrznych tworzyło złożony i wewnętrznie spójny system. Jego elementami były: 1) szkolnictwo resortowe; 2) doskonalenie zawodowe realizowane w toku pracy; 3) uzupełnianie wykształcenia ogólnego w szkołach i uczelniach pozaresortowych¹. O ile szkolnictwo resortowe jest dość dobrze opisane w literaturze sprzed 1990 r.², to ciągle brakuje prac powstałych po zmianach

* Tekst powstał w 2014 r.

¹ AIPN, 1593/82, Informacja o polityce kadrowej i kształceniu kadr w resorcie spraw wewnętrznych. Materiał dla Komisji Spraw Wewnętrznych i Wymiaru Sprawiedliwości Sejmu PRL, Warszawa 1984, b.p.

² AIPN, 001708/3462, E. Gurbala, *Wojenne źródła Służby Bezpieczeństwa i geneza jej systemu szkolenia kadr – jako element tradycji Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie*, Legionowo 1988 (praca dyplomowa WSO); W. Wierzbicki, *Rozwój szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych w latach 1944–1979* [w:] *Zarys historii szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych*, cz. 1: *Szkoły oficerskie*, red. J. Góralewska, C. Jene, Warszawa 1983; W. Domagalski, *Rodowód oraz tradycje Wyższej Szkoły Oficerskiej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych im. F. Dzierżyńskiego w Legionowie*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); *idem*, *Geneza, zadania, struktura Wyższej Szkoły Oficerskiej MSW im. F. Dzierżyńskiego w Legionowie (1972–1987)*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); J. Ślęczka, *Powstanie i działalność Szkoły Oficerskiej Służby Bezpieczeństwa (1944–1954)* [w:] *Zarys historii szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych*, cz. 1: *Szkoły oficerskie...*; AIPN, 1585/1495, *idem*, *Wyższa Szkoła Oficerska im. F. Dzierżyńskiego. Zarys historii 1944–1987*, Legionowo 1988; F. Kubica, *Kształtowanie się dydaktyki pracy operacyjnej w Centralnej Szkole MBP w Łodzi i Centrum Wyszkolenia MBP (MSW) w Legionowie w latach 1945–1972*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); M. Pankowski, *Studencki Ruch Naukowy w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. F. Dzierżyńskiego*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); W. Brzęk, *Kierunki rozwoju Ruchu Naukowego w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. F. Dzierżyńskiego*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); M. Słowak, *Działalność uczelnianej organizacji ZSMP w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. F. Dzierżyńskiego*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); A. Bakalarska-Burchardt, A. Korus, *Organizacje społeczne w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. F. Dzierżyńskiego, ich funkcje i działalność*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły

ustrojowych³. W literaturze nie podejmowano też dotąd problemu szkolnictwa pozaresortowego. Należy pamiętać, że system kształcenia MSW był wzorowany w znacznej mierze na programie szkół ogólnokształcących oraz uniwersytetów. Więcej jednak było w nim treści ideologicznych, a poza tym zawierał elementy prawa karnego, kryminologii, dyscypliny wojskowej, przysposobienia wojskowego, śledztwa oraz tematykę „A” (zagadnienia operacyjne) i „C” (procedury śledcze)⁴.

Od początku lat siedemdziesiątych XX w. osoby z wyższym wykształceniem cywilnym mogły uzyskać stopień oficera po odbyciu studiów w Podyplomowym Studium ASW⁵. Miało to duże znaczenie dla rozwoju kadrowego służb MSW, ponieważ np. pod koniec lat osiemdziesiątych roczne zapotrzebowanie w resorcie na ofi-

---

Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); S. Buczyński, *Organizacja i działalność szkół chorążych MO* [w:] *Zarys historii szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych*, cz. 1: *Szkoły podoficerskie*, red. C. Jene, Warszawa 1985, s. 161–206; F. Bielak, *Rozwój i działalność naukowa kadry WSO*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); J. Ślęczka, *Wkład ośrodka szkoleniowego Służby Bezpieczeństwa w Legionowie w podnoszenie poziomu wykształcenia ogólnego funkcjonariuszy SB*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1984, nr 3–4 (29); *idem*, *W 35-lecie powstania szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa. Zarys rozwoju*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1979, nr 4 (18); E. Sobków, H. Rosiak-Cegiel-ska, *Praktyki zawodowe i badania naukowe jako element procesu kształcenia w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW kadr oficerskich SB*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 4 (40); B. Czechowski, *Wzorzec osobowy oficera SB w pracy dydaktyczno-wychowawczej Wyższej Szkoły Oficerskiej MSW im. F. Dzierżyńskiego*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); H. Piotrowski, *Charakterystyka studentów przyjętych na I rok studiów ze względu na czynniki biograficzno-środowiskowe i intelektualne (sprawozdanie z badań)*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37).

³ W. Frazik, *Prace dyplomowe funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa w zasobie archiwalnym oddziałów Instytutu Pamięci Narodowej*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2006, nr 2/4; G. Wołk, *Prace dyplomowe absolwentów Wyższej Szkoły Oficerskiej MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie. Przyczynek do bibliografii* [w:] *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2010. Referaty*, red. N. Jarska, T. Kozłowski, Warszawa 2011; A. Jusupović, A. Ostapa, J. Wygoda, *Pojęcie „Służba Bezpieczeństwa” w rozumieniu ustawy lustracyjnej. Propozycja wykładni* [w:] *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013, s. 77–80; S. Hermański, A. Jusupović, T. Wróblewski, *Cywilne organy bezpieczeństwa państwa 1956–1990* [w:] *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa...*; A. Jusupović, *Ośrodki kształcenia chorążych w MSW. Na przykładzie szkoły chorążych pionu obserwacji*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2012, nr 1/10.

⁴ Odnośnie do dyscyplin zob. F. Kubica, *Kształtowanie się dydaktyki pracy operacyjnej w Centralnej Szkole MBP w Łodzi i Centrum Wyszokolenia MBP (MSW) w Legionowie w latach 1945–1972*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37), s. 70–81.

⁵ Por. AIPN, 0045/52, Koncepcja organizacji szkolenia i doskonalenia zawodowego w resorcie spraw wewnętrznych. Załącznik do zarządzenia nr 092/71 ministra spraw wewnętrznych z 24 VI 1971 r. w sprawie modernizacji szkolenia i doskonalenia zawodowego, k. 18. Mimo że zarządzenie zostało wydane rok przed powołaniem wyższych szkół resortowych, zawierało już założenia odnośnie do prowadzenia przez nie studiów podyplomowych.

cerów przekraczało 1500 etatów. Tymczasem wszystkie szkoły resortowe (Akademia Spraw Wewnętrznych, Wyższa Szkoła Oficerska w Legionowie i podobna uczelnia w Szczytnie) były w stanie wypromować około 800 oficerów. Sytuacja taka wymuszała kierowanie funkcjonariuszy na studia cywilne w kraju i za granicą, a następnie na studia podyplomowe, żeby w ten sposób uzupełnić braki kadry dowódczej. Celem niniejszego tekstu jest przybliżenie zagadnienia pozyskiwania i kształcenia kadr MSW na cywilnych uczelniach.

Studia cywilne w kraju

Dokształcanie w zakresie szkół ogólnokształcących było „niezbędnym warunkiem wzrostu kwalifikacji zawodowych funkcjonariuszy”⁶. Resort bezpieczeństwa publicznego potrzebował bowiem pracowników z odpowiednim wykształceniem. Dla realizacji tego zadania zarządzeniem nr 30 wiceministra BP⁷ z 9 sierpnia 1948 r. szefowie WUBP zostali zobligowani do wytypowania spośród słuchaczy szkół wyższych i średnich zawodowych⁸ kandydatów do otrzymania stypendiów ministerstwa. Ich listę przesłali do MBP. W centrali resortu dyrektor Biura Personalnego wraz z dyrektorem Departamentu Szkolenia mieli dokonać wyboru, „kierując się: a) ideologiczną, moralną i polityczną postawą kandydata; b) poziomem umysłowym i osiągnięciami w nauce; c) stanem materialnym kandydata”⁹. Założenia te zostały uszczegółowione w zarządzeniu wiceministra nr 15 z 25 lutego 1949 r.¹⁰ (oraz załączniku do niego).

---

⁶ J. Ślęczka, *Wkład ośrodka szkoleniowego Służby Bezpieczeństwa w Legionowie w podnoszenie poziomu wykształcenia ogólnego funkcjonariuszy...*, s. 85.

⁷ AIPN, 01225/58, Zarządzenie nr 30 wiceministra bezpieczeństwa publicznego, 9 VIII 1948 r., k. 127–128.

⁸ Zarządzenie nr 30 ma załącznik, w którym wymienione są szkoły wytypowane dla kandydatów do stypendiów resortowych. Wskazano w nim: 1. Akademię Nauk Politycznych; 2. wydziały prawne i wydziały prawno-ekonomiczne, 3. wydziały humanistyczne uniwersytetów; 4. Wyższe Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych w Katowicach; 5. Wyższą Szkołę Nauk Społecznych (TUR) w Krakowie; 6. wydziały lekarskie uniwersytetów, wraz ze Studium Stomatologicznym i Studium Wychowania Fizycznego; 7. wydziały farmaceutyczne uniwersytetów; 8. wydziały stomatologiczne uniwersytetów; 9. Akademię Stomatologiczną w Warszawie; 10. Akademię Lekarską w Gdańsku; 11. Politechnikę; 12. Akademię Górniczo-Hutniczą w Krakowie; 13. Szkołę Inżynierską im. Wawelberga i Rotwanda w Warszawie; 14. Szkołę Główną Inżynierską w Poznaniu; 15. Wyższą Szkołę Inżynierską w Szczecinie; 16. wydziały rolnicze i wydziały rolniczo-leśne oraz wydziały rolnicze ze studium spółdzielczym uniwersytetów; 17. Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie; 18. Wyższą Szkołę Gospodarstwa Wiejskiego w Cieszynie; 19. Wyższą Szkołę Gospodarstwa Wiejskiego w Łodzi; 20. Szkołę Główną Handlową w Warszawie i jej filię w Łodzi; 21. Akademię Handlową w Krakowie; 22. Akademię Handlową w Poznaniu; 23. Wyższą Szkołę Handlu Morskiego w Gdyni; 24. Wyższą Szkołę Handlowo-Administracyjną w Częstochowie; 25. Wyższą Szkołę Handlową we Wrocławiu (*ibidem*, k. 128).

⁹ *Ibidem*, k. 127.

¹⁰ AIPN, 01225/88, Zarządzenie nr 15 wiceministra bezpieczeństwa publicznego, 25 II 1949 r., k. 53. Por. AIPN, 01225/88, Instrukcja w sprawie bezzwrotnych stypendiów dla studentów szkół wyższych, 25 II 1949 r., k. 54–57.

Dopływ funkcjonariuszy z wyższym wykształceniem do organów bezpieczeństwa publicznego miało zapewnić powołanie instytucji stypendystów MBP. W pierwszym okresie ufundowano 200 stypendiów (dla I i II roku studiów w wysokości 8 tys. zł miesięcznie, dla III roku – 9 tys. zł, dla IV roku – 10 tys. zł, dla V roku – 11 tys. zł). Pierwszeństwo w otrzymaniu stypendiów mieli „bojownicy o niepodległość i demokrację oraz ich dzieci”¹¹. Przyznanie stypendium poprzedzały badania lekarskie. Jeżeli ich wynik był pozytywny, należało podpisać zobowiązanie, że za każdy rok pobierania stypendium odpracuje się rok w organach bezpieczeństwa państwa (beneficjenci po ukończeniu nauki dostawali nakaz pracy w resorcie).

Rekrutacja wysoko wykwalifikowanych kadr poprzez system stypendiów nie rozwiązywała problemu niewystarczającego wykształcenia funkcjonariuszy już służących w resorcie spraw wewnętrznych. Podnoszenie wymagań odnośnie do wykształcenia możemy zauważyć w 1957 r. Zarządzeniem nr 72/57 ministra spraw wewnętrznych z 18 kwietnia 1957 r. w sprawie doksztalcania pracowników resortu spraw wewnętrznych¹² wszyscy funkcjonariusze bez matury zostali zobligowani do podniesienia poziomu wykształcenia. Normatyw ten był ściśle powiązany z założeniem, że do 1962 r. oficerowie powinni posiadać przynajmniej średnie wykształcenie, podoficerowie zaś podstawowe. Próby doprowadzenia do poprawy wykształcenia funkcjonariuszy były podejmowane wcześniej. 27 sierpnia 1945 r. rozkazem nr 48¹³ minister bezpieczeństwa publicznego nakazał np. szefom wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego zorganizować we wszystkich wojewódzkich urzędach, poczynając od 15 września 1945 r., grupy doksztalcające dla objęcia doksztalcaniem wszystkich pracowników, którzy nie posiadali świadectwa dojrzałości¹⁴.

W miarę konsekwentnie zaczęto wymagać od oficerów matury dopiero od 1957 r. W ramach Centrum Wyszkolenia MSW powstał wtedy Wydział Szkolenia Ogólnego, realizujący program liceum ogólnokształcącego. W latach 1957–1962 w CW MSW w Legionowie egzamin dojrzałości złożyło 447 funkcjonariuszy. Ponadto od 1957 do 1963 r. w ramach CW MSW w Legionowie funkcjonowała dwuletnia szkoła oficerska, która w odróżnieniu od tej z lat 1949–1954 przeznaczona była dla funkcjonariuszy SB o długim stażu pracy operacyjnej, zajmujących stanowiska kierownicze szczebla podstawowego i posiadających już stopnie oficerskie. Słuchacze mieli podnosić kwalifikacje polityczno-zawodowe oraz poziom wykształcenia ogólnego¹⁵.

¹¹ AIPN, 01225/88, Instrukcja w sprawie bezzwrotnych stypendiów dla studentów szkół wyższych, 25 II 1949 r., k. 54.

¹² AIPN, 0045/6, Zarządzenie nr 72/57 ministra spraw wewnętrznych w sprawie doksztalcania pracowników (funkcjonariuszy) resortu spraw wewnętrznych, 18 IV 1957 r., k. 137–138.

¹³ AIPN, 1572/48, Rozkaz nr 48 ministra bezpieczeństwa publicznego w sprawie doksztalcania kadr aparatu bezpieczeństwa, 27 VIII 1945 r., k. 75.

¹⁴ Por. J. Ślęczka, *Wkład ośrodka szkoleniowego Służby Bezpieczeństwa w Legionowie w podnoszenie poziomu wykształcenia ogólnego funkcjonariuszy...*, s. 80; *idem*, *W 35-lecie powstania szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa...*, s. 23.

¹⁵ J. Ślęczka, *W 35-lecie powstania szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa...*, s. 20. W latach 1957–1963 zorganizowano pięć tego typu szkół, które ukończyło 368 funkcjonariuszy.

Należy pamiętać, że rósł poziom wykształcenia społeczeństwa, a tym samym wzrastały również wymagania w stosunku do funkcjonariuszy MO i SB¹⁶. Skonkretyzowała je ustawa z 31 stycznia 1959 r. o stosunku służbowym funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej¹⁷, która w artykule 12 zaznaczała, że „warunkiem nadania pierwszego stopnia oficerskiego jest posiadanie wykształcenia w zakresie co najmniej średniej szkoły ogólnokształcącej lub innej szkoły uprawniającej do studiów w szkołach wyższych oraz ukończenia szkoły oficerskiej Milicji Obywatelskiej”. Od 1962 r. do CW MSW zaczęto przyjmować wyłącznie kandydatów z wykształceniem średnim¹⁸. W roku szkolnym 1961/1962 zostało zorganizowane natomiast stacjonarne kształcenie funkcjonariuszy z wyższym wykształceniem¹⁹. W październiku 1962 r. w ministerstwie rozpoczęto pracę nad utworzeniem studium zaocznego dla funkcjonariuszy z wyższym wykształceniem. Ostatecznie studium takie zostało powołane zarządzeniem nr 0135/63 ministra spraw wewnętrznych z 10 sierpnia 1963 r. w sprawie utworzenia Studium Zaocznego CW MSW dla funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa posiadających wyższe wykształcenie²⁰. Nowa forma szkolenia miała przygotować funkcjonariuszy z wyższym wykształceniem bez konieczności odrywania ich od pracy, ukończenie studium było zaś równoznaczne z ukończeniem szkoły oficerskiej. Kształcenie miało trwać 18 miesięcy. Okres ten podzielono na trzy semestry, z których każdy obejmował ogółem 21 dni zajęć stacjonarnych. Kursanci dwa dni w ciągu miesiąca mieli poświęcić wyłącznie na samokształcenie. Pierwszy kurs miał liczyć stu funkcjonariuszy.

Kolejny etap w kształceniu kadr oficerskich dla resortu zaczął się w 1969 r. Postanowiono wtedy umożliwić zdobycie wyższego wykształcenia kadrze kierowniczej komend powiatowych – w tym celu powołane zostało zaoczno-stacjonarne Zawodowe Studium Administracyjne. W lutym 1969 r. minister oświaty i szkolnictwa wyższego na wniosek ministra spraw wewnętrznych podjął następujące decyzje: „1) w czterech ośrodkach uniwersyteckich (Warszawa, Kraków, Poznań i Wrocław) będą organizowane od 1969 r. w ramach istniejących zaocznych zawodowych studiów administracyjnych 50-osobowe wydzielone grupy słuchaczy dla pracowników wszystkich jednostek resortu, z wyjątkiem MSW, KG MO i Komendy Stołecznej MO; 2) I i II rok studiów będą realizowane systemem zaocznym, a III rok – systemem stacjonarnym. Mając na uwadze, iż na studia te będzie kierowany aktyw służbowy z jednostek terenowych, który absorbującą pracę zawodową będzie musiał łączyć z uczeniem się i dojazda-

¹⁶ Por. W. Wierzbicki, *Rozwój szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych...*, s. 23.

¹⁷ DzU 1959, nr 12, poz. 69.

¹⁸ *Ibidem*, s. 85–86, 89.

¹⁹ *Ibidem*, s. 21. Okres kształcenia w tej szkole podzielono na dwa semestry: pierwszy – zaoczny, drugi zaś stacjonarny.

²⁰ AIPN, 01225/432, Zarządzenie nr 0135/63 ministra spraw wewnętrznych w sprawie utworzenia Studium Zaocznego CW MSW dla funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa posiadających wyższe wykształcenie, 10 VIII 1963 r., b.p.

mi na uczelnię, postanowiono przyjąć nieco wolniejsze tempo realizacji programu I i II roku, a intensyfikując nauczanie na III roku stacjonarnym, umożliwić studiującym opanowanie całego przewidzianego programem materiału; 3) Program studiów dla tych grup zostanie nieznacznie zmodyfikowany przez włączenie zagadnień szczególnie przydatnych funkcjonariuszowi resortu spraw wewnętrznych, realizowanych w III roku nauczania²¹.

Modyfikując program nauczania grup MSW, postanowiono zrezygnować z egzaminu ze statystyki oraz ograniczyć niektóre przedmioty mało przydatne w pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kolejną zmianą było poszerzenie zakresu nauczania prawa karnego materialnego. Na III roku, na mocy zarządzenia nr 118/71 ministra spraw wewnętrznych z 10 sierpnia 1971 r. (w sprawie zasad udzielania urlopu szkolnego funkcjonariuszom Milicji Obywatelskiej będącym słuchaczami trzeciego roku zaoczno-stacjonarnego Zawodowego Studium Administracyjnego²²), funkcjonariusze uczęszczający do ZSA dostawali urlop szkolny²³. Ten etap nauki poszerzono o przedmioty przydatne w pracy, jak np. wykłady monograficzne z zakresu podstawowych zainteresowań pionów SB i MO²⁴. Tematy prac dyplomowych powiązane były z czynnościami wykonywanymi przez słuchaczy i każdorazowo uzgadniane z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych²⁵.

W późniejszym okresie z inicjatywy komendantów wojewódzkich MO utworzono nowe ośrodki kształcenia zaoczno-stacjonarnego ZSA w filii Uniwersytetu Lubelskiego (tak w źródle, chodzi oczywiście o Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej) w Rzeszowie (1976) oraz na Uniwersytecie Gdańskim (1977). W sumie w latach 1969–1977 zaoczno-stacjonarne Zawodowe Studium Administracyjne ukończyło 774 funkcjonariuszy (z tego 560 oficerów)²⁶.

²¹ AIPN, 1585/195, Informacja o zaoczno-stacjonarnych zawodowych studiach administracyjnych (dla grup MSW), 26 XI 1977 r., k. 18–19.

²² AIPN, 0045/52, cz. 1, Zarządzenia nr 118/71 ministra spraw wewnętrznych w sprawie zasad udzielania urlopu szkolnego funkcjonariuszom Milicji Obywatelskiej będącym słuchaczami trzeciego roku zaoczno-stacjonarnego Zawodowego Studium Administracyjnego, 10 VIII 1971 r., k. 222–223.

²³ W czasie urlopu szkolnego funkcjonariuszom przysługiwało prawo do pełnego ostatnio pobieranego uposażenia oraz innych świadczeń pieniężnych. Jeżeli pracownicy MSW nie zamieszkiwali w miastach będących siedzibą szkoły wyższej, w której odbywają studia, otrzymywali bezpłatnie: zakwaterowanie, wyżywienie według normy szkolnej lub równoważnik pieniężny, zwrot kosztów przejazdu raz w miesiącu z miejscowości będącej siedzibą szkoły wyższej do miejsca zamieszkania i z powrotem (*ibidem*, k. 222–223).

²⁴ AIPN, 1585/195, Informacja o zaoczno-stacjonarnych zawodowych studiach administracyjnych (dla grup MSW), 26 XI 1977 r., k. 19.

²⁵ AIPN, 1593/34, Pismo dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Benedykta Cadera do dyrektora Gabinetu Ministra Spraw Wewnętrznych płk. Józefa Choętowskiego w sprawie reformy szkolnictwa w resorcie spraw wewnętrznych, 10 IV 1972 r., b.p.

²⁶ AIPN, 1585/195, Informacja o zaoczno-stacjonarnych zawodowych studiach administracyjnych (dla grup MSW), 26 XI 1977 r., k. 20.

Zawodowe Studium Administracyjne było traktowane przez część kadry MSW jako podwalina koncepcji wyższych szkół oficerskich. 6 maja 1971 r. dyrektor Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk Ludwik Knawa pisał do Ministra Spraw Wewnętrznych gen. bryg. Franciszka Szlachcica: „Przyszła Wyższa Szkoła Zawodowa MSW [ma być] w pewnym sensie wyodrębnionym dla pracowników MSW Studium Administracyjnym”²⁷. Ten zamysł o „przyzakładowych ośrodkach szkolenia” przewijał się we wstępnych koncepcjach reformy szkolnictwa resortowego, jak choćby w piśmie naczelnika Wydziału IV Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Bolesława Piwowara do naczelnika Samodzielnego Wydziału Organizacyjnego MSW płk. Stefana Tymczenki. Podkreślono w nim, że należy „preferować wiązanie treści szkolenia i doskonalenia zawodowego z bieżącą pracą (praktycznym działaniem), zgodnie z ogólnym modelem: od praktyki do uogólnień i od uogólnień do praktyki, oraz podporządkować temu modelowi formy organizacyjne i metody nauczania”²⁸.

W 1972 r. nastąpił przełom w resorcie. Powołano trzy szkoły²⁹: Akademię Spraw Wewnętrznych, Wyższą Szkołę Oficerską MSW w Legionowie oraz Wyższą Szkołę Oficerską w Szczytnie³⁰. Podstawą ich utworzenia był art. 2 ust. 1 oraz art. 5 ust. 8 ustawy z 5 listopada 1958 r. o szkolnictwie wyższym³¹, jednak bezpośrednio podlegały, jako samodzielne jednostki organizacyjne MSW, ministrowi spraw wewnętrznych.

Wyższe szkolnictwo resortowe, jak wspomniałem na wstępie, nie zaspokoiło zapotrzebowania resortu na oficerów. Zgodnie z założeniami budżetowymi na 1984 r. w ASW studia stacjonarne miały np. ukończyć 64 osoby, w Wyższej Szkole Oficerskiej w Szczytnie – 382 i w Wyższej Szkole Oficerskiej w Legionowie – 294. W 1983 r. w obydwu resortowych szkołach wyższych w Szczytnie i Legionowie wprowadzono studia zaoczne pierwszego stopnia³².

Poważnym utrudnieniem w realizacji coraz większych zadań szkoleniowych była m.in. „zbyt szczupła baza dydaktyczno-internatowa w szkołach resortu spraw wewnętrznych, brak własnych obiektów sportowych dla realizacji programowych zajęć

---

²⁷ AIPN, 1593/44, Pismo dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Ludwika Knawa do ministra spraw wewnętrznych gen. bryg. Franciszka Szlachcica, 6 V 1971 r., b.p.

²⁸ AIPN, 1593/44, Pismo naczelnika Wydziału IV Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Bolesława Piwowara do naczelnika Samodzielnego Wydziału Organizacyjnego MSW płk. Stefana Tymczenki, 20 VII 1971 r., b.p.

²⁹ Do ich utworzenia zostało zobligowane kierownictwo MSW w uchwale Biura Politycznego KC PZPR z 1972 r. Szczegóły zob. W. Wierzbicki, *Rozwój szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych...*

³⁰ Historie powołania tych szkół zob. A. Jusupović, A. Ostapa, J. Wygoda, *Pojęcie „Służba Bezpieczeństwa” w rozumieniu ustawy lustracyjnej...*, s. 77–80; S. Hermański, A. Jusupović, T. Wróblewski, *Cywilne organy bezpieczeństwa państwa...*, s. 111–113, 137–139.

³¹ DzU 1969, nr 4, poz. 31; DzU 1972, nr 16, poz. 114.

³² AIPN, 1593/426, Pismo dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Jerzego Rynkowskiego do dyrektora Departamentów Finansów MSW płk. Adama Duszy, 30 VIII 1983 r., k. 46–47.

wychowania fizycznego oraz niedostateczna ilość środków finansowych na doskonalenie zawodowe i działalność wydawniczą³³. W 1974 r. wprowadzono zatem zorganizowane formy uzupełniania wykształcenia i kwalifikacji poza resortem. W 1984 r. do szkół średnich w systemie zaocznym i wieczorowym uczęszczało np. około 4 tys. funkcjonariuszy, a na cywilne studia wyższe kierowano około 400–500 osób.

Ponieważ Akademia Spraw Wewnętrznych uzyskała prawo doktoryzowania dopiero w 1984 r., funkcjonariusze byli kierowani na studia doktoranckie i habilitacyjne poza resortem³⁴. W roku 1987 studia wyższe poza resortem ukończyło 398 funkcjonariuszy, którzy obronili prace magisterskie lub dyplomowe. W tym samym roku skierowano na studia 634 osoby. Liczba przyjętych z podaniem kierunku studiów przedstawia się następująco:

- prawo i administracja – 194 osoby;
- nauki polityczne – 27 osób;
- resocjalizacja i profilaktyka społeczna – 30 osób;
- kierunki ekonomiczne – 19 osób;
- politechniki – 15 osób;
- wyższe szkoły rolnicze – 6 osób;
- wyższe szkoły pedagogiczne – 51 osób;
- wychowanie fizyczne – 4 osoby;
- Akademia Nauk Społecznych – 13 osób;
- Wojskowa Akademia Techniczna – 25 osób;
- studia medyczne w kraju i za granicą – 52 osoby;
- studia podyplomowe (Akademia Nauk Społecznych, studia kryminalistyczne Uniwersytetu Wrocławskiego, Politechnika Warszawska – Wydział Pedagogiki) – 82 funkcjonariuszy;
- studia doktoranckie kontynuowało (głównie na kierunkach kryminalistycznych i kryminologiczno-prawnych) 98 osób;
- aplikację arbitrażową, głównie w Okręgowej Komisji Arbitrażowej, podjęło 12 osób.

Jak wynika ze sprawozdania z 1985 r., na uczelniach poza resortem studiowało 2014 funkcjonariuszy MO i SB: w Wojskowej Akademii Technicznej – 130 osób, w Akademii Wychowania Fizycznego – 75 osób, w Akademii Medycznej – 17 osób, w innych uczelniach podległych Ministerstwu Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki – 1750 osób³⁵.

³³ *Ibidem*, Informacja dotycząca założeń budżetowych na lata 1986–1990 w zakresie szkolnictwa resortowego, działalności wydawniczej, wychowania fizycznego i sportu oraz doskonalenia zawodowego, 11 VIII 1984 r., k. 74.

³⁴ AIPN, 1593/82, Informacja o polityce kadrowej i kształceniu kadr w resorcie spraw wewnętrznych. Materiał dla Komisji Spraw Wewnętrznych i Wymiaru Sprawiedliwości Sejmu PRL, 1984 r., b.p.

³⁵ AIPN, 1593/426, Informacja dotycząca realizacji zadań w zakresie szkolenia i doskonalenia zawodowego w resorcie spraw wewnętrznych w 1984 r., 16 IV 1985 r., k. 105.

W 1987 r. na wszystkich latach i kierunkach było 1463 studiujących. Największym zainteresowaniem cieszyły się następujące kierunki: prawo i administracja, resocjalizacja i profilaktyka społeczna, nauki polityczne, a także studia w wyższych szkołach pedagogicznych. Funkcjonariusze kształcili się we wszystkich ośrodkach akademickich w kraju, najczęściej jednak w Warszawie, Łodzi, Wrocławiu i Gdańsku³⁶.

Rozbudowa zaplecza szkoleniowego w latach osiemdziesiątych stwarzała nadzieję na poradzenie sobie z brakami kadrowymi. W 1990 r. w Akademii Spraw Wewnętrznych MSW na wszystkich wydziałach i latach miało uczyć się:

- na wydziale polityczno-prawnym (wcześniej ASW w Warszawie) – 1200 osób;
- na wydziale bezpieczeństwa państwa (wcześniej Wyższa Szkoła Oficerska MSW w Legionowie) – 1800 osób;
- na wydziale porządku publicznego (wcześniej Wyższa Szkoła Oficerska MSW w Szczytnie) – 1900 osób.

Wzrost liczby studiujących w przykładowym wyższym szkolnictwie MSW spowodował obniżenie limitów funkcjonariuszy studiujących na uczelniach cywilnych w kraju i za granicą. W roku akademickim 1989/1990 miało podjąć studia 80 osób, w Wojskowej Akademii Technicznej – około 30 osób, w Akademii Nauk Społecznych – 25 osób, studia doktoranckie zaś miało rozpocząć 110 osób³⁷.

Studia cywilne i resortowe za granicą

Współpraca między MSW PRL a MSW i KGB ZSRR od początku rozwijała się pomyślnie – w końcu przecież to na wzór rozwiązań wschodniego sąsiada powstawał w Polsce powojenny aparat represji. Również resortowe przykładowe szkolnictwo wyższe czerpało inspirację z Moskwy. Jak wynika z pisma dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Benedykta Cadera do wiceministra Spraw Wewnętrznych gen. bryg. Tadeusza Pietrzaka z 17 stycznia 1972 r., w drugiej połowie lutego 1972 r. pracownicy Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego (płk Benedykt Cader, płk Michał Rajtarczuk, mjr Tadeusz Zbański i kpt Jerzy Gradus³⁸) udali się do ZSRR, aby zapoznać się z funkcjonowaniem Wyższej Szkoły MSW i KGB w ZSRR. Miała ona być wzorcami tworzenia wyższego szkolnictwa resortowego

³⁶ *Ibidem*, Informacja dotycząca liczby funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych studiujących w uczelniach poza resortem oraz typów tych uczelni i liczby absolwentów w 1987 r., 30 III 1988 r., k. 193–194.

³⁷ *Ibidem*, Pismo zastępcy dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Władysława Rutki do dyrektora Departamentu Finansów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych płk. Adama Duszy, 18 VIII 1989 r., k. 273–274.

³⁸ Osoby te były odpowiedzialne za utworzenie wyższych szkół oficerskich.

w PRL³⁹. Radziecy towarzysze już od 1944 r. uczestniczyli w szkoleniu polskich kadr (dwa kursy zostały zorganizowane w Kujbyszewie na terytorium ZSRR)⁴⁰. Tworzyli także kadry szkół MBP oraz szkolili je jako tzw. doradcy przed 1956 r.

12 stycznia 1957 r. podpisano porozumienie o współpracy między organami bezpieczeństwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Ministerstwem Spraw Wewnętrznych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich⁴¹ (zastąpione porozumieniem z 27 listopada 1971 r.⁴²), zaś 17 października 1970 r. – porozumienie o współpracy pomiędzy Ministerstwem Spraw Wewnętrznych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Ministerstwem Spraw Wewnętrznych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich⁴³. Artykuł 10 drugiego porozumienia głosił: „Przeszkolenia i staże, dla pracowników organów spraw wewnętrznych jednej strony, w szkołach i innych instytucjach drugiej strony, będą urzeczywistniane na podstawie specjalnego porozumienia stron i zgodnie z porozumieniami międzynarodowymi”⁴⁴. Takie porozumienie o współpracy pomiędzy MSW PRL i MSW ZSRR zostało zawarte 13 kwietnia 1972 r. Artykuł 5 określał warunki delegowania: „Wydatki związane z przyjmowaniem i delegowaniem funkcjonariuszy, a także specjalistów i pracowników naukowych obu ministerstw, delegowanych zgodnie z postanowieniami niniejszego protokołu, na zasadach wzajemności pokrywa ministerstwo przyjmujące. Wszystkie inne wyjazdy urzeczywistnione na prośbę jednej ze stron, a przekraczające ustalony limit wzajemnej wymiany (w tej liczbie koszty związane z pobytem na przeszkoleniu i stażach), pokrywa ministerstwo zainteresowane”.

Zgodnie z zarządzeniem nr 018/75 ministra spraw wewnętrznych z 6 marca 1975 r. w sprawie zasad rekrutacji i warunków kształcenia funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych w wyższych szkołach Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich⁴⁵

³⁹ AIPN 1593/3, Pismo dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Benedykta Cadera do wiceministra spraw wewnętrznych gen. bryg Tadeusza Pietrzaka, 17 I 1972 r., b.p. Mieli się skupić na następujących zagadnieniach: organizacji Wyższej Szkoły MSW i KGB ZSRR; organizacji procesu nauczania i wychowania w tych szkołach; metodologii opracowywania programów kształcenia oraz zakresu ich treści; relacji samodzielnych i pomocniczych pracowników nauki do liczby słuchaczy; zasadach doboru i rekrutacji kandydatów do szkół; organizacji bazy dydaktycznej, a w szczególności stosowaniem nowoczesnych metod i technicznych środków nauczania; badaniu wyników nauczania w szkole; metodach i formach badania efektów pracy absolwentów; formach powiązania nauki z praktyką jednostek terenowych poszczególnych służb; podręcznikach i literaturze wykorzystywanej w procesie nauczania.

⁴⁰ *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR w latach 1970–1990. Próba bilansu*, red. Z. Nawrocki, Warszawa 2013, s. 121.

⁴¹ AIPN, 0656/1, O współpracy między organami bezpieczeństwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Ministerstwem Spraw Wewnętrznych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, 12 I 1957 r., k. 2–6.

⁴² *Ibidem*, k. 30–35.

⁴³ *Ibidem*, k. 18–23. Por. *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR w latach 1970–1990...*, s. 34–40.

⁴⁴ *Ibidem*, k. 21.

⁴⁵ AIPN Sz, 0012/368, t. 3, Zarządzenie nr 018/75 ministra spraw wewnętrznych w sprawie zasad rekrutacji i warunków kształcenia funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych w wyższych szkołach Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, 6 III 1975 r., k. 6–12.

na studia doktoranckie i habilitacyjne miała trafiać kadra naukowo-dydaktyczna i naukowo-badawcza, zatrudniona w ogniwach organizacyjnych pionu szkolenia (których pracownicy ze względu na charakter wykonywanych zadań służbowych powinni posiadać stopnie naukowe, czyli przede wszystkim wykładowcy), osoby zajmujące wyższe stanowiska kierownicze lub posiadające duże doświadczenie w służbie. Na przeszkolenie specjalne kierowani byli funkcjonariusze od zastępcy naczelnika wydziału wzwyż, przewidziani do objęcia wyższych stanowisk. Poza tym osoby kierowane na studia w resortowych szkołach powinny legitymować się wykształceniem wyższym, co najmniej pięcioletnim stażem pracy w resorcie i posiadać nie więcej niż 40 lat (kierowane na studia doktoranckie – nie więcej niż 35 lat). Osoby skierowane na takie studia zdejmowane były z etatu jednostki macierzystej i przyjmowane jako słuchacze⁴⁶ na etat Akademii Spraw Wewnętrznych. Opiekę nad funkcjonariuszami przebywającymi na studiach sprawował kierownik grupy operacyjnej MSW PRL przy KGB ZSRR (czyli grupy operacyjnej „Wisła”)⁴⁷. Do jego obowiązków należało:

- „– udzielanie niezbędnej pomocy w związku z przyjazdem, pobytem i wyjazdem funkcjonariuszy;
- czuwanie nad właściwą postawą funkcjonariuszy;
- rozliczanie funduszy przydzielonych kierownikom poszczególnych grup;
- składanie informacji dyrektorowi Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW o problemach związanych z procesem nauczania funkcjonariuszy”⁴⁸.

Od 1972 r. do 31 marca 1982 r. na dziesięciomiesięcznych kursach⁴⁹ specjalnych w Wyższej Szkole KGB przeszkolono 145 funkcjonariuszy SB spośród średniego

---

⁴⁶ Zarządzenie nr 97/89 komendanta Wydziału Bezpieczeństwa Państwa Akademii Spraw Wewnętrznych z 6 XII 1989 r. jest jedynym znanym mi zarządzeniem określającym znaczenie terminów „student”, „słuchacz” i „podchorąży” w rozumieniu resortu spraw wewnętrznych:

– podchorąży – funkcjonariusz odbywający trzyletnie studia stacjonarne i zaoczne w Wydziale Bezpieczeństwa Państwa Akademii Spraw Wewnętrznych,

– słuchacz – uczestnik oficcerskiego studium podyplomowego lub innych kursów,

– student – pojęcie to obejmuje zarówno podchorążych, jak i słuchaczy”.

⁴⁷ Grupę operacyjną kontrwywiadu Służby Bezpieczeństwa o kryptonimie „Wisła” utworzono na mocy zarządzenia nr 033/61 ministra spraw wewnętrznych z 28 II 1961 r. Była to samodzielna jednostka operacyjna i organizacyjna Departamentu II MSW. Nadano jej uprawnienia do samodzielnego prowadzenia pracy operacyjnej oraz zobowiązano do ścisłego współdziałania z radzieckimi organami kontrwywiadu KGB. Zadania grupy operacyjnej „Wisła” zostały rozszerzone po podpisaniu porozumienia o współpracy pomiędzy organami ZSRR i PRL z 27 XI 1971 r. (*Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR w latach 1970–1990...*, s. 52–74).

⁴⁸ AIPN Sz, 0012/368, t. 3, Zarządzenie nr 018/75 ministra spraw wewnętrznych w sprawie zasad rekrutacji i warunków kształcenia funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych w wyższych szkołach Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, 6 III 1975 r. k. 11.

⁴⁹ Od 1983 r. skrócono czas szkolenia do pięciu miesięcy. Program tych kursów wyglądał następująco: 1. Naukowy komunizm. 2. Organizacja pracy operacyjnej i agenturalnej. 3. Kontrwywiadowcze zabezpieczenie kraju. 4. Kontrwywiad w czasie wojny. 5. Kryminalistyka w służbie organów bezpieczeństwa. 6. Dywersja ideologiczna, nielegalne organizacje, walka z klerem. 7. Destrukcyjna działalność wywiadu przeciwnika przeciwko ZSRR i innym krajom socjalistycznym. 8. Historia organów KGB ZSRR. 9. Operacyjne elementy prawa międzynarodowego. 10. Przygotowanie wojskowe. 11. Psychologia operacyjna. 12. Teoria zarzą-

aktywu kierowniczego pionów operacyjnych, wykładowców szkół resortu i oficerów zwiadu WOP (wielu absolwentów tych kursów awansowano na wyższe stanowiska służbowe – do komendantów wojewódzkich MO włącznie). Od 1973 r. do 31 marca 1981 r. na czteroletnie zaoczne studia doktoranckie⁵⁰ w Wyższej Szkole KGB skierowano ośmiu funkcjonariuszy. Byli to głównie wykładowcy przedmiotów operacyjnych w polskich szkołach resortowych (dwóch uzyskało stopień naukowy doktora, dwóch kontynuowało studia, czterech skreślono z listy doktorantów). Od 1975 r.⁵¹ do 31 marca 1981 r. na czteroletnie zaoczne studia habilitacyjne do Wyższej Szkoły KGB wysłano czterech funkcjonariuszy (wykładowców; jeden został wycofany ze względu na zwolnienie ze służby). Z kolei do ASW MSW ZSRR w latach 1972–1978 przyjęto na trzyletnie studia: doktoranckie dwunastu funkcjonariuszy (wykładowców i kandydatów na wykładowców – siedem osób uzyskało tytuł doktora), habilitacyjne – dwóch funkcjonariuszy (jeden obroniony w 1978, drugi czekał na wydanie drukiem pracy)⁵².

Podobnie jak w przypadku kierowania na studia resortowe za granicę wyglądało wysyłanie pracowników MSW na zagraniczne studia cywilne. Szczegóły regulowało zarządzenie nr 74/73 ministra spraw wewnętrznych z 13 lipca 1973 r. w sprawie zasad wypłaty oraz wysokości uposażenia i innych należności pieniężnych funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej i żołnierzy zawodowych skierowanych do akademii lub innych szkół (kursów) za granicą⁵³, zastąpione potem zarządzeniem nr 86 ministra spraw wewnętrznych z 18 listopada 1983 r. w sprawie uposażenia i innych należności pieniężnych funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej oraz żołnierzy zawodowych pełniących służbę w jednostkach wojskowych podległych ministrowi spraw wewnętrznych, skierowanych na studia, przeszkolenie lub praktykę za granicą. Zgodnie z tymi normatywami funkcjonariusz skierowany na studia do ASW jako słuchacz otrzymywał uposażenie w wysokości ostatnio wypłaconej pensji w jednostce, z której został wysłany (aby nie blokować etatu w jednostce kierującej, funkcjonariusz przekazywany był na etat ASW). Uposażenie wypłacane było ze wszystkimi przysługującymi dodatkami w walucie polskiej⁵⁴. Prócz tego otrzymywał uposażenie (stypendium) wypłacane w walucie kraju, w którym odbywał studia.

---

dzania i kierowania. 13. Operacyjne elementy prawa karnego materialnego. 14. Operacyjne elementy prawa karnego procesowego. 15. Wychowanie fizyczne. 16. Język rosyjski (AIPN 1593/3, Notatka dotycząca kształcenia funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa w uczelniach KGB ZSRR, 10 V 1985 r., b.p.).

⁵⁰ Od 1973 r. zaczęto kierować na studia doktoranckie.

⁵¹ Od 1975 r. zaczęto kierować na studia habilitacyjne.

⁵² AIPN 1593/3, Pismo dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Jerzego Rynkowskiego do dyrektora Gabinetu Ministra płk. Józefa Chomętowskiego, 20 IV 1982 r., b.p.

⁵³ AIPN, 0045/62, Zarządzenie nr 74/73 ministra spraw wewnętrznych w sprawie zasad wypłaty oraz wysokości uposażenia i innych należności pieniężnych funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej i żołnierzy zawodowych skierowanych do akademii lub innych szkół (kursów) za granicą, 13 VII 1973 r., k. 185–187.

⁵⁴ Przez pierwsze trzy miesiące, poczynając od pierwszego dnia następnego miesiąca po wyjeździe za granicę – pełne uposażenie w walucie polskiej, od czwartego miesiąca zaś wyso-

Jak czytamy w zarządzeniu nr 52/84 ministra spraw wewnętrznych z 24 sierpnia 1984 r. w sprawie zasad kierowania i warunków kształcenia na cywilnych studiach medycznych w kraju i za granicą żołnierzy odbywających służbę w jednostkach wojskowych MSW oraz funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej i Służby Bezpieczeństwa, „w czasie studiów słuchaczom przysługuje prawo do bezpłatnego zakwaterowania i wyżywienia na zasadach analogicznych jak studentom Akademii Spraw Wewnętrznych oraz innych świadczeń wynikających z ustawy o służbie funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej” (par. 7 pkt 1).

W 1984 r. w uczelniach resortowych i cywilnych na studiach doktoranckich i habilitacyjnych w ZSRR kształciło się 21 funkcjonariuszy⁵⁵. Poza tym była osobna pula dla funkcjonariuszy chcących uzyskać wykształcenie na cywilnych uczelniach zagranicznych. Liczba miejsc nie była duża, a wskutek inflacji i rosnących kosztów utrzymania resort nie starał się jej zwiększać.

***

Pięć lat wojny (1939–1945) odcisnęło piętno na wykształceniu Polaków. Odcienie większości społeczeństwa od możliwości kształcenia powodowało nierzadko wtórny analfabetyzm. Poza tym aparat bezpieczeństwa miał być budowany z ludzi o wyraźnym profilu klasowym – przede wszystkim z robotników i chłopów. „Znakomita większość ludzi, którzy przyszli do aparatu BP i MO, nie posiadała żadnego przygotowania zawodowego. Mieli dobre chęci, potrafili władać karabinem i granatem, ale nie umieli pracować operacyjnie⁵⁶”. Funkcjonariusze ci reprezentowali poziom wykształcenia środowiska, z jakiego się wywodzili⁵⁷. Większość z nich nie miała ukończonej

---

kość uposażenia uzależniona była od sytuacji rodzinnej i zajmowanego stanowiska: samotni (30 proc.), żonaci (podoficerowie do st. sierżanta – 45 proc., podoficerowie sztabowi i wyżej oraz oficerowie – 40 proc.), posiadający na utrzymaniu jednego członka rodziny (podoficerowie do st. sierżanta – 70 proc., podoficerowie sztabowi i wyżej – 65 proc., oficerowie – 60 proc.), posiadający na utrzymaniu dwóch członków rodziny (podoficerowie do st. sierżanta – 90 proc., podoficerowie sztabowi i wyżej – 85 proc.; oficerowie – 75 proc.), posiadający na utrzymaniu trzech i więcej członków rodziny (podoficerowie do st. sierżanta oraz podoficerowie sztabowi i wyżej – 100 proc., oficerowie – 90 proc.). Dodatek rodzinny był wypłacany w pełnej wysokości. Dyrektor Departamentu Kadr mógł w wyjątkowo uzasadnionych przypadkach podwyższyć uposażenie, nie więcej jednak niż o 20 proc.

⁵⁵ AIPN, 1593/426, Informacja dotycząca realizacji zadań w zakresie szkolenia i doskonalenia zawodowego w resorcie spraw wewnętrznych w 1984 r., 16 IV 1985 r., k. 105.

⁵⁶ AIPN, 001708/3462, E. Gurbala, *Wojenne źródła Służby Bezpieczeństwa...*, k. 63.

⁵⁷ Por. W. Wierzbiński, *Rozwój szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych...*, s. 15–16. Jak pisał E. Gurbala, *Wojenne źródła Służby Bezpieczeństwa...*, k. 60 (AIPN 01708/3462): „Zbudowanie aparatu Służby Bezpieczeństwa należało do zadań trudnych i złożonych. Miał to być bowiem aparat o całkowicie nowym charakterze, zespolony z masami pracującymi i służący ich interesom klasowym. Bezpośrednie powiązanie tego aparatu z mechanizmami rządzenia sprawiło, że w odróżnieniu od innych ogniw aparatu państwowego – nie mógł on oprzeć się na kadrach przedwrześniowych aparatu bezpieczeństwa służącego burżuazji do ochrony jej panowania klasowego, do walki z siłami rewolucyjnymi i postępowymi”.

nawet podstawówki, a tylko nieliczni zdali maturę. Jak wspominał były funkcjonariusz Mieczysław Smaga, „różni ludzie przychodzili do pracy. Większość nie miała nawet pełnego podstawowego wykształcenia. Ale to przecież wtedy nie było ważne. Nasza praca nie miała polegać na układaniu referatów. Potrzebny był zdrowy rozsądek i chęć jak najszybszego doprowadzenia do ładu, wytrąconego z rytmu przez wojnę życia”⁵⁸.

Budowanie aparatu represji w „wyzwolonej” Polsce wiązało się zatem nie tylko ze szkoleniem operacyjnym funkcjonariuszy w ośrodkach szkolenia, ale także z propagowaniem i tworzeniem szkolnictwa powszechnego. W latach sześćdziesiątych od oficerów oczekiwano co najmniej matury. Zorganizowanie wyższego szkolnictwa przyzakładowego spowodowało, że przyszli oficerowie musieli się legitymować wyższym wykształceniem. Podniesienie progu wykształcenia, jak również brak odpowiedniego zaplecza dydaktycznego resortowych uczelni sprawiły, że Akademia Spraw Wewnętrznych, jak i wyższe szkoły oficerskie nie były w stanie zaspokoić zapotrzebowania na oficerów, wynoszącego w latach osiemdziesiątych około 1500 osób rocznie (podczas gdy uczelnie resortowe mogły wypromować zaledwie 800). W tej sytuacji starano się pozyskiwać do pracy osoby z wyższym wykształceniem, jak również kierować już zatrudnionych funkcjonariuszy na studia poza resortem. Odbywali oni następnie studia podyplomowe, które umożliwiały promocję na oficera. Brak możliwości nadawania tytułu doktora oraz brak prawa nadawania habilitacji przez ASW do 1984 r. skutkowało tym, że MSW było zmuszone kierować swoich wykładowców na studia do „bratnich” uczelni zagranicznych lub na studia cywilne bądź wojskowe w kraju. Proces ten trwał ze zmienną dynamiką aż do zmian ustrojowych i powstania III RP.

Adam Jusupović

Security Service at the public universities. A contribution to non-departmental training of Ministry of the Internal Affairs officers

Summary

The text is dedicated to the issue of training of officers of the Ministry of Public Security at public universities in Poland and abroad between 1944 and 1990. In the first years ministry has suffered from a serious shortages of educated staff. These gaps tried to be filled with additional training of the current staff and through attracting potential students using scholarships, obligating them at the same time to service for a specified period. Practically until 1960 a maturity exam

---

⁵⁸ AIPN, 001708/3462, E. Gurbala, *Wojenne źródła Służby Bezpieczeństwa...*, k. 63.

wasn't a requirement in order to be promoted to the officers rank. By the end of 1960, officers has been redirected to do a part time studies at the Vocational Professional Administration Collage, firstly organised at the University in Warsaw, Kraków, Poznań and Wrocław (in 1970 in UMCS branch in Rzeszów and University of Gdańsk). The rise of the level of education of society meant that only those with higher education could get an officers rank. Introduced in 1972 three yearlong departmental schools were meant to provide a stable number of educated officers. However it turned out that they only provided the half of staff needed. In this case a try to get recruit people with higher education was made, as well as sending current officers to the civilian universities. They were also sent to postgraduates courses which allowed them to get an officers promotion. Also a lack of possibility of awarding a PhD title and the lack of the right to confer habilitation caused Ministry of Internal Affairs to send their lecturers to a friendly ministry schools (Ministry of Internal Affairs, KGB) in Moscow or to a civilian or military universities in Poland.

Key words: The resort of public safety, departmental education, studies, universities, maturity exam

Elżbieta Kowalczyk

Programy nauczania Szkoły Partyjnej przy KC PZPR w latach 1952-1956 (na przykładzie szkolenia kadry kulturalno-oświatowej)

Instalujące się w lecie 1944 r. na ziemiach polskich władze komunistyczne miały przygotowany plan przebudowy systemu szkolnictwa – posłużyły się sprawdzonym już wzorcem edukacji, jaki obowiązywał w ZSRR, który przeniesiono i zaszczerpiono w warunkach polskich. Był on doskonale znany krajowym komunistom, często „wyedukowanym” w państwie radzieckim, z autopsji¹.

Z czasem, gdy sytuacja po II wojnie światowej stabilizowała się, a komuniści umacniali swe rządy, następowała sukcesywna przebudowa strukturalna i organizacyjna szkolnictwa. Pojawiła się, dotąd niespotykana w Polsce w takim zakresie, forma szkolnictwa partyjnego. Po pierwsze, miało ono zlikwidować deficyt kadr odczuwalny dotkliwie przez administrację i partię tuż po wojnie, a po drugie – wyszkolić ludzi, którzy byliby zdolni przebudować stopniowo mentalność Polaków, przekonać ich o słuszności wprowadzanych przez władze radykalnych zmian na ziemiach polskich, a co za tym idzie – legitymizować tę władzę w społeczeństwie.

Szkoły partyjne miały być gwarantem nowego ustroju – były tworzone jako instytucje nauki partyjnej mające przełamać monopol dotychczas istniejących struktur oraz stanowić wzór do naśladowania w zakresie działalności organizacyjnej i programowej². W przemówieniu z 1951 r. wygłoszonym z okazji rozpoczynającego się roku szkolnego Roman Zambrowski, członek Biura Organizacyjnego i Biura Politycznego KC PZPR, sformułował związane z nimi oczekiwania dość jednoznacznie: „1. Wykorzystanie szkolenia do mobilizacji członków partii w walce o przezwycięzenie trudności na drodze budownictwa socjalistycznego przez wskazanie dróg ich przezwycię-

---

¹ R. Stobiecki, *Historycy wobec polityki historycznej* [w:] *Pamięć i polityka historyczna. Doświadczenia Polski i jej sąsiadów*, red. S.M. Nowinowski, J. Pomorski, R. Stobiecki, Łódź 2008, s. 175–192; *idem*, *Historiografia PRL. Ani dobra, ani mądra, ani piękna... ale skomplikowana*, Warszawa 2007, *passim*.

² R. Stobiecki, *Historycy wobec polityki...*, s. 175–192.

zania oraz wielkich naszych perspektyw. 2. Wykorzystanie szkolenia do krzewienia uczuć patriotyzmu i dumy z naszej socjalistycznej stolicy, uczucia przywiązania do ZSRR i idei solidarności międzynarodowej. 3. Uzbrojenie naszych towarzyszy w argumentację nieodzowną dla zwalczania wrogiej propagandy, sianej przez agentury obcych wywiadów i rodzimą reakcję. 4. Krzewienie nienawiści do czyhającego na naszą wolność i niepodległość imperializmu amerykańskiego”³.

Słowa Zambrowskiego wskazują pośrednio na bardzo istotny aspekt, mianowicie, że treści nauczone w szkole partyjnej były również wykorzystywane w indoktrynacji pracowników wszystkich resortów PRL. Był to jeden z pierwszych etapów ich szkolenia. Oprócz wiedzy fachowej pracownicy ministerstw mieli być przede wszystkim „przemodelowani”, tzn. wierzyć bez zastrzeżeń w nowy system ekonomiczno-polityczny.

Przez pierwsze dwa lata walka z legalną i nielegalną opozycją, połączona z próbą stworzenia silnej i rozbudowanej struktury PPR, utrudniała rozwój szkolnictwa partyjnego. Dopiero „zwycięstwo” komunistów w wyborach umożliwiło zajęcie się tą kwestią. Do systemu edukacji kadr zaczęto podchodzić planowo i z większym zdecydowaniem. Całe szkolnictwo partyjne było przez lata silnie powiązane z PPR/PZPR poprzez specjalnie powołane w tym celu wydziały w Komitecie Centralnym – Wydział Szkolenia, Wydział Szkół Partyjnych czy w końcu Sektor Szkolenia Partyjnego w Wydziale Propagandy. Z czasem przybrało formę szkolenia masowego, obejmującego również szeregowych działaczy partyjnych i pracowników administracji państwowej.

Pierwsza szkoła partyjna – Centralna Szkoła PPR – powstała już w 1944 r. w Lublinie, gdzie tworzono zręby komunistycznej administracji rządowej. Następnie, wraz z posuwającym się na zachód frontem, została przeniesiona do Łodzi – tam miała siedzibę do grudnia 1948 r. Centralną Szkołę Partyjną przy KC PPR/PZPR przeniesiono z kolei do Warszawy, gdzie istniała do 1952 r. Zapowiedzią zmian mających nastąpić w systemie edukacji partyjnej, a powodowanych przeorganizowaniem sceny politycznej, było powołanie w lutym 1948 r. w Warszawie dwuletniej Szkoły Partyjnej przy KC PPR/PZPR.

10 sierpnia 1948 r., w trakcie obrad Biura Politycznego PPR w Sopocie, podjęto decyzję o ostatecznym odsunięciu ze stanowiska pierwszego sekretarza PPR Władysława Gomułki za „prawicowe i nacjonalistyczne odchylenie” i zastąpieniu go przez Bolesława Bieruta, który na siedem lat przejął ster władzy. Siły w partii, które dążyły do obalenia Gomułki, wykorzystwały w tym celu m.in. różnice podejścia do historii KPP. Celem dla nich stało się „oświecenie rodowodu ideologicznego”. Chciały obalić tezę Gomułki o PPR jako o partii całkowicie nowej, odgradzającej się od swych klasowo-rewolucyjnych i internacjonalistycznych poprzedników⁴. Celem tej polityki było

³ AAN, PZPR KC, 237/XX-131, Ocena przebiegu szkolenia partyjnego w roku szkoleniowym 1951–1952, b.d. [data w tytule dokumentu najbardziej precyzyjna], k. 14.

⁴ T.P. Rutkowski, *Rola Wydziału Historii Partii KC PPR/PZPR w kształtowaniu polityki historycznej w Polsce (1946–1956)* [w:] *Pamięć i polityka historyczna...*, s. 360.

odsunięcie Gomułki od władzy w partii, co też nastąpiło w sierpniu 1951 r. W ślad za tymi wydarzeniami w 1952 r. zlikwidowano Centralną Szkołę Partyjną, a jej miejsce zajęła Szkoła Partyjna przy KC PZPR, która istniała do 1957 r.⁵

Szkoła Partyjna przy KC PZPR zmieniła kierunek nauczania, a co za tym idzie – treści programowe szkoleń. W ramach zakrojonej na szeroką skalę przez kierownictwo partyjne z Bierutem na czele walki z wyimaginowanym „prawicowo-nacjonalistycznym” odchyleniem Szkoła Partyjna znacznie zredukowała zagadnienia odnoszące się do spraw narodowych na rzecz tematyki związanej z internacjonalnym ruchem robotniczym. Precyzyjniej rzecz ujmując – zorientowała się na historię WKP(b).

***

Szkoła Partyjna przy KC PZPR, powiązana była z partią poprzez Sektor Szkolenia Partyjnego w Wydziale Propagandy KC PZPR⁶. Z czasem zaś stała się tylko jednym z elementów szeroko rozbudowywanej struktury szkolenia kadr. Roman Zambrowski, przemawiając w 1952 r., stwierdził: „Szkolenie partyjne staje się coraz istotniejszym elementem wewnętrznego życia naszej partii. Jego rozwój otoczony jest szczególną troską Komitetu Centralnego naszej partii, i oczywiście towarzysza Bieruta, i nie ma chyba dziś u nas ani jednego aktywisty partyjnego, który by nie przyznał, że szkolenie partyjne – to jedna z podstawowych dźwigni wzrostu ideowego i politycznego, wzrostu siły kierowniczej PZPR”⁷.

Kształcenie, a można się pokusić o określenie „kształtowanie” pracowników administracji partyjnej i państwowej Szkoła Partyjna przy KC PZPR prowadziła poprzez różne formy szkolenia. Wśród nich najważniejszą była dwuletnia szkoła polityczna. Zgodnie z wydaną w 1952 r. przez KC PZPR Instrukcją dotyczącą kandydatów na dwuletnią Szkołę Partyjną przy KC PZPR jej słuchacze powinni się rekrutować spośród osób zajmujących ważne stanowiska w administracji partyjnej i państwowej, tj. sekretarzy komitetów wojewódzkich, kierowników i zastępców wydziałów KW, najlepszych pierwszych sekretarzy komitetów powiatowych, miejskich i dzielnicowych. Instytucja ta przeznaczona była również dla kierownictwa wojewódzkich szkół partyjnych i wojewódzkich ośrodków szkolenia partyjnego oraz kierowników politycznych ekspozytur wojewódzkich POM, a ponadto dla sekretarzy i kierowników wydziałów Zarządu Głównego Związku Młodzieży Polskiej, przewodniczących, wiceprzewodniczących, wyróżniających się kierowników wydziałów zarządów wojewódzkich ZMP

⁵ Pod wpływem wydarzeń Października '56 ponownie przeprowadzono reorganizację. SP przy KC PZPR zastąpiła Wyższa Szkoła Nauk Społecznych przy KC PZPR, a następnie, w 1984 r., Akademia Nauk Społecznych, która istniała do przełomu 1989 r. i likwidacji PZPR.

⁶ AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-233, Uchwała Sekretariatu KC PZPR w sprawie organizowania Ośrodków Szkolenia Partyjnego, [1952–1953], k. 57.

⁷ *Ibidem*, 237/XX-128, Stenogram przemówienia tow. Zambrowskiego na naradzie aktywu [Warszawa, 1951/1952 r.], [1949–1953], k. 4.

i najlepiej przygotowanych kierowników wojewódzkich szkół organizacyjnych ZMP. Nauki w dwuletniej szkole politycznej mieli też pobierać przewodniczący, wiceprzewodniczący, sekretarze, członkowie prezydiów wojewódzkich rad narodowych oraz najzdolniejsi z przewodniczących miejskich rad narodowych, funkcjonariusze Centralnej Rady Związków Zawodowych, okręgowych rad związków zawodowych, głównych i okręgowych zarządów związków zawodowych oraz towarzysze z kierownictwa szkół związkowych. Na tym nie kończył się wachlarz osób, dla których dedykowana była ta forma szkolenia. Szkoleniem objęto również „odpowiedzialnych pracowników dziennikarskich”, tj. redaktorów i zastępców redaktorów oraz działaczy szczebla centralnego i wojewódzkiego takich organizacji społecznych, jak: Liga Kobiet, TPPR itd. Przy czym 30 proc. miejsc było zarezerwowanych dla kandydatów z rad narodowych, partyjnego aparatu młodzieżowego oraz organizacji masowych⁸.

Poza tą niewątpliwie najważniejszą formą kształcenia kadr Szkoła Partyjna organizowała: roczne szkoły im. Marchlewskiego (w Łodzi) dla działaczy partyjnych ze szczebla niższego niż na dwuletniej SP, czyli sekretarzy KP, KM, KD, kierowników wydziałów KP⁹; roczny kurs wykładowców, przeznaczony dla asystentów, wykładowców etatowych i nietatowych wojewódzkich szkół partyjnych, kierowniczego aparatu szkół wojewódzkich, związków zawodowych i ZMP oraz pracowników etatowych i konsultantów ośrodków szkolenia partyjnego, instruktorów szkolenia partyjnego w KW i nauczycieli wyróżniających się pracą partyjną w terenie¹⁰; roczne szkoły kulturalno-oświatowe – dla instruktorów propagandy KW oraz „najlepiej przygotowanych” instruktorów propagandy KP i KM; dla pracowników i działaczy kulturalno-oświatowych na szczeblu wojewódzkim: związków zawodowych, ZMP, ZSch, Ligi Kobiet, TPPR, rad narodowych oraz innych organizacji masowych, instytucji społecznych i kulturalno-oświatowych (np. kierowników większych domów kultury)¹¹. Ponadto, na mocy decyzji kierownika Sektora Szkolenia Partyjnego KC PZPR Heleny Kozłowskiej i ministra bezpieczeństwa publicznego Stanisława Radkiewicza, od listopada 1952 r. szkolenie polityczne funkcjonariuszy ministerstwa, wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego i wojewódzkich komend Milicji Obywatelskiej przeszło pod polityczne i organizacyjne kierownictwo komitetów partyjnych, czyli zostało włączone w ramy Szkoły Partyjnej i podległego jej szkolnictwa partyjnego w terenie¹².

Wobec kandydatów stawiano konkretne wymagania. Najważniejszymi były: co najmniej trzyletni staż partyjny, co najmniej roczny staż pracy w aparacie organizacji społecznych, wiek od 23–35 lat (w indywidualnych wypadkach do 40 lat). Kandydaci

⁸ *Ibidem*, 237/XX-233, Instrukcja dotycząca rekrutacji kandydatów na dwuletnią Szkołę Partyjną przy KC PZPR, [1952], k. 26.

⁹ *Ibidem*, Instrukcja dotycząca rekrutacji kandydatów na roczne szkoły partyjne, [1952], k. 55.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, k. 56.

¹² AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-20, Pismo do sekretarza propagandy KW PZPR, 17 IX 1952 r., k. 56.

do szkół centralnych powinni posiadać przeszkolenie polityczne w zakresie Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej, względnie krótkoterminowy kurs CSP w Łodzi (1945–1947), oraz wykształcenie ogólne co najmniej w zakresie szkoły powszechnej¹³. Kandydatów typowały egzekutywy KP, KM, KD oraz kierownicy wydziałów KW. Imienny wykaz kandydatów wraz z całą dokumentacją dotyczącą rekrutacji był następnie przesyłany do Wydziału Organizacyjnego KC, gdzie następowała weryfikacja kandydatów¹⁴. Rekrutowano przede wszystkim członków partii. Skierowanie do SP przy KC PZPR postrzegane było w kategoriach dużego wyróżnienia. Świadczyło bowiem o pewnym awansie zawodowym wytypowanego. Często kandydaci pobierający nauki w centralnej SP byli szkoleni pod konkretne funkcje i stanowiska. Ale były też wyjątki, czyli osoby, które mimo tego „wyróżnienia” nie chciały uczestniczyć w szkoleniu, co było powodowane najczęściej wypadkami losowymi¹⁵, ale czasem zapewne też uwarunkowaniami światopoglądowymi. Dotyczyło to zwłaszcza osób, które zapisały się do partii ze względów koniunkturalnych, wbrew temu, w co wierzyły.

Szkoła Partyjna miała również pośredni wpływ na kształcenie kierowników niższych szczebli administracji partyjnej i państwowej oraz szeregowych członków sprawującego władzę ugrupowania poprzez rozbudowaną w terenie sieć szkolnictwa partyjnego, zorganizowaną w miastach wojewódzkich, i powiatowych oraz w ośrodkach edukacyjnych przy zakładach pracy. To tzw. szkolenie masowe realizowano m.in. poprzez międzywojewódzkie szkoły partyjne w Stalinogrodzie (Katowice), Łodzi, Wrocławiu, Krakowie, Gdańsku i Poznaniu¹⁶ oraz wieczorowe uniwersytety marksizmu-leninizmu, które organizowały różnego rodzaju kursy, np. podstawowe kursy kształcenia, koła studiowania historii ruchu robotniczego czy grupy samokształcenia¹⁷. Organizowano nawet tak niszową edukację polityczną jak choćby dla referentek do walki z nieładem czy kurs przysposobienia instruktorów do rozmieszczenia inwalidów w przemyśle¹⁸.

¹³ *Ibidem*, 237/XX-233, Instrukcja dotycząca rekrutacji kandydatów na roczne szkoły partyjne, [1952], k. 56.

¹⁴ *Ibidem*, k. 57.

¹⁵ Komisje kwalifikacyjne składały się z kierownika Wydziału Organizacyjnego, kierownika Szkoły Wojewódzkiej, kierowników wydziałów: Propagandy, Oświaty i Szkół Wyższych, Ekonomicznego i członka Komisji Kontroli Partyjnej. Listy kandydatów wraz z pełną dokumentacją były przesyłane do Wydziału Organizacyjnego KC, gdzie kandydatów poddawano weryfikacji (AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-193, Kwestionariusze kandydatów do szkoły politycznej, [1952–1953], k. 70; *ibidem*, 237/XX-22, Pismo kierownika Wydziału Organizacyjnego do tow. pierwszego sekretarza KW PZPR, 1953 r., k. 12–14).

¹⁶ AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-233, Instrukcja w sprawie reorganizacji systemu szkół partyjnych i doboru na roczne międzywojewódzkie szkoły partyjne, [maj 1953 r.], k. 35.

¹⁷ AAN, PZPR KC, Sektor szkolenia partyjnego, 237/VIII-276, Formy szkolenia partyjnego, [1954 r.], k. 32.

¹⁸ Z czasem chciano objąć szkoleniem masowym nie tylko członków PZPR, ale też członków innych partii. W 1955 r. w sprawozdaniu ubolewano, że w dziesięciu ośrodkach szkoleniowych uczestniczyło w szkoleniach tylko 11 903 członków ZSL na ogólną liczbę 207 500 członków tej partii (ok. 5 proc.) Znacznie mniejsza była reprezentacja członków SD – zaledwie kilkunastu (*ibidem*, Program szkolenia politycznego na kursie referentek do walki z nieładem,

***

Programy partyjnych szkół centralnych wszystkich typów były w gruncie rzeczy takie same. Różniły się tylko liczbą godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych bloków zajęć w zależności od cyklu rocznego i dwuletniego oraz od profilu szkolenia. Jako punkt odniesienia dla przedstawienia proporcji godzin na realizację poszczególnych bloków potraktuję program rocznej Szkoły Partyjnej dla Pracowników Kulturalno-Oświatowych. W jej programie prócz nauczania standardowych przedmiotów spory nacisk kładziono na zajęcia związane z kulturą i oświatą. Program tej szkoły jest też najlepiej odzwierciedlony w dokumentacji archiwalnej. Ponadto ten rodzaj szkolenia był niezwykle ważny dla partii. Kończyły je osoby, które były „pasem transmisyjnym” treści przekazanych w szkole do szerokich mas społeczeństwa.

Część teoretyczna programu Szkoły Politycznej dla Pracowników Kulturalno-Oświatowych była realizowana w siedmiu blokach tematycznych i została zgodnie z ówczesną linią polityczną zdominowana przez blok *Podstawy marksizmu-leninizmu*. Świadczy o tym czas poświęcony na jego realizację – 445 godzin, co stanowiło prawie 40 proc. wszystkich zajęć realizowanych w rocznej szkole¹⁹. W ramach tego bloku wykładano kilka przedmiotów. Najwięcej czasu poświęcono historii WKP(b). W ślad za aktualnymi potrzebami ówczesnej polityki jeszcze usilniej kreowano WKP(b) na partię wzorcową, która miała być dla polskiej odpowiedniczki przykładem skutecznej działalności partii komunistycznej. Wydźwięk tematów był bardzo sugestywny np. *Partia bolszewików w okresie interwencji zbrojnej państw obcych i wojny domowej (1918–1920)*, *Partia bolszewików w walce o socjalistyczne uprzemysłowienie kraju* czy *Partia bolszewików w walce o kolektywizację rolnictwa*. Uczono, co słuchacz ma myśleć, jak ma interpretować poszczególne epizody z historii WKP(b). Tematy podejmowane w ramach tego przedmiotu miały ponadto wzbudzić w członkach partii „czujność rewolucyjną”, czyli wrażliwość na zaistnienie w partii różnego rodzaju przejawów odchylenia od aktualnie obowiązującej linii²⁰. W ramach tego przedmiotu prowadzono aż trzy rodzaje seminariów, których tematy też były bardzo wymowne: *Historyczne znaczenie zwycięstwa Wielkiej Rewolucji Socjalistycznej w Rosji*, *Zwycięstwo generalnej linii partii bolszewickiej w walce o zbudowanie socjalizmu* oraz *XIX Zjazd WKP(b). Zjazd budowniczych komunizmu*²¹.

[1954–1956], k. 2; *ibidem*, Program szkolenia społeczno-politycznego na kursie przysposobienia instruktorów do rozmieszczenia inwalidów w przemyśle, [1954–1956], k. 3; AAN, PZPR KC, V/35, Notatka dotycząca niektórych danych organizacji ZSL, 19 IX 1955 r., k. 273–274; *ibidem*, 237/XX-132, Ankieta sprawozdawcza Komitetu Wojewódzkiego i Powiatowego PZPR, luty 1953 r., k. 20).

¹⁹ AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-187, Ogólny układ programu, [1952–1953], k. 7.

²⁰ *Ibidem*, Program Historii WKP(b), [1952–1953], k. 9.

²¹ *Ibidem*, k. 9–10.

Równie mocno indoktrynującym słuchaczy Szkoły Partyjnej przedmiotem był materializm dialektyczny i historyczny. Program był podzielony na cztery bloki tematyczne: *Materializm dialektyczny – światopogląd partii marksistowsko-leninowskiej*, *Marksistowska metoda dialektyczna*, *Marksistowski materializm filozoficzny* oraz *Materializm historyczny*. W ich ramach zaznajamiano słuchaczy z filozofią marksistowską. Oczywiście nie konfrontowano jej z innymi doktrynami filozoficznymi. Słuchacze, najczęściej bez żadnej wiedzy w tym zakresie, pozbawieni byli możliwości umiejscowienia wiedzy marksistowskiej, w swoim systemie wartości. Przystawiali tematy: *Marksistowska teoria formacji społecznej*, *Materialność świata i prawa jego rozwoju*, *Marksistowska teoria poznania* czy *Marksizm-leninizm o religii*²². Inaczej przedstawiała się sytuacja z przedmiotem ekonomia polityczna, któremu poświęcano w rocznym cyklu kształcenia 88 godzin. Zajęcia podzielone były na dwie części – kapitalistyczny i socjalistyczny sposób produkcji. Wykłady opierały się więc na konfrontacji dwóch odmiennych systemów gospodarczych. Ale nie była to rzetelna analiza porównawcza. Służyła tylko i wyłącznie partii do wykazania wyższości systemu socjalistycznego nad kapitalistycznym. Świadczy o tym chociażby wydźwięk i konstrukcja tematów, np.: *Ogólny kryzys kapitalistycznego systemu gospodarki światowej* i *Reprodukcja socjalistyczna. Dochód narodowy i jego podział*. Dla wzmocnienia wymowy użyto dwóch wyrazów: „kryzys” i „reprodukcja”, o skrajnie różnym znaczeniu i ładunku emocjonalnym²³. Podobnie postępowano z pozostałymi tematami²⁴.

Ostatnim przedmiotem wykładanym w ramach bloku *Podstawy marksizmu-leninizmu* było budownictwo partyjne. Wśród zagadnień podejmowanych w ramach tego przedmiotu przybliżano słuchaczom zagadnienia związane z wewnętrzną konstrukcją partii. Uczono, jak rozbudowywać partię w terenie, czyli jak zakładać podstawowe organizacje partyjne w zakładzie pracy, na wsi, a nawet w szkołach. Dawano wytyczne, jak dobierać kandydatów na członków partii i jak ich „wychować”. Uczono form i metod pracy agitatorów²⁵. Wpajano im, jak się powinni zachowywać, co robić w różnych sytuacjach. Udzielano więc wskazówek czysto praktycznych.

Liczba godzin w rocznym cyklu szkolenia poświęconych na realizację kolejnego bloku zajęć, czyli *Historii Polski i polskiego ruchu robotniczego*, była mocno zawężona, żeby odeprzeć ewentualne zarzuty o zbyt narodowy charakter programu. Poświęcono mu zaledwie 130 godzin, co stanowiło około 10 proc. wszystkich zajęć²⁶.

²² *Ibidem*, Program materializmu dialektycznego i historycznego, [1952–1953], k. 13.

²³ *Ibidem*, Program ekonomii politycznej, [1952–1953], k. 15.

²⁴ AAN, PZPR KC, Sektor szkolenia partyjnego, 237/VIII-239, Projekt programu studiowania ekonomii politycznej w szkoleniu partyjnym, k. 191–196.

²⁵ *Ibidem*, 237/VIII-293, Zagadnienia budownictwa partyjnego, [1954–1958], k. 52; *ibidem*, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-187, Program budownictwa partyjnego, [1952–1953], k. 22.

²⁶ AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-187, Ogólny układ programu, [1952–1953], k. 7.

Porównując to z liczbą godzin przeznaczonych na realizację bloku *Podstawy marksizmu-leninizmu*, łatwo zauważyć ogromne dysproporcje. Na ten blok składały się dwa przedmioty: historia Polski i historia polskiego ruchu robotniczego.

W sposób bardzo wybiórczy przedstawiano historię Polski. Program przedmiotu był ramowy i pobieżny. Dzieje Polski ujmowano tylko przez pryzmat zniewolenia feudalnego, ekonomicznego i politycznego. Tematyka wykładów rozwijana była w kontekście rozwoju ruchu robotniczego, a głównym zadaniem wykładowców było „zobrazowanie walki klas” na różnych etapach historii Polski. Bardzo dużo energii poświęcono na ukształtowanie negatywnego wizerunku okresu międzywojennego. Żaden wykład dotyczący II wojny światowej nie poruszał kwestii wejścia Armii Czerwonej na terytorium państwa polskiego 17 września 1939 r. Za wszelką cenę próbowano stworzyć ideologiczną wizję przeszłości mającą legitymizować totalitarny system tworzony przez partię²⁷. Historia była nie tyle nauczana, co wręcz pisana na nowo, w myśl słów George’a Orwella: „Z dnia na dzień i niemal z minuty na minutę uaktualniano przeszłość. Tak preparowana dokumentacja potwierdzała słuszność każdej partyjnej prognozy; pilnowano by nie ostało się choć jedno zdanie sprzeczne z potrzebą chwili”²⁸.

Osobnym zjawiskiem dla wykładowców Szkoły Partyjnej przy KC PZPR była historia polskiego ruchu robotniczego. Żanna Kormanowa²⁹ po latach na posiedzeniu kolegium redakcyjnego czasopisma „Z Pola Walki” powiedziała bardzo znamienne słowa: „historiografia ruchu robotniczego jest przedmiotem jawnej i płynącej nurtem podskórnym walki ideologicznej”³⁰. Z racji kluczowego znaczenia tych słów, zwłaszcza w okresie stalinizmu, przyjrzymy się tezie Kormanowej bardziej wnikliwie. W sposób szczególny podchodziło zwłaszcza do historii Komunistycznej Partii Polski i właśnie temu przedmiotowi poświęcano bardzo dużo uwagi. Zagadnienia odnoszące się do działalności międzywojennego ruchu komunistycznego dotyczyły bowiem sfer, które były wyjątkowo bliskie i często dotyczyły biografii najważniejszych osób w państwie. Historia ruchu robotniczego w okresie Polski Ludowej była właściwie historią ruchu komunistycznego oraz polityczną historią PRL w oficjalnej wersji. Ograniczała się do

²⁷ *Ibidem*, Program ramowy historii Polski, [1952–1953], k. 23.

²⁸ G. Orwell, *Rok 1984*, Warszawa 1988.

²⁹ Żanna Kormanowa (z d. Zelikman) „Zosia”, „Zofia”, „Orm” (1900–1988), działaczka komunistyczna, publicystka, historyk ruchu robotniczego. Publikowała w prasie i wydawnictwach m.in. ZPP. Od 1 XII 1943 r. pracownik Instytutu Historii Akademii Nauk ZSRR. Po powrocie do kraju dyrektor Departamentu Reformy Szkolnictwa i Wychowania w Ministerstwie Oświaty TRJN (1945–1948). Należała do czołowych organizatorów szkół partyjnych po II wojnie światowej w Polsce. Od 1947 r. pracownik naukowy Instytutu Historii Uniwersytetu Warszawskiego. W marcu 1950 r. została zastępcą kierownika Katedry Historii Polski w Instytucie Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR. Była też przewodniczącą Komitetu Redakcyjnego *Słownika biograficznego działaczy polskiego ruchu robotniczego* (R. Stobiecki, *Historiografia PRL...*, s. 254–272; T.P. Rutkowski, *Kormanowa Żanna*, [w] *Encyklopedia białych plam*, t. 19, Radom 2005, s. 56–58).

³⁰ AAN, PZPR KC, Archiwum Centralne przy KC PZPR, XXIII-47, Przemówienie Żanny Kormanowej, [1977 r.], b.p.

przedstawiania ruchu komunistycznego i tych form ruchów socjalistycznych, które ku komunizmowi zmierzały.

Historia tzw. ruchu robotniczego była więc z jednej strony uprzywilejowaną gałęzią nauk historycznych, z drugiej zaś – bardzo mocno narażoną na cenzurę, zwłaszcza w odniesieniu do okresu stalinizmu³¹. Ogromny wpływ na program tego przedmiotu miał Wydział Historii Partii powołany w 1948 r. przy KC PZPR³². Program studiowania historii polskiego ruchu robotniczego wyznaczał podręcznik autorstwa dyrektora Szkoły Partyjnej i jednocześnie założyciela i kierownika WHP – Tadeusza Daniszewskiego oraz Józefa Kowalskiego. Wśród tematów podejmowanych w ramach tego przedmiotu nie było zagadnień drażliwych. Pomijano kwestię stosunku komunistów do odrodzonego państwa polskiego po I wojnie światowej, a zwłaszcza jego granic, czy kwestię rozwiązania KPP 16 sierpnia 1938 r.

W jedenastu blokach tematycznych poświęconych historii polskiego ruchu robotniczego ujęto następujące treści: *Ukształtowanie się polskiej klasy robotniczej; Okres walki żywiołowej; Pierwsza partia polskiej klasy robotniczej – „Proletariat”; Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy w latach 1893–1903; Walka SDKPiL z oportunistem i nacjonalizmem PPS; Rewolucja 1905–1907 roku na ziemiach polskich; Polski ruch robotniczy w latach 1908–1914; Polski ruch robotniczy w latach pierwszej wojny światowej; Wielka Październikowa Rewolucja Socjalistyczna i jej przełomowe znaczenie dla Polski (1917–1918); Walka między masami ludowymi a obozem rodzimej reakcji w latach 1918–1923 o kierunek rozwoju Polski; Względna stabilizacja gospodarki kapitalistycznej w latach 1924–1928; Przewrót faszystowski w Polsce; Okres głębokiego kryzysu gospodarczego i zaostrzenia sytuacji politycznej w Polsce w latach 1929–1933 oraz KPP w walce o jednolity front klasy robotniczej i antyfaszystowski front ludowy*³³.

Jedne tematy więc pomijano, inne przeinaczano – np. wojna polsko-bolszewicka była przedstawiana jako „agresywna wojna polskich kapitalistów i obszarników przeciw republikom radzieckim (1919–1920)”. Walki frakcyjne w ramach KPP rozpatrywano nie jako kryzys w ramach ruchu komunistycznego, ale jako działalność wrogów wewnętrznych mających na celu rozbięcie tego ruchu³⁴. W 1951 r. podczas analizowania treści zawartych w podręczniku *Historia Polski* odnoszących się do

³¹ T. Siewierski, *Specyfika badań nad tzw. ruchem robotniczym w historiografii PRL. Zarys problemu* [w:] *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2012. Referaty*, red. K. Dworaczek, Ł. Kamiński, Warszawa 2013, s. 177–183; *idem*, *Komuniści i historycy. Polski ruch robotniczy w badaniach uczonych w PRL – wybrane aspekty* [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Radzyń Podlaski 2012, s. 463–479.

³² AAN, PZPR KC, Wydział Historii Partii, 237/XXI-9, Notatka sprawozdawcza z pracy Wydziału Historii Partii KC za sierpień 1954 r., k. 19–20.

³³ *Ibidem*, Sektor Szkolenia Partyjnego, 237/VIII-293, Program studiowania historii polskiego ruchu robotniczego w szkole partyjnej, [1954–1958], k. 47–51.

³⁴ *Ibidem; Ibidem*, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-187, Program ruchu robotniczego w Polsce, [1952–1953], k. 32.

okresu międzywojennego pod względem zgodności z obowiązującą linią polityczną pojawił się zarzut m.in. o to, że nieodpowiednio została w niej przedstawiona wojna polsko-bolszewicka 1920 r. Zaproponowano nową jej wersję: „Rok 1920 nie należy traktować jako tylko wojenne rozstrzygnięcie, było to przecież zwycięstwo Zw[iązku] Radzieckiego i dlatego w 1921–1922 jest nowy wzlot fali rewolucyjnej w Polsce i w innych krajach”³⁵.

Kolejnymi blokami zajęć były *Zagadnienia międzynarodowe* oraz *Zagadnienia polityczno-ustrojowe*. Tematy podejmowane w ich ramach przedstawiano bardzo tendencyjnie, a krzykliwa propaganda była wszechobecna, np. *Watykan – jedno z czołowych ogniw obozu imperializmu i wojny*³⁶. Każdemu z dwu bloków poświęcano około 30 godzin, tj. łącznie około 4 proc. zajęć. Oczywiście, tak ja w przypadku wcześniejszych bloków, przedmioty były wykładane w kontekście rozwoju ruchu robotniczego. W ramach bloku *Zagadnienia polityczno-ustrojowe* odnoszono się wyłącznie do systemu polityczno-ustrojowego PRL (np. główne założenia konstytucji Polski Ludowej, rady narodowe i ich zadania, ordynacje wyborcze)³⁷.

Dopełnieniem edukacji było zaznajomienie się z wykładnią, oczywiście komunistyczną, historii literatury, sztuki i muzyki. W tym celu utworzono kolejne trzy bloki zajęć: *Zagadnienia pracy kulturalno-oświatowej i polityki kulturalnej* (148 godz., ok. 13 proc.), *Historia literatury* (299 godz., ok. 27 proc.) oraz *Zagadnienia sztuki* (148 godz., ok. 13 proc.)³⁸.

W ramach bloku *Zagadnienia pracy kulturalno-oświatowej i polityki kulturalnej* omawiano m.in. zadania masowej pracy kulturalno-oświatowej w okresie budownictwa socjalizmu w Polsce, nawiązywano do osiągnięć pracy kulturalno-oświatowej w Związku Radzieckim, omawiano też pracę kulturalno-oświatową na różnych szczeblach organizacyjnych pionu państwowego i społecznego – w radach narodowych, w zakładach pracy czy w świetlicach. Uczono, jak organizować m.in. domy kultury, omawiano znaczenie wychowawcze i propagandowe gazetek ściennych itd. Podejmowano zagadnienie konieczności rozwoju sieci bibliotek, roli polskiego filmu, radia, organizacji kultury fizycznej i sportu. Był też cały blok tematyczny poświęcony obecności tych zagadnień w planie sześcioletnim. W ramach zaś drugiego bloku wykładany był przedmiot historia literatury polskiej.

Co ciekawe, a jednocześnie bardzo charakterystyczne dla komunistycznego szkolnictwa partyjnego, przy omawianiu zagadnień nie posługiwano się tradycyjnymi

³⁵ AAN, PZPR KC, Wydział Historii Partii, 237/XXI-14, Stenogramy posiedzeń z lat 1951–1952, k. 1–219.

³⁶ *Ibidem*, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-187, Program zagadnień międzynarodowych, [1952–1953], k. 33.

³⁷ *Ibidem*, Ogólny układ programu, [1952–1953], k. 7; *ibidem*, Program zagadnień międzynarodowych, [1952–1953], k. 33.

³⁸ AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-187, Ogólny układ programu, k. 7; *ibidem*, Program zagadnień kulturalno-oświatowych i polityki kulturalnej, [1952–1953], k. 35.

epokami literackimi, lecz ujmowano je z punktu rozwoju ruchu robotniczego. Dzieje literatury zostały więc podzielone na sztuczne okresy, np. literatura Polska epoki feudalnej, literatura w dobie kształtowania się stosunków kapitalistycznych w Polsce czy literatura Polski Ludowej. Podobne podejście determinowało periodyzację historii polskiej sztuki.

Kadra partyjna i państwowa był też edukowana pod względem muzycznym. Cykl 53 godzin wykładów poświęcano na zaznajomienie słuchaczy z historią muzyki radzieckiej, muzyki polskiej i światowej³⁹.

Podobnie było z kolejnym przedmiotem wykładanym w Szkole Partyjnej przy KC PZPR – wybrane zagadnienia z literatury zachodnioeuropejskiej, na którego realizację przeznaczano 58 godzin (ok. 5 proc.). Sztuczne bloki tematyczne miały następujące nazwy: *Literatura realizmu krytycznego*, *Literatura krajów kapitalistycznych okresu imperializmu i rewolucji proletariackich* oraz *Literatura krajów demokracji ludowych*⁴⁰. Treści programowe miały potwierdzać, że wszystko „dzieje” się zgodnie z kreowanym przez komunistów nowym porządkiem.

Sporo czasu poświęcano na przybliżenie wiedzy z historii literatury rosyjskiej (50 godzin) oraz radzieckiej (50 godzin). W ich ramach omawiano m.in. dorobek Czechowa, Gorkiego czy Majakowskiego, dyskutowano na temat roli uchwały KC WKP(b) w sprawach literatury i dramaturgii⁴¹. Utwory dobierano tendencyjnie, ale w porównaniu z innymi działaniami nauczania zajęcia te były stosunkowo mało przesycone ideologią i słuchaczom, którzy wcześniej mieli ograniczony kontakt z książkami, mimo wszystko przynosiły sporo korzyści. Obowiązkowa była również nauka języka rosyjskiego.

Ważną częścią edukacji w Szkole Partyjnej były zajęcia praktyczne, na które przeznaczano około 11,5 proc. czasu (80 godz.)⁴². W Szkole Partyjnej dla Pracowników Kulturalno-Oświatowych prócz praktyk w fabrykach i zakładach pracy kładziono nacisk na inne formy indoktrynacji, np. na obowiązkowe uczestnictwo w akademiach, wieczornicach literackich, akademiach (z okazji urodzin tow. Bieruta, Stalina, 100. rocznicy śmierci Gogola), wieczornicach literackich, w dyskusjach nad książkami i filmami. Studiujący musieli w ramach zajęć zwiedzać wystawy, odwiedzać muzea (np. wystawa „Oto Ameryka”, „Marks – Engels – Stalin”), oglądać sztuki teatralne

³⁹ AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-187, Ogólny układ programu, k. 7; *ibidem*, Historia sztuki polskiej, [1952–1953], k. 42; *ibidem*, Program wykładów o muzyce, [1952–1953], k. 43–44.

⁴⁰ AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, [1952–1953], Program zagadnień kulturalno-oświatowych i polityki kulturalnej, [1952–1953], k. 35; *ibidem*, Ogólny układ programu, [1952–1953], k. 7.

⁴¹ AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-187, Program historii literatury rosyjskiej, [1952–1953], k. 40; *ibidem*, Program historii literatury radzieckiej, [1952–1953], k. 41.

⁴² AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-187, Projekt programu rocznej Szkoły Partyjnej dla Pracowników Kultury i Oświaty, [1952–1953], k. 6.

(*Intryga i miłość* Schillera, sztuka Gruszczyńskiego *Pociąg do Marsylii*, Pasternaka *Trzeba było iskry*, przedstawienie Teatru Ludowego *Kąkol i pszenica*, sztuka Świt nad Moskwą, sztuka *Droga do Czarnolasu*, sztuka Czechowa *Wujaszek Wania*), filmy (*Historia kinematografii*, *Czapajew*, *Skazana wioska*, *Taras Szewczenko*, *Legitymacja partyjna*, *Wielka luna*, *Lenin w Październiku*) oraz brać udział w tzw. prasówkach. Na dodatkowych zajęciach uczono nawet śpiewu, m.in. *Międzynarodówki*⁴³.

Literatura obowiązkowa była również dobierana zgodnie z ówczesną linią polityczną. Na listę wciągnięto najważniejsze pozycje autorstwa Włodzimierza Lenina, a przede wszystkim Józefa Stalina. Obowiązkowe było studiowanie trzynastu tomów *Dzieł* Stalina. Pojawia się też kilka pozycji Gieorgija Malenkowa (*O zadaniach organizacji partyjnych w dziedzinie przemysłu i transportu*), Bolesława Bieruta (*Podstawy ideologiczne PZPR czy Referat na II Zjazd PZPR*)⁴⁴. Wśród lektur nie mogło zabraknąć wszelkiego rodzaju uchwał KC WKP(b). Pracowano z utworami Mao Tse-tunga: *O prawidłowy styl pracy* („Zeszyty Teoretyczno-Polityczne” 1954, nr 6), *Przeciw szablonowym schematom w partii* („Zeszyty Teoretyczno-Polityczne” 1954, nr 6)⁴⁵.

Programy nauczania w Szkole Partyjnej przy KC PZPR były czasem dość elastyczne. W razie potrzeby dołączano więc treści odnoszące się do bieżących wydarzeń politycznych – w myśl zasady o powiązaniu szkoły z życiem partii. We wrześniu 1952 r. przedmiotem studiów były np. materiały z XIX Zjazdu WKP(b). Zorganizowano serię wykładów, a nawet seminarium i konsultacje na ten temat. Ogólnie poświęcono tej tematyce sporo uwagi – około 14 godzin⁴⁶. 13 marca 1953 r. w związku ze śmiercią Stalina Sekretariat KC PZPR przyjął Uchwałę w sprawie studiowania dokumentów poświęconych pamięci tow. Stalina. Działo się to w myśl wskazań Bolesława Bieruta: „Przyswajamy sobie nieustannie wielkie nauki towarzysza Stalina, studiujemy Jego dzieła, poznawajmy Jego wspaniałe, twórcze ofiarne życie, bierzmy z Niego wzór i uczmy się postępować tak, jak On postępował. Czerpać będziemy nieustannie z niezmierzonej skarbnicy Jego talentu, Jego geniuszu”⁴⁷. W systemie szkolenia partyjnego już od 18 marca 1953 r. zostały uruchomione zajęcia na temat dorobku generallissimusa oraz specjalna forma szkolenia – tzw. kursy studiowania życiorysu Stalina⁴⁸. W sierpniu 1953 r. uzupełniono program zajęć o tematy związane z kampanią wybor-

⁴³ *Ibidem*, Praca w terenie, [1952–1953], k. 45–47.

⁴⁴ *Ibidem*, Wydział Propagandy, Sektor szkolenia partyjnego, 237/VIII-294, Pierwszy rok zajęć – wykaz literatury, [1956/1957], k. 53–57;

⁴⁵ *Ibidem*, Bibliografia, k. 58; *ibidem*, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-187, Projekt bibliografii do ekonomii politycznej socjalizmu, [1952–1953], k. 16–21.

⁴⁶ AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-187, Studiowanie materiałów XIX Zjazdu KPZR, [1952–1953], k. 56; *ibidem*, Sprawozdanie cyfrowe realizacji programu w pierwszym trymestrze (od 1 XI 1952 do 12 II 1953 r.), [1952–1953], k. 79; *ibidem*, 237/XX-1, Protokół odprawy Wydziału Szkół Partyjnych w dniu 13 IX 1952 r., k. 23; *ibidem*, 237/XX-186, Protokół posiedzenia pracowników naukowych dnia 31 X 1952 r., k. 121–122.

⁴⁷ AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych 237/XX-233, Uchwała sekretariatu KC w sprawie studiowania dokumentów poświęconych pamięci tow. Stalina, [19 III 1953 r.], k. 21.

⁴⁸ *Ibidem*, k. 21–22.

czą. Analizowano ordynację wyborczą do Sejmu PRL, zagadnienia dotyczące Frontu Narodowego i bezpieczeństwa Polski⁴⁹.

Programy były tworzone kolegalnie. Każdy przedmiot opracowywany był przez specjalistów z danej dziedziny (zazwyczaj członków partii), ale w ich opracowaniu uczestniczyły też konkretne wydziały KC, np. Wydział Historii Partii⁵⁰. Warto zaznaczyć, że wykładowcy Szkoły Partyjnej przy KC PZPR bazowali na materiałach szkoleniowych wydawanych przez Wydział Szkoleniowy. Chociaż od 1952 r. obserwuje się pewną zmianę – na posiedzeniu Wydziału Szkół Partyjnych 13 września 1952 r. postanowiono ograniczyć do minimum wydawanie broszur szkoleniowych, a w większym stopniu bazować na materiale źródłowym⁵¹.

Cały proces kształcenia w szkołach partyjnych nakierowany był na indoktrynację. Miał również wyrobić w słuchaczu umiejętność dyskusowania. Absolwenci szkoły partyjnej wyposażeni w wiedzę marksistowską (choć niejednokrotnie powierzchowną) mogli stawić czoło wrogom politycznym. Utopijna nauka, jaką im wpajano, stawała się ostateczną instytucją odwoławczą w przypadku każdego problemu⁵².

***

Jeśli porównamy programy Szkoły Partyjnej przy KC PZPR z programem szkół radzieckich – zarówno z okresu międzywojennego, jak i powojennego – okazuje się, że podobieństw było bardzo wiele, znacznie więcej niż różnic, które oczywiście zdarzały się, ale były powodowane zwyczajnie odmienną sytuacją polityczną.

Począwszy od 1948 r., czyli po usunięciu Władysława Gomułki ze stanowiska sekretarza generalnego PPR i rozpoczęciu walki z tzw. odchyleniem prawicowo-nacjonalistycznym, coraz większego znaczenia nabierały programy właśnie z radzieckich szkół. Po zmianie strukturalnej szkolnictwa partyjnego w 1952 r. programy nauczania opierały się wręcz na tych samych przedmiotach co programy nauczania w szkołach radzieckich⁵³.

Do podstawowych przedmiotów nauczanych w Komunistycznym Uniwersytecie Mniejszości Narodowych Zachodu i w Międzynarodowej Szkole Leninowskiej należały np.: ekonomia polityczna, polityka ekonomiczna ZSRR, materializm dialektyczny

⁴⁹ *Ibidem*, 237/XX-20, Pismo kierownika Wydziału Szkolenia Partyjnego KC PZPR do sekretarza propagandy KW PZPR, 21 VIII 1952 r., k. 50; *ibidem*, Pismo do sekretarza propagandy KW PZPR, 25 IX 1952 r., k. 58–62.

⁵⁰ T.P. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2007, s. 74–81; *idem*, *Rola Wydziału Historii Partii...*, s. 357–371.

⁵¹ AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-1, Protokół odprawy Wydziału Szkół Partyjnych w dniu 13 IX 1952 r., k. 23.

⁵² B. Cichocki, K. Józwiak, *Najważniejsze są kadry. Centralna Szkoła Partyjna PPR/PZPR*, Warszawa 2006, s. 126–130.

⁵³ T.P. Rutkowski, *Rola Wydziału Historii Partii...*, s. 357–371; B. Cichocki, K. Józwiak, *Najważniejsze są kadry...*, s. 130–131.

i historyczny, historia międzynarodowego ruchu robotniczego, historia WKP(b), leninizm, nauka o wojnie oraz tzw. budownictwo partyjne, zwane potocznie *Partbudownictwem*.

W polskich szkołach partyjnych, podobnie jak w moskiewskich, istotną rolę odgrywały tzw. roboty praktyczne w terenie. Polegały one głównie na pracy w partyjnych komórkach fabrycznych i komitetach rejonowych partii⁵⁴. Podstawowy cel tych szkół, przedwojennych i powojennych, w ZSRR czy w powojennej Polsce, pozostawał taki sam – wyszkolenie kadr i indoktrynacja. Były one więc swoistą „kuźnią kadr komunistycznych”.

Przy omawianiu tematu dotyczącego szkolnictwa nie można pominąć czynnika personalnego. Należy również mieć świadomość, że osoby odpowiedzialne za szkolnictwo partyjne w Polsce, wpływające w sposób bezpośredni lub pośredni na kształt programów – to ludzie w większości przeszkoleni w ZSRR, z autopsji znający radziecki model szkolnictwa: począwszy od dyrektora Szkoły Partyjnej przy KC PZPR – Romany Granas, która od 1941 r. była członkinią WKP(b), przeszkolona w Kujbyszewie⁵⁵, po Dawida Kirszbrauna *vel* Tadeusza Daniszewskiego – dyrektora Centralnej Szkoły Partyjnej przy KC PPR/PZPR, założyciela Wydziału Historii Partii, który przed wojną pracował w charakterze tłumacza NKWD oraz był wykładowcą radzieckich szkół partyjnych. Była to kluczowa postać, jeśli chodzi o szkolnictwo partyjne w powojennej Polsce. Daniszewski odpowiadał nie tylko za kształt tego szkolnictwa, ale również – jako kierownik WHP – za treść programu⁵⁶.

⁵⁴ RGASPI, Program nauczania KUMNZ, fond 529, opis 1, dzieło 589, list 1–7; M. Szumiło, *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2014.

⁵⁵ Romana Granas „Bronka”, „Julia”, „Maria”, „Stacha”, „Stanisława Orlińska” (1906–1987), od 1921 r. aktywna działaczka w Związku Młodzieży Komunistycznej, przemianowanego na Komunistyczny Związek Młodzieży Polskiej. Od 1923 r. członek KPP aż do jej likwidacji w 1938 r. W czasie II wojny światowej przebywała w ZSRR. Od 1941 r. członkini WKP(b). Wraz z I. Armią Polską w ZSRR (potem I. Armią WP) wróciła do kraju. Od 1945 r. była zastępcą dyrektora Centralnej Szkoły PPR w Łodzi. Od maja 1950 do sierpnia 1957 r. dyrektor dwuletniej Szkoły Partyjnej przy KC PZPR. Zastępca członka KC PZPR (AAN, Zbiór akt osobowych, 2029, Romana Granas, k. 1–15).

⁵⁶ Tadeusz Daniszewski, właśc. Kirszbraun Dawid „Domański”, „Lutek”, „Nulkowski” (1904–1969), ur. w Warszawie w rodzinie inteligentnej. Ukończył Gimnazjum Zgromadzenia Kupców m.st. Warszawy. Już jako uczeń zaczął działalność społeczno-polityczną. W okresie międzywojennym aktywny członek ruchu komunistycznego. Członek Komitetu Warszawskiego ZMK. Trzykrotnie więziony za działalność komunistyczną. W końcu 1929 r. z polecenia kierownictwa partii wyjechał do ZSRR, gdzie został wykładowcą w szkole partyjnej i pracował w KW MK. Przybrał wówczas nazwisko Daniszewski. W 1930 r. powrócił do Polski i został członkiem Sekretariatu Krajowego KC KPP. Na początku lat trzydziestych znów wyjechał do ZSRR, gdzie jak poprzednio był wykładowcą kursów partyjnych. Jeszcze raz w okresie międzywojennym wrócił do kraju, po raz kolejny aresztowany, osadzony w więzieniu w Rawiczu, skąd wyostał się we wrześniu 1939 r. Wyjechał do ZSRR, gdzie w był redaktorem naczelnym wydawnictw polskich Państwowego Wydawnictwa Literackiego w Językach Obcych (1940–1941), a następnie do 1942 r. pracował w Głównym Zarządzie Politycznym Armii Czerwonej. W latach 1943–1944 redaktor odpowiedzialny Radiostacji im. T. Kościuszki i kierownik Wydziału Wy-

Kolejną postacią mającą wpływ na szkolnictwo partyjne była Regina Kobryńska – zastępca dyrektora Centralnej Szkoły Partyjnej, późniejszy kierownik Wydziału Historii Partii KC. W okresie międzywojennym była kierownikiem kursów naukowych aktywu przy Komitecie Moskiewskim Komsomołu⁵⁷. Celina Budzyńska⁵⁸, pierwsza szefowa Wydziału Nauki PPR/PZPR przy KC, była przeszkolona w Komunistycznym Uniwersytecie Mniejszości Narodowych Zachodu. Nie bez znaczenia było również to, że programy dla Sekcji Polskiej KUMNZ układał m.in. mąż Celiny Budzyńskiej – Stanisław Budzyński, który w latach 1934–1937 był kierownikiem katedry marksizmu-leninizmu w Międzynarodowej Szkole Leninowskiej i zastępcą kierownika katedry w Wyższej Szkole Propagandy Partyjnej przy KC WKP(b). Wykładał ekonomię polityczną w KUMNZ i na kursach organizowanych przez Sekcję Polską MK⁵⁹.

Widzimy więc, że szkolnictwa partyjnego nie tworzyły osoby przypadkowe. W myśl słów Lenina bowiem „w każdej szkole sprawą najważniejszą jest ideowo-polityczny kierunek wykładu. Co decyduje o tym kierunku? Całkowicie i wyłącznie skład wykładowców”⁶⁰. Odpowiedzialni za funkcjonowanie uczelni dążyli do rozszerzenia dość wąskiego grona wykładowców. W tym celu uruchomiono w 1950 r. wyższą szkołę partyjną – Instytut Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR, w 1954 r. przekształcony w Instytut Nauk Społecznych przy KC PZPR. Zadaniem IKKN było kształcenie kierowniczych kadr naukowych według sprawdzonych wzorów nauki radzieckiej (tzw. Instytut Czerwonej Profesury). Chodziło o wyszkolenie wykładowców marksistów wywodzących się z klasy robotniczej.

Wszystkie działania systemowe władz PRL miały na celu upodabniać rzeczywistość polską do sowieckiej. W ślad za tym i szkolnictwo partyjne miało osiągnąć stan, jaki istniał w ZSRR. W 1952 r. w skali całego kraju na około 1,5 mln członków partii szkoleniem partyjnym objętych było 553 149 osób (oczywiście mam tu na myśli nie tylko szkoły partyjne, ale również różnego rodzaju kursy w ramach tzw. szkolenia

---

dawniczego ZG ZPP. Pełnił rolę tłumacza NKWD. Po powrocie do kraju w listopadzie 1944 r. głównym jego zadaniem była organizacja Centralnej Szkoły Partyjnej, której był dyrektorem. Od lutego 1948 r. organizował w Warszawie dwuletnią Szkołę Partyjną przy KC PZPR, której był również dyrektorem do 1950 r. Jednocześnie od września 1948 r. był kierownikiem Wydziału Historii Partii KC PPR/PZPR, a od 1957 do czerwca 1968 r. dyrektorem Zakładu Historii Partii przy KC PZPR. W sierpniu tego roku przeszedł na emeryturę (A. Głowacki, *Komuniści w obliczu nowej rzeczywistości (agresja hitlerowska i sowiecka na Polskę)* [w:] *Komuniści w międzywojennej Warszawie*, red. E. Kowalczyk, Warszawa 2014, s. 417–440, *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1, red. F. Tych, Warszawa 1978, s. 513–515).

⁵⁷ AAN, Zbiór akt osobowych, 7948, Awtobiografia Kapłan-Kobryńskiej Rieginy Lwowny, [4 XII 1958 r.], k. 1–4.

⁵⁸ Celina Budzyńska, działaczka komunistyczna. W 1927 r. wyjechała do ZSRR, gdzie ukończyła KUMNZ. Aresztowana w nocy z 19 na 20 VI 1937 r. wraz z mężem i skazana na 8 lat obozu. W 1945 r. wróciła do Polski. Członkini PPR/PZPR. Była dyrektorką Centralnej Szkoły PPR w Łodzi (T. Torąńska, *Oni*, Warszawa 2004).

⁵⁹ *Słownik biograficzny działaczy...*, t. 1, s. 347–349.

⁶⁰ AAN, PZPR KC, Wydział Szkół Partyjnych, 237/XX-237, O szerszy zasięg i wyższy poziom terenowego szkolenia partyjnego, [1951–1952], k. 259.

masowego), w 1954 r. w ramach 37 092 różnych form szkolenia przeszkolono 796 207, co stanowiło ok. 50 proc. członków partii⁶¹. W rzeczywistości sowieckiej – jak twierdził Popow, sekretarz Miejskiego Komitetu Moskiewskiego WKP(b) – szkoleniem partyjnym objętych było aż 97 proc. członków partii (przełom lat czterdziestych i pięćdziesiątych). Przed Szkołą Partyjną było więc jeszcze dużo do zrobienia.

***

Przełom na scenie politycznej, jak również w szkolnictwie partyjnym nastąpił po ogłoszeniu referatu Nikity Chruszczowa i po wydarzeniach Października '56⁶². Już w maju 1956 r. opracowano projekt wniosków w sprawie masowego szkolenia partyjnego, w którym zapowiadano istotne zmiany: „Dla ulepszenia treści szkolenia niezbędne jest krytyczne przewartościowanie wszystkich programów, podręczników i materiałów szkoleniowych w celu usunięcia z nich nawarstwień kultu jednostki w dziedzinie ideologii i nadania szkoleniu twórczego, antydogmatycznego charakteru”⁶³. W konsekwencji doszło do rozwiązania Szkoły Partyjnej, w jej miejsce zorganizowano zaś w 1957 r. Wyższą Szkołę Nauk Społecznych przy KC PZPR.

Już w roku szkolnym 1956/1957 nastąpił zwrot kierunku nauczania w Szkole Partyjnej. W myśl słów zawartych w projekcie: „Walka przeciw kultowi jednostki i jego następstwom stwarza szerokie możliwości dla usunięcia występującego często dotąd rozdzwiewu między słowem a czynem, między propagandą a rzeczywistością. Rozdzwiew ten podrywał w ogromnym stopniu skuteczność szkolenia, wyjąławił je i pozbawiał rewolucyjnego ostrza”⁶⁴. Zmienił się zwłaszcza stosunek ekipy rządzącej do zagadnień związanych z międzywojennym ruchem komunistycznym. Radykalnej zmianie uległa też lista lektur obowiązkowych. Stopniowo eliminowano książki autorstwa Stalina.

W 1958 r. na posiedzeniu zespołu do spraw programowych można więc było kategorycznie stwierdzić: „W praktycznym rozwijaniu teorii marksizmu-leninizmu opieramy się obecnie najwięcej i głównie na pracach Mao Tse-tunga. Wygląda na to, że po śmierci Stalina jest on głównym teoretykiem marksizmu-leninizmu”⁶⁵. Prócz

---

⁶¹ *Ibidem*, Wydział Propagandy, 237/VIII-276, Sieć szkolenia partyjnego (wg danych KW), k. 1–9, 15.

⁶² Po śmierci Józefa Stalina 5 III 1953 r. pierwszym sekretarzem KC KPZR i przywódcą ZSRR został Nikita Chruszczow. W nocy z 24 na 25 II 1956 r. w czasie XX Zjazdu KPZR wygłosił tajny referat „O kulcie jednostki i jego następstwach”, w którym poddał ostrej krytyce Stalina i stworzony przez niego system zbrodni. Wydarzenie to oraz strajk generalny, który wybuchł w czerwcu w Poznaniu, doprowadziły do zmiany polityki wewnętrznej w PRL w drugiej połowie 1956 r. Pierwszym sekretarzem PZPR został Władysław Gomułka, który zastąpił Edwarda Ochaba, nastąpiła też liberalizacja systemu politycznego

⁶³ *Ibidem*, Projekt wniosków w sprawie masowego szkolenia partyjnego [maj 1956 r.], k. 33.

⁶⁴ *Ibidem*. 35.

⁶⁵ *Ibidem*, 237/VIII-311, Zagadnienia do dyskusji i bibliografia [1958 r.], k. 16.

dział Lenina i Mao Tse-tunga, z których w dalszym ciągu korzystano, pojawiły się nazwiska polskie: Władysław Gomułka, Roman Werfel, Andrzej Werblan, Jerzy Wiatr, Stanisław Zawadzki, Józef Gutt, Adam Schaff – głównie ich artykuły publikowane na łamach „Polityki”, „Nowych Dróg” oraz „Przeglądu Kulturalnego”⁶⁶.

Od października 1956 r. widoczna jest zmiana w treściach programowych szkolnictwa partyjnego. Nastąpił umiarkowany, w porównaniu z okresem stalinowskim, odwrót od treści internacjonalistycznych. Więcej uwagi poświęcano zagadnieniom narodowym. Zmieniło się zwłaszcza podejście do historii KPRP/KPP. Jednym z podstawowych celów szkolnictwa partyjnego stało się zaznajomienie członków partii i bezpartyjnych z działalnością KPP: „Chodzi tu zarówno o usunięcie wielu fałszywych ocen i wypaczeń prawdy historycznej, jakie pod wpływem kultu jednostki miały miejsce w naświetleniu roli i działalności KPP oraz jej przywódców, jak również o wyrobienie w słuchaczach na przykładzie KPP hartu rewolucyjnego, oddania interesom polskiej klasy robotniczej i narodu, pogłębiania uczuć proletariackiego internacjonalizmu”⁶⁷. Szkolnictwo partyjne po 1956 r. zmieniło więc swe oblicze. W dalszym ciągu indoktrynowano słuchaczy i szkolono w duchu komunistycznym, ale stosunek do historii jako nauki w sposób zasadniczy zmienił się na lepsze.

Elżbieta Kowalczyk

Teaching program of the Party School at the Central Committee of the Polish United Workers' Party based on the example of the cultural and educational staff training

Summary

The article analyses the teaching program of the Party School at the Central Committee of the Polish United Workers' Party (PZPR) between 1952–1956, based on the example of cultural and educational staff training. Party's education was supposed to liquidate the staff shortage severely affecting the state administration and party. After the World War II, when the situation was stabilising and communists strengthened their rule, there was a gradual structural and organizational restructuring of the Polish educational system. It was started by the Central School of the Polish Workers' Party (PPR), established in 1944 in Lublin. The whole party education was strongly connected PPR and PZPR through special departments established for this purpose in the Central

---

⁶⁶ *Ibidem*, k. 5–8.

⁶⁷ *Ibidem*, 237/VIII-291, Projekt wniosków w sprawie masowego szkolenia partyjnego [maj 1956 r.], k. 34.

Szkolenie resortowe i pozaresortowe

Committee. They were Training Department, Department of Party Schools and lastly The Party Training Sector in the Propaganda department. With time, such education has changed its form to mass training, including ordinary members of the party and ordinary employees in the state administration.

Key words: Central School of PPR, education in People's Poland, party education, teaching program, The Party Training Sector, party teaching program, PZPR, political school, Propaganda Department, Training Department, Department of Party Schools

Zbigniew Siemiątkowski

Ewolucja modelu szkolenia kadr wywiadowczych w PRL. Od ulicy Długiej do Starych Kiejkut

Od początku swojego istnienia wywiad PRL borykał się z problemami kadrowymi. Nękały go ciągłe reorganizacje, którym towarzyszyła znaczna rotacja kadr. Był budowany przy pomocy radzieckich doradców z wykorzystaniem obowiązujących w ZSRR wzorców organizacyjnych. Stamtąd też przenoszono modele rekrutacji i szkolenia kadr wywiadowczych. Przez cały okres PRL wywiad działał jako samodzielna jednostka organizacyjna w ramach resortu bezpieczeństwa. Było to odzwierciedleniem radzieckich rozwiązań strukturalnych sytuujących wywiad w państwowym organie odpowiedzialnym za bezpieczeństwo i wykonującym zadania typowe dla policji politycznej. Zadaniem wywiadu było włączenie się do walki z przeciwnikami nowego porządku ustrojowego, czyli „ochrona powstałej władzy ludowej oraz budowanie ustroju socjalistycznego przed zakusami rodzimej reakcji i ośrodków dywersyjno-szpiegowskich państw kapitalistycznych”¹. Kierownictwo PPR/PZPR traktowało wywiad jako wyłączną domenę swoich wpływów, nie dopuszczając do kierowania nim nikogo spoza swojego grona. Do wywiadu delegowano najbardziej zaufanych ludzi partii.

Z chwilą powstania w styczniu 1945 r. wywiad Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego był ściśle powiązany z aparatem bezpieczeństwa, a od 1947 r. został podporządkowany bezpośrednio szefowi II Oddziału (wywiadowczego) Sztabu Generalnego WP gen. Wacławowi Komarowi. Pełną samodzielność organizacyjną wywiad cywilny odzyskał dopiero w 1950 r. Wszystkie te zmiany podległości nie sprzyjały stabilizacji kadr wywiadowczych, podobnie jak czystki polityczne związane z walkami frakcyjnymi w kierownictwie PZPR i represje okresu stalinowskiego, które dotknęły głównie wywiad wojskowy i środowisko kombatantów wojny domowej w Hiszpanii związane z gen. Komarem, co w konsekwencji doprowadziło do sparaliżowania działalności wywiadowczej.

---

¹ *Departament I MSW. Opracowanie dotyczące genezy i zmian organizacyjnych komunistycznego wywiadu cywilnego*, oprac. i wstęp P. Gontarczyk, „Glaukopis. Pismo społeczno-historyczne” 2006, nr 5–6, s. 354.

Przez pierwsze jedenaście lat funkcjonowania z szeregów wywiadu zostało zwolnionych lub przeniesionych do innych jednostek resortu bezpieczeństwa 707 pracowników. Przy takiej fluktuacji trudno było zachować ciągłość pracy oraz zapewnić dopływ do wywiadu wysoko kwalifikowanej kadry. „Poziom ogólny i przygotowanie zawodowe kadry – pisał w 1962 r. szef wywiadu płk Henryk Sokolak w raporcie dla kierownictwa MSW – było bardzo różnorodne i przeważnie nie odpowiadały przeciętnym wymaganiom”. Podstawowa część aparatu składała się z ludzi młodych, bez doświadczenia i bez odpowiedniego wykształcenia. Jeszcze w 1957 r. prawie połowa funkcjonariuszy nie miała ukończonej szkoły średniej. Nowo organizowany Departament Wywiadu po oddzieleniu się od Oddziału II Sztabu Generalnego WP w 1950 r. nie był przygotowany do organizowania i prowadzenia działalności operacyjnej. Kadra departamentu nie posiadała – zdaniem jego dyrektora – „teoretycznej znajomości zagadnień, jak też i nawyków pracy wywiadowczej”. Doświadczenia zdobywano z biegiem czasu „na podstawie rozwiązywanych trudności i popełnionych błędów”. Brak doświadczenia i znajomości zasad pracy hamował rozwój działalności wywiadowczej, a popełnione przez niedoświadczonych funkcjonariuszy błędy wystawiały ich na ciosy wrogich kontrwywiadów, które bez większego trudu rozpracowywały zamierzenia młodego wywiadu; znały też metody jego pracy oraz większość kadry – głównie za sprawą osób, które poprzednio pracowały w organach bezpieczeństwa, a następnie wyemigrowały po 1956 r. z Polski, przeważnie do Izraela².

Dobór kadr do wywiadu – jak widać – był dość przypadkowy. W pierwszym okresie istnienia wywiadu MBP jego trzon stanowili przedwojenni komuniści oraz oficerowie wyszkoleni w czasie wojny przez NKWD w Smoleńsku i Kujbyszewie³. Byli to: pierwszy szef wywiadu, jeszcze w okresie tzw. Polski lubelskiej, Stefan Antosiewicz, późniejsi zastępcy dyrektora Departamentu VII MBP Józef Kurc-Czaplicki i Czesław Mackiewicz-Makowski. Licznie reprezentowani byli w wywiadzie reemigranci z Francji związani z francuskim ruchem komunistycznym, wśród nich bardzo cenieni Kazimierz Żybura-Żybylski, z wydziału bliskowschodniego, oraz szefowa wydziału szyfrów Diana Frodis-Freidinst. Liczne grono stanowili weterani wojny domowej w Hiszpanii, których do wywiadu sprowadził ich były dowódca gen. Komar. Brano ich do wywiadu ze względu na znajomość języków obcych i powiązania z komunistami Europy Zachodniej. Do tego dochodzili kombatanci 1. i 2. Armii WP, partyzanci GL i AL, tacy jak Andrzej Karaś czy Mieczysław Pindera z wydziału emigracyjnego. Wśród nich było wiele osób pochodzenia żydowskiego, jak np. Szlama Pront, Leon

---

² AIPN, 0649/3, Notatka służbowa dotycząca sytuacji w pracy Departamentu I (wywiadu) MSW, 16 I 1962 r., k. 14.

³ W kwietniu 1944 r. w szkole NKWD nr 366 w Kujbyszewie rozpoczął się kurs dla studwudziestoosobowej grupy polskiej. Do połowy 1944 r. przeszkolono ogółem 217 przyszłych oficerów polskiego aparatu bezpieczeństwa (L. Pawlikowicz, *Tajny front zimnej wojny zimnej wojny. Uciekinierzy z polskich służb specjalnych 1956–1964*, Warszawa 2004, s. 18).

Winiawski-Weintraub, też z tego wydziału. W wywiadzie pracowały całe rodziny⁴ – mężowie w wydziałach operacyjnych, żony w pionie informacyjnym lub administracji. Kadra kierownicza była w większości pochodzenia żydowskiego, co wywoływało ostre, oficjalnie skrywane i głośno nieartykułowane, napięcia w departamencie. Wszystko to sprawiało wrażenie przypadkowości i tymczasowości i nie sprzyjało systematycznej pracy. Nie było też wypracowanych własnych form szkolenia, którego nie mogły zastąpić doraźne akcje, przeważnie organizowane wspólnie i z wykorzystaniem bazy szkoleniowej wywiadu wojskowego.

Ze wskazanych powyżej uwarunkowań doskonale zdawało sobie sprawę kierownictwo wywiadu, który po rozwiązaniu w 1954 r. MBP działał w ramach Departamentu VII, a od stycznia 1955 – Departamentu I Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego. Duże nadzieje pokładało w przyjsciu do wywiadu nowego, wychowanego i wykształconego w PRL, pokolenia zetempowskiego, silnie zideologizowanego, ale jednocześnie nieobciążonego komunistycznymi zaszcłosciami. W 1953 r. zastępujący dyrektora Departamentu VII płk. Witolda Sienkiewicza Józef Czaplicki zwrócił się do sekretarza Komitetu Centralnego PZPR Franciszka Mazura o skierowanie do pracy w wywiadzie młodych przoduujących robotników, wskazanych przez instancje partyjne, których oddanie nowej władzy nie budziło żadnych wątpliwości. Następstwem tej prośby był tzw. zaciąg Mazura. Z tej grupy w roku następnym stworzony został pierwszy osiemnastoosobowy półroczny kurs wywiadowczy zorganizowany w willi przy ul. Belwederskiej, którą w późniejszym okresie użytkowała misja KGB w Polsce. Pochodzący z tego zaciągu funkcjonariusze nie spełnili pokładanych w nich nadziei. Większość po pewnym czasie odeszła z wywiadu. Do wywiadu trafiło też w tym czasie trzech oficerów po kursie w ZSRR oraz szesnastu młodych przoduujących, z ukończoną szkołą średnią, absolwentów szkoły MBP w Legionowie. Niektórzy służyli wcześniej w terenowych ogniowach aparatu bezpieczeństwa, posiadali więc już pewne doświadczenie operacyjne. W tej grupie był późniejszy (z lat siedemdziesiątych) dyrektor wywiadu gen. Jan Słowikowski oraz naczelnik Wydziału XI płk Henryk Bosak. W 1954 r. nastąpił przełom, gdyż zaangażowano do wywiadu pierwszych stu absolwentów cywilnych studiów wyższych, niezwiązanych do tej pory z resortem bezpieczeństwa, których poddano intensywnemu rocznemu szkoleniu w pierwszej profesjonalnie zorganizowanej i prowadzonej szkole wywiadu umiejscowionej w Warszawie przy ul. Długiej, przeniesionej następnie do pałacyku przy ul. Ksawerów.

Wszyscy nowo przyjęci do wywiadu zostali starannie dobrani. Większość pochodziła z rodzin robotniczych lub chłopskich, nieliczni – z inteligentkich. Byli szalenie ideowi, pełni zapału do pracy wywiadowczej, zauroczeni nową ideologią, bez wahań akceptowali nowe porządki. Wierzyli bez wątpliwości w socjalizm i partię komunistyczną, gotowi byli zwalczać z bronią w rękę wrogów ustroju. Wątpliwości, jeśli

---

⁴ Wśród nich m.in. żona mjr. Żybury – Barbara, oraz żona kpt. Mroza – Leokadia.

przyszły, to dopiero później. Kierownictwo wywiadu chciało widzieć w nich wiernych synów partii oddanych bezgranicznie sprawie socjalizmu.

Wraz z grupą ze szkoły MBP w Legionowie trafili do Departamentu VII absolwenci szkoły wywiadu z ul. Długiej⁵. Po trwającym rok szkoleniu w 1954 r. skierowano do służby pierwszych pięćdziesięciu oficerów mających ukończone cywilne studia wyższe. Wśród nich dominującą grupę stanowili absolwenci Szkoły Głównej Służby Zagranicznej. Wszyscy kursanci pochodzili z rodzin plebejskich, bardzo biednych, w szkole wywiadu, jak wspominają, dostali pierwsze w swoim życiu garnitury i płaszcze. Zostali rekomendowani do pracy w organach bezpieczeństwa przez swoje uczelniane organizacje ZMP, niektórzy byli już członkami PZPR, wyrobieni politycznie, wiedzący, do czego służy resort bezpieczeństwa i jaką odgrywa w nim rolę wywiad. Zнали języki obce, byli czytani, ideowi i pełni młodzieńczego entuzjazmu. W tej grupie był przyszły dyrektor wywiadu Józef Osek, rezydent wywiadu w Paryżu Zygmunt Orłowski, przyszli doświadczeni dyplomaci, wielokrotni ambasadorowie PRL oraz wysocy funkcjonariusze pionu zagranicznego Komitetu Centralnego. Grupa tych oficerów stanowić będzie trzon kierowniczy powstałego w 1956 r. Departamentu I (wywiadowczego) MSW i będzie czynna zawodowo w wywiadzie do późnych lat siedemdziesiątych. Równocześnie na półrocznym kursie przy ul. Ksawerów była szkolona druga pięćdziesięcioosobowa grupa absolwentów szkół wyższych dobrana na podobnych zasadach jak ci z ul. Długiej. W większości byli to absolwenci politechnik i uniwersytetów, prawnicy i ekonomiści o cechach przywódczych, rekomendowani spośród naturalnych liderów przez osoby zaufane dla wywiadu. W tej grupie znaleźli się: Adam Krzysztoporski, w latach siedemdziesiątych wiceminister spraw wewnętrznych, oraz przyszli zastępcy dyrektora Departamentu I MSW: Leszek Guzik, Bronisław Zych, Roman Medyński.

W szkole wywiadu na Długiej nie było drylu wojskowego. Wszyscy kursanci chodzili w cywilnych ubraniach. Szkolenia z teorii i praktyki wywiadowczej prowadzili oficerowie operacyjni. Wśród wykładowców nie było oficerów radzieckich. Uczono się natomiast z tłumaczonych na język polski skryptów radzieckich. W przeciwieństwie do szkoły MBP w Legionowie w szkoleniu kładziono główny nacisk na przedmioty zawodowe. Słuchacze poznawali sztukę werbunku tajnych współpracowników, sposoby ich prowadzenia, systemy łączności wywiadowczej, zasady kryptologii. Ćwiczyli praktycznie metody inwigilacji, bezpośrednie i bezosobowe sposoby komunikowania się z agenturą. Tworzyli „trasy sprawdzeniowe”, budowali „martwe skrzynki”. Ślęczyli godzinami w laboratoriach fotograficznych, opanowując umiejętność mikrofotografii, zmniejszając do rozmiarów kropki tekst zaszyfrowanej informacji wywiadowczej⁶.

⁵ Komendantem szkoły był płk Palka, a wśród wykładowców znalazł się późniejszy dezerterski z wywiadu zastrzelony w Paryżu w 1961 r. kpt. Władysław Mróz (L. Pawlikowicz, *Tajny front zimnej wojny...*, s. 166).

⁶ M. Rysiński, *Zwierzenia oficera wywiadu i dyplomaty*, Warszawa 2001, s. 32–34. Rysiński – absolwent Wydziału Dyplomatyczno-Konsularnego SGSZ – rozpoczął szkolenie w szkole przy

Podczas szkolenia byli w niewielkim stopniu poddawani indoktrynacji politycznej. Wychodzono z założenia, iż przeszli już przez ostry kurs ideologiczny podczas studiów oraz w ZMP. Bieżące sprawy polityczne nie interesowały ich zbyt wiele.

Zatrudnienie tak licznej młodej i wykształconej kadry w departamencie wywiadowczym resortu bezpieczeństwa zmieniło panujące w nim stosunki. Młodzi trzymali się razem, poruszali się ostrożnie, obserwowali, „nie wychylali się”, poznawali stosunki wewnętrzne w wywiadzie, konfrontowali wiedzę nabytą podczas szkolenia z rzeczywistością⁷. Pragnęli jak najszybciej realizować zadania operacyjne. Narzekali, że są obarczani obowiązkami administracyjnymi, izolowani od spraw operacyjnych. Raziła ich sytuacja, że „po kątach” narzekano na panujące w wywiadzie stosunki, a na zebraniach POP wszyscy nabierali wody w usta. „Młodzi” wypowiadali się często na forach partyjnych, czego ślady znajdujemy w zachowanych protokołach zebrań komitetu partyjnego Departamentu VII. Zarzucali przełożonym, że nikt nie dba o ich rozwój intelektualny, są więc zmuszeni do chodzenia do kasyna oraz organizowania sobie życia kulturalnego poza resortem⁸. Uważali, że przełożeni gaszą ich zapal, m.in. takimi stwierdzeniami: „Aby prowadzić agenturę zagraniczną, trzeba mieć odpowiedni wiek”⁹. Na poważne sprawy przyjdzie jeszcze czas. Według ich ocen „młodzi” byli jeszcze za mało doświadczeni życiowo i politycznie, aby mogli już wyjeżdżać za granicę. W rzeczywistości „starzy” bali się konkurencji ze strony lepiej wykształconych, pełnych entuzjazmu i zapалу do pracy wywiadowczej młodych ludzi. Konflikt ten był podlany „ostrym sosem narodowościowym”. „Młodzi” z coraz większym dystansem i poczuciem wyższości patrzyli na „starych”, coraz trudniej im było znosić sytuację, w której „naczelnik gorzej się wysławiał niż referent”¹⁰. Przyszłość miała należeć do „młodych”. Nie wszyscy „starzy” – pisze w swych wspomnieniach Rysiński – potrafili to zrozumieć. Nie potrafili pogodzić obowiązków wywiadowców z koniecznością kształcenia, podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych. Niektórzy próbowali dotrzymać kroku prącym do przodu młodszym kolegom, ale brak zdolności, wrodzonej inteligencji spychał ich na boczny tor. Świadomość porażki topili w alkoholu, w konsekwencji, zastępowani przez kolejne roczniki absolwentów szkoły przy ul. Ksawerów, byli usuwani z wywiadu¹¹.

Czas „młodych” nastąpił wraz z objęciem w 1964 r. nadzoru nad wywiadem przez wiceministra spraw wewnętrznych Franciszka Szlachcica i powołaniem nowej dyrekcji

---

ul. Długiej w 1953 r. Pracował w wywiadzie do połowy lat siedemdziesiątych, następnie po „odkadrowieniu” przeszedł do pracy w MSZ, gdzie doszedł do stanowiska dyrektora departamentu.

⁷ Relacja „absolwenta” Legionowa płk. Stefana Słomki, 22 VI 2007 r., w posiadaniu autora.

⁸ AIPN, 1572/3778, POP PZPR nr 7 przy Departamencie VII – działalność w latach 1953–1954, Protokół pierwszej narady absolwentów dwuletniej Szkoły MBP w Legionowie i rocznej Szkoły MBP w Gdańsku oraz pracowników Departamentu VII z udziałem aktywu partyjnego i zawodowego departamentu, 28 IV 1954 r., k. 59–64.

⁹ *Ibidem*, k. 64.

¹⁰ Relacja płk. Jerzego B., 28 VI 2008 r., w posiadaniu autora.

¹¹ M. Rysiński, *Zwierzchnia oficer wywiadu...*, s. 37.

Departamentu I. Wokół nowo mianowanego dyrektora Henryka Sokolaka oraz ministra Szlachcica zaczęli się grupować młodzi ambitni oficerowie, których pociągała wizja nowoczesnego wywiadu realizującego obok celów ideologicznych interesy narodowe nakreślone przez ministra spraw wewnętrznych Mieczysława Moczara w duchu ideologii „partyzantów”. W pierwszej kolejności nowe kierownictwo inwestowało w rozwój kadry. Popierało podejmowanie przez oficerów studiów podyplomowych. W porozumieniu z MSZ wysyłało pracowników na zagraniczne staże naukowe, starało się o stypendia dla nich w krajach kapitalistycznych¹². Rygorystycznie rozliczało ich z nauki języków obcych. Pilnowało rotacji, by nikt bez egzaminu resortowego z języka obcego nie mógł nawet marzyć o wyjeździe na placówkę dyplomatyczną. Polityka ta z czasem zaczęła przynosić efekty. Wywiad i jego kadra zmieniły swoje oblicze – z siermiężnego, jakim był na początku, stawał się, jak na warunki peerelu, coraz bardziej elitarny. Pod koniec lat sześćdziesiątych niepodzielny prym w wywiadzie wiodła już „grupa 53”, której nieformalni liderzy Osek i Krzysztoporski objęli stanowiska zastępców dyrektora Departamentu I. Nie było też w tym okresie problemów z naborem do wywiadu.

Kształceniem kadr dla wywiadu zajmowała się szkoła Departamentu I umiejscowiona w dalszym ciągu w stylowym pałacyku przy ul. Ksawerów, mieszczącym dzisiaj biura Generalnego Konserwatora Zabytków (na tyłach Komendy Głównej Policji). Ostatni rocznik absolwentów szkoły opuścił jej mury w 1972 r. Wśród nich był m.in. Henryk Jasik, ostatni w 1989 r. dyrektor Departamentu I MSW, następnie pierwszy szef Zarządu Wywiadu UOP. Rok wcześniej szkołę tę ukończył Wojciech Czerniak, dyrektor wywiadu UOP w latach 1996–1997.

Objęcie w grudniu 1970 r. władzy przez Edwarda Gierka i jego ekipę otworzyło przed wywiadem nowe perspektywy. Postawiono mu nowe zadania informacyjnego wspierania polityki modernizacji Polski podjętej przez ekipę pogrudniową. Zadania te wymagały posiadania wykształconej kadry. Oficerowie wywiadu, jak podkreślano w dokumentach MSW, mieli pamiętać, że są żołnierzami partii postawionymi do obrony interesów PRL splecionych „w nierozzerwalną całość z internacjonalistycznymi interesami socjalizmu”¹³. Przed nowo przyjmowanymi oficerami wywiadu stawiano wysokie wymagania – oddanie ideałom socjalizmu i patriotyzm (w którym nie miało

---

¹² W 1965 r. na dwuletnie studia w wiedeńskiej Akademii Dyplomatycznej wyjechał Roman Medyński. Znał doskonale język niemiecki. W 1939 r., jako dziewięcioletni wychowanek domu dziecka, został wywieziony do Rzeszy z przeznaczeniem do germanizacji. Wychowywany w rodzinie niemieckiej, skończył tam szkołę, a następnie rozpoczął naukę zawodu. Po wojnie uciekł od niemieckiej rodziny, pieszo dotarł do dalszych krewnych w Łodzi. W 1951 r. po zdaniu matury rozpoczął studia w SGPiS, gdzie został zwerbowany do służby w wywiadzie. Po ukończeniu w 1954 r. kursu wywiadowczego w szkole przy ul. Ksawerów rozpoczął pracę w wywiadzie, którą zakończył w 1990 r. Przeszedł w wywiadzie wszystkie szczeble służbowe – od inspektora do naczelnika „nielegałów”, a na końcu został wicedyrektorem Departamentu I. Był też ostatnim oficerem łącznikowym polskiego MSW przy STASI w Berlinie Wschodnim (Relacja płk. Romana Medyńskiego, 2 VIII 2007 r., w posiadaniu autora).

¹³ AIPN, 0665/210, M. Milewski, *Rola i zadania wywiadu MSW*, [Warszawa] 1971, s. 6.

być jednak miejsca na tradycje II Rzeczypospolitej i jej wywiadu). Oficer wywiadu miał być ofiarny, odporny psychicznie i fizycznie, zdyscyplinowany i lojalny wobec przełożonych, poważny i odpowiedzialny, pomysłowy i zdolny do przystosowania się do środowiska wywiadowczego, w którym przychodziło mu działać, umiejący łatwo nawiązywać kontakty z ludźmi, trafnie oceniający ludzi i sytuację, o wysokiej kulturze osobistej. Powinien też znać pragmatykę pracy wywiadu, języki obce, historię i kulturę krajów służbowego pobytu. Takich oficerów miała szkolić i wychowywać nowa szkoła wywiadu w Kiejkutach¹⁴.

W 1972 r. podjęto decyzję o przeniesieniu szkoły wywiadu na Mazury. Z inicjatywy nowego, faworyzowanego przez ministra Szlachcica, dyrektora Departamentu I Józefa Oska przygotowano kompleksowy system rekrutacji, selekcji, weryfikacji i szkolenia operacyjnego kadry wywiadowczej. W założeniu realizacja tego programu miała sprawić, że polski wywiad stałby się porównywalny z najbardziej renomowanymi wywiadami świata¹⁵.

Program rocznego studium podyplomowego wywiadu wzorowano na programie szkolenia kadr wywiadowczych KGB realizowanym w Instytucie Wywiadu KGB, noszącym od marca 1984 r. imię Jurija Andropowa. Studenci Instytutu Andropowa na czas nauki otrzymywali fałszywe nazwiska oraz sfingowane życiorysy. Rozmowy między kursantami na tematy osobiste i rodzinne mogące ich zdekonspirować były zabronione. Korespondencja z najbliższymi, jak i kontakty z nimi mogły być utrzymywane jedynie za pośrednictwem administracji szkoły. Program rocznego szkolenia obejmował intensywną naukę języków obcych oraz wykłady i zajęcia praktyczne z zakresu: teorii wywiadu operacyjnego, rekrutacji i prowadzenia agentury, środków i form łączności wywiadowczej, sygnalizacji spotkań, technik szyfrowania oraz pisanie raportów, fotografowania i mikrofotografii, wykrywania różnorodnych form i metod działania służb obserwacji zewnętrznej, struktur i technik pracy służb specjalnych wiodących państw zachodnich. Uzupełnieniem były wykłady z wybranych zagadnień międzynarodowych stosunków gospodarczych i politycznych, elementy psychologii, protokołu dyplomatycznego i etykiety oraz historii KPZR i międzynarodowego ruchu komunistycznego. Dużą wagę przykładano też do ćwiczeń fizycznych, władania bronią i technik samoobrony¹⁶. Wszystkie te rozwiązania zastosowane zostały w Kiejkutach.

W 1972 r. zainicjowano nabór na pierwszy rok szkolenia w Ośrodku Kształcenia Kadr Wywiadowczych. Szkolenie, poprzedzone miesięcznym poligonem w jednostce wojskowej w Ciechanowie, rozpoczęło we wrześniu 1972 r. 56 starannie wybranych podchorążych. Wyselekcjonowano ich spośród tysiąca kandydatów. W połowie byli to absolwenci cywilnych studiów wyższych. Dominowali prawnicy po Uniwersytecie

¹⁴ *Ibidem*, s. 24,

¹⁵ M. Rysiński, *Zwierzchnia oficer wywiadu...*, s. 92.

¹⁶ L. Pawlikowicz, *Aparat centralny 1. Zarządu Głównego KGB, jako instrument realizacji globalnej strategii Kremla 1954–1991*, Warszawa 2013, s. 312–314.

Warszawskim, ekonomiści, którzy ukończyli handel zagraniczny w SGPiS, inżynierowie po politechnikach i AGH w Krakowie. Był wśród nich syn wiceministra spraw wewnętrznych po studiach w MGIMO w Moskwie, a także syn byłego wicedyrektora wywiadu Mackiewicza – Aleksander, w przyszłości osoba kultowa dla środowiska oficerów wywiadu. Drugą grupę w szkole stanowili funkcjonariusze rekrutujący się z szeregów MO i SB. W tej grupie znaleźli się Gromosław Czempiński oraz Bogdan Libera – przyszli szefowie wywiadu w strukturach UOP.

Droga słuchaczy z OKKW w Kiejkutach do wywiadu była bardzo podobna. Pochodzili w większości z rodzin robotniczych lub nowej ludowej inteligencji pierwszego pokolenia. Urodzeni już po wojnie, PRL uważali za swoją naturalną ojczyznę. Podczas studiów byli członkami socjalistycznych organizacji młodzieżowych, choć z reguły nie byli ich aktywistami (poszukiwano kandydatów pośród zdolnych studentów, a nie wśród działaczy). Byli wyróżniającymi się studentami, działali w studenckim ruchu naukowym, uczyli się języków obcych, wyjeżdżali na zagraniczne obozy studenckie. Działali w aeroklubach lub trenowali w klubach sportowych AZS. Na temat wywiadu na ogół nic nie wiedzieli. Wyobrażenia o jego zadaniach czerpali z filmów i literatury popularnej. Pozyskanie ich do służby w wywiadzie odbywało się z zachowaniem wszelkich reguł konspiracji. Do tej tajemnicy nie były dopuszczone ani uczelniane instancje partyjne, ani władze akademickie. Do momentu rozmowy z wysłannikiem wywiadu kandydaci nie wiązali swojej przyszłości z pracą w MSW. Z wielkim zaskoczeniem przyjmowali propozycję pracy w wywiadzie, nie mieli też świadomości, że od wielu miesięcy byli obserwowani i sprawdzani. Przyjęcie propozycji pracy na rzecz wywiadu motywowali z jednej strony chęcią przeżycia przygody, a z drugiej – korzyściami materialnymi i perspektywą pracy za granicą.

Rozmowy z wybranymi kandydatami odbywały się w warszawskich kawiarniach. Zbeletryzowany zapis takiej rozmowy werbunkowej przedstawił w swoich wspomnieniach były oficer pionu informacyjnego wywiadu Waldemar Lipka-Chudzik. Jego werbownik, występujący pod legalizacyjnym nazwiskiem Lewandowski, umówił się z nim w ulubionej przez wywiad warszawskiej kawiarni „Świtezianka” mieszczącej się przy ul. Puławskiej, do której można było dotrzeć w pięć minut z Rakowieckiej. Czekał na niego w szatni, trzymając w ręku najnowszy numer „Polityki”. Wszystko odbyło się tak jak w filmie *Rekrut* z Al Pacino w roli głównej. „Panie Piotrze – zaczął rozmowę – jesteśmy starymi znajomymi. Znam pana, jak sędzę, dość dobrze, ale bez wzajemności. Proszę się nie dziwić – od dawna jest pan w sferze naszego zainteresowania. Jest to normalna procedura wobec ludzi, którym chcemy w przyszłości zaproponować pracę w polskim wywiadzie. Po długim poznawaniu pana uznaliśmy, że jest pan dobrym kandydatem do pracy w wywiadzie. Chętnie powitamy pana w naszych szeregach pracowników polskiego wywiadu”. Normą w takich rozmowach było odwołanie się do poczucia patriotyzmu kandydata, narodowego charakteru wywiadu, korzyści, jakie ma z jego pracy Polska. „Pracujemy dla Polski – kontynuował Le-

wandowski – przyczyniamy się do jej rozwoju, do umacniania jej państwowości. Nie pytamy o poglądy polityczne. W wywiadzie w poglądach nie trzeba iść za bardzo na lewo ani za bardzo na prawo, ale na pewno trzeba mieć prawy charakter i wolę pracy dla Polski. [...] nie ma miejsca na partyjność, choć niektórzy towarzysze naciskają”. Uprzedził, że z wstąpieniem do wywiadu jest tak, jak z przystąpieniem do zakonu. Potrzebni są w nim ludzie pewni i mądrzy. Dysponować będą bowiem wiedzą, która połączona z głupotą może tworzyć mieszkankę wybuchową. Na koniec dał mu czas do namysłu i zobowiązał do absolutnej dyskrecji¹⁷.

Na rozpoczęcie szkolenia pierwszego rocznika do Kiejkut przyjechali minister spraw wewnętrznych Wiesław Ociepka oraz sekretarz KC Stanisław Kania¹⁸. W swoim inauguracyjnym przemówieniu nie użył słów socjalizm, partia oraz, co znamienne, Gierek. Odmieniał za to przez wszystkie przypadki słowa Polska, ojczyzna, naród. Podkreślał znaczenie wywiadu dla Polski. „Pracujecie – miał stwierdzić – dla chwały Polski i naród wam nigdy tego nie zapomni”. Jego wystąpienie było dobrze przyjęte przez słuchaczy¹⁹. W podobnym tonie wypowiadał się pierwszy komendant OKKW płk Dionizy Gliński²⁰: „Jesteście słuchaczami wyjątkowej szkoły kontynuującej dobre tradycje polskiego wywiadu. W tej szkole będziecie uczyć się i zmieniać siebie samych. Zostaliście wybrani spośród tysięcy innych. Praca w wywiadzie to przede wszystkim patriotyczna misja. Naszym życzeniem jest, abyście wszyscy ukończyli szkołę i wypełniali ważne zadania dla kraju”. Przestrzegał ich przed niebezpieczeństwami, jakie na nich będą czyhać w pracy wywiadowczej. Ostrzegał przed konsekwencjami zdrady. „Nic nie usprawiedliwia – jak twierdził – jawnego lub tajnego przejścia na stronę wroga. To zawsze będzie zdrada narodu, ojczyzny”. Podkreślał, że o tym, kto jest wrogiem, nie decydują oficerowie, o tym decydują władze państwowe. Rolą wywiadu jest słuchać ich poleceń²¹. W programie szkolenia została uwzględniona analiza sprawy zdrady kapitana Mroza, który w 1960 r. przeszedł na stronę DST, wydając kontrwywiadowi francuskiemu prowadzonych przez siebie agentów²². W odwecie został zastrzelony przez przyslaną z Warszawy grupę likwidacyjną. Jego los miał być przestrożą dla słuchaczy szkoły wywiadu.

Tak jak starannie dobierano kandydatów do szkoły wywiadu, tak również starano się skierować do niej wykładowców na najwyższym poziomie. Byli to w większości

¹⁷ W. Lipka-Chudzik, *Między pokusą a kuszeniem. Dylematy oficera wywiadu*, Warszawa 2005, s. 19–20.

¹⁸ W następnym roku na rozpoczęcie szkolenia przybył już nowy szef MSW Stanisław Kowalczyk. W kolejnej jego inauguracji uczestniczył Edward Gierek (Relacja płk. W.M., w posiadaniu autora).

¹⁹ Tak wystąpienie Kani zapamiętał płk R.U. (Relacja absolwenta pierwszego rocznika OKKW płk. R.U., 6 VIII 2007 r., w posiadaniu autora).

²⁰ W latach następnych komendantami Kiejkut byli m.in. pułkownicy Władysław Pieterwas i Lucjan Pawelec-Kwiatkowski (H. Piecuch, *Imperium służb specjalnych. Od Gomułki do Kani*, Warszawa 1997, s. 228).

²¹ W. Lipka-Chudzik, *Między pokusą a kuszeniem...*, s. 26.

²² T. Wolton, *Le KGB en France*, Paris 1986, s. 77–80.

wycofani z „linii” oficerowie operacyjni mający za sobą udział w najważniejszych operacjach wywiadu. Swoim wyglądem, postawą, manierami mieli imponować słuchaczom. Pewnym zaskoczeniem dla słuchaczy mogły być prezentowane przez kadre wykładowców poglądy polityczne. Waldemar Lipka-Chudzik pisał we wspominkach, że nie „spodziewał się ich w wywiadzie socjalistycznego państwa”. Komendant Gliński miał mówić wprost słuchaczom, że „polityka państwa winna ulec polonizacji, jeśli socjalizm w Polsce nie ma się okazać utopią”²³.

Dla młodych wywiadowców pobyt w Kiejkutach był szokiem cywilizacyjnym. Wszystko odbiegało od tego, z czym mieli dotąd do czynienia. Starannie wykonane i wykończone (w technologii skandynawskiej) pawilony mieszkalne i dydaktyczne, kryty basen, telewizja kablowa, indywidualne pokoje z łazienkami ze szwedzką armaturą i glazurą, laboratoria językowe i techniki operacyjnej, ogólnodostępny barek z najlepszymi napojami alkoholowymi, sale restauracyjne, w których podają eleganckie kelnerki – to wszystko sprawiało na nich wrażenie luksusu; mieli poczucie elitarności²⁴. Do tego piękna mazurska sceneria, rzeźby Alfonsa Karnego, morenowe wzgórze, las, jezioro i przystań żeglarska. Strefy dostępu. Las anten. Wartownicy. Przepustki. Aura tajemniczości. Ślubowanie w blasku pochodni u stóp Światowida. Wyizolowany świat złotej klatki, tylko dla wybranych. Tak rodzi się poczucie wspólnoty, wyjątkowości. Od tego już tylko krok do poczucia wyższości. Od początku rodzą się podziały. Pojawiają się naturalni liderzy i przywódcy środowiskowi. Kształtują się role, które będą funkcjonować całe lata. Kursanci zdobywają tu swój kapitał polityczny, który będzie procentował w przyszłości. Ich przyszłe kariery w wywiadzie i poza nim będą się układać podobnie do karier ich kolegów z kręgu działaczy organizacji studenckich. Nawiązane tu zostaną znajomości, powstanie wewnątrzgrupowa solidarność, która ułatwi im odgrywanie w przyszłości wielu znaczących, nie tylko w wywiadzie, ról społecznych²⁵.

Odstawali od nich ci z naboru resortowego. Niektórzy z „terenu” „odrabiali pańszczyznę”, nie przykładali się do nauki, nie uczyli się języków obcych, wyraźnie nie wiązali swojej przyszłości z wywiadem. Chcieli jak najszybciej wrócić do swoich komend. Większości jednak udzielała się ogólna atmosfera panująca w ośrodku²⁶. Drugi rocznik był podobny, jeśli chodzi o skład i poziom. Liczył 56 słuchaczy, w tym 10 absolwentów SGPiS oraz sporą grupę z Poznania pozyskaną przez Czempińskiego seniora²⁷.

Trzeci rocznik liczył pięćdziesięciu słuchaczy. Był to „mocny” rocznik, choć nie tak dobry jak pierwszy. W połowie w dalszym ciągu składał się ze słuchaczy z nabo-

---

²³ *Ibidem*, s. 27.

²⁴ Relacja płk. W.M., 16 VII 2007 r., w posiadaniu autora.

²⁵ Na temat znaczenia kapitału politycznego w karierach indywidualnych i grupowych zob. *Elity rządowe III RP 1997–2004. Portret socjologiczny*, red. J. Raciborski, Warszawa 2006.

²⁶ Relacja płk. R.U., 6 VIII 2007 r., w posiadaniu autora.

²⁷ Relacja płk. W.M., 16 VII 2007 r., w posiadaniu autora.

ru indywidualnego. Byli oni lepsi od tych skierowanych przez komendy wojewódzkie²⁸. W latach następnych załamał się nabór oparty na pozyskanych absolwentach warszawskich szkół wyższych. Do Kiejkut trafiali kandydaci z szeregow MO i SB, w większości absolwenci prowincjonalnych ośrodków akademickich, którzy po skończonych studiach podejmowali pracę w organach MSW.

Podczas szkolenia w OKKW nie było nachalnej propagandy, indoktrynacji. Na zajęciach dopuszczalna była swobodna dyskusja. Słuchacze byli wręcz do niej zachęceni. Większość była krytyczna wobec rzeczywistości, ale jednocześnie zafascynowana przemianami w kraju przeprowadzanymi przez nową pogrudniową ekipę. Utożsamiała się z tymi zmianami, chciała je wspierać. Byli pragmatyczni, czasem aż do bólu. Nikt nie mówił im tego oficjalnie, ale wszyscy wiedzieli, że osoby bezpartyjne nie mają czego szukać w służbach. Wstępowali więc do PZPR, bo to było dobrze widziane, bo tak czynili wszyscy, choć nie było w nich nic z ideowości ich starszych kolegów z Legionowa i ul. Długiej. Ich afirmacja ustroju była czysto werbalna, jak tysiące ich rówieśników w tym czasie wiązały się z systemem z przyczyn koniunkturalnych, rzadko towarzyszyły temu autentyczne wybory ideowe. Zebrania partyjne traktowali jak rytuał, który trzeba odprawić. Nie było na nich dyskusji. Aktywność OOP słuchaczy była bardzo słaba. Starszych oficerów raziło ich pragmatyczne podejście do życia. Doceniali ich dobre wykształcenie, wysokie kwalifikacje formalne oraz doskonałą znajomość języków obcych. Byli oni jednak dla nich „zbyt giętycy, usłużni, tacy ulizani”²⁹. Był to zwiastun późniejszego konfliktu w tym środowisku.

Przez dziesięć miesięcy pobytu w ośrodku słuchacze byli poddani ostremu treningowi. Przywoływany już tu wielokrotnie Lipka-Chudzik tak je zapamiętał. „To, co tutaj się działo – pisał – przypominało bardziej specjalne treningi sportowców i medytacje kandydatów na mędrców, a wszystko dobrze zaplanowane jak w przyzwoitym zakonie – od minuty do minuty. [...] Uczą się rozpoznawać, kiedy są śledzeni, wyszukiwać skrzynki kontaktowe, ćwiczą sposoby nawiązywania kontaktów, poznają systemy łączności, metody fotografowania. Uczą się najnowszych technik operacyjnych. [...] No i jeszcze nauka języków obcych”³⁰. Otrzymywali w Kiejkutach porządne, wzorowane na najlepszych, szkolenie wywiadowcze.

Po ukończeniu szkolenia byli „rozbierani” przez poszczególne wydziały. Przyjeżdżali naczelnicy wydziałów operacyjnych. Wybierali sobie pracowników. Najlepsi trafiali, zgodnie z aktualnymi preferencjami wywiadu, do wydziałów amerykańskiego oraz natowskiego. Część była skierowana do „drugiej linii”, do PISM, MSZ, Instytutu Zachodniego, Instytutu Koniunktur i Cen, Komisji Planowania, gdzie około

²⁸ Relacja absolwenta trzeciego rocznika, w 1990 r. p.o. naczelnika wydziału amerykańskiego, płk. K.S., 26 VII 2007 r., w posiadaniu autora.

²⁹ H. Bosak, *Wnuk generała. Z tajemnic polskiego wywiadu 1977–1979*, Warszawa 2000, s. 141–142.

³⁰ W. Lipka-Chudzik, *Między pokusą a kuszeniem...*, s. 28.

20 proc. personelu stanowili oficerowie służb. Pozostali szli do komend wojewódzkich MO. Rocznik pierwszy był oczkiem w głowie kierownictwa, wiązano z nim wielkie nadzieje. Byli najlepiej wykształconymi oficerami wywiadu, przed którymi świat i kariera stawały otworem. Nic nie zapowiadało katastrofy, którą była dezercja we wrześniu 1976 r. Andrzeja Kopczyńskiego, absolwenta pierwszego rocznika Kiejkut, pracującego na „przykryciu” w PISM, który przebywając w RFN, oddał się w ręce BND³¹, czym zdekonspirował kolegów ze swojego rocznika. Na pewien czas musiano zamrozić wielu oficerów i prowadzoną przez nich agenturę. Okazało się po czasie, że ucieczka Kopczyńskiego nie spowodowała takich strat operacyjnych, jak sądzono początkowo. Obowiązująca w Kiejkutach konspiracja wewnątrz szkoły uniemożliwiała pełne rozpoznanie szkolonych tam oficerów. Dezerter nie znał personaliów swoich kolegów, a co najważniejsze – nie znał ich przydziałów i nazwisk legalizacyjnych, na jakich pracowali po opuszczeniu ośrodka.

Ogólna atmosfera w kraju w końcówce lat siedemdziesiątych spowodowała kłopoty z naborem do wywiadu. Z olbrzymim trudem przychodziło pozyskiwanie absolwentów elitarnych kierunków uczelni warszawskich. Dla absolwentów handlu zagranicznego, prawa, nauk politycznych, którzy kończyli studia z wyróżnieniem, a tylko na takich zależało najbardziej wywiadowi, praca w MSW nie była atrakcyjna. Wpływ na to miały warunki materialne, jakie oferował wywiad, niekonkurencyjne już pensje, brak mieszkań oraz ogólna sytuacja polityczna w kraju. Załamanie się polityki „dekady sukcesu” Edwarda Gierka, oznaki nadciągającego kryzysu społeczno-ekonomicznego, wizyta Jana Pawła II w ojczyźnie – wszystko to nie sprzyjało decyzjom młodych, zdolnych ludzi związania się z resortem. Jeszcze trudniejsza sytuacja była w latach następnych. Wydarzenia Sierpnia '80, stan wojenny praktycznie pozbawiły wywiad dopływu świeżych sił spoza resortu.

Aby móc wypełnić limity przyjęć do OKKW, z polecenia ministra spraw wewnętrznych komenda wojewódzkie MO otrzymały zadanie wyszukania i skierowania po dwóch kandydatów do służby w wywiadzie. Poszukiwano spośród tych, którzy sami zgłaszali się do terenowych jednostek MO i SB, oraz wśród młodych funkcjonariuszy mających ukończone studia wyższe. Od kandydatów do służby w wywiadzie wymagano właściwego „zaangażowania ideologicznego” i odpowiednich predyspozycji do pracy operacyjnej. Regułą było, że przyjmowano osoby niemające kontaktów rodzinnych i towarzyskich z Zachodem³². W praktyce z komend „podrzucano” członków własnych rodzin. Rekordzistą okazał się oficer Inspektoratu I z Łodzi, płk K., który dał do wywiadu dwóch swoich synów oraz zięcia. „Mieliśmy takie trudności z naborem – wspomina ówczesny szef kadr wywiadu – że w latach osiemdziesiątych apelowaliśmy do oficerów, aby kierowali swoich synów do służby. Była to świadomo-

³¹ BND – niem. Bundesnachrichtendienst (Federalna Służba Wywiadowcza).

³² AIPN, 01738/41, t. 3, Pismo płk. dr. Waldemara Wawrzyniaka, naczelnika wydziału Departamentu I MSW, do st. inspektora Inspektoratu Kierownictwa SB KW MO, 14 XII 1977 r., k. 182.

ma polityka kierownictwa departamentu, będąca konsekwencją kłopotów kadrowych – stąd pomysł wciągnięcia do wywiadu dzieci wychowanych w domach oficerów wywiadu³³. Aby wypełnić brakujące limity, zaczęto w Kiejkutach szkolić oficerów na potrzeby kontrwywiadu. Regulowała to specjalna umowa zawarta między dyrektorem Słowikowskim a szefem Departamentu II gen. Władysławem Pożogą³⁴.

Zmieniła się również atmosfera w samych Kiejkutach. Kryzys odbił się także na poziomie kadry. Nie byli już tam kierowani najlepsi z najlepszych, po kilku placówkach, w OKKW regenerujący siły po przeżyciach wywiadowczych. Teraz w ośrodku byli w większości ci, dla których po powrocie z zagranicy nie było miejsca w centrali. Wśród szkolonych w 1983 r. połowę stanowili słuchacze pochodzący z jednostek terenowych SB, po szkołach resortowych w Legionowie i Świdrze. Pozostali byli po studiach cywilnych, w większości nauczycielskich, z ośrodków pozawarszawskich. Wielu spośród nich to synowie oficerów wywiadu. Wszyscy byli członkami PZPR. Podczas zajęć dużą wagę przykładano do właściwej postawy ideowo-politycznej słuchaczy. Z kursu usunięto na przykład jednego z podchorążych za opowiadanie dowcipów politycznych uznanych za antypartyjne. Zabroniono też jakichkolwiek praktyk religijnych. Osoby wypowiadające realno-krytyczne sądy na temat rzeczywistości politycznej robiły to w małych, zamkniętych kręgach. Na zewnątrz wszyscy zachowywali partyjną pryncypialność³⁵.

Po trzydziestu latach historia zatoczyła w wywiadzie koło. Znów do wywiadu trafiali nie ci, których wywiad najbardziej pragnął pozyskać. W samym Departamencie I sytuacja nie wyglądała tak źle. Młodzi mieli się od kogo uczyć. W centrali trzon stanowili doświadczeni oficerowie. Na wszystkich stanowiskach kierowniczych w wywiadzie – dyrektorów, naczelników – byli absolwenci Długiej i Ksawerów. Newralgiczne funkcje kierowników zespołów zajmowali oficerowie na etatach podpułkownikowskich z autentycznym dorobkiem operacyjnym. Do stanowisk naczelnikowskich stopniowo dochodzili pierwsi absolwenci Kiejkut³⁶. Było to pokolenie pragmatycznie nastawione do życia, odznaczające się technokratycznym, a nie ideologicznym podejściem do wykonywanych zadań. Do rzeczywistości peerelowskiej podchodzili koniunkturalnie, traktując ustrój socjalistyczny jako zastaną teraźniejszość, rządy PZPR – jako oczywistość, a sojusz ze Związkiem Radzieckim – jako konieczność dziejącą, na którą nie miało się wpływu. W tej rzeczywistości pragnęli zaspakajać swoje ambicje, układać sobie życie. To pokolenie wyszkolone i wychowane w Kiejkutach przeprowadziło polski wywiad do nowej rzeczywistości politycznej i ustrojowej po

³³ Relacja płk. Jerzego B., 28 VI 2007 r., w posiadaniu autora.

³⁴ H. Bosak, *Wnuk generała...*, s. 19.

³⁵ Relacja absolwenta rocznika 1983/1984 ppłk. A.H., 27 VII 2007 r., w posiadaniu autora.

³⁶ W połowie lat osiemdziesiątych stanowiska naczelników wydziałów lub ich zastępców objęli: Henryk Jasik, Bogdan Libera, Wojciech Czerniak, Gromosław Czempiński, Aleksander Makowski, Sławomir Petelicki, Wiesław Bednarz.

1989 r., bez żalu żegnając się z socjalizmem, starymi sojuszami i zobowiązaniami. Bardzo szybko znalazło sobie protektorów w nowej solidarnościowej elicie.

Ostatni nabór do Kiejkut przeprowadzony został po rozmowach okrągłego stołu. Na Mazury nowi kursanci wyjechali już po powołaniu rządu Tadeusza Mazowieckiego. Żegnało ich stare kierownictwo Departamentu I MSW z generałem Sarewiczem na czele. Promocja tego rocznika odbyła się latem 1990 r. już w obecności nowego solidarnościowego ministra spraw wewnętrznych Krzysztofa Kozłowskiego, któremu towarzyszyli nowi szefowie wywiadu płk Henryk Jasik i płk Gromosław Czempiński, prymus pierwszego rocznika Kiejkut z 1973 r. Nowo wypromowani oficerowie rozpoczęli służbę w kierowanym przez nich Zarządzie Wywiadu Urzędu Ochrony Państwa. Rozpoczęto nabór nowego rocznika. Ważnym kryterium przy naborze było posiadanie przez kandydata rekomendacji parlamentarzystów Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego. Zorganizowano też przyspieszony eksternistyczny kurs oficerski dla nowo przyjętych funkcjonariuszy UOP wywodzących się z kręgów opozycji demokratycznej. Na kolejnej promocji obecny był prezydent Lech Wałęsa. Od tej pory stało się tradycją, że na promocje przybywali kolejni prezydenci RP i prezesi Rady Ministrów.

W samym ośrodku wiele się zmieniło w tym czasie. Zdjęto stare emblematy, zawieszono nowe, zlikwidowano izbę pamięci oraz usunięto patrona szkoły płk. Henryka Sokolaka, rodzinie zaś zwrócono pozostawione po nim w Kiejkutach pamiątki. Z czasem ośrodek dostał nowego patrona w osobie gen. Tadeusza Pelczyńskiego. Wprowadzono swobodę uprawiania kultu religijnego przez kursantów. Bez przeszkód mogli oni uczestniczyć w niedzielnej mszy św. odprawianej w kościele w pobliskim Szczytnie. W związku z podnoszonymi przez słuchaczy problemami moralnymi, jak to wszystko, czego uczą się w szkole szpiegów, można pogodzić z przykazaniami „nie kłam”, „nie kradnij”, „nie zabijaj” komendant ośrodka zorganizował w kwietniu 1994 r. wykład ks. prof. Józefa Tischnera. Przekazał on słuchaczom, kandydatom na agentów przesłanie moralne sprowadzające się do słów: „jesteście tu, po to, żeby nie trzeba było strzelać”³⁷. Wykład nagrany został na wideo i od tej pory stał się obowiązkowym elementem każdego kursu agentów.

---

³⁷ [red.], *Nieznany wykład Tischnera dla polskich agentów*, „Gazeta Wyborcza”, 8 XI 2014.

Zbigniew Siemiątkowski

**Evolution of the teaching model
of the civilian intelligence officers
of People's Republic of Poland,
from Długa Street to Stare Kiejkuty**

Summary

The article concerns the training of civilian intelligence officers of People's Poland. Article is showing the changes that took place in Poland and in the environment of special services that had an impact on future graduates of the intelligence school in Warsaw at Długa street (later at the palace at Ksawerów Street), which at the beginning of the seventies was moved to the Centre for Intelligence Training in Kiejkuty in Masuria.

Key words: Ministry of Public Security intelligence, Division II of the General Staff of the Polish Army, Department I of the Ministry of Internal Affairs

ARTYKULY

ARTICLES

Mirosław Pietrzyk

Zbrodnia wewnątrz resortu. Zabójstwo funkcjonariusza PUBP w Inowrocławiu Wincentego Mückeego (1901-1945)

Problem przestępczości we własnych szeregach towarzyszył aparatowi bezpieczeństwa w tzw. Polsce Ludowej od początku jego istnienia¹. W 1951 r. w Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego powstał dokument: Sprawozdanie dotyczące dyscypliny i przestępczości funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa oraz stanu pracy Biura do spraw Funkcjonariuszy MBP w latach 1946–1950. Zawiera on m.in. statystyczne ujęcie przestępczości wśród funkcjonariuszy resortu w latach 1946–1950. Odnotowano wtedy łącznie 43 463 sprawy². Nie wiadomo, ile z nich zostało uznane przez sądy za przestępstwa, lecz na wokandę trafiło tylko 3960 przewinień³. Do bardzo rzadkich należały przestępstwa funkcjonariuszy aparatu represji, których ofiarami byli ich współtowarzysze służby. Jednym z takich zdarzeń była śmierć Wincentego Mückeego z Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Inowrocławiu. Służył krótko, od 25 września 1945 r. pełnił funkcję

Wincenty Mücke (zdjęcie ze zbiorów Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku – Delegatura w Bydgoszczy)

¹ Spośród literatury poświęconej temu zagadnieniu wymienimy choćby: J. Bednarek, *Krwawa noc*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2006, nr 2/4; *idem*, *Przestępczość wśród funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa w latach 1946–1950 w ocenie Biura ds. Funkcjonariuszy MBP*, „Przegląd Archiwalny IPN” 2008, t. 1; *Pierwsze lata komunizmu w powiecie zawierciańskim (1946–1947)*, red. W. Dubiański, Katowice–Kraków 2007; *Zwyczajny resort. Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005; P. Pleskot, *Zbrodnia i kara w MBP. Sprawa Edmunda Łebka*, „Przegląd Archiwalny IPN” 2009, t. 2; B. Machaj, *Pravo i pięść*, „Biuletyn IPN” 2004, nr 4 (39); *Teczka specjalna J.W. Stalina. Raporty NKWD z Polski 1944–1946*, oprac. T. Cariewskaja *et al.*, Warszawa 1998.

² *Wykaz statystyczny przestępczości w aparacie bezpieczeństwa publicznego za okres od 1946 r. do 1950 r.* [w:] J. Bednarek, *Przestępczość wśród funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa...*, s. 151–152.

³ *Ibidem*, s. 153.

p.o. kierownika Sekcji V⁴. Wcześniej był pierwszym sekretarzem Komitetu Powiatowego PPR, a od początku marca tego roku – członkiem Miejskiej Rady Narodowej⁵. Miał nietuzinkowy – jak na funkcjonariusza UB – życiorys. Urodzony w 1901 r.⁶ w rodzinie robotniczej, jako młody człowiek uczył się rzeźnictwa. Brał udział w powstaniu wielkopolskim. Przez osiem lat przebywał we Francji, gdzie wykonywał różne zawody: pracował w charakterze palacza, pływał na statkach handlowych marynarki francuskiej. Bez powodzenia próbował wstąpić do Legii Cudzoziemskiej. Po powrocie do Polski pozostawał bez stałej pracy, egzystował w skrajnej biedzie. W 1930 r. zawarł związek małżeński z Wiktorią Fronczak. Miał z nią dwoje dzieci, które zmarły. W 1935 r. po aresztowaniu za – jak twierdził – działalność w ruchu komunistycznym był przez pół roku więziony. Fakt ten odnotowała nawet lokalna prasa⁷. W latach 1936–1937 przebywał w Belgii, gdzie pracował jako górnik. Brał udział w wojnie 1939 r., po krótkim okresie niewoli niemieckiej powrócił do Inowrocławia i do końca okupacji pracował w tamtejszej Żupie Solnej⁸. Zaraz po wyparciu Niemców z miasta związał się z grupą miejscowych komunistów i socjalistów. Podczas tworzenia struktur nowej władzy znalazł się w pierwszym tzw. Zarządzie Polskiej Partii Robotniczej⁹. Został pierwszym sekretarzem Komitetu Powiatowego PPR, od marca 1945 r. był członkiem Miejskiej Rady Narodowej. Latem tego roku został słuchaczem Centralnej Szkoły PPR w Łodzi przygotowującej kadry dla aparatu partyjnego i administracyjnego. Poziom umysłowy Mückegego nie odbiegał znacznie od tych Polaków, którzy gremialnie zapisywali się do obozu nowej władzy. Znajdujące się w jego teczce personalnej życiorysy napisane są różnymi charakterami pisma, co świadczy o tym, że pisały je inne niż on osoby. W jednym z nich, charakteryzując swoją działalność polityczną w dwudziestoleciu międzywojennym, wymienił partie, w których się udzielał: „W partii PPS i Polskiej Partii Komunistycznej brałem czynny udział”¹⁰. Najprawdopodobniej chodziło mu o rozwiązana w 1938 r. Komunistyczną Partię Polski. Deklarował, że w latach, gdy pracował jako marynarz, miał być członkiem francuskiej partii komuni-

⁴ *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Pomorzu i Kujawach (lutym–grudzień 1945)*, red. B. Binaszewska, P. Rybarczyk, Warszawa–Bydgoszcz–Gdańsk 2010, s. 486.

⁵ P. Rybarczyk, *Wstęp* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 26; R. Kozłowski, *Życie polityczne i społeczne miasta w l. 1945–1949* [w:] *Dzieje Inowrocławia*, red. M. Biskup, t. 2, Warszawa–Poznań–Toruń 1982, s. 163–164, 170.

⁶ W aktach personalnych Mückegego występują dwie daty urodzin: 12 IV 1901 i 12 VI tr. Bardziej prawdopodobna jest ta druga, gdyż taką podawał w dokumentach personalnych przed wstąpieniem do UB (AIPN By, 0122/1583, Życiorys Wincentego Mückegego, 22 IX 1945 r., k. 20; *ibidem*, Ankieta specjalna, k. 19).

⁷ Por. „Dziennik Kujawski”, 24 VI 1936, 25 VI 1936, 29 VI 1936.

⁸ AIPN By, 0122/1583, Akta personalne Wincentego Mückegego, Życiorys Wincentego Mückegego, 22 IX 1945 r., k. 2, 20; *ibidem*, Wniosek szefa WUBP Hipolita Duljasza o zatwierdzenie Wincentego Mückegego, 25 IX 1945, k. 6; Relacja Jacka Matuszewskiego (w zbiorach autora).

⁹ R. Kozłowski, *Życie polityczne i społeczne miasta w l. 1945–1949* [w:] *Dzieje Inowrocławia...*, t. 2, s. 163–164.

¹⁰ AIPN By, 0122/1583, Akta personalne Wincentego Mückegego, Życiorys Wincentego Mückegego, 22 IX 1945 r., k. 2, 20–22.

stycznej¹¹. Nie wiadomo, w jakim celu członka aparatu partyjnego zatrudniono w PUBP. Czy na polecenie instancji partyjnej miał pilnować realizacji politycznych zarządzeń PPR w działalności urzędu? Czy może został tam skierowany na własną prośbę? Pierwsza opcja wydaje się bardziej prawdopodobna – we własnoręcznym życiorysie napisał, że po odbytych kursie przekazano go do Urzędu Bezpieczeństwa¹². Potwierdzają to zebrane w jego teczkę personalnej opinie i rekomendacje wystawione przez przedstawicieli miejscowej PPR przed podjęciem służby w UB¹³. Jeden z działaczy tej partii napisał, że od początku brał czynny udział w organizowaniu PPR i Milicji Obywatelskiej na terenie miasta: „Polecamy go jako starego członka z okresu konspiracji zasługującego na całkowite zaufanie”¹⁴. W pisanym odręcznie życiorysie Mücke stwierdził, że został zwolniony przez „tow. płk. A[ntoniego] Alstera” ze stanowiska sekretarza powiatowego na własne żądanie oraz że chce pracować PUBP, bo to go „pociąga do pracy”¹⁵. Służbę rozpoczął 20 września 1945 r. – tę datę nosi napisane przez niego podanie¹⁶. Po okresie niewiele dłuższym od miesiąca, w nocy z 22 na 23 października 1945 r., poniósł śmierć¹⁷. Według raportu funkcjonariusza UB przebieg wypadków był następujący: 23 października 1945 r. (właściwie 22 października) dotychczasowy kierownik PUBP w Inowrocławiu Teodor Popławski w związku z przeniesieniem do innej jednostki zorganizował wieczór pożegnalny dla kierowników sekcji podległego mu urzędu. Spotkanie, na którym obecny był Mücke, trwało do godz. 1.15 w nocy. Funkcjonariusz UB nie zauważył, by zdradzał on objawy samobójcze lub zdenerwowanie, przeciwnie „był wesół i spokojny”. Przedstawiał plan pracy swej sekcji, mówił też „o uzdrowieniu stosunków na terenie UB”. Przy pożegnaniu o godz. 2.00 stwierdził, że musi pójść do „Café Adria” w celu „sprawdzenia i prowadzenia obserwacji”. Nie określił jednak, kogo miała dotyczyć obserwacja i sprawdzenie. Wdowa po nim ujawniła później, że gdy opuszczał mieszkanie, utrzymywał, że udaje się na spotkanie towarzyskie¹⁸. Około godz. 2.30 szef PUBP został powiadomiony przez oficera inspekcyjnego, że w lokalu „Café Adria” przy ul. Toruńskiej dokonane zostało zabójstwo pracownika UB. Po przybyciu na miejsce zdarzenia (dziesięć minut od zawiadomienia) zastał martwego Mückego. W lokalu znajdowali się już funkcyjona-

¹¹ *Ibidem*, Ankieta specjalna, k. 10.

¹² *Ibidem*, Życiorys Wincentego Mückego, 22 IX 1945 r., k. 2.

¹³ *Ibidem*, Referencja, 20 IX 1945 r., k. 24; *ibidem*, Opinia wiceprzewodniczącego Rady Miasta Inowrocławia Bernarda Grabarka, k. 25; *ibidem*, Opinia sekretarza Komitetu Miejskiego PPR Leona Krokowskiego, k. 27; *ibidem*, Rekomendacja sekretarza Komitetu Powiatowego PPR [podpis nieczytelny], k. 26.

¹⁴ *Ibidem*, Opinia sekretarza Komitetu Miejskiego PPR w Inowrocławiu Leona Krokowskiego, k. 27.

¹⁵ *Ibidem*, Życiorys Wincentego Mückego, 22 IX 1945 r., k. 20.

¹⁶ *Ibidem*, Podanie, 20 IX 1945 r., k. 23.

¹⁷ *Ibidem*, Wniosek kierownika Referatu Personalnego Czapskiego i referenta [podpis nieczytelny], 6 XI 1945 r., k. 4.

¹⁸ Relacja Jacka Matuszewskiego (w zbiorach autora).

riusze MO i patrol z III Oficerskiej Szkoły Piechoty w Inowrocławiu¹⁹. Fakt znalezienia się szybciej w miejscu zdarzenia od szefa UB funkcjonariusze MO tłumaczyli tym, że „przechodząc, usłyszała [milicja – M.P.] strzały, natychmiast wkroczyła do lokalu”²⁰. Obecni w lokalu goście, kelner oraz współwłaściciel zostali zatrzymani i przekazani do UB w celu przesłuchania. Denat leżał w pozycji „na wznak” osiemdziesiąt centymetrów od drzwi wejściowych, tuż obok bufetu. Jego ręce były wyciągnięte wzdłuż nóg, palce rąk lekko ściśnięte, na prawej skroni widniała rana postrzałowa o szerokości centymetra. Jej okolice były mocno okopcone, co świadczyło o przyłożeniu broni bezpośrednio do ciała. Na prawej ręce przy przegubie widoczne było zaczerwienienie, a w tyle głowy – rana tłuczona. Według raportu sporządzonego przez szefa PUBP w Inowrocławiu powstała przez silne uderzenie o kant bufetu przy upadku. Ślady kul widoczne były „od trupa na lewo w kierunku ukośnym ponad dwa metry od poziomu podłogi”. Na podłodze w odległości od 15 do 25 cm od miejsca znalezienia zwłok leżało pięć wystrzelonych łusek kal. 7,65. Pistolet zmarłego znajdował się pod jego prawym kolanem skierowany lufą w dół. Ruznikarz stwierdził, że oddano z niego pięć strzałów²¹. Szef PUBP na miejscu zdarzenia przystąpił do przesłuchania świadków oraz innych osób. Te ostatnie określił jako „biorące w tym udział, to znaczy w szamotaniu się i sprzecze”. W aktach brak zeznań tych osób, ale w dalszej części raportu Stanisław Piesiakowski stwierdził: „doszedłem do przekonania, że zabójstwo [bez] jakichkolwiek przyczyn nie miało miejsca, śmiem twierdzić, że tu nastąpił zbieg okoliczności związanych [z] honorem i ambicją PPR-owca, co się działo [w] jego duszy w tym momencie, nie potrafi nikt rozwikłać ani wyjaśnić, tajemnicę swą zabrał do grobu”²². W końcowej części raportu skierowanego do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego prosił o przysłanie komisji sądowo-śledczej w celu przeprowadzenia wizji lokalnej²³. W aktach sprawy brak jakichkolwiek śladów działania takiej komisji. Raport zawierający informacje o szamotaniu się, sprzecze, a przede wszystkim zawierający określenie „zabójstwo” nie wzbudził zainteresowania zwierzchników szefa PUBP w Inowrocławiu! Jak wyglądały prawdziwe okoliczności zgonu? Kto oddał pięć strzałów – Mücke czy jego zabójca lub zabójcy? Czy na pewno padły one z broni denata? Czy odnaleziono pociski i łuski, jeśli tak, to gdzie? Z kim i dlaczego szamotał się i sprzeczał bezpośrednio przed śmiercią? Na te i inne pytania nie znaleziono odpowiedzi, najprawdopodobniej nikt jej zresztą nie szukał. W korespondencji służbowej wysłanej w 1948 r. Piesiakowski przyznał, że okoliczności zgonu Mücke „są do tej pory niewyświełone”²⁴.

¹⁹ AIPN By, 052/1, Sprawozdanie byłego szefa PUBP w Inowrocławiu za rok 1945, Raport Stanisława Piesiakowskiego o przebiegu wypadku z dnia 23 X 1945 r., k. 177.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, k. 178.

²² *Ibidem*, k. 177–178.

²³ *Ibidem*.

²⁴ AIPN By, 0122/1583, Akta personalne Wincentego Mücke, Pismo szefa PUBP w Inowrocławiu do naczelnika Wydziału Personalnego WUBP w Bydgoszczy 1948 r., k. 1.

Dzień po tragicznym zdarzeniu zostało zorganizowane nadzwyczajne zebranie miejscowego aktywu PPR poświęcone tragicznemu zgonowi. Członek Komitetu Miejskiego PPR Stanisław Orzechowicz złożył wniosek, by ustalić, jak ma być komentowane to zdarzenie przez towarzyszy z aktywu. Po krótkiej dyskusji przyjęto ostatecznie wersję tow. Leona Krokowskiego, iż „zaszedł tutaj wypadek przypadkowego samobójstwa na tle nadmiernego wypicia alkoholu”²⁵. Miał to ustalić na podstawie zeznań naocznych świadków, których nazwisk w dokumencie brak. Po co partyjni towarzysze ustalali, jak mają komentować śmierć Mücke? Wbrew woli wdowy podjęli uchwałę, że będzie pogrzebany w obrządku świeckim, bez udziału duchownego. Uzasadniali to faktem, że był bezwyznaniowcem formalnie wykreślonym z rzymskokatolickiej gminy wyznaniowej, a w wygłaszanych za życia poglądach negował wszelkie wątki religijne. Twierdzenie to znajduje potwierdzenie w jego deklaracji („jestem bezwyznaniowym od 1936 roku”). Pogrzeb odbył się 27 października, kondukt uformował się przy szpitalnej kaplicy i przemaszerował na cmentarz komunalny. Całkowity koszt pogrzebu pokrył miejscowy PUBP. Była to jedna z pierwszych, o ile nie pierwsza, całkowicie świecka uroczystość pogrzebowa w mieście po zakończeniu wojny. W zamieszczonym w lokalnej prasie nekrologu podpisanym przez Miejski i Powiatowy Komitet PPR podano tylko, że Mücke zmarł śmiercią tragiczną²⁶. Żadne inne informacje dotyczące tego zdarzenia nie trafiły na łamy prasy. Jednocześnie w październiku 1945 r. w miejscowym organie Polskiej Partii Socjalistycznej – „Robotniku Kujawskim” ukazywały się artykuły o manifestacyjnym i uroczystym pogrzebie (21 października 1945 r.) ofiar niemieckiego mordu dokonanego jesienią 1939 r. w inowrocławskim więzieniu.

Wiktoria Mücke wkrótce po śmierci męża jeździła nawet do Komitetu Wojewódzkiego PPR w Bydgoszczy, by wyjaśnić okoliczności jego śmierci. Ponad trzydzieści lat później wdowa oraz wiceprzewodniczący Prezydium MRN w latach czterdziestych, długoletni członek PPR i PZPR, Bernard Grabarek²⁷, przekazali informacje o okolicznościach zbrodni. Wiktoria Mücke w udzielonej jednemu z miejscowych historyków relacji stwierdziła, że mąż został zamordowany przez funkcjonariuszy resortu. Miał zginąć, siedząc przy stoliku w rogu pomieszczenia restauracyjnego od jednego strzału, który padł po przekątnej sali w „Café Adria”. Przyczyną zbrodni miał być konflikt z pierwszym sekretarzem Komitetu Wojewódzkiego PPR w Bydgoszczy Antonim Alsterem²⁸. Mücke, mający porywczy charakter, podczas rozmowy z Alsterem wypominał

²⁵ APB, KM PPR w Inowrocławiu, 12, Protokoły konferencji, narad i odpraw KM z lat 1945–1948, Protokół nadzwyczajnego zebrania aktywu w 24 X 1945 r. poświęconego omówieniu tragicznej śmierci tow. Mücke, k. 212; AIPN By, 0122/1583, Akta personalne Wincentego Mücke, Życiorys Wincentego Mücke, 22 IX 1945 r., k. 20.

²⁶ *Nekrolog*, „Robotnik Kujawski”, 26 X 1945, s. 4.

²⁷ R. Kozłowski, *Życie polityczne i społeczne miasta w latach 1945–1949* [w:] *Dzieje Inowrocławia...*, t. 2, s. 194.

²⁸ Antoni Alster, właśc. Nachum Alster (1903–1968), ur. w Rzeszowie, działacz KPP w okresie II Rzeczypospolitej, wielokrotnie więziony i skazywany na karę więzienia (m.in. w 1938 r. na 9 lat). We wrześniu 1939 r. uciekł na tereny zajęte przez Armię Czerwoną, zajmował różne

mu żydowskie pochodzenie, a nawet groził bronią²⁹. Garbarek zapamiętał, że Mücke często w tylnej kieszeni spodni nosił rewolwer. Czy rzeczywiście incydent z Alsterem miał miejsce, a jeśli tak, to czy spowodował zabójstwo? Nie ma na to żadnych dowodów, ale w życiorysie Alstera są epizody, które budzą grozę. Podczas „odwilży” 1956 r. aresztowano w Aleksandrowie Kujawskim grupę członków PZPR, MO i ORMO, którzy w pierwszych latach powojennych dopuszczali się zbrodni na pozostałych w Polsce Niemcach. Zaraz potem Alster (wtedy wiceminister spraw wewnętrznych), nie zapoznając się bliżej z zebraniem materiałem śledztwa, nakazał telefonicznie natychmiastowe ich zwolnienie. Cała sprawa odeszła w niebyt³⁰. Czy jednak działacz wysokiego szczebla PPR zdecydowałby o likwidacji członka partii komunistycznej wyłącznie z powodu słownej scysji i gróźb kierowanych pod jego adresem? Wydaje się to mało prawdopodobne. Bardziej realna wydaje się inna hipoteza. Pryncypialny członek PPR, jakim był Mücke, popadł w konflikt ze swymi zwierzchnikami i współpracownikami, do których należał również ówczesny szef PUBP w Inowrocławiu Teodor Popławski. O tle tego konfliktu wiele mówi wypowiedź Hipolita Duljasza³¹ podczas odprawy kierowników PUBP w bydgoskim WUBP 3 listopada 1945 r. Według niego szef PUBP w Inowrocławiu zgłaszał mu, że jest tam tak źle, iż obawia się o swoje życie! Popławski wyrażał obawy, że zostanie zastrzelony przez... podwładnych! Przeprowadzona kontrola wewnętrzna ujawniła fakty przestępczości kryminalnej. Rozsierdziło to Dulja-

---

stanowiska w administracji państwa radzieckiego, był m.in. dyrektorem drukarni we Lwowie. Od 1943 r. w aparacie politycznym armii polskiej w ZSRR, kierował Wydziałem Wojskowym KC PPR. Od stycznia 1945 r. członek tzw. pomorskiej Grupy Operacyjnej PPR, której zadaniem było organizowanie „władzy ludowej” i fundamentów partii komunistycznej na Pomorzu. Od lutego 1945 do maja 1947 r. pierwszy sekretarz KW PPR w Bydgoszczy, od grudnia 1945 r. poseł do KRN, od stycznia 1947 r. poseł na sejm z okręgu bydgoskiego. W latach 1948–1964 członek KC PZPR, następnie pracował w aparacie partyjnym. Od grudnia 1954 r. roku pierwszy zastępca przewodniczącego Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego (b. MBP), wiceminister spraw wewnętrznych (11 XII 1956 – 4 V 1962), później wiceminister gospodarki komunalnej. Mimo że po 1956 r. był uznawany w MSW za człowieka Władysława Gomułki, w styczniu 1968 r. został pozbawiony stanowiska w ramach antysemitkiej czystki. Rok później wyemigrował do Izraela. Jego syn Marian uczestniczył w protestach studenckich 1968 r. (*Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1: A–D, red. F. Tych, Warszawa 1986, s. 65–66; R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007).

²⁹ Relacja Jacka Matuszewskiego (w zbiorach autora).

³⁰ P. Pytlakowski, *Co się stało z Niemcami z Aleksandrowa Kujawskiego? Naprzykrzyło się grzebać*, „Polityka”, 27 I 2001, s. 81.

³¹ Hipolit Duljasz (1911–1996), długoletni funkcjonariusz aparatu bezpieczeństwa w PRL. Służbę rozpoczął w sierpniu 1944 r. na stanowisku kierownika UBP dla woj. kieleckiego. W styczniu 1945 r. był zastępcą kierownika grupy operacyjnej MBP na woj. śląskie. Od 5 II do 7 XII 1945 r. p.o. kierownik WUBP w Bydgoszczy. Następnie na różnych stanowiskach w MBP/MSW w Warszawie, m.in. dyrektor Departamentu Więziennictwa MBP (22 III 1951 – 24 I 1955) i dyrektor Centralnego Zarządu Więziennictwa MSW (1 IV 1955 – 29 IX 1956). Zwolniony ze służby 31 V 1962 r. w stopniu pułkownika (*Twarze bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwach pomorskim/bydgoskim, toruńskim, włocławskim. Informator personalny*, red. M. Szymaniak, Bydgoszcz–Gdańsk 2010).

sza do tego stopnia, że zapowiadał ukaranie odpowiedzialnych za przestępstwa: „Gdy pójdziemy jeszcze dalej, wszystko się ujawni. Nie myślcie, kierownicy czy zastępcy, że wam to ujdzie i że wasze sprawki nie wyjdą na jaw. Kara spotka przede wszystkim kierowników. Mówiąc o lochach, wiedziałem, co mówię i posadzę – chociażby dlatego, że pewne sprawy do was absolutnie nie dochodzą”³². Część swej wypowiedzi poświęcił Mückemu: „Zastrzelił się najlepszy człowiek z Inowrocławia i PPR-owiec. Dlatego, że załamał się”³³. Co miał na myśli, używając słowa „najlepszy”? Czy było to tylko sformułowanie oznaczające w jego mniemaniu takie cechy charakteru, jak praworządność, szlachetność i wrażliwość? Czy one kazały mu odebrać sobie życie? Czy może Mücke zorientował się, co dzieje się w inowrocławskim PUBP, i nie mogąc tego zaakceptować, jako jedyny postanowił coś zrobić? Czy zawiadomił o przestępstwach swoich zwierzchników z Bydgoszczy, pomijając bezpośredniego przełożonego? Czy załamał się, bo jego działania okazały się nieskuteczne, a winni pozostali bezkarni? Mówiąc kilka godzin przed śmiercią o „uzdrowieniu stosunków na terenie UB”, zapewne miał na myśli patologię wśród swych współpracowników. Pełnił funkcję p.o. kierownika Sekcji V, która zajmowała się zwalczaniem przestępstw gospodarczych. Duljasz we wspomnianym wyżej wystąpieniu uznał inowrocławski i aleksandrowski PUBP za najbardziej zdegenerowane w województwie. Po przeniesieniu Popławskiego Duljasz zalecił niezwłoczną kontrolę inowrocławskiego PUBP, która wykazała, że miał tam miejsce proceder tzw. szabru, a zajmował się nim głównie... Popławski³⁴. O tym, jak duży zakres patologii panował wśród inowrocławskich funkcjonariuszy, świadczy fakt odnotowania jej na łamach oficjalnej lokalnej prasy. Zrobiono to wprawdzie dość delikatnie, ale czytelnik nie mógł mieć wątpliwości, że chodzi o przestępczą formację, a nie o pojedyncze przypadki. Anonimowy autor napisał m.in.: „Niedawno, bo zaledwie parę miesięcy [temu], zostały zorganizowane pierwsze placówki Milicji Obywatelskiej, co prawda nie były to szeregi takie, jakie chcielibyśmy widzieć – funkcjonariusze okazali za dużą swawolę, niejeden poszkodowany znajduje się wśród was, obywatele”³⁵. Zapowiadane przez Mückego w obecności swoich współpracowników „uzdrowienie stosunków”³⁶ w połączeniu z objęciem stanowiska szefa urzędu przez nową osobę stało się prawdopodobnie bezpośrednim impulsem do działania dla sprawców zbrodni. To, że wiele spraw w inowrocławskim PUBP miało pozostać w ukryciu, potwierdzają dalsze losy jego kierownika z okresu służby w nim bohatera tego artykułu³⁷.

³² Stenogram odprawy kierowników powiatowych urzędów bezpieczeństwa publicznego w WUBP w Bydgoszczy, 3 XI 1945 [w:] *Rok pierwszy...*, s. 320.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Prawda o Milicji*, „Robotnik Kujawski”, 3 X 1945, s. 4.

³⁶ AIPN By, 052/1, Sprawozdanie byłego szefa PUBP w Inowrocławiu za rok 1945, Raport Stanisława Piesiakowskiego o przebiegu wypadku z dnia 23 X 1945 r., k. 177.

³⁷ W kwietniu następnego roku do Biura Personalnego MBP w Warszawie wpłynął wniosek naczelnika Wydziału Personalnego WUBP w Bydgoszczy o zwolnienie Popławskiego z organów

Wypowiedź Duljasza w znacznym stopniu wyjaśniła tło zgonu Mückeego, choć nie przybliżyła najistotniejszych okoliczności. Mając wiedzę o nich zawartą w raporcie, kierownik WUBP mimo to utrzymywał, że doszło do samobójstwa. Dlaczego nie szukano sprawców zbrodni, a nawet nie podjęto decyzji o prowadzeniu śledztwa? Czy dlatego, że mogło to mocno zaszkodzić z trudem tworzonemu wtedy, słabemu i nieodświadczonemu aparatowi represji? Trudno się z tym zgodzić, nawet gdyby przyjąć, że dowiedziałyby się o tym opinia publiczna. Jeśliby ukarano winnych, to fakt ten miałby mniejsze lub większe oddziaływanie prewencyjne na funkcjonariuszy resortu. Zbrodnie popełniane na nich przez innych pracowników resortu zdarzały się wyjątkowo³⁸. Nie wiadomo, jaki stanowiły procent ogółu zabójstw popełnionych przez funkcjonariuszy MBP (w latach 1946–1949 Biuro ds. Funkcjonariuszy zarzut zabójstwa postawiło im 355 razy³⁹). Czy oznacza to, że powinny pozostać na marginesie badań historyków? Czy odtwarzanie takich zdarzeń może stać się narzędziem w sporządzaniu charakterystyki komunistycznego aparatu represji? Tego rodzaju badania pozwalają w konfrontacji z innymi źródłami odtwarzać motywacje psychologiczne, uwarunkowania, emocje i intrygi poszczególnych funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa. Okoliczności tragicznej śmierci Wincentego Mückeego to nie tylko odtwarzanie faktografii działań MBP, ale też ciekawy materiał dla zainteresowanych sferą socjologii władzy czy psychologii społecznej. Z pewnością śledzenie losów poszczególnych funkcjonariuszy bezpieki, agentów itd. da się wykorzystać do analizy w stylu włoskiej szkoły mikrohistorycznej *mentalites* – poznawania rzeczywistości społecznej przez jednostkowe, wyjątkowe przypadki.

---

bezpieczeństwa z 10 II 1946 r. (najprawdopodobniej od tego dnia nie pełnił już służby). Pełniąc funkcję szefa PUBP w Złotowie, Popławski dopuścił się różnego rodzaju wykroczeń, m.in. przywłaszczając sobie depozyty aresztowanych, zdekonspirował informatorkę. Do wniosku załączono zawiadomienie o jego aresztowaniu. Ostatecznie został zwolniony ze służby w MBP 28 V 1946 r. (AIPN By, 0122/2197, Akta osobowe Teodora Popławskiego, Pismo naczelnika Wydziału Personalnego WUBP w Bydgoszczy Stanisława Krupiaka do Biura Personalnego MBP w Warszawie, 24 IV 1946, k. 7; *ibidem*, Pismo naczelnika dla spraw stałych funkcjonariuszy Kazimierza Michalaka do naczelnika Wydziału Personalnego w Bydgoszczy, 24 IV 1946, k. 26; *Rok pierwszy...*, tabele, s. 516).

³⁸ Autorowi znana jest tylko jedna taka sprawa. Dotyczyła ona oficera PUBP w Sopocie Stefana Mielczarka. 14 VII 1946 r. z więzienia śledczego w Sopocie zbiegł por. Zygmunt Augustyński „Hubert”, żołnierz Okręgu Wileńskiego AK. Wkrótce potem jedną z łączniczek „Łupaszkę”, Halinę Łubieńską, oraz jej męża, Stefana Mielczarka, aresztowało UB. Powiązano ich z ucieczką Augustyńskiego. Mielczarek został najprawdopodobniej zamordowany, od chwili aresztowania nie ma po nim żadnego śladu w dokumentach. Choć oboje nie mieli nic wspólnego z tą ucieczką, Łubieńską skazano na 8 lat pozbawienia wolności (P. Niwiński, *Okręg Wileński AK w latach 1944–1948*, Warszawa 2014).

³⁹ J. Bednarek, *Przestępczość wśród funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa...*, s. 151–152.

Mirosław Pietrzyk

**A crime inside the Ministry.
Murder of PUBP officer in Inowrocław
Wincenty Mücke (1901-1945)**

Summary

Article talks about the unclear circumstances of the death of the officer of the Poviast Office of Public Security in Inowrocław named Wincenty Mücke in 1945. One of the reasons for the murder was a conflict with the First Secretary of the Voivodeship Committee of the Polish Workers Party in Bydgoszcz Antoni Alster.

Key words: Poviast Office of Public Security in Inowrocław, Antoni Alster

„Zdecydowany reakejonista”. Leopold Tyrmand w dokumentach organów bezpieczeństwa z lat 1945-1962 (zarys problematyki)

Celem niniejszego artykułu¹ jest przedstawienie wybranych działań operacyjnych podejmowanych przez komunistyczne organy bezpieczeństwa wobec Leopolda Tyrmanda, warszawskiego pisarza pochodzenia żydowskiego, uczestnika antysowieckiej konspiracji w Wilnie i animatora ruchu jazzowego w powojennej Polsce. Materiały IPN skrywające „repertuar środków nękających” wykorzystywanych w „żarnach i trybach bezpieki” podejmującej działania operacyjne wobec pisarza przedstawiła w sposób przekrojowy Joanna Siedlecka². Całościowa biografia Tyrmanda była w ostatnim czasie przedmiotem badań Marcela Woźniaka³. Konieczne wydaje się jednak bardziej szczegółowe rozpoznanie działań aparatu bezpieczeństwa PRL wobec znanego pisarza, a tym samym uzupełnienie pewnych wątków jego biografii. Niniejszy tekst stanowi przyczynek do dalszych badań nad metodami rozpracowywania Tyrmanda przez aparat bezpieczeństwa.

Ze względu na rozbudowaną bazę źródłową naszkicowane (w układzie chronologicznym) ustalenia i wnioski dotyczą jedynie nielicznych fragmentów jego biografii z lat 1939–1962. Wybór daty początkowej wynika z faktu, iż organy bezpieczeństwa gromadziły informacje o różnych etapach życia pisarza. Zrezygnowałem jednocześnie z próby naświetlenia problematyki związanej z rozpracowywaniem Tyrmanda w USA przez Departament I MSW. Wypada nadmienić, że w jednostkach aktowych dotyczących inwigilacji pisarza znajduje się jeszcze wiele wątków wymagających szczegółowych badań, które zasługują na osobne opracowania. W zasobie warszawskiego AIPN zachowało się dziewięć teczek akt – dwie zmikrofilmowane i siedem tomów

---

¹ Artykuł stanowi rozwinięcie wybranych wątków z pracy magisterskiej autora: M. Wolski, *Leopold Tyrmand na tle „epoki gomulłowskiej” w świetle materiałów SB PRL*, Katowice 2016 (Archiwum Prac Dyplomowych Uniwersytetu Śląskiego).

² J. Siedlecka, *Kryptonim „Liryka”. Bezpieka wobec literatów*. Warszawa 2008, s. 7, 86–116, 178, 200, 292, 331; *eadem*, *Biografie odtajnione. Z archiwów literackich bezpieki*, Poznań 2015, s. 141, 200, 344, 390, 399.

³ Zob. M. Woźniak, *Biografia Leopolda Tyrmanda. Moja śmierć będzie taka, jak moje życie*, Kraków 2016.

dokumentacji w postaci papierowej. Teczki papierowe oprócz akt operacyjnych zawierają także przedmioty, które zostały odebrane pisarzowi przez organy bezpieczeństwa⁴. Na skutek zniszczenia co najmniej czternastu tomów akt zbiór ten jest niekompletny, co utrudnia całkowite oszacowanie skali inwigilacji pisarza⁵.

Dokumentacja aktowa pozwala uszczegółowić informacje zawarte w opracowaniach. Dotyczy ona również okresu wojennego w życiu Leopolda Tyrmanda. W pierwszych dniach września 1939 r. pisarz przebywał w oblężonej Warszawie. W aktach MBP zachował się jego własnoręczny życiorys, w którym Tyrmand wspomniął o swym udziale w doświadczeniu okupacyjnym stolicy⁶ i walkach w obronie miasta w strukturach Batalionów Ochotniczych⁷. Z okupowanej Warszawy przedostał się do rządzonego przez Litwinów Wilna. W czerwcu 1940 r. wkroczyli do miasta Sowieci, tym razem na dłużej niż we wrześniu roku 1939⁸. Tyrmand rozpoczął swoją pierwszą pracę dziennikarską w wydawanym po polsku organie prasowym Wileńskiego Komii-

⁴ Do akt Leopolda Tyrmanda w trakcie kontroli operacyjnej włączono czternaście legitymacji pisarza: członkowskich (Polskiego Związku Motorowego, Związku Literatów Polskich, Związku Zawodowego Dziennikarzy Rzeczypospolitej Polskiej, wraz z osobną legitymacją Klubu Sprawozdawców Filmowych, WKS „Legia” Warszawa – sekcji tenisowej, Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, Stowarzyszenia Architektów Polskich, Związku Polskich Artystów Plastyków i Stowarzyszenia Architektów Polskich, Stowarzyszenia „Ognisko”, Polskiego Związku Pływackiego, Klubu „Odrodzenia” [pisownia oryg.], Zrzeszenia Sportowego „Kolejarz”), wraz z legitymacją prasową „Expressu Wieczornego” i członka honorowego warszawskiego Hot Clubu „Hybrydy”. Organy bezpieczeństwa odebrały Tyrmandowi także zapisane notesy z kalendarzykiem z lat 1958, 1959, 1960 (dwa egzemplarze z tego roku), 1962, 1963, książeczkę adresową, 44 wizytówki, książki (W. Broniewski, *Bagnet na broń. Poezje 1939–1943*, M.I. Kolin (Publishers) LTD, 229/231, High Holborn, London, W.C.1.; L. Tyrmand, *The Seven Long Voyages*, Michael Joseph LTD. At 26 Bloomsbury St., London, W.C.1., 1959; J. Światło, *Za kulisami bezpieki i partii*), maszynopisy (A. Stonimski, *Sąd nam Don Kichotem*; William E. Griffith, *Thaw and Frost in Eastern Europe. Chapter V – The Polish Thaw* [First Draft], E. Halperin, *Castro and latin american communism*, Center for international studies, Massachusetts Institute of Technology, International Communism Project, May 2, 1963; *idem*, *The chilean municipal elections of April 7, 1963*, Center for international studies, Massachusetts Institute of Technology, International Communism Project, May 9, 1963), zapisany zeszyt z powklejanymi cytatami, zawierający m.in. odręczne „notatki koncepcyjne”, 33 pocztówki, telegram zagraniczny, biuletyny prasowe ambasady amerykańskiej w Warszawie oraz 45 listów w różnych językach (AIPN, MSW w Warszawie, [1944], 1954–1990, 0204/2, t. 5, k. 158–214, k. 216–750; t. 6, k. 3–52, k. 3–511; t. 7, k. 3–511).

⁵ AIPN, MSW w Warszawie, [1944], 1954–1990, 01224/1429, Notatka informacyjna z opracowania pod względem ewidencyjno-operacyjnym i archiwalnym akt sprawy operacyjnej nr archiwalny 44384/II, 14 VIII 1987 r., k. 3.

⁶ *Ibidem*, Życiorys, 5 VI 1946 r., k. 19.

⁷ *Ibidem*, Odpis karty personalnej, 7 IX 1945 r., k. 21. 9 IX 1939 r. sekcja wojskowa Robotniczego Komitetu Pomocy Społecznej rozpoczęła rekrutację do Robotniczych Batalionów Obrony Warszawy – początkowo w lokalu Centralnego Komitetu Wykonawczego PPS mieszczącego się przy ul. Wareckiej 7, a następnie w lokalu Warszawskiego Okręgowego Komitetu Robotniczego przy ul. Długiej 21 (M.M. Drozdowski, *Alarm dla Warszawy. Obrona cywilna stolicy we wrześniu 1939 r.*, Warszawa 1964, s. 115).

⁸ R. Wnuk, „*Za pierwszego Sowietą*”. *Polska konspiracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939 – czerwiec 1941)*, Warszawa 2007, s. 315, 333.

tetu Miejskiego i Powiatowego Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży Litwy – dzienniku „Prawda Komsomolska”⁹, gdzie od lipca 1940 do kwietnia 1941 r. pisywał swoje felietony, m.in. polityczno-propagandowe. Prowadził także dodatek młodzieżowy „Prawda Pionierska”¹⁰. Podjęcie pracy w sowieckiej gazecie i wiążące się z tym obowiązki doczekały się w całym dorobku literackim Tyrmanda zaledwie ogólnikowo sformułowanego uzasadnienia jego działalnością konspiracyjną¹¹. W zyciorysie z 1945 r. pisarz zamieścił informacje dotyczące okresu wileńskiego: „dłuższy okres czasu pracowałem w gazetach wileńskich. Byłem redaktorem sportowym i felietonistą wileńskiego wydania »Prawdy Komsomolskiej«”¹². Warto zadać sobie pytanie, czy pisanie artykułów do sowieckich gazet nie miało, przynajmniej od pewnego czasu, charakteru kamuflażu konspiracyjnego. Nie można także wykluczać, że współpraca z sowiecką gazetą była przejawem kolaboracji pisarza z okupantem. O działalności podziemnej możemy mówić dopiero od jesieni 1940 r. W kwietniu 1941 r. NKWD aresztowało Tyrmanda, a wraz z nim jego dwóch przyjaciół, Andrzeja Kornowicza i Leszka Zawiszę¹³. Tyrmanda i Zawiszę najpierw uwięziono w wewnętrznym więzieniu NKWD¹⁴ w budynku przy zbiegu ulic Mickiewicza i Ofiarnej¹⁵. Niebawem rozpoczęły się trwające kilka tygodni nocne przesłuchania. Po zakończeniu śledztwa trzech konspiratorów osadzono w wileńskim więzieniu na Łukiszkach. Za przynależność do antysowieckiej organizacji wszyscy trzej mieli zostać skazani w maju 1941 r. na osiem lat więzienia. Andrzej Kornowicz nie wykluczał, że Tyrmand „być może miał jeszcze jakiś dodatkowy zarzut i drugą sprawę”. 22 czerwca wraz z atakiem wojsk niemieckich na Wilno rozpoczęła się ewakuacja Sowietów z miasta. Tyrmandowi i Kornowiczowi udało się uciec ze zniszczonego bombami transportu kolejowego, którym wywożono więźniów w głąb Związku Sowieckiego¹⁶.

⁹ Szerzej o „Prawdzie Komsomolskiej” zob. J. Szostakowski, *Między wolnością a zniewoleniem. Prasa w języku polskim na Litwie w okresie od września 1939 do 1964 roku*, Wilno–Warszawa 2004; A. Głowacki, *Polskojęzyczna prasa i czasopisma na zaanektowanych ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej 1939–1941. Remanent historiograficzny*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2003, t. 6, z. 2 (12), s. 155–171.

¹⁰ Franciszek Walicki, także współpracownik „Prawdy Komsomolskiej”, twierdził, że Tyrmand wydrukował w niej 142 felietony, pierwszy 28 VII 1940 r., a ostatni 2 IV 1941 r. (M. Urbanek, *Zły Tyrmand*, Warszawa 2007, s. 24).

¹¹ AIPN, ASW w Warszawie, 1972–1990 [1991], 1165/2781; L. Tyrmand, *Porachunki osobiste* [w:] *idem, Dziennik 1954. Kondycja własna*, Warszawa 1982 [wydawnictwo podziemne „Krag”], s. 399.

¹² AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 01224/1429, Odpis zyciorysu, 7 IX 1945 r., k. 21.

¹³ H. Dasko, *Wstęp do „Dziennika 1954”* [w:] L. Tyrmand, *Dziennik 1954. Wersja oryginalna*, Warszawa 1999, s. 8.

¹⁴ W.K. Roman, *Konspiracja polska na Litwie i Wileńszczyźnie. Wrzesień 1939 – czerwiec 1941. Lista aresztowanych*, Toruń 2002, s. 75.

¹⁵ T. Jędrzejewski, *Wilno Leopolda Tyrmanda. Historia odpychania* [w:] „Ceglane ciało, gorący oddech”. *Warszawa Leopolda Tyrmanda*, Warszawa 2015, s. 390.

¹⁶ M. Urbanek, *Zły Tyrmand...*, s. 34–35.

W czerwcu 1961 r. SB, chcąc potwierdzić niesprawdzoną i skąpą wiedzę dotyczącą okresu wileńskiego w życiu Tyrmanda, wystąpiła do litewskiego KGB z prośbą o przesłanie dodatkowych ustaleń na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych. Organy bezpieczeństwa posiadały informację, że został aresztowany w Wilnie w 1941 r. przez sowieckie organy bezpieczeństwa. Powodem miała być działalność w konspiracyjnym organie „Za Naszą i Waszą Wolność”¹⁷, za co otrzymać miał wyrok 25 lat więzienia¹⁸. Kwestię zarzutów, które postawiono pisarzowi, oraz samego wyroku komplikuje fakt, że dla potrzeb aparatu NKWD wydawano odpowiednie rozkazy i zarządzenia, które umożliwiały aresztowanie właściwie z każdego powodu. Często dodawano jednak różne paragrafy z artykułu 58, który był najgroźniejszy ze wszystkich artykułów sowieckiego kodeksu karnego (*ugołownyj kodeks*). Przy nazwisku Tyrmanda na liście Polaków aresztowanych na Wileńszczyźnie i Litwie od września 1939 do czerwca 1941 r. przez NKWD-NKGB LSRS figuruje osławiony artykuł 58 (par. 10 i 11) wraz z adnotacją „członek organizacji kontrrewolucyjnej” i datą aresztowania 17 lutego 1941 r.¹⁹ Krzysztof Karpiński podawał, że aresztowanie pisarza nastąpiło dużo później, bo 3 kwietnia 1941 r.²⁰ Mariusz Urbanek datował rozprawę na koniec maja tego roku²¹. Według Sławomira Kopera „badania w archiwach litewskich wykazały jednak, iż w jego sprawie nie zapadł żaden wyrok, gdyż śledztwo nigdy nie zostało formalnie zakończone”²². Biograf pisarza Marcel Woźniak cytował przetłumaczone z języka rosyjskiego fragmenty akt Tyrmanda z archiwum litewskiego KGB. W decyzji o aresztowaniu zapisano: „Według znajdujących się w Kierownictwie Państwowego Komisariatu Bezpieczeństwa Narodowego materiałów Tyrmand jest jednym z dowódców polskiej młodzieżowej nielegalnej kontrrewolucyjnej organizacji. Prowadzi aktywną działalność w celu zwerbowania młodzieży do organizacji. Rozpowszechnia nielegalną literaturę organizacji. Udostępnia swoje mieszkanie na spotkania przywódców organizacji. Na jednych z nich [...] żądał aktywnych działań w walce z władzą sowiecką na Litwie o niepodległość byłej kapitalistycznej Polski”. W dokumentach brak było informacji o wyroku skazującym, jednak według zeznań trzech oskarżonych skazano ich na osiem lat poprawczego obozu pracy²³.

¹⁷ Miesięcznik przeznaczony dla młodzieży, wydawany od marca 1940 r. przez Związek Wolnych Polaków pod patronatem Związku Walki Zbrojnej. Obowiązki redaktora pełnił Jan Kazimierz Mackiewicz „Konrad”, komendant główny ZWP. Nakład pisma wynosił około 400 egz., a powielano je w prywatnych mieszkaniach. Gazetka wychodziła jeszcze w październiku 1941 r. (L. Tomaszewski, *Wileńszczyzna lat wojny i okupacji 1939–1945*, Warszawa 1999, s. 188).

¹⁸ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 1, Prośba o sprawdzenie informacji dotyczącej Leopolda Tyrmanda oraz o ewentualne przesłanie bliższych danych na ten temat (notatka), 15 VI 1961 r., k. 127.

¹⁹ W.K. Roman, *Konspiracja polska na Litwie i Wileńszczyźnie...*, s. 81, 88, 194.

²⁰ K. Karpiński, *Był jazz. Krzyk jazz-bandu w międzywojennej Polsce*, Kraków 2014, s. 308.

²¹ M. Urbanek, *Zły Tyrmand...*, s. 34.

²² S. Koper, *Dziwne losy Leopolda T. [w:] idem, Skandaliści PRL*, Warszawa 2014, s. 167.

²³ M. Woźniak, *Biografia Leopolda Tyrmanda...*, s. 99, 101, 103.

Na przekór błędnym hipotezom, którym ulegali zarówno badacze²⁴, jak i osoby, które z pisarzem zetknęły się osobiście²⁵, Tyrmand w czasie swojego pobytu w Wilnie był zaangażowany w młodzieżową antysowiecką działalność konspiracyjną.

Odpowiedź na pismo SB z 1961 r. litewska KGB oparła na swoich materiałach archiwalnych²⁶. Dokument został przetłumaczony z języka rosyjskiego, oryginał w żadnej z jednostek aktowych dotyczących inwigilacji pisarza nie zachował się. Znajdujemy tam dane personalne Tyrmanda oraz informacje odnoszące się do jego życia przed rozpoczęciem sowieckiego śledztwa (od października 1939 r. zamieszkiwał w Wilnie, a w 1940 r. podjął pracę w redakcji gazety „Komsomolskaja Prawda”). Dokument zawiera potwierdzenie aresztowania w kwietniu 1941 r. przez urząd miejski NKGB²⁷. Jak ustalono, Tyrmand miał być jednym z przywódców „polskiej organizacji burżuazyjno-nacjonalistycznej” Związek Wolnych Polaków²⁸ istniejącej w Wilnie w 1941 r.

²⁴ Bohdan Urbankowski nie wykluczał, że zbombardowany pociąg, w którym znajdował się Tyrmand w czerwcu 1941 r., był w istocie pociągiem ewakuacyjnym dla zaufanych aparatczyków organów władzy sowieckiej. Krystian Brodacki zarzucił Tyrmandowi kolaborację z sowieckim okupantem, z góry przekreślając jego ewentualny wysiłek włożony w działalność podziemną: „To mi do jego ówczesnych lewicowych poglądów zupełnie nie pasuje: miałyby narażać życie dla jakichś ideałów XIX-wiecznego polskiego patriotyzmu? Służyć obrońcom starego porządku? Podobno wynosił z redakcji farbę drukarską, czcionki i papier dla celów konspiracyjnych. Chętnie w to uwierzę, jeśli mi ktoś pokaże na to dowody”. Aresztowanie Tyrmanda przez NKWD nie uważał za nic wyjątkowego, zauważając słusznie, że „aresztowanym mógł być w każdej chwili każdy obywatel polski – za sam fakt, że na przykład pochodzi z »dobrej rodziny«”. Tomasz Jędrzejewski postawił tezę, że badając wątek wileński w życiorysie Tyrmanda, napotyka się na barierę, jaką ma być „brak dokumentów potwierdzających pracę w konspiracji”, przypominał jednak, że „bliscy znajomi wiedzieli także o tych patriotycznych zajęciach literata” (B. Urbankowski, *Czerwona msza, czyli uśmiech Stalina*, t. 1, Warszawa 2013, s. 61; K. Brodacki, *Historia jazzu w Polsce*, Kraków 2010, s. 82–83; T. Jędrzejewski, *Wilno Leopolda Tyrmanda...*, s. 393).

²⁵ Kazimierz Koźniewski odnosił się z rezerwą do ewentualnej karty konspiracyjnej w życiorysie Tyrmanda. Konstatawał: „W żadnych akowskich dokumentach, ani w żadnych wspomnieniach nie ma o tym jakiegokolwiek wzmianki [...] – a przecież byłby to tytuł do chwały!”. Warto spojrzeć na postawę samego Koźniewskiego w świetle dokumentów zachowanych w zasobie IPN zawartych w pięciu kilkustronicowych teczkach roboczych (lub teczkach pracy) TW „33”. Sławomir Cenckiewicz i Piotr Gontarczyk, autorzy artykułu naukowego poświęconego agenturalnej współpracy Koźniewskiego z komunistycznym aparatem represji reprezentowanym przez Departament III MBP i MSW, oceniali na podstawie zachowanej dokumentacji, że był on uważany za jednego z najcenniejszych agentów bezpieczeństwa w środowisku literatów (K. Koźniewski, *Pozostał „Zły”* [w:] *idem, Przekornia*. Warszawa 2000, s. 358; S. Cenckiewicz, P. Gontarczyk, *Agent „33” stopnia. O współpracy Kazimierza Koźniewskiego z bezpieką*, „Arcana” 2006, nr 3, s. 126–145).

²⁶ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 1, Informacja dotycząca nr. ODD-6/2/347/61 (tłumaczenie z języka rosyjskiego DT-2152/61), 15 VI 1961 r., k. 130.

²⁷ W lutym 1941 r. NKWD ZSRS rozdzielono na dwa komisariaty – NKWD i NKGB, jednak rozdział ten utrzymał się tylko do lipca tego roku. Z tego powodu na wielu dokumentach wytworzonych w tym okresie pojawiają się liczne niejasności, występują m.in. jednocześnie lub na przemian nazwy NKWD i NKGB przy tych samych komórkach organizacyjnych (W.K. Roman, *Konspiracja polska na Litwie i Wileńszczyźnie...*, s. 78).

²⁸ Związek Wolnych Polaków utworzony został już na początku wojny, w nocy z 17 na 18 IX 1939 r., jako organizacja o charakterze militarnym. ZWP założony został przez członków

W jej charakterystyce czytamy, że przed rozpoczęciem wojny niemiecko-sowieckiej ZWP był szeroko rozgałęzioną wojskowo-powstańczą organizacją, która uznawała rząd emigracyjny gen. Władysława Sikorskiego w Londynie i „stawiała przed ZWP zadania walki o przywrócenie ustroju kapitalistycznego w Polsce”. Z archiwalnych materiałów agenturalnych KGB LSRS wynikać miało, że Tyrmand w marcu 1941 r. dwukrotnie uczestniczył w obradach osób wchodzących w skład kierownictwa ZWP. Na spotkaniach tych omawiano zagadnienia aktywizacji działalności antysowieckiej. Jedną z tych narad miała odbyć się w jego mieszkaniu²⁹. W swoim przemówieniu wygłoszonym z okazji uroczystego otwarcia konferencji „For Your Freedom and Ours”, zorganizowanej przez Rockford Institute we Frankfurcie w 1982 r., Tyrmand odniósł się do tych wydarzeń w kontekście towarzyszącego konspiracji ukochanego jazzu: „Podczas mojego pierwszego zebrania podziemnej organizacji w Wilnie, na Litwie w 1942 roku [najprawdopodobniej roczna pomyłka w dacie – przyp. M.W.], muzyka, która upozorowała spotkanie na prywatkę taneczną grzmiała dźwiękami *Ain't Mis-behavin'* Fatsa Wallersa”³⁰. Organizacja odbijała na powielaczu i rozpowszechniała gazetę „Za Naszą i Waszą Wolność”³¹. Tyrmand po latach wspominał, że „sypiał na jej powielaczu”, datując ten okres na rok 1940. Określił ją jako organizację, a nie czasopismo³². Od stycznia 1941 r. trwały aresztowania członków redakcji³³. Z rosyjskojęzycznych dokumentów NKWD-NKGB (wykazy aresztowanych) pozyskanych ze zbiorów Archiwum Specjalnego Litwy w Wilnie wynika, że Tyrmand oskarżonego z 58 artykułu sowieckiego kodeksu karnego (par. 2, 10, 11) aresztowano 16 kwietnia 1941 r.³⁴ Wykazy aresztowanych przez NKWD-NKGB ułożone są w sposób pozwalający na powiązanie śledczych z pewną grupą więźniów. Ze sprawą Tyrmand należą łączyć trzech oficerów śledczych. Byli nimi st. oficer śledczy (*st. sledowatel*) Bukow, oraz podlegający mu dwaj inni oficerowie śledczy: Musatow i Bazieljew³⁵. Być może w pisowni nazwiska „Bukow” nastąpiła pomyłka i dotyczy ono zastępcy ludowego

---

związanej w 1938 r. Ligi Wolnych Polaków i przyjął program zgodny z jej ideałami (chrześcijańska doktryna społeczna i piłsudczykowski koncepcje federacyjne). Komendantem głównym ZWP był Jan Kazimierz Mackiewicz „Konrad” (P. Niwiński, *Garnizon konspiracyjny miasta Wilna*, Toruń 2000, s. 37–38; szerzej zob. D. Ciesielska, *Związek Wolnych Polaków*, *Zeszyty Historyczne „Wiano”* 1993, z. 10; W. Damińska, *Jan Kazimierz Mackiewicz „Kordian”*, „Wiano – Trybuna Wileńskich Akowców” (Wilno–Łódź), marzec 1997, maj 1997, czerwiec 1997).

²⁹ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 1, Informacja dotycząca nr. ODD-6/2/347/61 (tłumaczenie z języka rosyjskiego DT-2152/61), 15 VI 1961 r., k. 130.

³⁰ K. Sernicka, M. Gawęcki, *Amerykański brzeg Leopolda Tyrmand*, Warszawa 1993, s. 68.

³¹ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 1, Informacja dotycząca nr. ODD-6/2/347/61 (tłumaczenie z języka rosyjskiego DT-2152/61), 15 VI 1961 r., k. 130.

³² AIPN, ASW w Warszawie, 1972–1990 [1991], 1165/2781; L. Tyrmand, *Porachunki osobiste...*, s. 399.

³³ W.K. Roman, *Konspiracja polska na Litwie i Wileńszczyźnie...*, s. 70.

³⁴ AIPN, 184/38, Zbiór dokumentów dotyczących represji wobec obywateli polskich ze zbiorów Specjalnego Archiwum Litwy w Wilnie, t. 1, cz. 1, k. 54.

³⁵ *Ibidem*, k. 48.

komisarza bezpieczeństwa państwowego LSRS mjr. Dawida Bykowa, enkawudzisty pochodzenia żydowskiego³⁶. Pojawia się on w relacji kpt. Karola Edmunda Zielińskiego. Bykow był jednym ze śledczych, którzy bili go pałkami gumowymi do utraty przytomności w trakcie dochodzenia odbywającego się w podziemiach wspomnianego już przedwojennego sądu. Zieliński datował swoje śledztwo na noc z 12 na 13 kwietnia i na 14 kwietnia 1941 r. wieczorem, a więc dwa dni przed aresztowaniem Tyrmanda³⁷. W aktach NKWD-NKGB wskazano orientacyjną datę zakończenia śledztwa „Tyrmana Leopolda Mieczysławowicza” (15 czerwca 1941 r.) oraz niecałkowicie czytelną krótką charakterystykę aresztowanego, zawierającą kilka informacji w języku rosyjskim³⁸.

Informacje dotyczące m.in. okresu wileńskiego w życiu pisarza wzbogacają wyjaśnienia byłego żołnierza wileńskiego AK Remigiusza Szczęsnowicza złożone przed funkcjonariuszem SB 9 sierpnia 1967 r. Potwierdzają one m.in. objęcie przez Tyrmanda stanowiska w redakcji „Prawdy Komsomolskiej” oraz redaktora naczelnego „Prawdy Pionierskiej”, aresztowanie wiosną 1941 r. przez NKWD i wieloletni wyrok za – jak mówiono wówczas w redakcji – „współpracę z nielegalną polską organizacją”. W tym miejscu napotykać znamy już dobrze barierę milczenia, konsekwentnie stosowaną przez Tyrmanda, który, jak wynika z zeznań Szczęsnowicza, szczegółów związanych z działalnością w tej grupie nigdy nie ujawniał. Pomijając uzasadniony dawną przysięgą konspiracyjną brak wylewności pisarza, Szczęsnowicz mógł celowo zataić przed przesłuchującym ten wątek z jego życia. Przypuszczenie to wydaje się błędne, gdyż w dalszych swoich wyjaśnieniach opowiada ze szczegółami o jego wileńskich przygodach. Razem z Tyrmandem kolportowali gazetkę nazywaną umownie „Biuletynem”, która składała się z podawanych bez komentarzy wiadomości zasłyszanych z dzienników radiowych Moskwy, Londynu i Berlina. Szczęsnowicz posiadał także papier, kalki i maszynę do pisania będącą własnością byłej redakcji „Prawdy Komsomolskiej”. Według jego wyjaśnień rozpowszechniane ulotki nie miały nic wspólnego z wydawnictwami podziemnych organizacji. Kolportowali je wśród swoich znajomych – Tyrmand na mieście, a Szczęsnowicz wśród dawnych kolegów szkolnych zamkniętych w getcie³⁹. Szczęsnowicz twierdził, że w okresie wydawania

³⁶ Szerzej zob. N.W. Pietrow, *Kto rukowodził organami gosbiezopasnosti, 1941–1954: Sprawocznik/Mieżdunar. o-wo „Miemoriał”, RGASPI, GARF, CA FSB Rossii.* – M.: O-wo „Miemoriał”, „Zwienja” 2010. – 1008 s. Tiraż 900 ekz., s. 235–236.

³⁷ W.K. Roman, *Konspiracja polska na Litwie i Wileńszczyźnie...*, s. 84.

³⁸ AIPN, 184/38, Zbiór dokumentów dotyczących represji wobec obywateli polskich ze zbiorów Specjalnego Archiwum Litwy w Wilnie, t. 1, cz. 1, k. 54.

³⁹ W końcu XVI w. powstała w Wilnie dzielnica żydowska. Obejmowała ulice: Żydowską, Gaonę, Szklaną, Jatkową, Kłaczki, Straszunę, zaułek Szwarcowy, Oszmiańską, Żmudzka, Dziśnieńską, Szpitalną. Między nimi przebiegała ulica Niemiecka, stanowiąca granicę między Gettem Dużym i Gettem Małym, które zostały utworzone przez okupacyjne władze niemieckie w 1941 r. 6–7 IX 1941 r. spędzono do dwóch gett wszystkich Żydów z miasta (w tym okresie w Wilnie mieszkało ich ok. 60 tys.). W Getcie Małym (ul. Szklana, Gaona, Kłaczki, Żydowska) zamieszkiwało 11–12 tys. osób, w Getcie Dużym (ulice: częściowo Rudnicka, Jatkowa, Oszmiańska Żmudzka,

przez Niemców dowodów ludności polskiej komendant miejscowej policji porządkowej przekazał Tyrmandowi dowód osobisty na jego imię i nazwisko, z którego wynikało, że jest on obywatelem francuskim. Tyrmand w lutym 1942 r. wyjechał z Wilna do Niemiec⁴⁰. Dokumenty udało się wyrobić nie tylko dzięki konspiracyjnym kontaktom, ale także na podstawie zaświadczenia o praktyce, jaką Tyrmand odbył w paryskiej pracowni architektonicznej Marcela Chappeya⁴¹. Nasuwa się pytanie dotyczące koncepcji przetrwania Tyrmanda w nazistowskich Niemczech. Pomimo semickiej urody i zdecydowanie „niegermańskiej” sylwetki pracował w miejscach, w których codziennie narażony był na tragiczną w skutkach wpadkę.

Do połowy 1944 r. pisarz przebywał w Rzeszy – w Moguncji, Wiesbaden, Frankfurt nad Menem i Wiedniu. W czerwcu tego roku Tyrmand zaciągnął się na niemiecki frachtowiec, który płynął do Norwegii⁴². W norweskim porcie Stavanger uciekł ze statku, ale został ujęty i osadzony w istniejącym od jesieni 1941 do maja 1945 r. Polizeihäftlingslager w Grini pod Oslo⁴³. Jego pobyt w obozie potwierdza zachowana w norweskim Riksarkivet zbiorcza karta ewidencyjna więźniów obozowych, pochodząca z akt Befelshaber der Sicherheitpolizei und des SD. Leopold „Tyrmann”, dostarczony do obozu 12 września 1944 r. o godz. 19.00, figuruje tam jako więzień nr 13767. Karta ewidencyjna zawiera m.in.: powód zatrzymania (porzucenie pracy), miejsce zamieszkania (Frankfurt), datę urodzenia (16 maja 1920 r.), błędne miejsce urodzenia (Litwa). W rubryce o nazwie „zakończenie pobytu w zakładzie” wpisano 18 listopada 1944 r., godz. 10.00. Z tabeli nie wynika, czy po tej dacie Tyrmand został przekazany do innego obozu lub więzienia⁴⁴. Z materiałów zachowanych w AIPN wynika, że jednym z osadzonych w czasie wojny w obozie w Grini razem z Tyrmandem był późniejszy informator MBP o pseudonimie „Marynarz”. W 1948 r. charakteryzował on pisarza następująco: „Jest on szalenie inteligentny. Władza biegle językami: francuskim, niemieckim, angielskim i norweskim. [...] Już po kapitulacji Niemców występował oficjalnie jako delegat i reprezentant »Polonii Norweskiej«. [...] Typował, że zostanie konsulem polskim w Oslo. Dwukrotnie jeździł do Polski jeszcze jako reprezentant Polaków w Norwegii. Obecnie [1948 r. – przyp. W.M.] jest rozczarowany tym, że jego nie wybrano na jakieś stanowisko dyplomatyczne w Skandynawii. Był tylko dwa miesiące w Danii

---

Szpitalna, Dziśnieńska, Szawelska) – ok. 29 tys. osób, było ono oddzielone od miasta murem. Małe Getto Niemcy zlikwidowali w październiku 1941 r., a Duże Getto we wrześniu 1943 r. Niemcy zgromadzili Żydów w podwileńskich Ponarach i tam rozstrzelali (M. Jackiewicz, *Wileńska encyklopedia: 1939–2005*, Warszawa 2007, s. 179–180).

⁴⁰ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 3, Notatka służbowa mjr. Juliusza Kubery z rozmowy z Remigiuszem Szczęsnowiczem, 16 VIII 1967 r., k. 52–53

⁴¹ H. Dasko, *Wstęp do „Dziennika 1954”*..., s. 9.

⁴² *Ibidem*, s. 10.

⁴³ W.K. Pessel, „O wojnie z humorkiem”. *Tyrmand na Północy* [w:] „*Ceglane ciało, gorący oddech*”..., s. 430.

⁴⁴ Riksarkivet, Karta ewidencyjna więźniów obozu w Grini pochodząca z akt Befelshaber der Sicherheitpolizei und des SD.

jako delegat rządu RP i po tym został z niewiadomych mi przyczyn odwołany⁴⁵. Według ustaleń organów bezpieczeństwa Tyrmand został odwołany z posady kierownika Biura Prasowego Poselstwa RP w Danii m.in. z powodu utrzymywania bliskich stosunków z przedstawicielem rządu londyńskiego, któremu przekazywać miał informacje z poselstwa⁴⁶. Doniesienie informatora o pseudonimie „Marynarz” uzupełnił o liczne szczegóły inny informator MBP o pseudonimie „Jacek”. Według niego Tyrmand, będąc w Norwegii, rozwijał szeroką działalność społeczną wśród tamtejszej Polonii. Informator „Jacek” twierdził, że pisarz ideologicznie związany był z rządem londyńskim, czego wyrazem miały być jego bliskie stosunki z przebywającym w Anglii przedwojennym „dwójkarzem” płk. Tadeuszem Tokarzem⁴⁷. Według informacji przekazanej w tej sprawie przez gen. bryg. Wacława Komara, dyrektora Departamentu VII MBP, płk Tokarz na życzenie gen. Władysława Sikorskiego miał zostać szefem IV Wydziału II Oddziału na miejsce mjr. Jana Żychonia⁴⁸.

W swoim powojennym życiorysie pisarz utrzymywał, że w Norwegii przetrwał dzięki pomocy tamtejszego ruchu oporu⁴⁹. W inspirowanym własnymi wojennymi przygodami opowiadaniu *Niedziela w Stavanger* wspominał o Hjemmefronten⁵⁰. Rok 1945 Tyrmand spędził w Skandynawii. Pracował wówczas dla Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, a we wrześniu został naczelnym korespondentem Polpressu w Norwegii⁵¹. Dodatkowe informacje znajdujemy w zmikrofilmowanym odpisie karty personalnej Tyrmanda z 7 września 1945 r., w którym czytamy, że w czasie okupacji brał udział w nielegalnych akcjach na terenie Norwegii⁵². Być może w czasie jednej ze swoich norweskich akcji używał pistoletu walther. Warto w tym miejscu odnotować, że miesiąc po powrocie do kraju, w maju 1946 r., zwracał się o prawo posiadania takiej broni jako stały współpracownik Agencji Prasowo-Informacyjnej. Fakt dysponowania bronią palną argumentował napiętą sytuacją w Norwegii, jaka wytworzyła się między nim jako „przedstawicielem orientacji” TRJN a „czynnikami londyńsko-andersowskimi”⁵³. Z zachowanej w norweskim Riksarkivet w Oslo karty rejestracyjnej Centralnego

⁴⁵ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 01224/1429, Pismo podpisane przez kierownika Sekcji II Wydziału I R. Knapiuka i naczelnika Wydziału I UBP na m.st. Warszawę A. Bienia do Departamentu I Wydziału II MBP, 22 I 1948 r., k. 26.

⁴⁶ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 4, Notatka, 30 VI 1970 r., k. 22.

⁴⁷ *Ibidem*, 01224/1429, Pismo podpisane przez kierownika Sekcji II Wydziału I R. Knapiuka i naczelnika Wydziału I UBP na m.st. Warszawę A. Bienia do Departamentu I Wydziału II MBP, 22 I 1948 r., k. 26.

⁴⁸ *Ibidem*, Odpowiedź dyrektora Departamentu VII MBP gen. bryg. Wacława Komara na pismo nr BU-2150/48 z 7 II 1949 r. w sprawie Leopolda [w oryginale błędny zapis imienia: Leonard] Tyrmanda do dyrektora Departamentu I MBP płk. Stefana Antosiewicza, 15 II 1949 r., k. 28.

⁴⁹ *Ibidem*, Życiorys Leopolda Tyrmanda, 5 VI 1946 r., k. 19.

⁵⁰ L. Tyrmand, *Niedziela w Stavanger* [w:] *idem*, *Hotel Ansgar*, Poznań 1947, s. 47.

⁵¹ H. Dasko, *Wstęp do „Dziennika 1954”*..., s. 11.

⁵² AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 01224/1429, Odpis karty personalnej Leopolda Tyrmanda, 7 IX 1945 r., k. 21.

⁵³ *Ibidem*, Prośba Leopolda Tyrmanda o przyznanie prawa posiadania broni skierowana do MBP w Warszawie, 15 V 1946 r., k. 23.

Biura Paszportowego (Sentralpasskontoret) wynika, że Tyrmand przybył ze Szwecji do Norwegii 12 września 1945 r. i wyjechał do Danii w styczniu 1946 r. Dodatkowo z odczynnie naniesionych zapisów, oprócz daty i miejsca urodzenia, dowiadujemy się m.in., że zadeklarował narodowość polską, pełnił funkcję korespondenta i dziennikarza, wymieniał też siebie jako korespondenta Polpressu⁵⁴. W odpisie życiorysu z 7 września 1945 r. czytamy, że Tyrmand „ostatnio” został wysłany jako jeden z członków delegacji norweskiego Ministerstwa Opieki Społecznej do Warszawy w celu nawiązania kontaktów z władzami polskimi⁵⁵. W marcu 1946 r. pełnił zaś obowiązki kierownika biura prasowego Poselstwa Polskiego w Kopenhadze⁵⁶.

W kwietniu 1946 r. Tyrmand wrócił do Polski, co nie uszło uwadze funkcjonariuszy MBP⁵⁷. W kraju kilkakrotnie zmieniał adresy. W końcu zamieszkał w gmachu YMCA, gdzie – jak odnotowywano w 1961 r. – razem z Wojciechem Brzozowskim założył polski jazz club i urządzał koncerty jazzowe⁵⁸. W czerwcu 1946 roku organy bezpieczeństwa podjęły próbę zwerbowania Tyrmanda do współpracy. Na złożoną propozycję miał on „wrazić zgodę oraz całkowitą ochotę”. Pisarz w trakcie rozmowy z oficerem MBP wyjaśnił jednak, że „w danej sprawie rozmawiał już z pewnymi ludźmi (twierdził, że ich nazwisk nie znał) z bezpieczeństwa”. Współpraca Tyrmanda miała być nakierowana na dostarczanie informacji z zagranicy. Impulsem do podjęcia działań przez bezpiekę był zbliżający się wyjazd pisarza (w pierwszej kolejności prawdopodobnie do Niemiec) jako korespondenta Agencji Prasowo-Informacyjnej.

⁵⁴ Riksarkivet, Karta rejestracyjna Leopolda Tyrmanda z Centralnego Biura Paszportowego (Sentralpasskontoret).

⁵⁵ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 01224/1429, Odpis życiorysu Leopolda Tyrmanda, 7 IX 1945 r., k. 21.

⁵⁶ H. Dasko, *Wstęp do „Dziennika 1954”...*, s. 11.

⁵⁷ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 01224/1429, Odpowiedź naczelnika Wydziału VI Departamentu V MBP na pismo z 21 X 1950 r. nr 2367/48/BE dotyczące Leopolda Tyrmanda do naczelnika Wydziału I UBP na m.st. Warszawę, 15 XI 1950 r., k. 31.

⁵⁸ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 1, Notatka st. oficera operacyjnego Wydziału VII Departamentu II kpt. Leona Korepty dotycząca Leopolda Tyrmanda, 15 III 1961 r., k. 97. Klub jazzowy przy Polskiej YMCA działał jeszcze w okresie międzywojennym. Od 1936 r. w YMCA zaczął bywać Stefan Bucholc, pianista i kompozytor, który rok później poznał tam perkusistę Macieja Dobrzyńskiego. Wkrótce zostali działaczami YMCA i stworzyli sekcję o nazwie Jazz Club. Kształcenie członków odbywało się przy pomocy sprowadzanych płyt gramofonowych oraz czasopism amerykańskich „Down Beat” i „Band Leader”. Powstał zespół grający standardy jazzowe, do którego należeli Bucholc, Dobrzyński oraz pianista Zbigniew Stępowski. Proces powojennej reaktywacji Jazz Clubu w warszawskiej YMCA dokonał się za sprawą jam sessions prowadzonych tam przez Tyrmanda i Wojciecha Brzozowskiego. Pierwsza z nich miała odbyć się już w 1946 r., ale naprawdę głośnym wydarzeniem dla polskiego środowiska jazzowego był słynny koncert pn. „Jam Session – Hot Jazz – Swing – Boogie woogie”, zorganizowany 30 V 1947 r. przez Tyrmanda i Brzozowskiego w sali widowiskowej domu polskiej YMCA w Warszawie przy ul. Konopnickiej 6. Uczestnikiem koncertu był m.in. jeden z założycieli przedwojennej sekcji Jazz Club, Maciej Dobrzyński. Wrócił do Polski wkrótce po tym, jak wojska amerykańskie wyzwoliły obóz w Mauthausen-Gusen, którego był więźniem. Na koncercie wystąpił także perkusista samouk Janusz Byliński, który od 1938 r. był członkiem sekcji Jazz Clubu (K. Brodacki, *Historia jazzu...*, s. 112; K. Karpiński, *Był jazz...*, s. 456, 529–531, 538).

Funkcjonariusz MBP zrezygnował z dalszych prób nakłaniania pisarza do współpracy i postanowił przekazać sprawę do Wydziału II Samodzielnego MBP ppłk. Juliusza Burgina⁵⁹. Z zachowanych w AIPN zapisów ewidencyjnych nie wynika, żeby kiedykolwiek miał miejsce fakt podjęcia przez Tyrmanda współpracy o charakterze agenturalnym z organami bezpieczeństwa⁶⁰. Biograf Tyrmanda, Marcel Woźniak, błędnie datował pierwsze działania operacyjne podejmowane przez aparat represji w stosunku do pisarza, wskazując na późniejszy okres: „Obserwację Tyrmanda rozpoczęto już w 1948 r. Założono sprawy o kryptonimach »Pióro«, »Baron«, śledząc jego poczynania i kontakty z dyplomatami oraz zagranicznymi mediami”⁶¹.

Od chwili powrotu do kraju Tyrmand nie krył się z wrogim stosunkiem do „władzy ludowej”⁶². Politycznie utożsamiał się z programem PSL, co miał uzasadniać tym, iż „była to jedyna partia opozycyjna w tym okresie”⁶³. W 1947 r. rozpoczął pracę w „Przekroju”⁶⁴. W 1948 r. pisarz był rozpracowywany przez Wydział VI Departamentu I MBP, który pozyskał informację, że w Norwegii Tyrmand miał się kontaktować z płk. Tadeuszem Tokarzem⁶⁵. Teksty Tyrmanda drukowano m.in. w „Expressie Wieczornym”, który według doniesienia agenturalnego TW „Marka” pisarz miał opuścić po zatar- gach z ówczesnym dyrektorem Departamentu Prasy i Informacji MSZ gen. Wiktorem

⁵⁹ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 01224/1429, Raport z rozmowy z Tyrmandem Leopoldem, 12 VI 1946 r., k. 24–25. W 1945 r. p.o. naczelnikiem Wydziału Wywiadu MBP był Stefan Antosiewicz. Wydział miał tylko jedną sekcję, której kierownikiem był Julian Konar. Kiedy Wydział Wywiadu przemianowano na Wydział II Samodzielny, Konar objął funkcję p.o. naczelnika, a następnie zastępcy naczelnika, gdy naczelnikiem został płk Juliusz Burgin (21 VI 1945 – 19 VI 1947). Wydział II Samodzielny składał się z czterech oddziałów, Oddziału Specjalnego i Sekretariatu. W takiej strukturze działał do 17 VII 1947 r., kiedy rozkazem ministra bezpieczeństwa publicznego nr 049/org. zmieniono jego nazwę i rozbudowano po raz kolejny. W lipcu 1947 r. powołano obejmujący jedenaście wydziałów (nie licząc Wydziału Ogólnego) Departament VII. W zakres wykonywanych przez niego zadań wchodził wywiad oraz kontrwywiadowcza ochrona polskich placówek za granicą (A. Bilińska-Gut, *Struktura i organizacja Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1944–1954*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2001, nr 15, s. 93–94; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 82).

⁶⁰ Leopold Tyrmand figuruje na kartach: E-14 z KOI b. Biura „C”, Mkr-2 z KOI b. Biura „C”, zagadnieniowej z kartoteki b. SUSW, E-14-B z kartoteki odtworzeniowej b. Biura „C” MSW, E-14-B z kartoteki pomocniczej b. Biura „C”, EO-4/62 z kartoteki pomocniczej b. Biura „C”, E-14/1 z kartoteki Departamentu I MSW, Pz-4 z kartoteki paszportowej MSW, Pz-4 z kartoteki paszportowej SUSW, zagadnieniowej z kartoteki odmów powrotu do kraju, oraz na trzech kartach B-8 z kartoteki Biura „B” MSW wraz z dołączonymi fotografiami. Ponadto zachowały się zapisy w dzienniku archiwalnym MSW i systemie SYSKIN.

⁶¹ M. Woźniak, *Biografia Leopolda Tyrmanda...*, s. 304.

⁶² AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 3, Notatka st. oficera operacyjnego Wydziału I Departamentu III MSW mjr. Zygmunta Lewandowskiego sporządzona na podstawie materiałów w sprawie ewidencyjno-obszewacyjnej nr 21 prowadzonej przez Wydział IV Departamentu III MSW na Leopolda Tyrmanda, 22 IV 1961 r., k. 5.

⁶³ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 1, Notatka dotycząca Leopolda Tyrmanda, 15 III 1962 r., k. 179.

⁶⁴ H. Dasko, *Wstęp do „Dziennika 1954”...*, s. 11.

⁶⁵ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 01224/1429, Pismo naczelnika Wydziału VI Departamentu V MBP do naczelnika Wydziału I UBP na m.st. Warszawę, 15 XI 1950 r., k. 31.

Groszem⁶⁶. W 1950 r., będąc redaktorem „Przekroju”, zanim jeszcze został usunięty za słynne sprawozdanie z turnieju pięściarskiego, w którym wyrażał solidarność z publicznością głośno manifestującą swój sprzeciw wobec sowieckich sędziów⁶⁷, Tyrmand był obiektem zainteresowania Wydziału VI Departamentu V MBP. Przechodził także jako „kontakt” obiektu rozpracowywanego przez Wydział V Departamentu I. Jak odnotowano, on sam nie był rozpracowywany przez te ostatnie struktury⁶⁸. Sytuacja operacyjna musiała jednak ulec zmianie. 1 maja 1951 r. referent Sekcji II Wydziału V Departamentu I Kazimierz Lityński przekazał sprawę ewidencyjną dotyczącą Leopolda Tyrmanda do MUBP na m.st. Warszawę „celem właściwego wykorzystania” przez Wydział I, który wówczas się nim interesował⁶⁹. Działania aparatu represji podejmowane wobec Tyrmanda podważają tezę Sławomira Kopra, który twierdził, że „prawdziwym antykomunistą pan Leopold został dopiero w 1954 roku, gdy na kilka miesięcy zabrakło mu środków do życia”⁷⁰. Dzięki pomocy jednego z najbliższych przyjaciół, Stefana Kisielewskiego, objął posadę w „Tygodniku Powszechnym”⁷¹. Tyrmand darzył pismo szczególnym sentymentem. Jak podkreślał, to właśnie tam „stoczyłem krótką, lecz w mym życiu najważniejszą, bitwę o polską kulturę, bowiem na chwilę dano mi do ręki broń na miarę takiej walki”⁷². W marcu 1953 r., po odmowie druku wiernopoddańczego nekrologu Stalina, na pismo nałożono zakaz publikacji. Tyrmand, podobnie jak wielu innych pracowników pisma, pozbawiony został środków do życia. Swoje poglądy po-

⁶⁶ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 1, Doniesienie agenturalne TW „Marka”, 28 II 1961 r., k. 91. Wiktor Grosz był jednym z wypróbowanych działaczy partyjnych oddelegowanych przez WKP(b) do 1. Polskiej Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki. Przeszkoleni przez Komintern i NKWD, sprawdzeni w akcjach sabotażowych przeprowadzanych w okresie międzywojennym, posiadali często doświadczenie służby w Armii Czerwonej, w tym również współpracy z wywiadem wojskowym. Ich zadaniem było wspierać i jednocześnie kontrolować zwerbowaną w czasie wojny agenturę NKWD dowodzącą kościuszkowcami. Grosz jako zastępca gen. Karola Świerczewskiego był wraz z nim w grupie wysokich rangą oficerów WP, którzy w 1945 r. udali się do Londynu w celu przejęcia kontroli i ostatecznego zlikwidowania oddziałów suwerennego Wojska Polskiego na Wyspach Brytyjskich. Gen. Grosz był także współzałożycielem i szefem audycji propagandowej Polskiego Radia o nazwie „Fala 49”. Program nakierowany był na „zwalczanie wrogiej propagandy”, pod pojęciem której rozumiano przede wszystkim audycje nadawane przez Radio Wolna Europa, Głos Ameryki, BBC, Radio Watykańskie, Radio Madryt i Radio Paryż. Na początku 1955 r. ofertę programową uzupełniono tematyką kulturalną. Było to efektem wspólnej pracy Sektora Polonii Wydziału Zagranicznego KC PZPR i MSZ (S. Cenckiewicz, *Długie ramię Moskwy. Wywiad wojskowy Polski Ludowej 1943–1991 (wprowadzenie do syntezy)*, Poznań 2011, s. 44, 119; *idem*, *Oczami bezpieki. Szkice i materiały z dziejów aparatu bezpieczeństwa PRL*, Kraków 2004, s. 31–32).

⁶⁷ H. Dasko, *Wstęp do „Dziennika 1954”...*, s. 12.

⁶⁸ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 01224/1429, Pismo do naczelnika Wydziału II Departamentu IV MBP, 23 IX 1950 r., k. 29.

⁶⁹ *Ibidem*, Postanowienie referenta Sekcji II Wydziału V Departamentu I MBP Kazimierza Lityńskiego o przekazaniu sprawy ewidencyjnej BU-RO-17/7/48 dotyczącej Leopolda Tyrmanda do MUBP na m.st. Warszawę, 1 V 1951 r., k. 32.

⁷⁰ S. Koper, *Dziwne losy...*, s. 184.

⁷¹ H. Dasko, *Wstęp do „Dziennika 1954”...*, s. 12.

⁷² L. Tyrmand, *Dziennik 1954*, Warszawa 2009, s. 143.

lityczne z tamtego okresu zawarł w *Dzienniku 1954*, którego treść obfituje w krytyczne spostrzeżenia i błyskotliwe analizy dotyczące otaczającej go rzeczywistości. Rozpoczęty 1 stycznia 1954 r. tekst zawiera wnikliwy opis epoki bierutowskiej w szerokim kontekście społecznym, obyczajowym i politycznym. Tyrmand był świadomy, jak bardzo ryzykuje, sporządzając swoje notatki: „Cały ogromny aparat przemiału [...] za niczym tak upojnie nie goni, jak za dziennikami w szufladach, myślami nie na pokaz, uwagami osobistymi i skrzącymi ukrywanymi [...]. Urząd czy Ministerstwo Bezpieczeństwa kwitną na swym nadrzędnym bandytyzmie wobec myśli i postępów ludzkich [...]. Nad niczym się tak pazernie nie ślinią, jak nad myślami skazanymi na zagładę. [...] Póki co, muszę pamiętać, że moja myśl i myśli innych w tym dzienniku, a także moje myśli o innych ludziach, to zabawa trotylem. Albo pożywka dla awansu jakiegoś zbira”⁷³. Do wiosny utrzymywał się z prac dorywczych: pisał foldery reklamowe, udzielał korepetycji, sprzedawał swoje nowele jako materiał do scenariuszy filmowych⁷⁴. W przeciwieństwie do wielu przedstawicieli środowiska literackiego Tyrmand nie ugiął się przed komunizmem w imię doraźnych zysków, nie wstąpił w szeregi licznych „towarzyszy pisarzy”, którzy swoim talentem literackim wiernie służyli komunistom. Kwestia motywacji Tyrmanda zasługuje na osobne opracowanie.

W drugiej połowie lat pięćdziesiątych artystyczna i organizacyjna działalność pisarza była jednym z zagadnień interesujących organy bezpieczeństwa. Tyrmand stał się czołowym animatorem jazzu; organizował koncerty i festiwale. Wspomnieć należy słynny sopocki I Ogólnopolski Festiwal Muzyki Jazzowej w 1956 r. Tyrmand był *spiritus movens* tego festiwalu⁷⁵. W notatce z 15 marca 1961 r. st. oficer operacyjny Wydziału VII Departamentu II kpt. Leon Korepta odnotował, że pisarz w tym czasie uważany był za „»nestora« polskiego ruchu jazzowego i »protektora« studenckich zespołów jazzowych”⁷⁶. OZI „Marek” nazwał go nawet „apostolem jazzu”⁷⁷. W notatkach bezpieki kleconych na podstawie doniesień agentury przypisywano mu egocentryzm, który kazał pisarzowi myśleć o sobie jako o jednym poważniejszych lub nawet jedynym (*sic!*) twórcy rewolucji kulturalnej, która nastąpiła w Polsce w latach 1955–1956⁷⁸. Niewątpliwie Tyrmand dawał szczególny przykład społecznego oporu przeciwko władzy komunistycznej. Objęcie pisarza kontrolą operacyjną dowodzi, że bezpieka nie lekceważyła jego umiejętności kształtowania nastrojów politycznych

⁷³ *Ibidem*, s. 34–35.

⁷⁴ H. Dasko, *Wstęp do „Dziennika 1954”...*, s. 12.

⁷⁵ W. Fułek, R. Stinzing-Wojnarowski, *Kurort w cieniu PRL-u. Sopot 1945–1989*, Gdańsk 2007, s. 117.

⁷⁶ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 01224/1429, Notatka st. oficera operacyjnego Wydziału VII Departamentu II kpt. Leona Korepty dotycząca Leopolda Tyrmanda, 15 III 1961 r., k. 194.

⁷⁷ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 1, Doniesienie agenturalne OZI „Marek”, 28 II 1961 r., k. 91.

⁷⁸ *Ibidem*, Notatka st. oficera operacyjnego Wydziału VII Departamentu II kpt. Leona Korepty dotycząca Leopolda Tyrmanda, 15 III 1961 r., k. 99.

m.in. poprzez popularyzację zachodnich wzorców kulturowych. Dostrzegano zagrożenie dla rządów partii wynikające z procesu szerzenia się idei wymykających się odgórnej kontroli. W notatkach SB obraz działalności Tyrmanda został skrzywiony przez sposób narracji deprecjonujący jego postawę. Gromadzono materiał obciążający: „Jako konferansjer jazz klubu na występach przybierał postawę »nieprzejednanego«, pozując na niezależną indywidualność myśli i siląc się na oryginalne wystąpienia. Patronował w ekstrawaganckich zabawach tzw. złotej młodzieży i bronił przed opinią publiczną różne grupy »bikiniarzy«. W czasie dość licznych orgii pijackich ironizował i wyśmiewał przedstawicieli władz”⁷⁹. W tym okresie krążyły w kołach inteligencji warszawskiej różne pogłoski o Tyrmandzie. Niektórzy ostrzegali przed nim jako agencie organów bezpieczeństwa⁸⁰. W jednym z doniesień agenturalnych informator SB „Marek” przypisywał mu opinię człowieka, który sam szuka „atmosfery sensacji i plotek wokół swej osoby i który bardzo pragnie uchodzić za postać »ważną« i »tajemniczą»”. Zarzucał Tyrmandowi „snobizm »katolicki«, afiszowanie się z »jazzmanami« [...] jaskrawy sposób ubierania się” oraz demonstracyjne podkreślanie znajomości z cudzoziemcami”, głównie członkami ambasad USA, Francji, Wielkiej Brytanii w Warszawie”⁸¹.

Co najmniej od 17 października 1956 r. w Wydziale VII Departamentu II gromadzono materiały o Tyrmandzie, korzystając z podsłuchu telefonicznego (PT)⁸². W raporcie z 28 listopada 1960 r. do wiceministra spraw wewnętrznych gen. Mieczysława Moczara proszono o wyrażenie zgody na założenie instalacji podsłuchu pokojowego (PP) w mieszkaniu pisarza z powodu utrzymywania przez niego kontaktów z rozpracowywanymi operacyjnie dziennikarzami zachodnimi. W rozmowach, które odbywały się m.in. w jego mieszkaniu, miał on udzielać im „tendencyjnie negatywnych” informacji o wielu problemach kraju⁸³.

W listopadzie 1956 r. czasopismo „Świat” opublikowało artykuł Leopolda Tyrmanda *Sprawa Piaseckiego* poświęcony twórcy Stowarzyszenia PAX⁸⁴. Tekst powstał w okresie głośnej kampanii prasowej rozpetanej wokół postaci Piaseckiego na fali pełnych oburzenia nastrojów w społeczeństwie wywołanych jego publikacją *In-*

⁷⁹ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 3, Notatka st. oficera operacyjnego Wydziału I Departamentu III MSW mjr. Zygmunta Lewandowskiego sporządzona na podstawie materiałów w sprawie ewidencyjno-obszerniczej nr 21 prowadzonej przez Wydział IV Departamentu III MSW na Leopolda Tyrmanda, 22 IV 1961 r., k. 5.

⁸⁰ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 01224/1429, Notatka st. oficera operacyjnego Wydziału VII Departamentu II kpt. Leona Korepty dotycząca Leopolda Tyrmanda, 15 III 1961 r., k. 194.

⁸¹ *Ibidem*, 0204/2, t. 1, Doniesienie agenturalne OZI „Marka”, 28 II 1961 r., k. 91–92.

⁸² *Ibidem*, 01224/1429, Notatka służbowa oficera operacyjnego Wydziału IV Departamentu III por. Z. Bańskiego, 24 I 1958 r., k. 41.

⁸³ *Ibidem*, 0204/2, t. 1, Raport do wiceministra spraw wewnętrznych gen. Mieczysława Moczara, 28 XI 1960 r., k. 69.

⁸⁴ L. Tyrmand, *Sprawa Piaseckiego*, „Świat” 1956, R. 6, nr 47 (278).

stynkt państwowy („Słowo Powszechne”, 16 października 1956 r.). Tyrmand poddał drobiazgowej analizie polityczny kamuflaż przywódcy PAX-u. Ustaleń i wniosków dotyczących artykułu Tyrmanda dostarczyło grono badaczy⁸⁵. Pisarz zdradził czytelnikom, że w następstwie aresztowania przez NKWD w 1945 r. wódz przedwojennej Falangi „odbył rozmowę z wysoko postawionym dygnitarzem stalinowskiej policji politycznej” [Iwanem Sierowem – przyp. M.W.]. Według Tyrmanda był to moment przełomowy, gdyż Piasecki pozostawał odtąd do dyspozycji ówczesnego MBP, chociaż „nigdy nie był agentem w potocznym tego słowa znaczeniu”⁸⁶. To zdanie było później analizowane przez SB pod kątem zgłębienia przez Tyrmanda tajników pracy wywiadowczej. W latach 1961–1976 pisarz pozostawał w zainteresowaniu organów bezpieczeństwa w związku ze sprawą uprowadzenia i morderstwa Bohdana Piaseckiego w styczniu 1957 r.⁸⁷ W arkuszu rejestracyjnym w sprawie operacyjnej obserwacji o kryptonimie „Pióro-Baron” z października 1961 r. założonej na Tyrmanda czytamy, że pisarz „w 1956 r. zbierał dane o działalności politycznej Bolesława Piaseckiego z PAX-u, o które w późniejszym czasie zabiegał redaktor emigracyjnej »Kultury« – Jerzy Giedroyc”⁸⁸. Interesującym aspektem sprawy jest to, że bezpieka wydawała się zdezorientowana dysponowaniem przez Tyrmanda tak kompromitującymi dla Piaseckiego informacjami. Podejrzenia o jego związki z porywaczami syna Piaseckiego w aktach kontroli operacyjnej pisarza przewijały się latami. Jeszcze w listopadzie i grudniu 1969 r. ppłk Juliusz Kubera pokazywał ośmiu naocznym świadkom uprowadzenia zdjęcia Tyrmanda w celu ewentualnego rozpoznania porywaczy lub osób widzianych w tym czasie⁸⁹.

W latach 1956–1957 kontrwywiad gromadził informacje o konspiracyjnych kontaktach pisarza z pierwszym (a potem drugim) sekretarzem ambasady francuskiej, Georges’em Sidrem, który korzystając z poczty dyplomatycznej, pośredniczył w korespondencji z Jerzym Giedroyciem, odbierał publikacje wysyłane do PRL i przysyłał

⁸⁵ A. Dudek, G. Pytel, *Bolesław Piasecki. Próba biografii politycznej*, Londyn 1990, s. 241, 250; P. Raina, *Sprawa zabójstwa Bohdana Piaseckiego*, Warszawa 1989, s. 9; A. Jaszczuk, *Ewolucja ideowa Bolesława Piaseckiego 1932–1956*, Warszawa 2005, s. 9, 11–13, 16–20, 134, 141, 154, 170; P. Pleskot, *Zabić. Mordy polityczne w PRL*, Kraków 2016, s. 420; J. Siedlecka, *Wypominki*, Łódź 1996, s. 20; K. Masłoń, *Tyrmand, o którym rzadko się mówi. O artykule, który był „zemstą za antyżydowską działalność Piaseckiego”. I o dostrajaniu życia do wskazówek Żegara Kremlowskiego*”, <http://niezломni.com/oblicze-leopolda-tyrmanda-o-ktorym-rzadko-sie-mowiczyl-i-o-artykule-ktory-byl-zemsta-za-antyzydowska-dzialalnosc-piaseckiego-oraz-o-dostrajaniu-zycia-do-wskazowek-zegara-kremlowskiego> [17 VII 2017].

⁸⁶ L. Tyrmand, *Sprawa Piaseckiego...*

⁸⁷ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 3, Notatka informacyjna z opracowania pod względem ewidencyjno-operacyjnym i archiwalnym akt sprawy operacyjnej nr archiwalny 44384/II/4, 27 I 1983 r., k. 3.

⁸⁸ *Ibidem*, 01224/1429, Arkusz rejestracyjny rozpracowywanego Leopolda Tyrmanda w sprawie operacyjnej obserwacji nr 21 o kryptonimie „Pióro”, 13 X 1961 r., k. 11.

⁸⁹ *Ibidem*, 0204/2, t. 3, Notatka służbowa ppłk. Juliusza Kubery dotycząca okazania zdjęć fotograficznych świadkom uprowadzenia Bohdana Piaseckiego, 15 XII 1969 r., k. 39.

materiały przygotowane przez Tyrmanda dla paryskiej „Kultury”. Sidre miał prowadzić „aktywną infiltrację związków twórczych, a głównie środowiska literackiego i dziennikarskiego”⁹⁰. Służby kontrwywiadowcze współpracowały z wywiadem, uzyskując dodatkowe informacje. Departament I ustalił, że w 1957 r. Tyrmand, przebywając służbowo w Anglii i Francji, „pobrał z wydawnictwa »Preuves« [faktycznie było to czasopismo – przyp. W.M.] około 200 książek antykomunistycznych i antyfaszystowskich” w celu przetransportowania do PRL. Informacje te potwierdził 20 listopada 1957 r. jeden z informatorów Departamentu II, który miał spotkać pisarza u Konstantego Jeleńskiego, kiedy odbierał „większe ilości książek”. Stanowiło to podstawę do wstrzymania kolejnego wyjazdu Tyrmanda za „żelazną kurtynę”⁹¹.

Po otrzymaniu odmowy na wniosek o wyjazd do Anglii w styczniu 1958 r. pisarz starał się nadać tej sprawie duży rozgłos, co SB z drwiną określała jako kreowanie siebie na „skrupowanego więźnia”⁹². W 1959 r. Tyrmand swoją trudną sytuację przedstawił bezpośrednio wiceministrowi spraw wewnętrznych Antoniemu Alsterowi. Po rozmowie Alster zgodził się na wyjazd Tyrmanda z zastrzeżeniem, żeby ten nie udzielał żadnych wywiadów (jak wynika z akt sprawy, pisarz miał się do tego nakazu zastosować, o czym po powrocie poinformował wiceministra)⁹³. To właśnie z jego polecenia w sierpniu tego roku wydano pisarzowi paszport. Wkrótce po wyjeździe Tyrmanda ukazało się angielskie wydanie *Siedmiu dalekich rejsów*. SB udało się wychwycić w jednej z audycji Radia Wolna Europa wypowiedź Marii Danilewiczowej,

⁹⁰ *Ibidem*, Notatka służbowa dotycząca Leopolda Tyrmanda, 12 V 1962 r., k. 20; *ibidem*, t. 4, Notatka sporządzona przez K. Maja, 30 VI 1970 r., k. 23. Jerzy Giedroyc w swojej autobiografii wspominał, że jeszcze przed 1956 r. różne materiały bardzo chętnie przewozili cudzoziemcy. Podkreślał, że „szczególnie pomocna była w tym zakresie ambasada francuska”. Giedroyc mógł liczyć na pomoc ze strony warszawskiej ambasady francuskiej w osobie Philipa Legrainia, który po wyjeździe do Helsinek został zastąpiony przez Georges’a Sidre’a. Dzięki wsparciu tych dyplomatów wszystkie publikacje Instytutu Literackiego docierały „za żelazną kurtynę”. Emigracyjne kontakty Tyrmanda interesowały ludzi wywodzących się z różnych środowisk. Wśród nich był student Akademii Spraw Wewnętrznych MSW PRL. W pracy magisterskiej Zenona Konopińskiego poświęconej „rewizjonizmowi” paryskiej „Kultury” Tyrmand wymieniany jest jako jeden z jej współpracowników (J. Giedroyc, *Autobiografia na cztery ręce*, Warszawa 1996, s. 187; M. Ptasńska-Wójcik, *Z dziejów biblioteki „Kultury” 1946–1966*, Warszawa 2006, s. 126; AIPN, ASW w Warszawie, 1972–1990 [1991], 001834/38, Z. Konopiński, *Niektóre aspekty rewizjonizmu na łamach paryskiej „Kultury” (na podstawie publikacji miesięcznika „Kultura” za lata 1968–1970)*, Warszawa 1975 (praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr. G.L. Seidlera), k. 1, 21 [pagin. oryg.]).

⁹¹ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 3, Notatka służbowa dotycząca Leopolda Tyrmanda, 12 V 1962 r., k. 21; *ibidem*, 01224/1429, Notatka służbowa por. Z. Bańskiego, 3 III 1958 r., k. 45.

⁹² *Ibidem*, t. 1, Notatka służbowa oficera operacyjnego Z. Bańskiego dotycząca Leopolda Tyrmanda, 28 XII 1960 r., k. 78. Zabiegi pisarza o uzyskanie paszportu przedstawił Bogusław Kopka w artykule popularyzatorskim *Tyrmand w kleszczach bezpieki. Paszportowe kłopoty pisarza*, „Historia Do Rzeczy” 2014, nr 12.

⁹³ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 1, Notatka służbowa naczelnika Wydziału II Biura Paszportów MSW ppłk. W. Krzyżanowskiego z rozmowy z Leopoldem Tyrmandem, b.d., k. 74.

która podkreślała, że „nowa książka Tyrmanda przedstawia zespół ludzi niezadowolonych z sytuacji istniejącej we współczesnej Polsce, a wstrzymanie jej wydania w kraju »świadczy o zaostrzeniu się kursu wobec pisarzy«⁹⁴. Tyrmand głośno wyrażał swój sprzeciw wobec metod stosowanych przez komunistyczne władze, które nie potrafiły poradzić sobie z jego „dywersyjną” działalnością. W czasie rozmowy z delegatami na warszawski Międzynarodowy Zjazd Tłumaczy mówił, że w Polsce panuje „totalizm i chamstwo”. Wysłał także list do rozgłośni BBC, w którym napisał, że jest prześladowany prawdopodobnie za udzielenie jej wywiadu radiowego. Pracownicy BBC, powołując się na list od Tyrmanda, interweniowali w ambasadzie PRL w Londynie i próbowali wyjaśnić, że jego wypowiedzi dla radia nie miały wrogiego charakteru wobec PRL⁹⁵. Pisarz dyskutował z dziennikarzami wolnego świata nie tylko na tematy polityczne. Brytyjski korespondent BBC i „The Sunday Times” Antony Terry miał w 1959 r. odbyć z Tyrmandem ciekawą rozmowę na temat jazzu⁹⁶. Pisarz figurował w opracowanym przez Departament II „wykazie osób zanotowanych w związku z faktami przeciekania informacji tajnych i poufnych” z 1 kwietnia 1963 r. Przedstawiono tam w sposób pobieżny niektóre wypowiedzi i działania Tyrmanda, które odnotowano w trakcie jego rozmaitych kontaktów z zachodnimi dziennikarzami i placówkami dyplomatycznymi w latach 1957–1962 (z pominięciem roku 1959)⁹⁷. Nie uwzględniono tam m.in. spotkania Tyrmanda i jego ówczesnej żony Małgorzaty Rubel-Żurowskiej z pierwszym/drugim sekretarzem ambasady brytyjskiej Robertem Masonem, „znanym ze zbierania informacji o środowiskach literacko-dziennikarskich”, które odbyło się 23 listopada 1957 r. w warszawskiej restauracji „Rarytas”. Pomimo obecności w lokalu trojga funkcjonariuszy (w tym tłumaczki Wydziału X Departamentu II) zbyt duża odległość od łoża zajmowanej przez Masona i Tyrmandów uniemożliwiła im zarówno obserwację zachowania, jak i przechwycenie treści prowadzonych rozmów⁹⁸. Kontakty pisarza z dyplomatą odnotowywano już w latach 1951–1953, kiedy według ustaleń organów bezpieczeństwa Mason „prowadził działalność wywiadowczą na szkodę interesów Polski”⁹⁹.

⁹⁴ *Ibidem*, Notatka służbowa oficera operacyjnego Z. Bańskiego dotycząca Leopolda Tyrmanda, 28 XII 1960 r., k. 79.

⁹⁵ *Ibidem*, k. 78.

⁹⁶ AIPN, SUSW w Warszawie, [1944] 1983–1990, 1268/7575, Streszczenie rozmowy figuranta Antony’ego Terry’ego z N.N., oprac. Lenart, podpisał kierownik Sekcji V Wydziału II B „T” Departamentu II kpt. G. Szajak, 18 III 1959 r., k. 53.

⁹⁷ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 01299/382, Alfabetyczny wykaz osób zanotowanych w związku z faktami przeciekania informacji tajnych i poufnych, poz. nr 71 dotycząca Leopolda Tyrmanda, 1 IV 1963 r., k. 37–38.

⁹⁸ *Ibidem*, 01224/1429, Notatka służbowa oficera operacyjnego Wydziału VIII Departamentu II MSW por. Z. Kokoszy, 25 XI 1957 r., k. 39; *ibidem*, Meldunek wicedyrektora Departamentu III MSW ppłk. S. Morawskiego do dyrektora Biura Ewidencji Operacyjnej MSW, 24 I 1958 r., k. 43.

⁹⁹ *Ibidem*, 0204/2, t. 4, Notatka opracowana przez K. Maja, 30 VI 1970 r., k. 23.

Z zachowanych w AIPN materiałów wynika, że osobowym źródłem informacji, które dostarczyło organom bezpieczeństwa najwięcej szczegółów dotyczących zagranicznych kontaktów Tyrmanda, był jeden z jego najbliższych znajomych – popularyzator jazzu i publicysta muzyczny Roman Waschko, zarejestrowany jako TW „Adam”¹⁰⁰. W swoich donosach starał się przedstawić Tyrmanda w sposób sumaryczny z wyraźną tendencją do szkalowania jego osoby. Czytając doniesienia agenturalne TW „Adama”, odnosi się wrażenie szczerzej współpracy z oficerem prowadzącym Wydziału VIII Departamentu II MSW kpt. Władysławem Prekuratem¹⁰¹. W doniesieniu agenturalnym

¹⁰⁰ Roman Waschko był z wykształcenia prawnikiem. Do połowy 1961 r. pracował w Zarządzie Głównym PCK jako radca prawny. Przez wiele lat współpracował z różnymi czasopismami (m.in. z „Ruchem Muzycznym” i „Sztandarem Młodych”), na których łamach publikował swoje artykuły poświęcone muzyce jazzowej. Był także autorem wielu książek oraz audycji radiowych o tej tematyce. Z zachowanych w AIPN materiałów wynika, że zarejestrowany jako TW „Adam” współpracował z organami bezpieczeństwa od 24 IX 1952 r. (na zachowanym w AIPN mikrofilmie brak danych dotyczących statusu informatora). Zgodnie z ankietą TW „Adama” nr rej. 3522 z 23 XI 1962 r. Waschko został pozyskany do współpracy 18 IX 1957 r. (nie spreycyzowano, w jakim charakterze), w charakterystyce TW „Adama” nr ewid. 726 z 29 XI 1962 r. czytamy, że dopiero 22 V 1959 r. przekwalifikowano go na TW (st. oficer operacyjny Wydziału VIII Departamentu II kpt. Władysław Prekurat), co ponownie generuje wątpliwość dotyczącą jego statusu jako OZI w latach 1952–1957. Pozyskanie go w charakterze TW miało nastąpić na podstawie „dobrowolności”. Druk ankiety pod względem formalnym dopuszczał jeszcze tylko jedną okoliczność pozyskania danej osoby do współpracy – „przymus”. Pojęcia „dobrowolności” i „przymusu” bywały w organach bezpieczeństwa interpretowane w sposób mocno zindywidualizowany; nie sposób ustalić, jak wyglądały kulisy werbunku TW „Adama” (nie możemy wykluczać ewentualnych prób zastraszenia). Oficer prowadzący kpt. Prekurat oceniał go jako jednostkę z „kategorii agentury docierającej o stosunkowo dużych możliwościach”. Cechować go miała inteligencja oraz dobra orientacja w zagadnieniach polskiego życia kulturalnego. Odbierany był przez SB jako taktowny i reprezentatywny. W aktach zachowała się notatka służbowa por. Prekurata z 23 II 1960 r. informująca o wręczeniu informatorowi „Adamowi” 500 zł tytułem zwrotu za poniesione wydatki w związku z „ostatnią kombinacją operacyjną oraz za wykonanie zadania”. Odbiór pieniędzy TW „Adam” pokwitował podpisem. Spotkania TW „Adama” z oficerem prowadzącym posługującym się nazwiskiem operacyjnym „Wiesław Jastrzębski” na początku lat sześćdziesiątych odbywały się w lokalu kontaktowym o kryptonimie „Małe” (AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 001102/2122, Ankieta TW „Adama” nr rej. 3522, 23 XI 1962 r., k. 2; Charakterystyka TW „Adama” nr ewid. 726, 29 XI 1962 r., k. 5; Pokwitowanie odbioru 500 zł przez OZI „Adama”, 23 II 1960 r., k. 7; Notatka służbowa por. Władysława Prekurata, 23 II 1960 r., k. 8; Notatka służbowa st. oficera operacyjnego Wydziału VIII Departamentu II kpt. Władysława Prekurata, 29 XI 1962 r., k. 9). Roman Waschko figuruje na kartach ewidencyjnych: EKB-2/84 kartoteki b. Biura „B” MSW, EKB-1/84 kartoteki b. Biura „B” MSW, B-8 kartoteki b. Biura „B” MSW, E-14-B kartoteki ogólnoinformacyjnej b. Biura „C” MSW, E-14/1 kartoteki ogólnoinformacyjnej b. Biura „C” MSW, Mkr-2 kartoteki ogólnoinformacyjnej b. Biura „C” MSW, E-16 kartoteki odtworzeniowej b. Biura „C” MSW.

¹⁰¹ Władysław Prekurat był oficerem operacyjnym Wydziału VIII Departamentu II MSW od 28 XI 1956 r. Wydział VIII zajmował się w tym okresie prowadzeniem działań kontrwywiadowczych wśród dyplomatów państw kapitalistycznych. Prekuratowi 18 VII 1956 r. nadano stopień porucznika. Osobnym postanowieniem/rozkazem z 1 II 1957 r. otrzymał stopień porucznika MO. 5 VII 1960 r. awansował do stopnia kapitana MO. Od 1961 r. kierował zespołami pracowników operacyjnych, wśród których był zespół rozpracowujący ambasadę USA w Warszawie (AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 003088/135, Akta personalne funkcjonariusza SB Władysława Prekurata, Przebieg służby, k. 129; Charakterystyka dyrektora Departamentu II MSW gen. bryg. Władysława Pożogi, lipiec 1975 r. [b.d. dzienniej], k. 180; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 2: 1956–1975, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006, s. 13).

z 23 grudnia 1960 r. TW „Adam” próbował dokonać charakterystyki osobowości pisarza: „Leopold Tyrmand jest, jak wiadomo, człowiekiem patologicznie zarozumiałym, uważającym się za intelektualistę pierwszej rangi, konesera wszelkich zagadnień itp. W związku z tym we wszystkich sprawach ma zwyczaj wypowiadać się w sposób autorytatywny, ostateczny i nieznający sprzeciwów, co oczywiście nie przysparza mu wielu przyjaciół. Niemniej jednak jest on bardzo inteligentny i bardziej błyskotliwy niż rozsądny”. Informator doradzał funkcjonariuszowi SB dobór klucza działań operacyjnych, według którego ma postępować z Tyrmandem, żeby odnieść jak najlepszy skutek. Jediną możliwością wpłynięcia na pisarza w celu zajęcia przez niego „odpowiedniego” stanowiska w odniesieniu do zjawisk PRL-owskiej rzeczywistości miało być zaaranżowanie rozmowy z osobą na najwyższym szczeblu, w taki sposób, aby Tyrmand odczuwał satysfakcję, że jakaś osobistość doceniła go i z nim taką rozmowę przeprowadziła. TW „Adam” zaznaczał, że musiały to być ktoś szczególnie znany, tak aby Tyrmand wobec siebie i wobec swojej żony mógł „upajać” się faktem docenienia jego znaczenia. Przestrzegał jednak oficera operacyjnego, że nawet kilka takich rozmów nie zdoła zmienić Tyrmand. Wyjaśniał, iż jego wdzięk i popularność wypływają z tego, że zajmuje zdecydowanie negatywne stanowisko do rzeczywistości PRL, które pisarz potrafił uzasadniać w bardzo efektywny, a właściwie „efekciarski” sposób. TW „Adam” przewidywał, że gdyby Tyrmand stał się „zwykłym”, lojalnym obywatelem PRL, „właściwie straciłby grunt pod nogami jako opozycjonista”. Kwestionował w ten sposób autentyczność moralnego oporu Tyrmandu względem komunizmu. Był przekonany, że pisarz jest opozycjonistą z natury, uważającym lojalność za nudę, która jako taka nie wnosi nic nowego i że prawdziwy intelektualista, za którego Tyrmand miał się uważać, musi twórczo krytykować. Dodawał, że gdyby „wjechał Anders na białym koniu”, to w myśl swoich przekonań Tyrmand musiałby pozostać opozycjonistą. TW „Adam” nazwał bunt pisarza „dokładnie opracowaną pozą”, przyznając jednocześnie, że była to filozofia życiowa pisarza¹⁰². Popularność Tyrmandu w kręgach przedstawicieli państw zagranicznych, z dyplomatycznymi włącznie, miała być wynikiem opinii „zatwardziałego opozycjonisty”. Dochodziła do tego sława autora powieści *Zły* oraz propagowanie jazzu w latach powojennych. Swoją popularność Tyrmand miał zwiększać poprzez tworzone mity, m.in. eksponujące własną działalność w okresie rewolucji kulturalnej w Polsce w 1956 r. TW „Adam” jednocześnie przyznawał, że pisarz jest „niezwykle błyskotliwy, inteligentny i zaskakuje niespodziewanymi wnioskami”. Tyrmand miał „ustawiać” obcokrajowców z różnych placówek, zasypując ich lawiną własnych „teoryjek politycznych”. Przykładem groteskowej wręcz oceny TW „Adama” dotyczącej stanowiska pisarza względem sytuacji w kraju było nazwanie „teoria” oczywiście w systemie komunistycznym „rozdźwięku między władzami a społeczeństwem,

¹⁰² AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 1, Doniesienie agenturalne OZI „Adama”, 23 XII 1960 r., k. 82–83.

szczególnie młodzieżą¹⁰³. TW „Adam” w rozmowach z funkcjonariuszem SB poruszał także temat finansowej kondycji Tyrmanda, twierdząc, że o ile do 1955 r. powodziło mu się bardzo źle, to „w tej chwili [grudzień 1960 r. – przyp. W.M.] żyje niemal wyłącznie z honorariów zagranicznych”. Jednym najważniejszych wątków dających się wyodrębnić w agenturalnych doniesieniach TW „Adama” była kwestia popularności, jaką cieszył się Tyrmand wśród pracowników warszawskich placówek dyplomatycznych Francji, Stanów Zjednoczonych i Kanady. Szczególnie bliskie stosunki łączyły go miały z Étienne Burinem des Roziers, który od 1958 r. pełnił obowiązki ambasadora Francji w Warszawie¹⁰⁴. Na podstawie doniesień agenturalnych (przede wszystkim dostarczanych przez TW „Adama”), kpt. Władysław Prekurat stworzył własny, siermiężny w formie rys psychologiczny Tyrmanda: „Tyrmand L. jest zdecydowanym reakcjonistą. Swoje reakcyjne poglądy polityczne opiera między innymi na fałszywym mniemaniu, że jest wybitnym intelektualistą, którego filozofia postępowania winna być krytyką tego wszystkiego, co się w naszym ustroju dzieje. Niewątpliwie te poglądy mogą wynikać także z jego indywidualnej, subiektywnej i najprawdopodobniej wypaczonej sylwetki psychicznej”. Oficer SB, biorąc pod uwagę „operacyjny punkt widzenia”, proponował zastosować takie działania, które miały spowodować odseparowanie Tyrmanda od środowiska dyplomatycznego. Działania te miały być realizowane w uzgodnieniu z Departamentem III, który prowadził jego sprawę¹⁰⁵.

W 1961 r. trudności wydawnicze Tyrmanda i jego interwencje w sprawie uzyskania paszportu zagranicznego zbiegły się w czasie z przyjazdem do PRL dwóch przedstawicieli Fundacji Forda, którzy „z własnej inicjatywy” zaproponowali jemu i Zygmuntowi Kałużyńskiemu stypendium na studia w USA. Dla bezpieczeństwa niepokojący był fakt, że obaj literaci byli zdecydowani skorzystać z propozycji zagranicznych gości. Oficer operacyjny kpt. Leon Korepta dostrzegał możliwość pozbycia się niewygodnego pisarza z kraju raz na zawsze. Proponował przedstawić Tyrmandowi alternatywę wydania paszportu i wyjazdu zagranicznego, lecz bez możliwości powrotu¹⁰⁶. W styczniu tego roku organy bezpieczeństwa, korzystając z zainstalowanego w mieszkaniu pisarza „podsluchu pomieszczenia”, poddawały analizie treść rozmowy Tyrmanda z krytykiem literackim i filmowym Krzysztofem Teodorem Toeplitzem. Jednym z poruszanych tematów była znajomość Tyrmanda z Thomasem Donovanem, pełniącym w latach 1958–1960 funkcję pierwszego sekretarza ds. politycznych ambasady amerykańskiej. Kontrwywiad prowadził na niego w tym czasie sprawę ewidencyjno-obserwacyjną. Pisarz wymieniony został wśród piętnastu osób kontaktujących

¹⁰³ *Ibidem*, Wyciąg z doniesienia OZI „Adama” z 12 XII 1960 r., 26 I 1961 r., k. 80.

¹⁰⁴ *Ibidem*, Odpis doniesienia agenturalnego OZI „Adama” sporządzony przez st. oficera operacyjnego Wydziału VIII Departamentu II kpt. Władysława Prekurata, 28 XII 1960 r., k. 84–85.

¹⁰⁵ *Ibidem*, Doniesienie agenturalne OZI „Adama”, 23 XII 1960 r., k. 83.

¹⁰⁶ *Ibidem*, Raport st. oficera operacyjnego Wydziału VII Departamentu II kpt. Leona Korepty do dyrektora Departamentu II MSW płk. Ryszarda Matejewskiego, 16 III 1961 r., k. 93–94.

się najczęściej z Donovanem wytypowanych przez SB dla informatorki o pseudonimie „Downar” w związku z przygotowywaną kombinacją operacyjną¹⁰⁷. O sporządzonej liście pisał Patryk Pleskot¹⁰⁸. OZI „Adam” w swojej charakterystyce Donovana z 7 lipca 1960 r. twierdził, że „u progu swojej warszawskiej kariery” popełnił on jeden „zasadniczy błąd”, którym miało być nawiązywanie kontaktów z „wszelkiego rodzaju rewizjonistami” głoszącymi „poglądy niezgodne z linią polityczną partii”. Przyjęte przez niego „konceptje rozsadzania komunizmu od wewnątrz” nie mogły zakończyć się powodzeniem, gdyż – zdaniem informatora – „osoby te zostały wyrzucone na śmietnik i niczego nie reprezentują”. Jak raportowano, Donovan „szczególnie bliski kontakt utrzymywał m.in. z Leopoldem Tyrmandem”¹⁰⁹.

W grudniu 1961 r. w mieszkaniu Tyrmandów urządzono „mocno zakrapiane” przyjęcie z okazji imienin żony pisarza, Barbary. Z materiałów SB wynika, że obecna na spotkaniu żona kompozytora i pianisty Andrzeja Trzaskowskiego, Teresa, w kwietniu 1960 r. została zarejestrowana jako TW „Justyna”¹¹⁰. Podobnie jak Roman Waschko

¹⁰⁷ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 01224/419, Postanowienie o założeniu sprawy ewidencyjno-obszerniczej, 15 X 1958 r., k. 6; Notatka informacyjna oficera operacyjnego Władysława Prekurata w związku z omówionym zadaniem dla informatora o pseudonimie „Downar”, 8 X 1959 r., k. 48; Plan kombinacji operacyjnej w sprawie Thomasa Donovana podpisany przez st. oficera operacyjnego Wydziału VIII Departamentu II kpt. M. Rolnika i oficera operacyjnego Wydziału VIII Departamentu II por. W. Prekurata, 19 XI 1959 r., k. 50.

¹⁰⁸ P. Pleskot, *Dyplomata czyli szpieg? Działalność służb kontrwywiadowczych PRL wobec zachodnich placówek dyplomatycznych w Warszawie (1956–1989)*, cz. 1, Warszawa 2013, s. 231.

¹⁰⁹ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 01739/437, 12, Raport st. oficera operacyjnego Wydziału III Departamentu I kpt. B. Rusina do naczelnika Wydziału III Departamentu I ppłk. T. Szadkowskiego dotyczący obywatela USA Thomasa Donovana, 27 VIII 1960 r., k. 10.

¹¹⁰ Teresa Trzaskowska figuruje w alfabetycznym wykazie agencji Wydziału VIII Departamentu II z 4 I 1963 r. na pozycji nr 205 jako TW „Justyna”. Posiadała numer rejestracyjny 728 i była prowadzona przez oficera SB Władysława Prekurata, który figuruje w tych aktach bez bliższych danych personalnych. Ten sam funkcjonariusz podpisywał się pod notatkami służbowymi stworzonymi na podstawie doniesień agenturalnych TW „Justyny” w aktach sprawy Leopolda Tyrmanda. W zachowanych w AIPN mikrofilmach znajdują się bardziej szczegółowe informacje na temat agenturalnej współpracy Trzaskowskiej. W ankiecie TW „Justyny” nr rej. 728 z 23 XI 1962 r. czytamy, że pozyskanie do współpracy przez st. oficera operacyjnego Władysława Prekurata odbyło się na podstawie „dobrowolności” 1 IV 1960 r. W niedatowanej ankiecie (druk na karcie EO-16) TW „Justyny” został odnotowany inny numer rejestracyjny – 3762. Według tego dokumentu podstawą agenturalnej współpracy miała być zasada „lojalności”. Zgodnie z raportem z 12 XI 1959 r. Trzaskowska pozostawała w bliskich relacjach z pierwszym sekretarzem ambasady USA w Warszawie Thomasem Donovanem. Nieznane są kulisy werbunku TW „Justyny”. Z materiałów operacyjnych wynika, iż mało prawdopodobne jest założenie, że bezpieka nie zastosowała szantażu. Dysponowano ustalonymi drogą operacyjną informacjami, które dotyczyły szczegółów znajomości z Donovanem. Planowano wykorzystać to jako argument w razie odmowy współpracy: „Rozmowa będzie miała w celu sprowokowanie, aby Trzaskowska sama wystąpiła z propozycją zrehabilitowania się w sprawie udzielania pomocy organom kontrwywiadu”. Innym instrumentem nacisku miało być zamieszkiwanie przez Trzaskowską bez zameldowania pod ustalonym przez organy bezpieczeństwa adresem. Zgodnie z notatką kpt. Prekurata z 29 XI 1962 r. na spotkaniu z TW „Justyną”, które odbywać się miały w kawiarniach, umawiał się „z reguły telefonicznie”. Posługiwać się miał nazwiskiem operacyjnym „Zbigniew Jastrzębski”. Zgodnie z treścią karty E-14/1 kartoteki ogólnoinformacyjnej b. Biura „C” MSW od 1965 r. nie utrzymywano z nią kontaktu, a jako

była prowadzona operacyjnie przez oficera kontrwywiadu MSW kpt. Prekurata. Na podstawie zachowanych dokumentów możemy stwierdzić, że w procesie rozpracowywania Tyrmanda donosy TW „Justyny” miały znaczenie marginalne. Trzaskowska opisywała głównie wesołe zabawy gości, a osobę pisarza potraktowała drugoplanowo, stwierdzając, że „spełniał on w zasadzie rolę kelnera. W związku z tym mało się udzielał”¹¹¹. Na przyjęciu był także zaprzyjaźniony z małżeństwem Tyrmandów drugi sekretarz ambasady amerykańskiej w Warszawie Frank Jones, na którego od lipca 1959 r. oficer operacyjny Wydziału VIII Departamentu II por. Prekurat prowadził sprawę ewidencyjno-obszerną, podejrzewając go o działalność wywiadowczą w PRL¹¹².

Tyrmand w 1962 r. starał się nadać rozgłosu sprawie tajemniczej śmierci swego teścia, adwokata Tadeusza Hoffa, w katowickim areszcie milicyjnym¹¹³. Tyrmandowie głośno kwestionowali oficjalne ustalenia władz. Uważali, że aresztowanie adwokata było bezprawne. Tyrmand miał dowiedzieć się o śmierci teścia telefonicznie 27 lutego 1962 r. Jak odnotowała SB, wykorzystując nagrania z podsłuchu telefonicznego, „natychmiast usiłował skontaktować się ze Stefanem Kisielewskim, ale ponieważ go nie zastał, wiadomość przekazał jego żonie – stwierdził, że »zgnoił człowieka zupełnie niewinnego«”. Kiedy pisarzowi udało się skontaktować z Kisielewskim, winą za śmierć Hoffa obciążał milicję katowicką, która „z zimną krwią” dokonać miała „morderstwa na tym człowieku”. 5 marca 1962 r. żona pisarza, Barbara, w trakcie rozmowy z Krzysztofem Toeplitzem mówiła m.in. o sprzecznych wersjach podawanych przez milicję i prokuratora (Tyrmandowie przewidywali: „na pewno powiedzą, że to samobójstwo”, i rzeczywiście: „powiedzieli, że się powiesił”)¹¹⁴. Tadeusz Hoff, tak jak jego zięć Leopold Tyrmand, był wrogiem ustroju komunistycznego. Przynajmniej od 1949 r. był rozpracowywany przez Sekcję II Wydziału I WUBP w Katowicach w związku ze sprawą rozpracowania obiektowego/sprawą operacyjną o kryptonimie „Kolonja”

TW miała zostać wyeliminowana 11 IV 1974 r. Dopisano również, że była „nieszczera” (AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 00945/1229, Ankieta TW „Justyny” nr rej. 728, 23 XI 1962 r., k. 8; Niedatowana ankieta (druk na karcie EO-16), k. 10; Raport o zezwolenie na przeprowadzenie rozmowy z Teresą Trzaskowską podpisany przez st. oficera operacyjnego Wydziału VIII Departamentu II kpt. M. Rolnika i oficera operacyjnego Wydziału VIII Departamentu II por. W. Prekurata, 12 XI 1959 r. k. 12, 15, 16; *ibidem*, 01434/392, Notatka st. oficera operacyjnego Wydziału VIII Departamentu II kpt. W. Prekurata, 29 XI 1962 r., k. 8; *ibidem*, 01434/279, Alfabetyczny wykaz agentury Wydziału VIII Departamentu II, 4 I 1963 r., k. 7, lp. 205). Teresa Trzaskowska figuruje na kartach ewidencyjnych: B-8 kartoteki b. Biura „B” MSW, E-14/1 kartoteki ogólnoinformacyjnej b. Biura „C” MSW.

¹¹¹ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 1, Notatka służbowa st. oficera operacyjnego Wydziału VIII Departamentu II kpt. Władysława Prekurata, 19 XII 1961 r., k. 152.

¹¹² AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 01224/724, Postanowienie o założeniu sprawy ewidencyjno-obszerną, 11 VII 1959 r., k. 6; Charakterystyka Franka Jonesa, 1 X 1961 r., k. 9; Wniosek o zakończenie sprawy operacyjnej obserwacji o kryptonimie „Jan” nr rej. 2403, k. 16.

¹¹³ Szerzej zob. M. Woźniak, *Biografia Leopolda Tyrmanda...*, s. 307–309; S. Koper, *Dziwne losy...*, s. 195–197.

¹¹⁴ AIPN, MSW w Warszawie, [1944] 1954–1990, 0204/2, t. 1, Notatka, 12 III 1962 r., k. 172–173.

w ramach kontroli operacyjnej konsula oraz wicekonsula brytyjskiego w Katowicach, którzy byli podejrzewani o szpiegostwo. Inwigilacja Hoffa trwała latami. Bezpieka zbierała informacje o nim, wykorzystując aktywnie działające osobowe źródła informacji. 3 listopada 1954 r. w stalinogrodzkim Wydziale IV „G” WUBP zapadła decyzja o wstępno-agenturalnym rozpracowaniu adwokata o kryptonimie „Basia”. W toku operacyjnego rozpracowania organy bezpieczeństwa ustaliły: „Wymieniony [Tadeusz Hoff – przyp. W.M.] przez swoją działalność stara się odciągnąć dobrych inżynierów górniczych od wydajnej pracy w przemyśle węglowym, zarzucając im wysługiwanie się Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Figurant jest wrogo ustosunkowany do Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Związku Radzieckiego i w swoich wypowiedziach szkaluje on pokojową politykę ZSRR, licząc na wybuch nowej wojny światowej”. Adwokat Hoff znany był z bezkompromisowej krytyki przychylnych reżimowi postaw, które uważał za godne potępienia. Według relacji informatora „Poniatowskiego” w trakcie jednego z spotkań brydżowych z inżynierami i dyrektorami śląskich kopalń, ujrawszy ich w mundurach i orderach, miał powiedzieć: „Was kupują nagrodami, orderami, zegarkami, a wy jesteście narzędziami w ich ręku [...]. Jak to się zmieni, to nie będę mógł was nawet bronić”¹¹⁵.

Syn Leopolda Tyrmanda, Matthew, oceniał akta znajdujące się w zasobie IPN z perspektywy przybysza zza oceanu, któremu obce są mechanizmy funkcjonowania komunistycznego aparatu represji: „Mówiono mi o przesłuchaniach, podsłuchach, śledzeniu ojca. W PRL, przed wyjazdem, ale i w Nowym Jorku, i w Rockford [...]. Pomieszane pierdoły z intymnymi historiami, paskudne donosy, nabzdyczone »analizy« osobowości. Na jednej notatka w związku ze staraniem się ojca o paszport i wyjazd na stypendium do USA. Ktoś dopisał, że skoro ojciec nie rokuje jako współpracownik SB, należy rozpuścić pogłoski, że nim został. Inny donos, sugerujący, że jest homoseksualistą. Rysopis pod protokołem przesłuchania: ciemne włosy z przedziałkiem, wydatny nos... Dziwny, narkotyczny świat. Zachowali notesy, listy, wizytówki, nieczytelne zabazgrane świstki, pocztówki, notes z pomysłami na powieści. Poczujęm się jak w małym, ciasnym pomieszczeniu z wąskim oknem pod sufitem”¹¹⁶.

Rozpracowywanie Tyrmanda przez komunistyczne organy bezpieczeństwa miało charakter wielotorowy. Zamontowano podsłuch telefonu i podsłuch pokojowy, funkcjonariusze dysponowali bezpośrednim „dotarciem agenturalnym” do jego najbliższego

¹¹⁵ AIPN Ka, WUSW w Katowicach, [1945] 1983–1990, 02/187, Notatka służbowa kierownika Sekcji I Wydziału I Departamentu IV por. S. Rokosza dotycząca sprawy kontrolnej o kryptonimie „Basia”, 1955 r. [b.d. dziennej], k. 9–10; Postanowienie o wszczęciu wstępno-agenturalnego rozpracowania o kryptonimie „Basia”, 3 XI 1954 r., k. 23; Pismo kierownika Sekcji II Wydziału I WUBP w Katowicach do naczelnika Wydziału V, 7 X 1949 r., k. 63; Pismo do naczelnika Wydziału V WUBP w Katowicach podpisane przez kierownika Sekcji II Wydziału I WUBP w Katowicach i naczelnika Wydziału I WUBP w Katowicach, 7 X 1949 r., k. 71; Informacja informatora o pseudonimie „Poniatowski” dotycząca rozmowy z adwokatem Tadeuszem Hoffem, 14 IX 1954 r., k. 117.

¹¹⁶ M. Tyrmand, *Jestem Tyrmand, syn Leopolda*, Kraków 2013, s. 246–247.

otoczenia, zgromadzono wiele informacji o kontaktach pisarza nie tylko wśród dyplomatów i dziennikarzy z państw zachodnich przebywających w Warszawie, ale także w środowisku paryskiej „Kultury”. Dysponujemy materiałem źródłowym w postaci zachowanych notatek służbowych, analizowanych rozmów z podsłuchów, kontroli korespondencji oraz donosów agenturalnych (w aktach kontroli operacyjnej Tyrmanda przewija się około trzydziestu osobowych źródeł informacji). Na Tyrmanda z powodu wrogiej wobec PRL postawy politycznej nałożono wieloletni zakaz wyjazdów zagranicznych. Sukcesy wydawnicze przeplatane były blokadami cenzury oraz powtarzającymi się odmowami w staraniach o paszport zagraniczny. Dzięki udzielanym wywiadom dla zagranicznych gazet i wydawaniu książek „za żelazną kurtyną” udawało mu się „omijać” niektóre przejawy represyjnej polityki władz. Leopold Tyrmand opuścił PRL 15 marca 1965 r. i nigdy już do kraju nie powrócił¹¹⁷. Setki stron akt zachowanych w AIPN stanowią również ciekawy materiał porównawczy z dotychczasowym stanem badań i uzupełniają wiedzę o życiu oraz działalności jednej z nietuzinkowych postaci tamtych lat.

Mikołaj Wolski

„Determined Reactionary”. Leopold Tyrmand in the documents of the security authorities between 1945-1962 (outline of the problem)

Summary

Leopold Tyrmand remains as an inspirational figure for many researchers of the twentieth-century literature. Though there isn't much published regarding his biography. Documents created by Social Security contain not only informative denunciations, but also describes the operational actions done against the writer. They fill in the gap in Tyrmand's life story, known mainly from the publications of Henryk Dasko, Mariusz Urbanka and Marcel Woźniak. In them a careful researcher is able to find unpublished information regarding the various parts of the writer's life. They make up an interesting comparison material to what has already been known. These documents in an important way complement our knowledge about the activities and the life of Tyrmand. Inside we can find a valuable information regarding his political and social stands, relationships with other people known in the world of culture and arts, his diplomatic contacts and his attitude towards communism.

Key words: Leopold Tyrmand, jazz, Wilno conspiracy, repression apparatus of People's Poland, writers, Bolesław Piasecki

---

¹¹⁷ H. Dasko, *Wstęp do „Dziennika 1954”* ..., s. 18.

■ DOKUMENTY

DOCUMENTS

Maciej Łochowski

Październikowe zaostrożenie kursu. Wokół referatu Stanisława Radkiewicza wygłoszonego na posiedzeniu Prezydium PKWN 4 października 1944 r.

Na początku trzeciej dekady lipca 1944 r. utworzony został Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, będący w istocie samozwańczym i marionetkowym ciałem politycznym powstałym z inicjatywy władz ZSRR. W zamyśle Józefa Stalina PKWN miał zastąpić rząd polski w Londynie i stać się (wraz z Krajową Radą Narodową) jedynym politycznym reprezentantem polskich obywateli. Formalnie miał również odgrywać rolę rzekomego partnera Sowietów w rozmowach na temat budowy powojennej Polski.

Jednym z najważniejszych narzędzi (obok wojsk sowieckich i NKWD), dzięki którym komuniści mogli zdobyć, a następnie utrzymać władzę, były rozbudowane struktury aparatu represji, którego działalność koordynowana była przez Stanisława Radkiewicza – kierownika Resortu Bezpieczeństwa Publicznego. Urząd ten zorganizowany został na wzór rozwiązań stosowanych w sowieckiej bezpiece¹ i przybrał

---

¹ Pierwsze działania mające na celu utworzenie swego rodzaju międzynarodowych kadr aparatu bezpieczeństwa zaczęły się już w 1940 r. Stalin, zdając sobie sprawę z tego, iż w przyszłości nieunikniona będzie wojna z Niemcami, zmienił politykę wobec kwestii polskiej. Zakładał, iż po zwycięstwie nad III Rzeszą zostanie utworzona radziecka republika polska lub marionetkowe państwo polskie, uzależnione od Sowietów. We wrześniu 1940 r. na przedmieściach Smoleńska utworzono szkolny batalion NKWD. Kształcili się w nim m.in. Polacy, Żydzi, Ukraińcy i Białorusini, którzy pochodzili z Kresów Wschodnich wówczas podporządkowanych Związkowi Sowieckiemu. Wraz z przełomem na froncie wschodnim w 1943 r. oraz stopniowym zbliżaniem się wojsk sowieckich na tereny Rzeczypospolitej Stalin zintensyfikował działania, których celem było wyszkolenie Polaków – funkcjonariuszy sowieckiego aparatu bezpieczeństwa wewnętrznego. Ich głównym zadaniem miało być formowanie i koordynowanie działalności aparatu represji na ziemiach komunistycznej Polski. Ostatecznie podstawowym źródłem kadr dla komunistycznej bezpieki w Polsce stali się absolwenci kursów NKWD organizowanych w Kujbyszewie w latach 1944–1945. Wybierano ich głównie spośród żołnierzy ludowego Wojska Polskiego pełniących przeważnie funkcje polityczne. Więcej na ten temat zob. np. H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997, s. 16–17; P. Kołakowski, *Współdziałanie polskiego aparatu*

ostatecznie postać cywilnej służby specjalnej, kierującej swoimi oddziałami terenowymi (wojewódzkimi, miejskimi i powiatowymi urzędami bezpieczeństwa), a także Polskim Samodzielnym Batalionem Specjalnym², Milicją Obywatelską³ oraz służbą więzienną.

Prace organizacyjne nad utworzeniem Resortu Bezpieczeństwa Publicznego rozpoczęły się w końcu lipca 1944 r., kiedy grupa Radkiewicza przedostała się do Chełma. Wśród jej członków znalazło się m.in. dwóch oficerów NKWD. Byli to ppłk Szklarenko (łącznik pomiędzy Radkiewiczem a organami NKWD-NKGB) i ppłk Bielajew (doradca do spraw organizacji aparatu bezpieczeństwa Polski Ludowej)⁴.

W początkowym okresie działalności resort Radkiewicza borykał się z istotnymi brakami kadrowymi. Przez kilka pierwszych dni funkcjonowania zatrudnionych było w nim zaledwie pięciu pracowników. Dopiero 26 lipca 1944 r. przybyła ze Związku Sowieckiego do Chełma grupa operacyjna, w której znalazły się osoby mające w krótkim czasie objąć wysokie stanowiska w aparacie represji. W jej skład wchodził m.in.: mjr Mikołaj Orechwa, mjr Teodor Duda, kpt. Julian Konar, kpt. Roman Romkowski i Władysław Dominik. Z początkiem sierpnia resort zasilony został przez szesnastu żołnierzy z PSBS, 4. Dywizji Piechoty i 1. Brygady Kawalerii oddelegowanych do zabezpieczenia działalności urzędów oraz zapewnienia porządku publicznego. W tym

---

tu bezpieczeństwa z NKWD-NKGB w latach 1944–1945, „Ślupskie Studia Historyczne” 2000, nr 8, s. 235–236; R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007, s. 13–14; S. Poleszak, „Pomoc” sowiecka przy tworzeniu komunistycznego aparatu bezpieczeństwa w Polsce, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2010, nr 11, s. 81–83; Z. Nawrocki, *Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998, s. 17–19, 24–25.

² Polski Samodzielny Batalion Specjalny był w istocie jednostką wojskową przeznaczoną do dalekiego rozpoznania i organizacji sabotażu na tyłach sił niemieckich. Początkowo był podporządkowany dowództwu ludowego Wojska Polskiego, później Polskiemu Sztabowi Partyzanckiemu, a następnie znalazł się w kompetencji kierownika Resortu Bezpieczeństwa Publicznego. Oprócz walki z Niemcami do jego głównych zadań należało rozpoznawanie struktur polskiej partyzantki antykomunistycznej. W listopadzie 1944 r. w jego miejsce powołano Wojska Wewnętrzne. Więcej na ten temat zob. np. A. Kister, *Pretorianie. Polski Samodzielny Batalion Specjalny i Wojska Wewnętrzne 18 X 1943 – 26 III 1945*, Warszawa 2010; J. Dudek, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego [w:] Dzieje Lubelszczyzny 1944–1956. Aspekty polityczne*, red. T. Osiański, M. Mazur, Lublin 2016, s. 243–246; *Ochrona bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego w Polsce 1944–1988*, red. T. Walichnowski, Warszawa 1989, s. 29–34.

³ Milicja Obywatelska prócz wykonywania typowych zadań formacji policyjnych (ochrona obywateli i porządku publicznego, przeciwdziałanie i ściganie przestępczości kryminalnej) była używana przez władze komunistyczne do walki z polskim podziemiem niepodległościowym. Początkowo MO oddano do dyspozycji rad narodowych, jednak *de facto* była podporządkowana kierownikowi RBP (formalnie od 7 X 1944 r.). Więcej na ten temat zob. np. T. Pączek, *Struktura organizacyjna Milicji Obywatelskiej w Ślupsku i powiecie ślupskim w latach 1945–1954*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2009, nr 1/7, s. 41–45.

⁴ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL...*, s. 17; P. Kołakowski, *Współdziałanie polskiego aparatu bezpieczeństwa z NKWD-NKGB...*, s. 237.

czasie do pracy w aparacie bezpieczeństwa skierowani zostali także kujbyszewiacy⁵. Dopiero po ich przybyciu rozpoczęto intensywną organizację ekspozytur terenowych resortu⁶. Sukcesywnie rozbudowywano również struktury aparatu urzędniczego centrali. Ostatecznie RBP podzielono na dziewięć jednostek organizacyjnych:

- Sekretariat;
- Wydział Operacyjny (kontrwywiad);
- Wydział Personalny;
- Wydział Ochrony PKWN;
- Wydział Cenzury;
- Wydział Wywiadu;
- Wydział Więziennictwa i Obozów;
- Wydział Finansów;
- Biuro Prawne.

Z czasem szeregi aparatu bezpieczeństwa zasilone zostały przez kolejne osoby. Wśród nich dominowali członkowie Polskiej Partii Robotniczej, przedwojenni działacze Komunistycznej Partii Polski i Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej, jak również byli partyzanci Armii Ludowej oraz Polacy współdziałający z sowieckim wywiadem i podziemiem zbrojnym. Pod koniec 1944 r. stan osobowy RBP i podległych mu formacji wynosił już ponad 20 tys. ludzi (13 tys. w MO, 4 tys. w Wojskach Wewnętrznych, tysiąc w więziennictwie, a bezpośrednio w urzędach bezpieczeństwa – 3 tys.)⁷.

Do najważniejszych zadań aparatu bezpieczeństwa należały m.in.: ściganie osób podejrzanych o przestępstwa w rozumieniu dekretów PKWN (tj. wobec każdego wroga władzy komunistycznej), współdziałanie z sądami i prokuraturą w zakresie podejmowanych czynności operacyjnych i śledztw; likwidowanie obcej działalności wywiadowczej; ujawnianie ludzi kolaborujących z Niemcami oraz zwalczanie „antypaństwowych elementów”, „reakcyjnego podziemia” i „bandytyzmu politycznego” (tj. pionu cywilnego i wojskowego polskiego podziemia niepodległościowego). Po niemal półrocznym funkcjonowaniu 1 stycznia 1945 r. przekształcono PKWN w Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej, a Resort Bezpieczeństwa Publicznego uzyskał status ministerstwa.

⁵ *Ibidem*; J. Dudek, *Urząd Bezpieczeństwa Publicznego [w:] Dzieje Lubelszczyzny...*, s. 207–208.

⁶ 8 VIII 1944 r. Radkiewicz mianował z dniem 1 VIII 1944 r. na pierwszego kierownika Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego na woj. lubelskie i miasto Lublin ppor. Henryka Palkę. Zdaniem Sławomira Poleszaka dzień ten należy uznać za początek funkcjonowania terenowych struktur RBP na Lubelszczyźnie. Następnie powołano do życia WUBP w Rzeszowie (przedwojenne woj. lwowskie), Białymstoku (woj. białostockie), Rytwianach, a od listopada 1944 r. w Sandomierzu (woj. kieleckie) oraz w Otwocku (woj. warszawskie). Zob. S. Poleszak, „*Pomoc*” *sowiecka przy tworzeniu komunistycznego aparatu bezpieczeństwa...*, s. 93.

⁷ P. Kołakowski, *Współdziałanie polskiego aparatu bezpieczeństwa z NKWD-NKGB...*, s. 237–239.

Prezentowany dokument stanowi zapis debaty dotyczącej działalności aparatu bezpieczeństwa, jaka odbyła się w trakcie posiedzenia Prezydium PKWN⁸ 4 października 1944 r. Punktem inicjującym dyskusję było obszerne sprawozdanie Radkiewicza przedstawione zgromadzonym w formie referatu. W wystąpieniu kierownik RBP dokonał oceny ówczesnej sytuacji politycznej, przedstawił charakterystykę poszczególnych ugrupowań podziemia niepodległościowego, a także zaprezentował własną wizję zaostrezenia polityki bezpieczeństwa w celu rozprawienia się z konspiracją antykomunistyczną, osobami kolaborującymi w czasie okupacji z władzami niemieckimi i volksdeutscheami.

Według niektórych historyków (np. Grzegorza Motyki, Tadeusza Żenczykowskiego czy Ryszarda Terleckiego) przyczyny radykalizacji kursu należy wiązać z naciskami Stalina na delegację PKWN przebywającą w Moskwie na przełomie września i października 1944 r. W trakcie rozmów Stalin miał skrytykować dotychczasowe postępowanie polskich komunistów i zażądał podjęcia działań mających na celu likwidację przeciwników politycznych⁹. Inni badacze, jak np. Jerzy Ślaski, wskazują, iż PKWN, niezależnie od wytycznych z moskiewskiej centrali, po umocnieniu się i rozbudowie aparatu bezpieczeństwa i tak przystąpiłby z końcem 1944 r. do tłumienia wszelkiego oporu¹⁰. Abstrahując od tego, co w istocie zadecydowało o zaostrezeniu kursu, wkrótce po posiedzeniu Prezydium PKWN bezwzględna polityka represji zaczęła być wprowadzana w życie. Zakończył się tym samym trwający niemal dwa miesiące okres złudzeń komunistów, że społeczeństwo bez większego sprzeciwu zaakceptuje ich władzę¹¹. Wkrótce na obszar Polski Lubelskiej napłynęło również wsparcie ze wschodu. Już 14 października 1944 r. w Lublinie zaczęła koncentrować się zbiorcza dywizja NKWD, która po kilku dniach liczyła 9754 ludzi¹². Miała za zadanie wesprzeć działalność lokalnego aparatu bezpieczeństwa w walce z „bandytyzmem”, a więc polskim podziemiem.

W następstwie narastającej fali terroru w sposób szczególny ucierpiały, odtworzone po sierpniowych aresztowaniach, struktury dowódcze lubelskiej AK. W październiku bezpieka zatrzymała m.in. szefa wywiadu okręgu ppłk. Aleksandra Bienieckiego

⁸ Posiedzenia Prezydium PKWN zwoływane były na żądanie jednego z członków lub doraznie, w celu omówienia istotnych bieżących spraw. Do zadań Prezydium PKWN należało: wskazywanie kierunku prac poszczególnym resortom oraz sekcji ekonomicznej i politycznej PKWN, rozpatrywanie sprawozdań i postulatów kierowników resortów, a także przygotowywanie wniosków nominacyjnych. Uchwały zapadały większością głosów (M. Lewandowska, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego w Lublinie*, Warszawa 1963 [mps, AAN], k. 2–3).

⁹ G. Motyka, *Wojska NKWD-MWD* [w:] *Dzieje Lubelszczyzny...*, s. 280; *idem*, *Na białych Polaków oblawa. Wojska NKWD w walce z polskim podziemiem 1944–1953*, Kraków 2014, s. 121–122; T. Żenczykowski, *Polska Lubelska*, Warszawa 1990, s. 162; R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu...*, s. 41–42.

¹⁰ J. Ślaski, *Skrobów. Dzieje obozu NKWD dla żołnierzy AK 1944–1945*, Warszawa 2003, s. 56–57.

¹¹ T. Żenczykowski, *Polska Lubelska...*, s. 164.

¹² C. Grzelak, H. Stańczyk, S. Zwoliński, *Armia Berlinga i Żymierskiego. Wojsko Polskie na froncie wschodnim 1943–1945*, Warszawa 2002, s. 345–346.

„Łodzię”, inspektora Inspektoratu Lublin ppłk. Edwarda Jasińskiego „Nurta”, adiutanta dowódcy okręgu kpt. Antoniego Wieczorka „Ścibora” oraz inspektora komendy okręgu kpt. Mieczysława Szczepańskiego „Mieczysława”. W listopadzie do więzień UB i NKWD trafili: szef oddziału I por. Robert Bijasiewicz „Orlik”, szef BIP i WSOP kpt. Marian Tułacz „Step”, szef oddziału II mjr Mieczysław Komarski „Wojtek” i jego zastępca ppor. Leon Rembarz „Dołęga”, szef oddziału III mjr Jan Nawrat „Lucjan”, kierowniczką kancelarii okręgu Eugenia Wachowska „Emilia”, adiutant komendanta okręgu por. Witold Engelking „Prot”, inspektor Inspektoratu Zamość mjr Stanisław Prus „Adam” oraz inspektor Inspektoratu Puławy mjr Stanisław Kowalski „Konrad”¹³. Między październikiem 1944 a 1 stycznia 1945 r. Sowieci z udziałem formacji podległych RBP aresztowali na obszarze Polski Lubelskiej 13 142 ludzi, wśród nich ponad 9 tys. było członkami AK¹⁴.

W tym miejscu warto zastanowić się nad charakterem publikowanego dokumentu. Wydawać by się mogło, iż istotną cechą źródeł zawierających zapisy niejawnych narad i posiedzeń, w których uczestniczyli komunistyczni dygnitarze państwowi lub partyjni (ale bez obecności przedstawicieli z Moskwy), jest to, że nie są one obciążone – co do zasady – wadą autocenzury. Informacje lub opinie wyrażane przez poszczególnych uczestników takich spotkań miały zwykle istotny wpływ na podejmowane decyzje polityczne. Można przyjąć, iż tak jest i w tym przypadku. Radkiewicz – nie należący do zbyt aktywnych uczestników debat Prezydium PKWN – oraz komendant główny MO gen. Franciszek Józwiak, świadomi faktycznej sytuacji, jaka panowała w aparacie bezpieczeństwa i jego istotnej roli w komunistycznym systemie, ujawnili zebranym wiele poważnych problemów i trudności, z jakimi borykał się resort oraz podporządkowane mu jednostki organizacyjne (szczególną uwagę poświęcono sprawom Milicji Obywatelskiej). Przyczyny dotychczasowych niepowodzeń dostrzegano nie tyle w sile podziemia antykomunistycznego, ile w słabości własnych szeregów¹⁵. Taki stan rzeczy nie mógł zostać wprost przedstawiony suwerenowi, czyli moskiewskiej centrali¹⁶.

¹³ R. Wnuk, *Lubelski Okręg AK-DSZ-WiN 1944–1947*, Warszawa 2000, s. 30.

¹⁴ G. Motyka, *Wojska NKWD...*, s. 282; *idem*, *Na białych Polaków oblawa...*, s. 127.

¹⁵ Bezsilność organów bezpieczeństwa PKWN potwierdza również dokumentacja wytworzona przez NKWD. W notatce informacyjnej gen. NKWD Iwana Sierowa do Ławrientija Berii z połowy października 1944 r. czytamy: „Organy bezpieczeństwa PKWN pracują również słabo, w rezultacie czego w ostatnim okresie akowcy aktywizowali swoją działalność” (C. Grzelak, H. Stańczyk, S. Zwoliński, *Armia Berlinga i Żymierskiego...*, s. 348).

¹⁶ 12 X 1944 r., a więc kilka dni po posiedzeniu Prezydium PKWN, kierownik RBP wysłał alarmującą depeszę do przebywającej w Moskwie delegacji polskich komunistów. Informował w niej o możliwym wybuchu antykomunistycznego powstania, które w założeniu miało wzmocnić pozycję Stanisława Mikołajczyka w trakcie rozmów ze Stalinem. Zdaniem Ryszarda Terleckiego Radkiewicz chciał w ten sposób wyolbrzymić możliwe zagrożenie, ukrywając tym samym słabość podległego mu aparatu bezpieczeństwa (*idem*, *Miecz i tarcza komunizmu...*, s. 41–42). Punkt ciężkości w depeszy został zatem przesunięty ze służb bezpieczeństwa (ich słabości) na antykomunistyczne podziemie (jego rzekomą siłę). Mając to na uwadze, można przyjąć, iż diag-

***

Podstawą edycji jest dokument zachowany w Archiwum Akt Nowych w Warszawie w zespole PKWN w Lublinie pod sygnaturą I/5¹⁷. Literówki i błędy językowe¹⁸ poprawiono bez zaznaczania. Pominięte zostały również przekreślenia będące jedynie pomyłkami kopisty. Pisownię zmodernizowano i ujednolicono.

---

noza stanu służb bezpieczeństwa wyrażona przez Radkiewicza w trakcie spotkania Prezydium PKWN, a nie treści przekazywane Kremłowi, stanowiła wyraz jego faktycznych poglądów. W tym miejscu warto również przytoczyć opinię wyrażoną przez Tadeusza Żencykowskiego. Stwierdził on bowiem, iż celem rzekomo przygotowywanego zamachu stanu było wywołanie paniki wśród aparatu polityczno-urzędniczego PKWN (co w znacznej mierze się udało) i usprawiedliwienie w opinii społeczeństwa polskiego rozpoczynających się na wielką skalę represji wobec podziemia (T. Żencykowski, *Polska Lubelska...*, s. 182–183).

¹⁷ Istnieje również wcześniejsza wersja dokumentu (koncept lub minuta) przechowywana w AAN w zespole PKWN w Lublinie pod sygnaturą I/4. Treść tego dokumentu jest – co do istoty – tożsama z publikowanym oryginałem. Ważniejsze różnice pomiędzy dokumentami zostały uwzględnione w przypisach.

¹⁸ W tekście poprawione zostały błędy interpunkcyjne, ortograficzne i fleksyjne.

Nr 1

1944 październik 4, [Lublin] – Protokół posiedzenia Prezydium Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w sprawie działalności i zadań Resortu Bezpieczeństwa Publicznego

Protokół posiedzenia Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 4 X 1944 r.

Przewodniczący: ob. [Edward] Osóbka-Morawski¹.

Obecni²: przew[odniczący] K[rajowej] R[ady] N[arodowej]³ ob. [Bolesław] Bierut⁴, ob. ob. [Bolesław] Drobner⁵, [Stanisław] Skrzeszewski⁶, [Jan] Czechowski⁷, [Stanisław]

¹ Edward Osóbka-Morawski (1909–1997), polityk, działacz socjalistyczny. Przewodniczący Prezydium PKWN (1944) i kierownik resortów: spraw zagranicznych (1944–1945), rolnictwa i reform rolnych (1944), wiceprzewodniczący KRN, a następnie zastępca prezydenta KRN (1944–1945), premier Rządu Tymczasowego i Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (1945–1947), minister ds. administracji publicznej (1947–1949), poseł do KRN i na Sejm Ustawodawczy (1944–1952).

² Na posiedzeniu obecny był również Stanisław Janusz (1890–1970), polityk, działacz ruchu ludowego, rolnik, wiceprzewodniczący PKWN (1944), drugi wicepremier w Rządzie Tymczasowym (1945), poseł do KRN, na Sejm Ustawodawczy i Sejm PRL (1944–1956).

³ Krajowa Rada Narodowa – samozwańczy parlament powołany w 1943 r. przez polskich komunistów, uzurpujących sobie prawo do politycznego reprezentowania narodu polskiego. KRN miała tworzyć przeciwagę dla legalnego polskiego rządu w Londynie i Delegatury Rządu RP na Kraj. Po przeprowadzeniu wyborów do Sejmu KRN automatycznie uległa rozwiązaniu w styczniu 1947 r.

⁴ Bolesław Bierut (1882–1956), polityk, działacz komunistyczny, członek Biura Politycznego PPR i PZPR (1944–1956), przewodniczący, a następnie pierwszy sekretarz KC PZPR (1948–1956), przewodniczący, a później prezydent KRN (1944–1947), prezydent Polski Ludowej (1947–1952), premier (1952–1954), przewodniczący Komisji Biura Politycznego KC PZPR ds. Bezpieczeństwa Publicznego (1949).

⁵ Bolesław Drobner (1883–1968), polityk, działacz socjalistyczny, chemik, członek Zarządu Głównego ZPP (1943–1944), kierownik Resortu Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia PKWN (1944), prezydent Wrocławia (1945), poseł do KRN, na Sejm Ustawodawczy i Sejm PRL (1944–1968).

⁶ Stanisław Skrzeszewski (1901–1978), polityk, działacz komunistyczny, doktor filozofii, kierownik Resortu Oświaty PKWN, a następnie minister oświaty (1944–1945, 1947–1950), minister spraw zagranicznych (1951–1956) i szef Kancelarii Sejmu PRL (1957–1969), poseł do KRN i na Sejm PRL (1944–1947, 1952–1956).

⁷ Jan Czechowski (1894–1972), polityk, działacz ruchu ludowego, rolnik, kierownik Resortu Sprawiedliwości PKWN (1944), poseł do KRN (1944–1947).

Radkiewicz⁸, gen. Witold [Franciszek Józwiak]⁹, [Emil] Sommerstein¹⁰, [Stanisław Kotek-]Agroszewski¹¹ oraz [Jakub] Berman¹², [Jan Karol] Wende¹³, [Stefan] Matuszewski¹⁴, [Michał] Szuldenfrei¹⁵, [Leon] Chajm¹⁶ i [Andrzej] Witos¹⁷.

Porządek dzienny:

1. Sprawozdanie kierownika Resortu Bezpieczeństwa Publicznego,
2. różne.

Ob. Radkiewicz: Polityka bezpieczeństwa publicznego jest odcinkiem pracy, który wymaga ogólnej orientacji politycznej. Na tle ogólnej sytuacji politycznej i oceny poszczególnych grup i organizacji społecznych można ustalić słuszną politykę bezpie-

---

⁸ Stanisław Radkiewicz (1903–1987), polityk, działacz komunistyczny, żołnierz Armii Czerwonej i ludowego Wojska Polskiego, kierownik Resortu Bezpieczeństwa Publicznego PKWN, następnie minister ds. bezpieczeństwa publicznego (1944–1954), członek Komisji Biura Politycznego KC PZPR ds. Bezpieczeństwa Publicznego (1949–1954), poseł do KRN (1944–1947), minister ds. PGR (1954–1956).

⁹ Franciszek Józwiak „Witold” (1885–1966), działacz komunistyczny, szef Sztabu Głównego GL-AL (1942–1944), komendant główny MO (1944–1949), wiceminister ds. bezpieczeństwa publicznego (1945–1949), prezes NIK (1949–1952), minister kontroli państwowej (1952–1955), wicepremier PRL (1955–1957), poseł do KRN, na Sejm Ustawodawczy i Sejm PRL (1943–1956).

¹⁰ Emil Sommerstein (1883–1957), polityk, działacz społeczności żydowskiej, doktor nauk prawnych, kierownik Resortu Odszkodowań Wojennych PKWN (1944), przewodniczący Centralnego Komitetu Żydów Polskich (1944–1946).

¹¹ Stanisław Kotek-Agroszewski (1905–1985), polityk związany z ruchem ludowym, członek BCh, kierownik Resortu Administracji Publicznej PKWN (1944), poseł do KRN i na Sejm Ustawodawczy (1944–1952).

¹² Jakub Berman (1901–1984), działacz komunistyczny, w okresie II wojny światowej współorganizator i członek CBKP, działacz ZPP, współtwórca PKWN, członek politbiura PPR, a następnie PZPR (1944–1956), członek Komisji Biura Politycznego KC PZPR ds. Bezpieczeństwa Publicznego (1949–1954), poseł do KRN, na Sejm Ustawodawczy i Sejm PRL (1944–57), wicepremier PRL (1954–1956).

¹³ Jan Karol Wende (1910–1986), pisarz, publicysta, działacz Stronnictwa Demokratycznego, w latach II wojny światowej zaangażowany w działalność ZPP, sekretarz generalny Prezydium PKWN (1944), poseł do KRN, na Sejm Ustawodawczy i Sejm PRL (1944–1972).

¹⁴ Stefan Matuszewski (1905–1985), działacz socjalistyczny i państwowy w okresie PRL, żołnierz ludowego Wojska Polskiego, teolog, zastępca kierownika Resortu Informacji i Propagandy PKWN (1944), minister ds. informacji i propagandy (1944–1946), poseł do KRN (1944–1947) i na Sejm PRL (1952–1956), członek Rady Państwa (1952–1957).

¹⁵ Michał Szuldenfrei (1887–1965), prawnik, działacz partii Bund, kierownik Biura Prawnego PKWN, poseł do KRN i na Sejm Ustawodawczy (1944–1952).

¹⁶ Leon Chajm (1910–1983), prawnik, dziennikarz, działacz komunistyczny, żołnierz ludowego Wojska Polskiego, zastępca kierownika Resortu Sprawiedliwości PKWN (1944), poseł do KRN, na Sejm Ustawodawczy i Sejm PRL (1944–1969), podsekretarz stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości (1945–1949), wiceminister pracy i opieki społecznej (1953–1957), członek Rady Państwa (1957–1965).

¹⁷ Andrzej Witos (1878–1973), działacz ruchu ludowego, rolnik, młodszy brat Wincentego Witosy, wiceprzewodniczący PKWN i kierownik Resortu Rolnictwa (1944), poseł do KRN i na Sejm Ustawodawczy (1945–1950).

czeństwa publicznego. Pozwolę sobie na nieco szersze ujęcie zagadnienia bezpieczeństwa publicznego i zatrzymam się nad sytuacją polityczną kraju. Moim zdaniem sytuacja polityczna doznała w tej chwili pełnego wyjaśnienia. Mamy wyraźne dwie linie podziału, dwa centra polityczne, dookoła których grupuje się działalność wszystkich partii, wszystkich kierunków politycznych w Polsce: 1) [Polski] Komitet Wyzwolenia Narodowego, który nakreślił linię postępowania w swoim manifeste¹⁸; 2) rząd londyński¹⁹ w całym swoim składzie, bez podziału na grupę [Stanisława] Mikołajczyka²⁰ i [Kazimierza] Sosnkowskiego²¹. Można powiedzieć, że figura Mikołajczyka stała się sztandarową figurą polityczną w Polsce, grupującą wrogie nam siły i obozy polityczne. Zrozumienie tej zasadniczej tezy ułatwi nam prawidłowe podejście do działalności grup i organizacji na naszym terenie. Muszę powiedzieć, że dotychczas w tej sprawie polityka nasza nie była wyraźna. Początkowo akowców²² nie aresztowaliśmy, rozbrajaliśmy ich i odsyłaliśmy do wojska, niezależnie od tego, do jakiej hierarchii organizacyjnej należeli. Trudno mi w tej chwili zanalizować ich zachowanie się w wojsku. Wiem, że znaczna ich część, szczególnie oficerowie, zdezerterowała i rozpoczęła w terenie wywrotową działalność. Niezdecydowana również była nasza polityka w stosunku do B[atalionów] Ch[łopskich]²³ – to jest tej części A[rmii] K[rajowej], która zachowując swoją organizacyjną samodzielność, stanowiła jednak składową część AK. W naszej ocenie próbowaliśmy poszczególne składowe części AK zdyferencjować.

¹⁸ Manifest PKWN, rzekomo ogłoszony 22 VII 1944 r. w Chełmie, w rzeczywistości został podpisany i zatwierdzony przez Józefa Stalina w Moskwie 20 VII 1944 r. i tam też ogłoszony. W dokumencie tym podawano, że jedynym źródłem prawowitej władzy w Polsce jest KRN i PKWN. W dziedzinie polityki zagranicznej twórcy manifestu wskazywali na konieczność ścisłego sojuszu z ZSRR. Zapowiadano szereg reform wewnętrznych, m.in. przeprowadzenie reformy rolnej i nacjonalizację gospodarki. Granice państwa polskiego miały być przesunięte na zachód i północ kołem Niemiec, natomiast granica wschodnia miała zostać wyznaczona z uwzględnieniem tzw. linii Curzona.

¹⁹ Rząd Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie działający w latach 1939–1990 był legalną kontynuacją władz II Rzeczypospolitej, zmuszonych opuścić Polskę po agresji III Rzeszy i Związku Sowieckiego. Od końca czerwca 1940 r. siedzibą rządu polskiego był Londyn.

²⁰ Stanisław Mikołajczyk (1901–1966), polityk, działacz ruchu ludowego, premier rządu RP na emigracji (1943–1944), poseł do KRN i na Sejm Ustawodawczy (1945–1947), wicepremier i minister rolnictwa w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej (1945–1947).

²¹ Kazimierz Sosnkowski (1885–1969), polityk, generał WP, minister ds. wojskowych (1920–1924), minister bez teki w rządzie gen. Władysława Sikorskiego na emigracji (1939–1940), komendant główny ZWZ (1939–1941), naczelny dowódca Polskich Sił Zbrojnych (1943–1944).

²² Armia Krajowa – zakonspirowana część Sił Zbrojnych RP działająca w okresie II wojny światowej w kraju, podlegająca rządowi Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie. Funkcjonowała od 1942 do 1945 r.

²³ Bataliony Chłopskie – konspiracyjna organizacja zbrojna ruchu ludowego (SL „Roch”) działająca na terenie okupowanej Polski w okresie II wojny światowej, utworzona w sierpniu 1940 r. jako „Chłopska Straż” kryptonim konspiracyjny – „Chłostrą”. Od 1941 r. przedstawiciele KG ZWZ-AK prowadzili z dowództwem BCh rozmowy dotyczące scalenia obu formacji (formalną umowę podpisano dopiero w 1943 r.), ale z braku konsekwencji i licznych konfliktów personalnych faktycznej fuzji nie dokonano do końca okupacji. W 1945 r. BCh zostały rozwiązane.

Rozróżnialiśmy N[arodowe] S[ił]y Z[brojne]²⁴ – endecję²⁵, najbardziej faszystowską partię, piłsudczyków – sanacyjny trzon²⁶, potem BCh. Nasza polityka bezpieczeństwa szła przede wszystkim w kierunku zwalczania NSZ, jako najbardziej reakcyjnej grupy, następnie przeciwko sanacyjnej piłsudczyźnie. W stosunku do BCh uważaliśmy, że polityka nasza musi być bardzo oględna, bowiem BCh przeżywa proces wewnętrznych wahań politycznych²⁷. Zamierzaliśmy tę część pociągnąć za sobą. To stanowisko nasze musi ulec zmianie.

W sprawie oceny AK, którą dawaliśmy, to przeciwstawienie wewnętrzne – NSZ, piłsudczycy i BCh, który wchodzi w skład AK – nie potwierdziły się życiem. W stosunku do BCh dotychczas kierowaliśmy się polityką wygrywania i pozyskiwania. Obecnie jednak kierować się musimy działalnością polityczną tej grupy, która niczym nie różni się od postawy AK.

---

²⁴ Narodowe Siły Zbrojne – polska konspiracyjna organizacja wojskowa obozu narodowego działająca od 1942 do 1947 r. Powstała z połączenia Związku Jaszczurczego i części oddziałów Narodowej Organizacji Wojskowej, które nie podporządkowały się decyzji o scaleniu podjętej przez władze Stronnictwa Narodowego i nie weszły w skład AK. Dopiero wiosną 1944 r. rozpoczął się powolny proces scalania NSZ z AK. Większość oddziałów NSZ nigdy w pełni nie podporządkowała się rozkazom KG AK.

²⁵ Narodowa demokracja (endecja) – ruch polityczny o ideologii narodowej, powstały pod koniec XIX w., mający znaczny wpływ w polskim życiu politycznym w latach 1918–1945. Jednym z głównych ideologów endecji był Roman Dmowski.

²⁶ Sanacja – tworzony przez piłsudczyków obóz polityczny sprawujący rządy w Polsce od przewrotu majowego 1926 r. do września 1939 r. Główną organizacją polityczną reprezentującą nurt sanacyjny był działający w latach 1928–1935 Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem, a po 1937 r. Obóz Zjednoczenia Narodowego.

²⁷ W drugiej połowie 1944 r. stosunki między AK i BCh uległy rozluźnieniu. Wbrew dyrektywom Centralnego Kierownictwa Ruchu Ludowego część członków BCh (szczególnie ci, którzy mieli poglądy lewicowe) uznała PKWN, a także zasiłała szeregi ludowego WP i MO. Większość jednak dochowała wierności rządowi w Londynie i pozostała w konspiracji. Czasem przejście oddziałów BCh na stronę PKWN było konsekwencją podstępu zastosowanego przez komunistów. Na przykład na schwytanym przez aparat bezpieczeństwa we wrześniu 1944 r. komendancie okręgu lubelskiego BCh Janie Pasiaku „Jaworze” wymuszono wydanie rozkazów do podległych mu oddziałów, które nakazywały wystąpienie z AK, a następnie podporządkowanie się dowództwu ludowego WP (APL, BCh Okręg IV Lublin, 6, Pismo Komendy Okręgu IV BCh do Komendy Okręgu AK Lublin w sprawie przejścia oddziałów BCh do ludowego WP, 19 IX 1944 r.; APL, BCh Okręg IV Lublin, 6, Pismo Komendy Okręgu IV BCh do gen. Michała Żymierskiego w sprawie podporządkowania oddziałów BCh dowództwu ludowego WP, 20 IX 1944 r.; APL, BCh Okręg IV Lublin, 6, Rozkaz Komendy Okręgu IV BCh nakazujący członkom BCh wystąpienie z AK i zaciągnięcie się do ludowego WP, 21 IX 1944 r.; P. Gawryszczak, *Powstanie i upadek konspiracji antyniemieckiej i antysowieckiej w Inspektoracie Lublin* [w:] *Podziemie zbrojne na Lubelszczyźnie wobec dwóch totalitaryzmów 1939–1956*, red. S. Polepszak, A. Puławski, Warszawa 2002, s. 55). Należy ponadto podkreślić, że już na przełomie lat 1943 i 1944 komuniści podjęli pierwsze próby dokonania rozłamu w szeregach ludowców. Wówczas powstała z inicjatywy PPR konspiracyjna partia chłopska nosząca nazwę Stronnictwo Ludowe „Wola Ludu”. Partia ta zgłosiła akces do KRN i utworzyła swoje terenowe struktury. Członkowie jej pionu zbrojnego nosili opaski na rękach z napisem „BCh-AL” lub „SCh-AL” (Z. Mańkowski, *Bataliony Chłopskie w strukturze Polski Podziemnej 1939–1945* [w:] *Chłopi w obronie Zamojszczyzny*, red. J. Gmitruk, Z. Mańkowski, Warszawa 1985, s. 77).

Nie możemy powodować się naszymi chęciami i zamiarami, lecz nastawieniem BCh wobec PKWN. Ponieważ nie ma żadnej różnicy, a przeciwnie w ostatnich czasach mamy bardzo [dużo] dowodów, że akty terrorystyczne pochodzą w swojej znacznej części ze środowisk BCh, w związku z tym polityka obronna w stosunku do nich musi ulec zmianie.

Odnosnie [do] AK przeczytam pewne ostatnie dokumenty, które nakreślają bardzo wyraźnie linię polityczną tej organizacji. Dokument ten pochodzi ze środowiska Radykalnej Organizacji Chłopskiej²⁸ (jest to mikołajczykowska część, której również podporządkowała się politycznie organizacja BCh).

Następuje odczytanie dokumentu.

Instrukcja ta obejmuje całokształt zagadnień politycznych, [to] jest stosunek do mobilizacji, do administracji, do szkolnictwa i wszystkich dziedzin naszej pracy – stosunek wybitnie wrogi i w zasadniczych sprawach niczym nie odbiega od stanowiska AK w całości.

Ciekawy jest stosunek do przeszłości. ^aSpór o konstytucję z 1935 r.²⁹ między rządem polskim w Londynie a PKWN jest przez „Roch”³⁰ oświetlany następująco: rząd polski w Londynie nie może odstąpić od konstytucji 1935 r., jako prawowita władza^a. Jest bardzo charakterystyczny punkt dla metod, jakie zamierzają stosować w propagandzie, tj. stosowanie plotek politycznych, które mają wprowadzać dezorganizację w aparacie PKWN.

Instrukcje „Roch” i AK całkowicie się pokrywają. Oba te ugrupowania mają za zadanie nie tylko walkę, ale i prowokację polityczną, szerzenie zamętu i wygrywanie różnych rozbieżności.

Cytowane tu dokumenty potwierdzają tę linię podziału, o której mówiłem, tzn. z jednej strony PKWN, grupujący wszystkie szczerze demokratyczne siły, z drugiej wszyscy przeciwnicy PKWN, przeciwnicy walki z faszyzmem i okupantem³¹.

^{a-a} *W pierwopisie dokumentu zdanie ma następującą treść: Spór o konstytucję z 1935 r. między rządem polskim w Londynie a PKWN jest przez „Roch” oświetlany następująco: rząd polski w Londynie nie może odstąpić od konstytucji 1935 r., bowiem postawiłby się w roli pretendenta do rządu na równi z PKWN, a nie jako prawowita władza.*

²⁸ Stronnictwo Ludowe „Roch” – konspiracyjna ludowa partia polityczna działająca na terenie okupowanej Polski w latach 1939–1945, mająca swoich przedstawicieli w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego.

²⁹ Mowa o konstytucji kwietniowej z 1935 r. Na jej mocy wprowadzono w Polsce system prezydencki oraz wzmocniono pozycję organów władzy wykonawczej i Senatu kosztem Sejmu. Od 1939 r. konstytucja kwietniowa pozostawała podstawą działania rządu RP na emigracji. Ze względu na to, iż została wprowadzona w życie z naruszeniem postanowień konstytucji marcowej z 1921 r. i obowiązującego regulaminu obrad, polscy komuniści ogłosili propagandowo w Maniфеście PKWN, iż jest ona „bezprawna” i „faszystowska”.

³⁰ Tu i dalej mowa o SL „Roch”.

³¹ Chodzi o pion cywilny i wojskowy Polskiego Państwa Podziemnego. Propaganda komunistyczna określała postawę AK jako bierną wobec niemieckich władz okupacyjnych. Wskazywano, iż jej żołnierze „stoją z bronią u nogi” i nie podejmują akcji zbrojnych przeciwko Niemcom.

Parę słów o praktyce. Ostatni miesiąc przyniósł nam bardzo poważne doświadczenie. Ja w tej chwili nie ręczę za ścisłość cyfr, które podam, ale stwierdzam, że w ciągu tego miesiąca padło u nas do 30 trupów, w tym znaczna część z ruchu ludowego. Padło ponad 20 milicjantów, dwóch wójtów, sołtys, burmistrz³². Plon zbrodniczej działalności jest bardzo obfity. W stosunku do tych zbrodni dotąd jesteśmy bierni. To jest ten nasz liberalizm demokratyczny! To są nasze próby szukania przyjaciół wśród wrogów, próby szukania oparcia wśród grup Mikołajczyka.

Ten stan rzeczy dalej istnieć nie może. Z naszej strony muszą być zastosowane środki, które by zabezpieczały normalną działalność i życie tym, którzy pracują.

Doszło nawet do tego, że rozzuchwaleni zwolennicy Mikołajczyka posunęli się do takiego aktu. W okolicy Łukowa stacjonowała kompania. Zdezerterował z niej żołnierz, który po dwóch dniach wrócił o 12 w nocy do kompanii, podniósł alarm, wyprowadzając 66 ludzi z kapitanem na czele, zabrano 55 automatów i 6 tys. naboju. Po wyjściu na ulicę grupa została otoczona przez uzbrojonych cywilów i razem udali się do lasu. Nie wszyscy z tej grupy wiedzieli o spisku. Po drodze 15 wróciło. Zarządzono pościg i złapano 10 cywilów i kilkunastu wojskowych. W tym samym pułku ciśnięto pod okno sztabu granat. W czasie pościgu sprawca został zabity. Fakty te świadczą, że akcja NSZ i BCh nie ogranicza się do indywidualnych aktów terroru, a sięga do siły zbrojnej. Zbytecznie podkreślać, że za wszystkie te akty terroru polityczną odpowiedzialność ponosi całkowicie Mikołajczyk i wszyscy ci, którzy wstąpili na drogę walki z PKWN.

Stworzyła się nowa sytuacja polityczna, nowy podział politycznych sił w Polsce.

Mówię o tym, by zdać [sobie] sprawę z powagi sytuacji.

Informacje, które mamy, mówią o tym, że niewykluczone są próby gwałtu w stosunku do członków PKWN. Chciałbym, żeby nasza dotychczasowa liberalna polityka uległa zmianie i ustąpiła miejsca większej czujności. Nie chcę stwarzać nastroju paniki. Nasze siły rosną, jesteśmy jednak w dalszym ciągu w pozycji obronnej. Przeciwnicy nasi zajęli pozycje politycznie nie do utrzymania. Kiedy większa połać kraju jest jeszcze zajęta przez okupanta – oni wzywają do bojkotu armii³³.

³² Najprawdopodobniej chodzi o Bolesława Moskalika-Danielskiego (1904–1944), działacza spółdzielczego i członka PPR, któremu dowództwo AL powierzyło stanowisko burmistrza Parczewa w woj. lubelskim (*Zasłużeni dla spółdzielczości*, „Trybuna Spółdzielcza” 1974, nr 10, s. 24).

³³ 17 VIII 1944 r. gen. Tadeusz Komorowski „Bór” wezwał wszystkich żołnierzy AK do bojkotu mobilizacji ogłoszonej 15 VIII 1944 r. przez PKWN, nazywając ją aktem bezprawnym. Od połowy 1944 r. pion propagandowy AK zintensyfikował oddziaływanie na żołnierzy ludowego WP i poborowych, którzy byli mobilizowani przez władze komunistyczne. Kolportowano m.in. druki zawierające swego rodzaju „przykazania” lub „kodeksy postępowania”, w których wskazywano, iż PKWN jest organem samozwańczym, a pobór ma na celu rzucenie żołnierzy ludowego WP do walki z niepodległościowym podziemiem zbrojnym. Oprócz tego w materiałach wytworzonych przez AK wskazywano, iż kadra oficerska sił zbrojnych dowodzonych przez gen. Żymierskiego zdominowana jest przez obywateli ZSRR, jak również Polaków narodowości żydowskiej (C. Grzelak, H. Stańczyk, S. Zwoliński, *Armia Berlinga i Żymierskiego...*, s. 74; R. Wnuk, *Działania propagandowe niepodległościowego podziemia adresowane do żołnierzy Wojska Polskiego (lipiec 1944 – styczeń 1947)*, „Dzieje Najnowsze” 2002, nr 4, s. 57–73).

Polityczna walka prowadzona jest u nas niewłaściwie. Nasza prasa pomija zasadnicze zagadnienia związane z postępowaniem wroga. Co do mobilizacji, reformy rolnej³⁴, kontyngentów – pewne symptomy wskazują na sabotaż. W tej sprawie powinniśmy wyraźnie wystąpić w prasie i demaskować agentów Mikołajczyka. Praktycznie nie ma różnicy między Sosnkowskim a Mikołajczykiem, bowiem we wszystkich sprawach idą oni razem.

Dla sformułowania zadań w walce z przestępcami wysuwam trzy punkty:

1) Walka z terrorystami – zarówno w AK, jak [i] w BCh są specjalne grupy terrorystyczne, które mają za zadanie wykonywanie wyroków.

2) Działanie antypaństwowe.

3) Sabotaż. Tam gdzie oni nie mają możliwości działać otwarcie, robota ich będzie szła po linii sabotażu, a więc zwlekanie, hamowanie, przedłużanie, zbywanie terminów itd. Sabotaż trzeba na równi stawiać z działalnością antypaństwową.

Sprawa pracy naszego aparatu. Muszę powiedzieć, że natrafiamy na trudności, szczególnie w doborze kadr. Mimo trudności centralny aparat jest w stanie rozpocząć planową robotę. Podobnie aparat wojewódzki. Najgorzej sprawa przedstawia się w powiatach, gdzie mamy zaledwie po kilku ludzi.

Dotychczasowe środki represyjne stosowane przez nas były przypadkowe. Nie dawało to efektu, bo kierownictwo przeciwnika miało możliwość unikania represji. Obecnie rozpoczyna się nowy okres w naszej pracy. Przystąpiliśmy do przeprowadzenia całego szeregu prac planowych, z góry przygotowanych. W samym Lublinie dokonaliśmy kilku akcji na szerszą skalę, m.in. zlikwidowaliśmy parę drukarni, w których produkowano paszporty.

Informuję, że 5 IX^a [1944 r.] w Lublinie w gmachu organizacji „Społem” odbył się nielegalny zjazd „Roch”³⁵. Na zjeździe było ok. 35 przedstawicieli³⁶. Opracowano tam linię postępowania w stosunku do PKWN. Już 10 IX^b [1944 r.] całe kierownictwo

^a W dokumencie błędna data 5 października.

^b W dokumencie błędna data 10 października.

³⁴ Dekret PKWN z 6 IX 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (DzU 1944, nr 4, poz. 17) zakładał wywłaszczenie (bez odszkodowań) majątków ziemskich powyżej 50 ha w środkowej Polsce i ponad 100 ha w woj. poznańskim, pomorskim i śląskim. Beneficjenci byli zobligowani do zapłaty za przydzieloną ziemię. Spłata następowała po oddaniu równowartości rocznego zbioru w 10–20 ratach. Dzielenie gruntów przeprowadzano siłą, a właściciele ziemskich nierzadko represjonowano i więziono. W wyniku reform ziemiaństwo jako warstwa społeczna przestało istnieć.

³⁵ 5 IX 1944 r. odbyło się konspiracyjne spotkanie delegatów SL „Roch” ze wszystkich powiatów województwa lubelskiego. Celem zjazdu było omówienie sytuacji politycznej oraz ustalenie planu działania. W jednej z rezolucji powziętej przez zgromadzenie potępiono przypadki współpracy ludowców z komunistami, członków PKWN i KRN określono zaś mianem zdrajców (T. Żencykowski, *Polska Lubelska...*, s. 129–131; P. Gawryszczak, *Powstanie i upadek konspiracji antyniemieckiej i antysowieckiej...*, s. 54).

³⁶ Tadeusz Żencykowski utrzymuje, że w zjeździe brało udział „przeszło 25 osób” (*idem, Polska Lubelska...*, s. 130).

tego zjazdu było przez nas zatrzymane. Po pewnym czasie część tych ludzi zaczęła ujawniać skłonności do przystąpienia do współpracy z PKWN. W związku z tym po długich naradach całe kierownictwo zwolniliśmy, uważając, że to jest organizacja ludowa i znajdzie wspólny język do współpracy z nami. Wśród nich było dwóch oficerów. Efekt tego naszego kroku był wprost przeciwny. Po wypuszczeniu ludzie ci na drugi dzień jeszcze się pokazali, obecnie mija 10 dni, jak wszelki ślad po nich zaginął. Jakie są ich zamiary – trudno przewidzieć. Jedno jest pewne, że nie są to zamiary współpracy z PKWN, i liczymy się z tym, że po jakimś czasie wypląną oni jako nowi wodzireje zbrodniczej działalności³⁷. Była to więc próba ryzykowna z naszej strony, bo zwolniliśmy ludzi z poważnej organizacji, którzy mieli pewną przeszłość polityczną.

Chciałbym, żebyśmy wszyscy zrozumieli, że w kraju wytworzył się podział, że z jednej strony mamy PKWN, występujący za zmianą stosunków społeczno-gospodarczych, i z drugiej strony wszystko, co obce, idzie pod ziemię i walczy bezwzględnie.

Siłami naszymi doprowadziliśmy do tego, że w Lublinie od miesiąca nie pracuje żadne obce wydawnictwo³⁸. Parę dni temu znalazł się również w naszym ręku kierownik AK na miasto Lublin³⁹ oraz jego zastępca⁴⁰. Z dokumentów, któreśmy wzięli, wynika, że operują ci ludzie olbrzymią gotówką. Są to osobnicy, którzy nigdy nie pójdą na współpracę z PKWN. Mieli oni dokumenty wydane przez jeden z naszych resortów.

Naszym zadaniem jest unieszkodliwienie kierownictwa obcych grup. Aparat nasz, chociaż w niezwykle trudnych warunkach pracy, będzie unieszkodliwiał działalność agentów hitlerowskich i Mikołajczyka.

³⁷ 27 IX 1944 r. lubelski Zarząd Wojewódzki SL „Roch” w związku z niedawnymi aresztowaniami działaczy ruchu ludowego podjął decyzję o radykalizacji kursu względem PKWN oraz zmianach personalnych i organizacyjnych w strukturach wojewódzkich. W jednej z odezw, w której przedstawiono najważniejsze postanowienia zarządu, informowano m.in. o odwołaniu komendanta okręgu lubelskiego BCh Jana Pasiaka „Jawora” oraz przestrzegano przed możliwymi aresztowaniami przez NKWD i MO (APL, ZWZ-AK Okręg Lublin, 315, Odezwa do wszystkich Kół Powiatowych Stronnictwa Ludowego „Roch” w Okręgu Lubelskim, 29 IX 1944 r.).

³⁸ W tym miejscu Radkiewicz mija się z faktami. Niemal do końca września 1944 r. w Lublinie przy ul. Narutowicza funkcjonowała drukarnia okręgu lubelskiego AK. Po wykryciu jej przez NKWD sprzęt zarekwirowano, a obsługa została aresztowana (R. Wnuk, *Lubelski Okręg...*, s. 30).

³⁹ Mowa o kpt. Stefanie Dębickim „Kmicicu” (1903–1946), który został aresztowany 26 IX 1944 r. przez funkcjonariuszy NKWD. Przez dwa miesiące był przesłuchiwany w siedzibie sowieckiego aparatu bezpieczeństwa przy ul. Chopina w Lublinie, a następnie został przeniesiony na lubelski zamek. Zarzucono mu m.in. przynależność do AK, uchylanie się od służby wojskowej w szeregach ludowego WP oraz utrzymywanie kontaktów z konspiracją niepodległościową. 15 II 1945 r. Sąd Wojskowy Garnizonu Lubelskiego skazał go na karę śmierci. Został uwolniony w nocy z 18 na 19 II 1945 r. przez żołnierzy z Batalionu Ochrony Jeńców (I. Caban, *Ludzie lubelskiego okręgu Armii Krajowej*, Lublin 1995, s. 42–44).

⁴⁰ Chodzi o kpt. Kazimierza Burskiego „Konrada II” (1892–1966), który pod koniec września lub na początku października 1944 r. został aresztowany przez NKWD. Po zakończeniu śledztwa przeniesiono go na zamek w Lublinie, gdzie Sąd Wojskowy Garnizonu Lubelskiego skazał go na karę śmierci. Został uwolniony w nocy z 18 na 19 II 1945 r. przez żołnierzy z Batalionu Ochrony Jeńców (*ibidem*, s. 36–37, tu błędna data aresztowania – listopad 1944 r.).

Za ten cały okres czasu ogólna ilość aresztowanych sięga do 3 tys. Dokładną cyfrę trudno jest podać ze względu na trudności komunikacyjne. Z danej liczby aresztowanych do 1500 akowców, część z nich oddaliśmy do wojska.

W tej chwili znajduje się u nas około 500 osób zatrudnionych^a. Nie mogę powiedzieć, by stan dochodzenia w stosunku do nich był zadowalający. Na usprawiedliwienie tego stanu powołuję się na brak ludzi fachowych.

Bardzo pilną jest sprawa sądów specjalnych⁴¹ i w dalszym ciągu nierozpatrzone jest sprawa sądów nad członkami AK. Spraw akowców nie można dawać prokuratorom.

Co do dekretu o sądach specjalnych, to sprawy akowców tym sądom nie podlegają. Istnieje luka, którą trzeba wypełnić prawnie. Moim zdaniem należy rozciągnąć dekrety o sądach specjalnych również i na tę kategorię przestępców.

Sprawa volksdeutscheów⁴². Politycznie wymaga ona jak najszybszego załatwienia. Są tu jednak specjalne warunki, bowiem nie zawsze są dostateczne dowody dla skazania. Volksdeutscheów jest dużo i nie możemy ich wszystkich sadzać do więzienia. Rozpatrywaliśmy możliwość skierowania ich na roboty. W związku z tym należy stworzyć pewne elementarne warunki życia. Potrzebne więc są obozy i tę sprawę stawiam do rozważenia. W obozach będą oni musieli pracować⁴³.

^a *W pierwopisie: zatrzymanych.*

⁴¹ Specjalne sądy karne powstały na mocy dekretu PKWN z 12 IX 1944 r. o specjalnych sądach karnych dla spraw zbrodniarzy faszystowsko-hitlerowskich (DzU 1944, nr 4, poz. 21). Ich zadaniem było ściganie i osądzanie zbrodni popełnionych w czasie okupacji przez Niemców oraz osoby z nimi współpracujące. Sądy te skazywały również członków niepodległościowej konspiracji zbrojnej oraz przedstawicieli władz cywilnych Polskiego Państwa Podziemnego.

⁴² Volksdeutsch – w czasie II wojny światowej osoba, będąca przed wojną obywatelem państwa okupowanego, wpisana przez odpowiednie władze III Rzeszy na listę ludzi pochodzenia niemieckiego na podstawie kryteriów narodowych i rasowych. Figurowanie w spisie wiązało się zarówno z licznymi przywilejami niedostępnymi dla pozostałej ludności zamieszkującej podbite przez Niemców obszary, jak i obowiązkami – np. pełnienie służby w Wehrmachcie.

⁴³ Pod koniec 1944 r. władze komunistyczne w Polsce rozpoczęły na wzór państwa sowieckiego realizację polityki represji względem Niemców, osób wpisanych na niemiecką listę narodowościową oraz kolaborantów, którzy współpracowali z władzami okupacyjnymi III Rzeszy. Dekret PKWN z 4 XI 1944 r. o środkach zabezpieczających w stosunku do zdrajców narodu (DzU 1944, nr 11, poz. 54) określał wobec nich karę izolacji w miejscu odosobnienia oraz poddanie pracy przymusowej. Osoby skazane na roboty traciły prawa publiczne i obywatelskie, a ich majątek był konfiskowany na rzecz skarbu państwa. W rzeczywistości w obozach pracy oprócz Niemców i kolaborantów znaleźli się m.in. polscy działacze niepodległościowi, żołnierze AK (skazani za „działalność antypaństwową”), a także Rusini, Łemkowie i Ukraińcy (podejrzewani o współpracę z OUN-UPA). W październiku 1945 – a więc rok po powstaniu publikowanego dokumentu – w obozach więziono ok. 31 tys. ludzi. W kolejnych latach liczba więźniów stopniowo wzrastała. W marcu 1947 r. było ich blisko 80 tys. Więcej na ten temat zob. np. B. Kopka, *Obozy pracy w Polsce 1944–1950. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 2002; K. Tochman, *Komunistyczny obóz pracy Nowiny-Bludek na Zamojszczyźnie (1944–1945)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2013, nr 1/11, s. 91–106; A. Wilk, *Funkcjonowanie Centralnego Obozu Pracy w Krzesimowie w latach 1944–1945*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2014, nr 1/12, s. 41–55; W. Stankiewicz, *Obozy i inne miejsca odosobnienia dla niemieckiej ludności cywilnej w Polsce 1945–1950*, Bydgoszcz 2002.

Sprawa Milicji Obywatelskiej. Jest to nowy twór zarówno pod względem składu swego, jak i zadań. W pracy Milicji Obywatelskiej jest dużo braków. Ostatnio jednak sprawa ta zmienia się na lepsze, bowiem Komenda Główna [Milicji Obywatelskiej] przystąpiła do czystki wewnętrznej i wzmocnienia dyscypliny wewnętrznej. Musimy jednak stworzyć mniej więcej ludzkie warunki pracy członkom milicji. Jeśli my tego nie uczynimy, nie zmniejszy się liczba nadużyć ze strony milicji.

W szeregach milicji znaczna część ludzi jest nieumundurowana. Nadchodzi zima i milicja musi mieć zaopatrzenie. Wniosłem do przewodniczącego projekt wypłacania gaży w wysokości 500 zł na człowieka.

W terenie mamy do 13 tys. milicjantów, rozmieszczonych nieprawidłowo i stąd miejscami jest personel za duży, [a] miejscami za mały. W najbliższym czasie tę sprawę uporządkujemy.

Przydział żywności Milicji Obywatelskiej jest nienormalny. Nie mamy również żadnych środków, żeby dowieźć tę żywność tam, gdzie potrzeba. W Lublinie milicja otrzymuje wojskową porcję drugiej kategorii. Jest to jednak niewystarczające.

W szeregu punktach wybuchają różne wrogie nam akcje, jednakże jesteśmy przykuci do miejsca z braku środków lokomocji. Za cały czas dostaliśmy pięć willysów⁴⁴. Dopóki nie mamy środków lokomocji, nie mogę gwarantować za bezpieczeństwo. Apeluję, by przy podziale środków transportu nasz resort nie spychano na dalszy plan.

Więziennictwo. Dopiero jakieś 2–3 tygodnie temu zaczęliśmy więziennictwo zaopatrywać w środki żywnościowe. Obecnie aresztowany dostaje 300 gr chleba i trzy razy dziennie zupę. To jest wyżywienie bez tłuszczu i ten nienormalny stan rzeczy musi ulec zmianie. Tu znów wysuwa się kwestia aprowizacji i transportu.

Środkami represji bezpieczeństwa nie zapewnimy. Potrzebna jest również walka polityczna. Dotychczas prowadzi się tę walkę niedostatecznie, prowadzimy ją bez uzasadnienia, nie stawiamy zagadnienia politycznego ostro. Nasza propaganda musi podkreślać nieustannie odpowiedzialność za wrogą działalność i demaskować właściwe oblicze AK i innych organizacji. Należy zwracać uwagę na istniejącą zasadniczą linię podziału między PKWN i tymi, którzy go zwalczają.

Gen. Witold: Zastanawiając się nad organizacją Milicji Obywatelskiej, zdawałiśmy sobie sprawę z istniejących trudności i chcieliśmy je rozwiązać własnym wysiłkiem. Na niektórych odcinkach udało się nam to osiągnąć. Biorąc pod uwagę teren wyzwolony oraz ilość milicjantów, a także ogólne warunki – stwierdzić możemy, że obecny stan jest niezadowolający.

Organa wykonawcze muszą nie tylko pilnować posterunków, ale należy również do nich wykonywanie pewnych operacji. By sprostać temu zadaniu, milicja musi posiadać

---

⁴⁴ Chodzi o samochód terenowy amerykańskiej produkcji willys MB (znany jako jeep), wykorzystany masowo przez wojska aliantów w czasie II wojny światowej.

grupy zwarte i szybkie w działaniu. Trzeba, by każde województwo mogło dysponować kilkoma ciężarówkami samochodami dla przerzucania zwartych grup milicji. Samo posuwanie się wozów milicji w terenie sprawiłoby dodatnie wrażenie. Wroga działalność wzmacnia się, gdy widzi beczynność milicji, a więc nasza nieruchliwość prowokuje wroga. Na terenach oderwanych milicja musi na miejscu dysponować samochodami.

Podaję do wiadomości, że na 13 tys. ludzi w milicji zaledwie 3–4 tys. jest umundurowanych. Nieumundurowana milicja robi bardzo złe wrażenie. Obywatele inaczej się ustosunkują do milicji w mundurach niż do ubranej po cywilnemu.

Z uzbrojeniem sprawa wygląda lepiej. Na terenie wyzwolonym sprawę uzbrojenia już rozwiązaliśmy.

Nie rozwiązaliśmy dotąd kwestii zaopatrzenia. Jesteśmy zasadniczo na etacie wojskowym i żywność pobieramy z baz wojskowych, porozrzucanych w różnych punktach. Część milicji nie może pobierać zaopatrzenia z tych baz. W tych wypadkach komitety gminne i powiatowe pomagają milicji.

Niektóre tereny mają przerosty milicjantów, np. lubelskie, gdzie jest [ich] 5 tys., a potrzeba tylko 3 tys. Ten przerost, który chwilowo istnieje, należy raczej traktować jako rezerwę, która może nam się przydać na tereny zachodnie.

W sprawie przekazywania materiałów dochodzeń dotychczas było wiele braków, obecnie zaś stwierdza się pewną poprawę. Poczynając od wojew[ództwa] białostockiego, istnieje łączność komendantów milicji z prokuraturą.

Mamy nadzieję, że w przeciągu najbliższych tygodni potrafimy jeszcze wyżej podnieść morale Milicji Obywatelskiej i usunąć wszelkie braki.

Mamy zamiar założyć szkołę dla 100 oficerów milicji. W szeregach Milicji Obywatelskiej znajdują się ukryte elementy, które przyszyły, by rozkładać szeregi milicji.

Procentowy skład milicji: mamy dość dużo [funkcjonariuszy] z Armii Ludowej, organizacji BCh, a na ogół milicja składa się z różnych elementów ideowych. Mimo to współpraca w szeregach milicji jest dobra. Trzymamy się zasady wychowania politycznego Milicji Obywatelskiej w myśl uchwał komitetu⁴⁵.

Podzielać zdanie ob. Radkiewicza w sprawie sytuacji politycznej. Niewątpliwie część społeczeństwa opowiada się^a za komitetem słowem i czynem, natomiast niewielka część jest nadal za rządem londyńskim i ustosunkowuje się do nas nie tylko negatywnie, ale wręcz wrogo.

Dotychczas polityka komitetu szła po linii tolerancji. Dziś, kiedy czynniki wrogie przeszły od propagandy do czynów, musimy skończyć z polityką tolerancji. PKWN musi prowadzić politykę zdecydowaną.

Ob. Grubecki: Sprawa wydawania przepustek. Ja sam mogę się spotkać z takim wypadkiem, że jakiś fachowiec podszyje się pod demokratyczne poglądy i wprowadzi

^a W dokumencie wypowiada się.

⁴⁵ Tu i dalej mowa o PKWN.

nas w błąd. Od półtora miesiąca zwracam się do Prezydium [PKWN] w sprawie stworzenia biura personalnego przy Resorcie [Komunikacji Poczty i Telegrafów]. Uważam, że na 25 tys. pracowników kolejowych i pocztowych powinno być kilku pracowników, bezwzględnie zaufanych demokratów, pracujących w wydziale personalnym. Dotychczas cały wysiłek był skierowany na dobranie kadr. Dziś są już warunki na szczegółowszą kontrolę personalną każdego pracownika. Ja obsadzam stanowiska fachowcami.

Nie możemy pozwolić na to, by na odpowiedzialnych stanowiskach przy odbudowie kraju pracowali u nas volksdeutsche.

Ob. Witos: Przychodząc na tereny polskie, byliśmy przygotowani na to, że będziemy mieli jeszcze szereg trudności. Gdy przypomnimy sobie, w jakich warunkach musieliśmy tworzyć swój aparat, który dziś przedstawia pokaźny sprawdzian naszych sił, to musimy zaznaczyć, że postępy nasze są bardzo duże.

W czym tkwi nasza słabość? Słabość tkwi w tym, że nie mamy odpowiednich ludzi. Ludzie, którzy przychodzą do nas, nie zawsze chcą szczerze z nami współpracować.

Zdaję sobie sprawę, że reforma rolna jest niesłychanie ważna. Dla wykonania reformy stworzyliśmy potrzebny aparat. Oparliśmy się na tych ludziach, którzy byli konieczni. Przystępując do organizacji urzędów ziemskich⁴⁶, na kierownika powołałem człowieka zaufanego. Ludzi, których ten człowiek mi podawał przy obsadzaniu powiatów, przyjmowałem w dobrej wierze. Według nadchodzących wiadomości widzę, że aparat ten zaczyna szwankować. Współpraca naszej propagandy w wykonaniu reformy rolnej nie [jest] zadowalająca. Mam wiadomości, które wskazują na osłabienie wiary wśród społeczeństwa w wykonanie reformy rolnej.

Należy bezwzględnie usuwać ludzi, którzy prowadzą robotę szkodliwą, oraz napiętnować w prasie każdy fakt wrogiej akcji. Każdy fakt jakiegokolwiek niedociągnięcia jest przeze mnie badany i termin wykonania reformy rolnej będzie dotrzymany.

W porozumieniu z premierem [Edwardem Osóbką-Morawskim] postanowiliśmy prowadzić kontrolę rzeczową – puścimy w teren ludzi – rolników, którzy dopilnują wykonania [założeń reformy rolnej]. Pójdziemy drogą zwalczania wszelkich przeszkód. Nie ma żadnej polityki bez walki. Walka nasza będzie ciężka. Dziś możemy sobie pozwolić na zaostrenie środków walki.

Uważam, że należy zaakceptować wniosek ob. Radkiewicza [o] akcji przeciw wrogim elementom.

Ob. Sommerstein: Wnioski wyciągnięte ze sprawozdania ob. Radkiewicza można w pełni zaakceptować. Szczególnie celowym było bezpośrednie odczytanie progra-

---

⁴⁶ Wojewódzkie i powiatowe urzędy ziemskie powstały na mocy dekretu PKWN z 15 VIII 1944 r. o organizacji wojewódzkich i powiatowych urzędów ziemskich (DzU 1944, nr 2, poz. 4). Były one rodzajem terenowej ekspozytury Resortu Rolnictwa w sprawach związanych z przeprowadzaniem reformy rolnej.

mu i metod działania przeciwnika. Przysłowie, że uczyć się trzeba od przeciwników, powinno w tym wypadku znaleźć zastosowanie.

Z odezwy przeciwnika widać, jakie są słabe strony komitetu. Niebezpieczeństwo słabej akcji, niepodołanie zadaniom jest rzeczywiście wielkie i może stać się poważnym atutem w ręku przeciwnika.

Należy: 1) usprawnić administrację we wszystkich dziedzinach życia; 2) dokładnie kontrolować aparat już istniejący. Nie ulega wątpliwości, że w aparacie naszym są dotychczas ludzie, którzy z czyjegoś polecenia starają się wprowadzić rozkład. Kontrola pracowników jest konieczna. Należy usunąć element niemający zdolności organizacyjnych oraz tych, którzy są agentami przeciwnika.

Milicja powinna być dobrze uposażona i zaopatrzona. Należy dbać o dobór ludzi, bowiem milicja symbolizuje na zewnątrz władzę. Ważne jest, żeby milicja знаła swoje obowiązki, i tam, gdzie trzeba, interweniowała, pilnując zarządzeń władz. Zdarzają się wypadki, że milicja nie wykonuje poleceń rad narodowych⁴⁷.

Ob. Matuszewski: Chcę zwrócić uwagę na dwa zagadnienia: 1) stosunek prasy do zagadnień politycznych. Sądzę, że obywatele⁴⁸ niewłaściwie podchodzą do zadań prasy. Prasa nie jest tylko do tego, żeby prowadzić walkę, lecz nastawiona być musi również na momenty pozytywne, tzn. co się robi w państwie. Mamy natomiast braki inne w naszej propagandzie, np. to, że nie jest ona zrozumiała dla wieśniaka. 2) Bezpieczeństwo powinno się oprzeć na czynniku społecznym. Jak resort bezpieczeństwa współpracuje z organizacjami społecznymi, z masami chłopskimi – tego kierownik resortu nie podkreślił.

Partie polityczne powinny w tym okresie bardzo czynnie współpracować z władzami. Pamiętajmy o tym, że milicja powinna mieć oparcie w partiach politycznych.

Ob. Bierut: Jeżeli mamy na porządku dziennym sprawozdanie kierownika resortu bezpieczeństwa, to chociażby po to, żeby nakreślić linie polityki tego resortu i ocenić słuszność dotychczasowej pracy. Resort bezpieczeństwa jest niewątpliwie jednym z najważniejszych resortów i środków zabezpieczających działanie PKWN. Praca resortu bezpieczeństwa musi unieszkodliwiać nie tylko wykonawców, tj. ludzi złapanych na gorącym uczynku, ale także powinna zabezpieczyć i prowadzić działalność profilaktyczną. Polityka bezpieczeństwa publicznego powinna być skierowana na unieszkodliwienie tych, którzy się przeciwstawiają programowi PKWN.

Dotychczas resort bezpieczeństwa działał w kierunku unieszkodliwienia winowajców, nie unieszkodliwiał jednak samego trzonu. Takim trzonem są u nas obszarni-

⁴⁷ Rady narodowe były ciałami polityczno-urzędniczymi pozostającymi pod ścisłą kontrolą PPR, a następnie PZPR. W pierwszym okresie funkcjonowania ich głównym zadaniem była kontrola działalności organów wykonawczych administracji państwowej i samorządowej. Od 1950 r. stały się terenowymi organami administracyjnymi. Tworzone były w województwach, powiatach, miastach i gminach.

⁴⁸ Chodzi o uczestników posiedzenia Prezydium PKWN.

cy. Obszarnicy działają przestępczo dlatego, że to leży w ich interesie. PKWN podjął akcję zlikwidowania tej warstwy, stąd warstwa ta będzie się broniła wszystkimi siłami. Kiedy się odbywają zjazdy podziemne, drukowane są ulotki, to sprawcami tego są ci, którzy pozornie z tym nie mają do czynienia, np. jakiś pan z folwarku, dający żywność wykonawcom. Są całe oddziały zbrojne AK występujące przeciwko PKWN.

Skąd oni czerpią środki do działania? Z folwarku! Wrogowie działają z dopuszczenia dziedziców. Walka z tymi warstwami, które z natury swego interesu społecznego występują przeciw nam, powinna być prowadzona.

Praca Resortu Bezpieczeństwa Publicznego ma iść po linii zabezpieczenia się przed działaniem tej warstwy. Dotąd tego zagadnienia resort nie rozwiązał.

Również ważną jest sprawa wrogów wyraźnych nie tylko PKWN, ale polskości w ogóle. Mam na myśli volksdeutsche, stammdeutsche⁴⁹ itd. Działają oni jako wrogowie komitetu, paraliżują jego prace, organizując sabotaże.

Mówiło się, że trzeba zorganizować obozy dla volksdeutsche. Uważam, że trzeba ich aresztować, bowiem mogą oni zmylić ślady za sobą, zanim my rozpoczniemy akcję. Należy umożliwić resortowi bezpieczeństwa zorganizowanie akcji przeciwko tym elementom.

Ob. Morawski: Zdaję sobie sprawę z trudności, jakie ma przed sobą resort bezpieczeństwa. Jest to może najbardziej niewdzięczny i trudny do zorganizowania resort. Ale nie ma resortu, w którym by były tak krzyczące braki, jak tutaj. Uważam, że w pracy milicji w terenie jest bardzo dużo braków. Trudności nie usprawiedliwiają tych braków. Na moje zapytanie co do przeciwdziałań nie otrzymuję żadnej odpowiedzi. Uważam za pewne nieposzanowanie komitetu, jeżeli się nie reaguje na żądane wyjaśnienia.

Istnieje brak współpracy resortu bezpieczeństwa z radami miejskimi.

Dochodzą niepokojące informacje, że na terenie Hrubieszowa organizuje się milicję złożoną przeważnie z Ukraińców, o szowinistycznych tendencjach. W związku z tym ludność polska odnosi się wrogo do władz komitetu i do milicji. Stawiamy na równi prawa obywateli polskich, ale stan taki, jaki jest w Hrubieszowie, jest nienormalny⁵⁰.

---

⁴⁹ W okresie II wojny światowej stammdeutsche nazywano osoby kwalifikujące się do wpisu na drugą kategorię volkslisty, tj. ludzi narodowości niemieckiej mieszkających poza obszarem III Rzeszy, władających językiem niemieckim oraz pielęgnujących tradycję i kulturę niemiecką.

⁵⁰ Do 1947 r. wschodnia i południowo-wschodnia część woj. lubelskiego zamieszkiwana była w znacznej mierze przez ludność ukraińską lub mającą związki z ukraińskim kręgiem kulturowym (M. Zajączkowski, *Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie 1944–1947* [w:] *Dzieje Lubelszczyzny...*, s. 461). Z dokumentów aparatu bezpieczeństwa wynika, iż w Hrubieszowie, ale również w innych miejscowościach położonych na tym obszarze (np. Chełmie i Tomaszowie Lubelskim), znaczna część funkcjonariuszy MO (czasem nawet UB) rekrutowała się spośród ludności ukraińskiej mającej poglądy nacjonalistyczne, a niektóre posterunki milicji miały być zdominowane przez członków OUN-UPA (*Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944 – czerwiec 1945)*, wstęp S. Poleszak, wybór i oprac. L. Pietrzak et al., Warszawa 2004, s. 255, 321, 328, 343).

Dawałem wskazówki aresztowania volksdeutschów, lecz odpowiedzi z resortu bezpieczeństwa nie otrzymałem. Nie możemy dopuścić, ażeby volksdeutsche siedzieli w urzędach i uprawiali szkodliwą działalność. Powinniśmy skonfiskować majątki volksdeutschów i przeznaczyć je na utrzymanie milicji.

Ob. Berman: Aparat milicji zmontowano w ciągu dwóch miesięcy. Każdy, kto ma doświadczenie polityczne, zdaje sobie sprawę, że niesłuchanie trudno jest skontrolować ludzi, których się w takich warunkach przyjmowało do pracy.

Co do egzekutywy, to praca śledcza może się pochwalić poważnymi wynikami, jednakże ogólnie [rzecz] biorąc, jest ona za słaba. Do tej pory nie zdobyliśmy się na skazanie tych, których mamy w ręku.

Ob. Janusz: Słabą stroną naszej propagandy jest jej niepowszechność. Dociera ona tylko do niewielu.

Ob. Chajn: Myślą przewodnią referatu ob. Radkiewicza było porzucenie zasady liberalizmu w stosunku do przeciwników. Dotychczasowy liberalizm powodował, że społeczeństwo nie odczuwało, iż w stosunku do przestępców stosuje się represje.

Zbyt mało zwraca się u nas uwagę na przygotowanie milicji do współpracy z sądownictwem. Proponowałbym wprowadzenie specjalnych kursów dla milicji, kierowanych przez sędziów, adwokatów i prawników. Należy nauczyć milicję sporządzać protokoły.

Co się tyczy przestępczości AK, to w dniu dzisiejszym rozpoczął urzędowanie przewodniczący specjalnego sądu karnego.

Sprawa volksdeutschów jest bardzo ważna. Dla orientacji obozów na razie nie mamy nic przygotowanego. Po ukończeniu prac przygotowawczych będzie można rozpocząć aresztowania⁵¹. W wojew[ództwie] lubelskim polecono spisać wszystkich volksdeutschów. Podobnie na innych terenach.

W czasie objazdów w terenie stwierdziliśmy nieodpowiedni stan materialny milicji. Milicja jest nieuzbrojona i nieumundurowana.

Przyłączam się do apelu ob. Radkiewicza w sprawie przydziału środków transportowych.

Odnosnie do pracowników komitetu, resort bezpieczeństwa powinien wprowadzić kontrolę pracowników.

Ob. Agroszewski: Należy się dokładnie zastanowić nad źródłem reakcji. Wspomniano, że takim ośrodkiem są dwory. Należałoby mieć pewną kontrolę na terenach poszczególnych gmin, powiatów i województw. Należałoby nawiązać ścisłą współpracę z radami [narodowymi].

⁵¹ Już 30 X 1944 r. kierownik RBP sporządził instrukcję przeznaczoną dla funkcjonariuszy urzędów bezpieczeństwa oraz MO dotyczącą zatrzymywania i odsyłania do obozów pracy volksdeutschów i ludzi kolaborujących z niemiecką administracją okupacyjną (*Rok pierwszy...*, s. 72–75).

Ob. Drobner: Aparat bezpieczeństwa publicznego powstał w ciągu dwóch miesięcy i liczy 13 tys. ludzi⁵², dlatego nie może być bez usterek.

Ob. Chajm podaje myśl kontroli naszych pracowników. Uważam, że na to należy zwrócić uwagę i zorganizować biuro personalne.

Ob. Skrzyszewski: Uwaga ob. Radkiewicza, że należy skończyć z pewnymi liberalizmem i źle pojętą jednością narodową, jest słuszna. Należy rzucić hasło jedności narodowej, ale bez wrogów. W związku z tym powinniśmy przeprowadzić pewną czystkę i okazać pełną czujność. Również słuszna jest myśl ob. Bieruta, że należy zainteresować się elementem siedzącym we dworach. Proponuję przeprowadzenie ewidencji ludności, a więc uregulowanie kwestii paszportów itd. Wskazane jest wprowadzenie przepustek dla poruszających się w terenie, przez co ruch ludności nie będzie tak swobodny. Proponuję wykorzystanie sprawy kart żywnościowych celem nacisku na wroga. Sądzę, że byłoby wskazane zarekwirować rowery, którymi przeważnie posługują się wrogowie.

Ob. Morawski: Uważam dyskusję za zakończoną. Odpowiedź referenci.

Gen. Witold: Było kilka uwag bezcennych w odniesieniu do Milicji Obywatelskiej. Zaznaczam, że milicja istnieje zaledwie dwa miesiące. Trudno jest w przeciągu tak krótkiego czasu zorganizować 13 tys. ludzi rozrzuconych po pięciu województwach. Nie mamy żadnych środków na zaopatrzenie milicji i w takich warunkach zdarzają się nadużycia przy rewizjach⁵³. Dlatego apeluję, by komitet wziął pod uwagę, że organa nasze będą działać sprężyście, jeżeli im udzielimy pomocy.

Ob. Radkiewicz: Z dyskusji nad pracą resortu bezpieczeństwa wynika akceptacja tej głównej linii, którą nakreśliłem, a która będzie podstawowym punktem wyjścia naszej działalności, jak również będzie wzięta pod uwagę w pracy każdego resortu. Zagadnienia bezpieczeństwa nie można rozwiązać jedynie drogą represji (mój resort powołany [jest] do represji), lecz zagadnieniem tym powinny się zająć wszystkie resorty i organizacje.

W kwestii Milicji Obywatelskiej uwagi komitetu są, niestety, słuszne. Większość naszej milicji to ludzie, którzy mają ogromne zasługi w walce zbrojnej za czasów oku-

---

⁵² Drobner, mówiąc w tym miejscu o aparacie bezpieczeństwa publicznego, miał na myśli wyłącznie MO.

⁵³ Pod koniec października 1944 r. Radkiewicz zobowiązał wszystkich kierowników urzędów bezpieczeństwa oraz komendantów MO do „natychmiastowego reagowania [...] we wszystkich wypadkach nadużyć i łamania dyscypliny ze strony podwładnych im pracowników służb bezpieczeństwa” (*Rok pierwszy...*, s. 71). Nie przyniosło to jednak oczekiwanych skutków. Na przykładowo w woj. lubelskim dopiero na początku 1945 r. podjęto próby wprowadzenia dyscypliny i uczciwości w wykonywaniu obowiązków służbowych przez funkcjonariuszy. Wówczas rozpoczęto akcję „oczyszczania” szeregów z osób, których zachowanie szkodziło wizerunkowi MO. Akcja miała na celu zredukowanie ekscesów milicji wobec obywateli, np. kradzieży podczas rewizji i nadużywania władzy (A. Jaremek, *Milicja Obywatelska w województwie lubelskim w latach 1944–1945*, „Res Historica” 2000, z. 11, s. 159).

pacji. To są ludzie nerwowo wyczerpani i niezrównoważeni. Tacy są nieodpowiedni na straży bezpieczeństwa i musimy ich posłać do innych formacji⁵⁴.

Sprawa volksdeutscheów jest związana z czynnościami przygotowawczymi. Niemniej uważam, że zarzuty w tej kwestii są słuszne. Ponieważ nie było możliwości samego rozwiązać tego zagadnienia, przedstawiłem to komitetowi.

Uważam, że sytuacja dojrzała, by aresztować bardziej zaangażowanych.

Odnośnie [do] sprawy odpowiedzi na interpelacje podaję, że jestem zasypywany ze wszystkich stron pytaniami i trudno mi niekiedy na wszystkie odpowiedzieć.

W sprawie aresztowanych przez władze sowieckie nie mogę nic odpowiedzieć, bowiem na moje zapytanie co do 40 aresztowanych otrzymałem akta jedynie pięciu spraw.

Co do paszportów uważam, że są one potrzebne, jednak aby je móc wydawać, trzeba mieć jakieś pierwiastkowe dokumenty. Można by za podstawę wziąć kenkarty⁵⁵, jednakże przez to akceptowali[by]śmy dokumenty wroga. Musimy więc szukać innych dróg.

Nie mam nic przeciwko pozbawieniu przeciwnika środków komunikacji przez konfiskatę rowerów. Zaznaczam jednak, że często przy pomocy protekcji posługują się oni nawet naszymi środkami transportu.

Ob. Witos: Dyskusja wykazała, że resort bezpieczeństwa wykonał olbrzymie zadanie. Dlatego stawiam wniosek o przyjęcie sprawozdania do wiadomości.

Ogólna zgoda

Protokółował Jaczun

Źródło: AAN, PKWN w Lublinie, I/5, Protokół posiedzenia PKWN, 4 X 1944 r., k. 72–81, oryginał, mps.

⁵⁴ 19 X 1944 r. w rozkazie wewnętrznym nr 2 Radkiewicz zarządził, aby usunąć z szeregów MO „element politycznie niepewny, niezdiscyplinowany oraz osoby, które okazały się niezdolne do pełnienia służby milicyjnej”. Chcąc „uzdrowić” szeregi tej formacji, rozkazał „wycofanie ze służby [...] co najmniej 50 proc. składu osobowego spośród byłych partyzantów i przekazanie ich częściowo do WP, częściowo do W[ojsk] W[ewnętrznych]” (*Rok pierwszy...*, s. 68).

⁵⁵ Kennkarta – dokument tożsamości wydawany w czasie II wojny światowej przez okupacyjne władze niemieckie mieszkańcom Generalnego Gubernatorstwa.

Maciej Łochowski

**October tightening of the course. Thoughts on
the lecture given by Stanisław Radkiewicz
at the meeting of the Presidium of the Polish
Committee of National Liberation**

Summary

Article contains a transcript from the meeting of the Polish Committee of National Liberation from 4th October 1944, during which the head of the Public Security Departments Stanisław Radkiewicz gave a comprehensive lecture in which he rated the current politics regarding the security and presented a plan for destroying opposition. His speech became a catalyst for another wave of repression which happened to the underground polish resistance from communists.

Key words: Polish Committee of National Liberation, Resort for Public Security, Citizens' Militia, independence underground movement, Home Army, Farmers' Battalions, National Armed Forces, Stanisław Radkiewicz

Wykaz skrótów

AAN	– Archiwum Akt Nowych [w Warszawie]
AGH	– Akademia Górniczo-Hutnicza [w Krakowie]
AIMON	– Archiwum Instytucji Ministerstwa Obrony Narodowej [w Modlinie]
AIPN	– Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej [w Warszawie]
AIPN By	– Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy
AIPN Gd	– Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku
AIPN Kr	– Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie
AIPN Łd	– Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi
AIPN Sz	– Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Szczecinie
AIPN Wr	– Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu
AK	– Armia Krajowa
AL	– Armia Ludowa
ANKr	– Archiwum Narodowe w Krakowie
ANP	– Akademia Nauk Politycznych [w Warszawie]
ANS	– Akademia Nauk Społecznych [w Warszawie]
APB	– Archiwum Państwowe w Bydgoszczy
APG	– Archiwum Państwowe w Gdańsku
APK	– Archiwum Państwowe w Koszalinie
APL	– Archiwum Państwowe w Lublinie
APO	– Archiwum Państwowe w Opolu
APWr	– Archiwum Państwowe we Wrocławiu
ASG	– Akademia Sztabu Generalnego [w Warszawie]
ASG	– Archiwum Straży Granicznej [w Szczecinie]
ASW	– Akademia Spraw Wewnętrznych [w Warszawie]
ATR	– Akademia Techniczno-Rolnicza [w Bydgoszczy]
AWF	– Akademia Wychowania Fizycznego
AZS	– Akademicki Związek Sportowy
BBC	– ang. British Broadcasting Corporation (Brytyjska Korporacja Nadawcza)
BBH IPN	– Biuro Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej
BCh	– Bataliony Chłopskie
BCP	– Batalion Centralnego Podporządkowania
BIP	– Biuro Informacji i Propagandy [Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej]
BKS	– Bydgoski Klub Sportowy [„Polonia”]
BND	– niem. Bundesnachrichtendienst (Federalna Służba Wywiadowcza) [Republiki Federalnej Niemiec]
BO ZOMO	– Batalion Operacyjny Zmotoryzowanych Odwodów Milicji Obywatelskiej
BP	– bezpieczeństwo publiczne
BP KC PZPR	– Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
BUiAD	– Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów [Instytutu Pamięci Narodowej]
BWOP	– Brygada Wojsk Ochrony Pogranicza

CA FSB	– ros. Centralnyj Archiw Fiedieralnoj Służby Biezopasnosti (Centralne Archiwum Federalnej Służby Bezpieczeństwa) [w Moskwie]
CD	– ang. Compact Disc (płyta kompaktowa)
CIA	– ang. Central Intelligence Agency (Centralna Agencja Wywiadowcza)
CS MBP	– Centralna Szkoła Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego
CSP	– Centrum Szkolenia Policji [w Łodzi]
CW MBP	– Centrum Wyszkożenia Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego [w Legionowie]
CW MO	– Centrum Wyszkożenia Milicji Obywatelskiej [w Słupsku]
CW MSW	– Centrum Wyszkożenia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych [w Legionowie]
DP	– Dywizja Piechoty
DST	– franc. Direction de la Surveillance du Territoire (Dyrekcja Nadzoru Terytorium)
DSZ	– Delegatura Sił Zbrojnych [na Kraj]
Dz. Rozk. MON	– Dziennik Rozkazów Ministerstwa Obrony Narodowej
DzU	– Dziennik Ustaw [Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej]
DzU RP	– Dziennik Ustaw [Rzeczypospolitej Polskiej]
EWG	– Europejska Wspólnota Gospodarcza
FBI	– ang. Federal Bureau of Investigation (Federalne Biuro Śledcze)
GAP	– Główne Archiwum Policji [w Warszawie]
GARF	– ros. Gosudarstwiennyj Archiw Rossijskoj Fiedieracyi (Archiwum Państwowe Federacji Rosyjskiej) [w Moskwie]
GIOT	– Główny Inspektorat Obrony Terytorialnej
GISZ	– Generalny Inspektorat Sił Zbrojnych (generalny inspektor Sił Zbrojnych)
GL	– Gwardia Ludowa [Polskiej Partii Robotniczej]
GMT	– [Wydział] Gospodarki Materiałowo-Technicznej [KW MO]
GPiDO	– Grupa Paszportów i Dowodów Osobistych [KP MO]
GRC	– Grupa Rejestracji Cudzoziemców [KP MO]
GS	– Gminna Spółdzielnia [„Samopomoc Chłopska”]
GZI WP	– Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego
GZP WP	– Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego
IKKN	– Instytut Kształcenia Kadr Naukowych [przy KC PZPR]
INP UW	– Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego
IOF	– Inspektorat Ochrony Funkcjonariuszy [MSW]
IOP	– Inspektorat Ochrony Przemysłu [MSW]
IPN	– Instytut Pamięci Narodowej
IPNKŚzNP	– Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
ISiDZ KW MO	– Inspektorat Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej
ISZ KW MO	– Inspektorat Szkolenia Zawodowego Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej
IW	– Informacja Wojskowa (Informacja Wojska Polskiego)
KBW	– Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego
KC	– Komitet Centralny
KC KPP	– Komitet Centralny Komunistycznej Partii Polski
KC KPZR	– Komitet Centralny Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego
KC PPR	– Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej

KC PZPR	– Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KC WKP(b)	– Komitet Centralny Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików)
KD	– Komitet Dzielnicowy [Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej]
KD MO	– Komenda Dzielnicowa Milicji Obywatelskiej
KD PZPR	– Komitet Dzielnicowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KDL	– kraje demokracji ludowej
KdsBP	– Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego
KG MO	– Komenda Główna Milicji Obywatelskiej
KG ZWZ-AK	– Komenda Główna Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej
KGB	– ros. Komitet Gosudarstwiennoj Biezopasnosti (Komitet Bezpieczeństwa Państwowego)
KGB LSRS	– ros. Komitet Gosudarstwiennoj Biezopasnosti (Komitet Bezpieczeństwa Państwowego) Litewskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej
KKF	– [Sekcja] Krzewienia Kultury Fizycznej
KKPOP	– Komisja Konsultacyjno-Porozumiewawcza Organizacji Partyjnych
KM MO	– Komenda Miejska Milicji Obywatelskiej
KM PZPR	– Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KMiP MO	– Komenda Miejska i Powiatowa Milicji Obywatelskiej
KMO	– Komenda Milicji Obywatelskiej
KMW	– Koło Młodzieży Wojskowej
KO	– kontakt obywatelski
KO	– kontakt operacyjny
KOI	– kartoteka ogólnoinformacyjna [Ministerstwa Spraw Wewnętrznych]
Komsomol	– ros. Kommunističeskij Sojuz Mołodoży (Komunistyczny Związek Młodzieży)
KP	– Komenda Powiatowa [Milicji Obywatelskiej]
KP	– Komitet Powiatowy [Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej]
KP	– kontakt poufny
KP MO	– Komenda Powiatowa Milicji Obywatelskiej
KP PZPR	– Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KPP	– Komunistyczna Partia Polski
KPZR	– Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego
KRG	– Kontrola Ruchu Granicznego
KRM	– Koło Rodzin Milicyjnych
KRN	– Krajowa Rada Narodowa
KS	– kontakt służbowy
KUMNZ	– Komunistyczny Uniwersytet Mniejszości Narodowych Zachodu [w Moskwie]
KW	– [Kurs] Kontrwywiadowczy
KW MK	– Komitet Wykonawczy Międzynarodówki Komunistycznej
KW MO	– Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej
KW PPR	– Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej
KW PZPR	– Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KZ PZPR	– Komitet Zakładowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KZMP	– Komunistyczny Związek Młodzieży Polskiej
LO	– Liceum Ogólnokształcące
LP	– Lasy Państwowe
LSRS	– Litewska Socjalistyczna Republika Sowiecka

LWP	– Liga Wolnych Polaków
LWP	– Ludowe Wojsko Polskie
MBP	– Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego
MGB	– ros. Ministerstwo Gosudarstwiennoj Biezopasnosti (Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego)
MGIMO	– ros. Moskowskij Gosudarstwiennij Institut Międzynarodnych Otnoszenij (Moskiewski Państwowy Instytut Stosunków Międzynarodowych)
MHD	– Miejski Handel Detaliczny
MK	– mieszkanie kontaktowe
MK	– Międzynarodówka Komunistyczna
MKWS	– Międzywojewódzki Kurs Wyszkolenia Szeregowych
MKZ	– Międzyzakładowy Komitet Założycielski [NSZZ „Solidarność”]
MNiSW	– Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego
MO	– Milicja Obywatelska
MON	– Ministerstwo Obrony Narodowej
MOSF	– Milicyjna Odznaka Sprawności Fizycznej
MPRB	– Miejskie Przedsiębiorstwo Robót Budowlanych [w Nowym Sączu]
MRN	– Miejska Rada Narodowa
MSP	– Międzywojewódzka Szkoła Partyjna
MSW	– Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
MSZ	– Ministerstwo Spraw Zagranicznych
MUBP	– Miejski Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
MUdsBP	– Miejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Publicznego
MWD	– ros. Ministerstwo Wnutriennych Dieł (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych)
NATO	– ang. North Atlantic Treaty Organization (Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego)
ND	– Narodowa Demokracja
NK ZSL	– Naczelny Komitet Zjednoczonego Stronnictwo Ludowego
NKGB	– ros. Narodnyj Komissariat Gosudarstwiennoj Biezopasnosti (Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego)
NKWD	– ros. Narodnyj Komissariat Wnutriennych Dieł (Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych)
NOMO	– Nietatowe Oddziały Milicji Obywatelskiej
NRD	– Niemiecka Republika Demokratyczna
NRF	– Niemiecka Republika Federalna
NSZ	– Narodowe Siły Zbrojne
NSZZ	– Niezależny Samorządny Związek Zawodowy [„Solidarność”]
NZW	– Narodowe Zjednoczenie Wojskowe
OBBH IPN	– Oddziałowe Biuro Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej
OBEP IPN	– Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej
OBUiAD	– Oddziałowe Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów [Instytutu Pamięci Narodowej]
OC	– Obrona Cywilna
ODKK MSW	– Ośrodek Doskonalenia Kadr Kierowniczych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych [w Łodzi]
OKKW	– Ośrodek Kształcenia Kadr Wywiadu [w Starych Kiejkutach]

ON	– obrona narodowa
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych,
OOP	– Oddziałowa Organizacja Partyjna [Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej]
OPBMar. (OPBMR)	– obrona przed bronią masowego rażenia
OPL	– obrona przeciwlotnicza
ORMO	– Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej
OS CW MSW	– Ośrodek Szkolenia Centrum Wyszkozenia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
OSPIMS WOP	– Ośrodek Szkolenia Podoficerów i Młodszych Specjalistów Wojsk Ochrony Pogranicza [w Kętrzynie]
OSWOP	– Ośrodek Szkolenia Wojsk Ochrony Pogranicza [w Kętrzynie]
OT	– Obrona Terytorialna
OUN	– ukr. Orhanizacja Ukrajńskich Nacionalistiw (Organizacja Nacionalistów Ukraińskich)
OWOP	– Oddział Wojsk Ochrony Pogranicza
OZI	– osobowe źródło informacji
PAN	– Polska Akademia Nauk
PCK	– Polski Czerwony Krzyż
PDdsBP	– Powiatowa Delegatura ds. Bezpieczeństwa Publicznego
PDF	– ang. Portable Document Format (przenośny format dokumentu)
PESEL	– Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności
PG KW MO	– Wydział do Walki z Przestępczością Gospodarczą Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej
PGH	– Przedsiębiorstwo Gastronomiczno-Handlowe [„Konsumy”]
PGR	– Państwowe Gospodarstwo Rolne
PGRN	– Prezydium Gminnej Rady Narodowej
PiMUBP	– Powiatowy i Miejski Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
PISM	– Polski Instytut Spraw Międzynarodowych
PKP	– Polskie Koleje Państwowe
PKS	– Państwowa Komunikacja Samochodowa
PKWN	– Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
PMRN	– Prezydium Miejskiej Rady Narodowej
POM	– Państwowy Ośrodek Maszynowy
POP	– Podstawowa Organizacja Partyjna [Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej]
POW	– Pomorski Okręg Wojskowy
POWT	– Posterunek Obserwacji Wzrokowo Technicznej
PP	– podsłuch pokojowy
PPR	– Polska Partia Robotnicza
PPRN	– Prezydium Powiatowej Rady Narodowej
PPS	– Polska Partia Socjalistyczna
PPS-WRN	– Polska Partia Socjalistyczna – Wolność, Równość, Niepodległość
PRL	– Polska Rzeczpospolita Ludowa
PSBS	– Polski Samodzielny Batalion Specjalny
PSL	– Polskie Stronictwo Ludowe
PSZ WOP	– Podoficerska Szkoła Zawodowa Wojsk Ochrony Pogranicza [w Kętrzynie]
PSzW	– Powiatowy Sztab Wojskowy
PT	– podsłuch telefoniczny
PUBP	– Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego

PUDsBP	– Powiatowy Urząd ds. Bezpieczeństwa Publicznego
PWRN	– Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej
PZPR	– Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
RBOW	– Robotnicze Bataliony Obrony Warszawy
RBP	– Resort Bezpieczeństwa Publicznego
RFN	– Republika Federalna Niemiec
RGASPI	– ros. Rossijskij Gosudarstwiennyj Archiw Socjalno-Politiczeskoj Istorii (Rosyjskie Archiwum Historii Społecznej i Politycznej)
RO	– Referat Ochrony [UB/SB]
ROMO	– Rezerwowe Oddziały Milicji Obywatelskiej
RP	– Rzeczpospolita Polska
RPA	– Republika Południowej Afryki
RSB	– Referat Służby Bezpieczeństwa
RSB KMİP MO	– Referat Służby Bezpieczeństwa Komendy Miejskiej i Powiatowej Milicji Obywatelskiej
RSB KP MO	– Referat Służby Bezpieczeństwa Komendy Miejskiej Milicji Obywatelskiej
RUSW	– Rejonowy Urząd Spraw Wewnętrznych
RWE	– Radio Wolna Europa
RWPG	– Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej
SB	– Służba Bezpieczeństwa
SB KW MO	– Służba Bezpieczeństwa Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej
SB MSW PRL	– Służba Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej
SB RUSW	– Służba Bezpieczeństwa Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych
SCh	– Samopomoc Chłopska
SCh	– Straż Chłopska
SD	– niem. Sicherheitsdienst (Służba Bezpieczeństwa)
SD	– Stronnictwo Demokratyczne
SDKPiL	– Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy
SG WP	– Sztab Generalny Wojska Polskiego
SGPiS	– Szkoła Główna Planowania i Statystyki [w Warszawie]
SGSZ	– Szkoła Główna Służby Zagranicznej [w Warszawie]
SKKF	– Sekcja Krzewienia Kultury Fizycznej
SL	– Stronnictwo Ludowe
SOPP	– Społeczny Ośrodek Propagandy Partyjnej
SOR	– sprawa operacyjnego rozpracowania
SOS	– sprawa operacyjnego sprawdzenia
SP	– Szkoła Partyjna
SPMO	– Szkoła Podchorążych Milicji Obywatelskiej
SPOiAL	– System Powszechnego Ostrzegania i Alarmowania Ludności
SRK	– Społeczna Rada Kultury [WUSW w Bydgoszczy]
STASI (Stasi)	– niem. Ministerium für Staatssicherheit (Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego) [Niemieckiej Republiki Demokratycznej]
SUSW	– Stołeczny Urząd Spraw Wewnętrznych [w Warszawie]
SYSKIN	– System Ksiąg Inwentarzowych
SZEW	– Ślądeckie Zakłady Elektro-Węglowe
SZSP	– Socjalistyczny Związek Studentów Polskich

ŚSZ	– Średnie Studium Zawodowe
TEOK	– teczka ewidencji operacyjnej na księdza
TEOP	– teczka ewidencji operacyjnej na parafię
TOS	– Terenowy Oddział Samoobrony
TPD	– Towarzystwo Przyjaciół Dzieci
TPPR	– Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej
TRJN	– Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej
TRZZ	– Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich
TUR	– Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego
TW	– tajny współpracownik
TWP	– Towarzystwo Wiedzy Powszechnej
UAM	– Uniwersytet im. Adama Mickiewicza [w Poznaniu]
UB	– Urząd Bezpieczeństwa
UBP	– Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
UdsBP	– Urząd ds. Bezpieczeństwa Publicznego
UdsW	– Urząd ds. Wyznań
UJ	– Uniwersytet Jagielloński [w Krakowie]
UKSW	– Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego [w Warszawie]
UŁ	– Uniwersytet Łódzki
UMCS	– Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej [w Lublinie]
UMK	– Uniwersytet Mikołaja Kopernika [w Toruniu]
UOP	– Urząd Ochrony Państwa
UPA	– ukr. Ukraińska Powstańska Armija (Ukraińska Armia Powstańcza)
USA	– ang. United States of America (Stany Zjednoczone Ameryki)
USW	– Urząd Spraw Wewnętrznych
UW	– Uniwersytet Warszawski
WAG	– Wydział Administracyjno-Gospodarczy [CS MBP]
WBP	– Wydział Bezpieczeństwa Publicznego [Prezydium Rady Narodowej]
WHP	– Wydział Historii Partii
WiN	– [Zrzeszenie] „Wolność i Niezawisłość” (właśc. Ruch Oporu bez Wojny i Dywersji „Wolność i Niezawisłość”)
WIOP	– Wojewódzki Inspektorat Ochrony Przemysłu
WKO	– Wojewódzki Komitet Obrony
WKP(b)	– ros. Wsiesojuznaja Kommunistyczeskaja Partija (bolszewikow) [Wszechzwiązkowa Partia Komunistyczna (bolszewików)]
WKR	– Wojskowa Komenda Rejonowa
WKS	– Wojskowy Klub Sportowy [„Legia” Warszawa]
WKU	– Wojskowa Komenda Uzupelnień
WKWS	– Wojewódzki Kurs Wyszukolenia Szeregowych
WOP	– Wojska Ochrony Pogranicza
WOPP	– Wojewódzki Ośrodek Propagandy Partyjnej
WP	– Wojsko Polskie
WPZ KW MO	– Wydział Paszportów Zagranicznych Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej
WRN	– Wojewódzka Rada Narodowa
WRN	– Wolność, Równość, Niepodległość (właśc. Centralne Kierownictwo Ruchu Mas Pracujących Miast i Wsi – Wolność, Równość, Niepodległość)

WSD	– Wyższe Seminarium Duchowne
WSE	– Wyższa Szkoła Ekonomiczna
WSI	– Wojskowe Służby Informacyjne
WSI	– Wyższa Szkoła Inżynierska
WSK	– Wojewódzkie Stanowisko Kierowania
WSNS	– Wyższa Szkoła Nauk Społecznych [w Warszawie]
WSO	– Wyższa Szkoła Oficerska
WSOP	– Wojskowa Służba Ochrony Powstania
WSOWZ	– Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Zmechanizowanych [we Wrocławiu]
WSP	– Wyższa Szkoła Pedagogiczna
WSR	– Wyższa Szkoła Rolnicza
WSW	– Wojskowa Służba Wewnętrzna
WUBP	– Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
WUdsBP	– Wojewódzki Urząd ds. Bezpieczeństwa Publicznego
WUML	– Wieczorowy Uniwersytet Marksizmu-Leninizmu
WUSW	– Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych
YMCA	– ang. Young Men's Christian Association (Związek Chrześcijańskiej Młodzieży Męskiej)
ZBoWiD	– Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
ZG ZPP	– Zarząd Główny Związku Patriotów Polskich
ZG ZSMP	– Zarząd Główny Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej
ZHP	– Związek Harcerstwa Polskiego
ZMK	– Związek Młodzieży Komunistycznej
ZMP	– Związek Młodzieży Polskiej
ZMS	– Związek Młodzieży Socjalistycznej
ZMW	– Związek Młodzieży Wiejskiej
ZNTK	– Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego [w Bydgoszczy]
ZO WUSW	– Zmotoryzowane Odwoły Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych
ZOMO	– Zmotoryzowane Odwoły Milicji Obywatelskiej
ZOS	– Zakładowy Oddział Samoobrony
ZPP	– Związek Patriotów Polskich
ZSA	– Zawodowe Studium Administracyjne
ZSCh	– Związek Samopomocy Chłopskiej
ZSL	– Zjednoczone Stronnictwo Ludowe
ZSMP	– Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej
ZSP	– Zrzeszenie Studentów Polskich
ZSRR	– Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ZSRS	– Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich
ZWM	– Związek Walki Młodych
ZWP	– Związek Wolnych Polaków
ZWZ	– Związek Walki Zbrojnej
ZWZ-AK	– Związek Walki Zbrojnej – Armia Krajowa
ZZ ZSMP	– Zarząd Zakładowy Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej

Noty o Autorach

Zbigniew Bereszyński (ur. 1956), doktor nauk humanistycznych, historyk, adiunkt w Państwowym Instytucie Naukowym – Instytucie Śląskim w Opolu. Zajmuje się głównie historią społeczno-polityczną Śląska Opolskiego. Opublikował m.in. monografię: *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim 1980–1990*, Opole 2014; *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa i ludność niemiecka na Górnym Śląsku w latach 1945–1990*, Opole–Gliwice 2017.

Ireneusz Bieniecki (ur. 1955), doktor nauk humanistycznych. W latach 1974–2005 pełnił służbę na różnych stanowiskach w Wojskach Ochrony Pogranicza i Straży Granicznej. Od roku 2008 adiunkt w Katedrze Bezpieczeństwa Narodowego, a następnie Instytucie Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Pomorskiej w Słupsku. Opublikował następujące monografie: *Flotylla Rzeczna Polskiej Marynarki Wojennej w Pińsku w latach 1925–1935 w świetle sprawozdań inspektorów armii i oficerów Korpusu Kontrolerów*, Toruń 2005; *Przestępczość graniczna na polskim Wybrzeżu w drugiej połowie XX wieku. Wybrane problemy*, Słupsk 2012; *Wojska Ochrony Pogranicza w systemie ochrony i obrony granicy morskiej Polski w latach 1965–1991*, Słupsk 2015; *Przestępczość graniczna w Polsce w drugiej połowie XX wieku w świetle biuletynów Wojsk Ochrony Pogranicza. Schyłek lat 70. i okres stanu wojennego. Źródła*, Słupsk 2018 (wspólnie z Izabelą Szkurat). Jest autorem ponad dwustu artykułów i referatów zamieszczonych w wydawnictwach specjalistycznych. Obszary zainteresowań: historia najnowsza, historia wojskowości, formacje ochrony i obrony granic, biografistyka.

Adrian Jusupović (ur. 1982), doktor nauk humanistycznych, absolwent Instytutu Historycznego UW, adiunkt w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk. W 2011 r. obronił dysertację na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 2007–2016 pracownik IPN, od 2016 r. adiunkt w Instytucie Historii im. T. Manteuffla PAN. W latach 2007–2017 odbył liczne staże zagraniczne. Specjalizuje się w stosunkach polsko-ruskich od końca X do XIV w., źródłoznawstwie (zabytki piśmiennictwa ruskiego) oraz edytorstwie. We wrześniu 2015 r. nagrodzony stypendium MNiSW dla młodych wybitnych naukowców, w 2018 r. laureat Nagrody „Przeglądu Wschodniego” za najlepszą edycję 2017 r.: *Monumenta Poloniae Historica, Nova Series, Vol. XVI: Chronica Galiciano-Voliniana. Chronica Romanoviciana*, ediderunt, praefatione notisque instruxerunt, D. Dąbrowski, A. Jusupović, Kraków–Warszawa 2017, oraz *Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów*, tłumaczenie, wstęp i komentarze D. Dąbrowski, A. Jusupović, Kraków–Warszawa 2017. Autor lub współautor kilku książek oraz kilkudziesięciu artykułów opublikowanych w kraju i za granicą.

Andrzej W. Kaczorowski (ur. 1951), badacz niezależny, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego (magister filologii polskiej), dziennikarz (m.in. w „Słowie Powszechnym” 1976–1993), działacz zakładowej „Solidarności”, współpracownik prasy bezdebitowej. Zajmuje się przede wszystkim niezależnym ruchem chłopskim w PRL, autor wielu publikacji na ten temat. Uczestnik centralnych projektów badawczych BBH IPN „Opozycja i opór społeczny w PRL 1956–1989” oraz „Władze PRL wobec środowisk twórczych, dziennikarskich i naukowych”; opublikował prace o dziennikarzach i prasie Stowarzyszenia PAX.

Marcin Kasprzycki (ur. 1975), doktor nauk humanistycznych, historyk, politolog, pracownik OBBH IPN w Krakowie. Zajmuje się problematyką funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa w woj. krakowskim i nowosądeckim oraz działaniami aparatu władzy wobec Kościoła katolickiego w woj. krakowskim (do 1975 r.) i nowosądeckim (1975–1990). Przygotowuje do druku rozprawę doktorską poświęconą nowosądeckiemu aparatowi bezpieczeństwa (1945–1975).

Elżbieta Kowalczyk (ur. 1976), doktor nauk humanistycznych, główny specjalista OBBH IPN w Warszawie, członek centralnego projektu badawczego IPN „Struktury i działalność Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej”. Zainteresowania badawcze koncentruje wokół historii ruchu komunistycznego w okresie międzywojennym, genezy Polski Ludowej oraz stosunków polsko-radzieckich w latach 1918–1956. Opublikowała książki: *Działalność Związku Patriotów Polskich na Wileńszczyźnie 1944–1946*, Warszawa 2010; *Działalność Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego na m.st. Warszawie (1944–1954)*, Warszawa 2011 (współautor: K. Pawlicka); *Komuniści w międzywojennej Warszawie*, Warszawa 2014 (praca zbiorowa).

Krzysztof Lesiakowski (ur. 1965), doktor habilitowany, zatrudniony na stanowisku profesora nadzwyczajnego w Katedrze Historii Polski i Świata po 1945 r. Uniwersytetu Łódzkiego. Zajmuje się biografistyką XX w., relacjami władzy i społeczeństwa w PRL, polityką komunistycznego państwa wobec młodzieży i dziejami aparatu bezpieczeństwa. Opublikował m.in. książki: *Mieczysław Moczar „Mietek”. Biografia polityczna*, Warszawa 1998; *Jarocin w obiektywie bezpieki*, Warszawa 2004 (wspólnie z dwoma innymi autorami); *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948–1955). Powstanie, działalność, likwidacja*, t. 1–2, Łódź 2008; *Strajki robotnicze w Łodzi 1945–1976*, Łódź 2008; *Strajk studencki w Łodzi styczeń–luty 1981 r. Okruchy pamięci, zapisy źródłowe, ikonografia*, Łódź–Warszawa 2016 (wspólnie z dwoma innymi autorami).

Maciej Łochowski (ur. 1991), doktorant w Instytucie Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, pracownik Urzędu ds. Kombatantów i Osób Repre-

sjonowanych. Zainteresowania badawcze koncentruje na historii podziemia zbrojnego działającego na obszarze Polski w czasie II wojny światowej oraz działalności PKWN.

Tomasz Pączek (ur. 1965), doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Instytucie Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Pomorskiej w Słupsku. Zajmuje się historią PRL, aparatem represji, w szczególności Milicją Obywatelską, a także współczesnymi służbami mundurowymi w Polsce. Jest autorem monografii *Milicja Obywatelska w Słupsku i powiecie słupskim w latach 1945–1975*, Słupsk 2014; *Rola i zadania Policji w zapobieganiu i zwalczaniu wykroczeń*, Słupsk 2017, a także kilkunastu artykułów naukowych i rozdziałów w monografiach na temat aparatu represji w PRL oraz bezpieczeństwa wewnętrznego III RP.

Mirosław Pietrzyk (ur. 1964), doktor nauk humanistycznych, historyk. Zajmuje się dziejami PRL, w szczególności historią Kujaw Zachodnich od XVIII do XX w. Autor i współautor dziesięciu książek oraz ponad stu artykułów naukowych i popularnonaukowych. Najważniejsze z nich: *Inowrocławski słownik biograficzny*, t. 1–4, Inowrocław 1994–2000; *Kobiety – więźniarki polityczne Inowrocławia w latach 1952–1955*, Inowrocław 2003; *Powiat inowrocławski w powstaniu styczniowym*, Inowrocław 2004; *Wybrane postawy oporu kobiet wobec systemu władzy na terenie Kujaw Zachodnich 1945–1957*, Inowrocław 2006; *Drukarstwo inowrocławskie w XIX i XX wieku*, Inowrocław 2012; *Więzienie w Inowrocławiu 1945–1956*, Gdańsk–Bydgoszcz 2014; *Jak naprawdę zginął? Trzydzieści jeden lat po śmierci ks. Jerzego Popiełuszki*, Toruń 2015 (płyta CD).

Piotr Rybarczyk (ur. 1980), historyk i archiwista, pracownik Delegatury IPN w Bydgoszczy. Zajmuje się historią najnowszą Pomorza i Kujaw. Główne publikacje: *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Pomorzu i Kujawach (luty–grudzień 1945)*, red. B. Binaszewska, P. Rybarczyk, Warszawa–Bydgoszcz–Gdańsk 2010; *Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny, przebieg, konsekwencje*, t. 1–2, oprac. R. Gajos (t. 2), K. Osiński, P. Rybarczyk, Bydgoszcz–Gdańsk–Warszawa 2013.

Zbigniew Siemiątkowski (ur. 1957), doktor habilitowany, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, politolog, polityk, poseł na Sejm I, II, III i IV kadencji, były minister spraw wewnętrznych i koordynator służb specjalnych, adiunkt Zakładu Nauki o Bezpieczeństwie w Instytucie Nauk Politycznych Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW. Autor książki *Wywiad a władza. Wywiad cywilny w systemie sprawowania władzy politycznej PRL*, Warszawa 2009.

Mikołaj Wolski (ur. 1992), absolwent Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (praca magisterska: *Leopold Tyrmand na tle „epoki gomuł-*

kowskiej” w świetle materiałów SB PRL, Katowice 2016). Pracownik Oddziałowego Archiwum IPN w Katowicach. Zainteresowania badawcze: postawy środowiska literackiego wobec władzy komunistycznej w czasach stalinowskich, ruch jazzowy w powojennej Polsce.

Redakcja „Aparatu Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” uprzejmie prosi P.T. Autorów artykułów o przygotowywanie przeznaczonych do tego periodyku tekstów zgodnie z przyjętymi dla wydawnictw IPN – przedstawionymi poniżej – zasadami redakcyjnymi.

Zasady przygotowania maszynopisu wydawniczego dla wydawnictw Instytutu Pamięi Narodowej

Część I. Zasady ogólne

A. Tekst główny, wstęp, zakończenie

I. Daty

1. Rozwijamy nazwy miesięcy, skracamy natomiast słowo „rok”:
  - 10 kwietnia 1945 r.; 10 maja br.; w lipcu tr.
2. Stosujemy zapis:
  - w latach dziewięćdziesiątych (nie: w latach 90., w l. 90.)
  - w XX w. (nie: w dwudziestym wieku, w 20. wieku)
  - w drugiej połowie XIX w. (nie: w 2 poł. XIX w.).
3. Daty łączymy pauzą łączącą (półpauzą): 1945–1947. Nie stosujemy tu dywizu (-).

II. Miary, stopnie, tytuły

- Stosujemy skróty słownikowe, takie jak: godz., kg, ha, km, km kw., m sześć., proc., gen., płk, kpt., prof., doc., mgr, dr hab., m.in., tzw., tj., np., itd., itp.
- W przypadkach zależnych stosujemy zapis: płk. (= pułkownika), dr. (= doktora).
- Piszemy: II Rzeczpospolita Polska, III Rzesza, p.o. delegat

III. Nazwy własne

1. Organizacje i instytucje
  - Przy pierwszym wystąpieniu podajemy pełną nazwę, dalej – ewentualnie skrót. W przypadku nazw powszechnie znanych (np. PRL, ZSRR, PPR, PZPR) dopuszcza się stosowanie skrótów bez ich rozwijania przy pierwszym wystąpieniu.
2. Osoby
  - Przy pierwszym wystąpieniu podajemy pełne imię i nazwisko, dalej – samo nazwisko bez inicjału imienia lub imię i nazwisko (dopuszczalne jest stosowanie inicjału, jeśli nie znamy pełnego imienia); nie podajemy otczestwa.

IV. Cytaty i tytuły

- Cytaty ze źródeł i literatury przedmiotu podajemy w cudzysłowie, antykwą.
- Tytuły prac naukowych, utworów literackich, muzycznych, dramatycznych, obrazów wyróżniamy kursywą. Nazwy ustaw podajemy bez cudzysłowu, antykwą.
- Tytuły wystaw, konferencji, sesji naukowych, konkursów podajemy w cudzysłowie, antykwą.

VI. Liczebniki

- Piszemy słownie, gdy możemy zapisać jednym słowem, zwłaszcza w odniesieniu do osób. Przy wyliczeniach – cyframi.
- Stosujemy skróty: mld, mln, tys. (jeżeli występują pełne tysiące, w innym wypadku cyframi: 75 345, 43 009).

VII. Wyrażenia obcojęzyczne

- Słowa i wyrażenia obcojęzyczne użyte w tekście polskim zapisujemy kursywą, np.: *sui generis*, *last but not least*, *ancien régime*.
- W żadnej z części publikacji nie stosujemy cyrylicy. Zapisy z języka rosyjskiego, ukraińskiego itd. podajemy w transkrypcji wydawniczej na łacinkę (zgodnie z ogólnymi zasadami, podanymi m.in. w części wstępnej słownika ortograficznego języka polskiego).

B. Przypisy

I. Stosujemy oznaczenia: *ibidem*, *idem* (*eadem*), *passim*, *op. cit.*, *loc. cit.* (kursywą).

W bardzo obszernych publikacjach zamiast oznaczenia *op. cit.* można stosować zapis: inicjał i nazwisko, skrót tytułu..., s. X.

II. Stosujemy skróty: t., cz., z., nr, R., a także pozostałe, jak w punkcie A II.

III. Daty

- Jeśli data jest pełna, miesiąc zapisujemy cyframi rzymskimi: 25 VI 1999 r., jeśli data jest niepełna miesiąc zapisujemy słownie: 25 czerwca, w czerwcu 1999 r.

IV. Odsyłacze

- Używamy skrótów: zob., por., cyt. za:
- Odsyłacze do innych fragmentów tekstu, np.:

zob. dok. nr 24, przyp. 7;

zob. rozdz. II, przyp. 8;

por. s. 38; por. dok. nr 12 i 17.

V. Liczebniki – jak w tekście głównym

VI. Informacje biograficzne

1. Informacje biograficzne zamieszczamy w przypisach. Biogram powinien być zwięzły. W szczególnych przypadkach można biogramy umieścić osobno, np. w części nazwanej „Biogramy”.
2. Kolejność elementów biogramu:
  - Imię i nazwisko
  - Pseudonimy, przybrane nazwiska, przydomki
  - Daty życia
  - Pozostałe informacje życiorysowe

3. Przykłady:

Julian Bartuś „Bojko”, „Julek”, „Zbyszek”, „Romański”, „Krajewski” (1922–1962), żołnierz AK i działacz WiN. Kierownik Rady WiN Przeworsk, kierownik informacji (wywiadu i kontrwywiadu) krakowskiego Wydziału i p.o. kierownik łączności krakowskiego Wydziału.

Mieczysław Kawalec „Kałuski”, „Żbik”, „Iza”, „Psarski” (1916–1951), oficer AK i działacz WiN. Komendant Obwodu AK Rzeszów, kierownik informacji (wywiadu i kontrwywiadu) Wydziału WiN Rzeszów, zastępca prezesa krakowskiego Wydziału, kierownik Wydziału Wywiadu w IV ZG WiN i p.o. prezes ostatniego zarządu. Aresztowany 1 II 1948 r., skazany na karę śmierci, stracony 1 III 1951 r.

VII. Cytowanie źródeł i literatury przedmiotu

1. Kolejność elementów w opisie cytowanej pozycji bibliograficznej:
  - Inicjał imienia i nazwisko,
  - Dalej jak w opisie bibliograficznym, zob. **D. Bibliografia**,
  - Numer cytowanej strony (pomijamy w wypadku dzienników i tygodników); stosujemy skrót s., nie ss.

Przykłady:

J. Kochanowski, *W polskiej niewoli. Niemieccy jeńcy wojenni w Polsce 1945–1950*, Warszawa 2001, s. 285.

A. Grajewski, *Oskarżony ks. Franciszek Blachnicki*, „Więź” 2001, nr 5, s. 94.

W. Władyka, *Robotnicy wyszli na ulice*, „Polityka” 2001, nr 26.

A. Kaczyński, *Oczyszczanie pamięci*, „Rzeczpospolita”, 19 V 2000.

2. Kolejność elementów w opisie materiału archiwalnego (poszczególne elementy oddzielamy przecinkami):
  - Nazwa archiwum (skrót),

- Nazwa zespołu archiwalnego (ewentualnie skrót); stosowanie skrótu zesp. dopuszcza się tylko wtedy, kiedy nazwa zespołu jest zapisana cyframi lub symbolami,
- Sygnatura jednostki archiwalnej; jeśli sygnatura jednostki archiwalnej składa się z kilku symboli, dopuszcza się stosowanie skrótu sygn., wtedy jednak skrót należy stosować konsekwentnie w całej pracy,
- Opis dokumentu pozwalający na jego identyfikację – rodzaj dokumentu, kto, do kogo (jeśli tytuł dokumentu zawiera te informacje, można się nim posłużyć). Należy podawać pełne imiona nadawców i adresatów, nie inicjał. Opis dokumentu (lub przytaczanej relacji) podawany jest antykwą,
- Data powstania dokumentu po przecinku lub data przybliżona w nawiasie kwadratowym; jeśli nie można ustalić daty, stosujemy skrót b.d.
- Numer karty (gdy przywoływany jest fragment dokumentu, numer karty, na której znajduje się ten fragment). Jeżeli jednostka archiwalna nie jest spaginowana, używamy skrótu b.p.

UWAGA 1. Jeżeli dokument był opublikowany, powołujemy się na wersję opublikowaną, a nie archiwalną.

UWAGA 2. Cytując dokumenty z Archiwum IPN (i archiwów oddziałów IPN), stosujemy skróty: AIPN, AIPN Bi, AIPN Gd, AIPN Ka, AIPN Kr, AIPN Lu, AIPN Łd, AIPN Po, AIPN Rz, AIPN Wr. W wykazie skrótów rozwijamy je następująco: AIPN – Archiwum IPN w Warszawie; AIPN Bi – Archiwum IPN Oddział w Białymstoku itd. Nie stosujemy zapisów typu BUiAD IPN, OBUiAD, OBUiAD Kat, OBUiAD IPN-Wr, AIPN Kraków, OBUiAD Lublin, OBUiAD IPN w Poznaniu, Archiwum IPN Warszawa itd.

Przykłady:

AAN, KC PZPR, XI A/102, List Nikity Chruszczowa do Bolesława Bieruta w sprawie redukcji sił zbrojnych PRL, 12 VIII 1955 r., k. 3.

AAN, KC PZPR, 237/V-757, Notatka dotycząca analizy aparatu partyjnego KW, KP/KM, KD/KZ, [sierpień 1968 r.], k. 10–20.

AIPN Kr, Akta operacyjne, 010/12061, Analiza materiałów sprawy operacyjnego rozpracowania kryptonim „Naprawiacz”, 8 VI 1978 r., k. 37.

AIPN, MSW II, 4183, Notatka ze spotkania wiceministra Franciszka Szlachcica z aktywem SB KW MO w Białymstoku, 13 XI 1962 r., k. 18.

Archiwum MSZ, Zesp. 12, w. 14, t. 331, Raport polityczny poselstwa PRL w Tel Awiwie, 28 III 1956 r., k. 36.

3. Jeżeli w przypisie podajemy kilka źródeł, ich opisy rozdzielamy średnikiem.

C. Wykaz skrótów

1. W wykazie umieszczamy skróty występujące w tekście głównym i przypisach.
2. Podajemy jedynie skróty „rzeczowe” (instytucji, organizacji itp.).

D. Bibliografia

1. Tytuły dzieł obcych podajemy w języku oryginału (z cyrylicy w transkrypcji na łacinkę); opis (red., oprac., t., cz.) w języku polskim; miejsce wydania w tym języku, w jakim zostało podane na karcie tytułowej.

2. Kolejność elementów w zapisie bibliograficznym. UWAGA: kolejność powinna być zachowana bez względu na to, ile elementów zawiera opis.

- a) Wydawnictwa zwarte (jedno- lub wielotomowe; dzieło jednego, dwóch lub trzech autorów; dzieło zbiorowe, tj. więcej niż trzech autorów):

- Nazwisko i inicjał imienia,
- Tytuł. Podtytuł (kursywą),
- Numer tomu i części (z dwukropkiem – t. 1:):
- Tytuł tomu i części (kursywą),
- Przekład (tłum.),
- Współpracownicy (red., oprac.),
- Które wydanie (jeśli jest istotne),
- Miejsce i rok wydania (b.m.w., b.d.w., umieszczamy po przecinku),
- Nazwa serii wydawniczej w cudzysłowie, numer tomu w serii (zapisane w nawiasie),
- Informacje dodatkowe (np. rkps, mps).

- b) Artykuły w pracach zbiorowych:

- Nazwisko i inicjał imienia,
- Tytuł (kursywą)
- [w:] (bez poprzedzającego przecinka)
- Dalej jak w opisie bibliograficznym wydawnictwa zwartego.

- c) Czasopisma:

- Nazwisko i inicjał imienia,
- Tytuł artykułu. Podtytuł (kursywą),
- Tytuł czasopisma (antykwą, w cudzysłowie)
- Rok wydania czasopisma (można poprzedzić miejscem wydania, jeżeli jest to konieczne do zidentyfikowania publikacji),

- Część rocznika (numer, zeszyt; numer podwójny: 1/2 , numery kolejne: 1–2),

d) Prasa codzienna:

- Nazwisko i inicjał imienia,
- Tytuł artykułu. Podtytuł (kursywą),
- Tytuł czasopisma (antykwą w cudzysłowie),
- Data wydania (a nie numer).

Przykłady:

- Kochanowski J., *W polskiej niewoli. Niemieccy jeńcy wojenni w Polsce 1945–1950*, Warszawa 2001.
- *The Kissinger Transcripts. The Top Secret Talks with Beijing and Moscow*, oprac. W. Burr, New York 1998.
- Anderson S., *A Cold War in the Soviet Bloc. Polish-East German Relations, 1945–1962*, Boulder 2001.
- Wołkogonow D., *Stalin*, t. 2, tłum. M. Antosiewicz, Warszawa 1998.
- Albert A. [Roszkowski W.], *Najnowsza historia Polski 1918–1980*, wyd. 2, Londyn 1989.
- Dąbrowska M., *Dzienniki powojenne*, t. 2: 1950–1954, oprac. T. Drewnowski, Warszawa 1996.
- Zakrzewska J., Mołdawa T., *Historia sejmu polskiego*, t. 3: *Polska Ludowa*, red. A. Ajnenkiel, Warszawa 1989.
- Dzierzgowska A. i in., *Supliki do najwyższej władzy*, red. M. Kula, Warszawa 1996.
- *Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970*, oprac. A. Dudek, A. Kochański, K. Persak, Warszawa 2000 („Dokumenty do dziejów PRL”, z. 13).
- Gluchowski L., Nalepa E., *The Soviet-Polish Confrontation of October 1956. The Situation in the Polish Internal Security Corps*, Washington D.C. 1997 („Cold War International History Project Working Paper”, nr 17).
- Wrześniński W., *Postawy i nastroje Polaków po klęsce wrześniowej na terenie okupacji sowieckiej* [w:] *Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001.
- Romek Z., *Droga Leszka Kołakowskiego ku antykomunistycznej opozycji. Od ortodoksyjnej ideologii ku wolności myślenia*, „Dzieje Najnowsze” 1999, nr 4.
- Grajewski A., *Oskarżony ks. Franciszek Blachnicki*, „Więź” 2001, nr 5.
- Matis J. [Kozłowski M.], *Dżuma*, „Kultura” (Paryż) 1969, nr 3.
- Władyka W., *Robotnicy wyszli na ulice*, „Polityka” 2001, nr 26.
- Kaczyński A., *Oczyszczanie pamięci*, „Rzeczpospolita”, 19 V 2000.

- Nowak M., *Wspomnienia z mojej młodości*, Kraków 1962, mps w zbiorach Jana Kowalskiego.
- Lityński A., *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok, b.d.w.

E. Indeksy

1. W indeksie osób zamieszczamy tylko nazwiska występujące w tekście głównym i przypisach (bez karty tytułowej, spisu treści, bibliografii). Nie indeksujemy nazwisk występujących w tytułach książek i nazwach własnych.
2. Od pseudonimów i nazwisk przybranych odsyłamy do właściwego nazwiska za pomocą skrótu: zob.
„Mietek” zob. Podhorodecki Tadeusz
Szwarc Czesław zob. Naleziński Czesław
3. W indeksie nazw geograficznych zamieszczamy tylko nazwy występujące w tekście głównym i przypisach (bez karty tytułowej, spisu treści, bibliografii). Nie indeksujemy nazw występujących w tytułach książek i nazwach własnych, miejsc wydania publikacji, nazw państw oraz nazw typu Europa Środkowo-Wschodnia.

Część II. Opracowanie tekstów źródłowych

1. Numer dokumentu
Wyśrodkowany, kursywa, czcionka wytłuszczona.
2. Nagłówek dokumentu
Kursywa, obustronnie wyjustowany.
Nagłówek składa się z daty powstania dokumentu, miejsca powstania dokumentu oraz – po myślniku – regestu dokumentu.
Data powstania dokumentu ma następujący zapis: rok, miesiąc (słownie), dzień.
Brakujące elementy daty należy uzupełnić w nawiasie kwadratowym.
3. Ogólne zasady edycji dokumentu
  - Uwspółcześniamy ortografię i interpunkcję tekstu. Odstępstwa od tej reguły wymagają przekonującego uzasadnienia.
  - Stosowane w dokumentach różne sposoby zapisu daty (np. 12.08.1946, 12/8 1946, 12.VIII.1946, 12/8/1946) ujednolicamy następująco: 12 VIII 1946; nie zamieniamy na liczbę rzymską nazw miesięcy pisanych słownie.

- Wszelkie wyróżnienia w oryginalnym tekście dokumentu, dokonane przez jego twórcę (s p a c j o w a n i e ; WERSALIKI; podkreślenia) oddajemy za pomocą **czcionki wytłuszczonej**. W uzasadnionych przypadkach dopuszcza się pomijanie wyróżnień (np. nazwisk zapisanych wersalikami w dokumentach proweniencji policyjnej) i zapisywanie tych fragmentów tekstu czcionką podstawową.
- Nawiasy ukośne // zamieniamy na nawiasy półokrągłe ( ).
- Skrótów słownikowe (ob., np., wg, ww., tj., ...) pozostawiamy bez rozwinięcia.
- Skrótów niekonwencjonalne rozwijamy w nawiasach kwadratowych antykwą
- Towarzyszące nazwiskom inicjały imion rozwijamy w nawiasach kwadratowych antykwą. Dopuszczalne jest pozostawienie inicjału, jeśli nie znamy pełnego imienia.
- Należy ograniczyć do minimum użycie znaku [sic!]; kwestie wymagające komentarza omawiać w przypisach.
- Opuszczenia pochodzące od wydawcy zaznaczamy trzema kropkami w nawiasie kwadratowym i opatrujemy przypisem tekstowym, na przykład: [...]e

4. Układ tekstu dokumentu

W edycji dokumentu nie odtwarzamy układu graficznego oryginału.

- a) miejsce i data powstania dokumentu – wyjustowane do prawego marginesu
- b) nagłówki nadawcy – wyjustowany do lewego marginesu
- c) nazwa adresata dokumentu – wcięta i wyjustowana do prawego marginesu
- d) tytuł dokumentu – wyśrodkowany
- e) treść dokumentu – obustronnie wyjustowany, akapity zaznaczone wcięciem pierwszego wiersza
- f) podpis pod dokumentem – wyjustowany do prawego marginesu; w wypadku dwóch podpisów – lewy podpis wyjustowany do lewego marginesu, a prawy do prawego.

5. Informacja o miejscu przechowywania dokumentu

Kursywa, czcionka o 1 pkt mniejsza od tekstu dokumentu, od akapitu.

Po słowie „Źródło” i dwukropku podajemy: skrót nazwy archiwum, nazwę zespołu archiwalnego (lub jej skrót), sygnaturę jednostki archiwalnej, numer karty oraz informację o formie dokumentu będącego podstawą edycji (oryginał/kopia; rkps/mps).

W przypadku przedruku zamiast adresu archiwalnego podajemy opis bibliograficzny pierwodruku.

6. Przypisy tekstowe

Oznaczone literami. Do części odredakcyjnej przypisu stosujemy kursywę, do tekstu źródłowego – antykwę. Numerację przypisów tekstowych rozpoczynamy od nowa dla każdego dokumentu.

Przypisami tekstowymi opatrujemy:

- lekcję wątpliwą;
- lekcję błędną – do tekstu wprowadzamy lekcję poprawną, a niepoprawną umieszczamy w przypisie tekstowym. W wypadku błędu powtarzającego się w całym tekście lub jego większym fragmencie, przypisem tekstowym oznaczamy tylko pierwsze wystąpienie tego błędu. Błędy maszynowe korygujemy bez zaznaczenia;
- brakujące bądź nieczytelne fragmenty tekstu – przypis tekstowy należy ująć w nawias kwadratowy, na przykład: [d];
- niejasności tekstu, błędy składniowe i gramatyczne;
- treść pieczęci, podpisów, rękopiśmienne adnotacje w tekście;
- dopiski, nadpisanie, przekreślenia;
- podkreślenia tekstu dokonane przez odbiorcę.

7. Przypisy rzeczowe

Numerowane cyframi arabskimi; antykwa. Umieszczone pod strona, poniżej przypisów tekstowych. Numerację rozpoczynamy od nowa dla każdego dokumentu.

W przypisach rzeczowych umieszczamy wszelkie merytoryczne komentarze i wyjaśnienia do dokumentu. W razie konieczności opatrzenia lekcji błędnej komentarzem merytorycznym, umieszczamy go – wyjątkowo – w dotyczącym jej przypisie tekstowym.

8. Przykład

1945 luty 27, Białystok – Pismo naczelnika Wydziału Śledczego KW MO w Białymstoku do wojewody białostockiego w sprawie konieczności wzmocnienia posterunku MO w Milejczycach, pow. Bielsk Podlaski

Wydział Śledczy

Białystok, dnia 27 II 1945 r.^a

Wojew[ódzkiej] Kom[andy]

Mil[icji] Obyw[atełskiej]

Do Ob. Wojewody Białostockiego

w Białymstoku^b

w Białymstoku

Stosownie do polecenia Komendy Głównej [MO] z dnia 16 XII 1944 r. za L. 652 S/44, melduję, że dnia 24 II 1945 r. wieczorem zgłosił się do posterunku MO w Milejczycach leśniczy i jego zastępca z leśnictwa Milejczyce i oświadczyli, że są posłuchy^c od rodz[in] Małaszaków i Korzeniowskich^d, mieszk[ających] wsi Lubiejki^e, gm. Milejczyce, pow. Bielsk^f, że wkrótce ma być napad przez bandę na Pow[iatową] Kom[andę] MO w Bielsku i więzienie w Białymstoku. Również oświadczyli, że przechodząc, czy też przejeżdżając w okolicach wsi Lubiejki, gm. Milejczyce, pow. Bielsk, trzeba być ostrożnym, gdyż ta wieś [f] ^gjest zagrożona^g.

Wobec czego ^hkomendant posterunku MO Milejczyce prosi o zwiększenie siły oraz większy przydział broni i amunicji^h, aby można zapobiec wypadkom i zlikwidować bandę, którejⁱ jest we wsi Lubiejki, gm. Milejczyce, pow. Bielsk.

Nacz[elnik] Urz[ędu] Śled[czego]²
chor. S[tefan] Kuferⁱ

Źródło: APBi, Urząd Wojewódzki w Białymstoku, 285, k. 12, oryginał, mps.

^a Poniżej pieczęć prostokątna Urząd Wojewódzki w Białymstoku. Wpłynęło 28 II 1945 r. (data wpisana odręcznie).

^b Poniżej odręcznie wpisana sygnatura pisma Nr S. 49/45.

^c Tak w tekście.

^d Korzeniewskich?

^e W oryginale tu i dalej Libiejki. Niewątpliwie mowa o Lubiejkach w pow. bielskopodlaskim, nie zaś o Libiejkach w pow. zambrowskim.

^f W maszynopisie dwa słowa przekreślone, niemożliwe do odczytania.

^{g-g} Fragment napisany odręcznie.

^{h-h} Fragment podkreślony odręcznie czerwonym ołówkiem.

ⁱ Tak w tekście.

^j Powyżej nieczytelny podpis odręczny.

¹ Tu i dalej mowa o Bielsku Podlaskim.

² Chodzi o Wydział Śledczy KW MO w Białymstoku.

Podstawą powyższego przykładu jest autentyczny dokument ze zbioru *Białostoczyna 1944–1945 w dokumentach podziemia i oficjalnych władz*, pod red. J. Kułaka (Warszawa 1998), który na potrzeby niniejszej instrukcji został odpowiednio spreparowany.

9. Uwagi techniczne

Poniższe porady mają ułatwić użytkownikom edytora MS Word stosowanie w praktyce zasad edycji dokumentów źródłowych. Ponieważ edytor tekstu nie powinien udawać mądrzejszego od swego użytkownika, przed przystąpieniem do pracy warto wyłączyć następujące opcje:

- NARZĘDZIA→AUTOKOREKTA→AUTOFORMATOWANIE PODCZAS PISANIA→STOSUJ W TRAKCIE PISANIA oraz W TRAKCIE PISANIA AUTOMATYCZNIE (wszystkie opcje)
- NARZĘDZIA→OPCJE→EDYCJA→DOKONYWANIE WCIĘĆ Z LEWEJ KLAWISZAMI TAB I BACKSPACE

1) Wstawianie przypisów rzeczowych

- Uruchomić polecenie WSTAW→PRZYPIS
- W otwartym oknie dialogowym zaznaczyć opcje: WSTAW: PRZYPIS DOLNY oraz NUMEROWANIE: AUTOMATYCZNE (lub AUTONUMEROWANIE)
- Wcisnąć klawisz OK

2) Wstawianie przypisów tekstowych

- Uruchomić polecenie WSTAW→PRZYPIS
- W otwartym oknie dialogowym zaznaczyć opcje: WSTAW: PRZYPIS DOLNY oraz NUMEROWANIE: ZNAK NIESTANDARDOWY
- W sąsiednim okienku wpisać odpowiednią literę, którą zostanie oznaczony przypis tekstowy
- Wcisnąć klawisz OK

W razie konieczności zastosowania „podwójnego” przypisu, obejmującego fragment tekstu (typu: ^axxxx^a), przypis zamykający należy wstawić zgodnie z powyższą instrukcją, zaś przypis otwierający zamarkować odpowiednią literą we frakcji górnej (polecenie: FORMAT→CZCIONKA→INDEKS GÓRNY). Analogicznie za pomocą litery i myślnika we frakcji górnej należy zamarkować część oznaczenia przypisu pod stroną (np. ^{a-a}).

3) Prawidłowa numeracja przypisów

Numeracja przypisów rzeczowych i tekstowych powinna się rozpoczynać od nowa dla każdego dokumentu. Aby to zrobić, należy:

- Przed przystąpieniem do edycji dokumentów uruchomić polecenie WSTAW→PRZYPIS→OPCJE, następnie w otwartym oknie dialogowym na karcie WSZYST-

KIE PRZYPISY DOLNE wybrać opcję NUMEROWANIE: KAŻDA SEKCJA OD NOWA. Następnie wcisnąć klawisze OK oraz ZAMKNIJ.

- Po każdym zakończonym dokumencie wstawić znak końca sekcji od nowej strony (polecenie: WSTAW→ZNAK PODZIAŁU→TYPY PODZIAŁU SEKCJI: NASTĘPNA STRONA→OK).

UWAGA: Ponieważ edytor MS Word nie umożliwia rozdzielenia przypisów tekstowych od rzeczowych, pozostaną one „przemieszane”. Zasada umieszczania przypisów tekstowych pod stroną powyżej przypisów rzeczowych będzie mogła zostać spełniona dopiero na etapie łamania tekstu w profesjonalnym programie do składu komputerowego.

4) Wcięcia tekstu

Wszelkich wcięć w tekście (zarówno wcięć pierwszego wiersza akapitu, jak i całych akapitów) należy dokonywać za pomocą tabulatorów, a nie spacji.

Deklaracja o wersji pierwotnej „Aparatu Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”

Redakcja „Aparatu Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” informuje, że wersją pierwotną (referencyjną) czasopisma jest wydanie papierowe (ISSN 1733-6996). Każdorazowo po ukazaniu się drukiem nowego tomu czasopisma na stronie internetowej Instytutu Pamięi Narodowej zamieszczamy jego spis treści i krótkie streszczenia kilku wybranych artykułów.

